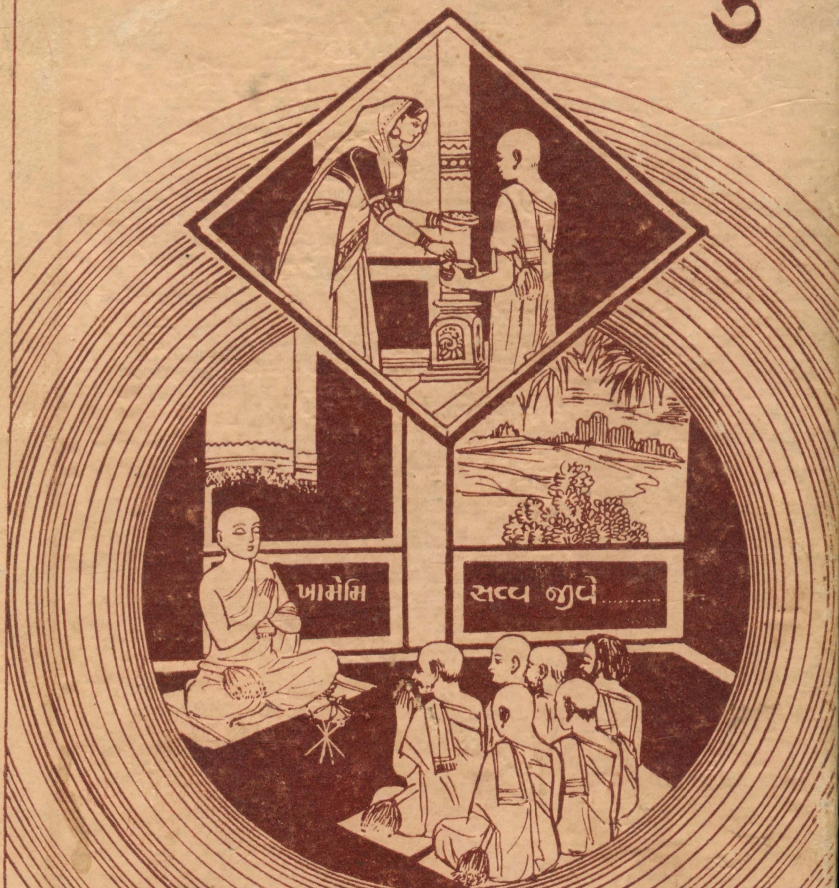
સમરાદિત્ય ચરિત્ર ભવ - ૩.

જાલિની અને શિખી કુમા

પ્રવચનકાર પૂ.આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુ સૂરીશ્વરજી મ.

॥ ૐ અર્હં નમઃ ॥

॥ નમોનમઃ ગુરુ શ્રી પ્રેમસૂરયે ॥

જાલિની અને શિખીકુમાર

[સમરાદિત્ય કેવલી ચરિત્ર ભવ-૩]

卐

: પ્રવચનકાર :

પરમપૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ કર્મશાસ્ત્રરહસ્યવેદી
સ્વ. પરમગુરુદેવ આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્
વિજય **પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના**
પટ્ટપ્રદ્યોતન પૂ. પરમ તપોનિધિ
પ્રભાવક પ્રવચનકાર જ્ઞાનદિવાકર
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ **વિજય**
ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મા.

*

: પ્રકાશક :

દિવ્ય દર્શન કાર્યાલય

કાળુશીની પોળ,

કાળુપુર, **અમદાવાદ-૧.**

* શ્રી નાનચંદ મૂલચંદ સ્મારક-ગ્રંથમાલા *
(પુસ્તક-૧)

સં. ૨૦૩૨
પ્રથમાવૃત્તિ
નકલ : ૧૦૦૦

કિંમત રૂા. ૭-૫૦

। પ્રકાશક :
શા. ચતુરદાસ ચીમનલાલ
૮૬૮, કાળુશીનીપોળ,
કાળુપુર,
અમદાવાદ-૧

: મુદ્રક :
હસમુખ જે. શેઠ
ન્યુ પ્રાન્ટીંગ પ્રેસ
ન્યુ માર્કેટ,
સુરેન્દ્રનગર.

: સંપાદક :
પૂ. મુનિ શ્રી રાજેન્દ્ર વિ. મ..

卐

: પ્રાપ્તિસ્થાન :
* દિવ્ય દર્શન કાર્યાલય
કાળુશીનીપોળ, કાળુપુર,
અમદાવાદ-૧

卐

* દિવ્ય દર્શન શાસ્ત્રસંગ્રહ
પંકુબાઇ જ્ઞાનમંદિર,
બેડાવાલી વાસ,
શિવગંજ (રાજસ્થાન)

卐

* કુમારપાળ વિ. શાહ
૬૮, ગુલાલવાડી, ૩ જે માળે
મુંબઈ-૪

卐

* જેઠાલાલ ચુનીલાલ ઘીવાળા
૩૫૫, કાલબાદેવી,
મુંબઈ-૨

卐

* સમીરકુમાર કેશવલાલ
દુકાન નં. ૫, ગાંધીચોક,
જામનગર. (ગુજરાત)

* પ્રકાશકીય *

વિ. સં. ૨૦૦૫ની સાલમાં પૂ. મુનિરાજશ્રી ભાનુવિજયજી મહારાજ (હાલ પ. પૂ. આચાર્યદેવ **શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ.**) પોતાના પૂ. તારક ગુરુદેવશ્રીની કૃપામયી આજ્ઞાથી મુંબઈ-લાલબાગ ઉપાશ્રયે ચાતુમાસાર્થે પધાર્યા હતા.

જ્ઞાનવૈભવથી સમૃદ્ધ પૂ. તપસ્વી ગુરુદેવ શ્રી પ્રત્યે મુંબઈની વિશાળ જૈનજનતા આકર્ષાઈ. તેઓશ્રીના પ્રેરક બોધક પ્રવચનોની પરાગ જૈનોના ઘરેઘરે પથરાઈ.

સંવેગવૈરાગ્યના બોધ વરસાવી કેઇ ભાવુકોને તેઓશ્રીએ જિનધર્મના રંગે રંગી નાખ્યા. જિન શાસનના તત્ત્વ-મહાનિધિમાંથી અમૂલ્ય રત્નોના છૂટે હાથે દાન કર્યા... પરિણામે સંખ્યાબંધ નવજવાનો ચારિત્રમાર્ગે જવા કટિબદ્ધ થયા.

સં. ૨૦૦૬ ની સાલમાં વાત્સલ્યસિંધુ પૂ. ગુરુદેવશ્રીની પાવનનિશ્રામાં સિદ્ધગિરિ મહાતીર્થની પાવનભૂમિ પર પૂ. ગુરુદેવશ્રીએ મુમુક્ષુઓને વિવિધ વિષયો પર આધ્યાત્મિક તત્ત્વ-જ્ઞાન આપવા માંડયું. ઉપરાંત ખુશાલ ભુવનમાં રોજ બપોરે **'સમરાઇચ્ચ કહા'** પર પ્રવચનો શરુ થયા.

આચાર્ય ભગવાન **શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ.** રચિત **'સમરાઇચ્ચ કહા'**માં ચમત્કારિક આધ્યાત્મિક-ભાવો ભર્યા છે. જ્ઞાન દૃષ્ટિ, તત્ત્વ દૃષ્ટિ સંવેગ વૈરાગ્યના મહાનિધિરૂપ આ ગ્રંથરત્ન પર ખૂબજ પ્રેરણાદાયી પ્રવચનો થતા. તે સાંભળી શ્રોતાઓ વૈરાગ્યરસના પાતાળકુવામાં પ્રવેશી જતા હતા. એ પ્રવચનોનું અવતરણ **'દિવ્યદર્શન'** સાપ્તાહિક પત્રમાં ૨૦ વર્ષ પૂર્વે પ્રગટ થયેલું.

ઘણા પુણ્યાત્માઓ તરફથી પુસ્તકની માંગ હતી. તેમાં શ્રુતભક્તિના સુકૃતકાર્યમાં શ્રેષ્ઠી **શ્રી નાનચંદ મૂળચંદ દેપલાવાળાના** સ્મરણાર્થે તેમના પરિવાર તરફથી આ ગ્રન્થમાલાને સહકાર મળ્યો. જેથી પ્રસ્તુત પ્રકાશન શીઘ્ર અને સરલ બન્યું.

પૂજ્યપાદશ્રીના વિનીત શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિરાજ **શ્રી રાજેન્દ્રવિજયજી** મ. શ્રીએ તથા પૂ. તપસ્વી મુનિરાજ શ્રી **નરચન્દ્રવિજયજી** મ. શ્રીએ એની પ્રકરણપૂર્વક ગોઠવણી-પ્રુફસંશોધનાદિ કરી સંપાદન કરી આપ્યું છે....

આમ પરમ ઉપકારી ગ્રન્થકર્તા, વિવેચનકાર તથા પ્રકાશનમાં સહાયક મુનિભગવંતાદિ સર્વેનો આભાર માનીએ છીએ અને તેઓશ્રીની શ્રુતભક્તિની ભૂરિ અનુમોદના કરીએ છીએ.

ન્યુ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના માલિક હસમુખભાઇ જે. શેઠે કાળજીપૂર્વક ટૂંકા સમયમાં કાર્ય કરી આપ્યું છે તેનો આભાર માનીએ છીએ.

ગ્રંથમાં પ્રેસદોષથી-દૃષ્ટિદોષથી રહી ગયેલ ભૂલોને સુધારીને વાંચવા ભલામણ છે.

આ ગ્રંથના વિવેચનનું મનન જેમજેમ થશે તેમતેમ ચિત્તની શાંતિ પ્રસન્નતા અને ઉપશમની સિદ્ધિ થશે માટે સૌ જિજ્ઞાસુબંધુઓને પૂજ્યશ્રીના આધ્યાત્મિક સાહિત્યને વાંચવા નમ્ર ભલામણ કરીએ છીએ.

લી.

શા. ભરતકુમાર ચતુરદાસ

દેપલા (સૌરાષ્ટ્ર) નિવાસી

શ્રાદ્ધરત્ન નાનચંદભાઈ મુળચંદભાઈ

॥ ऐं नमः ॥

* પ્રસ્તાવના *

વાત્સલ્યથી વિકાસ : વેરથી વિનાશ

સંસારના આ સાગરમાં કદિક વાત્સલ્યનો વાયુ વહેતો હોય છે તો કયારેક વેરનાં વેગીલા વાવાઝોડાં પણ કુંકાતા હોય છે! વેરનાં પ્રચંડ વાવાઝોડા વચ્ચે, એની સામે મક્કમ મુકાબલો લઈને, કાળજાના કોડિયે ઝગમગતી 'ક્ષમા-જ્યોત'-નું જે જતન કરી જાણે છે, એ કેવો વિકાસ સાધી શકે છે અને આ વાવાઝોડાને વશ થઈ જઈને જે પોતાની 'ક્ષમા-જ્યોત'ને બુઝાઈ જવા દે છે, એ વિનાશની કેવી ખતરનાક-ખીણમાં ફેંકાઈ જાય છે -એનું હૂબહૂ ચિત્ર એટલે જ આ સમરાદિત્ય-કથા!

૧૪૪૪ ગ્રન્થોનાં સર્જક, યાકિની મહત્તરાસૂનુ **ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું જૈન-જગતમાં જેવું આરાધ્ય સ્થાન-માન છે, એવું જ સ્થાન-માન એમણે-શ્રીએ રચેલી આ **'સમરાઇચ્ચ મહા-કહા'**નું પણ છે!

આ મહાકથાના સર્જન પાછળ એક વ્યથા સમાયેલી છે. આ વ્યથાની કથાથી તો લગભગ સહુ સુપરિચિત હશે! પોતાના પ્રિય-શિષ્યો હંસ-પરમહંસના નાશના દુઃખથી વસૂલાત લેવા, શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ જ્યારે સૂરપાલ રાજાની સભાને પડકારી. વાદ-વિવાદ શરૂ થયો. પરાજિત એલાન

થયેલા છ-છ બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ શરત મુજબ ઉકળતા તેલ-કુંડમાં હોમાઇ ગયા, છતાં ય ધગધગતી રહેલી વેરની એ વેદીએ વધુ બલિદાન માટે રાડ નાખી. ત્યારે એક સંદેશો વાદળ બનીને વરસી ગયો અને વેરની એ વેદી બુઝાઇ ગઈ ! વેરના એ વેરાનમાં વાત્સલ્યની વન-રાજી ખીલી નીકળી !

આ સંદેશો એટલે જ સમરાદિત્ય કથા ! વેરના પનારે પડીને, અગ્નિશર્માએ નોંતરેલી દુઃખોની દર્દીલી-દુનિયા અને વાત્સલ્યની વાટે-વાટે આગે બઢીને, ગુણસેન રાજાએ સર કરેલી સુખોની સોહામણી-સૃષ્ટિ, આનું સ્મરણ થતાં જ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીનું અંતર પશ્ચાતાપની તીવ્રવ્યથાથી વલોવાઈ ગયું. અને ૧૪૪૪ ગ્રંથ સર્જનનાં શ્રીગણેશ એઓશ્રીએ આ 'સમરાદિત્ય કથા'થી માંડ્યા. પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલી આ કૃતિ-**સિરિભઈ-સમરાઇચ્ચ મહા-કહા'ને** વિદ્વાનોએ એક 'મહાકથા' તરીકે બિરદાવી.

આત્માના વિકાસ-ક્રમમાં **'વેર-વિસર્જન'નું** મહત્ત્વ ખૂબ જ અગત્યનું છે. ધર્મબીજનાં વાવેતર માટે કાળજાની ધરતી કોમળ હોવી અતિ આવશ્યક છે. કાળજાને કઠોર બનાવતું તત્ત્વ 'ક્રોધ' છે. ક્રોધના ધોધમાંથી જ વિરોધની વીજળી પેદા થાય છે. વિરોધની આ વીજળીને નાથવામાં ન આવે તો એ વીજ 'બોધિબીજ'ને બાળી નાખે છે. અને બોધિબીજ બળી જતા પછી વિકાસનું વૃક્ષ ધરાશાયી બની જ જાય એ તો કેમ્બ્રીજ-વાત છે! આમ, ધર્મબીજનો

વિનાશક ક્રોધ છે તો ધર્મબીજનો સર્વમુખી-વિકાસ ક્ષમાને આભારી છે.

ચાર કષાય-સ્વરૂપ પાપનું પહેલું પગથિયું ક્રોધ છે, તો દસ પ્રકારના સંયમ-ધર્મ સ્વરૂપ પુણ્યનો પ્રારંભ ક્ષમાથી થાય છે.

કષાયો કાબુમાં રહે, એ માટે આપણી આસપાસ કિલ્લેબંધી ઉભી કરવાના કિમીયા, આપણાં માટે શાસ્ત્રકારોએ દર્શાવ્યા છે. દેવસી, રાઇ, પખ્ખી, ચોમાસી અને સંવચ્છરી-પ્રતિક્રમણું-આ પાંચ કિલ્લાઓ વચ્ચે આપણે રહીએ તોય આપણું સંરક્ષણ થઇ જાય !

વેરના વાવંટોળ વચ્ચેય માનસિક-સમતુલા બરાબર જાળવી રાખે-એ વિભૂતિ તો ધન્ય છે. પણ, અનાદિની અવળી-ચાલે ચાલવા ટેવાયેલા સામાન્ય સંસારી માટે, ક્રોધની ક્ષણોમાં જીભને અને જિગરને સમતોલ રાખવા અઘરાં છે, અશકય તો નથી જ ! ક્રોધને જિતવાને બદલે જે ક્રોધથી જિતાઇ જાય, એના માટે આ કિલ્લેબંધીની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. બને તો ક્રોધની ક્ષણમાં જ **'મિચ્છામિ દુક્કડં'** નું કવચ પહેરી લઈને કિલ્લામાં સુરક્ષિત થઈ જવું જોઇએ. નહિ તો સાંજ-સવારના પ્રતિક્રમણ દ્વારા ક્રોધને કાબુમાં લેવો જોઇએ. એય ન બની શકે તો પછી પાક્ષિક-પ્રતિક્રમણ દ્વારા શુદ્ધ બનવું જોઇએ. પખવાડિયે પણ જે શુદ્ધ ન થયો, એણે ચોમાસી-પ્રતિ-

ક્રમણ દ્વારા 'વેર વિસર્જન' કરી લેવું રહ્યું. આ તકને પણ જે વધાવી ન શકે, એણે સંવત્સરી-પ્રતિક્રમણ દ્વારા તો ક્રોધનો ત્યાગ કરી દેવો જ રહ્યો રે! છેવટે મૃત્યુ-ટાણે તો એણે પોતાના તમામ વેર વિરોધ વિસરી જઈને, **'મિત્તી મે સવ્વભુએસુ'**નો કૉલ પ્રાણીમાત્રને આપવો જ જોઈએ!

આ શાસ્ત્રીય-કિલ્લેબંધીમાં રહીને જે 'ક્રોધ-જય'ની તાલીમ લે, એ એક દહાડો અવશ્ય વીર બનીને **'કષાય વિજેતા'** બની શકે! ક્રોધને જે કાબુમાં લઈ શકે, એના માટે પછી માનને મારવું, માયાને મહાત કરવી અને લોભને લપડાક મારીને **'કષાય-મુક્તિ'** મેળવવી આસાન વાત બની જાય છે.

કહેવું હોય તો કહી શકાય કે,-'કષાય-મુક્તિ' એ જૈન દર્શનની તમામ ક્રિયાઓ ને પ્રક્રિયાઓનું પરમ અને ચરમ ધ્યેય છે. માટે જ આની આર્ષવાણી છે,-**'કષાયમુક્તિઃ કિલ મુક્તિરેવ!'** પર્વાધિરાજશ્રી પર્યુષણનો પ્રભાવ, કોઈ પણ જૈનની આગળ કહેવા બેસીએ તો, મા આગળ મોસાળની મહત્તા વર્ણવવા જેવું હાસ્યાસ્પદ ગણાય! આવા, આ પર્વાધિરાજના પાયામાં પણ, વેરનું વિસર્જન અને ધર્મ-સ્નેહનું સર્જન-આ બે મુખ્ય-ઉદ્દેશો ધરબાયા નથી શું?

વામનમાંથી વિરાટ બનેલી વિરલ-વિભૂતિઓથી ભરી-ભરી ઈતિહાસની ઈમારતમાં પ્રવેશ કરીશું, તોય એ

જણાયા વિના નહિ રહે કે, વિનાશની અંધાર-ઘેરી ખાણમાંથી વિકાસના પ્રકાશભર્યા શિખરે પહોંચવામાં આ વિભૂતિઓને 'ક્રોધ-જયે' કંઈ ઓછી મદદ કરી નથી ?

ત્રિલોક-ગુરુ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના ચરણે ઝેર-ભર્યાં ડંખ દેનાર ચંડકૌશિક-નાગને, દેવલોકની દુનિયામાં પ્રવેશ કરાવનાર આ 'ક્રોધ-જય' હતો. મહા આર્યા **મૃગાવતીજીને** 'કેવળજ્ઞાન' અપાવનાર કોણ હતું ? **ખૂની દૃઢપ્રહારીને** મુનિજીવનની સફળતા કોણે બક્ષી ? ચામડી ચીરનારા જલ્લાદોને, મિત્ર-ભાવે નિહાળનારી **નોખી-નજર, ખંધકમુનિને** કોણે આપી ? કહેવું જ પડશે કે, ક્રોધ-જયે !

'ક્રોધજય'ની આવશ્યકતા અંગે આટલી ભૂમિકા બાંધ્યા પછી હવે આપણે આ મહાકથાના મુખ્ય બે પાત્રો **ગુણસેન-અગ્નિશર્માના** જીવનમાં ડોકિયું કરીએ,-

જાણતા-અજાણતા વેરના વાવેતર થઈ જાય, એક પક્ષ તરફથી 'મિચ્છામિ દુક્કડં' દ્વારા વેરનું વિસર્જન પણ થઈ જાય; છતાં સામો પક્ષ વેર વિસર્જવા તૈયાર ન થાય તો, આ એકપક્ષી વેર પણ ક્ષમાના સાધકની સાધનામાં કેટકેટલાં ખતરાભર્યા ખડકો અને અવરોધો ઊભા કરે છે-એ આપણે આ કથામાંથી જોઈ-જાણી શકીએ છીએ !

રાજકુમાર-ગુણસેનમાં રહેલી કુતૂહલ-વૃત્તિ, અગ્નિશર્માના પ્રથમ-દર્શને નાશી ઉઠી. આ પછી રાજકુમાર

રમણે અને રમતે ચડતો ગયો, એમ અગ્નિશર્માના અંતરમાં વેરનું વવાયેલું બીજ પાંગરતુ ગયું. ગુણસેનના દિલમાં શત્રુતા નહોતી, કુતૂહલ હતું. પણ અગ્નિશર્માએ તો ગુણસેનને પોતાનો કટ્ટર-શત્રુ માન્યો, ને એક દહાડો દેશત્યાગ કરીને એ ચાલતો થયો. એણે ભગવાં ધર્યા ને મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરતો તપસ્વી તરીકે એ વિખ્યાત બન્યો.

વર્ષો પછી રાજકુમાર-ગુણસેન રાજા બન્યો. એક દહાડો એ બીજા રાજ્યમાં ફરવા નીકળ્યો. અગ્નિશર્માના તપથી આકર્ષાઈને એ વંદના માટે ગયો ને ઉપવાસનો મહિનો પૂરો થયા પછીના પારણા માટે આમંત્રણ આપી આવ્યો. પણ અણધાર્યું વિઘ્ન આવતા પારણું નિષ્ફળ ગયું. ને તપસ્વી અગ્નિશર્મા શાંતભાવે પાછો ફર્યો. આવું બે વખત બન્યું, ત્યાં સુધી તો અગ્નિશર્મા પોતાની **'ક્ષમાજ્યોત'ને** જાળવી શક્યો. પણ પછીના મહિનાનું પારણું નિષ્ફળ ગયું ત્યારે તપસ્વીને ગુણસેનનું પેલું કુમારજીવન, પોતાના પર વીતેલી એ વ્યથા-આ બધું યાદ આવતાં, વેરનું બીજ વડલા તરીકે વિસ્તરી ગયું. ને અંતે ક્ષમા યાચના ગુણસેનને ખમાવ્યા વિના જ અગ્નિશર્મા વેરની વણઝાર લઈને મૃત્યુ પામ્યો.

એકપખા-અવરોધનો અંજામ હવે આરંભાયો. આ પછી વેરના વાવાઝોડા વચ્ચે, પોતાની **'ક્ષમાજ્યોત'ને** જાળવતા તે એને વધુ ને વધુ ઝળકાવતા મહામના ગુણસેન,

સમરાદિત્ય તરીકેનો છેલ્લો જન્મ પામ્યા ત્યાં સુધી, મનુષ્ય તરીકેના ભવોમાં અગ્નિશર્મા એમની સામે મોતનો મોરચો માંડીને વેરની વસૂલાત લેતો રહ્યો. એકે વેર વાળવામાં કમીના ન રાખી. તો બીજાએ સહિષ્ણુ બની વાત્સલ્ય વરસાવવામાં આગળ-પાછળનો વિચાર ન કર્યો!

ગુણસેન ક્ષમાના સથવારે-સથવારે, અનેકવાર સ્વર્ગીય-સુખો પામીને અંતે સમરાદિત્ય કેવળી બન્યા. ત્યારે વેરની વસૂલાત માટે ધમપછાડા મારતો અગ્નિશર્મા, ક્રોધના પનારે પડીને નારકના અગણિત ભયંકર-દુઃખો સહતો અનંત સંસારમાં રઝળપાટ નક્કી કરી ગયો! ગુણસેનથી માંડીને સમરાદિત્ય તરીકેના સંસાર-ભ્રમણમાં, અગ્નિશર્મા એમની સાથે અનેકવાર લોહીના સગપણે પણ જોડાયો. પરંતુ ત્યારેય એણે તો સંહારની સમશેર જ ઉગામી.

એકપખા વેરના પણ અંજામ તો જુઓ! ગુણસેન-અગ્નિશર્મા એ-સિંહ-આનંદ તરીકે પિતા-પુત્ર થયા, ત્યારે આનંદ પિતૃ હત્યારો બન્યો. શિખીકુમાર-જાલિની તરીકે દીકરો-મા બન્યા, ત્યારે માએ પુત્રના પ્રાણ લીધા ધન ધનશ્રીના રૂપમાં પતિ-પત્ની બન્યા ત્યારે પત્નીએ પતિનું કાસળ કાઢી નાખ્યું. જય-વિજય નામે સગાભાઈ થયા, ત્યારે નાનાભાઇએ મોટાભાઈને મૃત્યુના ખપ્પરમાં હોમી દીધો. રે! એકપખા વેર! તારો અંજામ આટલો બધો ઘેરો કે, લોહીના સંબંધો પણ એ વેરને શાંત ન કરી શક્યા?

વાત્સલ્યથી વિકાસ અને વેરથી વિનાશ :- આ ગણિત આપણને '**સમરાદિત્ય કથા**'માંથી સચોટ રીતે મળી રહે છે. આ કથાપાત્રોની મુલાકાત લેતા આવડતી હશે તો, એમનો સાવધાનીભર્યો સંદેશ સાંભળી શકાશે કે–

ભલા સંસારી! હસતા–હસતા પણ કરમ ન બંધાઈ જાય એ માટે જાગૃત રહેજે; નહિ તો રોતા નવિ છુટે પ્રાણીયા રે! મજા એ સજા ન બની રહે એ માટે વારંવાર ધરમની ધજા તરફ જોતો રહેજે. ગાળ જેમ ગાળ આપવાથી વધતી જાય, એમ વેર વેર રાખવાથી વધતું જાય! અમારા જીવનમાં વાત્સલ્યની સામે વેરે, કરૂણાની સામે ક્રૂરતાએ, ક્ષમાની સામે ખુનસે મચાવેલા ધિંગાણા, ને જગાવેલા સંગ્રામ અને ખેલેલા યુદ્ધ તો જો! એક પક્ષીય વેર પણ શીતલ વાતાવરણમાં આટલી–બધી રૂકાવટ કરી શકે, તો પછી સામ–સામાં વેરથી સર્જાતા વિનાશની તો વાત જ શી થાય! માટે **ચેતીને ચાલજે! બુઝીને બોલજે અને સમજીને સંચરજે! વાત્સલ્યથી વિકાસ છે, તો વેરથી વિનાશ છે. વાત્સલ્યથી નિર્વાણ છે તો વેરથી નરક છે.**

* * *

દીન–હીનતાથી ભરી–ભરી આ દુનિયામાં દિવ્યનું દર્શન કરવું હોય તો એકવાર તપોનિધિ, પ્રભાવક–પ્રવચનકાર *પૂજ્ય આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજયભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી*

મહારાજની વિરાગ-વાણી સાંભળવી જ રહી, જેઓશ્રી વિરાગ-નીતરતી આ સમરાદિત્ય મહા કથાના પ્રવચનકાર છે!

વિરાગને વહાવતી વાણીના ઉદ્ગાતા તરીકે પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજયભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ જૈન સંઘમાં ખૂબ જ જાણીતા-માણીતા છે. સંયમ, સરસ્વતી ને સહનશીલતાની ત્રિવેણીએ ઊભતાં એઓશ્રીનાં જીવન-કવન અનેકને માટે પ્રેરણાનું પાથેય પૂરાં પાડે એવા વિશિષ્ટ છે.

કથાપાત્રોના માધ્યમે, સંસારના હૂબહૂ-સ્વરૂપની સચોટ સમજણ આપતી પૂ. આચાર્યદેવશ્રીની ધર્મવાણી કેટલી બધી હૃદયંગમ હોય છે, એની ઝાંખી એના શ્રોતા ઉપરાંત એઓશ્રીના પ્રવચનોને પ્રતિ-સપ્તાહે રજૂ કરતા **'દિવ્ય-દર્શન'ના** વાચક-વર્ગને પણ થઈ શકે! રંગ-રાગના અંધકારથી ભીષણ ભાસતા ભીતરમાં, વિરાગની ચિરાગ પેટાવવી હોય તો, એઓશ્રીની વાણીમાં ઝબૂકતી **'ત્યાગજ્યોત'નો** એકવાર પણ સ્પર્શ પામવો રહ્યો. પછી ભીષણ ભાસતાં ભીતરમાં ભવ્યતાનું દિવ્ય-દર્શન લાધતા વાર નહિ લાગે!

પૂ. આચાર્યદેવશ્રીનું જીવન અનેક રીતે અનોખું છે. એક સફળ સાહિત્યસર્જકના સ્વરૂપમાં, એક ઊંડા ઉપદેશક રૂપે, એક અનોખા અપ્રમાદી તરીકે, એક તેજસ્વી તપસ્વી અને એક કુશળ કાર્યયોજક તરીકે પણ એઓશ્રીના પુણ્ય-

દર્શન થાય છે. એઓશ્રીની વિરાગ-વાણીનો જાદુ તો કોઈ ઓર જ છે! આધુનિકતાના રંગે નખ-શિખ રંગાયેલા કોઈ યુવાનો ઉપર વાણીનો આ જાદુ, અનોખી અસર અને અજબનું આકર્ષણ પેદા કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે અને એથી જ આજેય આ વાણી કોઇને ભોગમાંથી ભાગવાની અને મોક્ષના જોગ માટે જાગવાની હાકલ દઈ રહી છે.

પૂ. વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય-ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજના પ્રવચનોમાંથી સંકલિત થઈ ચૂકેલા થોકબંધ પ્રકાશનોમાં આ પ્રકાશનનું સ્થાન આગવું છે. 'સમરાદિત્ય કથા' ઉપર અપાયેલા આધ્યાત્મિક-પ્રવચનો પરથી આ પહેલાં 'ગુણસેન અગ્નિશર્મા' 'સિંહ અને આનંદ' આ બે ખંડો પ્રકાશિત થઈ ચૂકયા છે. આ ત્રીજા ખંડમાં જાલિની અને શિખીકુમાર તરીકેના ત્રીજા-ભવનો કથા-પ્રવાહ વહેવો શરૂ થાય છે. આ કથા-પ્રવાહ એવી કુશળતાથી વહાવવામાં આવ્યો છે કે, જેમ-જેમ આપણે એમાં ડૂબતા જઈએ એમ-એમ 'વાત્સલ્યથી નિર્વાણ અને વેરથી નરક'ના પડઘા આપણા અંતરને ગુંજવે ઘૂમરાતો જાય!

એક તો સમરાદિત્ય કથા જ હૈયાંને હલબલાવી મૂકે એવી છે! એમાં વળી એના પાત્રોના મોંમાં, એક હૃદય-સ્પર્શી-પ્રવચનકાર શબ્દો મૂકે પછી એની હૃદયવેધકતા તો પૂછવાનું જ શું હોય?

સમરાદિત્ય-કથાને અનુલક્ષીને મુખ્યત્વે અપાયેલા આ પ્રવચનો, ઘણી ઘણી હિતની વાતો તરફ આંગળી-ચીંધણું કરી જાય છે. મુંઝવતા અનેક પ્રશ્નો અંગે સચોટ-માર્ગ-દર્શક રૂપે પણ આ પ્રવચનો ખૂબજ ઉપયોગી નીવડે એવા છે. આ પ્રવચનોની પ્રેરણા જો ઝીલી લેવામાં આવે તો, ક્રોધને કાબુમાં લઇ લેવાનું કૌવત જરૂર જાગી ઉઠે.

'શ્રી સમરાદિત્ય કેવળી ચરિત્ર'ના ભવ-૩ જાલિની અને શિખીકુમાર આ પ્રવચન પુસ્તકના સંપાદક વિદ્વદ્વર્ય, પ્રશાંતમૂર્તિ પૂ. મુનિરાજશ્રી રાજેન્દ્રવિજયજી મહારાજ, પૂ. આચાર્યદેવશ્રીના એક પ્રભાવક શિષ્યરત્ન છે. વર્તન અને વાણી દ્વારા, એઓશ્રી આચાર્યદેવશ્રીની એક નાની-શી આવૃત્તિ સમા જ જણાય છે. પ્રવચનોના આ યોગ્ય-પુસ્તકને, સુયોગ્ય-સંપાદક સાંપડ્યા છે-એવું આના સંકલન પરથી આપણને જણાયા વિના નહિ રહે. આપણે ઇચ્છીએ કે, આ રીતે સમગ્ર સમરાદિત્ય-ચરિત્ર એઓશ્રીના સંપાદન તળે વહેલી તકે પ્રકાશિત થાય!

પ્રવચનકાર પૂ. આચાર્યદેવશ્રીને અને સંપાદક પૂ. મુનિવરશ્રીને વંદના કરીને એટલું ઇચ્છવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે, આ પ્રવચનોના વાચન દ્વારા સહુ ક્રોધની ભયાનકતાને બરાબર પિછાણી લે અને વાત્સલ્ય-કરૂણાની ભવ્યતાને પ્રીંછીને એને પોંખવા અને પ્રાપ્ત કરવા કટિબદ્ધ બને!

— મુનિ પૂર્ણચન્દ્રવિજય

પુણ્યાત્મા નાનચંદભાઈની સૌરભ

ત્રિભુવનપતિ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્માનો સંઘ એટલે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરનાર અને કરાવનાર લઘુકર્મી શ્રમણ અને શ્રમણોપાસકોનું સુભગ સંમેલન પ્રભુશ્રી મહાવીર ભગવાને ઘોર ઉપસર્ગ અને પરિષહોની ફોજને સહન કરીને જે કેવળજ્ઞાન અને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ કરી એજ લક્ષ્ય ને સિદ્ધ કરવા માટે અપ્રમત્તપણે ઉદ્યમ કરનાર શ્રમણવર્ગ અને એ શ્રમણપણાની પ્રાપ્તિના મનોરથોમાં જ રમતો તે દિશામાં સતત ભગીરથ ઉદ્યમ કરનાર એ શ્રાવક છે,

જન્મથી જ જેમને **જૈનધર્મ**ના સંસ્કાર મળવા સાથે જેમણે સુંદર કોટિનું શ્રાવક જીવન ઘડ્યું એવા શ્રમણોપાસકની શોધ કરીએ તો ઢેપલા (સૌરાષ્ટ્ર)ના વતની **શ્રેષ્ઠી શ્રી નાનચંદભાઇ** પણ નજરે ચઢ્યા વિના રહે નહીં. અશુભના ઉદયે કદાચ સર્વવિરતિ ન લઈ શકાય તોય તેવા શ્રાવક ઘરમાં રહ્યા છતાં પણ કેવી સુંદર આરાધના કરે એ તેમના જીવનમાંથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. સર્વવિરતિના અંગીકાર પછી શ્રમણ જેમ તપ ત્યાગ અને સંયમયાત્રામાં પોતાને ઓતપ્રોત કરી દે એમ શ્રી નાનચંદભાઈએ દેશવિરતિના બાર વ્રતો અંગીકાર કરીને પોતાનું જીવન અનેક પ્રકારના તપ-જાપ-ત્યાગ અને તીર્થયાત્રા વગેરે શુભ અનુષ્ઠાનોથી વિભૂષિત બનાવી દીધું છે. સર્વવિરતિના અંશભૂત દેશવિરતિ (બાર વ્રતો)ને અંગીકાર કરીને સૌ પ્રથમ તેઓએ પોતાની જીવનનૌકાને મોક્ષાભિમુખ વેગવંતુ પ્રયાણ કરતી બનાવી. અતિચાર ન લાગે

એવી કાળજી રાખવા સાથે એ બાર વ્રતોનું પાલન સુશોભિત બને તે માટે તેમણે ત્યાગ-તપ વગેરેમાં ઝુકાવવા માંડ્યું. તેમણ કરેલી આ વિવિધ પ્રકારની આરાધના અન્ય મુમુક્ષુઓને માટે ખૂબ જ પ્રેરણાદાયી બને તે હેતુથી અત્રે રજુ કરવી અનુચિત નહીં ગણાય. (૧) ચોવીશ ભગવાનના ૩૦૦ એકાસણા, (૨) ૪૫ આગમની આરાધના ના ૪૫ એકાસણા, (૩) એકવાર સળંગ પાંચ ઉપવાસ, (૪) પાંચ એટ્ટમ, (૫) છ વર્ષ સુધી ઉપવાસથી પંચમીતપ, (૬) બાર વર્ષ સુધી અગીયારસનો તપ, (૭) સાડા દસ વર્ષ સુધી પોષદશમીનો તપ, આવી કાયાની માયા છોડાવે એવી સુદર તપશ્ચર્યાઓ સાથે બીજી નાની નાની પણ અનેક તપશ્ચર્યાઓ કરી તેમજ વર્ધમાન આયંબિલ તપ માટે પોતે અશક્ત હોવાથી તેના ૫૧૫૦ સામાયિક કરી આપ્યા. તપશ્ચર્યાની માફક જપચર્યા પણ પાછી પડે એવી ન હતી. મન માંકડાને બાહ્ય વિષયોમાં જતું રોકવા માટે એ પણ ઘણી આવશ્યક છે. એમાં એમણે મુખ્ય બે વાર નવલાખ નવકારનો જાપ, ઉપરાંત ટૂંક સમયમાં વિશિષ્ટ જાપસાધનાઓ કરી તે આગળ જોઈશું. વિશેષત : અનન્યપુણ્યરાશિથી પ્રાપ્ત થયેલા આ નશ્વર મનુષ્યદેહને વિષયવિલાસના કાદવમાં ડૂબાડવા કરતાં તીર્થભૂમિના પાવનજળમાં શુદ્ધ શા માટે ન કરવો ? એવી શુભભાવનાથી અનેક તીર્થસ્થાનો જેવા કે શ્રી શત્રુંજયની નવાણું યાત્રા, સ્વકીય યાત્રાસંઘના સુકૃત સાથે જુનાગઢની યાત્રા અને તીર્થમાલા પરિધાન, બાકી સંમેત શિખર-ભદ્રેશ્વર-અન્તરીક્ષજી-કેસરિયાજી-તળાજા

કદમ્બગિરિ–ઝગડિયા–કાવી-ગંધાર વગેરે અનેકતીર્થોની ભાવ-ભરી યાત્રાઓ કરી. પરમાત્માના પવિત્ર દર્શન–પૂજન વગેરે કરીને સ્વાત્માને ધન્ય બનાવ્યો.

'**વળી દેહની પણ માયા છોડવાની છે** તો પૈસાની માયા પણ કેમ ન છોડવી ? સુપાત્રમાં વિનિયોગ એજ એ પૈસાનો સદુપયોગ' આ સત્ય ને સારી પેઠે સમ-જેલા શ્રી નાનચંદભાઇએ અનેક સ્થાનોમાં સાતક્ષેત્રોમાં પાણીની માફક પૈસો વાપરવા મંડી લક્ષ્મીની માયાને ક્ષીણ કરવા માંડ્યા. સાવરકુંડલાથી પૂજ્ય ગુરુદેવોની નિશ્રામાં **છ'રી પાળતા સંઘ** સાથે જુનાગઢની યાત્રા વગેરે તથા અન્ય શુભ ક્ષેત્રોમાં કેટલાય હજારો રૂપિયાનો સદ્વ્યય કર્યો, જેમાં ઉપરોક્ત સંઘયાત્રા ઉપરાંત રૂા. ૪૧૦૦ની કિંમતના ત્રિગડુ-સિંહાન **ઝલુન** ગામે દહેરાસરને ભેટ વગેરે સુકૃતો ગણી શકાય. આ બધું તેમનામાં ગુપ્તપણે રહેલી અરિ-હંત ભક્તિને વ્યક્ત કરનારું છે. તેમના જીવનમાં બધા કરતાં મહત્વનો પ્રસંગ તો એ બન્યો કે એમણે પોતાના **સૌથી** વડા પુત્ર અને પૌત્રની દીક્ષા ભવ્ય રીતે ઊજવી. પોતાની ૭૦–૮૦ની આસપાસની વયમાં તેમના જ્યેષ્ઠપુત્ર શ્રી દલીચંદભાઈ અને પૌત્ર રજનીકાન્ત (મેટ્રીક પાસ) સંસા-રવાસથી વિરક્ત બન્યા અને દીક્ષાની અનુમતિ માંગી. અનેક સુખસગવડો અને પૈસા વગેરે કશાની કમી નહી–ધીકતો–લાખોની આવકનો ધંધો, આ બધું છોડીને ભગવાનના માર્ગે અભિનિષ્ક્રમણ કરવા તૈયાર થયેલા આ પિતા–પુત્રના યુગલની ઈચ્છાને શ્રી નાનચંદભાઇએ હરખભેર વધાવી

લીધી. આવી જૈફ વયે સેવાકારી વિનયી પુત્ર-પૌત્રના વિયોગનો પ્રસંગ આવે તો માણસને પોતાનો વિચાર પહેલો આવે. કે હવે પછી મારી મોટી વૃદ્ધવયે સેવા કોણ કરશે? પરંતુ સ્વયં ચારિત્ર માટે ઝૂરનારા શ્રી નાનચંદભાઈને આ વિચાર અડે એમ નહોતો. ગુજરાત-અમદાવાદમાં બિરાજમાન પરમતપસ્વી અને વૈરાગ્ય અમૃતવરસંતી મધુર દેશનાથી શ્રોતા વર્ગને વિરાગાભિમુખ કરનાર પૂજ્ય **પં. ન્યાસ શ્રી ભાનુવિજય મહારાજ સાહેબ** ને તેઓશ્રી એ દીક્ષા માટે વિનંતિ કરી, ઘર આંગણે મુંબઈ-મલાડમાં તેડાવ્યા. હજારોના ખર્ચે ધામધૂમપૂર્વક-જિનભક્તિના મહોત્સવો શરૂ કરાવ્યા અને ઘર આંગણે નાંખેલા વિશાળ મંડપમાં હજારો જૈન-જૈનેતરોની હાજરી વચ્ચે પરમપૂજ્ય વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ આચાર્ય દેવ **શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા** ના વરદ હસ્તે વહાલસોયા પુત્ર-પૌત્રને દીક્ષા અપાવી, શ્રીમદ્ ભાનુવિજય પંન્યાસજીના ચરણ કમલમાં આજીવન સમર્પિત કર્યા. દિક્ષિત મુનિવરો **પૂ. મુનિશ્રી દેવસુંદરવિજયજી** (દલીચંદભાઈ) અને **પૂ. મુનિશ્રી રત્નસુંદરવિજયજી (રજનીકાન્ત)** આજે પણ આ પૃથ્વીતળને પાવન કરી રહ્યા છે. પૂજ્યગુરુદેવશ્રીના ચરણે આ બે ઉત્તમ રત્નોનું સમર્પણ કર્યા પછી શ્રી નાનચંદભાઈ પૂ. ગુરુદેવશ્રી પં. ભાનુવિજય મહારાજ સાહેબ ને પૂછે છે-સાહેબ! મારા બે રત્નો તો આપે લઈ લીધા, હવે હું અહીં રહીને શું કરું?

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ જણાવ્યું-હું તમને એના બદલામાં એક અદ્ભૂત રત્ન આપું.

'એ શું' ? આશ્ચર્યથી નાનચંદભાઈએ પૂછ્યું. પૂ. ગુરુદેવશ્રીએ કહ્યું–'રોજની સો નવકારવાળી ગણવાનો નિયમ કરો.'

'હું !!! એટલી બધી ?' નાનચંદભાઈ ચમકયા હા, મુંઝાશો નહિ, નવકારવાળી નવકારના માત્ર પહેલા પદની. એ તમે ૧૦૦ શું : એથી પણ વધુ ગણી શકશો. તમારે આ વૃદ્ધવયે બેઠાબેઠા બીજુ કરવાનું શું છે ? વાત ગળે ઊતરી. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ નિયમ આપ્યો. અને ગુરુશ્રદ્ધાના અથાગ બળ ઉપર શ્રી નાનચંદભાઇ એ આ અદ્‌ભુતરત્નની ભેટ વધાવી લઈ કાર્ય શરુ કરી દીધું. આજે ૮૫ વર્ષની વૃદ્ધ વયે માત્ર ૧૦ વર્ષના ગાળામાં ૧૦૦ જ નહીં પણ રોજની પોણા બસો નવકારવાળી ગણવા સુધી શ્રી નાનચંદભાઇ પહોંચી ગયા છે એ પૂજ્યગુરુદેવશ્રીએ આપેલી ભેટ અને ઉલ્લાસપૂર્વક એના પાલનનો રુડો પ્રતાપ છે. અને તેના જ પ્રતાપે અરિહંત પદનો ૪ કરોડનો અને સિદ્ધપદનો ૫૦ લાખનો જાપ–૨૦૦૦૦ જેટલી સામાયિકની અદ્‌ભુત કમાણી સાથે આજે તેઓ કરી શકયા છે. તે ઉપરાંત ૫ લાખ નો ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રનો પણ જાપ તેઓ કરી ચુકયા છે. દિનપ્રતિદિન છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ સુધી આ નમસ્કારમહામન્ત્રની રટના દ્વારા પરમાત્મા સાથે એકતાની બની સમાધિમરણ–સદ્‌ગતિ અને સિદ્ધિની રિદ્ધિ ને પ્રાપ્ત કરો એજ શુભેચ્છા.

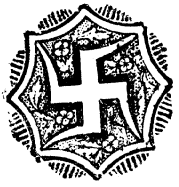
। જૈનં જયતિ શાસનમ્ ।

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	પ્રકરણનું નામ	પાનું
૧	જાલિની અને શિખીકુમાર	૧
૨	જાલિનીનો કષાય ને પુત્રનો વિવેક.	૧૩
૩	વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજનો સમાગમ.	૨૨
૪	વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજની વિશેષતાઓ	૨૪
૫	શિખીકુમારનો પ્રશ્ન અને તેનું સમાધાન.	૪૩
૬	વિજયસિંહ આચાર્ય ભગવંતનું કૌતુક અજિતદેવ તીર્થંકરના દર્શન.	૫૦
૭	વિજયસિંહ આચાર્યના પૂર્વભવો અને નિધાન મમત્વના દારૂણ વિપાકો.	૫૯
૮	ઉચ્ચકુળની કદર અને જવાબદારી.	૮૦
૯	ઉદય અને કાળની સમજૂતી.	૮૫
૧૦	ધર્મી સમુદ્રદત્ત અને વિશ્વાસઘાતી મંગળ.	૯૧
૧૧	સમુદ્રદત્તનું મનનીય ચિંતન.	૧૦૯
૧૨	વિચિત્ર પ્રસંગ ઉપર ઉમદા વિચારણા	૧૧૫
૧૩	આંતર ચક્ષુ ઉઘાડી દેતું તત્ત્વજ્ઞાન	૧૪૮
૧૪	જિનમતિની તત્ત્વભરી વિચારણા.	૧૫૧
૧૫	મન અને વિકલ્પજગતનું ફળ કેવું આવે?	૧૭૨
૧૬	કર્મસત્તા, ભવિતવ્યતા અને પુરુષાર્થ	૧૮૩
૧૭	લોભી માતાની દુષ્ટતા.	૧૮૯

પ્રકરણ	પ્રકરણનું નામ	પાનું
૧૮	વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજનો ભવ્ય ઉપદેશ! દાન-શીલ-તપ-ભાવનું સ્વરૂપ	૨૦૭
૧૯	નિઃસ્પૃહી ભાગવત ને માયાળુ સંત.	૨૩૦
૨૦	દાનમાં ચાર પ્રકારની શુદ્ધિ	૨૩૫
૨૧	શીલ-ધર્મ	૨૪૭
૨૨	તપધર્મ અને ભાવધર્મ	૨૫૭
૨૩	સાધુપણાની યોગ્યતાના ૧૬ ગુણો	૨૮૦
૨૪	સંસારવાસ ત્યાજ્ય શાથી?	૩૧૯
૨૫	સાધુ જીવનનો દુષ્કરતાઓ.	૩૨૬
૨૬	શિખિકુમારની સમર્પણ ભાવ	૩૩૮
૨૭	શિખીકુમારની પિતાને પ્રાર્થના	૩૪૩
૨૮	નાસ્તિકવાદી પિંગકની અજ્ઞાન માન્યતા	૩૪૮
૨૯	નાસ્તિકના પ્રશ્નના સચોટ ઉત્તર	૩૫૩
૩૦	સાચું સુખ શી રીતે મળે.	૩૭૨
૩૧	નાસ્તિક પર જિનવાણીની અસર	૩૭૫
૩૨	સંસારની અનેકવિધ ભયંકરતા.	૩૮૦
૩૩	બ્રહ્મદત્ત-પિંગક વ્રતધારી થયા શિખીકુમારની યોગ્યતા માટે વિચારણા	૩૮૫
૩૪	પાપસ્થાકમાંથી ધર્મસ્થાનમાં કે ઉલટું?	૩૯૨
૩૫	શિખીકુમારની મહાપ્રવ્રજ્યા	૩૯૫
૩૬	માતા જાલિનીનું કલુષિત ચિત્ત	૩૯૯
૩૭	વૈરના સંસ્કારોની ભયંકરતા	૪૦૨

પ્રકરણ	પ્રકરણનું નામ	પાનું
૩૮	માતા જાલિનીનો પેંતરો	૪૦૮
૩૯	શિખીમુનિ કૌસંબીમાં : ધર્મનો ઉપદેશ	૪૧૨
૪૦	અજ્ઞાન દશાની ભયંકરતા	૪૩૦
૪૧	શિખીમુનિનો ઉપયોગ ધર્મ	૪૩૫
૪૨	મુનિ અને ભક્ત શ્રાવિકા	૪૩૮
૪૩	ભાવમરણનો હ્રાસ કયાં ?	૪૪૫
૪૪	જાલિનીનું ઝેર ભર્યું દાન	૪૫૪
૪૫	નિમિત્તોની ચમત્કારિક અસર	૪૫૯
૪૬	અનશન સાથે અંતિમ આરાધના	૪૬૩
૪૭	મહામુનિ શિખીકુમારની ભવ્ય વિચારણા	૪૬૭
૪૮	સમાધિદાતા પંચ નમસ્કાર	૪૮૧

શુદ્ધિ–પત્રક

પા.નં.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	૨૨	હોવાના	હોવાથી
૪	૨૩	લેવાના	લેવામા
૧૧	૨૧	જીધને	જીવને
૧૪	૭	એ લે	એટલે
૨૮	૧૪	વતાવ	વર્તાવ
૩૦	૬	છે	છો
૩૯	૩	બિનજુપ્સા	બિનજીગુપ્સા
૩૯	૧૬	ચપળતા	ચપળતા
૫૧	૭	જિજ્ઞાસા	એટલે જિજ્ઞાસા
૫૧	૧૦	ઢેડધામ	ઢોડધામ
૫૪	૧૫	સ્થિતિમ	સ્થિતિમાં
૫૪	૧૮	પત્રીસ	પાંત્રીસ
૫૯	૨૦	સુંદર	સુંદરી
૬૫	૩	મૃત્ય	મૃત્યુ
૬૭	૩	લડતાં	લડતાં લડતાં
૬૯	૩	વાધો	વાંધો
૬૯	૯	પ્રવૃત્તિ	પ્રવૃત્તિરૂપ
૭૨	૮	ણુનુષ્ય	મનુષ્ય
૭૮	૨	ગડો	ગાંડો
૮૧	૧૪	છે	છીએ

પા.નં.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૫	૧૭	વધારે	વધારેમાં વધારે
૮૮	૪	કૃત	કૃતં કૃત
૮૯	૧૦	કૃસાણુા	કૃસામણુ
૯૩	૨૨	બેલાઇ	બોલાઇ
૯૭	૯	અને	એને
૯૭	૧૬	ધર્મના	કર્મના
૯૮	૭	જીવન	જીવને
૧૦૩	૫	પછી	પછી બિન જરૂરી
૧૧૬	૧૬	ભૂત	ભયનું ભૂત
૧૨૮	૯	મુખ્યએ કરી	મુખ્યકરી એ
૧૩૦	૧૨	બેકાર છે.	બેકાર છે. પૈસા નથી, ઝંખના કરી, મળી ગયા, તેથી શું વિશેષ ? પૈસા આવ્યા તો નવો કલેશ ઉભો થવાનો. નફરત થશે ! પૈસા ન હોય ત્યારે બધાની સાથે હળતો મળતો રહેતો હતો,
૧૩૨	૧૮	કરણુા	કરણી
૧૩૯	૧૬	પુરૂષ	પુત્ર
૧૪૨	૧	આર્ષણુણ	આકર્ષણ

પા.નં,	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૧	૪	લાલે	લાવે
૧૫૧	૪	છે ને	છે ને ?
૧૫૧	૫	લોલભાલા	ભોલભાલા
૧૫૫	૧	ઝતાં	છતાં
૧૬૦	૬	ઉવવહ	ઉવવૂહ
૧૬૫	૧૫	વિડંબાયા	વિટળાયા
૧૬૫	૨૨	માયામાં	કાયામાં
૧૭૯	૬	સંસર	સંસાર
૧૮૧	૨૨	સંચેગેા	સંચેાગેા
૧૯૪	૧૦	થવાનું	જવાનું
૨૦૪	૧	જગય	જગ્યા
૨૦૫	૧૩	ત્યાં	કયાં
૨૧૧	૧૭	જીવનને	જીવને
૨૧૧	૨૨	અસ્પૂષ્ટ	અસ્પૃષ્ટ
૨૧૫	૨૩	જ્ઞાનદા	દાન :– આ જ્ઞાનદાન
૨૧૮	૧૬	કરવામાં	કરતામાં
૨૧૯	૨૧	પાણુના	પ્રાણુના
૨૨૧	૬	પડિતાઇ	પંડિતાઇ
૨૨૨	૧	એને	એને સાધુ જીવન ગમે તે રીતે મેળવાનો તલસાટ નથી
૨૨૪	૨૧	ધાર્મિક જ	ધાર્મિક

પા.નં.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪૦	૧૬	ભરનારા	ધરનારા
૨૪૫	૮	ભાંવશુદ્ધિ	ભાવશુદ્ધિ
૨૫૧	૩	જૂ	જૂઠ
૨૫૮	૯	તથી	તેથી
૨૬૯	૪	સ્વરૂમાં	સ્વરૂપ
૨૭૨	૧૮	ભોજન	જાતે ભોજન
૨૭૪	૨	વિદ્યામાન	વિદ્યમાન
૨૭૫	૪	હ્યે	હૈયે
૨૭૭	૩	માત્રના	ગાત્રના
૨૮૮	૩	તો છે અને	તો
૨૯૩	૯	જાણુવા	જાણુવામાં
૨૯૯	૨૧	સારી	હશે વિશેષતા સારી
૩૦૭	૧૩	સમર્પ માં	સર્મપણુમાં
૩૧૨	૧૦	આરે	ત્યારે
૩૧૭	૨૩	માડે	માટે
૩૨૩	૧૭	પટલા	પાટલા
૩૨૮	૧૮	પાળ્મું	પાળ્યું
૩૩૯	૫	દય	ઉદય
૩૪૮	૧૧	હાજી	હજી
૩૬૮	૨૧	ગૃહકથ	ગૃહસ્થ
૩૭૭	૯	માનય	મનાય
૩૮૧	૪	ઉંધો	ઉંધો તેથી

પા.નં.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૪	ધણીયાણી	ધણીયાણી નહીં ને ધણીયાણી
૪૪૫	૧૪	નાચ્ય	નામ
૪૫૧	૨૧	કહે	કહે છે
૪૫૮	૧૯	સાવન	સાધન
૪૬૨	૧૯	શુમ	શુભ
૪૬૫	૬	અના	એના
૪૭૧	૧૦	મર્જુન	અર્જુન
૪૭૬	૪	અસની	અસતી
૪૮૪	૨૧	પ્રગટની	પ્રગટતી

॥ નમો જિણપવયણસ્સ ॥

શ્રી સમરાદિત્ય કેવલી ચરિત્ર

પ્રકરણ-૧ : ભવ-૩

માતા જાલિની અને પુત્ર શિખીકુમાર

વહિ ગયેલ વિષયનો ટૂંકસાર

[સમરાદિત્યનો જીવ બીજા ભવમાં સિંહરાજા જે જેલમાં હતા. રાણીઓ શોક કરતી જેલ તરફ ગઈ. જેલમાં રાજાએ રાણીઓને અમરવાણી સંભળાવી. રાણીઓને હૃદયપલટો થયો. ચારિત્ર લેવાની મનમાં ભાવના થઇ. કુમારની રજા મેળવીને ચારિત્ર લીધું. આ બાજુ રાજાએ જેલમાં અનશન કર્યું. અગ્નિશર્માનો જીવ બીજા ભવે સિંહરાજાનો પુત્ર આનંદકુમાર વૈરી થયો. પિતાને સમજાવવા દેવશર્માને મોકલ્યો. એટલામાં કુમાર જેલખાને આવી પહોંચ્યો પિતા-પુત્ર વચ્ચે થયેલ સુંદર વાર્તાલાપ, પણ કુમાર એકનો બે ન થયો. વૈરી આનંદ કુમારે તલવારનો ઘા કર્યો. રાજાનું સમતા-સમાધિ સાથે મૃત્યુ થયું સિંહ રાજા ત્રીજા દેવલોકમાં ચાલ્યા, અને કુમાર પ્રાન્તે ગયો ૧ લી નરકમાં...હવે ત્યાંથી કેટલોક કાળ સંસારે ભમીને અગ્નિશર્મા મંત્રીની પુત્રી જાલિની થાય છે, અને તેણીના પુત્ર તરીકે (સ ૨.॥) જીવ શિખીકુમાર થાય છે...તેનું રોમાંચક કષાયોપશમક પ્રેરક ચરિત્ર વાંચો]

પરમ ઉપકારી પ્રકાંડ વિદ્વાન શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ પૂજ્ય આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સમરાદિત્ય કેવળી મહારાજનો બીજો ભવ બતાવી રહ્યા પછી હવે એમનો શિખીકુમાર નામે મંત્રીપુત્ર તરીકેનો ત્રીજો ભવ કહે છે

સમરાદિત્યકેવળી મહર્ષિના મનુષ્યના નવ ભવમાં ઘણા ઘણા પ્રકારની ઉત્તમ ઉત્તમ સાધનાઓ આપણને જોવા મળે છે. તેમાં મુખ્ય સાધના **ક્ષમા–સમતાની.** એની સાથેની સાધનામાં સુયોગ્ય માનવતાના અનેક ગુણ, તથા પ્રથમના બે ભવમાં બાહ્યથી જો કે ચારિત્ર ન લઈ શકયા, ભાવના હોવા છતાં, તૈયારી પૂરી હોવા છતાં, અને નિકટમાં ચારિત્ર લેવાનું હોવા છતાં ચારિત્ર વેશ ન લઈ શકયા, પણ ચારિત્રની સાધનામય અવસ્થા તો બનાવી દીધી. હવે અહિં ત્રીજા ભવમાં આરાધના કેવી આગળ વધે છે, તે બતાવે છે.

કૌશામ્બનગર :– જંબુદ્વીપમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં કૌશામ્બ નામનું નગર છે; વિશાળ નગર છે; વસ્તી પણ ઘણી છે. સ્થાન તરીકે એવું સરસ સ્થાન છે કે જ્યાં વ્યાધિ–રોગની પીડાઓ નથી; પરશત્રુના આક્રમણનો ભય નથી; ઋદ્ધિ–સમૃદ્ધિ ભરપૂર હોવાથી સુંદર નગરોમાં નાયક તુલ્ય આ નગર છે. તેવા તે નગરને વિષે સ્ત્રીઓ કેવી હતી ? સરળ સ્વભાવી ! સામાન્ય રીતે સ્ત્રીજાતિ કપટના સ્વભાવવાળી ગણાય, પણ અહિંના ક્ષેત્રની વિશેષતામાં સ્ત્રીવર્ગ સરળ હતો. વળી કુલીનતા મુજબ જે સ્થાને સ્નેહ થયો, તેને સ્થિર રાખનારો અને તેમાં સંતોષ માનનારો હતો. પુણ્યવાન હોવાથી સ્ત્રીઓ કામદેવની રાજધાની સમી રૂપવાન હતી. પૂર્વે આચરેલા ધર્મનું જ ફળ સમાન હતી ! અર્થાત્ જેણે પૂર્વમાં ધર્મની સાધના કરી

છે, તેને સ્ત્રી સુયોગ્ય–સારી મળવી જોઈએ, એવો પુણ્યનો નિયમ. બસ, તેવી સ્ત્રીઓ હતી અહિંની.

ત્યારે એ નગરમાં પુરુષ વર્ગ પણ પ્રિયભાષી, સત્યવક્તા, પ્રથમભાષી અને ધર્મરક્ત હતો. એમનું હૃદય કોમળ માટે પ્રિય બોલે, આત્મા ઉંચા માટે સાચું બોલે, મન નમ્ર તેથી સામે મળેલાને પહેલાં પોતે બોલાવે; અને જીવન આખુંય પાપભીરુ તેથી ધર્મરક્ત બહુ-બહુ. કેવો સરસ લોક !

ત્યાં અજિતસેન રાજા હતો; પરાક્રમી હતો. અનેક યુદ્ધોમાં અનેક ઘમંડી રાજાઓને એણે પરાસ્ત કરેલા; જે હવે ચરણે નમતા હતા. એ રાજાને ઈન્દ્રશર્મા નામે એક મંત્રી હતો. બીજો પણ એને એક બુદ્ધિસાગર નામનો મંત્રી હતો ઇન્દ્રશર્મા બ્રાહ્મણ છે; આખા રાજ્યની ચિંતા કરનારો છે; અને રાજાને તે બહુ જ અનન્ય જેવો થઇ ગયો છે.

પુત્ર–માતા :— હવે જુઓ કે આપણા ચરિત્રના મુખ્ય પાત્રોનું શું થાય છે. અગ્નિશર્માનો જીવ બીજા મનુષ્ય ભવમાં થયેલો આનંદકુમાર, તેણે નરકમાં એક સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી કંઇક ન્યૂન એવા ચાર સાગરોપમનો કાળ સંસાર ભમવામાં કાઢ્યો. આંટા વીંટવાની મહેનત થોડી; ઉકેલવાની કેટલા મોટી મહેનત ! આનંદના ભવમાં પોતાના આત્મા પર પાપના આંટા વીંટયા, તે ઉકેલવા કેટલો દીર્ઘ–

સંસાર ભમ્યો ? ત્યાંથી છેલ્લે કંઈક અકામ નિર્જરા કરીને ઇન્દ્રશર્મા મંત્રીની શુભંકરા પત્નીના પેટે પુત્રી તરીકે જન્મ્યો ! નામ **જાલિની.** અહીં બુદ્ધિસાગર મંત્રીનો પુત્ર હતો બ્રહ્મદત્ત. તેની સાથે આ જાલિનીનાં લગ્ન કરવામાં આવ્યાં. એમાં ભવિતવ્યતા કેવી વિલક્ષણ કે સિંહ રાજાનો જીવ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને આ જાલિનીની કુક્ષિમાં આવ્યો. આ ગોઠવણ કોણે કરી આપી ?

ભવિતવ્યતાની બળવત્તા .– ભવિતવ્યતા બળવાન કહેવી પડે. **ન ઇચ્છીએ એવું પણ જગતમાં અણધાર્યું બની આવે છે ને ? એમાં શું આત્માની સ્વતંત્રતા કહેવાય કે પરતંત્રતા ! એ દૂર હઠાવી શકાય કે વેઠ્યે જ છૂટકો ?** તો પછી ફોગટ સંતાપો જે ઢગલાબંધ કરીએ છીએ તે વ્યાજબી છે ? આ એક મંત્ર શીખી રાખો,–**'બળવાન ભાવી (ભવિતવ્યતા) જે સર્જી લાવે એમાં સંતાપ ન કરતાં, વીરતાથી એને નભાવી લેવું.'** કારણ એક જ કે એ ભવિતવ્યતા આપણા કરતાં એવી બળવાન છે કે આપણો કશો સામનો ઉપજવા નહિ દે. **પછી શા માટે આનંદપૂર્વક સહી લેવાની, અનુકૂલ તરીકે માની નભાવી લેવાની શક્તિ ન કેળવવી ?** ત્યારે એ વસ્તુ સમજવા જેવી છે કે માણસનાં કેટલાંય દુઃખ પૈસાની ન્યૂનતાના નથી, કે કુટુંબની મનમાની અનુકૂળતા ન હોવાના નથી; પરંતુ, **દુઃખ ભવિતવ્યતાને ન વધાવી લેવાના છે.**

'મારે તો ભવિતવ્યતા ઘણી સારી છે કે મને આ જગતમાં બીજા અગણિત જીવો કરતાં આટલી બધી અનુકૂળતા તો મળી છે !' આ વિચાર જોઈએ. **'ભવિતવ્યતાથી કુદરતમાં અનેક સર્જનની જેમ મારૂં, મારા સંયોગોનું પણ એક સર્જન છે. એથી મારા આત્માએ મુંઝાવાનું નથી; ઉદાસીન રહેવાનું છે.'** આ વિચારણા રખાય.

સંસારની વિચિત્રતા :—

અહીં ખૂબી કેવી થઈ કે પૂર્વે બીજા ભવમાં સમરાદિત્યનો જીવ સિંહરાજા હતો. હવે અહીં એજ પુત્ર માતા બને છે, એ પિતા એનો પુત્ર બને છે ! કર્મના અચિંત્ય પ્રભાવે સંસારમાં કેવીક વિચિત્રતાઓના નિર્માણ થાય છે ! માટે જ બહુ રાગ કે કુતિરાજી કરવા જેવાં નથી. એવા પોકળ સ્નેહ માથે ઉંચકી ઉંચકીને પરમાત્માને ભૂલવા જેવા નથી.

માતા જાલિનીને સ્વપ્ન : જાલિની માતા દુષ્ટ હૃદયવાળી છે, છતાં હવે ગર્ભ રહેવાથી માંડીને જેવો પુત્ર, તેવાં ચિન્હો ! પુત્ર સમરાદિત્યનો જીવ છે, તેથી દુષ્ટ એવી પણ જાલિનીને સુંદર સ્વપ્ન આવ્યું ! શું ? સુવર્ણમય એક ઘડો પોતાના પેટમાં પેઠો, પણ એને આનંદ ન થયો. તેથી એ ઘડો બહાર નીકળી ગયો. અને ગમે તેમ કરીને ભાંગી ગયો. સ્વપ્ન નવા જીવની પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિએ સારૂં, પણ એ નીકળી જવાની દૃષ્ટિએ ખસબ ! સ્વપ્ન જોઈને જાલિની

જાગી. સ્વપ્ન ઠીક લાગ્યું અને ન લાગ્યું; તેથી હર્ષ-ઉદ્વેગના મિશ્ર રસને અનુભવે છે. જીવ સંસારમાં હાલતાં-ચાલતાં આનંદ અને શોકના હિલોળે ચઢે છે. એણે પતિને આ સ્વપ્ન ન કહ્યું. જેમ જેમ એ ગર્ભ વધવા માંડયો, તેમ તેમ એના શરીરને દુઃખ થવા લાગ્યું, એના મનને પીડા થવા માંડી.

સારાનાં પગલે સારૂં જ થાય ? :-

જુઓ ! સારાના પગલાંથી બધાને સુખશાન્તિ થવી જોઇએ ને ? ના, એવો નિયમ નથી. ચંડકૌશિકના આંગણે ભગવાન મહાવીર પધાર્યા, કહો, છે કાંઇ કમીના ? પણ તેથી ચંડકૌશિકને શું ? પગલાં તો સારાનાં થયા પછીય પરિણામ સારૂં આવવું તેમાં સામા જીવના સારાપણાની જરૂર છે. ત્યારે પૂછોને કે—

પ્ર૦-તો પછી સારાના પગલે શું વિશેષતા ? સારાનેજ લાભ, તો ખરાબનો બિચારાનો તો ઉદ્ધાર જ નહિ ?

ઉ૦—સારાના પગલાંની વિશેષતા એ કે સામાના અલ્પ પણ સારાપણારૂપી બીજ ઉપર મહાન સારાપણાનો પાક પાકે છે. થોડા પણ સારાપણાની યોગ્યતા જોઇએ. અત્યંત અયોગ્યને અસર નહિ થાય. ખરાબમાં પણ થોડું સારાપણું હોય તો એનો ઉધ્ધાર થઈ શકે છે. દા. ત. એજ ચંડકૌશિક નાગે ભગવાનના 'બુજ્ઝ બુજ્ઝ, ચંડકૌશિઆ' એવા શબ્દ ઉપર કાન ધરવા પૂરતું સારાપણું

રાખ્યું, તો એમાં જાતિસ્મરણ, સમભાવ વગેરે લાભ મળ્યા, ને ઉદ્ધાર થયો. જગતમાં લાભકારી સારા માણસો છે, સંતો છે, આપણે આપણી જાતે થોડા પણ સારાપણાને રાખી લાયકાત કેળવશું. તો એમના થકી મહાન લાભ મેળવી શકશું. પોતાની લાયકાતનો મોટો પ્રભાવ છે. સંતથી લાભની વાત તો દૂર, પણ સામો દુર્જન હોય ને દુર્જન; તોય આપણે થોડીય લાયકાતના બળ ઉપર એના નિમિત્તેય લાભ પામી જઈએ. મહર્ષિઓએ ઉપસર્ગ કરનારાના નિમિત્તને પામી કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ લીધો.

ગર્ભને મારવાનો વિચાર ! :—

અહીંયા તો સારો પણ ગર્ભ જેમ વધે છે, તેમ માતા અયોગ્ય હોવાથી એને પોતાને અસ્વસ્થતા લાગે છે ! વિચારે છે કે 'કેમ આમ થઇ રહ્યું છે ? જરૂર આ ગર્ભ જ ખરાબ લાગે છે. અત્યારથી જ મારૂં મન સંતાપમાં જ રહે છે તો એ જન્મ્યા પછી ય શું ય કરશે ? માટે અત્યારથી જ એનાથી છૂટાછેડા લેવા દે.'

રક્ષક એ ભક્ષક : માતા છે હોં ! માતાની વત્સલતા ઠેઠ ગર્ભ ઉપર પણ ઉભરાય છે. માટે તો ગર્ભ રહ્યો ત્યારથી કેટલીય અગવડો આનંદથી વેઠે છે; યાવત્ ગર્ભ ખાતર એટલો સમય સંસારસુખ જતાં કરે છે. આજે, અલબત, આ કેટલું સચવાય છે એ વિચારણીય છે. માટે જ એવી લોગભૂખી માતાના ગર્ભમાંથી જન્મેલા બાળક નિઃસત્ત્વ

પાકે છે. નિર્માલ્ય જેવા બને છે. ભોગની ભૂખ ભયંકર છે, નવી પ્રજાની દયા ય ચિંતવવા દેતી નથી. આ માતા તો વળી પૂર્વનાં વૈર લઈને આવેલી તે ગર્ભને સીધો અહિંથી જ રવાના કરવા ઈચ્છે છે! જે માતાથી રક્ષણની અપેક્ષા, એજ માતા ભક્ષક બને છે! રક્ષક ભક્ષક બને એ દુઃખ કોને કહેવું? તમે ય કોઈને કોઇના રક્ષક છો ને? તો રક્ષકગીરી બરાબર પાળો છો ને? દુર્ગતિમાંથી બચાવી રાખો છો ને?

મંત્રીની પુત્રરક્ષણની સાવધાની :—

જાલિની તો સીધી મારી નાખવાનું ધારે છે! કેવીક ક્રૂરતા! માતા છતાં આમ? હા, માટે જ સમજો કે ત્યાં કર્મ સિદ્ધાન્ત આગળ આવે છે, માનવદેહે પશુતાનો પાર્ટ ભજવાય છે. જાલિનીએ એમ વિચારી ગર્ભ પાડવાના ધંધા કરવા માંડ્યા. ગર્ભના જીવનો પણ એમાં પાપોદય કામ કરે છે. તેથી ગર્ભપાતકારી ઓસડની પીડા સહવા પડે છે. પણ અહિંયાં જે પાપવૃત્તિ છે માતાની, તે મોટો ભાગ ભજવી રહ્યો છે. ગર્ભને પાડવાના ઈલાજ થવા માંડ્યા, પણ ગર્ભના જીવનું પુણ્ય મોટું છે, તેથી ગર્ભ પડી ગયો નહિ. આ બધું અહિંયા અંતેપુરમાં ચાલી રહ્યું હતું, તેની ખબર બ્રહ્મદત્તને પડી ગઈ. હવે આ મંત્રી સાવધાન બને છે, કે આ બચ્ચાનો જન્મ થાય ત્યારે એને જોખમ મોટું છે. ગર્ભમાંથી જ જે માતા એને પાડવાની પેરવીઓ કરવા માંડે છે, તે જન્મતાં શું નહિ કરે? માટે મંત્રીએ દાસ-

દાસીઓને કહી દીધું, 'જો જો, ધ્યાન રાખજો, જ્યારે પુત્રનો જન્મ થાય, ત્યારે એને જરાય નુકશાન થવું ન જોઇએ; તેવી રીતે ખાસ પ્રયત્નશીલ રહેજો. ઉલટું તમારી સ્વામિનીને ખૂશ કરી દેવા એનું ચિત્ત ગમે તે રીતે બીજે વાળી દઈ, મને ખબર આપજો. હું બચ્ચાને સંભાળી લઇશ.' એમ પત્નીની સેવામાં રહેનાર પરિજનોને કહી દીધું.

દોહદ :— અહીં ભાલિનીને સારા ગર્ભ મુજબ હવે સારા દોહદ થવા માંડ્યા. દોહદ થાય માતાને, કિન્તુ માતાના સ્વભાવ મુજબ ન થાય, પણ ગર્ભના જીવને અનુસારે થાય છે. એથી અહીં માતાને થયું કે 'હું દેવમંદિરોમાં મોટી પૂજાઓ રચાવું, દાન વગેરેથી બધા જીવોને આનંદિત કરી દઉ ! ધર્મમાં રક્ત એવા મહાતપસ્વી જનોની સેવા પૂજન કરૂં. કંઇક પરલોક હિતના માર્ગને સાંભળું,' રહસ્ય શું છે આ મનોરથોમાં ? જે જીવ ગર્ભમાં આવ્યો છે, તે જીવ જન્મ્યા પછી આવી આવી શુભ ઇચ્છાઓ કરશે. એ સૂચવે છે કે જીવ પૂર્વજન્મમાંથી સાધના લઈને આવેલો છે. દોહદ પુરાય નહિ, તો શરીર ક્ષીણ થતું જાય. પતિને વાત કરી. પતિ તો ખૂશ થઈ ગયો. 'આવા સુંદર દોહદ !' દોહદ પૂરા કરાયા. બધા જીવોને આનંદિત કરાયા. આનંદિત કેમ કરાય ? દાન, ભેટણાં, જમણ વગેરે આપે તો ને ? અને એ લેવાની વાતમાં કોણ નાખૂશ થાય ? માટે જ વસ્તુપાળે ને તેજપાળે સંઘયાત્રા, મંદિર વગેરે જે ધર્માર્થના કામ કર્યા, તેની સાથે દાનનાં પણ મોટાં કામ

કર્યાં. જરાક કોઈ સમાચાર લઈને આવે કે ગુરૂમહારાજ અમુક ગામે છે કે સુખ-શાતામાં છે. અથવા તો જૈનશાસનની પ્રશંસા કરતો કોઈ આવે તો એને હજારોના ધનથી નવરાવી દેતા! દાનનો મહિમા શું હતો? એકને દાન દીધું એટલે એ આખા જગતમાં ગેઝેટીંગ કરવાનો. જૈન ધર્મના ઉદાર ચાહકો આ સમજતા હતા. તેથી વાતવાતમાં દાન ખરૂં. ધર્મની વાહવાહ લોક કયારે બોલે? એને સારી પ્રભાવના કે જોવાનું આપ્યું હોય તો. નહિતર એને શી પડી છે? એને જોવા-ચાખવાનું કંઈક આપો એટલે તમારા સામે જોશે. આપણે તો જૈનેતરને જૈન ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષવા છે. એ ઉદારતાથી થશે. અહીં બધા જીવોને આનંદ આપવાનું થયું એટલે, તેમજ ગર્ભ ઉત્તમ છે તેથી મંત્રીપત્ની લોકપ્રિય થઈ ગઇ!

પુત્રજન્મ રક્ષા :—

પ્રસૂતિ સમય આવી ગયો. સુંદર ગ્રહોમાં જાલિનીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પણ વાસના કયી છે? મારવાની! વિચારે છે કે આટલા પરિવાર સમક્ષ આ બચ્ચાને કેમ મરાય?' પણ અહીં પરિવાર સાવધાન છે. મંત્રીએ પહેલેથી જ જેઓને ખાસ ભલામણ કરી રાખી હતી તેમણે તક સાધી જોઈ લીધું કે 'જરૂર આ સ્વામિની ફાંફા મારે છે તો તેનો અભિપ્રાય બચ્ચાને મારી નાખવાનો જ લાગે છે. એમાં બંધુજીવા નામની જાલિનીની બાલસખી કે જેને મંત્રીએ ખાસ સૂચન કરી રાખેલું, તે જાલિનીને કહે છે-'ભટ્ટિની!

જુઓને આ ગર્ભ પાપી છે. એને તમે પાસે રાખીને શું કરશો ? તમને તો તે કલેશ અને મજૂરી આપશે. માટે મને તો લાગે છે કે એ બચ્ચાંને દૂર ત્યજી દેવું એજ ઠીક છે.' સખીએ વસ્તુ ચલાકીથી કહી છે. બાકી એને બાળક પ્રત્યે દ્વેષ નથી. કેમકે બાળક પુણ્યવાન છે. સખીના શબ્દથી જાલિનીનું દિલ ખુશ થઇ ગયું ! વિચાર તો બાળકથી છૂટવાનો હતો જ, છતાં જોયું કે 'જે કામ મારે કરવું છે તે જ આ સખી કહે છે !' એટલે જેવું દિલમાં હતું તેવું જ બરાબર સાંભળતાં પસંદ પડી ગયું. પોતે કષાયને પરવશ હતી જ, હવે તો અસંખ્ય વર્ષ પૂર્વનું વૈર લઇને આવી છે. બાળક પ્રત્યે દ્વેષ છે. એમાં સખીનું વચન ફાવતું લાગે છે. આમ તો સખીઓની લાજે બાળકને, ત્યાંજ તદ્દન મારી શકે એમ નથી. એટલે અડધું-ગમતું વચન ઝીલી લીધું. એણે કહ્યું 'તું જાણે' અર્થાત્ 'જેમ ઠીક લાગે તેમ કર' સખીને તો આજ જોઈતું હતું ! બચ્ચાને કપડામાં વીંટી લઈ ત્યાંથી ખસેડવામાં આવ્યું. બ્રહ્મદત્તને જણાવવામાં આવ્યું. મંત્રીએ જુદી વ્યવસ્થા તૈયાર જ રાખેલી. તે મુજબ તે જુદા સ્થાનમાં બાળકને મોકલી આપ્યો. કેવી ખૂબી છે ! પુત્રનો જીવ ઉંચો છે, તેની સાથેના સંબંધ થવા તે પણ પુણ્યની નિશાની છે. છતાં પૂર્વજન્મની વાસના ભયંકર છે, તેથી આવા ઉત્તમ જીવને પામી ઊત્તમતા પોતાના જીવનમાં ઉતારવાને બદલે એના જ નિમિત્તે અધમતા કેળવે છે ! પુત્ર છે, નિકટનો સંબંધ ગણાય. છતાં સારી નિકટની વસ્તુ પાછળ પણ જો મન બગડે તો પછી

દુનિયાની બીજી વસ્તુ પાછળ મન બગડે તેમાં શું મોટી વાત ! એજ સંસારની અસારતા સૂચવે છે. જાલિનીની તેવી અવસ્થા થઈ. પુત્ર ઠેકાણે પડી ગયો એવું જાણી ખૂશ થઈ.

સમરાદિત્ય અહીં ત્રીજા ભવમાં શિખીકુમાર

અહીં ખાનગીમાં પુત્રનું નામ **શિખીકુમાર** રાખ્યું. લોકોમાં જાહેર થયું કે મંત્રીપત્નીને મરેલું બાળક જન્મ્યું ! એમ કરતાં કેટલોક કાળ ગયો, એટલે કળા અને દેહથી વધ્યો. બ્રહ્મદત્તે તેનું સમયોચિત બધું સાચવ્યું. પછી પોતાના પુત્ર તરીકે તેને દત્તક લીધો. શિખી ઘરમાં આવ્યો. ધીમે ધીમે એને એ વાત જાણવામાં આવી ગઈ કે આ મારાં સાચા માતા-પિતા છે. એ પણ ખબર પડી ગઈ કે મારી આ માતાને સ્વપ્ન કેવું આવેલું, દોહદ કેવા થયેલા ! એ પણ જાણ્યું કે આ ગર્ભથી જ મારી વેરણ હતી. છૂપી વાત કયાં સુધી છૂપી રહે ? એક નહિ તો બીજાના મોંઢેથી સાંભળવા મળે. વાત કરવા સાંભળવાનો શોખ ઘણાને. માણસની ઇંતેજારી એક એવી ચીજ છે કે પોતાના સંબંધીની વાત કરવા આવે તો તરત જ કાન ઊંચા ટેસથી સાંભળે. પણ જો કંઇક નરસું પોતાના માટે કહે કે તરત જ ઊંચા-નીચા થાય ! અહીં શિખીકુમાર જુદી વ્યક્તિ છે. એણે સાંભળ્યું ખરું. પછી શું થયું ? એવો દ્વેષ ન થયો કે 'આ મારી મા ? ગર્ભમાં હતો ત્યારે મારી નાખવા ઔષધીઓના પ્રયોગ ? જન્મ્યો ત્યારે પણ મારવાની બુદ્ધિ ?' આવો દ્વેષ ન થયો. પણ વૈરાગ્ય પ્રગટયો. એના ચિત્તમાં

થયું કે–'અહો! જગતમાં કષાય એ કેવા પાપી છે!' દ્વેષની ભાવના અને વૈરાગ્યની ભાવનામાં ફરક શું? દ્વેષમાં સામી વ્યક્તિ ખરાબ લાગે છે. વૈરાગ્યની ભાવનામાં દ્વેષો ભયંકર પાપી લાગે છે. અહિં કષાય એ દ્વેષો છે. એ દ્વેષો પર ઇતરાજી થશે તો તો વૈરાગ્ય થશે અને દ્વેષિત વ્યક્તિ પર દયા આવશે. દિકરાના હાથે ભૂલ થઈ, કે નોકરે ભૂલ કરી નાખી, ત્યાં પછી દ્વેષિત પ્રત્યે દયા આવે ને કે 'આ કેવી ભૂલ કરી બેઠો. હા, પણ એ બિચારો શું કરે! એની જગ્યાએ હું હોઉં તો મારા હાથે ય ભૂલ થઈ જાય.' જો વ્યક્તિ પર દ્વેષ હોય તો? 'શું સમજે છે એ? શું આંધળો હતો કે દેખતો? ખબર નથી પડતી....' શિખીકુમાર તો યોગ્ય હતો, તે તો વૈરાગ્ય પામી ગયો!

પ્રકરણ–૨

જાલિનીનો કષાય ને પુત્રનો વિવેક

દુનિયાના બીજા કોઇપણ જે દુઃખ દર્દ અને સંતાપ ન મિટાવી શકે એ "આ મારા પાપનો વિપાક" મિટાવી શકે, જે આશ્વાસન ન આપી શકે, એ આ આપી શકે. બીજાને બદલે પોતાની ભૂલ જોવામાં ઘણા સંતાપ મટે છે.

શિખીકુમારની ભવ્ય વિચારણા :—

અહીં માતાને પણ ખબર પડી ગઇ કે 'આ તો તેજ પુત્ર!' એથી એ કષાયમાં પડી. હવે જૂઓ જુઓ કે બંનેય આકારે માનવ છતાં, જુદી જુદી સંસ્કાર મુડીએ જુદાં જુદાં

સ્વરૂપ પ્રગટાવે છે. માતા દુશ્મન છે, તેથી દ્વેષ અને ઉદ્વેગનો ધધો લઇ બેઠી. ખાવા-પીવાનું જીવન સરખું, પણ લાગણીઓનું જીવન જુદું. શિખીકુમાર તો માતાનો કષાય દેખી વધુ વૈરાગ્યમાં ચઢે છે. વિચારે છે કે,—

'આ કષાયો પાપી છે. એ સંસારરૂપી વૃક્ષના મૂળમાં પાણી સીંચવાનું કામ કરે છે. તેથી સંસારવૃક્ષને પુષ્ટ કરે છે. કષાય એટલે રાગ અને દ્વેષ, મોહ અને મિથ્યાત્વ, તૃષ્ણા અને પ્રપંચ, એ બધા પર જીવ દુષ્કૃત્યો કરે છે, અને તેના પરિણામે સંસાર અખંડ રહે છે!' આ શાણો શિખીકુમાર વિચારે છે-'માતાએ આવું શાથી કર્યું? કષાયથી. કષાયો એવા જ છે કે જેને વળગે તે બધાની પાસે આવું જ કરાવે, તો તો મોક્ષાર્થીએ શીઘ્ર ખૂબી સાવધાનીથી અને ચીવટથી કષાયોને દૂર કરી દેવા જોઇએ. સંસારની વૃદ્ધિ કરનારા પાપોની જડ કષાય છે. કષાયમાં પડીએ, કે પાપ કરવાનું મન થાય.' પૈસાનો લોભ લાગ્યો કે બજારમાં જવાનું મન થશે. પછી જૂઠ, અનીતિ વગેરે પાપો આચરવાનું મન થશે. પાપ કોણે કરાવ્યું? લોભ કષાયે. રાવણ અને દુર્યોધનને મનમાં અભિમાન આવી ગયું તો ખુનખાર લડાઇનાં પાપ થયા. પાપ કોણે કરાવ્યું? અભિમાને કષાયે. સંસારને પુષ્ટ કરનારા પાપોનો જેને બચવું નથી, તેણે કષાયથી દૂર રહેવું જોઇએ. કષાય આવે કે સમજવું કે પાપનો પહેરગીર આવ્યો! માટે જે મોક્ષાર્થી છે તેણે સંસારનો અંત લાવવો જોઇએ, અને તે માટે પાપોનો પણ અંત લાવવો જોઇએ. કષાયથી પાપ, પાપથી કર્મ, અને

કર્મથી સંસાર ઉભો થાય છે. સંસાર ઉભો થયા પછી પૂછવાનું જ શું ? સંસારમાં દુઃખોના મોટા સમુદાય ખડકાયેલા છે, દુઃખોના ટોળાં ફરે છે. દુઃખથી જે કંટાળ્યા છે તેણે કષાયોને છોડી દેવા જોઈએ કહ્યું છે કે જે વીતરાગ છે, જેના રાગદ્વેષ નાશ પામી ગયા છે એને ફળ સ્વરૂપ કષાય કરવાનાં ન હોય, એમાં શું આશ્ચર્ય છે ? પરંતુ જે આત્મા હજી વીતરાગ નથી બન્યો, પણ સત્તામાં રહેલા કષાયોનો નિગ્રહ કરે છે, બહાર પ્રગટવા જ દેતા નથી, એ આત્મા પણ વીતરાગ તુલ્ય છે. આ એક મહત્ત્વની વાત કહી. શું ખુબી બતાવી ? મહાવીર પરમાત્મા વીતરાગ થઈ સર્વજ્ઞ બની ગયા, તેમને હવે કષાય નથી કરવાના, પણ તે પૂર્વે ય ચારિત્રમાં કષાયના નિગ્રહથી વીતરાગ જેવા હતા, વીતરાગની વાણીને અનુસરનારે સાંભળી લીધું કે 'આજે તમે વીતરાગ નથી પણ ક્રોધાદિ કષાયો પર કાબુ તો રાખી શકો. અંદરથી કદાચ એ ઉઠે, પણ ઉઠતાને જ ત્યાં દાબી નાખો, તો તમે સુખી. અમુક વસ્તુ માટે મનને કષાય જાગ્યો, તેમ ખબર પડતાં જ એની ભયાનક કામગીરી સમજી એના પર અંકુશ મૂકવામાં આવે તો તેનું કંઇ લાંબુ ચાલે નહિ. તો પછી દુ ખ પણ જોખાનો અવસર ન આવે. વીતરાગની જેમ કષાયનો નિગ્રહ કરનારને પણ ભવિષ્યમાં દુઃખ નહિ!'–કેવું અદ્‌ભુત આશ્વાસન આપી દીધું ! આ શિખીકુમારની વિચારણા છે. માતાની કુપ્રવૃત્તિ પર આવી સરસ વિચારણા કરે છે ! વિવેક આનું નામ છે કે બીજાના દોષનો વિચાર કરતાં પોતે દોષમાં ન

સપડાઈ જાય ! અવિવેક એટલે બીજાના દોષ પર તો સોનેરી શિખામણ આપી દે, પણ એમ કરતાં પોતે પાછો દોષમાં પડતો હોય ! દા. ત. દોષિત ઉપર દ્વેષમાં પડે, જાતના અભિમાનમાં પડે. આ કુમાર શું વિચારે છે ? 'કષાયો કેવા પાપી ! વીતરાગ જેમ સુખી, તેમ રાગદ્વેષને કષાયોને કચરનારો પણ સુખી.' રાગદ્વેષ ઉઠે તે દરગુજર, પણ તેને દાબવા કે મ્હોલાવવા, તેનો વિનાશ કરવો કે વિકાસ કરવો તે આપણા હાથમાં છે. જીવને ગુસ્સો કયાં સુધી ચઢે ? બંધકસૂરિને એણે કયાં સુધી ચઢાવ્યા ? પાંચસોને તે મોક્ષમાં રવાના કર્યા, પણ પોતે પાલક પરના ગુસ્સામાં નિયાણું કરી દેવલોકમાં ગયા, તો શું કર્યું ? પાલકને જ સજા નહિ, પણ આખા નગરને ! કષાયના આવેશે આખા નગરનો નાશ કર્યો ! ક્રોધના જે સંસ્કાર લઈને આવ્યા છીએ, તેમાં હવે વધારો કરવો કે ઘટાડો કરવો તે આપણું કામ છે. પૂર્વના સંસ્કારની લોભવૃત્તિ જાગવાથી મનમાં થાય કે 'આટલા રૂપિયા લઇ આવું !' આ સારૂં તો લાગે, પણ સાવધાન છે, માટે વિચારે છે કે 'જવા દે ને જીવ, ઓછું મળ્યું ઓછું ખાશું. કંઈનથી જવું ' એમ સમજથી આ લોભ પર દાબ-કંટ્રોલ મૂકયો. કોઈ સારી ચીજ આંખ આગળ આવી મન ખેંચાયું ત્યાં વિચારવાનું કે 'દુનિયામાં આ જ ચીજ સારી છે ? અરે, આવા જડ પર મોહ્યો ! જવા દે આમાં કાંઈ માલ નથી ' આ રાગને કચર્યો ! આવી રીતે જે કષાયો પર અંકુશ મૂકે તે પાપકર્મથી બચી જાય છે. વિચારણા કરી શિખીકુમારે

દિલમાં શાન્તિ રાખી. બીજી બાજુ માતાને હવે જંપ નથી. એને 'એમ થાય છે કે આ તો એના બાપે ઘાટ ઘડયો હતો!' એમ કરી બ્રહ્મદત્ત ઉપર પણ એ ગુસ્સે થઈ. ઘરના કામકાજ છોડી દઈ આંખો ચઢી ગયેલી રહેવા લાગી. આ તો મોટા મંત્રીનું ઘર છે, મોટો કારભાર હોય, પણ જાલિનીએ એ બધું મૂકી દીધું. એને પુત્ર શિલારૂપ લાગે છે! દુશ્મનરૂપ લાગે છે. એને એમ થયું કે આ વાતની ચોખવટ કર્યા વિના નહિ ચાલે. એટલે પતિને કહી દે છે, 'જુઓ તમે તે આ શું ધાર્યું છે? હું કેટલા દિવસથી દુઃખી છું, તેની તમને કંઈ ખબર છે?' શું? પતિને ભાન નથી! પતિને ભાન વિનાના કોણ બનાવે? એ જ તો, પત્ની! કેમકે એનો પતિ પર હોલ એન્ડ સોલ રાઇટ! (Whole and sole right) કેમ ખરું ને? આજના દુનિયા સ્ત્રીઓની દયા ખાય છે, પણ પુરૂષની બિચારાની દયા કોણ ખાય? એ બિચારો દુકાને જાય તો શેઠ તતડાવે, સરકારી ઓફિસે જાય તો ઓફિસર ખખડાવે. પાછું બધાને બાકી રહ્યું તે ઘરનાં રાણી સાહેબ ઉધડા લે!

જાલિની કહે છે-'જુઓ, એક મ્યાનમાં બે તલવાર નહિ રહી શકે, તેમ એક ઘરમાં અમે બંને (મા-દિકરો નહિ રહી શકીએ.'

ધ્યાન રાખજો હોં! પત્ની હોશિયાર છે, કાઢવો છે દિકરાને, અને પોતાને તો ચોંટી રહેવું છે, પણ સમજીને બોલે છે. કદાચ આમાં મંત્રી કહી દે કે, 'જાઓ મારે

છોકરાને નથી કાઢવો, તમારે જે કરવું હોય તે કરી લ્યો,' માટે પાછી એ પહેલેથી કહી દે છે,–

'હું તમને સાફ કહી દઉં છું કે હવે તમે એને રાખશો તો હું પાણીનું ટીંપુ પણ લેનાર નથી'

વાત કેવી રીતે ઉપાડી? 'એને રાખો કે મને.' પણ પછી કહી દીધું, 'છોકરાને દૂર ન કરો તો ભૂખી–તરસી હું મરી જાઉં....' દ્વેષનાં નાટક જબરાં છે. દ્વેષીલા જીવને વિકલ્પના પર કોઈ અંકુશ નથી. સુમાર્ગ છોડી ઉન્માર્ગે ચઢનારને કોઇ અટકાવનાર નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં ઉન્માર્ગે, કષાયના કે પાપના માર્ગે ચઢતાં પહેલાં જ વિચાર કરવા જેવો છે કે 'સામે સંયોગ ગમે તેવો હોય, પણ મારે આગળ વધવું તે કેટલું વ્યાજબી છે? ભલે સામો જ ગુનેગાર હોય, મારો ગુનો ન હોય, પણ મારે ઉન્માર્ગ, કષાય કે પાપનો રસ્તો લેતાં વિચાર કરવા જેવો છે. એમાં ફસાઇ ગયો તો કોઇ રોકનાર નથી.'

મનુષ્યના જીવનમાં ધર્મના અંકુશવાળું જીવન એટલે આ, કે પાપની કાર્યવાહી કરતાં પહેલાં થોભી જાય. મગજની ભઠ્ઠી ગરમ થઈ ગયા પછી એને ઠંડી કરવી મુશ્કેલ પડશે. માટે પહેલેથી જ અગ્નિ ન સળગવા દેવો.

જાલિનીએ વૈરની ગાંઠ બાંધી છે, એટલે સામો જીવ ઉત્તમ છતાં એની સામે ઘોર અધમતા કરે છે! જગતમાં આ ચાલતું આવ્યું છે. સામાનું પુણ્ય તપતું હોય એટલે વળે કંઇ નહિ! પણ આ વૈરનું કરેલું નિયાણું ભયંકર

અધમતા સર્જે છે! જાલિની પતિને કહી રહી છે, 'જો તમારે એને કાઢવો ન હોય તો મારે એક પાણીનું ટીંપુ લેવું પણ હરામ છે. ત્યારે હવે આપે શું કરવું? પણ જો જો છોકરો ઉત્તમ અને મહાન લાયકાતને ધરનાર છે, એટલે આપને મુંઝવણ ન થાય એવું પહેલેથી જ કરી લેશે. પણ એને અબર શી રીતે પડી? આ રીતે. માતાની વાત શિખીકુમારે સહેજે સાંભળી. ત્યારે જ તેને લાગ્યું કે 'ગુણની કદર કરનારા પિતાજીને કેટલી મુંઝવણ! અને મારા કેવો પાપનો વિપાક કે મારી માતા પણ આ રીતે વર્તે છે! અને એથી મારા પિતા દુઃખી થાય છે!' જ્યારે નજર શુદ્ધ થાય ત્યારે પોતાની ત્રુટિ દેખાય. નજર મેલી હોય એટલે બીજાની ત્રુટિ જોવાનું મન થાય. પોતાની ત્રુટિ જ્યાં જોવાય ત્યાં કલેશ અને ટંટા શમી જાય; માટે એ નજર શુદ્ધ. બીજાની ત્રુટિ જોવાય ત્યાં કલેશ અને ટંટા ન હોય તો પણ ઉભા થાય, માટે એ દૃષ્ટિ મેલી. આપણે આપણી ભૂલ જોઈએ તો એમાં કાંઈ જગત આપણા પર તૂટી પડતું નથી. એક બે વારના પ્રસંગમાં એ જોશે એટલે બસ. બાકી બીજાની જ ભૂલ જોવી એ હૃદયની મલિનતા છે, એજ કલહ ટંટાનું મૂળ છે. આ ઉત્તમ શિખીકુમાર પોતાની ત્રુટિ જુએ છે,– 'મારા પાપનો વિપાક!' આ મહાન જડીબુટ્ટી છે, મહાન મંત્ર છે દુનિયાના બીજા ત્રીજા ઈલાજો જે દુઃખ દર્દ અને સંતાપ ન મિટાવી શકે એ 'બા મારા પાપનો વિપાક' મિટાવી શકે, જે આશ્વાસન ન આપી શકે, એ આ આપી શકે. બીજાને બદલે પોતાની ભૂલ જોવામાં ઘણા સંતાપ મટે છે.

મહારાણી પદે બિરાજમાન અને ગર્ભવતી અવસ્થામાં કોઇ પણ સહાય વિના, એકલી અટૂલી સીતાને રામે જંગલમાં મૂકાવી દીધી. શા માટે? કોઈ અપરાધ હતો? ના, વિના અપરાધે! અરે! અપરાધ કદાચ હોય, તો પણ ગર્ભવતી છે તો રસ્તે જનારને પણ દયા આવી જાય. છતાં અહીં સીતાજીને વિના દોષે જંગલમાં ધકેલ્યા! સાથે ન તો કોઈ સખી, કે ન તો કોઈ દાસી કે રખેવાળ! ખાનપાનની સામગ્રી કે વાહન પણ નથી હોં! એવી ભયાનક સ્થિતિમાં સીતા શું વિચારે છે? 'આમાં રામનો દોષ નહિ, મારા પૂર્વકર્મનો દોષ છે.' આમાં કયાં રગડો ઝગડો થાય? કયાં ધાંધલને અવકાશ જ હોય? સીધો જ હિસાબ સીતાજીએ મૂકી દીધો. 'મારા પૂર્વકર્મનો દોષ.'

કેમ પૂર્વકર્મનો દોષ આવ્યો? પૂર્વે ધર્મ ન કર્યો માટે. તો જગતમાં જૈન ધર્મ એજ સાચું શરણ છે. માણસ બીજી આળપંપાળ કરે તે ખોટી. ધર્મ સિવાયનું બધું કંચન, કુટુંબ બધું જ કેન્સલ છે! રદ બાતલ છે! રંક માણસ મરણ સમયે હિસાબ બતાવે કે 'હું પાંચ પૈસા એક સાથે કમાયો નથી; ને એક સાથે ભોગવ્યા નથી.' શ્રીમંત માણસ હિસાબ બતાવે કે 'હું પાંચ અબજ એક સાથે કમાયો અને ભોગવ્યા....' આ બંનેને જાણે જમરાજ કહે છે કે 'લાવો તમારા ચોપડા.' એમ કરી બંને ચોપડા પર ચોકડા મૂકે છે, 'જાઓ, બંને સમાન રીતે સળગતી ચેહમાં બળી જાઓ.'

પૂ. વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે—

વિનય! વિધીયતાં રે; શ્રી જિનધર્મઃ શરણમ્;
અનુસંધીયતાં રે, શુચિતર-ચરણસ્મરણમ્.

હે વિનય! તું જિનધર્મનું જ શરણ કરી લે મનમાં અતિ પવિત્ર ચારિત્રના સ્મરણનું અનુસંધાન કર. અર્થાત્ હું અને ચારિત્ર એનો જ સંબંધ સાચો, બાકી સંબંધ ખોટો; આમ વિચાર. કેમ? એટલા માટે કે હા, કોઈ વજ્રમય મકાનમાં માણસ પેસી જાય, વજ્રની દિવાલો છે. તેથી માને કે હવે હું જોઉં છું કે જમ ક્યાં આવે છે?' પણ તે ખોટું. જમ એમ નહિ છોડે. 'प्रविशति वज्रमये यदि सदने, तृणुमथ घटयति वदने, तदपि न मुंचति हृत समवर्ती निर्दयपौरुषनर्ती.' જમ ગમે ત્યાંથી પેસી શકે છે. તેમ મોંમાં તણખલું લઈને જાઓ જમ પાસે; 'રાજા પણ દુશ્મનને એમ ક્ષમા આપે છે, તો જમ આપણને પણ ક્ષમા આપશે.' પણ ના, ચાહે જમની સામે તમે છાતી ઊંચી કરો કે એના પગમાં માથું ઝુકાવો. પણ એ જમ જન્મેલા કોઈનેય છોડતો નથી. એ નિર્દય-પણે જગતના જીવમાત્ર પર પોતાનું નૃત્ય ચલાવનારો છે. એવી મૃત્યુની જોહુકમી છે, છતાં જગતના જે સંયોગો પૂર્વે મળ્યા તેમાં જીવે કેવાં કર્મ બાંધ્યા! પછી અહીં મોટા કષ્ટ ભોગવવાં પડે તેમાં કોનો વાંક? 'વાંક મારા કર્મનો.' આ રીતની વિચારણા હોય ત્યાં પછી ચિત્તમાં ક્લેશ ન પેસે, અને ધર્મનું શરણ

લીધા પછી ભલેને સામેથી સિંહ આવે, ડરવાની કોઈ જરૂર નથી.

પ્ર૦ :– પણ વર્તમાનમાં દુઃખી, તે ભવિષ્યમાં સુખી શી રીતે થવાનો?

ઉ૦ :– એ પ્રશ્ન અજ્ઞાનનો ગણાય. મહા અજ્ઞાનનો. કેમકે સમાન્ય અજ્ઞાન બેડૂત જેવા પણ સમજે છે કે આજે આંબો વાવીએ તો હમણાં તો બેડતાં ધૂળજ મળવાની! પછી છોડવા મળશે, એ તો બે-પાંચ વર્ષે જ્યારે આંબો પાકે ત્યારે કેરીનો સ્વાદ મળશે. અજ્ઞાન પણ આ સમજે છે કે વસ્તુના લાભ તે તે કાળે થાય. તે રીતે હમણાં ધર્મનું શરણ લીધું તો યોગ્યકાળે તે જીવને જબરજસ્ત લાભ આપશે. બાકી વર્તમાનમાં ય ધર્મ શરણથી હૃદયમાં પ્રગટેલા બળનો ઓછો લાભ નથી.

શિખીકુમારે નક્કી કર્યું કે 'મારે અહિંયા રહેવું યોગ્ય નથી.' એમ કરી મુંઝાયેલા પિતાની મુંઝવણ અને માતાના સંતાપને ટાળવા એ કોઈને કહ્યા વિના ઘરમાંથી નીકળી ગયો. શેરીમાંથા અને નગરમાંથી રવાના! પણ એવો પુણ્યશાળી છે કે નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં ગયો ત્યાં તેને વિજયસિંહ નામે આચાર્ય ભગવંતના દર્શન થયા.

પ્રકરણ–૩

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજનો સમાગમ.

પહેલા ભવમાં 'શ્રી વિજયસેન' અને બીજા ભવમાં

'શ્રી ધર્મઘોષ' નામના આચાર્ય મહારાજે પ્રતિબોધ કર્યો હતો. હવે અહીં જુઓ. જુઓ ત્યારે, સમરાદિત્ય મહર્ષિનો જીવ આચાર્ય મહારાજને જન્મે જન્મે મેળવીને આત્મપરાવર્તન અને જીવન પલટો કરવાનું ચૂકતા નથી. તમારૂં કાર્ય એ રીતે ચાલુ છે ને? ધ્યાન રાખજો, એકદમ ઉતાવળથી હા કહેતા નહિ. અહીં તો પૂર્વના બે ભવમાં આચાર્ય મહારાજના આલંબને સુંદર આત્મપરાવર્તન કરેલાના પ્રતાપે આ ત્રીજા ભવમાં હજી આચાર્ય મહારાજને પામ્યા નથી ત્યાં પણ માતાનું પોતાની સામે પાકું વૈર જોવા છતાં પોતે દ્વેષ નથી કેળવ્યો, પણ તાત્ત્વિક રીતે કષાયોની પ્રબળતા-ભયંકરતા વિચારી છે! વૈરાગ્ય જગાડયો છે! પોતાના પાપનો વિપાક વિચાર્યો છે! આવી પણ માતાને કશું પોતાનું જોર બતાવી દેવાનું નહિ, પણ ઊલટું એને કલેશ ન થાય માટે ઘરમાંથી પોતે નીકળી જવાનું મુનાસિબ ધાર્યું! યોગ્ય ધાર્યું! માણસ ધારે તો કેટલી બધી ઉચ્ચ કક્ષાએ ચઢી શકે છે! પવિત્ર અવસ્થા બનાવી શકે છે! સંતાહૃદય સર્જી શકે છે! ત્યારે તમને શું લાગે છે? આવી પવિત્ર સંત અવસ્થા એ સુંદર? કે એનાથી વિપરીત માતાની સામે ઝગડવા કરવાની દશા એ સુંદર? ભૂલતા નહિ. ઝગડવું એ શેતાની દશા છે. એ અપવિત્ર શયતાની અવસ્થા તો જંગલના વાઘ-વરુને અને યાવત્ જંતુને ય આવડે છે. માટે-સ્તો જીવ બિચારા સંસારમાં ભમ્યા કરે છે માનવભવે તો પવિત્ર સંતાહૃદય કેળવવાની જરૂર છે. સંતાહૃદય

કયારે કેળવાય? આચાર્ય મહારાજના, સંતના સમાગમ પામીને આત્માના પરાવર્તન કર્યેથી. પછી તે ચાહ્ય પૂર્વ-ભવે કે આ ભવે સમરાદિત્યના જીવે પ્રથમ ગુણસેનના ભવમાંજ વિજયસેન નામના આચાર્ય ભગવંતના ઉપદેશ અને સમાગમથી એવું ગજબ સુંદર આત્મપરાવર્તન કર્યું છે, કે ત્યાંજ અંતે અગ્નિ ધીખતી ધૂળની વચમાં બળ-વાનું આવ્યું છતાં મોટા મહાત્મામુનિ જેવી મહાસમતા કેળવી છે. એથી જ ષષ્ઠીના સિંહરાજાના ભવે અવધિજ્ઞાની મહર્ષિનું ચરિત્ર સાંભળીને અદ્‌ભુત પ્રેરણા મેળવી છે. પાછું ત્યાં એટલું ભવ્ય આત્મપરાવર્તન સર્જ્યું છે કે પોતાની સામે પુત્ર આનંદની દુષ્ટતાને આનંદથી વધાવી છે. અને અહીં? અહીં તો આચાર્ય મહારાજ મળ્યા પૂર્વેજ માતાની દુષ્ટતા પર સામનો નહિ, વૈરાગ્ય વિચાર્યો છે! સાધુ પુરુષોના સમાગમને પામીને આપણે આ સાધ-વાનું છે. ક્રોધની સામે ક્ષમા, દ્વેષની સામે દયા, એવું એવું દાખવતા આવડે ત્યારે સમજાય કે આપણે આત્માનું પરિવર્તન કંઈક પણ સિદ્ધ કરી શકયા છીએ.

પ્રકરણ – ૪

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજની વિશેષતાઓ

સંયમ શા કારણે :-

શિખીકુમારે આચાર્ય મહારાજને જોયા, તે કેવા કેવા હતા? એકવિધ સંયમ જે સર્વથા સંયમ, એમાં રક્ત

હતાં. કારણ કે જીવને ભાવી દુઃખો ઉપરાંત પ્રત્યક્ષમાં પણ અશાંતિ, વ્યાકુળતા વગેરે હોય તો તે અસંયમથી છે. પછી થોડું સંયમ સ્વીકારી બાકી અસંયમ ઉભું રાખે, તો તેટલા અસંયમ પુરતી પણ અશાંતિ રહે છે. આનો ખૂબ ખૂબ ઉંડો વિચાર કરજો તો બરાબર સમજાશે કે અસંયમથી દુઃખ. ત્યારે દુનિયામાં જુઓ કે માણસને સુખ શાન્તિ મળતી હોય તો શારીરિક કષ્ટ કે બીજી સગવડો જતી કરવી પડે એની પરવા નથી રહેતી. માટે જ આચાર્ય મહારાજે શાન્તિ અર્થે સંયમ લીધું છે. તો પછી પૂછો કે—,

પ્ર૦—ત્યારે બધા લોકો સુખશાન્તિ તો ચાહે છે તો સંયમ કેમ સ્વીકારી લેતા નથી?

ઉ૦—એનું કારણ લોકોનું અજ્ઞાન અને મૂઢતા છે. અજ્ઞાન હોવાથી એ બિચારા સંયમથી મહાસુખ–શાન્તિ થવાનું સમજતા નથી. મૂઢ હોવાથી અસંયમના ઘરની વાસ્તવિક અશાન્તિને સુખશાન્તિ કલ્પી લે છે. અસ્તુ.

:– વિરાગના ઉપવનમાં :–

ઇન્દ્રિયોનો વિજય એટલે અનાદિ કાળથી ઇન્દ્રિયો બહારના મનગમતા વિષયોમાં જઈને જે ક્ષણભર શાંત પડવાના, ઠરવાના, ને આનંદ માનવાના સ્વભાવવાળી બનેલી છે તેને બદલે તે ઇન્દ્રિયોને અંતરઆત્મામાં ચિરકાલ ઠરવાના સ્વભાવવાળી બનાવવી. તે ઇન્દ્રિયો વાસ્તવિક

રીતે વિષયોમાં ઠરતી નથી, શાંત પડતી નથી પરંતુ ઉલટ એનો ઉકળાટ વધતો જાય છે. સક્રિય રહેવા ટેવાયેલી ઇન્દ્રિયો અંતરઆત્મામાં ઠરે એ માટે એને પ્રશસ્ત વિષયોમાં જોડવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ પ્રભુ દર્શન, ધર્મ શ્રવણ વગેરે આત્મહિતના વિષયમાં જોડવા જેવી છે.

ધર્મ ખાતર મરનારા દુર્ગતિમાં જાય નહિ. કર્મ ખાતર મરેલો, જગતની ખાતર મરનારો અવશ્ય દુર્ગતિમાં જાય જ.

તૃષ્ણાનો અંત લાવવાના સંયોગ છે; પણ અંત નહિ લાવવાનો જો નિર્ધાર છે; તો ત્યાં ભગવાનનું ય શું ચાલે? જો અંત લાવવો છે તો સામાન્ય સાધુને પણ ગૌતમ ગુરુ મનાય.

જિનાજ્ઞાનું ફરમાન જેને ન ગમે તેને કર્મના અનેક ફરમાનો, ગમે કે ન ગમે છતાં, ઉઠાવવાજ પડે છે.

જમવું એ જિનાજ્ઞાનું પાલન નહિ, પરંતુ જમતા બોલવું નહિ એ જિનાજ્ઞાનું પાલન. પૈસા લાવવા એ જિનાજ્ઞાનું પાલન નહિ. પણ પૈસા નીતિથી લાવવામાં નીતિ જિનાજ્ઞાનું પાલન, સંસાર વ્યવહાર કરવો એ જિનાજ્ઞાનું પાલન નહિ, પણ જેમ બને તેમ સંસારને મર્યાદિત કરવો તે જિનાજ્ઞાનું પાલન!

જિનાજ્ઞાના ફરમાન શા? ૧. સંસારમાં જાઓ ત્યાં પાપથી પાછા હટો. ૨. વધારે પડતા પાપ ન કરો. ૩.

જરૂરી પાપમાં પણ કઠોર ન બનો. આટલું કરીને જે લઈ આવ્યા તેમાં પણ સર્વસ્વ માનો નહિ. આ જિનાજ્ઞાને માથે ચઢાવનાર મોહની છાવણીમાં જવા છતાં મોહનો એકપણ ગોદો ખાધા વગર પાછો આવે.

દુર્ધ્યાન કેમ છોડયું ? :-

વળી આચાર્ય મહારાજ આર્ત અને રૌદ્ર એવા બે પ્રકારના દુર્ધ્યાનથી મુક્ત હતા; કારણ કે એમાં માનવભવના મહાકિંમતી મનનો દુરુપયોગ હતો. જેમ દા. ત. મોટા શહેરના કોઇ સારા બજારમાં મોટી પેઢી ખોલીને ત્યાં પાના બાજીનો અડ્ડો કે મોજમજાહનું સ્થાન જમાવી તો શકાય; પણ એ એ પેઢીનો દુરૂપયોગ છે. એમ આ જૈન માનવ મનથી દુર્ધ્યાન કરવામાં મનનો ભયંકર દુરૂપયોગ છે. બહારનાં કાર્ય તો પ્રારબ્ધ અને બીજાં કારણો મુજબ બન્યે જાય છે; પણ મન મફતનું દુર્ધ્યાન સેવી જાતે બગડે છે, અને આત્માને બગાડે છે! નહિતર ગમે તે પ્રસંગ પર શુભધ્યાનથી મનનો સદુપયોગ કરવામાં કોઇ અટકાવતું નથી; એ કરી શકીએ છીએ.

ત્રણ દંડથી રહિત કેમ? :-

આચાર્ય મહારાજ ત્રણ દંડ મન-વચન-કાયાના દંડથી રહિત હતા. શાથી? એમને સજા લેવાની નહોતી. એ સમજતા હતા કે મન, વચન કે કાયાની ખોટી પ્રવૃત્તિથી આત્માને બિચારાને કારમી સજા ભોગવવી પડે છે. એવો

એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે ખોટી પ્રવૃત્તિ, પાપ પ્રવૃત્તિ, આત્મહિતને ભૂલીને કરાતી પ્રવૃત્તિ એ અવશ્ય ગુનો છે, અને અવશ્ય એની સજા ભોગવવી પડે છે. સજા ભોગવવાનો જેને મોકો ન હોય તેણે તો ગુના બંધ કરવા જોઈએ. આજે અમેરિકામાં એનું સંશોધન ચાલ્યું છે. એવા લેખ બહાર પડયા છે કે 'Every effect has a cause behind if' દરેક કાર્યની પાછળ કારણ હોય છે. એટલે આજે તમે કાંઈ પ્રતિકૂલતા અનુભવતા હો તો સમજી રાખો કે તમેજ જાતે પૂર્વે કાંઈને કાંઈ અજુગતું વિચાર્યું છે કે વર્ત્યા છો. જો કે હજી આ અધુરૂં સંશોધન છે; કેમકે જન્મતાં જ બાળકને કોઈ રોગ કે ખામી હોય છે, તેની પાછળ કારણ તરીકે એણે આ જન્મમાં શું અજુગતું કરેલું કે અજુગતું વિચારેલું સમજવું? છતાં એટલું ચોક્કસ છે કે પોતાના અશુભ વિચાર, વાણી અને વર્તાવ પોતાને સજા આપે છે. આચાર્ય મહારાજ એવા સુજ્ઞ હતા કે તેથી જ મન, વચન, કાયાના દંડથી વિરામ પામ્યા હતા.

ચાર કષાયનું મંથન કેમ?

વળી સૂરિજી ભગવંત ચાર કષાયને મથી નાખનારા, કચરી નાખનારા હતા. કેમ? દુનિયામાં દુશ્મન ગણવા જઈએ તો મોટું ગૌરવ થાય છે. 'આ મારૂં આવું ખરાબ કરનારો,' ને 'આ મારૂં બગાડનારો,' ત્યારે 'પેલો વળી મને આમ પ્રતિકૂળ વર્તનારો'–એમ ઘણા દુશ્મન માનવા

પડે. એના બદલે અંદરના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને દુશ્મન સમજવાથી બહારના કોઇ દુશ્મન નહિ રહે. ત્યારે જરાક નજર કરીએ તો જણાય કે મૂળ આપણને કાંઇ લોભ જાગ્યો, કે અભિમાન કર્યું, રોષ બતાવ્યો કે કપટ કર્યું અથવા આપણે સફાઇથી બોલ્યા તો સામો દુશ્મન ઉભો થયો. આપણા લોભની વસ્તુની આડે આવતો જણાયાથી વિરોધી લાગ્યો. આપણને વસ્તુનો લોભ જ ન થયો હોત તો સામો માણસ દુશ્મન શાનો લાગત? બહારના દુશ્મનને સર્જનાર જો કોઇ હોય તો તે આપણા જ અંદરના કષાય દુશ્મનો છે. તેમ એ પણ છે કે કષાયો એ આત્માની સહજ નિર્મલ પ્રકૃતિ નથી, પણ વિકાર છે, બિગાડો છે. ત્યારે જો આપણે આખી દુનિયામાં બિગાડો, નરસું જોવું ખમી શકતા નથી, તો પછી આપણા પોતાના જ આત્માના કષાય વિકારને, કષાય રૂપી નબળી નરસી સ્થિતિને કેમ વેઠી લઇએ છીએ? આચાર્ય મહારાજને આત્મારૂપી સુવર્ણમાં હવે ભેળસેળ ખપતો નહોતો, એટલે કષાયમળને કચરી દૂર હટાવી દીધો હતો.

ઇન્દ્રિય નિગ્રહ શા માટે? :- વળી આચાર્યદેવ પાંચે ય ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનારા હતા. કેમ વારૂ? ઇન્દ્રિયોરૂપી ભાડૂતી માણસો આત્મારૂપી શેઠને પોતાનું ઘર ભૂલાવી આડે અવળે ઉતારી દેતા હતા તેથી. જેમ દા. ત. જુગારી મિત્ર પોતાના ભાઇબંધને લલચાવીને જુગારના અડ્ડામાં ઉતારી દે છે; એવું ઇન્દ્રિયોનું કામ છે. આત્માએ

શુદ્ધ જ્ઞાનાદિમય પોતાના વીતરાગ સ્વરૂપમાં રમવાનું છે. પરંતુ એ પોતાનું ઘર ભૂલીને બાહ્ય રૂપ-રસાદિ વિષયોમાં રમતો એટલે કે રાગદ્વેષાદિ કરતો ફરે છે! એ કોના યોગે? કહો, ઇન્દ્રિયોના યોગે. એટલે હવે ડાહ્યો બનેલો આત્મા જાણે ઇન્દ્રિયોને કહે છે, "તમે શેઠ થઈને મને વિષયોના ઇષ્ટ-અનિષ્ટ વિભાગ કરાવી રાગદ્વેષમાં રગડો છે ને? હવે મારે એવા ભૂલા નથી પડવું. તેથી જ રાત દિ' તમારા 'આ ગમતું' 'આ અણગમતું.' 'હવે પાછું આ ગમતું'- એવા એવા ખેલને મારે ભજવવો નથી. મારી પાસે તત્ત્વની ભરપૂર વિચારણા છે, ક્ષમા, નિર્મળતાદિ સદ્‌ગુણોરૂપી નિજ ઘરના આગણામાં રમવાનું છે." આચાર્ય મહારાજ નિજ ઘર ન ભૂલી જવા માટે ઇન્દ્રિયોના ઉંધે રસ્તે ચઢાવ્યા ચઢતા નહોતા.

અથવા કહો કે ઇન્દ્રિયો નિર્ભેળ શુદ્ધ સ્વરૂપદર્શન કરવાને બદલે 'આ નરસી વસ્તુ' આ વધારે નરસી, આ બહુ બરાબ; આ સરસ, આ બહુ સરસ વસ્તુ,' એવાં તોફાન કરે છે; અને એથી આત્માના પુણ્ય ધનને બરબાદ કરાવી પાપનાં ઢેવાં આત્માના માથે ચઢાવે છે. એ ઢેવાં પછી અહીં અને પરભવે ચૂકવવા ભારી પડે છે. માટે આચાર્ય મહારાજે એ ઇન્દ્રિયોના તોફાન ઉપર અંકુશ મૂકી દીધો હતો. તેથી એમની ઇન્દ્રિયો હવે શાંત બની જઈ રાગદ્વેષ કરાવતી નહોતી; વિષયાસક્તિ કરાવતી નહોતી.

જીવબંધુ શાથી? :-વળી આચાર્ય મહારાજ પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને

ત્રસકાય-બેઇન્દ્ર, તેઇન્દ્ર, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોના બંધુ બન્યા છે. એથી એની ઝીણામાં ઝીણી પણ હિંસા નહોતા કરતા: એ લેશ પણ એને ઈષ્ટ નહોતા પહોંચાડતા. કારણ કે (૧) જગતના જીવ માત્રનો મુખ્ય ધર્મ છે સુખની ચાહના; અને હિંસામાં એનાથી પ્રતિકૂળ વર્તવાનું થાય છે. તો આપણને પ્રતિકૂળ કોઈ વર્તે તો એ આપણે અન્યાય ગણીએ છીએ, અકર્તવ્ય માનીએ છીએ; ત્યારે આપણો બીજાના તરફ પ્રતિકૂળ વર્તાવ ન્યાયી અને કર્તવ્ય કેમ કહેવાય? વળી (૨) હિંસામાં પોતાના આત્માની પણ વિચારસરણી અને વલણ બગડે છે, અનાદિના કુસંસ્કાર વધે છે, માટે પણ હિંસા ત્યાજ્ય છે; ને અહિંસા જ આદરણીય છે, નથી લાગતું કે સ્વાર્થવશ હિંસા કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યાં હૈયું કઠોર બને છે? એ કઠોરતા, એ સ્વાર્થમાં ઘસડાવાનું વગેરે જન્મો-જન્મથી ચાલી તો આવે જ છે. અહીં પણ પૂર્વવત્ જીવન યથેચ્છ આરંભ-સમારંભમય ચાલુ રહે, એમાં કોઇ સંકોચ-ઓછાશ ન થાય તો કુસંસ્કાર ઘટવાના કયારે? હવે તો જીવ માત્રની પ્રત્યે બંધુભાવ કેળવવાનો છે. જીવ માત્રના આપણે બંધુ બનવામાં કે જીવ માત્રને આપણા બંધુ ગણવામાં મહાન ઉદારતા કેળવાય છે; હૈયું બહુ જ કોમળ બને છે; તેથી હિંસા વૃત્તિના આરંભ-સમારંભની વૃત્તિના ગાઢ બંધ હૈયા પરથી છૂટી જાય છે. આમ તો જીવને આ દુનિયામાં કાંઇને કાંઇ નવો જૂનો આરંભ કરવામાં કોઈ સંકોચ નથી. નહિવત્ જરૂરીયાતમાં કે વગર જરૂરીયાતે પણ માત્ર મનની

મોજમાં ઝટ કોઇ ને કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવા જોઇએ છે. જ્યારે હવે એમ થાય છે કે ઝીણામાં ઝીણા જીવ જંતુ યાવત્ પૃથ્વીકાયાદિ જીવો મારા બંધુ છે, એટલે કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આરંભ-સમારંભ કરતાં પહેલાં એ વિચાર આવે છે, એ જોવાય છે કે આમાં જીવનાશ કેટલો ? કેટલા જીવોનો નાશ થવાની સંભાવના ? એ ન કરૂં અગર ઓછું કરૂં તો ચાલે કે નહિ ? આમહિંસા ઘટે.

સાત ભયોથી મુક્ત કેમ ? :-આચાર્ય મહારાજ સાત ભયોથી મુકાયેલા હતા. કારણ કે જ્યાં કંઇપણ પરિગ્રહ કે મમત્વ છે ત્યાં ભય છે. અહીં તો પોતાના શરીર પર પણ મમત્વ નથી ! એટલે કે કર્મ વાંકા થઇને આજે પરિસ્થિતિ એવી ઉભી કરે કે જેથી શરીરને બગડવું છે, નાશ પામવું છે, તો એ બદલનો લેશ માત્ર પણ ઉદ્વેગ-અફસોસ નહિ. ખુશીથી એને જતું કરવાનું ! ધર્મોપગરણ ઉપર પણ મૂર્ચ્છા નહિ હોવાથી 'એ ખોવાઇ જશે તો ? બગડી જશે તો ?'-ઇત્યાદિ કોઈ જ ભય નહિ ! ત્યારે પ્રશ્ન થશે કે,

પ્ર૦-પણ પાપનો ભય, પરલોકનો ભય ખરો કે નહિ ?

ઉ૦-ના, એ પણ નીચી કક્ષાવાળા જીવને હોય છે કે જ્યાં ધર્મ સમજવા છતાં પૂર્ણતયા ધર્મજીવન સ્વીકાર્યું નથી; અને તેથી જ પાપો સંપૂર્ણપણે છૂટ્યા નથી. એવા ગૃહસ્થ જીવનમાં તો સહેજે વિચાર આવવો જ જોઇએ

કે 'આ આ પ્રવૃત્તિમાં મને બહુ પાપ નહિ લાગે ને? મારો પરલોક નહિ બગડે ને? હું કયાં સુધી પાપને વળગી રહીશ? મારૂં ભવાંતરમાં શું થશે?' આચાર્ય મહારાજ તો સર્વથા પાપથી મુક્ત છે, સંપૂર્ણ જીવન, હવેની દરેકે દરેક ક્ષણ ધર્મમય છે. પછી પાપ લાગવાની કે પરલોક બગડવાની ચિંતા શું કામ થાય! સુંદર પરલોકની નિશ્ચિન્તતા જીવનની નિષ્પાપતામાંથી જાગે છે; એકાંત પવિત્રતામાંથી જન્મે છે. પાપરહિતને કોઈ ચિંતા નથી, ભય નથી. જીવનમાં પાપ છે, અપવિત્ર આચાર-વિચાર છે, ત્યાં ભય છે.

મદ કેમ ન કરવો? :-આચાર્ય મહારાજ આઠ મદથી રહિત છે. શું સમજીને? એ કે મદ કરવો તે બેકાર છે, પૌદ્ગલિક સિદ્ધિઓ પુણ્યના આધારે જ નિપજવાની. જ્યારે આત્મિક સિદ્ધિઓ પુરુષાર્થની પ્રબળતા ઉપર જન્મવાની. દા. ત. સારૂં કુળ, માન-સન્માન, સમૃદ્ધિ, આરોગ્ય વગેરે પૌદ્ગલિક સિદ્ધિઓ તે તે પુણ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે. તેમ આત્મિક સિદ્ધિમાં જ્ઞાન, ભક્તિ, દયા, બ્રહ્મચર્ય વગેરે, તેના તેના અવરોધક જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ તૂટે તો પ્રાપ્ત થાય. તે કર્મો તોડવા માટે ઉદ્યમ કરવો પડે. એટલે પુરુષાર્થ જેટલો જોરદાર તેટલા પ્રમાણમાં એ બાધક કર્મો તૂટવાના; અને ગુણ પ્રગટવાના. હવે જુઓ કે માણસને મદ થાય છે તે કોઈ ને કોઈ પૌદ્ગલિક અગર આત્મિક સિદ્ધિ ઉપર; અર્થાત્ તે પુણ્યો-

દય કે પુરુષાર્થની ઉપર જ ને? તો શું પુણ્યોદય કે શું પુરુષાર્થ, બંનેય સ્થિતિમાં અભિમાન કરવું યોગ્ય છે? ના, ધન બહુ મળ્યું, મનને થયું "હું મોટો ધનવાન." પણ વિચારવું જોઈએ કે "અરે! તું શાનો ધનવાન? તારું પુણ્ય ધનવાન! કેમકે ધનને પુણ્ય કમાયું છે, તું તો માત્ર પુણ્યનો સર્વન્ટ-નોકર." તો પુણ્યની શાબાશી ઉપર નિપજતી વસ્તુ પર આપણે શાનો મદ કરીએ? ત્યારે પુરુષાર્થથી જન્મતી વસ્તુ ઉપર પણ મદ કેમ જ કરાય? કેમકે ત્યાં તો જે પ્રાપ્ત કર્યું તેના કરતાં અનંતગણું હજી મેળવવાનું બાકી છે. દા. ત. વિદ્યા; તો એથી અનંત ગુણી વિદ્યા, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે પછી પ્રાપ્ત નજીવા ઉપર મદ શો? જેમકે, એક હજાર માઈલની મુસાફરી કરવાની હોય, અને એમાં હજી એક જ માઈલ ચાલવાનો ઉદ્યમ કરી કોઈ માણસ બડાઈ હાંકે કે 'મેં કેવો સરસ પ્રવાસ કર્યો!' તો તે ગમાર જ દેખાય કે બીજું કાંઈ? માટે જ, ન તો પુણ્યપ્રાપ્ત કે ન ઉદ્યમસાધ્ય વસ્તુ પર મદ કરવો વ્યાજબી.

નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ શા માટે? આચાર્ય ભગવંત બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિમાં પ્રવીણ હતા. ભાઈ! કેમ વારૂ? સમજતા હતા કે જગતમાં બીજા બધા ગુણો કરતાં બ્રહ્મચર્યનો ગુણ એવો કિંમતી અને નાજુક છે કે આજુ-બાજુમાં ફરતા મોહના સુભટો ઝટ એના પર આક્રમણ કરવા તૈયાર! અને પેલાને ઘવાતાં વાર નહિ. દા. ત.

રસ્તામાં સ્ત્રીઓ અનેક ભેટે. ત્યાં એનું ગાત્રદર્શન બહુ સુલભ. એજ મોહ સુભટનું આક્રમણ. એ ઝીલ્યું કે બ્રહ્મચર્યને ટક્કર લાગી સમજો. બ્રહ્મચર્યની મૂળ ભાવનામાં શું છે? 'ચામડાના રૂપરંગમાં કાંઈ જ સારાપણું, આકર્ષાવાપણું કે એના પર લેશમાત્ર પણ રુચિ થવા જેવું કાંઇજ નથી. જે આકર્ષાવાનું છે. રુચિ કરવાની છે, તે આત્માના નિર્વિકાર શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ તરફ છે. તેલીયા વાસણને પાણીના ટીપા સાથે જાણે કોઇ નિસ્બત, કોઇ ભીનાશ નહિ, એમ બ્રહ્મચારીને ભલે નિકટમાં સ્ત્રીરૂપ, સ્ત્રીકથા. વગેરે કદાચ આવી ગયા છતાં પોતાને કોઈ નિસ્બત નહિ, કોઈ સ્નિગ્ધતા નહિ. એટલે એમાં ઇન્દ્રિય અને મન જોડવાના જ નહિ. આમ તો એ સંયોગોની પ્રબળતા જાણીને એનાથી દૂર જ રહેવાની જ વાત. પણ નથીને કદાચ સામે આવે તો હૃદયની એનાથી તદ્દન અલિપ્તતા.

ક્ષમાદિ યતિધર્મમાં સ્થિરતા શાથી? : વિજયસિંહ આચાર્ય ભગવાન ક્ષમા મૃદુતા....સંયમ, તપ....એ બધા દશ પ્રકારના યતિધર્મમાં સદા સ્થિર મનવાળા હતા. શાથી? જગતમાં આનાથી વધીને ચઢીયાતું સારું જીવન બીજું કયું છે? કયાં આ ક્ષમાદિનું શ્રેષ્ઠ જીવન! નિર્ભીક જીવન! સ્થિર જીવન! અને કયાં જગતની તુચ્છ-કનિષ્ટ વાતોનું જીવન! ક્રોધ કરનારો ક્રોધને કાયમ ટકાવી શકતો નથી એમ માન, માયા, લોભને પણ ફેરવવા પડે છે. ત્યારે ક્ષમા, મૃદુતા, સરળતા અને નિઃસ્પૃહતા, એ તો સદા

ટકાવી શકાય છે. એમ જ્યારે અસંયમ, અ-તપમાં ભારોભાર ચંચળતા છે; ભય છે; વિહ્વળતા છે; પરાધીનતા છે. કેઈ પંચાતી છે; ત્યારે તપ અને સંયમમાં એમાંનું કશું નહિ. તેમ એ પણ છે કે આત્માના મૂળ સ્વભાવમાં ક્રોધાદિને જરા ય સ્થાન જ નથી. તેથી પણ એનો ત્યાગ કરી ક્ષમા, સંયમ વગેરેથી આચાર્ય મહારાજે આત્માની ઉજળામણ કરી છે.

અગીયાર અંગના જ્ઞાતા કેમ ? :-આચાર્ય પ્રભુ અગીયાર અંગને સારી રીતે ભણેલા હતા. શા માટે ? એ અનાદિની વાસનાઓના ઝેર નિવારવા મંત્ર સમાન છે. એનો સૂત્રથી અને અર્થથી પાઠ કરવામાં, પર્યાલોચન કરવામાં, મનની અંદર વાસનાને વિકસવાનો અવસર જ નથી મળતો. બીજું એ પણ છે કે જગતમાં અનેક પાપશાસ્ત્રોની વચમાં આ અગીયાર અંગ મહાપવિત્ર શાસ્ત્ર છે. એની જ્યારે અહીં સુલભતા થઈ, તો પછી એનો નિર્મળ પ્રકાશ આત્મામાં કાં જાગતો ન કરી દેવો ? ફરી ફરી આવો પ્રકાશ કયાં મળે ? એ જો અહીં મળ્યો છે, તો અંધકાર શા માટે રાખી મૂકવો ? અજ્ઞાતની જેમ પાપશાસ્ત્રોનાં જ્ઞાન પણ મોહમિથ્યાત્વના કારમા અંધકાર ફેલાવે છે, ત્યારે 'અંગ' નામના આગમ ભણવાનું એ પણ કારણ છે કે જો એ ભણ્યા હોય તો પછી દિવસ-રાત એના સ્વાધ્યાયના મહાપવિત્ર કાર્યમાં પસાર કરી શકાય, અને મનને એમાં ને એમાં બીજા બેટા વિકલ્પો દુર્ધ્યાનન વિગેરેમાંથી બચાવી લેવાય.

બાર પ્રકારે તપ શા માટે કરવો ! :—

આચાર્ય મહારાજ ૬-૬ પ્રકારના બાહ્ય-આભ્યન્તર તપમાં મશગુલ હતા. શાથી વારૂ ?

(૧) આ માટે કે જેમ સુવર્ણમાં સેળસેળ હોય તો તે અગ્નિમાં તપી તપીને શુદ્ધ બને છે, તેમ આત્મા પણ તપના બહુવિધ તાપથી તપી તપીને અર્થાત્ સહર્ષ તપના કષ્ટ વેઠી વેઠીને કર્મના સેળસેળથી છૂટી શુદ્ધ બને છે. અથવા,—

(૨) તપ એટલા માટે કે આત્માએ પરાધીનપણે, ન છૂટકે, અનિચ્છાએ કષ્ટ બહુ વેઠ્યા, કિંતુ એમાં તો એની દીનતા દેખાઈ, પણ હવે તપનાં કષ્ટ સહર્ષ વેઠી લેવામાં વડાઈ છે, શાબાશી છે. આત્માનું આંતરિક ઓજસ અને સત્ત્વ ખીલે છે. તેથી ઉંચી સાધનાને યોગ્ય બને છે. તેમ—

(૩) એ પણ છે કે પરાધીનપણાના કષ્ટ બહુ મોટા અને લાંબા. છતાં પાપ અલ્પ ખપે, અહીંના સહર્ષ તપમાં કષ્ટ થોડું ને ટૂંકું, છતાં લાભ બહુ. પાપ બહુ ખપે. ત્યારે,

(૪) એય સમજી રાખવાનું છે કે અહીં ને નરકાદિના કષ્ટની અપેક્ષાએ બહુ મામુલી એવા આ જિનોક્ત તપના કષ્ટ ન સ્વીકાર્યા તો તપના બદલે કરેલા મોજવિલાસથી ભવાંતરે દુર્ગતિના કષ્ટ ભારે વેઠવા પડશે. આચાર્ય

મહારાજને આ બધો ખ્યાલ હોવાથી તપમાં કેમ મશગુલ ન હોય ?

(૫) તપ કરવામાં એ પણ હેતુ છે કે આપણા આત્માને તપના અભાવે કુટિલ કાયા ઉપર જે બહુ મમત્વ થઈ ગયું છે, અને પછી એ એના રાગમાં તણાઈ અનેકાનેક ભવમાં ભટકાવનારા દુર્ગુણોને ખૂબ પોષે છે અને દુષ્કૃત્યોને નિર્ભયતાથી આચરે છે, એ બધું મૂળમાં તપ નહિ હોવાના લીધે છે. બાર પ્રકારના તપના અભાવે શું શું થાય છે તે જોવા જેવું છે.

(૬) બાહ્ય તપના અભાવને લીધે :—

(૧) અનશન તપનો અભાવ એટલે ભૂખ લાગ્યે બાવાનું કદી બંધ નહિ ! (૨) તેય ઉનોદરી તપના અભાવે ? પૂરું શું સવાયું ખાવાનું ! તેમ, (૩-૪) દ્રવ્યસંક્ષેપ અને રસ-ત્યાગ તપ નહિ તો જેટલી ચીજ મળે એટલી, ને જેટલા રસ મળે એટલા ઉડાવવાના ! (૫) કાયક્લેશ તપ નહિ એટલે ધર્મના ખાતર કાયાને કષ્ટ આપવાની વાત નહિ, ધર્મની વાત આવે ત્યાં કાયાને પંપાળી પંપાળી સુંવાળી રાખવાનું બનવાનું. તો (૬) સંલીનતા તપના અભાવે, ખોટી પ્રવૃત્તિથી દેહને ફરેગ રાખવાની વાત નહિ. આ બધું બાહ્ય તપ નહિ હોવાના લીધે ચાલ્યું આવ્યું છે. તેમ આભ્યન્તર તપમાં.

૬ આભ્યન્તર તપ ન હોવાને લીધે :-

(૧) જો પ્રાયશ્ચિત્ત, તપ નહિ, એટલે તો પછી પોતાનાં

પાપકાર્ય છૂપાં રાખે, ગુરૂને એ કહી પ્રાયશ્ચિત્ત લે નહિ, દિલની શરમ અક્કડતા, 'આટલા પાપમાં શું' એવો પાપ પ્રત્યે નિર્ભીકતા અને જિનજુગ્પ્સા એવું એવું ચાલુ રાખે. તેમ (૨) વિનયનો તપ નહિ એટલે ઉદ્ધતાઇ, વડિલનો અનાદર કર્યે જવાનો. ત્યારે (૩) વૈયાવચ્ચનો તપ નહિ તેથી સ્વાર્થસાધુતા, ક્ષુદ્ર હૃદય, નિષ્ઠુર હૃદય, ગુણાનુરાગને બદલે ઉપેક્ષા, આવું આવું સેવ્યે જવાનો. (૪) એવી રીતે પવિત્ર સ્વાધ્યાયનો તપ નહિ તો જીવ પાપપ્રવૃત્તિમાં, ને સંસારની જલેા જથામાં રચ્યેાપચ્યેા રહેવાનો, નિંદા-વિકથાદિ પ્રમાદમાં પડવાનો. દુર્ધ્યાનનું ઘર, ઉંઘનો ઈજારદાર અને કષાયનો મિત્ર થવાનો. ત્યારે, (૫) શુભધ્યાન તપના અભાવે મનમાં કુવિકલ્પોનો પાર નહિ! જડ પદાર્થોની ચિંતાનું માપ નહિ! મામુલી મામુલી વાતમાં પણ મહા આરંભ, હિંસા, જૂઠ, અનીતિ વગેરેની વિચારસરણી ચાલુ! તેમ, (૬) કાઉસ્સગ્ગનો જો તપ નહિ હોય, તો તેથી કદાચ સારૂં ધ્યાન ચિંતવે તોય કાયાની ચપળતા દૃષ્ટિની ચપળતા અને કદાચ મનની પણ ચપળતા ચાલુ રહેવાની કાયેાત્સર્ગમાં પ્રતિજ્ઞા સાથે વાત છે. કાયાને જિનમુદ્રામાં જ રાખવાની; વચનનું મૌન જ ધરવાનું; અને મનમાં માત્ર નિર્ધારીત શુભ ધ્યાન જ કરવાની પ્રતિજ્ઞાનું નામ કાયેાત્સર્ગ છે. એ તપ જીવનમાં નહિ હોય તો મન-વચન-કાય કયાંથી સ્થિર રહે? ને એની અસ્થિરતામાં આત્મા નિઃસત્ત્વ. દરિદ્ર અને દુઃખી હોય એમાં નવાઇ નથી. છ બાહ્ય અને છ આભ્યન્તર તપના

મહાન લાભ અને એના અભાવમાં દુર્ગુણો અને દુષ્કૃત્યોના તાંડવ બરાબર યાદ રાખજો.

આ બાર પ્રકારના તપની ગેરહાજરીમાં :—

(૧) પુદ્ગલની કેવી કેવી વેઠ કરવી પડે છે !

(૨) દુર્ગુણોની કેવી કેવી ગુલામીમાં તણાવું પડે છે!

(૩) આજ પર્યંતની આત્માની હસ્તગત થયેલી મહા-ઉન્નતિ નષ્ટ થઈ ને આત્માનું કેવુ પાછું અધઃપતન થાય છે !

(૪) માનવ જીવનમાં સુલભ એવી ઉચ્ચ સાધનાની મળેલી અનન્ય તક કેવી સરાસર નિષ્ફળ જાય છે! સાથે,

(૫) અનાદિની કુટેવો પછી કેવી કેવી સખ્ખર બને છે.

એ બધું આચાર્ય મહારાજ જાણે છે, તેથી એ બધું મિટાવવું હોય તો તપ જોઇએ, એમ સમજીને તપમાં રક્ત રહેતા.

પહેલાં તપના પાંચ મહાલાભ કહ્યા છે; અહીં તપ ન હોવાથી પાંચ મહાનુકશાન બતાવ્યા. બંનેને નજર સામે રાખજો. યાદ કરવું હોય તો ફરીથી ટૂંકમાં યાદ કરી લ્યો,

—: તપ કરો તો લાભ :—

૧. તપના તાપથી કર્મ બળી જઈ આત્મા સુવર્ણ જેવો **શુદ્ધ થાય.**

૨. પરાણે કષ્ટ સહનમાં દીનતા, ફીકાશ. સહર્ષ તપમાં શાબાશી, આત્મતેજ અને સત્ત્વ ખીલે.

૩. અકામ કષ્ટે સહવાનું ઘણું, પાપ અલ્પ ખપે, તપમાં સહવાનું થોડું, પાપ થોક ખપે.

૪. તપથી દુર્ગતિના ભ્રમણ મટી સદ્ગતિ મળે.

૫. તપથી આત્મપ્રેમ વધે, કાય-મમત્વ ઘટે. તેથી કાયાના પાપે દુર્ગુણ-દુષ્કૃત્યો પોષાતા અટકે વગેરે વગેરે.

—: તપ ન કરો તો નુકશાન :—

૧. પુદ્ગલની વિવિધ વેઠ ચાલુ અને વધે તેથી આત્મા ભારેકર્મી બને.

૨. દુર્ગુણોની નોહુકમીમાં તણાવાનું થાય. પાછી દીનતા, ટળવળાટ વગેરે વધે.

૩. આજ સુધીની સાધેલી આટલી ઉન્નતિ ગુમ, અને અધઃપતન શરૂ થાય.

૪. માનવ જીવનની પરમાત્માને નિકટ થવાની અનન્ય તક એમ જ વહી જાય.

૫. અનાદિની કુટેવો, સંજ્ઞાઓ સદ્ધર બને.

આચાર્ય મહારાજને જિનશાસનનો ચોળમજીઠ રંગ લાગ્યો છે. અને જિનના શાસનમાં તો સંયમ (ચારિત્ર) અને તપના પરાક્રમ વખાણ્યા છે. તેથી આચાર્યદેવ એનું જ જીવન બનાવી દે એ સહજ છે. આવા આચાર્યદેવને જોઇ શિખીકુમારને તેમના પર પ્રેમ થયો. તે તેમની પાસે ગયો. મનમાં વિચારે છે-'ખરે જ! ધન્ય છે આમને, કે જેઓ

અનવસ્થિત (ચંચળ) પ્રેમમાં ઘેરા સંસારને વિષે આવી રીતે ધર્મમાં રક્ત છે !' ધન્ય એટલે શું ? ' ધન્ય ' એટલે એ, કે પ્રેમ સંસારની વસ્તુ પર ચંચળ હોવા છતાં સારૂં જગત એમાં એવું મોહી રહ્યું છે કે કોઈ આંખ ઉંચી કરીને જોતું પણ નથી ! એવા પ્રેમને વિસારી સાધુધર્મ લીધો તેની શાબાશી ! ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે ને કે,—

પ્ર૦-સંસારે પ્રેમ ચંચળ ?

ઉ૦-તો કહો, શું લગ્ન કરીને દિલમાં જે પ્રેમ હતો તે આજ સુધી એવો ને એવો જ છે ? કે પછી પરણ્યા પછી સો વાર પસ્તાઇ ચૂકયા છો ? તેમ નોકરી, વેપાર, મિત્રાદિસંબંધ સારા માનીને લીધા પછી ત્યાં પ્રેમ ઘટયા છે ને ? છતાં હવે એ છોડવાની વાત આવે તો કબૂલ રાખો ? 'ના ! એ બોલશો મા, મહારાજ !' એમ ઝટ કહેવાના. દુનિયામાં એક પણ ચીજ એવી નથી કે જેના પર સ્નેહ બાંધ્યા પછી કોઈ વાર અરુચિ કરવાનો પ્રસંગ ન આવ્યો હોય ! ભલેને કિંમતી હીરાની વીંટી હોય, પણ તેના પર અખંડ રાગ રહે ખરો ? એના પર પણ કલેશ થાય કે નહિ ? આપણને મન નહોતું અને કોઇએ પહેરવા માગી વીંટી, તો શું થાય દિલમાં ? કયાં આ વેઠ વસાવી, એમ જ ને ? હીરો પચીસ હજારમાં ખરીદ્યો હતો અને હવે બજાર એના બાર હજાર બોલે છે, તો એ હીરા પ્રત્યે શું થાય હૃદયમાં ? 'આ પથરો મેં કયાં ખરીદ્યો ?' એવું જ ને ? બસ, આ રીતે રાગ ચંચળ, છતાં જગત રાગ કરવામાં માથાકુટ

ખૂડેલું છે! કઈ સમજથી? આ-'દુનિયાના રાગ પાછળ લાતો પડે તો તે ખાવા અમારી પીઠ તૈયાર છે! પણ એવા સંસારને દગાખોર, આત્મનાશક માનવાની કે એને છોડવાની તૈયારી નથી! અમારૂં તન-મન અને ધન, દ્રોહી કહો કે ગમે તેવી દુનિયા માટે તૈયાર છે! કયી સ્થિતિ છે? દ્રોહ કરતી દુનિયા માટે તન, મન ને ધન કુરબાન! આત્માના તારક દેવગુરુ ધર્મ માટે? કંઈ નહિ!' આ ઉંચા માનવભવમાં જાગો, જાગો. સમજો અને મન પલટો.

શિખીકુમાર આચાર્ય ભગવંતને જોઈને વિચારે છે, 'ધન્ય છે આમને! ત્યારે લાવ, પૂછું તો ખરો કે આમને વૈરાગ્ય થવાનું શું કારણ કે જેથી આ ધર્મમાં લાગી ગયા છે.' આચાર્યદેવની સમીપ આવી, પ્રણામ કર્યા. ગુરુએ ધર્મ-લાભ આપ્યા.

પ્રકરણ-૫

શિખિકુમારનો પ્રશ્ન અને તેનું સમાધાન.

હે! 'ભગવંત! આપને આ સંસાર પર કંટાળો આવવાનું શું કારણ?'

'કેમ મહાનુભાવ! આમ પૂછે છે?'

'એટલા જ માટે પ્રભુ! કે આપવાનું શરીર સર્વાંગે એટલું સુંદર અને મનોરમ છે, કે એ સુંદરતા અને મનોરમતાથી અનુમાન થાય છે કે આપની પાસે વૈભવ સારો હશે. તેમ વૈભવના વિસ્તારથી સમજાય છે કે સ્વજનવર્ગ

પણ બહોળો હશે. તો એ બધા સારા સંયોગો છોડી આવું લુખ્ખું, કર્કશ અને બીલકુલ સંગ વિનાનું ચારિત્ર આપે કેમ સ્વીકાર્યું ?'

'મહાભાગ સાંભળ, તને આ શરીરમાં સુંદરતા શી દેખાય છે કે જેમાં હાડકાં, માંસ અને લોહી ભારોભાર ભરેલાં છે? અરે ! બહાર સફેદ બારતા જેવું પણ હાડકું પડયું હોય તો હાથમાં લેવાનું મન નથી થતું ! માંસ દેખી કમકમી આવી જુગુપ્સા થાય છે! લોહી બહાર નીકળતાં તેને ફરી ઘૂસવાનું મન નથી થતું ! એવા હાડમાંસના પૂતળામાં સુંદરતા લાગે છે? જ્યાં સુધી આવી અપવિત્રતાની બુદ્ધિ શરીર પ્રત્યે ધારણ કરાય નહિ, ત્યાં સુધી શરીરનો રાગ બસે નહિ; અને એ નહિ બસે ત્યાં સુધી કેટલાય બોટાં બર્ચ, સગવડ, ફેશન વગેરે પાછળ, ધર્મ–કાર્યમાં ઉપયોગ લાગે એવા કિંમતી ધનનાં આંધણ મૂકાઈ રહ્યા છે તે ઓછા નહિ થાય. ગંદવાડની પેટી પર હીરા–માણેક શું જડવાતા! પાપના પૈસા મફત નથી આવ્યા, કે ગંદવાડના ગાડવાને મઢવામાં હોમી દઈએ?' આ સમજાય તો પછી પરમાર્થમાં હાથ ખુલ્લા રહે. પૂર્વકાળે પૈસા પરમાર્થમાં ખૂબ ખૂબ બર્ચાતા. આજે? ઓછું. કેમ ? ધન ઘટી ગયું હશે? ના, ધન તો કદાચ વધી ગયું હશે ! પણ સાથે લાલસાઓ અને બર્ચા બુબ વધી ગયા છે ! માટે મોંકાણ તો લાલસાઓ અને બર્ચા વધી ગયાની છે. પૂર્વે પરમાર્થ સારો થતો; કેમકે જાત માટે ઘણું ઓછું જોઈતું. આજે તો પેટ

જ પટારા જેવું, પછી પરમાર્થની વાટકીઓ ય કયાંથી ભરાય? એ તો પેટ નાની વાટકી જેટલું હોય, તો છતી શક્તિએ પરમાર્થના પટારા પૂરી શકાય? આજે, આર્યની જે દૃષ્ટિ હતી, તે બગડી ગઈ. સોના પગારમાંથી વીસ રૂપિયા તો ટાપટીપમાં જ જાય! ભ્રમણાઓ વધી, વિલાસ વધ્યો, તેથી ફેસીલીટીના (સગવડના) ખર્ચા, ફેશનના ખર્ચા, મનોરંજનના ખર્ચા અને માનેલા વ્યવહારના ખર્ચા વધ્યા. બહારના રૂપનાં અંજામણ વધ્યાં. ગુલાબી મોંઢા અને હાથ તરફ દૃષ્ટિઓ તણાય છે. લોહી. માંસ અને હાડકાના જથ્થા રૂપ આ શરીર છે, તો પછી એની ગુલાબી ચામડી પર કોણ મોહે? પણ જે પરમાત્મદર્શન અદ્‌ભુત છે; પરમાત્માની વીતરાગ પ્રશાંત મુદ્રા ખુબ જ વિચાર-પ્રેરક છે, સૌમ્યતાદાયી છે, એ જોવાનું ન રહ્યું એટલે આવા મહાન ભવમાં ઉચ્ચ પરમાત્મદર્શન કરવાને બદલે મળ-મૂત્રનાં ઉપરનાં અસ્તર જોવાનું ચાલ્યું! પ્રજાની આ નબળી કડી વેપારીઓએ પણ પકડી લીધી તો દુકાનના બોર્ડો, છાપાઓમાં જાહેરાતો અને એનું સાહિત્ય પણ સ્ત્રીના ચિત્રોવાળું! આ ભયાનકતા કયારે અટકે? શરીરની સુંદરતા ભૂલાય તો.

શિખીકુમારને આચાર્ય મહારાજ કહે છે :—

'ભલા! તને આ શરીરમાં સુંદરતા દેખાય છે? અને પાછો સુંદર શરીર પર માને છે કે વૈભવ પણ સારો હશે? જે વૈભવ જીવ પાસે મજૂરી સિવાય બીજું કંઈ કરાવતો

નથી અને કષ્ટ સારી રીતે આપે છે, તેમાં ય શું સારા-પણું ? એના પર શું મમત્વ કરવાનું ? તેનાં મૂલ્યાંકન શા કરવાના ?'

'વૈભવ મજૂરી કરાવે,'–એટલે શું ? વલણમાં પચાસ હજાર મળ્યા, કે 'જાઓ ઉપાડી લાવો થેલા, ચાર બેન્કોમાં ગોઠવો...' બસ, બંડલ ઉંચકી ઉંચકીને ફેરવ્યા કરવાનાં! ડીલિવરી ને ટ્રાન્સફર ! પૈસા વધ્યા પછી મજૂરી સિવાય શું વધે છે ? વધ્યું તો ત્યારે કહેવાય કે પહેલાં ચાર રોટલી ખાતો હતો તો હવે ચાલીસ ખાઈ શકતો હોય. ના, આ તો ચારને બદલે બે પણ રોટલી પૂરી ખાઈ નથી શકતો ઉલટું દવાઓ ખાવાનું વધ્યું !

આ દૃષ્ટિ જો લાધી જાય તો પછી હૈયાનાં ચક્ષુ ખુલી જાય; ઘોર મોહની ઉંઘમાંથી જાગૃત થવાય ! તો થ ય કે હું તે શું મજૂર છું, કે આ ટ્રાન્સફર જ કર્યા કરું ? કાલની ખબર નથી કે શું થશે! તો એવી સ્થિતિમાં શા માટે ભરોસે રહું ?' જીવનું જ્યાં ઉપજતું નથી, ત્યાં માથાફોડ કરવી તે નરી પાગલતા છે. માથાથી થાંભલો તોડવાનો પ્રયત્ન, તે શું છે ? માથું ફોડવાનું; થાંભલાને કંઇ નહિ થાય. વૈભવનો વિસ્તાર એટલે જીવને મજૂર બનાવનાર છે. માટે એ ધંધામાંથી નીકળી જવું સારૂં છે.

કુટુંબ-પરિવારનો કસ કેટલો ? :—

આચાર્ય મહારાજ કહે છે-'તું એમ કહે છે ને કે કુટુંબ–પરિવાર પણ સારા મળ્યા હશે !' અરે ભલા માણસ!

સ્નેહીજનોનો મેળો તો સ્વપ્ન જેવો છે. એવા સ્વપ્નના સમાગમ જેવા ચંચળ સ્નેહીમાં મમત્વ શું ગણવું ' તું ? રાગ શું ધરવો તો ? શું ખુશી થવું તું ? જેમ વધુ ખુશી થાય તેમ વધુ રોવાનું થાય છે. મૃત્યુની નોટીસ આવે કે 'અરેરે....!' કયાં નિયમ છે કે મોટા જ પહેલા જાય ને નાના પછી ? સગર ચક્રવર્તી ઉભો રહી ગયો અને ૬૦ હજાર કનૈયા કુંવરો એકી કલમે ઉપડી ગયા ! માણસ હિસાબ કાઢે કે 'હજી તો મને ૪૫ જ થયા છે, અને છોકરાને વીસ જ થયા છે;' તો પણ છોકરાનું ત્યાંજ આયુષ્ય ખૂટયે આ હિસાબ શું કર્મ ઉભો રહેવા દે છે ? ના, કશુંજ નહિ. માટે એટલું માપો કુટુંબ પરિવારનો કસ કેટલો ?

સ્વજનો વચ્ચે પણ નિરાધારતા :—

આચાર્ય મહારાજ કહે છે "ધ્યાન રાખ, શું સ્વજન–સ્વજન કરે છે ? બધા વહાલામાં વહાલા સ્વજનોમાં રહેલો જીવ, પણ જ્યારે રોગથી આક્રાન્ત થાય છે, ત્યારે એકલો પીડાય છે. ઘણા સ્વજનો વચ્ચે હોય તો પણ ! પચાસ માણસનું કુટુંબ હોય, પણ એક માંદો પડે કે બીજા ઓગણપચાસ માણસો કરી કરીને શું કરે ? પથારી ઝાલીને બેસી રહે તેટલું જ ! પણ પથારીમાં રોગી થઈને સુએ કોણ ? એ તો એક જ પેલો ! પછી અંદરમાં દાહજ્વરની પીડા કોણ વેઠે ? એ એકલો જ ! અમે તો આંખમાંથી દડદડ પાડીયે તેટલું જ ! અમે કંઈ અંદરનો દાહ ભોગવીએ નહિ !' આવા સ્વજનો વચ્ચે રહેલા જીવનું

આ કરુણ સ્વરૂપ છે, કે સ્વજનો ન એના રોગને લઇ શકે, કે ન એને કાઢી શકે. કરુણપણે રડતા સ્વજનો વચ્ચે જીવ એકલો રીબાય છે, એકલો મરવા પડે છે. ત્યાં કુટુંબ હાથ નથી પકડતું કે 'અમે નહિ મરવા દઈએ.' હાથ કોઈ જ ન પકડે, ન કોઇ પત્ની, ન પિતા કે માતા, ન ભાઈ કે ભગિની ! છતાં આ બધાને સ્વજન ગણીએ, અને પરમાત્મા, ભવોદ્ધારક ગુરુ, કલ્યાણ-મિત્ર સંઘ એ બધાને, સગાં સ્વજન ન ગણીએ ! કેવીક અજ્ઞાન અને પામર દશા !"

જીવ કર્મ પણ એકલો જ કરે છે. પાપ કરવામાં શૂરવીર થાય ત્યારે પણ એકલો. ફળ ભોગવતાં પણ એકલો. જન્મે એકલો અને મરે પણ એકલો. છતાં એમ લઇ બેસે છે, 'હું એકલો નથી ! અમે ઘણા છીએ ! બહોળું કુટુંબ છે અમારું.'-આમ, ખરું એકત્વ ભૂલી કૃત્રિમ બહુપણું માને તો પૂછવાનું મન થાય કે 'ભલા ! તમે કોણ કોણ ઘણા ? જન્મવામાં ઘણા ? કર્મ કરવામાં ઘણા ? એક સાથે એક સરખી લાગણીઓ થવામાં ઘણા ? કર્મ ભોગવવામાં ઘણા ? મરવામાં ઘણા ? છે કયાંય ઘણા ? ના, કયાંય નહિ. એ તો પ્રત્યેક જીવના સ્વભાવ જુદા, પુણ્ય-પાપ જુદાં, જીવન મરણના પ્રસંગ જુદા, ભવાંતરના ભવ જુદા, ને પૂર્વની સ્થિતિ પણ જુદી ! સૌ પોતપોતાનું સમાલે. એમાં કોણ પોતાનું અને કોણ પર ?

રેલ્વેના પાટા પર સાવધાની :—

મોટા મેળામાં શું ? જે ગામડેથી આવ્યા હોય તે પોતપોતાનું સાથે લાવેલું ભાતું ખાય; અને પોતપોતાનો

માલ ખરીદે. તેમ આ પણ એક મેળો જામેલો છે. કોણ કોનું સ્વજન? ને કોણ પારકું માણસ? કોઈ મેળ નથી આ સંસારમાં. સૌ પોતપોતાના કર્મ ભોગવે; ને પોતપોતાની કરણી અનુસાર પોતપોતાના કર્મ ઉપાર્જે. સંસાર એટલે કદાચ પુત્ર મરીને વૈરી થાય; અને વૈરી મરીને પુત્ર કે પિતા થઈ બેસે. તેવા તદ્દન ચંચળ સ્વભાવવાળા જીવ રૂપી રમકડા પર નાચ કરનારા સંસાર પર કોણ મોહે? સંસારના સ્વજનો ઉપર કોણ આસક્તિ ધરે? અસ્થિર ભાવો ભર્યા સંસારના સ્વજન–સ્નેહી પર આસક્તિ ધરવી એ મૂઢતા છે, અજ્ઞાન દશા છે. 'આ મારો સ્નેહી છે. તેને હું કાયમ સાચવીશ.' આવો મમત્વભાવ કરવો એ મોહનું ફળ છે, બુદ્ધિનું ફળ નથી. સદ્બુદ્ધિ હોય તો પરખી જાય કે 'હું કોણ છું?' પછી બરાબર સમાધાન હોય. રસ્વેના પાટાની વચ્ચે ઉભેલો માણસ કેવો સાવધાન હોય? ફાટક ક્રોસ કરતાં ખીસામાંથી પૈસા ઢળી પડે, ને જુએ કે આ ટ્રેઈન આવી તો પૈસા લેવા ઉભો રહે? કદાચ લે તો કેટલી સાવધાનીથી? ત્યાં ગફલત કેટલી ચાલે? તેમ માનવજીવનની કટોકટીની સ્થિતિમાં જે ધન વગેરેના લોભ અને મમતાને કૂદી જતાં આવડે તો ભાવી અનંત સંસારરૂપી ટ્રેઈનની કચરામણમાંથી બચી જવાય, ને જે કૂદતાં ન આવડ્યું તો ખલાસ જ ને!

પૈસા, શરીર અને સ્વજનોની આ સ્થિતિ છે. ગમે
૪ તેવા સ્નેહી પર રાગ ધર્યા, પણ એમાં જીવનું કંઈ વળતું

નથી. ઉલટો પાપથી ભારે થાય છે! કર્મબંધ કરે છે! માણસ રસ્તે જનાર ત્રાહિત માટે જે પાપ નહિ કરે, તે પાપ સ્નેહી પાછળ કરશે! પરિણામ પોતાને જ ભાવીમાં ભારે ભય! આ બધી પરિસ્થિતિમાં જીવે પોતાનું રક્ષણ કરી લેવું તે આખા ય ઉપદેશનો સાર છે! "આત્માનં રક્ષ. (આત્માને બચાવો)' એને બચાવવા માટે બોળીયા માટેની રમત દૂર બસેડો. દુનિયાના સ્વજનો બોળીયા સાથે રમત રાખે છે, અંદરથી આત્મ-પંખેરૂ ઉડી ગયું કે એજ સ્વજનો બોળીયાને બાળી-ઠૂંકી દેવાના! આવા સંસારમાં રાગ-મમત્વ ધરવો, ને એમાં જ ભૂલા પડી જવું તે બધું મિથ્યામતિનું ફળ છે. વિજયસિંહ આચાર્ય ભગવંત શિખીકુમારને કહે છે— 'આ સિવાય પણ બીજો કોઈ સંસાર પર વૈરાગ્ય થવાનો હેતુ હોય તો તું કહેવાનું અમને કહે છે ને? તો અમારૂં વૃત્તાન્ત સાંભળ.'

પ્રકરણ - ૬

વિજયસિંહ આચાર્ય ભગવંતનું કૌતુક : અજિતદેવ તીર્થંકરના દર્શન

નાળિયેરનું ઝાડ :—

લક્ષ્મીનિલય નામના નગરમાં સાગરદત્ત નામે સાર્થવાહ છે. તેને શ્રીમતી નામે પત્ની છે. તેમનો હું પુત્ર છું. હું જ્યારે કુમારાવસ્થામાં હતો ત્યારે એકવાર લક્ષ્મી નામના પર્વત ઉપર ગયો, ત્યાં એક ભાગમાં મેં આશ્ચર્ય

જોયું. શું ? જેમાં લીલા પાંદડાં છે, અને જેનું મૂળ જમીનમાં બહુ લાંબે ગયું છે. તેવું નાળિયેરનું એક ઝાડ મેં જોયું. તે ઝાડ જોઇને મને કૌતુક થયું કે અરે ! આ શું આ ? માત્ર આવડા નાળિયેરીના ઝાડનું આટલા જ વિભાગમાંથી ઊતરીને મૂળ ઠેઠ જમીન સુધી આવી અંદર પેસી ગયું છે! ત્યારે જરૂર આમાં કોઈ કારણ હોવું જોઈએ.' સંસારી જીવ છે, જિજ્ઞાસા થાય છે. પણ આ જીવ ઉંચો હોવાથી આને તો આ જિજ્ઞાસાથી લાભ થવાનો છે. નહિતર આવી જિજ્ઞાસામાં તો નુકશાન છે. નવું જાણે એટલે ઢેડધામ વધે !

કુદરતમાં ચમત્કાર : ધર્મચક્ર :—

આચાર્ય મહારાજ કહે છે, 'હું આશ્ચર્ય પામી રહ્યો હતો, ત્યાં મને એકાએક હર્ષની લાગણી થઇ આવી. સુગંધીદાર પવન વહેવા લાગ્યો. પશુઓના સમૂહે પોતાનો સ્વભાવસિદ્ધ એવો પણ વૈરભાવ છોડી દીધો. લક્ષ્મી પર્વત જાણે વિશ્વ શોભાથી ઝળકી ઉઠયો. વનો અને ઉદ્યાનોના વૃક્ષો સર્વે ઋતુના પુષ્પોથી વિભૂષિત થઈ ગયા. પુષ્પો આવી ગયા પછી પૂછવું જ શું ? ભમરાઓનો મનોહર, ઉંચા તાલવાળો અને રમ્ય એવો ગુંજારવ શરૂ થઇ ગયો ! સૂર્ય પણ તાપ વિનાના નિર્મલ પ્રકાશથી તે પ્રદેશને ઉદ્યોતિત કરવામાં ખીલી ઉઠયો ! આ બધું અચાનક પરાવર્તન જોઇને મને થયું કે અરે ? આ જગતનું એક આશ્ચર્ય શું ? પરંતુ હું આગળ વિચાર કરું, ત્યાં તો મેં

તીર્થંકર ભગવાનનું ધર્મચક્ર જોયું ! ધર્મચક્ર પરમાત્માની આગળ ચાલતું હતું. કેવું હતું તે?

ધર્મ ચક્ર કેવું ? :—'ઉગતા સૂર્યના મંડલ જેવું દેદિપ્યમાન! વિશુદ્ધ અસલી સુવર્ણનું બનેલું! અનેક રત્નોથી શોભતું હતું. એની સાથે આકાશમાં જય જયારવનો નાદ વ્યાપી ગયો હતો. સાથે દેવતાઓ મંગલ ગીત ગાઇ રહ્યા હતા. પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઇ રહી હતી. અનેક દેવતાઓથી પરમાત્મા પરિવરેલા હતા. ધર્મચક્ર જાણે સંસારરૂપી ચક્ર પર વિજય કર્યો હોય તેમ સૂચવતું હતું. પશ્ચિમ દિશામાંથી ઉતરતું એ ધર્મચક્ર અજિતદેવ ભગવાનનું હતું. એની પાછળ કિંમતી ગુણરત્નોથી શોભતા શ્વેતવસ્ત્રધારી અનેક સાધુઓ ચાલતા હતા, ત્યાર પછી ચાલતા જગતદયાળુ પ્રભુની સમૃદ્ધિ કેવી અલૌકિક હતી!

પ્રભુની સમૃદ્ધિ :—'દેવતાએ પ્રભુના માથે કુંદ પુષ્પ જેવું સફેદ છત્ર ધર્યું હતું! દુંદુભિના નાદે આકાશપટને ગજાવી બેહરૂં કરી મૂક્યું હતું! દિવ્ય ભામંડલ પ્રભુના મુખ પાછળ શોભી રહ્યું હતું! પ્રભુને ઇંદ્રો ચામર ઉલાળી રહ્યા હતા! દેવો અસુરો અને માનવોના ટોળેટોળાં પ્રભુની સ્તુતિ કરી રહ્યાં હતાં. કાલાગરૂ વગેરે ધૂપથી દિશાઓ મઘમઘાયમાન થઈ ગઇ હતી! તેમાં એવું લાગતું હતું કે પ્રભુ જાણે ગંધહત્તી જેવા બની ગયા હતા, એવા પ્રભુ અત્યંત સૌમ્ય હતા! તેમ એ સુવર્ણમય દિવ્ય કમલ-પંક્તિ ઉપર ચાલી રહ્યા હતા! એવા ત્રિલો

કનાથ અને ભવસમુદ્ર પાર કરી ગએલા અજિતદેવ તીર્થંકર પ્રભુને જોઈને મને ખૂબ આનંદ થયો. મારૂં મિથ્યાત્વ ખખડી ઉઠયું, અને ધર્મની ભાવના સ્ફુરાયમાન થવા માંડી. મને થયું. 'અહો મારી જાતને ધન્ય છે, કે જે મેં ત્રણ લોકના ચિંતામણી સમાન તીર્થંકર ભગવાનને જોયા!' ત્યાં તો દેવતાઓએ પ્રભુની દેશના માટે સમોસરણ રચ્યું! કેવું કે એ સુંદર હતું?

સમવસરણ કેવું? .—'રત્ન, સુવર્ણ અને ચાંદીનો ત્રણ કિલ્લાવાળું! કિલ્લા ઉપર રત્નમય વિચિત્ર કાંગરા ઝગમગે છે! સુયોગ્ય રચનાવાળા દિવ્ય તોરણો છે. ચોટી ધજાઓનો સમૂહ ઉંચે ફરકતો હતો. ત્યાં અનેક ભમરાઓ ગુંજારવ કરી આનંદમય વાતાવરણ સર્જી રહ્યા હતા! સમવસરણને તોરણો, સિંહની આકૃતિઓ, ચક્ર, ધજાઓ વગેરેનો ય મહાન શણગાર હતો. વળી પ્રભુને બેસવાના સ્થાન પર સફેદ ત્રણ છત્ર સિંહાસનથી ઉંચે શોભતા હતા કે તેથી સમોસરણ મનોહર લાગતું હતું. એમાં જગદ્‌ગુરૂને બિરાજમાન કરવા માટે મધ્યવર્તી અશોકવૃક્ષની ચારે બાજુ વૈડુર્ય રત્નના સિંહાસન ઝળહળી રહ્યા હતા. દેવતાઓ પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા; દુંદુભિ અને દિવ્ય ધ્વનિના મીઠા સુર રેલાવતા,—એવી એવી મહાન શોભાઓ સમવસરણમાં દૃશ્યમાન હતી. આ બધું જોતાં મારા તો આનંદની અવધિ ન રહી. દેવો, અસુરો વગેરે પણ દેશના સાંભળવા ઉતરી પડ્યા. ઇન્દ્રોએ વિનંતિ કરી શ્રી તીર્થંકર

પ્રભુને સમવસરણમાં બિરાજમાન કર્યા, અને પ્રભુને દેશના દેવા વિનંતિ કરી.

દિવ્ય જિનવાણી :—

'પ્રભુએ ધર્મની વાણી રેલાવા માંડી. વાણીમાં મીઠાશ કેટલી, જાણો છો? ભારે થાક, ભૂખ વગેરે ભૂલાવી દે એટલી અજબ મધુરતા! શાસ્ત્ર દૃષ્ટાંત કહે છે. ડોશી ભારે અશક્ત છતાં જંગલમાં મુશીબતે લાકડાં શોધતી નિરાશ થઈને પાછી આવી હોય, શેઠે ગુસ્સે થઇ રોટલો દેવા ના પાડી ફરી લાકડાં લેવા ધકેલી, તે બિચારી વગડામાં બહુ મહેનત કરીને લાકડાં લઇ ભારો માથે ચઢાવી સૂર્યના પ્રખર તાપમાં ચાલી આવતી હોય, વિચારો કેટલો તાપ! કેટલો થાક! કેટલી ભૂખ! બધું છતાં ત્યાં જો નજીકમાં સમવસરણમાંથી પ્રભુની વાણીનો અવાજ કાન પર આવે, તો નથીને ડોશી ભારમાંથી નીચે પડી ગયેલું લાકડું લેવા વાંકી વળી હોય, છતાં એવી ને એવી વાંકી સ્થિતિમાં સ્થંભી જાય અને જિનવાણી સાંભળવામાં લયલીન બની બધાં દુઃખ ભૂલી જાય.

'પ્રભુની વાણીમાં પંત્રીસ અતિશયો હોય છે. ભૂખ ન લાગે, તરસ ન લાગે, થાક નહિ. એવો અદ્‌ભુત વાણીનો રસ હોય છે, બાકી તો અતિશયો એટલે કે પ્રભુની વાણીની અપ્રતીમ વિશેષતાઓ અવર્ણનીય હોય છે, દા.ત. પ્રભુ એક જ ભાષામાં બોલે, છતાં દેવો, અસુરો, માનવો, અને ભિન્ન ભિન્ન જાતના પશુ–પંખીઓની પોતપોતાની

ભાષામાં એ બોલી પરિણમી જાય એ કેવી અનેડ વિશેષતા! એમ પ્રભુના એક જ વાકયથી હજારો શ્રોતાના સંદેહને જવાબ મળી જાય, એ કેવી અનુપમ શક્તિ! આવી વાણી સાક્ષાત્ સાંભળવા માટે એના ય કોડ થાય છે. કવિ કહે છે.—

'જિનમુખ દીઠી વાણી મીઠી સુરતરૂવેલડી,
દ્રાખ વિહાસે ગઈ વનવાસે પીલે રસ શેલડી,
સાકર સેતી, તરણા લેતી મુખે પશુ ચાવતી,
અમૃત મીઠું, સ્વર્ગે દીઠું, સુરવધુ ભાવતી.'

'પ્રભુના મુખેથી અપૂર્વ મીઠાશવાળી વાણી પ્રગટતી જોઈને કલ્પવૃક્ષની વેલડી તો 'વિહાસે'-વિહાયસમાં આકાશમાં, એટલે કે દેવલોકમાં જ ભાગી ગઈ. ત્યારે દ્રાક્ષ બિચારીએ વનવાસ લીધો. અથવા કલ્પવૃક્ષની વેલડી જેવી મીઠી જિનવાણીને જોઈ 'વિહાસે' અર્થાત્ મશ્કરી લાગવાથી દ્રાક્ષ વનવાસ કરવા ચાલી ગઈ; અને શેરડી તો બિચારી કોલુમાં ભરાઈ બેઠી તે પીલાવાનો અવસર આવ્યો. ત્યારે જિનવાણી સામે સાકર પણ મીઠાશમાં ઝાંખી પડી જવાથી સીદાઈ-શોષાઈ જાય છે, નાના સ્વરૂપવાળી બની ગઈ છે. ત્યારે ઘાસમાંય મીઠાશ હોય છે, પણ તે ય હારી જવાથી કોઈ એનો ભાવ નહોતું પૂછતું, તેથી જનાવરોએ એને આશ્રય આપ્યો. મુખમાં લઈ ચાવે છે, બાકી અમૃત પણ જિનવાણી આગળ એવો પરાજય પામી ગયું કે અહીંથી એ સ્વર્ગમાં જ ભાગી ગયું. એવી વિજયવંતી

અને અમૃતથી ય મહાઉત્કૃષ્ટ મીઠાશને અનુભવ કરાવનારી જિનવાણીના ગુણગાન સુરવધુઓ, અપ્સરાઓ કરે છે. આવી વાણીના રસનો અનુભવ કરનારને જ એનો ખ્યાલ આવી શકે.'

વિજયસિંહને મહાન ભાગ્યના ઉદયે પ્રભુનું આવું સમવસરણ જોવા મળે છે; વાણી સાંભળવા મળે છે. વર્ણન સાંભળતા આપણને એમ થાય છે કે આવું જોવાનું આપણને ક્યારે મળે! રૂપવિજયજી મહારાજ કહે છે.

'જગપતિ જેણે કલ્યાણક દીઠ, ધન્ય તે સુર નર ખેચરા.'

પ્રભુના પાંચ કલ્યાણકોમાં દેવતાઓ અપૂર્વ ભક્તિ કરે છે. એ દૃશ્ય અત્યંત દર્શનીય હોય છે. એમાંના જ કેવળજ્ઞાન-કલ્યાણકના પ્રસંગમાં સમોસરણ મંડાય છે. પછી તો પરમાત્મા કેવળજ્ઞાનીપણે વિચરતા હોય છે. ત્યાં જુદા જુદા સ્થળે પ્રભુની દેશના સમસ્ત જનતા સાંભળે એ માટે દેવતાઓ સમવસરણ રચે છે. એના દર્શન માત્રથી કેટકેટલાના મદ મિથ્યાત્વ ઓગળી જાય છે. આપણને ય સમવસરણના દર્શનની ઝંખના જાગ્યા, તે ચમત્કાર જોવા નહિ હોં તો શા માટે? કહો.—

સમવસરણ જોઈને, :—

(૧) એ વૈભવ સમૃદ્ધિ જોતાં દુન્યવી વૈભવ એની આગળ તદ્દન તુચ્છ લાગીને એનો મોહ ઉતરી જાય.

(૨) દેવો અને ઈન્દ્રો જેવાને પ્રભુની સેવામાં નજરે નજર જોઈ આપણને પ્રભુ-સેવાનો ભારે ઉછરંગ જાગે,

એમ થાય કે અહો દેવતાઓ મહાન વૈભવ-વિલાસ મૂકી જે અહીં લાગી પડ્યા છે, તો મારી પાસે તો શા એવા વૈભવ વિલાસ છે કે એને ચાટતો બેસી રહું અને આવી મહાકિંમતી સેવા ગુમાવું ?

(૩) સમવસરણમાં સિંહ-વાઘ વરૂને હરણીયા-બકરા સાથે શાંતભાવે બેઠેલા જોઈ તીર્થંકરદેવની અનુપમ કૃપા અને પ્રભુનો પ્રેમ-મૈત્રીમય સિધ્ધાન્ત મૂર્તિમાન દેખાય. તેથી આપણા હૃદયમાંથી વૈરવિરોધ અને ઈર્ષ્યા અસૂયા ચાલી જાય. મહાસમભાવ આવે. વળી,

(૪) સમવસરણમાં મોટા શેઠ શાહુકારો અને રાજા મહારાજા જેવાને ય સાપની કાંચળીની જેમ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લેતા અગર લઈ લીધેલા જોઈ આપણને ય ત્યાગની મહાન પ્રેરણા મળે બાકી,

(૫) ભાવ તીર્થંકરદેવના દર્શન, ગણધર ભગવંતો આદિ મહર્ષિઓનાં દર્શન, વગેરે વગેરે કેઈ લાભો, સમવસરણ જોવા મળે, એમાં છે.

પ્રભુએ મેઘગંભીર ધ્વનિએ દેશના દેવા માંડી. દેવો, માનવો, તિર્યંચો સાંભળી રહ્યા છે. વિજયસિંહ આચાર્ય સમરાદિત્યના જીવ શિખીકુમારને કહે છે કે હું પણ સાંભળવા બેસી જઉં. પ્રભુએ દેશનામાં શું કહ્યું ?

પરમાત્માએ દેશનામાં શું કહ્યું ? :—

એ જ, જીવનને અશાશ્વત બતાવ્યું, 'તમારૂં જીવન અશાશ્વત છે. કાયમ ટકવાવાળું નથી; સર્વકાળ રહેવાવાળું

નથી. એક દિવસ જીવનનો અંત થવાનો છે. અહીંનું જીવન તો બહુ સંક્ષિપ્ત જીવન છે. જ્યારે આગળનો કાળ તો અનંતો છે! એમાં કયાં જાણો છો કે શું શું અનુભવશો. ટૂંકાશા જીવનમાં વિષય-કષાયની આંધીમાં ચઢી ગયા, અર્થકામના પુરૂષાર્થમાં લીન થઈ ગયા, તો આગળનો અનંતકાળ ભયંકર થઈ જવાનો.'

વિજયસિંહના પ્રશ્ન :—

મેં પરમાત્માની દેશના સાંભળી. પછી મારા મનમાં તે કૌતુક યાદ આવતાં ત્રિલોકનાથ પ્રભુને મેં પ્રશ્ન પૂછ્યો કે 'પ્રભુ, આ નાળિયેરીનું જે વૃક્ષ, તેનું મૂળ કેમ એટલું નીચું ગયું છે? શું ત્યાં ધન છે? કોઇ નિધાન છે? ને છે તો કેટલું છે? કોણે સ્થાપ્યું? અને તેનું પરિણામ શું?'

પ્રભુનો ઉત્તર : નાળિયેરીની નીચે નિધાન વિજયસિંહનું! –

અજિતદેવ ભગવાન તેના ઉત્તર આપે છે. 'સાંભળ, એ વૃક્ષનું મૂળ, તે મૂળના જીવના લોભ-દ્વેષને લઇને જ આટલું લાંબુ પહોંચ્યું છે. જ્યાં છેડો છે ત્યાં ધન છે. સાતલાખ સુવર્ણ છે. તેં અને આ નાળિયેરીના જીવે, બંનેએ તે દાટયું છે; અને એનું પરિણામ ધર્મની સાધના છે.' જો જો જોગાજોગ કેવો બની આવે છે! વસ્તુ અને વાસનાની જાણે સાંકળ! તે, વાસના જીવને વસ્તુ પાસે ખેંચી લાવે છે. પણ એટલું સમજી રાખજો કે વાસનાનું ખેંચાણ જીવની વડાઈ કરવા માટે નહિ, પણ વિનાશ

કરવા માટે; પુણ્યની પાયરીએથી નીચે નીચે ઉતારવા માટે; ગુણોનું ઢેવાળું કઢાવવા માટે. આગળ જણાશે કે નાળીયેરીનો જીવ વાસનાની સાંકળે કેવો ઉંચા મનુષ્ય-ભવથી નીચે ઠેઠ આવા વનસ્પતિના ભવ સુધી ખેંચાઈ આવ્યો છે. જડ વસ્તુની વાસના ભુંડી છે. આવા ઉચ્ચ ભવ અને ઉચ્ચ ધર્મકાળમાં વાસનાના બને તેટલા ભૂક્કા ઉડાડવા જેવા છે.

વિજયસિંહ કહે છે, 'અરે! આ શું વાત? મેં આ ધન દાટયું? મને યાદ પણ નથી આવતું કે મેં આ જીવનમાં ધન દાટયું હોય. તો જરૂર કોઇ આગળના ભવની વાત હશે. માટે લાવ, ભગવાનને પૂછી લઉં!' એમ વિચારીને મેં ભગવાનને પૂછયું. તેનો ઉત્તર આપતાં પરમાત્મા કહે છે:—

પ્રકરણ-૭

વિજયસિંહ આચાર્યના પૂર્વભવો
અને
નિધાન-મમત્વના દારૂણ વિપાકો

બાલચન્દ્ર-ગુણચન્દ્ર :—

'આ જે વિજય છે, તેમાં અમરપુર નગરમાં અમરદેવ અને સુંદર પત્નીના તમે બંને પુત્ર હતા. તેમાં તારૂં નામ બાલચન્દ્ર હતું. અને એ જીવનું નામ હતું ગુણચન્દ્ર. તમે બંને ગૃહસ્થના પુત્ર હતા. જ્યારે યુવાન થયા ત્યારે

વેપાર કરવા વસ્ત્ર વગેરે માલ ભરી આ પ્રદેશમાં તમે આવ્યા. આવીને માલનું વેચાણ કર્યું. લાભ મનગમતો થયો. એટલામાં વિજયવર્મા રાજાએ લક્ષ્મીનિલય નગરના રાજા સૂરતેજ પર આક્રમણ કર્યું.

ધન દાટે છે :– 'સૂરતેજ રાજાએ જોયું કે મારી પાસે એટલી શક્તિ નથી. એટલે પોતાનું બીજું બધું છોડી દઈ, સાર-સાર વસ્તુઓ અને નગરવાસીઓને લઈ આ પર્વત ઉપર ચઢી ગયો. તમે બંને પણ શત્રુનું સૈન્ય જોઈ ગભરાઈ ગયા હતા, તેથી તમે પણ પૈસા લઈ રાજા સાથે પર્વત ઉપર આવી ગયા. પરંતુ ભય લાગી ગયો હતો; કે 'રાજા અમારી પણ લૂંટ કરે તો? માટે શું કરીયે? ભાગી જવાય એમ નથી, ઉપદ્રવનો મામલો છે. ત્યાં ભરોસો કેમ રહે? આથી તમે બંનેએ જમીનમાં ખાડો ખોદીને ધન એમાં દાટી દીધું. જીવની આ વાતમાં કેટલી બધી સાવધાની છે! કેટલી બધી ધગશ છે! પાછી આવી ને આવી પ્રવૃત્તિઓ કરીને એ કુવાસનાઓ દૃઢ થાય છે. પરિણામ, તત્ત્વને અયોગ્ય હૃદય.'

ત્યાં તીર્થંકર પ્રભુ વિજયસિંહને કહે છે : 'તારા ભાઈ ગુણચન્દ્રની બુદ્ધિ બગડી. એને થયું કે આ બાલચન્દ્ર અડધો ભાગ લઈ જશે! પણ અહિં કોણ જોનાર છે? માટે આને મારી નાખું. પછી તો સારીયે સંપત્તિ મારી થઈ જાય!'

લક્ષ્મી જગતમાં શું કરાવે છે? અનર્થ કે પરાર્થ?

અનર્થ, ધર્મ શું કરાવે? મહા અર્થ, મહા લાભ, છતાં તમે અવસરે અવસરે સ્વાગત કોના કરો છો? અનર્થભૂત લક્ષ્મીના ને? ગુણ કોના ગાઇ કર્યા કરો છો? તે ય લક્ષ્મીના જ. ધન્ય તમને!! પ્રવૃત્તિ હવે પલટો. ગુણ ધર્મના ગાયા કરો. લક્ષ્મીના પાપે તો ગુણચન્દ્ર ભાઈના ખૂનનો વિચાર કરીને માત્ર ન અટકયો; પણ આમ વિચારી તેણે વિષ પ્રયોગ કરી બાલચન્દ્રને ફસાવ્યો; બાલચન્દ્ર તો સરળસ્વભાવી હતો. તેથી એમાં મરીને વ્યંતરદેવ થયો. સરળ સ્વભાવની બલિહારી છે. સરળતા યોગે અહીં કદાચ નુકશાન જેવું દેખાય, પણ પરિણામ સુંદર હોય છે. ત્યારે કપટીનો મહા મરો છે. જુઓ, ગુણચન્દ્ર લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરતો ત્યાં જ છે. ત્યાં તો એક સર્પ આવ્યો. અને ગુણચન્દ્રને ડંખ્યો, ગુણચન્દ્ર દુર્ધ્યાનમાં મર્યો; અને મરીને થયો પહેલી નરક ભેગો! લક્ષ્મી ત્યાંની ત્યાં! અને બંને ભાઈઓના માર્ગ જુદા પડી ગયા!

ગુણચંદ્રના ઝેરથી બાલચંદ્ર દેવતા થઇ દેવદત્ત : ગુણચંદ્ર નરકે થઈ સર્પ :—

તીર્થંકર ભગવાન વિજયસિંહને કહે છે– 'તું મરીને વ્યંતર થયો. ત્યાં કંઈક ન્યૂન એવું એક પલ્યોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તું ટંકણપુર નગરમાં સાર્થવાહ હરિનંદિની પત્ની વસુમતીનો પુત્ર થયો. તારૂં નામ દેવદત્ત રાખ્યું. એટલામાં ગુણચન્દ્રનું નરકાયુ પણ પૂર્ણ થયું અને તે આવ્યો લક્ષ્મી પર્વત પર, સર્પ તરીકે. જાતિસ્મરણ ન

ક્રોધ છતાં પરિગ્રહની સંજ્ઞામાં પૂર્વનું દાટેલું નિધાન પોતાનું કરીને ત્યાં બેસી પડયો.

'એટલામાં એવો મોકો આવી ગયો, કે નગરમાં ઉત્સવ થયો. તે ઉત્સવમાં તું આ લક્ષ્મી પર્વત પર આવ્યો. આવીને દેવતાની પૂજા કરી; દીન-અનાથને દાન આપ્યું; ભોજન કર્યું, પછી પર્વતની રમણીયતા જોતાં જોતાં ફરતો ફરતો તું એ નિધાન પાસે પહોંચી ગયો.'

દુષ્ટ ભાવનાનો દારુણ વિપાક : નિધાન પરના સર્પનો કોપ :—

'તેં બિચારાએ હજુ ધન તરફ દૃષ્ટિ પણ નથી નાખી, ત્યાં પછી ખાડો ખોદીને કાઢી લેવાની તો વાત જ કયાં? પણ સર્પને એટલું નિમિત્ત મળી ગયું કે 'અહીંયા મારૂં નિધાન છે, ને આ અહીં કયાં આવ્યો? આ તો મારૂ લઇ જવા આવ્યો લાગે છે, તે લઈ જવા નહિ દઉં. ગમે તેમ કરી એનો બચાવ કરૂં.' એમ કરીને દુષ્ટ ભાવનામાં ચઢયો. પછી શું? દુષ્ટ ભાવનાના દારુણ વિપાકે દુષ્ટતાનો અમલ કરવામાં પોતાનું છેલ્લું શસ્ત્ર 'ડંસ મારવાનું વાપરવાનું.' ગધેડું જેમ લાત લગાવે. કુતરૂં જેમ બટકું ભરે, તેમ આ સર્પ સીધો ડસીને પ્રાણ લેવા જાય છે! જેમ ચંડકૌશિકને મળ્યા'તા તો પ્રાણી માત્ર પર પરમકૃપા વરસાવનારા પ્રભુ મહાવીરસ્વામી. પણ દુષ્ટ ભાવનાના ફળ રૂપે બીજું સુઝે શું? એ તો ગયો

પરમાત્માને ડસવા! પ્રભુને ભર્યું બટકું! ભાવના બગાડી તો માર વાગ્યા સમજો.

ગમે તેમ હો, પણ એક બીજી વિચારણા છે. મનુષ્ય કરતાં પ્રાણીયો ડાહ્યા ખરા કે નહિ? મનુષ્ય તો કહેશે, 'લગાવ અણુબોમ્બ!' એક સાથે કરોડોને ખાખ કરવાના! તો આજના મનુષ્યની આવી વૃત્તિના હિસાબે કહો જોઉં, કેટલા જંગલી પશુઓનો એક મનુષ્ય બને? તુલના કેવી રીતે થાય? મનુષ્યને પોતાના મનથી જરાક પ્રતિકૂળ બનવું જોઇએ! પછી કેમ?' પોતાની પાસે જે શસ્ત્ર હોય તેનો ઉપયોગ કરવાની જ વાત! ઘરકુટુંબમાં જેમ શસ્ત્ર હોય છે ને? કોઇની પાસે વાણી! તો કોઇની પાસે આંખ! કોઇની પાસે લાતો, ને કોઇની પાસે ધોકો! પણ આજના વિજ્ઞાનના હિમાયતી અને વિજ્ઞાન પર ખેલનારાનું જીવન જોઇએ તો કેટલો ખેદ થાય? ભયંકર શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરતાં કોઇ ખેદ ખરો?

સર્પ દેવદત્તને ડસ્યો :—

ગુણચન્દ્રનો જીવ સર્પ થઇને બાલચન્દ્રના જીવ દેવદત્તને 'આ ધન લઇ લેશે,' એમ માની કરડ્યો. તો દેવદત્તના નોકરોએ એને (સર્પને) મારી નાખ્યો. એ મરીને એજ પર્વત પર સિંહ થયો. સર્પના ઝેરની અતિ ઉગ્રતાને લીધે, તાક્ષણ જ દેવદત્ત મરીને આજ વિજયમાં કયંગલા નગરીમાં શિવદેવ યશોધરાનો પુત્ર ઇન્દ્રદેવ નામે થયો. એ એના નગરમાં ઉછરી રહ્યો છે, અને આ સિંહ

પર્વતની ગુફામાં ઉછરી રહ્યો છે. સિંહ ફરતો ફરતો નિધાન પાસે આવ્યો. પૂર્વ ભવમાં અભ્યાસ કરેલી ભાવનાથી ઓઘસંજ્ઞાએ નિધાનની મૂર્છા કરે છે; મનમાં એની માલિકી માની લે છે.

કેટલોક કાળ વીતી ગયો, ત્યાં વીરદેવ રાજાએ આ ઈન્દ્રદેવને એક લક્ષ્મીનિલયનગરના રાજા માનભંગ પાસે કાર્યસર મોકલ્યો. તું ઈન્દ્રદેવ કેટલાક પુરૂષોના પરિવાર સાથે અહીં આવી રહ્યો છે ત્યાં કાલક્રમે આ પ્રદેશમાં આવ્યો; અને નીધિના વૃક્ષ નીચે બેઠો. એટલામાં ત્યાં દૂરથી પર્વતની ગુફાના નાકે બેઠેલા સિંહે તને જોયો! લોભ-સંજ્ઞાથી સિંહના ચિત્તમાં વિપર્યાસ થયો; ભ્રમણા ઉત્પન્ન થઈ ગઈ. 'આ માણસ અહીં આવ્યો છે! ધન ઉંચકી જવા આવ્યો લાગે છે. ખબર નથી એને, કે આ તો વનનો રાજા! ઉભો રહેજે, તને બતાવી દઉં!' એમ વિચારતોક ઉઠ્યો.

આ પણ ખૂબી છે! ઈન્દ્રદેવને આરામ કરવાનું અહીં જ સૂઝયું. તમે તો એમ માનો છો ને કે 'માણસ હોંશિયાર અને સાવધાન હોય તો શું વાંધો આવે?' પણ કર્મ જેને માટે આવા વાંધા લાવીને મૂકે, તેની સાવધાની ય રહ જાય છે! અને કર્મ અણધારી જીવની અવનવી સ્થિતિ ઉભી કરે છે. એમાં માણસના ગુમાન પણ નકામા, અને દીનતા પણ નકામી છે. મોટો દેવ જેવો ય ગમે તેવો હોંશિયાર હોય, પણ એનાં નવા ઉદય પામતા તિર્યંચ ગતિ વગેરેના કર્મ એવી સ્થિતિમાં લાવીને એને મૂકે છે કે કોઈ તેને બચાવનારા નથી!

અહીં એ જોવાનું છે કે ગુણચન્દ્ર ઉગ્ર કષાયમાં નરકથી તિર્યંચ થતો આવ્યો છે. ત્યારે બાલચન્દ્ર અકાળ મૃત્યની પીડાએ મરવા છતાં મનુષ્ય બનતો આવ્યો છે. કેમકે મનુષ્યનો ભવ પામવા જોગું એણે આયુષ્ય બાંધ્યું છે. મનુષ્યાયુ ઘોર દુર્ધ્યાનમાં પણ ન બંધાય; અને ઉગ્ર કષાયમાં પણ ન બંધાય. અલ્પ કષાયમાં મનુષ્ય–આયુષ્ય બંધાય. ત્યારે રહસ્ય એ છે કે આ જીવ હળુકર્મી બન્યો હશે, તેથી જ અકાળ મૃત્યુની પીડામાં મન એવું નથી બગાડયું કે જેથી નરકાદિ દુર્ગતિમાં જવું પડે. સવાલ તમે વર્તમાન પર ગુનેગાર છો કે નહિ એ નથી. તમે બિન ગુનેગાર છતાં જો મન બગાડી ભયંકર કષાયમાં–દ્વેષમાં પડો તો અહીં માર ખાવા છતાં ય ભવિષ્યમાં દુર્ગતિના નવા માર ઉભા થાય છે. એના બદલે જો તમે અલ્પ કષાય અને અલ્પ દુર્ધ્યાનમાં હો તો ભવિષ્ય માટે નવાં દુઃખ જન્મતાં નથી. ઇન્દ્રદેવ એથી જ ત્રણે ય ભવમાં મનુષ્ય બનતો આવ્યો છે.

અજિતદેવ તીર્થંકર ભગવાન વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજને તેમના ભવ બતાવે છે. તેમાં હજુ એ નથી બતાવ્યું કે 'તું હવે ધર્મ પામ્યો.' પણ એ બતાવ્યું કે આ શત્રુથી તું મર્યે જાય છે!' જ્યાં સુધી ધર્મનું સેવન ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, અંદરમાં જે છૂપાં કર્મ પોતાનું નાટક ભજવી જાય છે, તેમાંથી બચવું તો દૂર રહ્યું પણ તેવાં દુષ્ટ કર્મોને ફરી બાંધવાનો જાણે ઈજારો રાખ્યો

હોય છે. પાપબંધ કરવા માટે મોહ માયાની ભરચક લાગણીઓ જોઈએ. તો તમને ૨૪ કલાકમાં એક પણ એવી મિનિટ જડે છે કે જ્યારે બિલકુલ માયાની લાગણી બંધ હોય ? ના ! કોઈપણ એક દિવસ મોહ-માયાની લાગણી વિના પસાર થયો હોય તે બતાવો ! અને તે મોહમાયા હોય એટલે સ્ટોકમાં પડેલા કેટલાં ય જન્મનાં કેટલાંય પુણ્ય પાપ ધસારા બંધ ઉદયમાં આવતા નવાં પાપોપાર્જનને તક મળે. માટે જ મોહ લાગણીઓને બદલે એવા ધર્મનું આલંબન કરવું કે જેથી નવાં બંધાય તો નહિ પણ જૂનાં ય ઘસાતા જાય. માટે આ કર્તવ્ય છે કે તપ ધર્મના બારે પ્રકારની સાધના કરી લેવી જોઈએ. બાલચંદ્રે શું ભૂલ કરી હતી ? દુનિયાનો ન્યાયસર વેપાર કર્યો હતો. તેમાં પોતે અડધો ભાગીદાર હતો. છતાં તે પોતાનું નિમિત્ત પોતાને જ નડે છે ! આપણે આ નિમિત્તને આપણી આબાદીમાં કારણ માનીયે તે જુદી વાત, પણ શું આપત્તિમાં કારણ ન માની શકાય ? આ સંસારની ચીજો કેવી છે ? અવસરે એનાથી સુખ મળવું તો દૂર રહ્યું. પાપ આપણાં કલ્પનામાં ન હોય તેવી આપત્તિ ઉભી કરે તેવું બને છે !

સિંહ મારે છે, ને મરાય છે ! :—

ઈન્દ્રદેવ સહજભાવે નિધાનની નજીકના ઝાડ આગળ આવ્યો. ત્યાં તો સિંહ ગર્જ્યો ! ગુફાની બહાર આવ્યો. લોભની સંજ્ઞાને પરવશ પડેલા જીવને પછી કાર્યાકાર્યનો કયાં વિવેક જ કરવો છે ? ઉંધી જ વિચારણામાં ચડે.

'બસ! આ મારૂં લેવા આવ્યો ? મારી નાખું !' ચારે પગે ત્રાટકીને ઈન્દ્રદેવ પર હુમલો કર્યો. જેવો સિંહ આવ્યો તેવો જ ઈન્દ્રદેવ ઉભો થઈ ગયો. બંનેની લડાઇ થઇ. લડતાં ઈન્દ્રદેવે સિંહને માર્યો અને સિંહે ઇન્દ્રદેવને માર્યો ! બેમાંથી એકે ય બચી શકયા નહિ. બંને એક વખતના ભાઈ, તે આજે એકબીજાને મારી નાખનાર ભયંકર શત્રુનું કાર્ય કરે છે ! સંસારના મેળ અને અમેળ, બંનેય ખોટા છે. મેળમાં ભરોસે મરે છે, અણબનાવમાં દ્વેષની આગમાં બળે છે.

લત : — જે લક્ષ્મીનો સિંહને કોઈ ઉપયોગ નથી, કે 'આ પૈસા લઈ ને એમાંથી સારૂં ખાવાનું ખરીદી લાવું કે બીજી મોજ કરૂં !' છતાં એને આવી લક્ષ્મીની લત કેમ લાગી કહો કે મનુષ્ય જન્મમાં લત ઉભી કરી હતી, અને તેને પછીથી બીજા ભવોમાં પણ મજબુત પકડી રાખી છે ! પછી પકડી રાખવાનું શાથી ? એટલા માટે કે **પૂર્વના જે મનુષ્યપણામાંથી ભ્રષ્ટ થયો છે, તેની અંતઘડી સુધી એ** લત લગાડી હતી. જેવી લત આપણે અંતપળ સુધી લગાડીયે તેવી લત આગલા ભવમાં ચાલુ રહે એમાં નવાઇ નથી. તો સંયમ જીવન એમને એમ કિંમતી નથી બતાવ્યું. એક જ સંયમ–જીવન સ્વીકારો કે સંસારની ઘણી ઘણી લતો છૂટી જાય. એમ કેમ ન કહ્યું કે ખાતાં–પીતાં મોક્ષ મળી જાય ? કેમ ન કહ્યું કે કુટુંબ સાચવતાં પણ સંસારથી છૂટકારો થાય ? કેમ તીર્થંકર જેવા પણ ચારિત્ર લે છે ? એજ રહસ્ય છે, કે ચારિત્ર જીવનમાં એવી લતો

છૂટી જાય છે, તેથી ભવાંતરમાં તે આગળ નથી ચાલતી, તેથી ભાવી ભવો ઉજ્જવળ બની અનંત ઉજ્જવળ મોક્ષપદે જલ્દી પહોંચાય છે.

સંસારમાં જીવોને અનેક પ્રકારની લતો લાગેલી હોય છે. કોઈને મોજશોખની, કોઈને ખાનપાનની, તો કોઈને કપડાં અપટુડેટ રાખવાની! કોઈને વળી એમ છે કે 'પૈસા જ ભેગા કરો!' કોઇ વળી કહે છે–પૈસા–ટકા તો ઠીક, પણ જે આવે તેને દબડાવે રાખો.' ત્યારે કોઈને એવી લત જ લાગેલી–'આપણે એટલે બડેખાં' કેટલાકને લત એવી કે કેઇકની બનાવટ જ કરે! દરેક વાતમાં માયા અને પોલીસી! લત! કેટલી લતો ગણવી? પાર નથી. કેઇકને બજારમાં ડાફોડીયાં મારવાની જ લત! કેટલાક કાનથી આનું ને તેનું છૂપું સાંભળ્યા જ કરે! બારણા આગળ કે ભીંત ઓઠે કાન જ ધરવાની લત! પાછું એ સાંભળીને પોતાનો જીવ બાળ્યા કરવાની લત! તો કેઇકને ચાળાં કરવાની લત! કેટલાકને વળી બીજા પર આરોપ ચઢાવવાની લત! તમારા સંસારમાં આવું આવું દેખો છો ને? ગણત્રી કરતાં લતોનો પાર પમાય એમ નથી. તેવી લતોનો પણ અંત પમાડનાર છે એક માત્ર ધર્મજીવન–ચારિત્રજીવન! એથી જ બચાય. બાકી તો સંસારી જીવનની એકેક લત ભવાંતરમાં ભયંકર ભવો આપે, તો અનેક લત શું ય ન કરે? લતો જીવતી ડાકણ જેવી છે. ભયંકર પિશાચ જેવી છે. વળગીને જીવના સત્ત્વ અને પુણ્ય બે ય નીચોવી નાખે છે. આ જે

સમજે તે ભાવી ભયાનકતામાંથી બચી શકે. તમારે બચવું છે કે નહિ ? કે પછી આની આ લત ભવિષ્યમાં ચાલુ રહે તો વાંધો નથી ?

સંયમ-જીવનમાં એનો અંત એ માટે આવી શકે કે સંયમજીવન એ પવિત્ર અને ચોવીસ કલાકનું ધર્મમય જીવન છે. તે પણ પ્રવૃત્તિરૂપ જીવન ! સમકિતીનું ધર્મમય જીવન એ હાર્દિક વલણરૂપ, શ્રાવકનું ધર્મજીવન એ તદુપરાત થોડી ધર્મપ્રવૃત્તિરૂપ. પણ સાધુનું જીવન સંપૂર્ણ ધર્મવલણ સાથે ધર્મપ્રવૃત્તિ જીવન ! સમકિતી જીવ દુકાને વેપાર કરવા જાય તો આચરણા પાપની છે, પણ વલણ ધર્મનું હોય છે. 'ક્યારે આ પાપથી છૂટું ? અહિંયા કેમ ઓછામાં ઓછી પાપકરણીથી પતાવું ? કેમ વધુ જીવોને બચાવું ?' ધર્મના વલણને લીધે, દુકાને ગયો તો પણ, વિચારણા આ છે ! 'આજીવિકા મળી જાય એટલે બસ, ઝટ આત્મહિતની સાધનામાં લાગી જાઉં !' આ સમકિતી માટે, પણ સાધુ માટે ? ચોવીસે કલાક ધર્મમય જીવન ! શાસ્ત્રોનું ભરચક અધ્યયન છે, કે જે કષાય અને દુર્ધ્યાનનું ઝેર નાબુદ કરવા અમૃતનું કામ કરે છે ! આહારાદિ સંજ્ઞાના મેલ કાપવા પાણીના ધોધનું કામ કરે છે. આવા અમૃત અને જલ વર્ષા જ્યાં હોય છે, વળી જ્યાં બાહ્ય-અભ્યન્તર તપો છે, મૈત્રી-આદિ ભાવનાઓમાં જ્યાં લયલીનતા છે, અનિત્ય, અશરણ આદિ ભાવનાઓમાં જ્યાં સર્વાંગીણ સ્નાન છે, એવી સંયમની અવસ્થામાં પેલી લતોને

ઉભી રહેવાનો અવસર જ ક્યાં છે? દુર્ગતિમાં ગરકાવનારીએ બધી લતોનો સંયમ-જીવનમાં અંત આવી શકે છે. તેથી ભવાંતરમાં જીવનું બગડતું નથી. પણ આ ગુણચન્દ્રનો જીવ તો લઈને આવ્યો છે! તેમાં વળી સિંહનો અવતાર! એટલે ઈન્દ્રદેવ ભલે નિધાન લેવા નથી બેઠો છતાં એને જાનથી મારી નાખે છે, પણ પોતે પાછો એનાથી જ ઘવાયેલો મરે છે. બંને મરીને એક યક્ષદાસ ચાંડાલની માતૃયક્ષાપત્નીના પુત્રપણે જોડીયા ભાઇ તરીકે જન્મ્યા.

પ્ર૦—સિંહ મરીને મનુષ્ય કેમ થયો? મારી નાખવાની પ્રવૃત્તિમાં મનુષ્ય થાય?

ઉ૦—આયુષ્યના બંધ થવા કાળે કોમળતા આવી ગઇ હોય, તો વખતે મનુષ્ય પણ થાય. આયુષ્ય બંધકાળની પૂર્વે કે પછી ભલે ક્રૂરતા હોય, છતાં આયુષ્ય બંધકાળની આજ ખૂબી છે. મરતાં મરતાં કોમળ પરિણામ થઈ જાય તો મનુષ્યાયુ પણ બાંધે. તેવી રીતે પહેલાં ધર્મ કરતાં મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું, પછી ધર્મ છોડી દીધો, તો પણ એકવાર મનુષ્યનો ભવ તો મલી જાય!

ગોશાળા જેવાએ જિંદગીમાં કંઈ સારૂં કર્યું નહોતું, છતાં તે મરીને બારમા દેવલોકમાં ગયો! સંભવ છે પૂર્વે સારા પરિણામમાં આયુષ્ય બાંધ્યું હોય, કે તેણે કદાચ અંતિમ પશ્ચાત્તાપ વખતે જ આયુ બાંધ્યું હોય. અંતકાળે એના હૃદયમાં ભારે પશ્ચાત્તાપ જાગ્યો હતો. એમાં એણે

શિષ્યોને કહી દીધું, 'હું સાચો જિન-સર્વજ્ઞ નથી. સર્વજ્ઞ સાચા તો મહાવીર છે. હું તો એમનો શિષ્ય ગોશાળો છું. મેં એ પરમાત્માનો દ્રોહ કર્યો છે. તો હવે મારૂં મડદું દોરડે બાંધી કૂતરાના મડદાની જેમ રાજગૃહીમાં ઢસડજો! અને કહેજો કે જે ગુરુની અશાતના કરે, ઉપકારી ગુરુનો જે દ્રોહી બને, તેના આ ભવમાં ય આવા હાલ થાય તો ભવાંતરે તો શું ય નહિ થાય?' અંદરમાં કેવો અને કેટલો જોરદાર પશ્ચાત્તાપ જાગ્યો હશે કે ૧૧ લાખ માનવનો ગુરુ ૧૧ લાખ ભક્તોનો દેવ, એ પોતાના મોઢે પોતાના મોટા શિષ્યોને આ પ્રમાણે કહે છે!! આ પશ્ચાત્તાપ એવો નથી, 'કે ભાઇ, જાણીયે છીએ કે ઘણું પાપ થયું, પણ શું થાય? રાખી મૂકો અંદરમાં....' ગોશાળો આમ નથી કરતો, ગળગળો થઈ બહાર કહી બતાવે છે! સ્વમતનો સ્થાપક હોવા છતાં પોતાના મહાન અનુયાયીને એ પ્રમાણે કહે છે! દિલના ઉંડાણનો અને જોરદાર પશ્ચાત્તાપ છે. જો આવી છેવટની અવસ્થામાં પણ આયુષ્ય બંધાય તો ઉચ્ચ ભવનું આયુષ્ય! ત્યારે બીજી બાજુ જીવનભર ધર્મ કર્યો હોય પણ આયુષ્ય બંધાતાં પરિણામ ખરાબ તો એકવાર તો ખલાસ! માટે જ માણસે દરેક પળે સાવધાન બની મન ન બગાડવા દેવું. લાખ ઉપદેશનો સાર આ, કે જીવનમાં પ્રવૃત્તિ ગમે તે ચાલુ હોય પણ કદાપિ મનને બગાડવા દેવું નહિ. કાયા પાપમાં જતી હોય તો પણ મનને અંદરથી ધર્મની વૈરાગ્યની ભાવનામાં રાખવું.

કંઇક કોમળતામાં સિંહે મનુષ્યાયુષ્ય લીધું, પણ સિંહપણામાં અને પૂર્વે પાપ ઘણાં ભેગાં કર્યાં છે. એટલે અહિં મનુષ્ય થઈને પણ બીજું શાનું સુઝે? બંને ચંડાળને ત્યાં જન્મ્યા. બંનેના નામ અનુક્રમે **કાળાસેન** અને **ચંડસેન** રાખ્યાં. બંને ભાઈઓ યુવાવસ્થાને પામ્યા. એક દિવસ શિકાર કરવા લક્ષ્મી પર્વત પર ગયા. ભવિતવ્યતા જબરૂં કરે છે! બંનેને હરોળમાં લાવીને મૂકયા! સિંહને ચંડાળ મનુષ્ય અને ઉંચા મનુષ્યને ય ચંડાળ ણુનુષ્ય! પેલાને ઉંચે ચઢવામાં જેમ નિમિત્ત તેમ આને પણ નીચે પડવાનું નિમિત્ત હતું. સિંહને મારી નાખવામાં માનવતાનું કોઈ ઉચ્ચ કાર્ય ન હતું. પોતે બળવાન હતો, કરી લ્યો સિંહનો સામનો.

પ્ર૦—ત્યારે શું સ્વરક્ષણ ન કરવું?

ઉ૦-રક્ષણ? કાયાનું કિંમતી કે આત્માનું? કાયાનું રક્ષણ કરો. પણ માનસિક પરિણામ કેવા છે એના પર કર્મબંધનો આધાર છે. સામાન્ય રીતે લડવા-ઝગડવામાં હૃદય ક્રૂર બને છે. દુષ્ટ બને છે. એ ન બને એ કોક ભાગ્યવાનને. ઈન્દ્રદેવને પરિણામ કંઇક પણ બગડ્યા તેથી કર્મે નીચે ઉતારી ચંડાલનો ભવ આપ્યો. આ તો વળી આટલે જ અટકયું પણ જુઓ કે,-

ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે સામે આવેલા સિંહને ચીરી નાખ્યો! ને એવાં બીજાં ઘણાં પાપ કર્યાં-તો શું પરિણામ આવ્યું? સાતમી નરક!

એની સામે–પાર્શ્વનાથ ભગવાનનો જીવ, પૂર્વ ભવમાં રાજા હતો. ચારિત્ર લીધું; તપ કર્યો; કાયા સુકાઇ ગઇ. એક વખત જંગલમાંથી વિહાર કરીને ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં સામેથી સિંહની ગર્જના આવી. મુનિની નજર ગઇ, મુનિ સાવધાન થઈ ગયા, હવે ? તપશ્ચર્યાથી ઉત્પન્ન થયેલી લબ્ધિથી અટકાવે ? સામનો કરે ? ના, એવું કંઇ જ ન કરતાં નોધ લીધું કે 'આ સિંહની હવે ત્રાપ આવવાની તૈયારી છે.... દરમિયાનમાં જો હું ગફલતમાં રહ્યો, તો મારા શરીરથી વિરાધના અને મારૂં કુમૃત્યુ થઇ જાય ! માટે તૈયારી કરી લેવા દે.' રજોહરણથી જમીન પુંજી લીધી. કેમકે સિંહ આવે ને કાયા એમ જ નીચે પડી જાય તો ત્યાં કોઇ બિચારો નિર્દોષ જીવ મરી ન જાય. કેવી ઉત્તમ દશા છે ! પોતે સિંહના જડબામાં ચવાઇ જાય તેનું શું ? તેનું કંઇ નહિ ! પોતાના જીવને કોઇ કષ્ટનો દહાડો જોવાનો આવે તે તો દિવાળીનું ટાણું ! પરંતુ બીજો જીવ સહેજ પણ દુભાય તે પોતાના માટે પણ હોળી ! બહાદુરી કયાં ? પોતાની કાયાને બચાવવામાં કે આત્માને ?

મુનિ જમીન પુંજીને નીચે બેસી ગયા. મહાવ્રતોનું પુનઃ ઉચ્ચારણ કરી લીધું. જ્યારથી મહાવ્રત લીધા ત્યારથી અખંડ પાલનનો પુરુષાર્થ છે. પરંતુ છદ્મસ્થતા અને પ્રમાદને લીધે સૂક્ષ્મ પણ ભંગ થયો હોય તો ? માટે ફરીથી પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી. સર્વ જીવોને ખમાવી દીધા. અરિહંતાદિનાં શરણ સ્વીકારી લીધાં. હવે સિંહ કરી કરીને શું

કરવાનો હતો ? જે જડ છે, નાશવંત છે, પારકું છે, એના પર સવારી ! એજ ને ? સિંહ ભૂખ્યો હતો, આવીને તેણે રાજર્ષિના શરીરને ચાવી નાખ્યું ! મહર્ષિ કાળ કરીને ઉપર દેવલોકમાં ચાલી ગયા. સિંહે રસનાની ગુલામીમાં ને પેટની ગુલામીમાં નરક સાધી ! રાજર્ષિએ ભગવાનની આજ્ઞાની ગુલામીમાં ને સંયમની ગુલામીમાં સ્વર્ગ સાધ્યો.

અહીં ઇન્દ્રદેવે સિંહને સ્વરક્ષાર્થે માર્યો હશે, પણ મરીને ચંડાલ થયો તેથી એવું જ સુઝે છે. ભવ ખરાબ ત્યાં સહેજે ખોટું સુઝે છે. માટે સારા ભવમાં સારૂં બહુ કરી લેવું જોઈએ. જેથી ખરાબ ભવ ન આવે. નહિતર દુષ્ટતા સહેજે આવશે. પેલા બે એ પર્વત પર એક પશુનો શિકાર કર્યો. પશુને માર્યું, કાપી અગ્નિ સળગાવી એનું માંસ રાંધીને બંને ખાવા બેસી ગયા. બંને કાળસેન અને ચંડસેનમાં, સમજો કે, ચંડસેનની તો આ દશા હોય પણ કાળસેનની ય આવી દશા ? કહો કે હા, તે ભંગીના પેઠે અવતર્યો છે. અને સંજ્ઞા ચીજ જ એવી ભૂંડી છે કે અવસ્થા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરાવે. બિલાડી ઉંદર શોધે, સિંહ હરણીયું. સંજ્ઞાનો અને વાસનાનો આપણી પાસે ગંજાવર સ્ટોક છે. અવસર આવે કે તે તે જાગ્રત થઇ જ જાય છે. માટે હલકા ભવથી ચેતવા જેવું છે. ભૂલેચૂકે આપણે એમાં ન ફસાઇએ.

પ્રસંગ ચાલે છે પેલા દાટેલા નિધાન ઉપરનો. જુઓ એ કેવો ભાવ ભજવે છે. ચંડસેનના હાથમાં કટારી છે.

કટારીની ધાર તેજ કરીને એમજ અનર્થદંડની પ્રવૃત્તિ જમીન કોચવાની કરે છે. જોગાજોગ જે જમીનની નીચે નિધાન દાટેલું છે, ત્યાં જ ખોદાવા લાગ્યું. ખોદતાં ખોદતાં ઘડાના કાંઠાને કટારી અડી ગઈ! અહો! આ તો માલ દેખાય છે! ધાતુનું વાસણ દેખાય છે' ચંડસેન તરત જ હોશિયારીથી તેને ઢાંકવા ગયો, પણ કાળસેને તે જોઇ લીધું. ત્યારે ચંડસેને પણ કાળસેને નિધાન જોઇ લીધું છે–એ જાણી લીધું. તેના પર એ વિચારે છેઃ–

બરાબર! હવે આ આપણો માલ સલામત નહિ રહે! ખલાસ થઈ જાય! માલ બધો ભાઇ લઇ જાય....ભાઇ હોય તેથી શું? ભાગ પણ મફતનો શાનો અપાય?'....ચઢયો ક્રૂર વિચારણામાં! લક્ષ્મી શું આપે છે? ભોગસુખ તો પછી, મોહનાં તોફાન પહેલાં આપે છે.

પૂર્વના જીવનમાં ભાઈનો સંબંધ જે જાળવી શકયો નથી, તે અહિંયા શી રીતે જાળવી શકે? માટે વિચારે છે 'એને મારી નાખું....' અરે પણ કોના માટે આ વિચારે છે? ભાઇના માટે! પરિગ્રહ-સંજ્ઞા શું કામ કરે છે? આજે તો આવી સંજ્ઞાનો વારસો જે લઈ આવ્યા છે, તેને ઓછું કે એટલું જ રાખવાની ય વાત નહિ, પણ વધારવાની વાત છે! ત્યાં ભવાંતર કેવો સર્જવાની તેની કલ્પના પણ આવે છે? ભવાંતરમાં કોગરવાનો કોઈ આરો છે? જૈન શાસન મળ્યાનું પ્રયોજન તો આ છે કે આ સંજ્ઞાઓને તોડી નાખો. કહી દો એને કે 'તમે મને શું પીસી નાખતી

હતી, હું તમારા જડમૂળ ઉખેડી નાખીશ. હવે મારે ખાઉં ખાઉંના ધંધા નથી કરવા, પણ તપ-ત્યાગના ધંધા કરવા છે. હવે મારે 'લાવ-લાવ'ના ધંધા નથી કરવા, પણ હવે મારે 'આપું-આપું'ના ધંધા કરવા છે....' આવા માનસિક પ્રબળ સંકલ્પ જોઈએ, અને એના અનુસારે વર્તાવ જોઈએ. તો આ એક જ જન્મમાં સંજ્ઞાઓ ઘુજી ઉઠે. કડડડ ભૂસ... થઈ જાય' પછી ભવાંતરમાં કેવી સુંદર અવસ્થા સર્જાય! પણ એ સ્થિતિ કયારે બને? મળેલા માનવભવમાં સંજ્ઞાઓને તોડવા ભગીરથ પુરૂષાર્થ થાય તો. તે નથી, માટે આ ચંડસેન વિચારે છે કે-'ભલેને ભાઈ હોય, એ શું લઈ જાય? એ લઈ જાય એ પૂર્વે જ એને પૂરો કરી દઉં.'

કાળસેનને તો કંઈ વિચાર નથી. એ રહ્યો વિશ્વાસમાં, અને ત્યાં પેલાએ લાગ જોઈને કટારી ચંડસેનને લગાવી દીધી!

લક્ષ્મી કયાં છે? ધરતીમાં!

કયારની છે? કેટલા ય ભવોથી!

તોફાન કેવાં કરાવ્યાં? ભયંકર!

એ બહાર આવી? ના, એનો કંઈ લાભ લીધો? ના! લાભ તો પાપ-ભાવનાઓનો છે! હજુ પણ જાણે એ લક્ષ્મી જ કહે છે કે 'તને અનેક ભવોમાં તારાજ ન કરૂં તો મારૂં નામ લક્ષ્મી નહિ.' આ લક્ષ્મી અને વિષયોની શિરજોરી છે જીવ પર. તે શિરજોરી કયારે ન ચાલે? જ્યારે જિન-

ધર્મનું શરણું લે ત્યારે. તે લીધા પછી લક્ષ્મીને હાથનો મેલ માને, એને સાપના ભારા સમજે, વહેલી તકે એનો સર્વસંગ છોડવાનું મન હોય. એવા જાગ્રત બનેલા જીવને લક્ષ્મી શું કરે ?

ચંડસેને સગાભાઇને કટારી પહેરાવી દીધી. પરંતુ પેલો સીધો મરી શકે એમ નથી, કેમકે હાલ ચંડાળ છે ને ? કંઈક લોચા વાળવા માંડ્યા....'મને મારે છે ? તે પણ મારો ભાઇ થઇને ?....હરામી....તને ય હું....' ભયંકર ગુસ્સો ને ભયંકર દુર્ધ્યાનમાં ચઢયો....'હમણાં ઉઠી શકું એમ હોઉં તો તારા ટૂકડે ટૂકડા....બદમાશ !....' એવા કોક ભારે રૌદ્ર ધ્યાનમાં મરીને ગયો ત્રીજી નરકમાં, પાંચ સાગરોપમના આયુષ્યમાં !

સંજ્ઞાઓનો ઉકરડા માલ :—

સંજ્ઞાઓ શું કરે ? ક્ષણવાર જીવ પાસે દુર્ધ્યાનની રમત કરાવી અસંખ્ય વર્ષના ઘોર નરકના દુઃખમાં પટકી નાખે છે ! પછી તે કોઇપણ સંજ્ઞા હો,–વિષયની કે પરિગ્રહની, આહારની કે ભયની ! એવી સંજ્ઞાને ઉખેડી નાખવા માત્ર એક જ ધર્મનું શરણ. લોભની સામે નિર્લોભતાનો ધર્મ, લોકસંજ્ઞાની સામે જિનાજ્ઞાના પ્રબળ રાગનો ધર્મ. મન એમજ કહે, 'પ્રભુનું શાસન શું કહે છે ? શાસ્ત્ર શું માર્ગ બતાવે છે ? ભાઇ, મિત્ર, પિતા, માતા, પત્ની, પુત્ર ખુશી થાઓ કે નાખુશ, મારે તો શાસ્ત્ર શું કહે છે તે જ ખરૂં.' ઓઘસંજ્ઞાની સામે યોગસંજ્ઞાનો ધર્મ. ઓઘસંજ્ઞામાં તો

જન્મોજન્મના કુસંસ્કારનો કાટમાલ લઈ લઈને ફરીએ છીએ. ગાંડો માણસ જેમ ઉકરડામાંથી કાટમાલ ઉપાડીને ચાલે, તેમ આપણા જીવને ચિતભ્રમ થયો છે, તે ગર્વ અને ગુસ્સો, ભૂખ અને ભીખ....કેઇ કાટમાલ લઈ ચાલે છે....'ખબરદાર મારી સામે બોલ્યો તો....તમે કોણ મારી સામે ?... આપણાથી તો ભાઇ, ભૂખ્યા ન રહેવાય ! ઘરાકને, શેઠને આમ મનાવી દઉં !' આ બધી વાસનાઓમાં કેવળ સંસારરસ છે, ભવાભિનંદીપણું છે. તેની સામે યોગ સંજ્ઞા જોઇએ.

યોગસંજ્ઞામાં શું આવે ?

- જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે કુશળ ચિત્ત !
- આચાર્યાદિ મહર્ષિઓનું વૈયાવચ્ચ !
- જ્ઞાનનું વિધિપૂર્વક લેખન-વાંચન !
- સહજ એવો સંસાર પર ઉદ્વેગ !
- જીવનમાં નાના-મોટા અભિગ્રહો !....

આ બધું કરવાનું જે વલણ, જે ઘગશ, તે યોગસંજ્ઞા. પાપસંજ્ઞાઓ દસ છે; આહાર-વિષય-પરિગ્રહ-ભય નિદ્રા) ચાર કષાય-ઓઘ અને લોક સંજ્ઞા. એને બદલે તપ-શીલ દાન-ભાવ-ક્ષમાદિ ચાર, મોક્ષરૂચિ-જિનાજ્ઞા એની દસ ધર્મસંજ્ઞા. દસ પાપસંજ્ઞા સામે ધર્મની દસ સંજ્ઞાઓને જીવનમાં ઝળહળતી કરવી જોઇએ; અને તે માટે જ આ માનવનું જીવન છે. સંજ્ઞા એટલે સમજો છો ને ? માત્ર ઇચ્છા નહિ; પણ ધૂન, પક્ષપાત, વલણ. ભૂખ ન હોય તોય

આહારના પક્ષપાતને લીધે આહારની વાતો જે ગમે છે તેટલી તત્ત્વની વાત નથી ગમતી. તો હવે તપ વગેરેની લગની ઉભી કરવી જોઈએ.

'આપણે કંઈ લક્ષ્મીનો લોભ કરતા નથી....' એમ બચાવ કરીને જીવ બચવા ધારે તો બચી શકતો નથી. કેમકે લક્ષ્મીનો સંસર્ગ રાખે છે ત્યાં સુધી એના નિમિત્તે પાપમાં રમ્યા કરવાનું સહેજે બને છે.

'આપણે કંઈ એવો લક્ષ્મીનો મોહ નથી કરતા'....આ બચાવની સાથે એ ભયાનકતા દેખાતી નથી કે લોભ ન કરો, પણ જેની સાથે સંસર્ગ રાખો છો, તે ચીજ કેવી છે? તમારું ચિત્ત કંઈ મહાત્માનું નથી કે 'આપણને લક્ષ્મી પર મોહ નહોતો....ચોર ઉપાડી ગયા તો ભલે....' અરે ચોર નહિ શાહુકાર! તે પણ ઘરના માણસ હોય. પણ બે પૈસા ખોઈ નાખે, ખોટા ખર્ચી નાખે તો ઉંચા-નીચા થઇ જાય છે! ખમાતું નથી. તેવી સ્થિતિમાં મન સવાહલો કરે કે 'મને લોભ નથી.' હા, નહિ હોય, ધાર્યું હાથમાં આવતું નથી માટે ને? 'લોભ નથી' એમ કહો છો, પણ લક્ષ્મીના સંપર્કમાં રહ્યા રહ્યા તેમાં આઘું પાછું થતાં પાપના વિચારો કેટલા જાગે છે? ગુસ્સો ને અભિમાન કેટલા જાગે છે? લક્ષ્મી તો એમ જ રહે છે. એના સેવકો એના પર નાચીને મરે છે. અહીં લક્ષ્મી દાટ્યા પછી કોણે ખાધી ને કોણે ભોગવી? ધરતી ભોગવી રહી છે! પણ ભાઇ ભાઇને મારે છે. જાત ચંડાળની છે એટલે મરનારો સીધો ન મરતાં કાળી લેશ્યા અને રૌદ્ર-ધ્યાનમાં મરે છે.

પ્રકરણ - ૮

ઉચ્ચકુળની કદર અને જવાબદારી :—

આજે આપણને જે ઊંચું કુળ મળ્યું છે, તેની કદર નથી. આવાં હલકાં કુળ મળી ગયાં હોત તો તે જન્મસિદ્ધ કેટલાં પાપ મળત ? કેટલી કાળી લેશ્યાઓ હોત ? અધમ કુળ એટલે ? હલકા કુળના હિસાબે મામુલી પ્રસંગમાં પણ કાળી લેશ્યાઓ ! કરપીણ રીતે મારી નાખવાની લેશ્યાઓ ! મનુષ્ય પ્રત્યે આમ, તો પછી બીજા જીવો પ્રત્યે તો શું ય ન હોય ? ત્યારે તમને એવા અદ્‌ભુત જૈન કુળની પ્રાપ્તિ થઈ છે, કે જેથી કેટલાય જન્મસિદ્ધ પાપ ત્યાગ થઈ ગયા છે. આવું કુળ મળવાની કદર કેટલી ? કહેશો કે 'શું કરવાનું કદરમાં ? અમે ખુશી છીએ આવા કુળમાં આવ્યા છીએ તેથી ! પણ જુઓ શેઠ લાખ કમાવી આપે તો લાખની કદરમાં શું કરો ? ખુશી માનો એટલું જ ? 'બહુ સરસ કર્યું !' કે મનમાં થાય-'એણે લાખ કમાઈ આપ્યા તો હું એનું શું શું કરી વાળું ? જૈન કુળની કદર એટલે ? શું લાડવા-પેંડા ઉડાવવાની ખૂશી માનવાની ? કે જૈન શાસનની હું શી શી સેવા કરી વાળું, એમ થાય ? જે જૈનશાસનને આવા કુળમાં મને અનેક પાપથી સહેજે દૂર રખાવ્યો, એનું જેટલું કરું એટલું ઓછું. ખુશી સાચી હોય તો ભોગ આપો. માત્ર કીડી બચાવવી એટલી જ કદર નહિ

'કીડી ન મારવી...' એ તો કુળના સંસ્કારો મળ્યા છે તેથી ટેવાયા છો. હવે એ કુળે આપણા માથે ઘણી ઘણી

જવાબદારીઓ મૂકી છે એ ભાન જોઇએ. તમારૂં જીવન એવું ઉચ્ચ ગુણે એ ઝગમગતું બનાવો કે તમારા વગર ઉપદેશે આજુબાજુના જીવો ધર્મ પામે. કુળ માગે છે-'ભલા જીવ! તને આ ઉંચા કુળમાં લાવ્યા છીએ, તે કુળને ભારે કરવા નહિ, પણ એવું જીવન બનાવ કે જે બીજાઓ માટે આદર્શરૂપ થાય. તારે બીજા જીવોની જેમ રંગરાગની લાહ્યો સળગાવવાની ન હોય. તારે બીજાની જેમ લક્ષ્મી-લાલાઇ પાછળ દોડધામ કરવાની શોભે નહિ. સંસારમાં બેઠેલો છે, તો સંસારની આવશ્યકતા કેટલી, તેનું માપ કાઢી, તેમાં ઓછામાં ચાલે તેવું કરો. મહાન ધર્મચર્યાથી મઘમઘતું, મહાન પરમાર્થ-પરોપકારથી શોભતું, ક્ષમા-નમ્રતાદિ ગુણોથી ઉજ્જવળ ને ચકચકતું જીવન જોઈએ. તો કદર કરી કહેવાય. નહિતર કહી દીધું કે 'અમને જૈન કુળ મળ્યાથી ખુશી છે!' એટલે બસ, પતી ગયું? એવું તો પામરને ય આવડે. ઢંભી ય એટલું બોલી શકે.

જૈન કુળની કદરમાં ઘણી ઘણી રોજીંદી ધર્મચર્યાઓ જોઇએ મહાન ઉચ્ચકોટિના આત્મિક ગુણોનો વિકાસ જોઇએ. એવી સ્થિતિ બનાવો તો કૂળની કદર કરી કહેવાય. 'ઓહો! આ કુળે મને આવી સ્થિતિમાં મૂકી ઘણાં પાપથી બચાવી લીધો! તેથી મારું મન સાધનાને યોગ્ય બની ગયું! તો હવે સાધના કેમ ચૂકું?' એમ ઘગશ જોઇએ.

કદરમાં ત્રણ વાતો બનાવવી જોઇએ.

(૧) ભરચક ધર્મચર્યાઓ.

(૨) અનેકાનેક ક્ષમા સમતાદિ આત્મિક ગુણોનો વિકાસ.

(૩) ખરચક પરમાર્થ-પરોપકાર.

ધર્મચર્યા માણસ કરે છે, પણ ક્ષમા ન રાખે તો તે લોકોને માટે નિંદા કરવાનું પાત્ર બને છે. માટે ક્ષમારૂપ આત્મિકગુણ પણ જોઈએ. પરંતુ કોઈ એમ માને કે 'આપણે આત્મિક ગુણો માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ, હવે ધર્મચર્યાનું શું કામ છે?' તો ચાલે? ના, જરાય નહિ એને પૂછો કે તો પછી પાપચર્યામાં પણ જવાની શી જરૂર છે? પાપચર્યાઓ, સંસારચર્યાઓ તો એવી છે કે અવસરે ગુણોને કચાંય ધકેલી મૂકશે. ત્યારે દંભના ગુણોની માન્યતામાં શો માલ છે? બગલાનો દેખાતો ગુણ કેવો હોય? પણ ચર્યા કેવી? ગુણ શાન્તિનો, ને ચર્યા માછલાં પકડવાની! તે ગુણ શા કામનો? આત્મગુણો સાથે પાછું પાપચર્યા છોડી, ધર્મચર્યા વિકસાવવી જોઈએ.

આજે આત્મધર્મવાળા નીકળી પડ્યા છે! 'ક્ષમા રાખો શાંતિ રાખો, આત્મદૃષ્ટિ રાખો....' પણ બહાર જઈને કંઈ કરવાનું? કહેશે 'ના, બહારનું કરવાથી કંઈ લાભ નથી!' તો આપણે પૂછીએ કે આવાનું-હરવા ફરવાનું-બંગલો-ઘોડાગાડી-મોટર....એ બધું કરો છો ખરા? શા માટે કરો છો? અંદરથી સુખ માની લ્યો. પણ ના, એ બધું તો કરવાનું! માત્ર નહિ કરવાની ધર્મક્રિયા. કેવું કારમું અજ્ઞાન! 'આત્માના ગુણો ખીલવો! ચરવળા-કટાસણાથી

કંઇ નહિ વળે, આ બધી શુભની પુણ્યની ક્રિયાથી ધર્મક્રિયાથી કાંઇ નહિ વળે' આમ બોલી કેવોક દંભ કર્યો ! એને કહો 'અરે ભલા, તારે વ્રત ન લેવું હોય તો કંઇ નહિ, પણ પાપ કરવાનું તો છોડી દે. તને ધર્મક્રિયા તરીકે પચ્ચક્ખાણ કરી તપ કરવાનું નથી ગમતું તો કાંઇ નહિ, પણ એમને એમ પણ ખાવાની ક્રિયા તો મૂકી દે...બેસીજા ખુણામાં આત્મચિંતા કરતો.' ના. ધર્મ પર બરી પ્રીતિ નથી, પ્રવૃત્તિધર્મ પર સૂગ છે, એટલે કહી દે છે કે 'ઓઘા-ચરવળા....થી કંઇ નહી વળે....અંતરશુદ્ધિ કરો,' અને પાપ પર પ્રીતિ છે, સૂગ નથી, તેથી પાપ પ્રવૃત્તિ લહેરથી આચરે છે. એમાં કોઇ પશ્ચાત્તાપ-ડંખ નથી ! આત્મ ધર્મના દંભથી બચવા જીવનમાં પાપ ત્યાગ સાથે-

ધર્મચર્યા જોઈએ. તે સાથે પરમાર્થ-પરોપકાર પણ જોઇએ. નહિતર સ્વાર્થ સાધ્યો ગણાય. 'કચાં જાઓ છો ભાઇ ?' 'ઉપાશ્રયે.' વચ્ચે સાધર્મિક મલ્યો. આંખમાંથી પાણી નીકળે છે. કહે છે-'ભાઇસાબ, ઘેર છોકરા રડે છે. ને રેશનનું અનાજ લાવવા પૈસા નથી..' સાંભળીને એમ જ ચાલ્યા. મનમાં થયું આપણે આત્મગુણો સમાલો, પારકી પંચાતમાં ન પડો. તો આ શું કર્યું ? ગુણોને લજવ્યા કે શોભાવ્યા ? માટે જ કહો, આત્મગુણો અને ધર્મચર્યાની સાથે જીવનમાં પરમાર્થ-પરોપકાર ઝગમગતો જોઇએ. દિલ એવું હોય કે 'હું બીજાનું કેમ કરી છૂટું ? આ માટી રૂપ પૈસાથી અને મળમૂત્ર ભરેલી કાયાથી પરમાર્થ કયાં કયાં સાધી લઉં ?' આ ઉમળકા જોઇએ. તે હોય અને અવસરે

પરમાર્થ કરે તો ધર્મ કરેલો શોભે. નહિતર ધર્મી શ્રાવક ઘણા હોય, પણ કૃપણ હોય તો ? લોકને અકારા થઈ પડે, કેમ વારૂ ? પરોપકારનો અભાવ ! પરમાર્થનું નામ નહિ ! અરે કેટલાક તો વલી એવા હોય છે કે પાંચ પૈસા પોતાને આપવા પડતા હોય માટે આખું સારૂં કાર્ય ઉડાવવાની પેરવીમાં હોય ! આવા માણસો ધર્મને લજવનારા બને છે. માટે જ કહેલા ત્રણ ગુણથી ઝગમગતું જીવન બનાવવામાં આવે તો કુળની કદર કરી કહેવાય. કાળસેન ચંડાળે અહીં લક્ષ્મીનો લોભ કર્યો નથી; માત્ર એના દર્શન કર્યા છે. પણ ભાઈએ માર્યો, એટલે કાળી લેશ્યા અને દુર્ધ્યાન જ એના કૃપાળે લાગ્યું ! તે કુળના હિસાબે. કુળ ચંડાળનું છે ! ત્યાં બચ્ચું જન્મે ત્યારથી એ શબ્દો સંભળાયા કરે, 'માર.... કાપ....આ કુસંસ્કારે દુર્ધ્યાનમાં નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું.

મરીને ગયો નરકમાં. એ મર્યો એટલે ભાઇ ખુશી થઇ ગયો, ' બસ, હવે આ બધો માલ મારા હાથમાં છે ! હમણાં નહિ કાઢું....કોઈ જોઈ જાય તો કહે-આ ચંડાળ, અને આની પાસે આટલા પૈસા ? માટે જરૂર ચોર....' નિધાનની આગળ ચોકી કરે છે. એમાં કેટલાય વર્ષ ગયાં. એક રાતી પાઈ પણ ભોગવી ન શકયો. પરંતુ એના દુશ્મન ચંડાળના સપાટામાં આવી ગયો. તેના હાથે મર્યો. મરીને ગયો છઠ્ઠી નરકમાં અઢાર સાગરોપમના ભયંકર દીર્ઘકાળના આયુષ્યમાં !

ભગવાન વિજયસિંહને કહે છે. 'તું કાળસેનપણામાંથી

ત્રીજી નરકમાં જઈ ઘોર પીડાઓ વેઠીને નરકાયુ પૂર્ણ કરી આવ્યો આ વિજયમાં શ્રીમતી નામના ગામે. શાલીભદ્ર અને નંદિની ગૃહસ્થ પતિ-પત્નીનો પુત્ર થયો. તેનું નામ રાખ્યું **બાલસુંદર**. કાળક્રમે તે યુવાવસ્થાને પામ્યો. ત્યાં તેને શીલદેવ નામના મુનિ મહારાજ મળ્યા. એમની પાસે કદી પ્રાપ્ત નહિ કરેલો એવો જિનેશ્વરે કહેલો જૈનધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો, અને શ્રાવક બન્યો. કાળ પણ પાકયો છે, અને પુણ્યનોય ઉદય છે. તેથી સામગ્રી સુંદર મળી છે; એમાં પુરુષાર્થ અજમાવ્યો એટલે શ્રાવક બન્યો. પુણ્યનો ઉદય કાળ એ માત્ર સામગ્રી પમાડવા માટે છે. ધર્મની પ્રાપ્તિ એ માટે કોઈ ઉદયકાળ નથી; એ માટે પોતાનો પુરુષાર્થ ઉદ્યમ જોઈએ. તમારે ઉદયકાળ કેવો જોઇએ છે? સીમંધર ભગવાન મળે અને એમજ કર્મ તૂટી જાય એવો? કદી નહિ બને એ. ઉદ્યમ તો કરવો જ પડશે. નહિતર તો સમજજો કે પોતાનો ઉદ્યમ કાંઈજ નથી ને એકલા સીમંધર સ્વામી જેને મળ્યા છે, તેમાં પણ એવા જીવો છે કે જે મરીને સાતમી નરકે જનાર છે! અહિંથી તો હજુ વધારે બે જ નરક; ત્યાંથી સાત!

પ્રકરણ-૯

—: ઉદય અને કાળની સમજૂતી :—

ઉદયકાળનો શો અર્થ? ઉદય અને કાળ નથી એટલે શું નથી? ઉદય અને કાળ બંને છે. ઉદય એટલે પુણ્યાઇ.

કે જે ધર્મની સામગ્રી અને બળ મેળવી આપે; અને કાળ છે મનુષ્યનો સુંદર, એ મળ્યું અને ધર્મસામગ્રી મળી, હવે બોલાય એમ નથી કે 'ઉદયકાળ નથી;' એ બોલે તો સામગ્રીનું અપમાન છે. રીસાયેલા મહેમાનને ઉપાડી લાવ્યા, પાટલા પર બેસાડ્યા, ચાંદીની થાળીમાં ભોજન પીરસ્યા, ને કોળીયો ય મોંમાં ઘાલી આપ્યો. આટલું કર્યું છતાં એ કહે છે-'ઉદયકાળ નથી' તો સમજાય કે 'ઉદયકાળ' શું નથી? જમવા પર રીસ છે માટે જમતા નથી. એમ અહિયાં ઠેઠ મઘમઘતું જૈનશાસન મળ્યું અને ધર્મબળ ટકે એવા સુંદર પ્રકારના મધ્યમ સંયોગો મળ્યા. માનવભવનો સુંદર કાળ મળ્યો. છતાં 'ઉદયકાળ નથી' કહીને ખસી જવા માગો તો શું એમ કહેવું કે ધર્મ પર રીસ છે? આજે જરા વિચારો તો દેખાશે કે એવો કાળ નથી કે ચારિત્ર લેનારને પચાસ ફટકા ખાવા પડે કે રાજ્ય સત્તા રોકે એવુ છે? ના, નથી એના કરતાં જુદું છે! કેટલાક કાયદા લોકને લાગુ પડે, પણ સાધુને નહિ! સેલટેક્સ અમને લાગુ પડે? ઈન્કમટેક્ષ અમને લાગુ પડે? અમે લાકડી-દંડો લઈને નીકળીએ છતાં અમને કોઈ પૂછતું નથી! અને તમારા માટે એવા તોફાનના અવસરે નિષેધ હોય છે. ઈન્કમટેક્ષ અને મલ્ટીપલ સેલ્સટેક્ષાદિમાં તમારો ડૂચો નીકળી જાય છે. અમને મોંઘવારી નડતી નથી, જ્યારે તમારૂં મન જાણે છે. કહો છો ને કે કેવો ભયાનક યુગ કે ભાવમાં માત્ર ૫-૧૫ ટકા વધારો નહિ, પણ એકના ચાર ગણા? એટલે કેટલો વધારો? ત્રણસો ટકાને!! અને

આવક ? વધી એટલી ? ના, કચાંક તો આવકને ઉલટો ધક્કો પહોંચ્યો કહે છે. સાધુ થાય એને આમાંનું છે કાંઈ ? તો ચારિત્ર માટેનો કાળ કેવો કહેશો ? સારો કે બરાબ ? અનુકૂળ કાળ છે કે નહિ ? અરે ! બરી રીતે તો વિચારતાં નથી આવડતું. પંચસૂત્રકાર મહર્ષિ કહે છે કે ધર્મી આત્મા ધર્મજાગરિકા કરે અર્થાત્ મોહનિદ્રા ત્યજીને ધર્મના ઉપયોગવાળો બને, એ વિચારે કે,—

'કો મમ કાલો, કિમેઅસ્સ ઉચિઅ'' 'આ મને કેવોક કાળ મળ્યો છે ! આને ઉચિત મારે શું શું કરવું જોઇએ ? મારે કેવા થવું જોઇએ ?'

કાળની સુંદરતા :—

સમજ્યા ? 'કેવો કાળ'—એટલે ? અનંતા નિગોદજીવોવાળી જેલમાંથી છૂટી પૃથ્વીકાયાદિ સ્થાવરના અને પોરા, કીડા વગેરે વિકલેન્દ્રિના થાળામાંથી ય છૂટવાનો કાળ ! એટલું જ નહિ પણ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ પશુ-પક્ષી અને નારક ભવ જેવા ઘોર કાળમાંથી છૂટવાનો કાળ !! એમાં ય મનુષ્યભવે અનાર્ય-મ્લેચ્છ-હિંસક-માંસાહારી-કોળી-ભીલ વગેરેમાં નહિ ફસાવાનો કાળ ! કેવોક સુંદર કાળ છે જો મૂલ્ય આંકતા આવડે તો ! એમાં વળી ભલે ચોથા આરાનો કાળ નથી મળ્યો, છતાં ધર્મ પ્રકાશવાળો આ પાંચમાં આરાનો કાળ મળ્યો છે તે ધર્મની ઓળખ સાથેનો, એ ઓછું છે ?

કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જેવા કહે છે કે—

यत्राल्पेनापि कालेन त्वद्भक्तेः फलमाप्यते ।
कलिकालः स एकोऽस्तु, कृत-युगादिभिः ॥

અર્થાત્ હે ભગવન્ ! જ્યાં થોડા જ વખતમાં તારી ભક્તિનું ફળ મળે છે એવો કલિકાલ જ ભલે હો, એ એક જ બસ છે. કૃતયુગાદિ મોટા કાળથી સર્યું.

અથવા કહે છે,—

'सुषमातो दुःषमायां कृपा फलवती तव' સુષમ આરા કરતાં આ દુષ્ષમ આરામાં હે પ્રભુ ! તારી કૃપા સફલ બની છે. એ પૂર્વના કાળે તો તું મને મળ્યો' તો જ ક્યાં મેં તને ઓળખ્યો જ નહોતો. પછી એવા કાળની મારે શી વડાઇ ?

'मारे तो सुषमाथी दुषमो अवसर पुण्यनिधान'.-

અહીં જૈન શાસન તે જ છે જે પ્રભુ વીચરતા વખતે હતું. એજ પ્રભુની મૂર્તિ છે. એજ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપી મોક્ષમાર્ગ છે. એવા આ કાળની શી કમીના ગણાય તે કહો છો ઉદય-કાળ નથી ? કાળ તો એવો સરસ છે કે થોડા વખતમાં અને થોડી મહેનત તથા આત્મભોગમા લાભના થોક ઉપાર્જી શકાય. લાખો પૂર્વના ચારિત્ર અહીં નથી પાળવાના. દાન-શીલ-તપ-ભાવની મહેનત એટલી બધી લાગે એવી નથી કે એમાં થાકી જાઓ. ત્યારે

આત્મભોગે ય શો બહુ મોટો દઈ દેવાનો છે ? ચક્રવર્તી હોય રાજા મહારાજા હોય એને ચારિત્ર લેવું હોય તો હજી ય મોટો ભોગ દેવો પડે એમ કહેવાય. પણ તમારે ? સાવ ભૂખે મરતો હોય અનાજના દાણાની ય મૂડી કે આવક ન હોય એને વાડકી અન્ન કયાંકથી મળી જાય અને હવે દાન કરવાની વાત એની આગળ આવે તો એને કઠીન કહેવાય; પણ તમારે દાન કરવામાં, ધર્મક્ષેત્રમાં ખર્ચ કરવામાં શો ગજબનો આત્મભોગ દેવો પડે એવું છે? એટલે કહો કે કાળ તો સુંદર મળ્યો જ છે. આરો ચોથો હોય પણ કુગુરુ-કુધર્મના ફંદામાં ફસાણા હોય; તેથી અનેક ભયાનક કુકર્મ કરવાનું ચાલતું હોય ત્યાં કાળ શો સારો ? જ્યારે અહીં મહાન જૈન ધર્મ અને સદ્‌ગુરુઓ મળ્યા છે. સારો જૈન સંઘ મળ્યો છે. સારૂં તત્ત્વ-શ્રવણ મળે છે.

ધર્મ જરૂરી લાગ્યો છે ? :—

આ કાળ પણ સુંદર કહેવાય, અને પુણ્યનો ઉદય પણ મજેનો ગણાય. પાંચ ઈન્દ્રિયો ચકોર ! વિચારક મન ! જરૂરી આરોગ્ય ! આ બધું સરસ છે. એથી ઉદય અને કાળ બંને ઠીક મળી ગયા છે, છતાં જો કહો કે 'અમારે ઉદયકાળ નથી એટલે ધર્મ નથી થતો,' તો એ કહેવામાં તો, ધર્મ હજી જરૂરી જ લાગ્યો નથી એમ સમજવું ને ? મેમાનને ભાણે બધું સુંદર પીરસ્યું, હાર્દિક ભાવ દેખાડ્યા. આગ્રહ કર્યા, છતાં જમવાનું શરૂ નથી કરતો અને

કહે છે 'ઉદયકાળ નથી' તો એ એને જમણની જરૂર જ લાગી નથી, એમ શું નથી સૂચવતું ? એ જમવું જરૂરી લાગે તો હાથ ન હાલે ?

ધર્મ પ્રાપ્તિ ક્યારે ? :— બાલસુંદરને ઉદય-કાળ આવી મળવા સાથે પોતે પુરુષાર્થ આદર્યો તો સુંદર ધર્મ-પ્રાપ્તિ થઈ. નિગોદમા કાંઈ ન થાય. વિકલેંદ્રિમાં કશું ન મળે. અરે માનવ ભવે પણ અચરમાવર્ત કાળમાં ધર્મ ન મળે. ચરમ એટલે છેલ્લા પુદ્ગલ પરાવર્તમાં જ ધર્મ પામવાની યોગ્યતા. પણ ત્યાં ય 'ઉદયકાળ નથી' એમ સમણે હાથ દઈ નહિ બેસવાનું; કે દંભ નહિ કરવાનો, પણ ઉદ્યમ કરો તો જ ધર્મ પ્રાપ્તિ થાય. બાલસુંદરને એમ ધર્મપ્રાપ્તિ થઈ. હવે શું કામ ધર્મવેપાર ન ખેડે ? સુંદર શ્રાવકપણું પાળવાનું પ્રારંભી દીધું. એટલી વીર્યસ્ફુર્તિ ન થઈ કે ચારિત્ર પામે. પણ ચારિત્રની તમન્ના જોરદાર તો જ સમ્યક્ત્વ અને શ્રાવકપણું દીપે. તો જ એના ઉંચા ફળ આવી શકે. આને કમ ફળ નથી આવ્યું ! અહીંથી હવે આગળના જ મનુષ્ય ભવે જોશો કે ધર્મ કેટલો રોમ રોમમાં વસી ગયો હોવાથી કેવો અદ્ભુત ધર્મી વર્તાવ કરે છે !! સુંદર શ્રાવકપણું પાળી, સમાધિ-મરણે મરી પહોં-ચ્યો વૈમાનિક દેવલોકમાં કંઈક ન્યૂન તેર સાગરોપમનું આયુષ્ય છે ત્યાં દેવતાઇ વૈભવ-વિલાસની વચમાં એવી તત્ત્વપરિણતિ અને ધર્મપ્રીતિ જાળવી કે ત્યાંથી મરીને અહીં સુંદર મનુષ્ય ભવ પામે છે. પેલો મૂળ ગુણચંદ્રનો

જીવ બિચારો નરકમાં સડે છે. તેનું ય હવે આયુષ્ય પૂરું થાય છે.

પ્રકરણ–૧૦

ધર્મી સમુદ્રદત્ત અને વિશ્વાસઘાતી મંગળ

બંને જણ મરીને આજ વિજયમાં હસ્તિનાપુર નગરમાં જન્મે છે. અજિતદેવ પ્રભુ વિજયસિંહને કહે છે 'તું દેવલોકમાંથી આવી અહીં સુહસ્તિ નામના નગરશેઠની ધર્મપત્ની કાન્તિમતીનો પુત્ર સમુદ્રદત્ત થયો, અને પેલો જીવ નરકમાંથી આવી અહીં તારા પિતાની ઘરદાસી સોમિલાનો પુત્ર મંગળ નામે થયો. કાળક્રમે બંને કુમાર થયા.

ધર્મ અને લગ્ન :— પૂર્વના આલસુંદરના ભવમાં ધર્મનો મજબુત પાયો નાખ્યો છે. એક જ ભવમાં હોં! ધર્મનું મૂલ્યાંકન કરતાં આવડે પછી પાયો મજબૂત કરવાનું કઠીન નથી. દુનિયામાં જ્યાં કિંમત આંકો છો ત્યાં એની લગની લાગતા કયાં વાર લાગે છે? 'નોકરી કરતાં વેપાર લાભદાયી અને ગૌરવભર્યો,'–એમ કિંમત આંકયા પછી વેપારની લગની જોરદાર લાગે જ છે. એમ આવા ઊંચા ભવમાં 'જડપુદ્ગલની ગડમથલ કરતાં ધર્મ પ્રવૃત્તિ ખૂબ જ લાભકારી,' એમ કિંમત હૈયે વસ્યા પછી ધર્મમાં લાગી પડવાનું સહજ. એમાં એનો મજબૂત પાયો પડે. આલસુંદરને એવો પાયો પડેલો, તે સમુદ્રદત્તના ભવમાં કુમાર અવસ્થામાં જ શ્રી અનંગદેવ ગણી મહારાજનો સત્સંગ

થયો. એમની પાસેથી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવે ઉપદેશેલા શુદ્ધ ધર્મની એને પ્રાપ્તિ થઈ. સાધુ પાસેથી શું લેવાનું ? ધર્મ, સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મની શ્રદ્ધા, ને પ્રીતિ-ભક્તિ. બીજી આશા રાખી તો મૂર્ખાઈ થશે. રોહણાચલ પર્વતમાંથી રત્ન મળતા હોય ત્યાં એને બદલે પાષાણની આશા રાખે, પાષાણ લેવા જાય એ મૂર્ખાઈ જ ને ? સમુદ્રદત્ત ધર્મ એવો પામ્યો કે શ્રાવકના વ્રત લીધા પણ બીજી બાજુ હવે ઉંમરમાં આવ્યા પછી લક્ષ્મીનિલયવાસી શ્રાવક અચલ સાર્થવાહની દીકરી જિનમતિ સાથે એના લગ્ન થયા. માર્ગાનુસારીના આ ગુણ કે લગ્ન સંબંધ સમાન કુળશીલવાળા સાથે કરે. આજે કાળ વિષમ બની ગયો છે. કુળશીલ જોવાને બદલે કેળવણી, કળાચાતુરી અને રૂપરંગ જોવાય છે. ત્યારે પરિણામ પણ દેખાય છે ને ? ધર્મવૃદ્ધિની વાત તો દૂર, પણ હોય એટલો ય ધર્મ ટકાવવાનો નહિ. ઉલટું બીજાં તોફાન વધે. એમાં અરસપરસનો પ્રેમ તૂટે. કૈયા-કોળી શરૂ થાય, ઐહિક સુખ પણ જાય, ને પરલોક તો બગડ્યો જ. ત્યારે ઉત્તમ ધર્મીકુળ અને સદ્ વ્યવહારવાળા સાથેના સંબંધમાં આ લોક ઉજળો, પરલોક ઉજળો !

શ્રાવકપણાની ઝળક :—

એક વાર એ પત્ની જિનમતિ નિમિત્તે લક્ષ્મી નિલયનગર તરફ નોકર મંગળને સાથે લઈને જાય છે. કેટલાક પ્રયાણને અંતે તે પ્રદેશે આવી પહોંચ્યો કે જ્યાં પેલું *નિધાન દાટેલું છે ! જુઓ ભવિતવ્યતાની મઝા. આપણા*

સંસારપર્યટનમાં આવી કેઈ રહસ્યમય ઘટનાઓ બનતી હશે એની કયાં ખબર છે? છતાં લાગે છે એવું કે જાણે બધું નવું જ બની રહ્યું છે. વર્તમાન ઘટનાને પૂર્વના કાળ સાથે જાણે કેઈ સંબંધ નથી! આ મૂર્ખાઈ છે. કદાચ કાંઈ સંબંધ ન હોય છતાં મન એમ ભાવના ભાવે કે 'ચાલુ ઘટનાઓની પાછળ પૂર્વે કરેલી રમતોનો મોટો ઇતિહાસ છે, આજના ધનમાલ એ પૂર્વના વારસા છે. એમાં નવું કશું નથી. શું મોહવું' તું?...'તો કેટલો ય મોહ અને રાગાદિની ઘેલછા ઓછી થાય.

નિધાન પર નફરત :—

સમુદ્રદત્ત ત્યાં છાયા હોવાથી વિસામો કરવા બેસે છે. એટલામાં પેલા નિધાન પરના ઝાડનું મૂળ અહીં નીકળેલું જોયું. તેથી મંગળ આગળ સહજભાવે બોલી જવાય છે,

'અલ્યા મંગળ, અહીં નીચે કાંઈક ધનમાલ હોવો જોઈએ.'

નોકર કહે છે, 'તો શેઠ, એ જોઈ એ આપણે.'

જોયું? સહેજ સ્વભાવે બોલી જવામાં કામ આગળ વધ્યું. નોકર કહે છે નિધાન બોદી કાઢીએ. સમુદ્રદત્તને નિધાન લેવા પર પ્રેમ નથી નફરત છે. એ તો સહજભાવે બોલી જવાયું. પણ નોકર એને લઈ બેઠો. માણસે બોલતાં બહુ વિચાર કરવા જેવો છે, નહિતર એનાથી એવા પાપ પ્રવર્તક વચનો બોલાઈ જવાશે કે જેની પાછળ બીજાઓ અનેક

પાપમાં દોડાદોડ કરશે. અનેક સ્થાવર ત્રસ જીવોના સંહાર મચશે.

સમુદ્રદત્તને નિધાન જોઈતું નથી તેથી નોકરને કહે છે,

'ભાઇ! રહેવા દે, એનું આપણે કામ નહિ!' કેમ વારૂ? કારણ એજ કે શ્રાવક બન્યો છે તેથી એના પર ધર્મની છાયા એવી છે કે એને બિનજરૂરી પાપ જોઈતા નથી, એને પાપનાં સાધનોનો ભય છે. એજ સૂચવે છે કે એને ધર્મની અંતરંગ પ્રાપ્તિ થઇ છે.

ધર્મની પ્રાપ્તિ જીવનની સઘળી પ્રવૃત્તિ પર છાયા પાડે તેવી હોવી જોઇએ. ધર્મની જેને હૃદયમાં સ્પર્શના કહીએ, જેને હાર્દિક પ્રાપ્તિ કહીએ, એનો અર્થ એ કે જીવનની સઘળી પ્રવૃત્તિ પર એની છાયા પડે. જેમ દેહની ગતિથી આગળ પગલું પડે ત્યાં એની છાયા પડે છે, એમ અહીં વાણી, વિચાર કે વર્તાવ પર ધર્મસ્પર્શનાની છાયા પડે. એવો ધર્મી કદાચ લડાઇ લડવા ગયો. તો ત્યાં ય ધર્મછાયાને લીધે હારેલા શત્રુ પર દયાળુ હશે.

હાથીના જીવનમાં મેઘકુમારે વિચાર કર્યો–ઉભો રહે, જોવા દે. કોઇ જીવ તો નથીને? જોયું તો સસલું દીઠું! પગ ન મૂકયો. ભલે ત્યાં એ ધર્મ નથી પામ્યો, પણ મેઘકુમારના ભવમાં ધર્મ પામવાનો છે, તેની આ ભૂમિકા છે. આછો પણ ગુણનો રંગ, ધર્મનો રંગે હોય તો તેની જીવન પર છાયા પડે છે. આ સમુદ્રદત્તને તેવી છાયા છે ધર્મની.

તેથી નોકરનું કહ્યું તે માનતો નથી. 'ના, એ કામ આપણું નહિ. મેં તને જે કહ્યું હતું કૌતુકરૂપે, કે આ વસ્તુ આવી હોવી જોઇએ, તે કહેવા પુરતું જ. બાકી એની બહુ પરવા કરવાની નથી, તેથી જ તપાસ કરવાની જરૂર નથી. એવા લોભ શા માટે રાખવા ?' આનું નામ ધર્મની છાયા. શ્રાવકપણાનો ધર્મ લીધો છે ને ? તેથી જ જો કે અહીં સંભવ લાગે છે કે અહિંયા પૈસા છે, છતાં એને મન જોવાનું કામ નથી !! ધર્મની કેટલી બધી સુંદર અસર !! પૈસા માટે તો માણસ કેટલી મજૂરી કરે છે ? જ્યારે આ મફત મળે છે, છતાં એ લેવાની વાત નહિ ! કેમકે ધર્મની છાયા !

ધર્મની છાયા આ શિખવે છે કે 'તું જે આરંભને પરિગ્રહ કરે છે, તેનાથી તારૂં જીવન નભે છે ને? બસ; તો પછી વધુ પરિગ્રહ કે આરંભ કરવાથી શું વિશેષ ? પાંચ મોટર છે પણ ફરવાનું તો એક જ મોટરમાં ને ? સાત મજલાનો બંગલો છે, પણ સુવાનું તો એક મજલે જ ને ? પરિગ્રહ વધ્યાથી ભોગ વધ્યો ? ત્યારે વધારે આરંભથી જીવનમાં શું વધે છે ? એક ડબો અનાજ રાખતા હતા, તેના બદલે એક કોઠી રાખી, પણ આ પેટની કોઠી કયાં મોટી થવાની છે ? એ તો જે સમાવતી હશે તેટલું જ સમાવશે. પણ માણસ પોતાની માનેલી કલ્પનામાં એવો તણાય છે કે એને પછી પાપની કોઈ લિમિટ (મર્યાદા) જ નહિ. કેમકે ધર્મની સ્પર્શના નથી ! પરંતુ આ સમુદ્રદત્તને ધર્મની સ્પર્શના છે, એટલે વિચારે કે, 'આપણી પાસે જે છે, તે ઘણું છે. મારે આ નવી લપનું શું કામ છે ?'

ત્યારે તમે એજ પૂછો છો ને કે–'અરે, પણ સામે આવે છે ને ?

એનો ઉત્તર એ છે કે, 'ભલે આવે ! અહિંયા જ આપણી કસોટી છેઃ બિન જરૂરી પાપ, બિન જરૂરી દોષો, ને વધારે પડતી સાંસારિક જડ પદાર્થોની વાતો, એનો અમારે ખપ નથી. શું વિશેષ એનાથી ?'–એવું જો આપણે, ધર્મના પ્રત્યક્ષ ફળ રૂપે વારંવાર આપણા મનમાં ઠસાવ્યું હશે, જો વારેવારે એ ભાવનાથી આપણું હૈયું રંગી દીધું હશે, તો આવો પ્રસંગ એ બિનજરૂરી પરિગ્રહ પાપનો બિનજરૂરી લોભ, મમતા, અને દોષનો, તથા વધારે પડતી જડલક્ષ્મીની વાતોનો લાગશે. એ સહેજે બની આવતો અને લોભાવનારો હોવાથી કસોટીનો ગણાય. એને વશ ન થઈએ તો પાસ થયા,–એમ કહેવાય. હૃદયમાં ધર્મ સ્પર્શ્યો છે, અને એનું ફળ પણ આવ્યું છે, એવી પ્રતીતિ, એવો વિશ્વાસ થાય. ધર્મનું આ સાક્ષાત્ ફળ છે કે આવા અવસરે પણ હૃદયની સ્વસ્થતા કાયમ રહીને બિનજરૂરી પાપો વિગેરેમાં ફસાવાનું ન થાય, પછી ભલે એ સામે આવ્યો. આવું જીવન બનાવ્યા વિના છૂટકો નથી. નહિતર જીવ આખો ને આખો પાછો તૃષ્ણા, મમતા અને રાગાદિરૂપી સંસારમાં ખોવાઈ જશે. નવરા પડ્યા કે રેડીયો ને છાપાં ! હરવું ને ફરવું ! ખાવું ને પીવું ! આ ક્યાં ઉપડયો ? ઉંચે આત્મિક સ્વાતંત્ર્યમાં ? કે નીચે જડ ગુલામીમાં ?

જ્યારે ધર્મ તો શિખવે છે–'પાપ ઓછું કરવાનું

રાખજે. મનુષ્યની બુદ્ધિ પામ્યા પછી એનો સદુપયોગ કરી રાગદ્વેષ ઘટે તેવાં સ્થાન સેવજે, વધે તેવાં સેવતો નહિ. નહિતર તારાં મૂલ્ય રહેશે નહિ, તારા અનંતકાળના દુઃખી આત્માનો બચાવ થશે નહિ. દુનિયાની ધાંધલ રાગદ્વેષ વધારનારી છે. નોવેલ ને! નવલિકા રેડિયો ને છાપાં! કલબ ને ક્રોસ્રેાડ! સિનેમા ને નાટક!–આ બધું શું છે? રાગ-દ્વેષની વૃદ્ધિ કરાવી આત્મા–પરમાત્માને ભૂલાવનારૂં! જૈન-પણાના ખોળીયે આવ્યા પછી એ ધગશ જોઈએ કે મારા આત્માનો ખ્યાલ હરેક પળે રાખતો જાઉં, અને પરમાત્માની નિકટ કરતો જાઉં, વૈરાગ્ય અને તત્ત્વની રમણુતામાં રમા-ડતો જાઉં. એને બદલે તું આજના જગતની જેમ ઘેલો કેમ થાય?' ધર્મ આ બધું શિખવે છે. અસ્તુ.

જ્યારે સમુદ્રદત્ત કહે છે કે 'આ આપણું કામ નહિ,' ત્યારે નોકર કહે છે. 'ના, હું તો જઈશ.' એમ કરી મંગ-ળીયાએ જમીન કોચવા માંડી. ત્યાં જોયું કે હા! કંઈક છે! કાંઠો દેખાયો!' કાંઠો દેખ્યા પછી પૂર્વે કરેલા ધર્મના અને લોભના દોષથી એ વિચારે છે-'ઓહો! આ તો મોટો ખજાનો લાગે છે! હવે આ શ્રેષ્ઠિ પુત્રને ગફલતમાં નાખી આ દલ્લો મારા કબજામાં કરાય તો મજાનું! એને વિશ્વા-સમાં નાખી દઉં, ને માલ હું ઉચાપત કરી જાઉં....તો ખરેખરૂં કામ થઈ જાય.'

અહીં હજુ એટલું સારૂં છે કે પહેલે તબકકે એ નથી વિચારતો કે 'મારી નાખું!' પણ આ વિચારમાં ય ત્યાં

પહોંચે તેવો સંભવ છે. જુઓ લક્ષ્મી શું આપે છે ? જરાક પહેલાં શેઠ પ્રત્યે જે સદ્ભાવ હતો તેનો નાશ, અને ઠગવાની બુદ્ધિ! એજ ને ? વધારે સારૂં શું ? લક્ષ્મી મળે એ? કે સરળતા–સદ્ભાવ ટકે એ ? શ્રીમંત થઈએ એ ? કે દયાળુ નમ્ર અને પાપથી ડરતા રહીએ એ? આપણી દીર્ઘ સલામતિ શામાં ? આજના જડવાદી નશામાં સાચું નહિ સૂઝે. તો આજે અશાંતિ હાયવોય જીવન કેવા સંતાપ્યા કરે છે! કયાં સુખ–શાન્તિ છે ? અને પરલોક ?

નોકર કળશના કાંઠાને જોઈને વિચારે છે, ત્યાં સમુદ્રદત્તની પણ ત્યાં નજર ગઈ, જતા જ કહ્યું– ‘ અરે ભદ્ર મંગળ ! અરે ભાઈ, રહેવા દે. આપણે એનું કામ નથી. ચાલ, નગરમાં જઈએ.’

શું કહે છે ? ‘આપણે કામ નથી.’ તો નોકરની જેમ એ દગાબાજી ચલાવે છે ? ના, ઉપર કહ્યું તેમ એને ખરેખર જોઈતું જ નથી. ‘વળી ‘દ્રવ્યનો સંચય હું ઉપાડી જાઉં, અને આને નાખું ખાડામાં....’ આવો વિચાર તો પેલો જીવ કરતો આવ્યો છે, આ નહિ. નિધાન ત્યાંનું ત્યાં છે; પણ ભવ કેટલા કરી નાંખ્યા ? **સાપ....સિંહ ... ચાંડાલપુત્ર....અને આ દાસીપુત્ર.** નિધાન અને મમત્વબુદ્ધિ એની એ છે; ભવો ફરે છે. શ્રેષ્ઠિપુત્રને તેવી બુદ્ધિ નથી; અને કરવી પણ નથી, તેથી કહે છે–‘ભાઈ; રહેવા દે, એનું આપણે કામ નથી.’ કેવી નિઃસ્પૃહતા ! અને કેવો તૃષ્ણા પર કાબુ ! આ સરળતાથી કહે છે. પણ એના આ

કથન પર મંગળીયેા ખુશ થઈ ગયેા. ખાડેા પૂરીને બંને ત્યાંથી ચાલ્યા.

રસ્તામાં સમુદ્રદત્ત મંગળને કહે છે; 'જો ભદ્ર, આ બનાવને તું કેાઈની આગળ કહીશ નહિ. કેમકે આ અધિકરણ છે. એવા નિધાન પર પાપનેા ભયંકર આરંભ-સમારંભ થાય છે.' શું અધિકરણ એટલે ? જેનાથી જીવ દુર્ગતિનેા અધિકારી થાય તે અધિકરણ. કલેશ-ટંટા અને પાપસાધનેા અધિકરણ કહેવાય છે. આ શેઠ કહે છે-'જો-જે હેાં, કેાઈને કહીશ નહિ...અધિકરણ છે.' કેાઈ સાંભળે ને દેાડે, ને લઈ આવે, પછી તેનું શું કરે જીવહિંસા ને આરંભ-સમારંભ ! કારખાનું ને પેઢી ! શસ્ત્ર-સરંજામ વસાવે ! તેનાથી પાપખાનું ચાલે ! વળી બીજા સાથે સલાહસંપી તેાડી રગડા ઝગડા માંડે એ જુદું.

ગુજરાતમાં ડેાસીઓ મરી જતી, તેા મરતાં પહેલાં ઘરની ઘંટી વગેરે ઠેકાણે પાડીને મરતી ! ઘંટીનું પૈડું દહેરાસરના ઓટલા આગળ દાટી આવે ! કે લેાકેા એના પર પગ ધેાઇ પવિત્ર થઇ મંદિરમાં જાય. અધિકરણને ધર્મનું ઉપકરણ બનાવ્યું. આરંભના આવા સાધનની કેાઈને ભેટ ન અપાય. એ લઈ જનારેા શું કરે ? કેઇ જીવેાના કચ્ચરઘાણ ! સમુદ્રદત્ત જોઇ રહ્યો છે કે આ નિધાન પણ એવું અધિકરણનું સાધન છે. એનાથી કેાઈ તીર્થયાત્રાના સંઘ કાઢવાનું નથી ! આજે કેઈ દાખલા છે કે પરિગ્રહનું પરિમાણ ઓળંગીને વધી ગયેલી લક્ષ્મી પણ

ઝટ ધર્મમાં દઈ દેવાનું મન નથી થતું. ધર્માદાખાતાના ટ્રસ્ટી બન્યા પછી એના પૈસાને ધર્મમાં ખર્ચી નાખવાની બુદ્ધિ થતી નથી, ને ઉલટી સંઘરી રાખવાની અને પાપની ચાલીઓ બાંધવાની હોંશિયારી આવે છે. કેમ એમ ? લક્ષ્મી અધિકરણ છે.

પ્ર૦—બીજો કદાચ સંઘ ન કાઢે, પણ આ સમુદ્રદત્ત પોતે તો કાઢી શકે ને ?

ઉ૦—ખરી વસ્તુ એવી છે, કે પોતે એને (નિધાનને) ધર્મમાં લગાડે તે પહેલાં એ નિધાન ગ્રહણ તો કરવું પડે ને ? ત્યાં જ એને મોટો વાંધો દેખાય છે કે 'મારે એવો પરિગ્રહ શા માટે ? **કાદવથી પગ બગાડીને પછી એને ધોવા, એના કરતાં બગાડવા જ નહિ, તે સારું.**' શીરો ખાવા કોઇ માથું ફોડે ? દા. ત. પૈસા લીધા ને ધર્મમાં ઉપયોગ કર્યો, ધર્મની પ્રીતિ કરી. પણ ધર્મ સાથે પૈસાની પણ પ્રીતિ તો વધારી જ ને ? આ પૈસા લેવા જેવા છે.... એનાથી સારાં કામ થશે....'આ પૈસાની જરૂરિયાત પર છાપ મારો, પછી આગળ કામ ચાલે. આ છાપ મારવાનું પાપ તો અનાદિકાળથી લઈ આવ્યા છીએ, તેને પાછું અહિંયા ચાલુ રાખવાનું !'

સમુદ્રદત્ત એ વિચારે છે, 'પૈસા બહુ ખરાબ, એની દિશામાં ન જવાય ! અને કોને ખબર છે કે એ પૈસા લઈને ગયા પછી ધર્મ કરતાં પહેલાં વચમાં શું ય નહિ થાય ? '

સાચે જ ચારિત્ર જીવન કયારે મળે? :— માત્ર ધર્મનો બહુ પ્રેમ વધી જવાથી? ના, આજે દુનિયામાં એવા પ્રેમ વધી ગયેલા મળશે. પણ તેમને પૂછો કે 'કેમ હવે ચારિત્રજીવન કયારે....?' તો કહેશે, 'ના સાહેબ! એનો ઉલ્લાસ નથી જાગતો....' કારણ? ચારિત્ર પ્રાપ્તિ માટે પાપનો જે ભયંકર તિરસ્કાર જોઇએ, તે નથી. પાપના પર હાડોહાડ દ્વેષ જોઇએ, તે નથી. તે હોય તો ચારિત્ર કેમ ન મળે?

ધન્નાને ભગવાન મળ્યા, માત્ર તેથી ચારિત્ર નથી મળ્યું. પણ પ્રભુના વચને 'નારી (કામ–વાસના) નરકની દીવડી....' લાગી તો મળ્યું! 'ના, અમારે તો ભગવાન સરસ; તેમ ઘરવાળા પણ સરસ! ગુરુ મહારાજ સરસ, પણ સાથે રૂપિયા અને કુટુંબ પણ સરસ! ધર્મક્રિયાઓ પણ સારી. તેમ લગ્નટાણાં સંસારક્રિયાઓ... એ બધું ય સારૂં,' આમ પાપ મનગમતા રહે ત્યાં ચારિત્રની શે ઉતાવળ થાય? અથવા સંસારમાં રહ્યે રહ્યે પણ એ બધાના રાગમાં તણાઈ માયા, અનીતિ, કલેશ વગેરે કેમ નહિ થાય? દુનિયામાં આજે જૂઠ–અનીતિ અને કલેશ હુંશાતુંશી કેમ વધી ગઇ છે? આજ કારણ છે કે પાપનો ભય નથી રહ્યો. આજના શિક્ષણમાંથી પૈસા રંગરાગ અને આરંભ–સમારંભ એ પાપ, એની સંગત ઓછી એટલું સારૂં; એ તો ચાલ્યું ગયું; પણ ઉપરથી 'જીવનપોષણ ઊંચા સારાં, પંચવર્ષીય યોજનાઓ વધારો, રેડીઓ ઘરેઘર જોઇએ, સિનેમા એ તો મનોરંજન

છે, જોઈએ....' આ બધું વધી રહ્યું છે ! પાપની સુગ ક્યાં રહી ? ભય-બળાપો ક્યાં રહ્યો ?

સમુદ્રદત્ત પૈસા નથી લેતો. કેમકે નજીકમાં વિરતિ-જીવનની તૈયારી કરે એવી યોગ્યતાવાળો છે. પૈસાના મૂલ્ય આંકનારો એ તૈયારી ક્યાંથી કરવાનો ? કહો જોઉં, પૈસા લઈને સંઘ કાઢનાર ઊંચો, કે પૈસા છોડી સંતોષી રહેનાર ઊંચો ? આ જવાબ આપવામાં, બસ ! અંતરની લાગણી તપાસો, આપણી વૃત્તિઓ શું કામ કરી રહી છે ?

સમુદ્રદત્ત મંગળીયાને કહે છે-'જો જે, ધ્યાન રાખજે, આનાથી (આ નિધાનથી) પાપ વધે છે....' આ કહેવામાં પોતાની આંતરિક આંખ આગળ મોટી પાપની જંજાળ દેખાય છે. એનાથી એને કંપ છૂટે છે. બોલો ! જરાક ગફલત થાય, ને કહી દે કોઈને કે અમુક જગ્યાએ પૈસા છે....ને પેલો લઈ આવે...પછી કેટલાં પાપ એના પર એ આચરે ?....એકલા સ્થાવર જીવના જ સમારંભ છે ? ના, પંચેન્દ્રિય સુધીના સમારંભ છે ! પૈસા છે એટલે સામા પર જોહુકમી કરશે ! સામાને બેદાન-મેદાન કરવાની લડાઈઓ ય ચાલશે ! ઈર્ષ્યા, દ્રોહ, ઘમંડ, શિરજોરી બધું એના પર ' માટે જ લક્ષ્મી એ અધિકરણ. લક્ષ્મી એટલે પાપનું કારખાનું ! એમાંથી પાપનો માલ તૈયાર થતો જ જાય....આશ્રવ ને અશુભ અનુબંધ ચાલ્યા કરે....' આ બધું જોઈને સમુદ્રદત્તને કંપ થાય છે. કેવીક એની પાપથી ડરનારી લેશ્યા છે ! જીવો પર કરુણાભાવભરી લેશ્યા છે !

તોજ આ વિચાર આવી શકે. આવું મફતનું મળતું હોય ત્યાં તમને આવા વિચાર સૂઝે ને ? જેમ **તાંબા પિત્તળ પર કલાઈ ચઢયા પછી કાટ ન ચઢે, તેમ આત્મા પર શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના ધર્મનો રંગ ચઢયા પછી રાગાદિ પાપનાં કાટ ન ચઢે.**

આ બાજુ મંગળીયો મનમાં બીજો જ વિચાર કરે છે, 'આ જબરો શેઠ છે મારો! કેમ ભાઈ કોઈને ન કહું ? હા હા ! બીજો કોઇ ઉઠાવી જાય તે પહેલાં પોતાને જ ઉઠાવી જવું છે ! અને મને આમ કહે છે ! ઠીક છે; પણ હું એમ ઠગાઉં એવો નથી !' એ વિચારમાં મોંઢે તો જવાબ આપી દીધો કે. 'ઠીક ત્યારે, હું બીજાને નહિ કહું' પણ મનમાં વસવસો રહી ગયો કે આ શેઠને ધન લઈ લેવું છે.

ત્યાંથી શેઠની સાથે એ ચાલ્યો ખરો, પણ હવે મનમાં ઘાટ ગોઠવે છે, 'એ ઉપાડી જાય, એ પહેલાં મારે લઇ લેવું જોઇએ. પણ આપણે પરાધીન....આ તો મુશ્કેલી ઉભી થઈ!' પૂર્વના કાળમાં શેઠ–નોકરનાં એવાં બંધારણ હતાં કે નોકરની કદર શેઠ ખૂબ કરતાં. તેમ એ જલદી ઉદ્ધતાઇ ન કરી શકે એવી શિસ્ત પળાવતા. સામાજીક વ્યવસ્થામાં એ નહોતું ચાલતું, કે શેઠને અધવચ્ચે મૂકી નોકર ચાલ્યો જાય. આજે તો તમારે ત્યાં આ ચાલી શકે છે ને ? તમે શેઠ ખરા, પણ નોકરના મોં તમારે સાચવવાં પડે ! કેવી કંગાળ દશા ! આ સ્થિતિમાં સ્વાધીન અને ઉદાર બનો તો જ રાહત મળે !

મંગળીયો સમુદ્રદત્તને રસ્તામાં મૂકીને રવાના થઈ શકે એમ હતો, પણ એ વિચાર એને નથી આવતો. એ વિચારે છે-'કરવું શું ? અરે, હું તો શેઠના જ સપાટામાં પકડાયો ! કે શેઠ મને અજાણમાં રાખી ધન લઈ લેશે....પણ ના, એ લઈ લે તે પહેલાં જ હું કોઇ એવી ફસામણમાં એમને મૂકું કે એ ધનની વાત જ ભૂલી જાય.'

પ્ર૦—જો એ સમાજ-વ્યવસ્થામાં શેઠ-નોકરના સારા સંબંધ હતા, તો આ નોકર તો ભારે ઠગી નાખવાનો વિચાર કરે છે ! તો એ સમાજ-વ્યવસ્થા કેવી ?

ઉ૦—સમાધાન સહેલું છે. આવા પ્રસંગ સેંકડે-હજારે એક બને; અને આ તો, પૂર્વજીવનોનું વૈર ચાલી આવે છે માટે. પૂર્વકાળે આવા કિસ્સા કવચિત્ બનતા. આજે હાલતાં ચાલતાં બને છે. એજ આ કાળની વિષમતા સૂચવે છે.

સસરાના ગામ પાસે આવ્યા એટલે સમુદ્રદત્ત મંગળીયાને કહે છે-'તું જોઈ આવ, કે આપણે જે ઘરે જવાનું છે. એ ઘરની શું રીતિનીતિ છે. પછી આપણે જઈએ.' આમાં વિવેક છે. સમયજ્ઞતા છે. સમુદ્રદત્તનું આ વચન સરળ છે; પણ પેલાનું હૃદય પાપી હોવાથી વિચારે છે, 'હા ! મને કહે છે. 'તું નગરમાં જા !' અને પછી પોતે ધન લઈ આવે ! વાહ રે વાહ ! પણ હું એમ કઈ ધન લેવા દઉં નહિ. હું કંઇ મૂરખ છું ? દાસીનો છોકરો છું. તેથી શું ? હું યે માણસ છું, ભેળવાળો છું. એ ધન ઉઠાવે તો પહોંચાડી દઉં યમસદનમાં !....'

ધન બિચારૂં ધનના ઠેકાણે છે, અને તોફાન માણસના મગજમાં ચાલે છે ! માણસને જે ભેજું મળ્યું છે, કે જે ભેજાથી ઊંચા તત્ત્વચિંતન કરી શકાય, મહાપુરુષોના જીવન ચરિત્રોના વિચાર કરી શકાય.... તે ભેજાનો ઉપયોગ આ મંગળીયો શું કરે છે ? અરે, એને હમણાં ઉભો રાખો, તમે શું ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? અહિં બેઠા છો; તો ઘરના, પેઢીના-વિચારો સદંતર બંધ છે ને ? ના ! કેમ ? અહિંયા કરેલા વિચારોનું કંઈ ઉપજવાનું છે ? ના, પણ કંગાળ જીવ, મૂરખ જીવ, મનથી વસ્તુના લોચા વાળ્યા જ કરે છે દિવસ ને રાત ! મંગળીયો વિચારે છે, 'હું કાંઈ ઠગાઉં નહિ. નગરમાં જવું તો પડશે....પણ પેંતરો રચીને, તને બચ્ચાજી ! આબાદ ફસાવી દઉં !'

અજ્ઞાન જીવ એમ જ સમજે છે-કે 'પ્રપંચની જાળ આપણે ગોઠવીયે કે પાસા પોબાર ! એ થયા પછી આપણને રોવાનો પ્રસંગ આવવાનો નથી....ચીજ ઘરભેગી....અને પછી જિંદગી સુધી ચિંતા નહિ....!' કેવળ કરોળીયાની જાળ ! ઉંધી જ વિચારણા !

મંગળીયો નગરમાં ગયો, અને થોડી જ વારમાં ગભરાતો ગભરાતો પાછો આવ્યો ! કેમ ગભરામણમાં ? જુઓ.

મંગળીયાને ગભરાતો જોઈ, સમુદ્રદત્ત પૂછે છે-' કેમ ભાઈ શું છે ?'

'અરે, શું કહું ? જુલમ થઈ ગયો....તમારી પત્ની સ્ત્રીસ્વભાવ મુજબ કુળ-વિરુદ્ધ આચરનારી બની ગઈ...અને

તમારા સસરાનું કુળ વધારે ઉદ્વેગમાં પડી ગયું છે, એમાં પાછી મુશીબત એ થઇ ગઈ, કે એમને ખબર પડી છે કે તમે જમાઈ અહીં આવો છો તેથી શરમમાં પડી ગયા છે ! મેં શું બતાવવું ?' મંગળીયે બોંબગોળો ગબડાવ્યો ! એ જાણે છે કે શેઠ ધર્મિષ્ઠ છે, અને વાત એવી ગોઠવીને કરે છે કે સમુદ્રદત્તને બરાબર ગળે ઉતરી જાય ! અને પછી પત્નીની ચિંતામાં ધન ભૂલી જઈ ઘરના રસ્તે પડી જાય.

આર્ય દેશોનો આ મહિમા કે ભલે માબાપ સંતાનને વિષયસુખ મળે એમ ઈચ્છે ખરા, પરંતુ તે અનાચારના રસ્તે નહિ જ. એમાં તો ઉલટાં નાખુશ. એવું જ પૈસા નીતિના મળે એમાં આનંદ, પણ અનીતિના મળે એમાં નહિ. આવું માત્ર કુટુંબમાં જ નહિ, પરંતુ સમાજની પણ પરિસ્થિતિ કે કુળવિરુધ્ધ તમે આચરો તો સમાજની દૃષ્ટિએ પણ તમે કોડીની કિંમતના !

સમુદ્રદત્ત વિચારે છે-'અરે, આવું બન્યું ? ધિક્કાર છે સ્ત્રીપણાને કે જેથી શ્રાવકપણામાં ઉત્પન્ન થવા છતાં, અને જિનવચનના સારને જાણ્યા છતાં આવું ઉભયલોક વિરુદ્ધ આચરે છે !' કોણ આચરાવે છે આ ? એની માનસિક વાસના. પણ તે આ સ્થિતિમાં એણે આ કર્યું ! એમ સમુદ્રદત્તને બહુ જ ખેદકારક લાગે છે ! સમુદ્રદત્તે લગ્ન કર્યાં છે તે એવી રીતે જ કે સામું પાત્ર શ્રાવકકુળનું છે, અને જન્મ્યા પછી જૈનતત્ત્વોનું ઠ અજ્ઞાન નથી, પણ જાણકાર છે. આ જાણીને લગ્ન કર્યાં છે. જેથી એના જીવનમાં ધર્મ, શીલ, સદ્‌ગુણો,

પરમાર્થવૃત્તિ વગેરે ઝગમગતાં હોય. સમુદ્રદત્ત પોતે જ સમાધાન કરી લે છે-'મોહના ઉદય આગળ કંઈ દુષ્કર નથી. મોહભાવમાં કોઇ અશકયતા નથી. વળી, આવું જોયા પછી હું ઘરવાસમાં બેસી રહું ? સર્યું એવા ઘરવાસથી. હવે તો હું ઘરવાસનો ત્યાગ કરી પરમાત્માનું સાધુપણું સ્વીકારી લઉં.' અહા પૂછો ને કે—

પ્ર૦—'અરે ભાઈ, આટલી ઉતાવળ શા માટે કરે છે! એક સ્ત્રી આવી છે તો બીજી પરણી લેજે.'

ઉ૦—'ના,'

આ જગતમાં જે સ્નેહ છે, તેનું પરિણામ આવું જ આવે છે. કોઇને વહેલું, કોઇને મોડું, જેનું છેવટ આવું એના આદર શા ? સમુદ્રદત્તને ત્યારે શું કરવું છે ? વિચારે છે કે 'હવે તો ત્યાં જ જાઉં, કે જ્યાં મારા ગુરુદેવ અનંગદેવ આચાર્ય મહારાજ બિરાજતા હોય. ઘેર જશે મંગળીયો. મારે એવા ઘરવાસના કલેશમાં પડવાની શી જરૂર છે ?'

પ્રશ્ન થાય કે મંગળીયે સમુદ્રદત્તનું નુકશાન કર્યું કે લાભ ? એનો મર્મ સમજવા જુઓ કે આ શેઠ તો એવા નીકળ્યા કે એમને ઘેર ય જવું નથી, કે સાસરે ય જવું નથી. હવે એમને તો આત્માના રક્ષણ માટે જવું છે ! આમાં લાભ કહેશો કે નુકશાન ?

સમુદ્રદત્ત પોતાનો આ વિચાર મંગળીયાને જણાવે છે

પણ હજુ મંગળીયો તો એમાં ય દગો દેખે છે! 'ઓહો! હજુ આ મને ઠગવા મથે છે!'

શ્રાવકને જિનની આગળ જગતની માયા ફૂચા લાગે :- અહીં જરાક સિંહાવલોકન! કરો. ટૂંકા પ્રસંગમાં કેટકેટલી ઉત્તમ વાતો આવી ગઈ. નોકરના આગ્રહ છતાં સમુદ્રદત્તને નિધાન લેવું નથી! **જિનાજ્ઞાનો રંગ, લક્ષ્મીની ભયાનકતા અને શ્રાવકપણાની સુવાસ કેટલી બધી રોમરોમમાં અને રગેરગમાં વ્યાપી ગઇ હશે.** કે જંગલના એકાંતમાં સહેજે મળી આવતા નિધાનને લેવાની વાત તો દૂર પણ 'ચાલો ભવિષ્યમાં જરૂર પડયે અહીંથી લઈ જવું, જોઇ રાખો કેટલું છે, શું શું છે' એવી જોવાની જિજ્ઞાસા પણ નથી થતી. સમજજો કે જીવનમાં આવું કાંઇક હશે તો જ શ્રાવકપણાની સુગંધ આવી ગણાશે, તો જ પરમાત્મા ખરેખર ગમ્યા, એમના વચનની ખરેખર દૃઢ માયા લાગીને એક માત્ર ધર્મના ખપી બન્યા ગણાઈએ, આવું બધું હોય તો સંસારની માયા અકારી લાગે, જિન આગળ જગતની માયા ફૂચા લાગે.

સંસારીના કોડ :-પાછું મંગળીયાએ ખોદીને નક્કી કર્યું કે નિધાન જ છે. તો સમુદ્રદત્તને ભડક લાગી! શું મોંમાં પાણી ન છુટયું 'અહો! મફતમાં માલ! તે ય ભરપૂર ધન! વાહ ધક્કો સફળ! એમાં વળી નવી પત્નીને આમાંથી માલ આપી ખૂશ ખૂશ કરી શકાશે! પછી તો એ આપણા ઉપર કેટલો બધો સ્નેહ કરશે!! મોહી જશે!'

કેમ ? સ્નેહ ને મોહ કરે ને? કહો છો ને પૈસા દેખી મુનિવર ચળે ? તો પામર સંસારી જીવનું બિચારાનું શું ગજું ? એમાં પાછી પત્ની તો કમાવવાના અધિકાર વિનાની ! એટલે પૈસો દેખી કેમ ન પીગળે ? પ્રારંભમાં જ પૈસાથી નવરાવી નાખનાર પતિ ઉપર ભારે ઓવારી જાય. પતિ માગે તો એ દેવની જેમ પતિની આરતી ઉતારે આરતી ! છે ને એ તમારા સંસારનું નાટક ? સમુદ્રદત્તને આવા કોઈ કોડ નથી થતા. કેટલું બધું અનાદિ મલિન આત્માનું પરિવર્તન કર્યું હશે ! તે પણ માત્ર બે ત્રણ ભવમાં જ ! ધર્મ હૃદયસ્થ કરવાની પદ્ધતિ પર આધાર છે. **ધર્મ સાથે દિલની કેવી સગાઈ કરો એના ઉપર પરિણામનું માપ નિકળે છે.**

સમુદ્રદત્તને એમ પત્ની ખુશ કરવાના મોહના કોડ તો નથી પણ એ ધનથી વૈભવી થવાના, મોટા વેપાર ખેલવાના, મોજ ઉડાવવાના....એવા ય કોડ નથી. શ્રાવક કોડીલો ન હોય ? હોય, પણ શાનો કોડિલો ? પ્રથમ નંબરે તો જીવનમાં પાપ ઓછામાં ઓછું કરવાનો, અને પછી જે કાંઈ પાસે છે એમાંથી પ્રભુભક્તિ–સંઘયાત્રા–સાધર્મિક વાત્સલ્ય વગેરે ધર્મપ્રભાવક કાર્યો કરવાના કોડ.

પ્રકરણ—૧૧

સમુદ્રદત્તનું મનનીય ચિંતન

શ્રાવક એટલે તો પાપ–નિવૃત્તિનો અખંડ ઉપાસક ! એને

એમ થતું હોય કે 'ઝાડ-પાન અને કીડાકીડીના અવતાર-માંથી છૂટ્યો છું ! વાઘ વરુ અને અન્ય પશુપણામાંથી છુટ્યો છું ! સ્વર્ગીય ભોગલંપટતા અને નરકની ઘોર વેદ-નામાંથી બહાર નીકળ્યો છું ! તે હવે શું હું પાપમાં રગદોળાઉં ? આજ સુધી તો પરાધીન હતો અને જાતે મૂઢ હતો. આજે આવા સુંદર મનુષ્યભવ ઉપરાંત તરણ તારણ તીર્થંકર પરમાત્માની ખાસ ધર્મ-બક્ષીસ પામ્યો છું, સ્વા-ધીન અને સજ્ઞાન બન્યો છું. તો હવે જીવનમાંથી વીણી વીણીને દોષોને અને પાપોને દૂર કરતો જઈશ. પાપ પોષનારા દુન્યવી પ્રલોભનો સામે આવે છતાં મારે એના કોઈ જ મૂલ્ય ગણવા નથી; મારે એને ન મળ્યા જેવા માનવા છે, એના પરિગ્રહ અને ભોગમાં ફસાવું નથી....' આવું આવું વિચા-રીને શ્રાવક પાપનિવૃત્તિનો અખંડ ઉપાસક બન્યો રહે છે. સમુદ્રદત્તે ધર્મ-સ્પર્શનાથી આવું આત્મતેજ પ્રગટ કર્યું છે. એ તેજમાં બિનજરૂરી પાપના અંધારા ઉલેચાઈ ગયાં.

ખર્ચ ઘટાડો :— જેમ ઘર કે પેઢી ચલાવવા માટે માથે પૈસાનો ખર્ચનો ભાર ચઢે છે, તેમ સાંસારિક જીવન નભાવવા અઢાર પાપસ્થાનકના સેવનથી આત્મા પર પાપનો ભાર ચઢે છે ત્યારે, જેમ કોઈ હોશિયાર આદમી પેઢી પર માલિક બની આવતા કે હોશિયાર સ્ત્રીના હાથમાં ઘરકારભાર આવી લાગતાં એક કામ એ મફતીયા કે વધા-રાના ખર્ચના બોજ ઘટાડવાનું કરે છે, તેમ જીવ ધર્મની હોશિયારી મેળવ્યા પછી જીવનમાંથી પાપના બોજ ઘટાડ-

વાનું કરે છે, નવા ખોટા ખર્ચની જેમ નવા પાપના ભાર વધારતો નથી. સમુદ્રદત્ત આ સ્થિતિની હોંશિયારી પામ્યો છે. તેથી નિધાન તરફ બેપરવા છે.

સલામતી :—એ બેપરવાઈમાં જ એ પોતાની આત્મ-સલામતી જુએ છે. તમે તો કદાચ આવું મફતીયું ધન મળવાનું જોતાં એ વિચાર નહિ કરો કે 'પણ આપણે શું આમા સલામત રહીશું ? કોને ખબર કોનો માલ હોય ? નથીને કોરટ લફરૂં થયું તો ? નથીને આ નિમિત્તે વૈરના કારણે આપણે માર ખાવો પડ્યો તો ? છેવટે ય, આ એક લાલચમાં લપટાવાની કુટેવ તાજી કરવાથી પછી બીજી આવી કુટેવોના ભોગ બનવું પડયું તો ? આવું સહેજે મળી જવાથી પછી પ્રભુના ગુણગાન-સ્મરણને બદલે આના ગુણ-ગાનની લપમાં ફસાઇ ગયા તો ? જે ચીજ કે જે પ્રસંગો વિશિષ્ટ કોટિના બનીને દેવ–ગુરુ–ધર્મને ભૂલાવી મગજમાં સ્થાન જમાવી બેસે, વારેવારે એની વાહવાહ યાદ આવે, એવા ચીજ–પ્રસંગ પર જીવનું કેટલું બધું બગડે ? આવી આવી બાબતો બને ત્યાં સલામતી કયાં રહી ? '

દયા, અને અધિકરણ :—સમુદ્રદત્ત જાતની અસ-લામતી જોઇને બેસી ન રહેતા કેવળ ભાવદયાથી પ્રેરાઈ નોકરને કહે છે 'જોજે કોઇને આ દટાયેલાની વાત ન કરતો. એ અધિકરણ છે.' કેટલી બધી જીવોની દયા ! લક્ષ્મી જેની પાસે જાય છે એને રાગદ્વેષ, ગર્વ કલેશ, આરંભ–સમારંભ વગેરે અનેક પાપોથી ભારે કરી ખુવારી કરી નાખે છે !

ત્યારે એ આરંભાદિમાં અસંખ્ય ત્રસ-સ્થાવર જીવોનો સંહાર થાય છે એ એની ખુવારી. આમ આ નિધાનથી પાછળ સમુદ્રદત્ત બે રીતના જીવોની ખુવારી જુએ છે. રોમરોમમાં કેટલી દયા વસી ગયાથી આ દૃષ્ટિ, ને આ લાગણી ઉદ્ભવે ત્યારે જુઓ કે એની જૈન ચક્ષુ કેવી! ચકમકતા નાણામાં અધિકરણ દેખે છે!! માણસને શોખ થાય છે કે 'બંગલા વધારૂં, બગીચા વધારૂં, ફરનીચર રાચરચીલું વધારૂં' શું છે આ બધું? અધિકરણ! એ જીવને રોજના કેઈ રાગ-દ્વેષાદિ અનર્થદંડનો અધિકાર આપે! એના કુટુંબને ય આપે! એ નિમિત્તે સૂક્ષ્મ જીવોને મોતનો અધિકાર આપે. જૈન શાસન પામીને આત્મદૃષ્ટિ જાગ્યા પછી વસ્તુથી વૈષયિક આનંદ ઉભો થતો જોવાને બદલે આવા રાગ-દ્વેષ-કલેશ-સંહાર વગેરેના ખતરનાક અધિકાર કેવા ઉભા થાય છે તે જોવાનું હોય છે. તો આજના જમાનાના વિજ્ઞાને ઉભા કરેલા શોખ-સગવડના સાધનોમાં લપટાઈ એનો પરિગ્રહ વધારવાને બદલે એને **'અધિકરણ'** સમજી શકય એટલી જરૂરીયાતો ઘટાડવાપૂર્વક એ અધિકરણોને આઘા જ રાખવા જેવા છે. જેટલા પ્રમાણમાં એનાથી બચ્યા એટલા પ્રમાણમાં જીવને માથે ચિંતા અને પાપના ભાર ઓછા ચઢવાના. કોઈની પાસે સારી ચીજ દેખીને એ આપણી પાસે નથી. એનો જરાય ઓરતો ન કરતાં ખૂશી માનવા જેવી છે કે આપણી પાસે એટલો અધિકરણ અને પાપનો ભાર ઓછો. વીતરાગ પ્રભુનો માર્ગ પામ્યાની આ સુવાસ છે. આત્માની સાચી જાગૃતિ છે.

મંગળીયાના જીવનમાં લક્ષ્મી એ કેવું અધિકરણ બની એ ત્યાં જ જણાય છે. હજી તો ધન ધરતીમાં હતું છતાં એના પર ભારે રાગવાળો બન્યો અને એના યોગે શેઠને ઠગવાના વિચારમાં અને યાવત્ પ્રવૃત્તિમાં એવો ચઢી ગયો કે સમુદ્રદત્તને તદ્દન ઉંધું ભળાવ્યું ! તે પણ મહાકુલીન એવી એની પત્ની પર દુરાચારીપણાનો આરોપ ચઢાવ્યો !! આ ઓછું અધિકરણ છે ? ધન ધનના ઠેકાણે છે અને મંગળીયાના જીવનમાં તોફાન શરૂ થઈ જાય છે ! **જીવનમાં લક્ષ્મીની કિંમત ઉંચી આંકવા પાછળ અનેક પાપી ઉત્પાતો મચે છે.** વિશ્વાસુ પર વિશ્વાસઘાત આચરાય છે. સજ્જનને દુર્જન માની લેવાય છે ! એની સામે હવે દુર્જનતાનો વ્યવહાર શરૂ કરાય છે ! ખોટાં ખોટાં આળ ચઢાવાય છે !

અયોગ્ય વિચારણા નહિ :—સમુદ્રદત્તની પત્ની જિનમતી સુશીલ હતી, પણ મંગળે એના સંબંધમાં ઉંધું ભળાવ્યું. ત્યારે બીજી બાજુ સમુદ્રદત્તે હજી સુધી મંગળ પર અવિશ્વાસ રાખવાનું કારણ ન બન્યું હોવાથી, એ સહેજે સાચું માની લીધું. પણ શ્રાવકપણાની ઝળક એવી છે કે એના પર કોઇ અયોગ્ય કે વગર વિચાર્યું પગલું નહિ ભરવાનું. એણે વિચાર્યું કે 'ઉત્તમ કુળ અને જિન વચન મળ્યા પછી અનુચિત આચરવાનું હોય ? પણ જ્યારે મોહની પ્રબળતા એ પણ આચરાવે છે, ત્યારે હવે વિશ્વાસ કયાં ધરવો ?' છે આમાં કયાંય સ્ત્રી પર

ગુસ્સો કે એના બાપ પર ગુસ્સો ? 'આ કેવા હલકા માણસો ? આના સાથે કયાં સંબંધ જોડ્યા ? ત્યારે હું પણ એને જગતમાં ઓળખાવી દઉં....' આવું કાંઈ જ મનમાં આવતું નથી. તેમ પોતાના માબાપ પર પણ ગુસ્સો નથી આવતો કે 'આ કેવું કુપાત્ર મને વળગાડ્યું !' **અરિહંત ભગવાનનો ધર્મ કેવો કુશળ સલાટ છે કે મનનું અને હૈયાનું સુંદર ઘડતર કરી દે છે.** પછી આંખ સામે ભયાનક પ્રસંગો બને તોય એમાં તત્ત્વ જોવાનું થાય છે. મહાત્માની વિચારણા જન્મે છે. આવા ધર્મની અને એના કહેનારની બલિહારી છે. તેથી હવે નવા લગ્નની પણ ઇચ્છા નથી થતી.

સ્વાત્મ-રક્ષણ :–સમુદ્રદત્તે આ પ્રસંગ પરથી સમસ્ત સંસારને અવિશ્વસનીય લેખ્યો, અને ગુરુચરણે જીવન ઝુકાવવાનું ધારી લીધું. **સ્વાત્મરક્ષણ એ એક મોટી ચીજ છે,** અને તે આવા ઉચ્ચ જૈન ધર્મવાળા ઉચ્ચ માનવ જીવનમાં સાધી લેવાનું બહુ સુલભ છે. બધું સંભાળ્યું, બધું ભેગું કર્યું પણ આત્મા ન સંભાળ્યો, ને એમાં પુણ્ય ભેગું ન કર્યું તો પરલોકે એ રખડી પડયો. આજના કાળે તો ડગલે ને પગલે એ જરૂરી છે. આજે ભયંકર વિકસી ઉઠેલી ભૌતિકતામાં જરા ભૂલ્યા કે ફસાયા ! સ્વાત્મ-રક્ષણ ગયું. છાપાના દરેક ફકરા, રેડીઓના દરેક સમાચાર મોટે ભાગે સ્વસ્થ બેઠેલા આત્માને પણ વિહ્વળ કરી નાખનારા હોય છે. દુર્ધ્યાનમાં અને કષાયમાં ચઢાવી દેનારા

હોય છે. એવા અવસરે તો સામે જિન વચનનો ખૂબ અભ્યાસ જોઇએ, જૈન તત્ત્વોનું ગંભીર વિસ્તૃત જ્ઞાન જોઇએ કે જેથી પ્રસંગે પ્રસંગે ઝટ સ્વાત્મરક્ષણ કરી શકીએ.

પ્રકરણ-૧૨

—: વિચિત્ર પ્રસંગ ઉપર ઉમદા વિચારણા :—

નોકરનો તો માત્ર ગપગોળો જ હતો પણ સમુદ્રદત્ત સ્વાત્મરક્ષણની વિચારણામાં ચઢી ગયો, મનને આશ્ચર્ય તો થાય ને કે 'પત્નીના જીવનમાં આ શું બન્યું?' પણ એ શાણો છે, જિનવચનથી ભાવિત છે, તેથી સ્વતઃ સમાધાન કરી લીધું કે, **'મોહના આવેશમાં કંઈ વસ્તુ અસંભવિત નથી.** પણ એટલું ખરૂં કે સંસાર જો આવી રીતે જીવને ગફલતમાં નાખતો હોય તો એવા સંસારને વળગી રહેવાનું શું કામ છે!' સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી જિનેશ્વર દેવના પ્રરૂપેલા ધર્મને પામેલો, પ્રરૂપેલા તત્ત્વને સમજનારો આત્મા સંસારના આવા વિશેષરુપે બનતા પ્રસંગમાં આત્મરક્ષણની ધાર્મિક ભાવના અવશ્ય ભાવે છે. જો કે જાગ્રત આત્માઓ તો ચાલુ પ્રસંગને પણ વૈરાગ્ય-દૃષ્ટિથી જુએ છે, પણ વિશેષ પ્રસંગે તો જરૂર વૈરાગ્ય વધે. આ ઉપકાર કોનો છે? શ્રી અરિહંતના આત્મ-પ્રધાન શાસનનો છે, ખુદ અરિહંત દેવના તેવા જીવનનો છે. અરિહંત પરમાત્માના જીવે પૂર્વજીવનમાંથી એવી સાધના શરૂ કરી હોય છે કે એ કોઇ એવી ખાસ ઘટના બનતાં આત્મરક્ષક વૈરા-

ગ્યના માર્ગે વળે છે; જ્યારે અજ્ઞાન જગત એવી ઘટનામાં વધુ રાગદ્વેષમાં તણાઈ કર્મબાંધી અનેકભવ ભમે છે.

વિશ્વભૂતિ :-વીરવિભુના જીવનમાં સાંભળી ગયાને કે સોળમા ભવમાં એ વિશ્વભૂતિ રાજકુમાર હતા, અને ખબર પડી કે મોટા કાકાએ જરા માયા ખેલી ! એમ થયું કે 'અરે ! હું એમના પર વિશ્વાસ રાખનારો અને એમણે પ્રપંચ ખેલ્યો !' આ મથાળું બાંધીને એ રાજકુમારે શાની વિચારણા આગળ લંબાવી ? વૈરાગ્યની ! એવી કોઈ ભાવનામાં રાજકુમાર ચઢી ગયો કે, 'જ્ઞાનીઓ ખરેખર ! સંસારને આવો જ કહે છે, કે જ્યાં તમે વિશ્વાસ રાખો, ત્યાં જ ધોખો, માટે એક જગાએ લખ્યું છે કે-મૂઢ માણસોને જે સ્થાનોમાં ભારે વિશ્વાસ છે, ત્યાંથી જ તેમને અચાનક મોટો ભય આવી નડે છે. કયાં વિશ્વાસ રાખવો ? જગતની લક્ષ્મી પર ? વિષયો પર ? કુટુંબ પર ? માન-મરતબા પર? અરે, પોતાની હોંશિયારી પર વિશ્વાસ રાખવો ? જ્યાં વિશ્વાસ રાખ્યો, કે એના તરફથી ભૂત વળગ્યું સમજો. એ ભૂતનું તોફાન ક્યારે જાગશે તે કહેવાય નહિ. એ માનના કારણે જ, એ લક્ષ્મીના કારણે જ એ વિષયોના કારણે જ આહા ! આજે પણ જુઓ કે કેટલાય જીવો પસ્તાવો કરે છે ! અને ભવિષ્ય માટે તો પૂછવું જ શું ? દુર્ગતિના મહાન દુઃખો વેઠે છે ! મેં કાકા પરં વિશ્વાસ રાખ્યો, તો કાકા તરફથી શું મળ્યું ? પોલીસી પ્રપંચ ! તો શું કાકા સાથે મારે અણબનાવ કરી બીજા સંસારી પાત્ર પર વિશ્વાસ

કરવો ? નારે ના, આ તો એક નમુનો આ પરથી જણાય ગયું કે જેવા કાકા તેવા બીજા મોહવશ જીવો જેવા. જીવો તેવા જડ પદાર્થો. એટલે ? આખો સંસાર જ દગાખોર છે, માટે સંસાર સાથે જ અણબનાવ રાખવો ! સંસાર સાથેનો મેળ તોડી, ખરેખરા વિશ્વાસપાત્ર આપ્તજન સદ્‌ગુરુ અને જિનોક્ત સંયમ ધર્મ સાથે જ સંબંધ જોડવો....'

સનત્‌કુમાર :—

નીચેથી ઉંચે કેમ અવાય ? હલકી સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિ કેમ સર્જાય ? જીવનમાં ડગલે ને પગલે ઉપસ્થિત થતા પ્રસંગોએ આંખ-મિંચામણા કરવાથી નહિ, પણ આંખ ખુલ્લી રાખી એના પર અસાધારણ વિચારણા, ઉમદા વિચારણા કરવાથી ઉંચે અવાય, ને ઉચ્ચ સ્થિતિ સર્જાય. સનત્‌કુમાર ચક્રવર્તીને દેવોએ કહી દીધું તારા શરીરમાં ભયંકર રોગ થયા છે....'ચક્રવર્તી માટે આ વિચિત્ર પ્રસંગ ઉભો થયો. આ ચાલુ પ્રસંગ ન કહેવાય, ચાલુ પ્રસંગ કોને કહેવાય ? ચાલુ પ્રસંગ તો એ કે રોજ વધારે ખાય ને માંદો પડે ! રોજ ઉઠે ને રોજ સુવે ! વગેરે....પણ વિચિત્ર પ્રસંગ એટલે તો અચાનક આવી પડે ! સનત્‌કુમારને તેવો પ્રસંગ આવીને ઉભો, તો એ પ્રસંગે દુનિયાના મુફલીસ મનુષ્યની વિચારણા ન કરી ! શું એવી વિચારણા ચક્રી ન કરી શકત ? કરી શકત કે- 'હું અને આ રોગો ? બોલાવું છું ધન્વંતરી વૈદ્યોને, મંગાવું છું દુનિયાભરની ઔષધીઓને ! હીરા-માણેકને બલમાં

લસોટાવી એની દવા કરી શકાવું એમ છું....હું ચક્રવર્તી અને માંદો ? હું ચક્રવર્તી એટલે ? બિમાર છું તો રાજ-દરબાર બંધ કરો....આરામ કરો....આપણે કયાં નોકર-ચાકરોનો તોટો છે! અરે, હજારો મુકુટબદ્ધ રાજાઓ પણ આપણા ગુલામ છે. તો શરીર સારૂં કરવાના લાખ ઉપચોગ કરો....' આ મુફલીસ હલકો વિચારણા કરી શકત એ. પણ સનત્કુમારે તે વિચારણા ન કરી! તેમણે તો પ્રભુ શાસન શિખવે છે એવી અસાધારણ, ને ઉમદા વિચારણા કરી! કેવીક એ વિચારણા હશે ? આવી જ કોક ને !

'મને રોગ ? હું તો મારી જાતને રૂડી-રૂપાળી માનતો હતો ! ત્યાં આ કુટિલકાયા પર મેં માયા કરી ? જે રોગને આ શરીરમાં પેસતાં છ ખંડની ઠકુરાઈની શરમ ન નડી, જે જે રોગને આ દેહમાં ઘુસતાં છન્નુકોડ પાયદળનો ભય ન લાગ્યો કે 'ભાઈ આવા ચક્રવર્તીના શરીરમાં ન ઘુસાય... કેમકે એની પાસે છન્નુકોડ સૈનિકો છે, બત્રીશ હજાર દેશના મહારાજા આજ્ઞાધીન છે ! નવ નિધાન છે! ત્યાં કેમ પેસાય એવી એને કોઇકની બીક ન લાગી ! અને અંદર ઘુસ્યા ! તો પછી એ ઠકુરાઇ, એ સેના, એ રાજાઓનો પરિવાર મારે શું કામનો, જો એણે દુશ્મન રોગોને અંદર પેસતાં ન અટકાવ્યા ?....' આવી કોઈ ઉમદા વિચારણા જીવનમાં આવી પડેલા વિચિત્ર પ્રસંગ પર કરી તો કર્મના રંક ગુલામ મટી સંત સમ્રાટ બન્યા ! જીવમાંથી શિવ થવાના માર્ગે ચઢી ગયા !

તમારે આજ સુધીમાં કોઇ વિચિત્ર પ્રસંગ જોવાનો આવ્યો છે કે નહિ ? જોને આવ્યો છે, તો એ વખતે દિમાગ (મગજ) શું કામ કરતું હતું ? ખુદ તીર્થંકરદેવનો આત્મા પણ ઊંચો તો જ આવ્યો, કે જ્યારે એમણે દુનિયાના વિચિત્ર પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં એના પર શાસનશૈલીની વિચારણા કરી !

સનત્કુમાર ચક્રવર્તી મોટી સંસાર છોડી ચાલી નીકળ્યા; તો હજી આગળ જુઓ કે તેમની પાછળ લાખોની સંખ્યામાં પરિવાર કાળો કકળાટ કરતો પૂંઠે લાગ્યો. આ કોકવારનો પ્રસંગ છે. પણ તેના પર ચક્રવર્તી મહર્ષિનો વૈરાગ્ય વધતો ગયો. તો જ આત્માનો ઉદય થયો. નહિતર અસ્ત થતાં વાર નહિ ! "હાય હાય..આ બધા રૂવે છે ?..." કેમ કે રોનાર કોણ હતા ? એ હતા જેમણે મહાન ભોગ પીરસ્યા છે; કરજોડીને સહર્ષ સેવાઓ ઉઠાવી છે; આનંદના પૂર વહાવ્યાં છે. એ રડે છે. કેવું રડે છે ? એવું કે જેથી જંગલ પણ રડી ઉઠતું હતું ! જેમના રૂદનથી પશુ-પંખીઓ પણ કકળી ઉઠતાં હતાં ! રૂદન કરનાર જે અંતરથી માનતા હતા કે "ચક્રવર્તી ! અમે તો તમારા બાળ જેવા છીએ. તમારે ઘણા ય સેવક; પણ અમારે તો તમે એકજ આધાર છો !.." એ આવું રડે, એથી કઈ વિચારણા જાગે ? શું એમ ન થાય કે "અરેરે, બિચારા આટલામાં આટલા બધા દુખી થાય છે, તો પછી એમનું શું થ થશે ! અને મેં ભલે વૈરાગ્યનો વિચાર કર્યો, પણ આ બધાના સામે ય જોવા જેવું છે. આ લોકો

જ્યારે આટલો બધો સ્નેહ મારા પર રાખે, મારા વિશ્વાસે જ જીવે ત્યારે મારાથી છેહ કેમ દેવાય ? કંઈ નહિ, ચાલો ઘરમાં રહી ધર્મ કરશું....” આવી કોઈ મુફલીસ અજ્ઞાનતા-ભરી વિચારણા ન કરી.

આના પર તો સનત્કુમારે એ જોયું કે “આ બધાં રૂવે છે તે કોઈ મારા રોગથી રોતું નથી કે ‘અરેરે... અમારા સ્વામીને આ રોગ ? ને પાછા જંગલમાં જાય છે ?” ના આમાંનું કંઈ નથી, બધા એક જ ભૈરવી કે ભીમપલાસમાં ગાય છે, એક જ રાગનું સંગીત બજે છે કે ‘હાય હાય ! તમે જાઓ પછી અમારૂં શું થાય ? એટલે ? તમારૂં ગમે તે થાઓ, સંસારમાં ખૂંચ્યા રહીને પરભવે તમે ગમે ત્યાં ફેંકાઈ-ફેંદાઈ જાઓ, પણ અત્યારે અમારે કયાંથી આનંદ લૂંટવો ?....’ આવી સ્વાર્થની જ ગણત્રી છે. ચક્રવર્તી આ દર્શન કરી રહેલ છે.

પરિવાર ધારતો હતો કે ‘રોઈને પાછા વાળશું ચક્રીને. કેમકે પહેલાં એક આંસુ બતાવતાં તો ચક્રી પીગળી જતા હતા, પણ હવે તો શ્રાવણ ને ભાદરવો વરસાવશુ, પછી કેમ નહિ પીગળે ? મોહવશના ગમે તેવા નિર્ધારને ખંડિત કરી નાખનારા કોણ ? સ્નેહીના આંસુ પણ સનત્કુમારે તો જોયું કે “રડો ! તમે રડો છો તમારે સ્વાર્થે. એમાં હું ટેકો આપું તો તમારૂં યે બગડે ને મારૂં યે બગડે. તમારી અજ્ઞાનદશા છે માટે તમે રડો છો. મોક્ષમાર્ગનો ખ્યાલ નથી માટે રડો છો. જ્યારે મને તો હવે પરમતત્ત્વનો પંથ

સૂઝી ગયેા ! મારે તમારા રૂદનની કેાઈ અસર લેવાની નહિ'"

આવી પડેલા આકસ્મિક પ્રસંગ પર ચક્રવર્તીએ પ્રભુ-શાસનને અનુસરતી અનુપમ વિચારણા કરી, તેા મહા-મહર્ષિ બની ગયા ! આત્માની ભવ્ય ઉન્નતિના સાધક બન્યા.

શાન્તીનાથ ભગવાન પહેલા ભવમાં :—

પેાતે રાજા છે. પેાતાના બે છેાકરા એક ગણિકા ખાતર અરસપરસ લડે છે. રાજાએ બંનેને સમજાવ્યા પણ સમજતાં નથી ! આ વિચિત્ર પ્રસંગ ઉભેા થયેા કે, પેાતાના દિકરા પેાતાનું કહ્યું માનતા નથી ! એના પર એમણે શું વિચારણા કરી ?

"આવું જીવતર શા કામનું ? જ્યાં આગળ આપણા પેાતાના ગણાતા પુત્રો, તે આપણા વાર્યા છતાં અટકે નહિ, ને આપણા કુળને કલંક આપનારી ક્રિયા કરે ? અરે, અમારે એવું જોવાનેા દિવસ જ શા માટે જોઈએ ? માટે આપઘાત કરૂં !" અહિં પ્રશ્ન થશે કે,–

પ્ર૦–આપઘાત કરવેા જોઈએ ?

ઉ૦–ત્યારે શું ચલાવી લેવું જોઇએ કે એતેા સંસારમાં બધું ચાલે ? ના, ખરેા રસ્તેા તેા એ છે કે બહું એવું લાગે તેા સંસાર છેાડી દેવેા. પણ આ રાજા એટલી કક્ષાએ પહેાંચ્યા નથી, છતાં પણ એને એટલું તેા ચેાક્કસ લાગ્યું કે "કુળ કલંકિત થાય, તે જીવતા જીવે જોયા કરવું એના

કરતાં મૃત્યુ સારૂં. આપણા છોકરા અને આ ? એ કલંક આપણાથી જોવાય નહિ." છે આ વિચારણામાં પુત્રો પર કોઈ રોષ ? છે આ વિચારણામાં કોઈ તામસભાવ ? ના ! આ જ ખૂબી છે. **સંસારના વિચિત્ર પ્રસંગને દુન્યવી પામર માણસની વિચારણામાં ન લઇ જતાં ઉમદા વૈરાગ્યની વિચારણામાં લઇ જવો તે ઉન્નતિનો અણમોલ ઉપાય છે.**

અરિહંતપણા સુધીની ઉન્નતિ સર્જવાની સાધનાઓમાંની આ પણ એક સુસાધ્ય સાધના છે, કે સંસારના વિચિત્ર પ્રસંગોએ વૈરાગ્યની જ વિચારણા કરવી. પણ જે આત્માને તેવા પ્રસંગોએ દુન્યવી વિચારણા જ સૂઝે છે, તેના માટે માનવું પડે કે એનો વિકાસ નિકટમાં નથી. તેની ઉન્નતિ દૂર છે.

પરમાત્મા શ્રી અરિહંત દેવોના જીવન પર દૃષ્ટિપાત કરીએ છીએ તો આજ ઠેર ઠેર દેખાય છે કે વિચિત્ર પ્રસંગોએ વૈરાગ્યની વિચારણા કરી, તો પ્રગતિ સાધી, ઉન્નતિ સર્જી,

નેમનાથ ભગવાન લગ્ન કરવા ગયા, ને પશુઓના પોકાર સુણ્યા. આ એક વિચિત્ર ઘટના આવી. એના પર યોગ્ય વિચારણા કરી, તો રથ પાછો વાળ્યો અને સંયમના માર્ગે તૈયારી કરી.

ઋષભદેવ પરમાત્માનો જીવ મહાબલ રાજા. મંત્રીએ

એક માસનું આયુષ્ય કહ્યા પછી સંસારને અસાર ઓળખી લઇ, ચારિત્ર લીધું, ને આગળ વધ્યા.

એવા એ અરિહંત પરમાત્માના અજબ જીવનનો અને એ પછી એમણે ફરમાવેલા શાસનનો જે અગાધ પ્રભાવ અને રહસ્ય છે, તેનાજ પ્રતાપે આ સમુદ્રદત્તને પણ વિચિત્ર પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં યોગ્ય અને વૈરાગ્યભરી વિચારણા જ સુઝે છે !

સમુદ્રદત્તની યોગ્ય વિચારણા :–"આ પત્નીએ કે જે જૈન ધર્મના મર્મને પિછાણનારી છે, તેણે કુળવિરુદ્ધ આચર્યું ? આહા ! આવા આત્મામાં આવું બને તો દુનિયામાં બીજે તો શું ય ન બને ? તો મારે આ દુન્યવી સંબંધ જ ન જોઇએ !...." સમુદ્રદત્તના આત્મા ઉપર રોષ-તોષ-મોહના વર્ચસ્વને બદલે કેવી સુંદર શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અને એમના શાસનની છાયા કે આટલી મહાન સાત્ત્વિક વિચારણા કરી શકે છે.

અરિહંતનો અનુપમ પ્રભાવ :–અલબત આમાં પોતાની યોગ્યતા અને પુરૂષાર્થ તો છે જ, પરંતુ સાથે એ પણ મહત્ત્વનું છે કે પરમાત્માનું જીવન જો લોકોત્તર ન હોત, એમની સાધના જો ભવ્ય અતિભવ્ય કોટિની ન હોત, અને એમનું શાસન અનુપમ વાતોને દર્શાવનારૂં ન હોત, તો કયાંથી આ બનત ? માટે એ અરિહંતની સતત રટણા આપણા જીવનમાં જોઇએ. રટણામાં શું જોઇએ ? આઃ–

અરિહંતનો પ્રભાવ કેવો અચિંત્ય! અરિહંતની શક્તિઓ કેવી અગાધ! અરિહંતના અનુપમ ઉપકાર કયા કયા? અરિહંતના કેવા કેવા ગુણ! અરિહંતનું સ્વરૂપશું? અરિહંતનું જન્મ-જન્માન્તરનું જીવન કેવું કેવું? અરિહંતની ઉપાસના કોણે કોણે કરી? અરિહંતની ઉપાસનાથી લાભ કેટલા? વગેરે આવું ઘણું ઘણું વારંવાર ચિંતવી શકાય. કેટલો સમય આ રટણા રાખવાની? ચોવીસે કલાક! માત્ર એક **અરિહંતનો પ્રભાવ** વિચારીએ તો ય હૈયું સ્તંભિત થઈ જાય એમ છે. એમનો પ્રભાવ અને શક્તિ એટલે દેવલોકમાંથી ચ્યવીને માતાના ગર્ભમાં આવે ત્યાં ઈન્દ્રના સિંહાસન ડોલવા માંડે! એ સિંહાસન એવું કે કરોડો દેવતાઓ કે કરોડો માનવો ચળાવવા મથે પણ ચલાયમાન ન થાય! તેને ય ચલાયમાન કોણ કરે? અરિહંતનો પ્રભાવ! માનવીના ગુમાન નકામા છે. શ્રી વીતરાગ પ્રભુના શાસનની અદ્‌ભુત આરાધનાનું પુણ્ય અચિંત્ય પ્રભાવ પાડે છે! એવી આરાધનાનો પુરૂષાર્થ કરી તીર્થંકર બનાય છે. દેવલોકમાં બેઠેલો ઈન્દ્ર, રંગરાગ અને ગીતગાન જ્યાં ભરપૂર ચાલી રહ્યાં હોય, નિરાંતે ઈન્દ્ર બેઠો હોય ત્યાં પ્રભુ ચ્યવે કે સિંહાસન ડગી ઉઠે! "અરે આ શું થયું? કોણ દુશ્મન પાક્યો?...." પણ ઉપયોગ મૂકતાં મર્મ પામી જાય, અને ઝટ ઉઠી નમન-સ્તવન કરે છે.

અરિહંતનો શું પ્રભાવ છે? :- જગતની માતાઓની કુક્ષીમાં જેવા મલીન પદાર્થો હોય, તેવા જ પ્રભુની

માતાની કુક્ષીમાં હોય, જેવો આહાર બીજી માતાઓ લે, તેવો જ આહાર આ માતા લે. તેમાંથી તીર્થંકરનું શરીર ઘડાય, પણ એમાં લાલ લોહીનું ટીપું પણ ન હોય ! બિભત્સ માંસનો કણ પણ ન હોય ! જિંદગીભર શરીર પર રોગ કે પરસેવો થવાનો નહિ. ઉપરની ચામડીનો વર્ણ, સૌંદર્ય, અને લાવણ્ય અજોડ કોટિનું, આ કોનો પ્રભાવ ? અરિહંતનો. ગર્ભમાં ભગવાન વધે, પણ માતાનું પેટ વિકૃત ન બને. જન્મ્યા પછી માતાને સ્તન્યપાન કરાવવાની જરૂર નહિ, આહાર-નિહાર કરે તે કોઇને દેખાય નહિ, દેવતાઓ ધન-ધાન્યના ઢગલા કરી દે ! હીરા-માણેકને પગમાં અથડાતા કરી દે ! આ કોનો પ્રભાવ ? તીર્થંકરદેવનો ! જે પ્રભુને મોટી મોટી હજારો દેવોની માલિક સમૃદ્ધ દિક્કુમારીઓ પગે લાગીને પૂજ્ય ભાવે વિલેપનાદિ કરે ! ઇન્દ્રો જેવા મોટા કળશોથી સ્નાન કરાવે ! આ બધું છતાં પરમાત્માને મન એની સ્વાત્માની દૃષ્ટિએ કૂટી કોડીની ય કિંમત ન હોય ! રંચ માત્ર પણ ગર્વ કે ઉત્કર્ષ ન હોય ! કોઇ કંકોત્રી કે કહેણ નથી મોકલ્યા, છતાં ઇન્દ્રો ને દેવતાઓ દોડી દોડીને આવી પ્રભુની સેવા કરે !

આવા અરિહંત પરમાત્માની રટણા કરતાં કરતાં જીવન પુરૂં થઈ જાય અને બીજું કંઇ ન આવડે તો પણ લંક લાગી જાય ! પરમાત્માના પ્રભાવની સાથે એમના ગુણો વિચારીએ તોય પાર ન આવે, ને અનંત મંગળ આપણા આત્મઘરે ઉતરી પડે ! ઉપકારની વિચારણાનો અંત જ પામી

શકાય એવો નથી. એમણે જગતને એક નમસ્કાર મંત્ર શિખવ્યો, તો એ કેવો ઉપકાર ? કે જે નવકારથી સાપ મરીને ધરણેન્દ્ર ! ભીલ-ભીલડી મરીને રાજા-રાણી ! સમડી મરીને રાજકુમારી ! આહા ! પરમાત્માના અનંતા ઉપકારનું તો પૂછવું જ શું ! માર્ગાનુસારિતાના નીચી કોટીના માર્ગથી માંડી મોટા ઉચ્ચ કોટિની સંયમ જીવન સુધીની સાધનાઓ પરમાત્માએ બતાવી ! નવકાર મંત્રથી માંડી મોટા આગમ ગ્રંથો સુધીનું જ્ઞાન આપ્યું ! 'સંસાર અસાર છે' એ સામાન્ય વિચારણાથી માંડીને ઉંડા ગંભીર તત્વોની વિચારણાઓ આપી દીધી ! અલૌકિક શુકલ-ધ્યાનના હિસાબ દેખાડી દીધા ! જીવનભર થઈ શકે એવી સંવર-નિર્જરામાર્ગની સાધનાઓ બતાવી ! આ ઉપકાર ગણ્યા ગણાય એમ નથી.

મગજ એની માલદાર વિચારણાથી ભરી રાખજો, જગતના ભૂસાથી ભરી ન દેતા.

સમુદ્રદત્તને નોકરે જૂઠું ભરાવી દીધું ! તેના પર શાણો શ્રેષ્ઠીપુત્ર નોકર મંગળીયાને કહે છે-"જો ભાઈ, હવે તો મેં આ વિચાર કર્યો છે, કે ઘેર ન આવું. અને સીધો ગુરુ મહારાજ પાસે જઇ ચારિત્ર લઉં. તું ઘેર જઈને પિતાજીને કહે જે કે ભાઈ તો ગયા...."

સમુદ્રદત્તની સીધી વાત પર દુષ્ટ મંગળીયો વિચારે છે-'હા ! સમજ્યો, મને એકલો રવાના કરી, એને પેલો મલીદો લઈ જવો છે ! પણ હું કચાં કમ છું !....' સમુદ્ર-

દત્તને કહે છે–"ભાઈ, કેટલું ખરાબ થઇ ગયું ! પણ હવે તમને એકલા ન મૂકાય. મને બાપુજીએ સાથે મોકલ્યો છે, તો હું પણ ગુરુમહારાજ નહિ મળે ત્યાં સુધી સાથે જ રહીશ. પછી ભલે તમે મને મોકલી દેજો." બહાર આમ બોલતો મંગળીયો અંદરખાને ગોઠવે છે કે–"બંદા, યાદ રાખ, કે હું તારી પાછળ જ છું ! અવસર જ આવવો જોઈએ ! તું પરલોકે પહોંચે કે હું પેલો માલ હજમ કરી જાઉં !" મંગળીયાનું મન કાળું મેશ જેવું છતાં એની ભક્તિભરી વાણી સાંભળી, સમુદ્રદત્ત તેને આશ્વાસન આપે છે કે–"ભાઇ, સંસારજ એવો છે !..તારે હવે મારી પાછળ ખેંચાવાની શી જરૂર છે? છતાં પણ તારૂં દિલ જો દુઃખાય છે, તો ભલે તું સાથે રહેજે. આપણે કોઇ સાધુ મહારાજને પૂછીશું કે ભગવાન અનંગદેવ ગુરુ મહારાજ કયાં છે." સમુદ્રદત્તને હવે બીજી બાયડી પણ નથી કરવી. હવે તો મોક્ષાર્થે ગુરુચરણે રહેવું છે.

સંસાર એટલે શું ? માલ ખાવાની વાત પોકળ પણ દુર્ગતિમાં માર ખાવાનો નક્કી ! મોક્ષ એટલે શું ? માર ખાવાની વાત નહિ. માલ ખાવાનો નક્કી ! તમારે શું જોઈએ છે ? જ્યાં માલની નક્કર વાત છે ને મારની પોકળ વાત છે તે ખપે ? કે જ્યાં માર નક્કી છે, ને માલ પોકળ છે તે ખપે ? પૂછો, અંતરાત્માને. માલ કરતાં આત્મરક્ષણ ભૂલશો નહિ. આજની પ્રજાને એ શિખવવામાં આવે તો ઘણા કલેશ અને ઘણા દુર્ગુણો તથા દુષ્કૃત્યો અટકી જાય. પણ

આત્મરક્ષણ કોણ શિખવે ? જડવાદી યુગ તો જ્ઞાનની અને ધર્મની વાત કરે તેમાં ય પુણ્ય-પાપ, પરલોક, સંસારપરિભ્રમણ, દુર્ગતિના ત્રાસ વગેરે મુદ્દાને સ્પર્શે ય નહિ ! જો એ ભયો આંખ સામે ન તરવરે તો પછી જીવ શા માટે લક્ષ્મી આદિને બદલે ગુણો અને સત્કૃત્યોને મુખ્યતા આપે ? એ તો જડવાદી દુનિયામાં દેખે છે કે માન પૈસાને છે, એમાંનું દસમા ભાગે ય ગુણને નથી.

મંગળ છરી મારે છે :—મંગળ એથી જ વિશ્વાસપાલનનું સુકૃત્ય છોડી પૈસાને મુખ્યએ કરી લેવા માટે સમુદ્રદત્તને ઠેઠ મારી નાખવાના વિચાર સુધી પહોંચી ગયો છે ! હાય પૈસા ! આજ તો આવું ભરપૂર બની રહ્યું છે ! સમુદ્રદત્ત મંગળીયા સાથે હવે ગુરૂમહારાજની પાસે જવા ચાલ્યો. આગળ સમુદ્રદત્ત અને પાછળ મંગળીયો. વચ્ચે અતિ વિષમ અરણ્યમાં લાગ મળતાં મંગળીયે વિશ્વસ્ત હૃદયવાળા સમુદ્રદત્તની પીઠમાં છરી મારી ! પણ એટલામાં ત્યાં કુદરતી અનંગદેવ મહર્ષિ અનેક સાધુના પરિવાર સાથે આવી રહ્યા છે. તેમાં આગળના સાધુઓએ સમુદ્રદત્તને જોયો. એ પુણ્યશાળી એવો કે એને છરી મર્મ સ્થાને ન વાગી, એટલે મૃત્યુ પામે એવું નથી. પણ લોહી નીકળ્યું છે. મનને થયું કે શું ચોર આવ્યા ? એ પાછું વાળીને જુએ છે તો નોકર ભયનો માર્યો દોડી રહ્યો દેખાય છે, ને ચોર બીજા દેખાતા નથી તો આ કેમ દોડયો ? દોડવાનું શું કારણ ? એને ગભરાવાનું કોઈ કારણ નથી. છરી લોહીથી રંગાયેલી પડી

છે. છરી હાથમાં લીધી તો ઓળખાઇ ગઇ. વિચાર કરે છે કે 'આમ કરવાનું એને શું કારણ ? કારણ તો કોઇ દેખાતું નથી. તો લાવ એને જ પૂછું.' એટલે સમુદ્રદત્ત બૂમ પાડે છે, 'અલ્યા મંગળા તું ગભરાઇશ નહિ આમ આવ.' પણ જ્યાં મંગળાએ સમુદ્રદત્તની બુમ સાંભળી, કે એ તો વધારે જોરથી દોડવા લાગ્યો ! આ જોઇને સમુદ્રદત્ત વિચારે છે કે–'આમાં કંઇ ગોટાળો છે ! જરૂર દાળમાં કાળુ છે !' આગળ વિચાર કરતાં એને સમજાયું કે 'હાં ! રસ્તામાં જે નિધાન જોયું હતું, તે જોઇને એનું ચિત્ત ચલિત થયું લાગે છે ! લક્ષ્મીના ફંદામાં ફસાયેલો, અને નોકરની જાત ! જરૂર એ વહેમાયો લાગે છે કે 'આ નિધાન શેઠ લઇ જશે, માટે આ જંગલના એકાંતમાં શેઠને જ ખતમ કરો !' પણ. મારે કયાં જોઇતું હતું ? મારે તો સંસાર જ જોઇતો નથી, ત્યાં લક્ષ્મીને મારે શું કરવી હતી ! પણ,

લોભથી સર્વ ગુણ નાશ :—

'શાસ્ત્રે બરાબર કહ્યું છે કે લોભને પરવશ પડેલો જીવ શું નથી કરતો ? લોભની પરવશતામાં આત્માને કશું અકરણીય રહેતું નથી,' આ વિશ્વવ્યાપી સત્ય છે, **'સર્વ ગુણ વિનાશકો લોભः !' લોભ એ સર્વ ગુણોનો વિનાશક છે. લોભથી સુકૃતનો નાશ થાય છે. અને લોભથી દુષ્કૃત્યો કરવામાં કંઈ કમીના નથી રહેતી.** મમ્મણ શેઠને પૂર્વ ભવમાં મુનિને લાડવો વહોરાવ્યા પછી પાછળથી એ લાડુનો લોભ જાગ્યો, એમાં એણે કરેલા દાન

સુકૃતનો એવો નાશ કર્યો અને એટલું ઘોર શોક-દુષ્કૃત્ય કર્યું કે એ મમ્મણ થઇને સાતમી નરકે ગયો. પરસ્ત્રીના લોભમાં અરણિક-નંદિષેણ વગેરેએ સંયમ જેવા સુકૃત પણ પળવારમાં તોડી નાખ્યા ને? નિયાણું કરનારા પણ વિષયસુખના લોભમાં સંયમને બાળી જડઋદ્ધિ ખરીદીને શો સાર કાઢે છે? નરકમાં જવાનો ને? હલ્કાપણથી જો મનુષ્ય વિચારે કે 'હું આ લોભ કરું છું, તે શા માટે? એનાથી હું જે ધારું છું, તેનું પરિણામ કેવું? અને કેટલું આવવાનું?' અનેક ઝંખનાઓ સેવતાં આત્માએ વિચારવું જોઇએ કે 'આ કયી ચીજની ઝંખના? ચીજ કેટલો કાળ રહેવાની અને મને શું સુખ આપી દેવાની? આ જોવા જાય તો દેખાય કે માણસની બધી ઝંખનાઓ બેકાર છે. વળી પૈસાની ગરમીથી બીજાઓ પર કંકળાટ થશે, નફરત થશે! ઘમંડ આવશે! 'પૈસા આવ્યા એટલે એનું રક્ષણ કરો. ભોળા ન થાઓ!' એવી અનેક જાતની ચિંતાઓથી મન ભરાઇ જાય છે, એ સમજી રાખો કે **જગતમાં કોઇપણ વસ્તુનો લોભ કર્યા પછી માણસના દિલમાં શાંતિ નહિ પણ ઉકળાટ વધી જાય છે.** વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર કરતાં જણાય કે લોભ ખાતર કેટકેટલી કલુષિતતા અને મલિનતા આપણે વહોરીએ છીએ! પુણ્ય ગુમાવી પાપના સંગ્રહી બનીએ છીએ! અકાર્યનો કેટલો હિસાબ રહેતો નથી! જૂઠ-વગેરે પાપોનો પણ હિસાબ નહિ! માટે એ ચોક્કસ માનજો કે લોભ જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી ઉદ્ધાર નહિ થાય. અને તો, એ લોભ કાઢવા માટે મન પર કડ-

કાઇ જોઈએ કે ' મારે આટલું જ જોઈએ. એનાથી વધુ નહિ.' સંતોષ કેળવવાની આ ચાવી છે!

'જિન-માત અંગે પણ વાત બનાવટી :—

આ નોકર નિધાનના લોભમાં પડયો. સમુદ્રદત્તને તો સંસાર આખો છોડવો છે! તો એને છરી કેમ લગાવી ગયો નોકર? લોભથી! એટલું જ નહિ પણ સમુદ્રદત્ત વિચારે છે કે 'તો પછી એણે મને જિનમતિની જે વાત કરી તે પણ બનાવટી! એ વાત સાચી ન હોય. નિધાનના લોભના અનુસંધાનમાં એ પણ એના મનનો તુક્કો જ! કેમકે જિનવચનથી રંગાયેલી એ જીવ જાય પણ શીલ ન ચૂકે. તેમ એનું કુળ પણ એવું ઉત્તમ છે, કે એમાં જન્મ પામીને જિનવચનનો સાર ગ્રહ્યા પછી એ ઉભય લોક વિરૂદ્ધ કાર્ય ન જ કરે.'

ચાલાકીનો ઉપયોગ ક્યાં? :—એમ તો સમુદ્રદત્ત ચાલાક છે એટલે સમજતાં વાર નથી લાગતી. ધર્માત્મા ભોઠ થોડા હોય છે? હા, અવળા વિચાર કરવાનું એને નથી આવડતું, એને નથી પાલવતું. તેથી મનની ચાલાકીનો ઉપયોગ બીજાના દોષ ખોજવામાં નહિ કરે, બીજાને ઠગવામાં નહિ કરે; જ્યાં ત્યાં વહેમાવામાં નહિ કરે. ક્ષત્રીય **બચ્ચાની તલવારનો ઉપયોગ હલકા-નબળા પ્રાણીઓની કતલમાં નથી થતો. તેમ ધર્માત્માની બુદ્ધિનો ઉપયોગ હલકા હલકા વિચારોમાં અને બીજાઓ ઉપર વર્ચસ્વ જમાવ્યે જવામાં નથી**

થતો. છતાં જ્યારે આસ તેવો પ્રસંગ બની જાય ત્યારે એ મૂઢ ન હોવાના કારણે વસ્તુસ્થિતિ પરખી જાય છે, એ પરખ્યા પછી દુષ્ટતા કરનાર સાથે શો વ્યવહાર રાખવો, એના માટે કેવા વિચારો ઘડવા, એમાં સાવધાનીથી કામ લે છે. એ સ્થિતિમાં ય પોતે પોતાના દિલમાં ક્ષુદ્રતાને તો સ્થાન નથી જ આપતો; પોતે દુષ્ટ વિચાર નથી જ કરતો.

જંગલમાં મંગલ ! :— તો અહીં સમુદ્રદત્ત પણ એટલું જ વિચારે છે કે 'ત્યારે જિનમતિ અંગે પણ આણે મને જૂઠ ભળાવ્યું લાગે છે..' આ વિચાર કરે છે એટલામાં સદ્ભાગ્યે ત્યાંથી સાધુઓ વિહાર કરતા જતા હતા; એમણે આને ઓળખ્યો. 'અહો ! આ તો સમુદ્રદત્ત શ્રાવક ! અહીં કયાંથી ? સમુદ્રદત્તને તો જંગલમાં મંગલ થયું ! એણે એમને વંદના કરી. વાગેલું પડી રહ્યું; મુનિઓ પ્રત્યેનો વિનય પહેલો સાચવ્યો ! બીજા પ્રાણીઓ કરતાં આપણે ઉંચે આવ્યા છીએ એ સમજવાનું આવા ગુણોમાંથી મળે છે. તેમ ઊંચે જવા માટે પણ રસ્તો આ છે, કે **દુન્યવી કુષ્ટ-આપદાઓ અવસરે અવસરે બાજુએ મૂકાય અને ઉચિત કરણી, ધર્મકરણી, ગુણની કરણી જરાય ન ચુકાય.** વિવેકદૃષ્ટિ પ્રગટ્યા પછી કાંઇ કઠીન નથી. સમુદ્રદત્ત ધર્મ પામીને સારો વિવેકી બન્યો છે. જંગલમાં અકસ્માત બનવા છતાં આકુલવ્યાકુલ થતો નથી અને સાધુ મળતાં વેંત રોદણાં રોવા બેસતો નથી. વિચારવા જેવું છે કે તમે મુસાફરી કરતા હો એમાં કોઇક સ્ટેશને

ઉતર્યા અને ત્યાં પેટી ગુમ થઈ. સ્ટેશન બહાર નિકળ્યા એટલામાં સાધુ મળે તો હાંફળા–ફાંફળા થઈ 'સાહેબ! પેટી ગઈ! આ ચોટ્ટાખાનું....' આવું ફાંફ રોવા માંડે કે નહિ? સમુદ્રદત્તને માથે કેવી આફત આવી છે એ જુઓ છો ને? છતાં શાંતપણે મુનિને જોતાં સ્વસ્થ ચિત્તે વંદના કરે છે.

મુનિ ધર્મલાભની આશીષ આપી પૂછે છે. "મહાભાગ! અહીં કયાંથી? આ શું?"

ઉત્તરમાં સમુદ્રદત્ત ઘેરથી કેમ નીકળ્યો, અને રસ્તામાં અહીં સુધી શું શું બન્યું, એ કહે છે.

વાત ગંભીરને અને અનર્થ વારકનેજ કહેવાય –

સાધુઓ ગંભીર હોય છે, અને અનર્થને રોકનારા હોય છે. તેથી એમને સમુદ્રદત્તે પોતાની બનેલી વિગત કહી. આકી જેને તેને, એ ન કહે વાત પણ સાચી, **આપણી ગમે તેવી અરાબ પરિસ્થિતિ બની હોય પરંતુ જે સામાન્ય જનો એ જાણ્યા પછી કશું સારૂં નીપજાવી શકતા ન હોય, પણ ઉલટું એના પર કષાય વૃદ્ધિ કરાવતા હોય, તેમજ બહાર એનો પ્રચાર કરી વધારે હલકી પરિસ્થિતિ સર્જે એવા હોય, એને જણાવવાથી શો લાભ?** એમ કાંઈ જ્યાં ત્યાં અને જેને તેને જણાવ્યાથી આપણું દુઃખ થોડું જ મિટવાનું હોય છે? થયેલું નુકશાન થોડું જ સુધરવાનું હોય છે? માત્ર એક દિલનો ઉભરો ઠાલવવા ની વાત છે. એવું

સુજ્ઞ માણસ કેમ કરે ? એ તો મનમાં જ સમજી રાખે. બહાર તો ગંભીરતા જાણે કાંઈ બન્યું જ નથી. માત્ર કોઈ સુયોગ્ય મળે, ને ત્યાં કહ્યું હોય તો આશ્વાસન-સમાધિ મળે, સારા ઉપાય જાણવા મળે, સમુદ્રદત્તે સાધુઓને નોકરનો વૃત્તાન્ત કહ્યો તો ધીર અને ગંભીર એવા સાધુઓએ જુઓ કે એને કેવું આશ્વાસન આપ્યું !

સાધુઓનું આશ્વાસન ! :-"જો ભાઈ કર્મની જોહુકમી અને મોહની શિખવણીમાં એવું બને એમાં નવાઈ નથી. તને તારા કર્મે આ દુઃખ આપ્યું, અને એના લોભે આ દુષ્કૃત્ય કરાવ્યું ! ભગવાન જિનેશ્વરદેવો કહે છે કે આમ તો આ **આત્મા સ્વરૂપે સર્વગુણસંપન્ન છતાં મોહનો ચઢાવ્યો ચઢે છે ! મોહની મદિરા પી છાકટો બને છે, ઘેલો બને છે** ! એમાં દુષ્કૃત્યો આચરે નહિ તો બીજું શું કરે ? આપણે પણ પૂર્વના કાળમાં એવું ઘણું કર્યું છે ! એ ઘેલછામાં જાતે જ પાપકર્મ વહોર્યા છે ! પછી એ કર્મ ક્રૂર રીતે પીડે છે એ સહજ છે. તું તો અહોભાગ્ય માન, કે કોઈ ધર્મ સાધવાનો તારો ઉદયકાળ ઊભો હશે તે આટલેથી જ કામ પત્યું. આપણે જો જીવતા જીવે શ્રી જિનેશ્વરદેવ અને એમના શાસનની નિકટમાં બેઠા છીએ તો શી ફિકર છે ? કર્મ તો ભલભલાને ય ભોગવવા જ પડે છે. પણ એથી તો આત્મા ચોકખો થતો જાય છે ! બકી સંસાર તો આવા અનર્થોથી ભરચક ભર્યો છે. એમાં ધર્મ સાધી લેવો એજ ડહાપણનું કાર્ય છે...."

સાધુઓએ આવું કોક આશ્વાસન આપ્યું. એટલામાં ગુરુમહારાજ અનંગદેવે આને જોયો. ત્યાં એમને સમુદ્રદત્તે વંદના કરી, ગુરુજીએ ધર્મલાભ શબ્દથી એનું અભિનંદન કર્યું. અને સમાચાર પૂછ્યા;-

"અહીં કયાંથી ? એકલો કેમ ? ધર્મપ્રવૃત્તિ શી ચાલે છે ? વ્રતોનું પાલન કેમ છે ?"

અસમાધિ-દુર્ધ્યાનની આફત સૌથી મોટી :- સમુદ્રદત્તે એમને પણ વિનયથી બધી હકીકત કહી, જો કે પોતે તત્ત્વપરિણતિથી રંગાયેલો છે, છતા સંસારી ગૃહસ્થ છે, સંયોગવશ દુર્ધ્યાન અને અસમાધિમાં ન પડી જાય એટલા માટે ગુરુએ તાત્ત્વિક આશ્વાસન આપ્યું. ગુરુઓ કલ્યાણમિત્ર હોય છે. કલ્યાણમિત્રો દુર્ધ્યાન-અસમાધિથી બચાવવા ખાસ ઉદ્યમ કરે છે. કેમકે જીવને મોટામાં મોટું નુકસાન દુર્ધ્યાન અને અસમાધિથી છે; મોટામાં મોટી આફત એ છે. મોત પણ આફત નથી જો ચિત્ત શુભ ધ્યાન અને સમાધિમાં હોય તો. ત્યારે મૃત્યુથી વધીને બીજી કઈ દુન્યવી આફત ગણાય ? અને કદાચ કોઈ ગણે તોય, ત્યાં જો દુર્ધ્યાનથી બચાય, અસમાધિ રોકાય, તો જીવનું મહાન રક્ષણ થવ નું. બાકી તો આફત હોય નાની, પણ મૂરખ જીવડો અસમાધિ અને દુર્ધ્યાનની મોટી આફત વ્હોરે છે! એ મોટી આફત એટલા માટે કે પહેલું તો અહીં જ જીવને વધારે વિહ્વળ અધીરો, કાયર, અને અવિચારી બનાવે છે. તેથી કેટલીકવાર પેલી આફત સુધરવા જેવું હોય પણ

ઉલટું બગાડી નાખે! દા.ત. કોઇ સારા માણસ સાથે અણબનાવ થયો. ત્યાં આપણે સમાધિ જાળવીએ, દુર્ધ્યાન ન કરીએ તો જતે દહાડે અણબનાવ મટી ય જાય, નહિતર વિહ્વળ થવાથી અને અવિચારી થવાથી તો પેલાની નિંદા કરવાનું મન થાય, વધુ અણગમો બતાવાય, એમ કરતાં અણબનાવ ઉલટો વધે! એથી અવસરે એની સહાય ન મળે. આ તો અહીંનું એક નુકશાન! બીજા પણ અહીં નુકશાન નીપજે છે. બાકી પરલોક માટે તો વૈરની ગાંઠો! કાળા નિકાચિત કર્મના બંધ! દુર્ગતિની તૈયારી! એમાં ફસાયા પછી દીર્ઘ કાળ ભવભ્રમણ!! દુર્ધ્યાન અને અસમાધિના ફળ બહુ કડવાં! તેથી જ એના જેવી આફત બીજી નહિ. ત્યારે એ પણ છે કે બીજી આફત ટાળવાનું આપણા હાથમાં નથી; અને આ અસમાધિ–દુર્ધ્યાનની આફત ટાળવાનું આપણા હાથમાં છે. તો હાથની વસ્તુને શકચને છોડી અશકચમાં કોણ મથે?

મનનો વેપાર સસ્તો છતાં ઉંચો :-ગુરુમહારાજે સમુદ્રદત્તને અસમાધિ ન રહે એ માટે ધર્મ–આશ્વાસન આપ્યું. આશ્વાસન બે પ્રકારના; પાપ-આશ્વાસન અને ધર્મનું આશ્વાસન. પાપ-આશ્વાસનમાં ઘડીભર કદાચ મન શાંત પડે; પણ ઉપાયેા પાપના સૂચવ્યા હોય; તેથી જીવ ખરાબમાંથી વધુ ખરાબ થાય. ધર્માશ્વાસનમાં પૂર્વે કહ્યું તેમ અસમાધિ અને દુર્ધ્યાન ટાળવાના સુયેાગ્ય સૂચનો હોય તેથી જીવને સાચો રાહ સુઝે એવું આશ્વાસન સમુદ્રદત્તને મળ્યું. પછી

તો એ સાધુ મહારાજોના સમુદાયની સાથે ચાલ્યો. ખૂબી એ છે કે મંગળીયા માટે કોઈ દુષ્ટ વિચારણા કે ઘોર કષાયની વિચારણા એ કરતો નથી. શી જરૂર ભાઈ? નાહક હવે મન શા માટે બગાડવું? બનવાનું બની ગયું. મન તો મોટામોટા ધર્મવ્યાપાર કરવા માટે મળ્યું છે. જે ઉંચા શ્રેષ્ઠ વેપાર અવસરે તન અને ધનથી નથી થઇ શકતા. તે મનથી થઇ શકે છે. ખબર છે ને આ? કેવળજ્ઞાન અપાવનારી ક્ષપકશ્રેણી એ મનથી થતો વેપાર છે. લક્ષ્મી કાયાથી વેપાર પરિમિત સમય માટે થશે, મનથી ચોવીસેય કલાક! માત્ર શુભ ઉપયોગમાં, શુભ ભાવનામાં એને કામ કરતું રાખવું જોઇએ. એમાં ખર્ચ કાંઇ નહિ, મહેનત કાઈ નહિ, અને લાભ અપરંપાર! માટેજ મનને કદી ય સુસ્ત ન રાખો, શુભ વિચારોમાં ઉદ્યમી રાખો.

મોહની ચઢવણી .—મંગળે ખરૂં તો મનનું જોર વધાર્યું છે. પણ સાધુ આશ્વાસનમાં કહે છે, 'આમ મંગળ દુષ્ટ કાર્ય કરે છે તેમાં મુખ્ય કારણ મોહચોટ્ટો એના આત્મામાં ઘુસ્યો છે તે છે. મોહ ઠગારો જીવને ઉંધું ઉંધું શિખવે છે. મનુષ્ય પોતે સજ્જન હોવા છતાં જો દુર્જન એના પડખે ચઢી ગયો તો એને એ દુર્જન એવી દોરવણી કરશે કે જેના યોગે એ આખો પલટાઇ જવાનો. તેવી રીતે આધ્યાત્મિક ઘટના છે કે નોકરનો જીવ તો ઉત્તમ પણ પેલો મોહ ચોટ્ટો અંદર પેસીને ધમાલ મચાવી ગયો! વિચારજો, તમે જે કંઇ કરો છો તે અંતરના અવાજથી

કરેા છેા કે કેાઈની ચઢવણીથી ? દા.ત. આજે કેાઈ પર્વનેા દિવસ છે, તિથિ છે મેાટી. સવારમાં ઉઠ્યા, ને તપને બદલે આવાનું મન થયું, તેા એ અંતરાત્માનેા અવાજ છે ? કે કેાઈની ચઢવણી છે ? અગીયાર વાગ્યાને વિચાર આવ્યેા–"બજારમાં જાઉં, ને ઠીક ઠીક પૈસા લઈ આવું" આ કેાઈની ચઢવણી છે કે અંતરાત્માનેા અવાજ છે? આમ બરાબર નહિ પડે કે કેાઈ ચઢાવી રહ્યું છે. આપણેાજ વિચાર છે એવું લાગશે. પણ બરી રીતે બીજાની શિખવણી છે. સવારમાં ઉઠીને પર્વના દિવસે "બારું" આ જીભડીએ શિખવાડયું ! શરીરે શિખવાડયું ! પૈસા ખૂબ બરચવા છે બગર સંઘરવા છે માટે બધું મૂકીને પૈસા ભેગા કરેા. આ અંતરાત્માનેા અવાજ નથી, પણ "આપણે દુનિયામાં બેઠા છીએ, પૈસા હેાય તેા જ ભાવ પૂછાશે ! તેા જ માન–મરતબેા ! નહિતર કંઈ નહિ." આવી આવી મેાહની શિખવણીએ બેઠી છે. અંતરનેા શુદ્ધ અવાજ બેચી કાઢવા માટે તેા ઘડી ભર પેાતાના આત્માને જુદેા તારવી દુનિયાથી બળગા થઈ જાવું પડે. બળગા એટલે ? " હમણાં મારી આંખ મીંચાઈ જાય તેા આ ઘર, કુટુંબ, ઇજ્જત–આબરૂ બધું મારૂં બરૂ ? ના, તે વખતે મારૂં કેાણ ?" –આવું કંઈક વિચારાય તેા અંદરથી જવાબ મળે કે "કેાઈ મારૂં નથી." ને એક દિવસ એવેા આવશે કે 'કાઢેા રે કાઢેા એને સહુ કહે....જાણે જન્મ્યેા જ નહેાતેા ! મડદું ભારે થઈ જશે ...' આવેા દિવસ આવવાનેા નક્કી છે, તેા મારૂં કેાણ ? અરિહંતાદિ ચારને મારા કર્યા હેાય તેા તે મારા રહેશે.

માટ્ટ ? ધર્મની સાધના કરી હશે તો તે મારી છે ! ધર્મ કરી, પુણ્ય ભેગું કર્યું હશે તો એ આગળ જવાબ આપશે. જીવનમાં રસ્તા બેઃ–ધર્મનો અને અધર્મનો. ધર્મથી પુણ્ય; અધર્મથી પાપ. પુણ્ય હોય તો જ સદ્ગતિ સંધરે. પાપ તો કહે ચાલ દુર્ગતિમાં. ત્યાં શીફારસ ન ચાલે.

લક્ષ્મીથી કુટુંબને જુદું પડાય છે તેમ આત્માને :—

અંતરાત્માનો અવાજ પરખતાં શીખવું જોઈએ અરે ! પહેલાં તો અંતરનો અવાજ કાઢવાનું શીખવા જેવું છે. અંતરનો અવાજ કાઢવાનું તો જ બને કે જો આત્માને શરીર, લક્ષ્મી, કુટુંબ વગેરેથી તદ્દન જુદો પાડી એકલા એના હિતાહિતનો વિચાર કરો. માણસ અવસરે લક્ષ્મીથી કુટુંબને તદ્દન જુદું પાડી વિચાર કરવા બેસી જાય છે. 'બજારમાં હમણાં ભલે કમાઈને આવે એવી હોય, પણ સ્ત્રી માંદી પડી છે એને સંભાળ્યા વિના થોડું રહેવાય ? કમાઈ ન આવે તો કાંઈ નહિ' એમ કરી લક્ષ્મી જતી કરાય છે. ત્યારે કોઈ આગ જેવો પ્રસંગ હોય અને સ્ત્રી કે પુરૂષ એવા સપડાયા હોય કે પોતે બચાવી શકે એમ ન હોય તો પોતાના શરીરને ત્યાં તદ્દન જુદું ગણી વિચારે છે, 'સ્ત્રી બળી જાય એમ લાગે છે, પણ એને બચાવવાની મહેનત કરવાં જતાં કદાચ આપણેય બળી મર્યા તો ? આપણે એક વાર બહાર નીકળી જાઓ, પછી બહાર જઇ ગમે તે પ્રયત્ન એને બચાવી લેવા કરશું'...આમ શરીરને તદ્દન જુદું ગણી એના હિતની વાતમાં સ્ત્રી પાછળ મરાતું નથી. બસ, એવી

રીતે આત્માને એ બધાથી તદ્દન જુદો પાડી વિચારવાનું છે. કમાઇ લક્ષ્મીની ગમે તેટલી હોય, અને સ્ત્રી ગમે તેવી પ્યારી હોય પરંતુ આપણા આત્માનું જો વટાઈ જતું હોય તો થોભવાનું. આત્માનું હિત નહિ બગડવા દેવાનું. આવું ક્યારે થાય ? પોતાની ખરી ચીજ પોતાનો સનાતન આત્મા લાગે ત્યારે. ભૂલશો નહિ, એ અનંત અનંતકાળનો દુઃખી છે.

ચકરડી-ભમરડી:—

ચકરડી-ભમરડી ફર્યા પછી માણસ સ્થિર થયેથી સ્થિર એવા પણ જગતને ફરતું જુએ છે. તેમ આ સંસારની ચકરડી-ભમરડીમાં જીવ ઉંધુ જુએ છે. અર્થાત્ આત્માને પોતાની જાત જોવાને બદલે શરીરને પોતાની જાત સમજે છે; ને ખોટાં સુખને સાચાં માને છે! મગજ પરથી ઘુમરડી ઉતર્યા વિના જેમ પેલો ભ્રમ ટળતો નથી એમ અહિં પણ છેલ્લા પુદ્ગલપરાવર્ત કાળમાં આવ્યા વિના સુખ-ભ્રમ ટળતો નથી. તેથી જ દુઃખના ઉપાયમાં ફસાય છે. છેલ્લા પરાવર્તમાં પણ સદ્ગુરુના સમાગમાદિ કરી એમના ઉપદેશને મન પર લે તો ભ્રમ ટળે; ને એમ થાય કે "મારે ખરી ચીજ મારો સનાતન આત્મા. એનું બગાડીને બીજાનું સુધારવાનું નહિ. આત્માનું નિકંદન નીકળે એવો બીજાનો સંગ કરવાનો નહિ." આમ કંઈક થાય, તો પછી અંતરાત્માનો અવાજ ઉઠે !

જિનમતિના સાચા ખબર :—

સમુદ્રદત્તને નોકરના ખોટા બોલ પર પણ અંતરનો

અવાજ ઉઠયો તો ચાલ્યો ગુરુની શોધમાં. એમાં નોકરે છરી મારી, તો વધારે કાંઇ અસમાધિ કર્યા વિના સાધુ મહારાજની સાથે ચાલ્યો. થાનેશ્વરમાં આવ્યો; અને છરીના ઘા પર ઉપચાર કરી સારું કર્યું. બીજી બાજુ ત્યાં જિનમતિના સાચા ખબર મલ્યા. શા ? સુશીલતાના ! 'શું જિનમતિ ? ખરેખર જિનની મતિની જ મૂર્તિ જોઇ હ્યો ! એવી ઊંચી શ્રાવિકાની ચર્યા ! અખંડ શીલવતી ! ઘણી વાતો સાંભળી, કે આને નક્કી થઈ ગયું કે, "જિનમતિ સંબંધમાં જૂઠું હાંકવામાં અહો ! મંગળની કેવી ઠગબાજી ! કેવી એણે લુચ્ચાઈ કરી !"

બે પ્રશ્ન :—ત્યારે હવે એ જોવાનું છે, કે હવે એ શું કરે ? (૧) ઘેરથી શા પ્રયોજને નિકળ્યો છે ? પત્નીને તેડી લાવવા. એમાં કદાચ વચમાં વિઘ્ન ઉભું થઇ ગયું, છતાં વસ્તુસ્થિતિએ કશું બગડયું નથી; જિનમતિ બરાબર સુશીલ જ છે, પ્રેમાળ જ છે. તો પછી એને લઇને ઘેર જવાનું કે નહિ ? પાછું, નોકરની ચાલબાજીથી ખોટી સમજ ઉભી થઇ હતી પણ જિનમતિનો બિચારીનો કશો દોષ નહોતો; તેમ એના કુટુંબીઓનો નહોતો. તો પછી શું એને છેહ દેવો ? તેમ પોતે પણ શું સુયોગ્ય ગૃહસ્થાઇનું સુખ ન જોવું ? ત્યારે બીજો પ્રશ્ન એ છે કે (૨) અનંતકાળ ભટકતાં ભટકતાં જીવને હાથમાં આવેલા સદ્ગુરુ અને તાત્વિકમાર્ગ—એની જે કિંમત આંકી તો હવે સ્ત્રીના મોહમાં પાઇ માત્ર પણ ઓછી કરવી ? પત્ની અંગેના ખોટા સમાચારથી પણ ગુરુમહારાજ પર, અનેક તાત્વિક માર્ગ પર, જે

આર્ષણ વધી ગયું તે પાછું ઘટાડવું ?

વાસના અને ધર્મરંગના પ્રભાવ :—

એ ય પ્રશ્ન વિચારણા માગે છે ને ? ભ્રમ ટળી ગયા પછી સહેજે થાય કે 'ચાલો ભ્રમણા ટળી. એટલે જે આપણું છે તે બરાબર છે. સારૂં શ્રાવકજીવન પાળશું અને સંસારસુખની મઝા પણ લેશું.... વસ્તુ કયાં બગડી ગઇ હતી ? ફોગટ મેં ઠેઠ સુધી વિચાર કરી નાખ્યા ! આપણું માનસ કાંઇ સાચેસાચ બગડી ગયું નહોતું ! તો પછી હવે એને તરછોડાય પણ કેમ ?' અનાદિ સંસારની વાસનાનો પ્રભાવ આમ સહેજે ઘરવાસમાં તાણી જાય. ત્યારે ધર્મ-રંગનો પ્રતાપ એ દેખાડે છે કે 'ભલેને હમણાં કદાચ ભ્રમણા થઇ આવી, પણ છેવટ પરિણામ શું ? જીવનનો શો ભરોસો ? પરલોકમાં આધાર કોનો ? અહીં ગમે તેવા સારાં પણ સગાં ભવાંતરમાં શી ઓથ આપવા આવે ! એ તો મહા-દુર્લભ દેવગુરુનો યોગ અને ધર્મની તક મળી છે તે જ આપણા ભવિષ્યના અનંતકાળને સુખના પ્રકાશવાળો કરી શકે. એટલે જ હવે જે જીવનની વિચારસરણી બદલી તે ધારાએ કામ કરવાનું. બન્યું તે બન્યું. એમ પણ માર્ગ સારો લાધ્યો છે ને ? કરેલો વિચાર ખોટો નથી. પછી ભલે નિમિત્ત સાચું નથી. છતાં જે સંસારની વસ્તુએ નોકરનું મન બગાડયું, તે સમસ્ત સંસાર એવો જ છે, વિશ્વાસ કરવા લાયક નથી બસ એક સદ્‌ગુરૂનું જ સાચું શરણ છે; અને એ શરણ આ જ ભવમાં મળે ! માટે એ કાર્ય તો

આ જીવનમાં જ થઈ શકે. બીજાં કાર્ય તો જીવે અનંત-કાળમાં કયાં ઓછા કર્યાં છે ? **જે કંઇ નથી કર્યું, તે સદ્‌ગુરુને શરણે જઇ પોતાના આત્માનું સમર્પણ કરવાનું જીવે બનાવ્યું નથી.** શું જીવ શેઠ શાહુકાર નહિ બન્યો હોય ? બાપ, મા, ભાઇ બહેન નહીં બન્યો હોય ? અરે હજારો રાણીઓનો રાજા પણ બન્યો હશે ! હજારો છોકરાઓનો પિતા પણ બન્યો હશે, પણ એનું મૂલ્ય શું ઉપજ્યું ? રખડપટ્ટી. હવે એ કરવામાં નવાઇ નથી. નવાઇ તો આ છે–ગુરુને સમર્પણની."

સમુદ્રદત્ત શું કરે છે ?

સમુદ્રદત્તનું ભાવી ઉજ્જવળ છે. મહાન પુણ્યવંતો જીવ છે. એને બીજો પ્રકાર સૂઝે છે. એ જુએ છે કે "બાટા નિમિત્તમાંથી પણ વસ્તુ સારી મળી છે ને ? વૈરાગ્ય અને સંયમભાવના સારા છે. તો હવે બીજો વિચાર નહિ કરવાનો." શું બીજો વિચાર ? એ કે–'હજુ કંઈ બગડી ગયું નથી, જાઉં, ને જિનમતિને ઘેર લઈ જાઉં. નોકરને ઘરમાં ઘાલું નહિ..' ના, આ ભાગ્યવાન તો એ વિચાર કરે છે કે,–

"અહો ! જુઓ તો ખરા મોહની વિચિત્રતા ! દહ્લો નોકરને લેવો હતો, તે માટે પવિત્ર જિનમતિને ખોટી ચીતરી ! માટે જ આ સંસાર અનુપાદેય છે. આદરવા યોગ્ય નથી." એટલે એમ નહિ કે "માત્ર આ નોકર એક એવો નીકળ્યો; બાકી દુનિયામાં બધા ખરાબ થોડા જ છે ? સારા ય માણસો મળે છે." – આવો સવાહલો કરવાનો ?

ના રે ના, એક નોકરથી આખા સંસારનું માપ કાઢવાનું! સાકર પરની માખીની જેમ સંસાર પરથી ટપ ઉડી જનારા જીવ આવા માપ કાઢી શકે. એવા માપ પર એ વિચારે છે કે "માટે જ આ સંસાર આદરવા યોગ્ય નથી. જો આ સંસારમાં આપણે ફસ્યા રહીને મોહની વિચિત્રતાના ભોગ બનીએ તો આ નોકર જેવા અકાર્ય કરનારા બનીએ." સારાસારી હોય ત્યાં કંઇ નહિ, પણ હલ્લડ જાગે ત્યારે શું થાય? ફલાણાએ પાંચને ખતમ કર્યા! સાંભળીને, "હવે એ હાથમાં આવે..." તો શું ખૂન કરવું છે? બનવાનું કંઈ નથી; પણ વિચાર ખુનનો! ખરી રીતે સમજે તો કસાઇને પણ મારી નાખવામાં ધર્મ નથી. "ચાલો કસાઈને મારી નાખો, તો બકરા મારતો અટકશે...." ના, કાલસોકરિક કસાઇને શ્રેણિકે માર્યો નહિ, પણ કૂવામાં લટકાવ્યો. **ધર્મીનો માર્ગ તો એ કે સારું યે જગત સદ્‌બુધ્ધિવાળું થાઓ**; આ હુલ્લડખોરોને સદ્‌બુદ્ધિ આવો.

સંસાર એટલે જાતે હલકટતા અગર હલકા સાથે અથડામણી :— સંસારમાં રહ્યે રહ્યે આપણામાં મોહની વિચિત્રતા ક્યારે જાગે, ને ક્યારે આપણે પણ અકાર્ય કરનારા બનીએ, તે કહેવાય નહિ. વળી આખી દુનિયા સુધરેલી નથી, એમાં નાદાન ને હલકટ જીવો પણ છે. ઘરવાસના કારણે એમના ય સંયોગમાં આવવું પડે, અને તેથી આપણું ગુમાવવાનું થાય. નોકરે છરી લગાવી દીધી, પણ જીવ બચી ગયો. પણ રાતે ઉંઘમાં ગળા પર જ છરી

ફેરવી દીધી હોત તો ? હલકટ માણસો કયારે શું કરે, કર્મ કયારે શું કરે, કાળ કયારે કેવો આવે શું કહેવાય ? આ પરથી સંસાર કેવો છે, તેની ઓળખાણ ઝીણામાં ઝીણી જોઇએ. અંધારામાં ઉઠાડીને કોઇ પૂછે–સંસાર કેવો છે ?' તો જવાબ નાભીમાંથી નિકળે કે– **' સંસાર આદરવા જેવો નહિ. '**

સમુદ્રદત્ત વિચારે છે, "ભલે જિનમતિ અખંડશીલ–વાળી છે, તો પણ હવે મારે ગૃહસ્થાશ્રમથી સર્યું !" નોકરનો ગપગોળો હતો, વાસ્તવિક વાત સાચી ન હતી. હવે કદાચ જિનમતિને લઈ જાય ઘેર, તો લોકો આળ ચઢાવે એમ નથી. પણ સંસાર ખુદ જ આચરવા લાયક નથી, કે જે સંસાર ખુદ આપણને દુર્જન બનાવે છે, યા દુર્જનની સાથે અથડામણીમાં લાવે છે ! માટે હવે તો હું ઉભયલોકમાં સુખાકારી ચારિત્ર માર્ગને જ લઇ લઉં." અહીં કોઇ એમ પૂછનાર નીકળે કે "ભાઇ, તેં તો વિચાર કર્યો, પણ જિન-મતિએ કંઈ વિચાર કર્યો છે ? એને સમજાવ, પછી તું તારૂં કામ કર." પણ આ પૂછનારને ખબર નથી કે–'આ સમુદ્રદત્ત તો સમજનારો છે કે જિનવચનના સારને અર્થાત્ **જિન વચન એજ સર્વમાં સાર છે !** તેમાંથીય સાર એટલે અર્ક ! તે જિનવચનના અર્કને જેણે પોતાના હૃદયમાં ઉતાર્યો છે, તેવી એ જિનમતિ પ્રાયઃ કરીને મારા મનના અભિપ્રાય મુજબ જ વર્તનારી હોય. જે મારો આદર્શ તે જ એનો હોય. મારા જે મનોરથ તે જ એના. એ મારા

સમાન અભિપ્રાયવાળી સાંભળશે કે 'મેં દીક્ષા લીધી. તો હું યે લઈ લઉં !' એમ કરી એ ય ચારિત્ર લઈ લેશે ! તો આ ભયંકર ભવ સમુદ્રમાંથી એ ય ધર્માત્મા તરી જશે. એમ એનું ને મારું-બંનેનું કલ્યાણ થશે. તો હવે દીક્ષા લીધા પહેલાં એને મળવું જ નહિ. પ્રવજ્યા લીધા પહેલાં મારે એને જોવી ય નહિ ને મારી જાત એને બતાવવી પણ નહિ." એ સમજનારો છે કે,-

"ચારિત્રની આડે ઘણાં વિઘ્નો આવે છે. શુભ કામમાં વિઘ્નો ઘણા ! એ વખતે જો વિલંબ રાખું, તો કંઈ વળી નવું જ જાગી જાય ! વિઘ્નો આવવાના ઘણા પ્રકાર છે ! માટે શુભમાં વિલંબ કરવો હવે વ્યાજબી નથી."

જગતમાં લક્ષ્મીનો લોભ અજ્ઞાન અને પામર જીવને કેવી કેવી રીતે પીડે છે, સરવાળે હાથમાં કંઈ રહેવાનું ન હોય, છતાં લક્ષ્મી કેવી મોહની, અંજામણ અને કેવા પ્રકારના જાદુ જીવ પર કરે છે, તેનો તાદૃશ ચિતાર આપણને અહિં જોવા મળે છે.

નોકર મંગળે શેઠના પુત્ર સમુદ્રદત્તને નિધાનના લોભથી છરી લગાવી દીધી ! તેના પર શેઠના પુત્ર સમુદ્રદત્તે મોટી તારવણી કાઢી; કે "સંસાર આદરણીય નથી. કેમકે એમાં લોભ, મોહ, એવા વિચિત્ર છે કે શહેરી મનુષ્યને ભ્રષ્ટ કરી જંગલી પશુ જેવો બનાવે. જે લક્ષ્મી હાથમાં આવવાની નક્કી નથી; આવ્યા પછી ટકશે, તે પણ નક્કી નથી, ભોગવીશ એ પણ નક્કી નથી; છેવટે મૃત્યુ પછી જરાય

કામ નહિ લાગે, એ વાત પાકી નિર્ણિત છે! આવી લક્ષ્મી પાછળ એના આવવા પહેલેથી જીવને કેટકેટલાં પાપ કરવાં પડે છે! એ એક બાજુ તો અમૂલ્ય માનવજીવનનો ધર્મ-સમય લૂંટી જાય, અને પાછી બીજી તરફ હાથમાં આવ્યા પછી એક પ્રકારનું ગાંડપણ ઉભું કરી દે! એટલે કે જેમાં એક બાજુ મહાન ધર્મ-સમયની ખુવારી અને બીજી બાજુ મહાન વિટંબણા! એવી લક્ષ્મી પર જ આ બધો સંસાર છે! તો સંસાર જ આદરવા જેવો નહિ."

ચોક્કસ સમાચાર મળી ગયા કે પત્ની જિનમતિ અખંડ શીલવાળી છે, છતાં પોતાના મનમાં જે સદ્‌બુદ્ધિ જાગી છે, તેને નષ્ટ કરી નહિ, પણ વિકસ્વર બનાવી! વિવેક એનું નામ, વિચારશીલતા એનું નામ! કે ગમે તે નિમિત્તે આપણા દિલમાં સદ્‌ભાવના જાગી, પછી સામેથી પ્રસંગ ફરી જાય છતાં પણ હવે ભાવના ન ફરે! નિમિત્ત ગમે તે હો, જાગેલી સદ્‌ભાવનાને ટકાવીએ તો સુવિચારી કહેવાઈએ, ફગાવી દઈએ તો નિર્વિચાર કહેવાઈએ.

કોઈ કહેતો આવ્યો કે-"ધર્મ બહુ સરસ! આદરવા યોગ્ય!" એના કહેવા પર આપણને ધર્મ પર પ્રીતિ થઈ. પણ પાછળથી ખબર પડી કે એણે તો આપણને ઠગવા માટે એમ કહ્યું હતું તો ધર્મ પર થયેલી પ્રીતિ ફગાવી દેવી? સમુદ્રદત્ત વિચારે છે "એ તો જે વોસિરાવ્યું તે વોસિરાવ્યું! આપણે ચારિત્ર લઈએ તો એને ખોટું લાગવાનું નથી, ઉલ્ટી એ તો ખુશી થશે! અને એ પણ ચારિત્ર લેશે!

કેમકે એ જિનવચન રસિક એટલે, ધર્મી પતિ પ્રત્યે તો સહેજે પતિવ્રતા હોય. તેથી એ મારી પાછળ સહેજે ચારિત્ર લે તો એમાં એ ય તરી જાય."

પ્રકરણ — ૧૩

આંતરચક્ષુ ઉઘાડી દેતું તત્ત્વજ્ઞાન :—જો જો હોં આવી બધી વિચારણામાં મહાન તત્ત્વજ્ઞાન ભર્યું છે. પહેલાં તો એ જુઓ કે જૈનધર્મની કેવી ઝળક રોમેરોમમાં લાગી ગયેલી કે હજી તો યુવાનીના ઉંબરે છે ત્યાં મહાન પતિવ્રતા સુશીલ અને સેવાકારી સુંદર યુવતી પત્નીના સુખ નથી લેવા. સંસારના એક ખૂણે અજુગતું જોઈ હવે તો આ સુખને પણ ઝેરભર્યા લાડુ જેવા સમજવા છે. આંતરચક્ષુ કેવીક ખૂલી ગઇ હોય તો આ બને ! પાછું, 'પત્નીએ યુવાનીમાં કેટલા કોડથી સંસાર માંડયો હોય, તે એણે શું સુખ જોયા ?' એવી ખોટી દયા આવાની નહિ. હવે તો એના સાચાં સગાં એટલે કે કલ્યાણમિત્ર બની એની ભાવ-દયા વિચારવાની કે એનું પારલૌકિક ભલું કેમ થાય ! હિતૈષી કોને કહેવાય ? આ લોકના સુખમાં સગાંસ્નેહી કે આશ્રિતને એવા ડુબાડી દે કે ભવાંતરે એ બિચારા ભવમાં ભટકતા થઇ જાય, એવું કરનારને ? સાચા હિતૈષી તો સમજતા હોય છે કે જીવને સંસાર સુખની કયાં નવાઇ છે ? તેમ આત્માની વાત વિસારી શરીરની સગાઇ કરનારાં સગાં ય એને કયાં ઓછાં મળ્યાં છે ? કલ્યાણમિત્ર સગાંની વડાઈ એ કે એ મોક્ષના સુખની સગવડ કરી આપે. દેહના

સંબંધ વિસારી આત્માના સગાં થાય. સમુદ્રદત્ત જિનમતિ માટે આવો બને છે.

જૈનનો વિશ્વાસ :—પણ એ કરતાં જિનમતિમાં એને વિશ્વાસ કેટલો બધો ? હજી કાંઇ એના લાંબા પરિચય કર્યા નથી. પરંતુ એ શ્રાવિકાની દીકરી છે, જૈન ધર્મ પામેલી છે, જગતમાં સારભૂત જે જિનવચન, એના ય સારને સમજેલી છે, એના માટે વિશ્વાસ વગર પરિચયે રાખી શકાય. જરાક આપણા આત્મા તરફ દૃષ્ટિ નાખો ને જુઓ કે જિનવચનનો સાર હૈયે ઉતર્યો છે ? રગેરગમાં જિનવચનના સારની ફોરમ ફેલાઇ ગઇ છે ? એ ય જીવો એક વખત તો સંસારના જ હતા. એમાંથી એવા ઊંચે ચઢ્યા છે. તો તમારે કયારે ચઢવાનું છે? **ચઢવાનો રસ્તો આ છે; અનંતજ્ઞાની જગતદયાળુ શ્રી જિનેશ્વર-દેવના એકેક બોલને આપણા મનમાં સ્થિર અને અનન્ય સ્થાન આપી દેવાય.** મારે તો જિને કહ્યું તે જ વિચારવાનું; તે રીતે જ વિચારવાનું. આવું થાય તો આત્માનું રોનક ફરી જાય. જિનમતિનું તેજ વિકસી ગયું છે તેથી એના પતિવ્રતાપણાની કલ્પના પણ સમુદ્રદત્ત આટલે સુધી કરે છે કે એ પણ મારી પાછળ ચરિત્ર લેશે. દેહના નહિ, પણ આત્માના સંબંધમાં આ સહેલું છે.

સમાચારને પાંખ :—સમુદ્રદત્ત સારો વિચાર માત્ર કરીને બેસી ન રહ્યો; એ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરી. શુભ વિચારની સાથે તેવી પ્રવૃત્તિ જોઇએ જ. અનંગદેવ ગુરુમહારાજ પાસે

સમુદ્રદત્તે ચારિત્ર લીધું. હવે તો ચારિત્ર-સાધનામાં મસ્ત છે. આ ખબર જિનમતિને પહોંચ્યા. સમાચાર પહોંચતાં બહુ વાર ન લાગી. એ કાળ એવો હતો કે સારા સમાચારને પાંખ આવે! આજે કાળા સમાચારને પાંખ આવતાં વાર નહિ! કોઈના દોષનું પાનું હાથમાં આવ્યું કે છાપામાં ને બીજે ત્રીજે નિંદાનું પાપ શરૂ થઈ જાય! જ્યારે નિંદાથી પૂર્વે લોકો ભડકતા. સમજતા કે "આવા મહાપુણ્યે મળેલ મોંઢાથી નિંદા ન થાય; એ મોંઢેથી તો મહાપુરુષોની સ્તુતિ પ્રાર્થના કરવાની." આવા હવ'માનથી પૂર્વકાળે ખરાબ સમાચારોનું ગેઝેટીંગ નહોતું થતું; અને ગુણાનુરાગને લીધે સારા ખબર પ્રસરી જતા.

જિનમતિ પતિની અચાનક દીક્ષા પર વિચારે છે:-

જિનમતિને સમચાર મળ્યા, કે "મારા પતિએ ચારિત્ર લીધું." સાંભળીને શું થયું એને? આજે શું થાય? તરતનાં લગ્ન થયાં હોય, હજુ કંઈ વાત-વિચાર કર્યા ન હોય, ને ખબર પડે કે "પતિદેવે ચારિત્ર લીધું!" તો શું થાય? ફડકાપાત જ ને? "કોને પૂછીને ચારિત્ર લીધું? તો પછી શું કામ પરણ્યાતા'? અને એમ જવા દઈશ એમને?...." શું બોલે ને કેટલું બોલે, તે આપણાથી બોલાય નહિ. પરંતુ એટલું ખરૂં કે આવા અવસરે પત્તો લાગી જાય કે હૃદયની ધર્મ સાથે કેટલી સગાઈ છે! પાપ સાથે જો સગાઈ હોય છે, અને સાંભળે કે ,પતિદેવ બજારમાં કઈ ચીજ લેવા ગયા, ને પૂછ્યા વિના કોઈ શરત કરી પચાસ હજાર રૂપિયા

કમાયા !' તો પછી પતિ ઘેર આવે ત્યારે, ભલે પોતાને પૂછ્યા વિના જ પતિ શરત કરીને રૂપિયા લાવ્યા હોય છતાં ખમાલ કરે ? ના ! જૂઠ-ડફાણુ ગમે તે કરીને છોકરો ૨૫-૫૦ હુન્નર કમાઈ લાવે તો ખૂશી થવાય છે ને કેમ ? પાપ સાથે સગાઈ છે એટલે પાપનો વધારો પાપના ખેલ-પાપની લોલબાલા.બધું ચાલે !

પરંતુ અહીં તો ધર્મ સાથે સગાઈ છે. મોહાંધતાના કુરંગ મટીને જિનવચનના રંગ લાગ્યા છે. એટલે જિનમતિએ સાંભળ્યું કે મારા પતિએ ચારિત્ર લીધું ત્યાં એનો સંવેગ વધી ગયો. એને અનુરૂપ આ પ્રમાણે વિચારણા કરી.

પ્રકરણ-૧૪

જિનમતિની તત્ત્વભરી વિચારણા :—

'ખરેખર ! આર્યપુત્રે ઘણું સુંદર કાર્ય કર્યું !' કેમ આમ વિચારે છે ? સંવેગ વધ્યો !

(૧) સંવેગ વધ્યો એટલે ધર્મ પર પ્રીતિ વધી !

(૨) સંવેગ વધ્યો એટલે મોક્ષની અભિલાષા જોરદાર બની.

(૩) સંવેગ વધ્યો એટલે સંસારનું આકર્ષણ ઘણું ઘટી ગયું, ને સંસાર પર નફરત વધી !

આવો સંવેગ કોણે વધાર્યો ? જિનવચને, જગતમાં મહાસારભૂતને સુવિજ્ઞાત કર્યા છે, એમાં એ વચનને અનુસારી પોતાના નિકટના સ્નેહી પતિનો વર્તાવ-ચારિત્ર સ્વીકાર સાંભળે છે, એથી સંવેગ વધી જાય એમાં નવાઈ નથી. જીવનના આદર્શ જિનવચને જે શિખવ્યા છે, તેનો અમલ પોતાના હૃદયનાથના જીવનમાં જોતાં પોતાનું હૈયું કેમ ન પુલકી ઉઠે ? મુક્તિના નિકટવર્તી જીવોનાં તેજ વધી ગયા

હોય છે! એટલે ગલીચ વિષય ભોગ તો કયાં ય ભૂલાઈ જાય છે! એવી આ વિચારે છે કે 'આર્યપુત્રે ઘણું સુંદર કાર્ય કર્યું! શું સુંદર? હજુ તને પરણીને તેડવા પણ નથી આવ્યા, ને સાધુ થઈ બેઠા! તને જરા પણ સુખ આપ્યું નથી. અને એનું એવું કાર્ય સુંદર?'....ના આ વિચાર સરખો નહિ! કેમકે એ વિચાર તો પાપ સાથે સગાઈવાળાં હૃદયનો છે. પણ જે સમજે છે કે **'જગતમાં તારણહાર એક ધર્મ જ! ઉપકારક એકલો ધર્મ જ! ધર્મ એજ આત્માનું સાચું સ્વરૂપ છે.** જેમ સુવર્ણમાં કયારેક મલિનતા દેખાતી હતી, પણ એનું એ સ્વરૂપ નહોતું. એનું સ્વરૂપ તો મહાતેજસ્વી નિર્મળતા છે. એમ આત્માનું સ્વરૂપ ધર્મ છે. એ ધર્મથી આત્મા બાદશાહ છે, સ્વતંત્ર છે, નિશ્ચિન્ત છે.' એવી જિનમતિની આંખ આગળ દેખાય છે કે-'જેવી વનવગડામાં સિંહ સામે હરણીયાની દશા, તેવી આ સંસારમાં પાપ અને માયા સાથે સગાઈ રાખનારા જીવની દશા! જીવને જાણે કર્મસંસાર કહે છે. ' કરી લે નાચ! સારા પૈસા, સારૂં ખાવા-પીવા મળ્યું છે તો સંધરી લે, ભોગવવાની તાકાત મળી છે તો ભોગવી લે, ઉડાવ અમનચમન ઉડાવ, ને જગત પર બને તેટલી હકુમત જમાવ. પણ યાદ રાખજે કે જમ-રાજરૂપી સિંહને મોકલું એટલી વાર છે. લખલૂટ લક્ષ્મી પડી રહેશે; કુટુંબ બહોળું ઉભું રહેશે, અને તને એ ઉપાડી જશે! તે પણ કોઈ અગમ અગોચર પ્રદેશમાં! કોઈ કુટુંબીને તારૂં સરનામું ય ન જડે કે તું કયાં લઈ જવાયો! ઉપાડી જાય ત્યારે કોઈ રોકનાર ન મળે કે

એને ભાઈ કયાં લઈ જાએા છે....એ તેા.....ઠીક પણ જમરાજ અંદરના પંખીને ઉપાડી જાય, પછી ખેાળીયું તેા કુટુંબી સાચવી રાખે ને ! ના ! એને તેા કુટુંબીએા કહે બાળી આવેા !' ને પેલાને જમરાજ ઉપાડી ગયા તે ઘેાર સંસાર-સાગરમાં પટકે ! કહેા જોે, ત્યાં એની કેવી કારમી દશા !!

સંસાર કલેશ-આયાસનેા ભરેલેા છે :—

જિનમતિ આ સમજે છે, માટે પાપ સાથે સગાઈવાળા હૃદયને યેાગ્ય વિચારેા તે નથી કરતી. એ તેા વિચારે છે કે 'આ સંસાર કલેશ અને આયાસથી ભરેલેા છે. દુઃખ અને મજૂરીથી ત્રાસમય છે. વિવિધ પ્રકારના વેઠીયા નાચ નાચવાના ! હર્ષ, શેાક, હાસ્ય, ગુસ્સેા....વિ. અનેક નાચ ! મજૂરી કરવાની અને પરિણામે કારમું દુઃખ ભેાગવાનું. આવેા સંસાર ! લક્ષ્મીમાં, લાડીમાં ....બધે સરવાળે કલેશ અને વેઠ ! ખરેખર, આર્યપુત્ર સમજી ગયા કે આ સંસાર હું ઉપાડીશ અને પહેાળેા કરીશ તેા આ દુઃખ અને આયાસ જ કપાળે લખાવાનું છે !'

પ્ર૦—પણ માણસ એટલું દુઃખ ઉપાડી લે તેા સારા સ્નેહીના સંયેાગ તેા મળે ને ?

ઉ૦—ના, એમાં ય એને વિયેાગની પેાક મૂકવાની ! જે સંસારમાં સ્નેહીજનેાના સંપર્કો, પરિણામે એ છૂટા પડી જઈ, નાશ પામી જવાના ! જોે સંયેાગમાં રાજી થયા તેા વિયેાગમાં પેાક મૂકવાની ! વાંઝીયાને કેાઈ પૂછે—'આ તમારી પાડેાશમાં કેમ પેાક મૂકાઈ રહી છે ? ને તમે

નિરાંતે બેઠા છો?' તો એના જવાબમાં એ શું કહે? 'ભાઈ! જેમ એને ત્યાં મંગળનાં વાજાં વાગતાં હતાં, ત્યારે અમે બેસી રહ્યા હતા, તેમ એને ત્યાં મૃત્યુની પોક મૂકાય છે, તે વખતે અમે નિરાંતે કેમ ન બેસી રહીએ? જે હસે તે રૂવે; હર્ષ કરે તે શોકમાં પડે.'

છતાં તમે કેમ સંયોગમાં ફસો છો? કારણ છે; મનને લાગે છે કે વિયોગ નહિ થાય ત્યાં સુધી તો સુખો મળશે ને? પણ, તમને હજુ ખબર નથી કે એ સંસારનાં સુખોના વિપાક મહાભયંકર છે. એ પરિણામે આત્માનું ઘોર નિકંદન કાઢનારાં છે. એનો દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરો:—

(૧) સુખભોગનો કાળ મામૂલી, જ્યારે દુઃખ-ભોગનો કાળ અપરંપારને? નબળા શરીરે સારી ભારે ચીજ જરા વધારે ખાઈ લેતાં કેટલી વાર? ૨-૫ મિનિટ, પણ પછી એના અજીર્ણ વગેરેની પીડાનો કાળ કેટલી મિનિટ ચાલે? કહોને મિનિટો કયાં ગણાય? કલાકો ય નહિ, દિવસોના દિવસો. સંગ્રહણીવાળાનું તો આવી જ બન્યું! એવું જ સંસારસુખના કાળ પછી. ત્યારે,—

૨. સુખની માત્રા ય અલ્પ, જ્યારે દુઃખની માત્રા જોરદાર! સુખ એક ડીગ્રીનું તો દુઃખ સો ડીગ્રીનું! જેઠ માસની ગરમીમાંથી માણસ આવ્યો, ડોલમાં ઠંડુગાર પાણી પડયું હોય, નહાવાની મઝા આવે ને? પણ તેને કહે કે 'જુઓ આનાથી નહાવું હોય તો નહાઓ. પછીથી ઉકળતા પાણીની ડોલમાં નહાવું પડશે!' તો પેલો ગરમીમાંથી

આવ્યો હોવા ઝતાં ઠંડા પાણીએ નહાવાનું સુખ લે? 'ના! ભાઈ, નથી જોઈતું તમારૂં ઠંડુ પાણી' એમ કહોને? તેમ જેને ધર્મની પ્રીતિ થઈ તે જગતના વિષયોને ઠંડા પાણીની ડોલ જુએ છે–પણ એની પાછળ પરિણામ-ધીખતા પાણીની ડોલ જેવાં છે! તેથી જ અમને સુખની ઈચ્છાઓ જાગશે, પણ એને અંદરમાં કચરીશું. એને પૂરી કરવાનો અમને મોખ નથી. આવું નક્કી કર્યું છે ને!

જિનમતિ વિચારે છે કે–'સંસારમાં વેઠ અને કલેશ અપાર! સંયોગ પાછળ વિયોગ! વિષયભોગના વિપાક દારુણ.

(૩) વિષયનું સુખ અલ્પ, અપાય અનલ્પ, અનંત! માટે એ પણ ઓરતો કરવા જેવો નથી કે સ્નેહીના વિયોગ થતા સુધીમાં તો લહેર કરીએ! માણસ હુલ્લડ જોવાની મઝા લેવા નથી જતો! કેમ વારુ? કપાઈ મરવાનો ભય છે. ચોથા મજલે છાપરાને કિનારેથી નીચે જોવાનો આનંદ લેવા નથી દોડતો. પડીને મરવાનું મહા-દુઃખ દેખાય છે માટે. ચોરીના ધન લેવા કે એવા બીજા રાજ્યના ગુના કરવા નથી જતો. કેમકે ભારે સજા અને નાલેશી થવાનું દુઃખ દેખે છે. ત્રણે ય વાત જિનમતિની સામે રમી રહી છે તે યાદ રાખવા જેવી છે. શાની? સંસાર, સંયોગ અને વિષયભોગની.

દુર્લભ માનવતા :—એ બધું તો ખરૂં, પણ મનુષ્યપણું કયાંથી મળે? અરે, તે ય મળે, પણ તેમાં જિનમત કયાંથી મળે? જગતમાં બધું મળવું સહેલું છે, માત્ર

મનુષ્યપણું અને જિનમત મળવો મુશ્કેલ છે. સાચો મોક્ષ-માર્ગ દેખાડનાર અને સંસારની જડ ઉખેડી નાખનાર જૈનધર્મ છે. બીજા તો ધર્મના નામે એવી વાત કહેનારા કે સંસારની જડ મજબૂત કરનારા ! **'अपुत्रस्य गतिर्नास्ति।** શું ધર્મ બતાવ્યો ? પુત્રવાળા બનો ! તે માટે લગ્ન કરો ! તે પછી બાયડીનો પરિગ્રહ કરો ! આ બધું ધર્મ ! આ શું છે ? ધર્મના નામે પાપનું પોષણ ! પાપને પાપ માનવાનું તો ગયું, પછી છોડવાની તો વાત જ ક્યાંથી ! જ્યારે આલોક પરલોકને સુધારનાર જૈનધર્મ છે. એની પ્રાપ્તિ થવી ઘણી ઘણી કઠીન ! તમને મળી ગયો છે, તેથી કિંમત ન આંકો એ જુદી વાત. પણ દુર્ગતિમાં કે અહીં અનાર્ય મનુષ્યપણામાં ફસેલાની દૃષ્ટિએ વિચારો તો દુર્લભતા સમજાય.

જિનમતિ વિચારે છે :—'આર્યપુત્રે તો ઘણું સારૂં કર્યું ! જિનમતની દુર્લભતા સમજી ઉભય લોકને સુખકારી માર્ગ લીધો. તો લાવ, હું પણ એમના દર્શનાર્થે જાઉં' હૃદયનો પ્રવાહ કયી દિશામાં વહી રહ્યો છે ? પરમાત્માની દિશા તરફ; કે મોહની દિશા તરફ ? કોની હારોહાર લાગણીનો પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે ? ભગવાનના તારક સિદ્ધાંતોની સાથે કે સંસારના પાપસિદ્ધાંતોની સાથે ? આપણે આપણી વિચારણામાં આ જોવાનું છે. ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે આ જીવનમાં આપણી લાગણીઓના શુદ્ધિકરણ પર જીવનમાં વિજય મેળવવાનો છે. લાગણીઓને મલીન

બનાવીએ ને બહાર ગમે તેટલું કરીએ તો પણ જીવન હારી જઇશું. તો એ જોવું જોઇએ કે લાગણીઓ કયાં વહી રહી છે ? લક્ષ્ય પણ નક્કી જોઇએ; અને માર્ગ પણ એ તરફનો જોઇએ. અમદાવાદથી જવું હોય દિલ્હી અને બેસે મુંબઇની ગાડીમાં તો કામ લાગે ? નહિ, લક્ષ્ય કમમાં કમ દુર્ગતિમાં ન ઝડપાઈ જવાય એવું જોઇએ ને માર્ગ પણ એ મુજબનો જોઈએ. માર્ગમાં પહેલું આ કરો. કે લાગણીઓના વહેણ જિનોક્ત તત્ત્વો સાથે થઈ રહ્યા છે. જિનના તત્ત્વ તો કહે છે 'બધું પછી, તારા આત્માનું પહેલું વિચાર.'

જિનમતિએ પોતાના માતાપિતાને પણ કહ્યું હશે ને 'સાંભળ્યું ? એમણે ચારિત્ર લીધું !' હસતાં કહેવાનું, ને પેલાઓને હસતાં સાંભળવાનું ! શજી થઈને મા-બાપ સાંભળે; દ્વેષ કરીને નહિ; તો જ ખોટી ધાંધલ ન મચે. જિનમતિનું હૃદય તો નાચી ઉઠે છે ! 'એમણે તો ઘણું સરસ કામ કર્યું ! આ દુર્લભ માનવ જીવનમાં આવીને આજ કરવાનું હતું. અને તે મારા સંબંધી થઇને કર્યું ! તે મારે મન તો મહા ગૌરવ છે ! પરણ્યા પહેલાં કર્યું હોત તો ગૌરવ ન મળત કે 'આના પતિએ ચારિત્ર લીધું.' જૈન ધર્મ પામેલી છોકરી છે એટલે વિચારે છે કે 'આમાં ગૌરવ છે !' માતાપિતાને કહે છે-'હું ખુશી થઈ, હવે હું એમના દર્શન વંદને જાઉં.' રજા લીધી, અને પરિવારને લઇ શોધતી શોધતી આવી, કે જ્યાં સમુદ્રદત્ત સાધુ છે. આવીને સમુદ્રદત્ત સાધુને જોયા, જોઇને ખૂબ જ ખુશ થઈ ગઇ ! કેમ ?

મોક્ષપુરીના માર્ગે જેણે પ્રસ્થાન માંડયું છે તેવા પોતાના પતિને જોઇ મોક્ષની અભિલાષાવાળી તેના હૃદયમાં ઘણો હર્ષ ઉભરાઇ ગયો, પોતાનું પણ એ જ લક્ષ છે. એને મોક્ષમાર્ગ વિના ભવ અટવીનો માર્ગ દારુણ ત્રાસવાળો લાગે છે. નજરે નિહાળ્યું કે 'હજુ હું ભવ અટવીમા ભમું છું ને એ તો મોક્ષનગર તરફના માર્ગે ક્ષેમકુશળ ચાલી નીકળ્યા છે!' આનંદનો પાર નથી. ચામડાના સુખ એને વિસરાઇ ગયા છે, અથવા ચામડી ઉઝરડાઈ જવા જેવા ભયંકર લાગ્યા છે. પછી સહેજે સાચાં આત્મસુખના વલણ બંધાય, એની લગની લાગે, ચારે બાજુ એના જ ફાંફા મારે એમાં નવાઈ નથી. કેટલા જીવનોની સાધના કરીને આવી હશે? એ સાધના પણ કેવી દિલની હશે! કેવી જોરદાર અને સતત હશે!

ભવ્ય અનુમોદના! :—

આંખ સામે આ તે સાધુ બની બેઠેલ દેખાય કે જેના નિમિત્તે એને જીવનભર બાળ વિધવાની જેમ સંસારના સુંવાળા લાગતા વિષયસુખ નહિ મળે. છતાં આની દૃષ્ટિ જુદી છે, તેથી હાથ જોડીને કેટલા સુંદર શબ્દોમાં, જુઓ કે તે શું કહે છે!—

પોતાના સ્વાર્થ કરતાં સામાના આત્મહિતની કદર કરો :—જિનમતિ શ્રાવિકા પતિના ચારિત્રની ઉપબૃંહણા કરે છે. કયારે કરી શકે? પોતાના સ્વાર્થને ભૂલી પતિએ કરેલું કાર્ય સારૂં અને સુખકારી માની એની [illegible]

કરવાનું મન થાય ત્યારે ને ? ચારિત્રનો માર્ગ સારો અને સુખકારી છે એવું એ માનતી હતી. આજે ય માનનારા છે. પરંતુ પ્રશ્ન એટલો જ રહે છે કે પોતાનો જ્યાં દુન્યવી સ્વાર્થ ઘવાય એવી વ્યક્તિ માટે પણ એ માન્ય છે કે આમણે સારૂં કર્યું ? જિનમતિ તો ઠેઠ હૃદયના ઉંડાણમાં તત્ત્વને પરિણમાવનારી બની છે; એટલે એને મન પોતાના દુન્યવી સ્વાર્થની બહુ કિંમત નથી; કિંમત છે આત્માના જિનોક્ત હિતમાર્ગની ! એટલે પતિના આત્માની હિતૈષિણી એવી એ પતિના ચારિત્ર જેવા હિતમાર્ગની સામે થવાને બદલે ભારે ઉપબૃંહણા કરે છે. શ્રાવિકા તો પતિના આત્માની હિતૈષિણી જ હોયને ? માટે પોતે એની કાળજી રાખે. આ તો પતિએ પોતાની જ પ્રેરણાથી ચારિત્ર લીધું છે. તો એમાં પત્ની પોતે સ્ખલનાનું નિમિત્ત ન બની જાય એ તો ખાસ ધ્યાન રાખે જ ને ? સ્નેહીના વ્રત-પચ્ચક્ખાણાદિ આત્મહિતના માર્ગમાં ભંગ કે અતિચારનું નિમિત્ત ન બની જવાય એ ખાસ જોવાનું છે, નહીંતર સ્નેહી થઈને સ્નેહીની જ કતલ કરવા જેવું થાય. આજે પણ દીક્ષા પ્રસંગે નાખુશ સ્નેહીઓ દીક્ષા પછી કહેનારા નીકળે છે કે 'દીક્ષા લીધી તો ભલે; હવે એને સારી રીતે પાળજો. સંસાર તરફ મન કરતાં નહિ.' શું છે આ ? જિનવચનની શ્રદ્ધાના બોલ. વ્રત લીધા પછી ભાંગવું એ મહાપાપનું કારણ છે, એવી શ્રદ્ધા ઉંડે ઉંડે બેઠી છે. એવાઓ કદાચ એકવાર નાખુશ હતા તેથી એને ધર્મદ્રોહી ન કહી શકીએ.

ઉપબૃંહણા ન કરો તો નુકશાન :—

જિનમતિ તો આથી ય આગળ વધી. પતિએ મહાન આત્મપરાક્રમ કર્યું છે; એના પર તેવી જ પ્રશંસા અને આભારની લાગણી પ્રદર્શિત કરવી જોઈએ. એને ઉપબૃંહણા કહે છે. ઉપબૃંહણા એ દર્શનાચારનો પાંચમો પ્રકાર છે. 'ઉવવૃહ થિરીકરણે' બોલ્યો છો ને ? અવસરે સામાના સુકૃતની પ્રશંસા ન કરો તો દર્શનાચાર લોપનારા બનાય; એ ભૂલશો નહિ. ગુરુ સુદ્ધાંએ આમ તો શિષ્યના મોઢે એની બહુ પ્રશંસા, એ ગર્વિષ્ઠ અને પ્રમાદી ન બની જાય એ હેતુથી, નહિ કરવાનું હોવા છતાં, અવસરે એની જ ઉપબૃંહણા કરવાની છે. નહિતર સંભવ છે શિષ્ય સારા શાસન-પ્રભાવક કાર્યમાં કે આત્મહિતના કાર્યમાં શિથિલ થઇ જાય-બહુ તપ કરવા છતાં ગુરુ તરફથી સારો ટેકો ન દેખાય તો એમ થાય કે 'ત્યારે મૂકો. માથાફોડ. ગુરુને જો ગમતું નથી; તો તપ કરવાનું શું કામ છે ?' આમ કરી તપ છોડી દે. આમાં નિમિત્ત કોણ બન્યું ? ગુરુની અનુપબૃંહણા. શાસ્ત્રમાં આવે છે,-

અનુપબૃંહણાથી ગુરુ-શિષ્ય બંને ય પડયા —

એક આચાર્ય મહારાજ પરગામથી મિથ્યાત્વી-વાદીને જીતી આવેલા પોતાના શિષ્ય સાથે ત્યાંના સંઘને એની પ્રશંસા કરતો જુએ છે. સંઘ એ પ્રભાવક શિષ્યને મૂકવા આવ્યો છે, ને ગુરુને કહે છે, 'ભગવંત ! આપના શિષ્યે ગજબ કરી, લોખંડી વાદીને પણ નિરુત્તર કરી દીધો.

મિથ્યાત્વ અંધકારને ધક્કો મારી જિનશાસનની જ્યોતિ ફેલાવી. શાસનનો ડંકો વગાડયો....' પ્રશંસા ગુણ ઝીલી શકયા નહિ. શિષ્ય તો બિચારો આવીને પગમાં પડયો. કહે છે, 'આપની કૃપાએ શાસનનું નામ રહ્યું.' પણ ગુરુએ એની ઉપબૃંહણા ન કરી. પરિણામ એ આવ્યું કે શિષ્યનો ઉલ્લાસ ભાંગી ગયો, તે એ ય શિથિલ પડી મન બગાડી ભવભ્રમણના પંથે ચઢી ગયો અને ગુરુ પણ ભવમાં ભમનારા બની ગયા. છતે ચારિત્ર જેવા મહાન જીવને પણ પંચાચારમાંના આચારનો ભંગ જીવનું મન બગાડી અનર્થ કરનારો બને છે. માટે જ અવસરે અવસરે સ્વાર્થને ભૂલીને પણ સુકૃતની ઉપબૃંહણા કરવાનું ન ભૂલતા.

(૪) ઉપબૃંહણા :—જિનમતિ પિતાની આજ્ઞા લઈ પતિ સાધુ પાસે પહોંચી જઇ ઉપબૃંહણા કરે છે! જુઓ આ બાલિકાના પ્રૌઢ વચનો! આ અબળાના પ્રબળ સુ-ઉદ્ગારો!

૧. 'સોહણુમાણુચિટ્ઠિયં અજ્જઉત્તેણ।

૨. છિન્ના મોહવલ્લી ।

૩. અવલમ્બિઅં સપ્પુરિસચરિયં।

૪. સમુત્તારિઆ અહં અપ્પાય ઇમાઓ ભવસમુદ્દાઓ ।

૧. આર્યપુત્રે સુંદર કર્યું :— શું કહ્યું પહેલું એણે? 'આર્યપુત્રે સુંદર અનુવર્તન કર્યું!' અનુવર્તન એટલે કોઇની પાછળ વર્તન. પ્રસ્તુતમાં મહાપુરુષોના વર્તનની

પાછળ અને ગુરુમહારાજના ઉપદેશની પાછળ વર્તન. આ વર્તન ચારિત્ર જેવા ઉચ્ચ પરાક્રમનું છે તેથી એ કહે છે 'સુંદર કાર્ય કર્યું.' આ કાર્યના પેટામાં સંસારત્યાગ આવ્યો; સગાંવહાલાના ત્યાગ આવ્યા, પરણેલીને મૂકવાનું આવ્યું. એ બધું જ સુંદર!! સાંભળતાં સાધુને પણ કેટલો બધો ઉત્સાહ વધે! કહેનારને કેવો સરસ ઉપબૃંહણાનો લાભ મળે!

થયું ન થવાનું નથી હોતું, પણ અજ્ઞાનદશાએ આવા મહાન સસ્તા લાભ ગુમાવાય છે :—સામાની ભૂલ થતી હોય તો પણ એના ધર્મકાર્યની તો પ્રશંસા જ કરો પછી ભૂલ માટે વાત્સલ્યભાવથી જરૂર સાવધાન કરજો. પહેલી પ્રશંસા કરવામાં એકવાર તો સામાને આપણા તરફ આકર્ષણ થાય છે, એટલે પછી જે કડવું કહે છે એની ભૂમિકા તૈયાર થાય છે, તમારા સંસાર–વ્યવહારમાં આ જો હોય તો ઘણા અંટસ પડતાં અટકી પડે. પાછું એમાં પ્રશંસા કરનારનું દિલ પહોળું ઉદાર બને છે એ ય લાભ છે. અને સામાનો પ્રેમભાવ વધે છે. જિનમતિ ગળગળી થઈને પતિ મહારાજને કહે છે 'આપે સુંદર કર્યું.' પોતાના યૌવનની મઝા મરી ગઈ એ નહિ, જીવનસાથી ગયો એ નહિ, અજાણમાં રાખી સંસારદ્રોહ કર્યો એ નહિ. ધર્મ કર્યો પણ છેતરીને કર્યો એ નહિ. આવી કોઇ વાત નહિ, કોઇ વિચાર જ નહીં. વિચાર અને વાત એક જ; 'આર્યપુત્રે સુંદર કાર્ય કર્યું!' કેમ એમ? સમજે છે કે 'ચામડાની મઝા

તો કૂતરા ય માણી જાણે છે. જે જીવનસાથી બનીને જન્મ-મરણના સાથી બનાવે એવા જીવનસાથીમાં શો માલ છે? ત્યારે દ્રોહ તો મોહના ટાયલાં કૂટીને આપણે સામાને એ મોહમાં ફસાવી આત્મા-પરમાત્મા, પુણ્ય-પાપ, સંત અને ધર્મ વગેરે ભૂલાવ્યું, એથી એ બિચારા દુર્ગતિના રવાડે ચઢી ગયા, એવા અનંતાને આપણે દુર્ગતિએ ચઢાવ્યા, એ દ્રોહ કયાં ઓછા છે? બાકી ધર્મ કર્યો પણ છેતરીને કર્યો એ તો એના જેવું કે તે જેમ કોઈ વિદ્યાપ્રેમી બાપ છોકરાને કહે 'તેં વિદ્યા લીધી પણ છેતરીને, મને અજાણમાં રાખીને લીધી. અથવા તું પૈસા કમાવવાનો મંત્ર શીખી આવ્યો પણ મને કહ્યા વિના શીખી આવ્યો!' અથવા કોઈ માતૃભક્ત પુત્ર પોતાના ભાઈને કહે કે 'તેં માતાજીની સેવા કરી પણ મને ઠગીને કરી, તે તારી સેવા નકામી!' શું કહે આવું? ના, એ બાપ તો ખુશ થાય 'ભલેને એમ, પણ મને ગમતું લાવ્યો છે ને?' ભાઈ ખુશ થાય 'છો ને મને અજાણમાં રાખ્યો, પણ મારા પૂજ્યની સેવા કરી છે ને?' એમ અહીં પણ જિનમતિ ધર્મને પોતાની મનગમતી ચીજ માને છે, એ બીજા લે તો સારું જ છે. ધર્મને એ પૂજ્ય માને છે. પોતાનો નાથ માને એની સેવા કોઈ પણ કરે તો એ સારું જ છે. ત્યાં પોતાના અજાણપણાની શી બહુ કિંમત છે? માટે જ કહે છે 'તમે સુંદર કાર્ય કર્યું.'

૨. મોહવેલડીને છેદી નાખી :-જિનમતિ બીજું એ કહે છે કે 'તમે મોહવેલડીને છેદી નાંખી.' અર્થાત્ આ

મોહવેલડી અનાદિકાળથી જે આત્મક્ષેત્રમાં ઉગેલી તે અમર જેવી છે. વજ્રથી મોટા પર્વતો ભેદવા સમર્થ એવા ઇન્દ્ર જેવા પણ આ મોહની કોમળ વેલડી છેદી શકતા નથી. એવી એ વિલક્ષણ મજબુતાઈવાળી છે. એને આર્યપુત્રે છેદવાનું ચમત્કારિક કાર્ય કર્યું. જિનમતિ પોતે જુએ છે કે પોતાના જેવી આકર્ષક પત્નીઓ પતિને કેવી મોહિત કરે છે! પતિ મુગ્ધ બની કેવા એના આદર કરે છે, વિશ્વાસ કરે છે, એની જગાએ આ પતિ જરાય ન આકર્ષાયા! જરા ય એને બહુ ન માની! અને ભડાક મોહ તોડી નાખ્યો! એ એમનું અલૌકિક પરાક્રમ નહિ તો બીજું શું? કુંવારા જ્યાં ફાંફા મારે છે, પરણેલા જ્યાં રૂપાળી પરનારી પ્રત્યે મોહ-મુગ્ધ બને છે, ત્યાં આ તો પોતાના કબજાની વસ્તુ અને સુંદર રૂપ-મૂર્તિ એનો જરાય લાભ લહાવો લેવાની વાત નહિ, અને પલકમાં એનો જીવનભર ત્યાગ કરે છે, એ મોહવેલડીને કાપી નાખવાનું કેટલું બધું શ્રેષ્ઠ અને દુર્લભ પરાક્રમ! લાખોના સૈન્યને જીતવાનું સહેલું, પણ મોહને જીતવાનું મહાકઠીન, મહામુશ્કેલ!

હા, જિનવચનનો રંગ લાગી જાય, એથી આંખ સામે નરકની અગ્નિ ધીખતી પુતળીઓ ભેટી ભડભડ સળગી જવાનું; તે એક વાર નહિ, પણ અસંખ્ય વાર! એવી બીજી પણ ઘોર પીડાઓને અસંખ્ય વર્ષો સુધી એક-ધારી સહવી પડવાનું નજરે દેખાય, એને મોહપાત્રના ત્યાગ કાંઈ જ મુશ્કેલ નથી, મોહના છેદન કાંઈ જ કઠીન નથી. આ-

આત્માના અસલી સ્વરૂપમાં જડનો કોઈ સંસર્ગ નહિ; અને છતાં અસાંયોગિક અનંત આનંદ ! શુદ્ધ સ્વગુણ રમણુતા !' એ સ્વરૂપની બરાબર શ્રદ્ધા થઈ જાય તો પછી ગમે તેવા રળીયામણા દેખાતા જડ પદાર્થો એ પણ વેઠ લાગે ! વિટંબણાકારક લાગે ! મોટા ચક્રવર્તીને ગટર ઉલેચવા જેવું લાગે ! સ્વ સ્વરૂપમાં મહાન સ્વસ્થતા છે, જ્યારે પર રૂપમાં વિટંબણા છે, ક્રોધ એ પર રૂપ. ક્ષમા એ સ્વ-સ્વરૂપ. ક્રોધમાં ચઢેલો એ વિટંબણામાં પડયો. અને ઝીલનારો એ મહાસ્વસ્થ બન્યો. એમ કામ એ પરરૂપ, એમાં તણાયો તે વિટંબણા પામ્યો ! બ્રહ્મચર્ય એ સ્વ-સ્વરૂપ, એમાં રહ્યો એ ઘણો સ્વસ્થ ! જડના બધા સંયોગમાં આવું. વિટંબણા કપાળે ચોટે. ક્ષમા, અહિંસા, સત્ય, દયા, બ્રહ્મચર્ય, તપસ્યા, દાન, વ્રત વગેરે સ્વ-સ્વરૂપમાં રમનારો મહા-સ્વસ્થતા અનુભવે છે. અખતરો કરતા ચાલો એટલે બરાબર આ વાત ગળે ઉતરશે. જડના મોહમાં જ વિડંબાયા. પાર વિનાની વિટંબણા વહોરી. અને નવી કર્મવિટંબણા વહોરાય છે. **મોહની વિટંબણાથી જ આત્માને કર્મકેદી બનવું પડે છે, ને કાયાની જેલમાં પૂરાઈ એની અનેક પરાધીનતા ઉઠાવવી પડે છે.** એની જ માત્ર નહિ, અનેક સગાંની અને વહાલાંની, શેઠની, સાહેબની અને આજે તો ઠેઠ નોકરની પણ પરાધીનતા વેઠવી પડે છે ! શાથી ? માયામાં પુસાયા માટે. મોક્ષમાં ગયેલાને છે કાંઇ વેઠ ? સમુદ્રદત્તે આવો બધો ખાડ જિનવચનમાંથી ભણી લીધો છે, નોકર મંગળીઆના જીવનમાં નજરે જોયો છે,

પછી કેમ એવા કરબીજ મોહને ન છેદી નાખે? છતાં સાચી સમજ પછી પણ પ્રલોભક સંયોગમાં એ સાચી સમજને તદનુસાર સત્પુરુષાર્થ કરવો કઠીન છે, પ્રલોભનથી આકર્ષાવું કઠીન છે, એ સમજનારી જિનમતિ પતિ મહારાજના ઓવારણાં લે છે અહો! તમે મોહરૂપી વિષવેલડીને છેદવાનું મહાન પરાક્રમ કર્યું? ત્રીજું એ કહે છે,—

૩. આપે સત્પુરુષના ચરિત્રનું અવલંબન કર્યું!

સત્પુરુષો ઠેઠ તીર્થંકર દેવથી માંડીને નીચેના નાના સાધુ સુધી. પાંચેય પરમેષ્ઠી એ સત્પુરુષો. એમનાં ચરિત્ર અદ્‌ભુત હોય છે. આત્મગુણોથી ઝળકતા! ઉચ્ચ ધર્મપુરુષાર્થોથી ઝગમગ ઝગમગ શોભતા! દ્વેષના અંધકારથી તદ્દન રહિત! એવા ચરિત્રનું આલંબન પતિએ કર્યું એ એમની મહાન ઉત્તમતા સૂચવે છે એમ જિનમતિ માને છે, અને સમર્થે છે. લોકો જૂદું કહેશે 'જોયું? કાયર! તે સ્ત્રીને મૂકી ભાગી ગયો, બાવો બની બેઠો.' પણ ખરી રીતે આજ સત્પુરુષનું અનુસરણ છે; સત્પુરુષને ઉચિત કાર્ય છે. દુનિયામાં ઘણા લોકો બીજાના હલકા જીવનના આલંબન કરે છે. પણ એ અસત્ પુરુષના આલંબન છે. ૨૦ વર્ષ પૂર્વે મેટ્રિકની પરીક્ષામાં ૫-૭ હજાર વિદ્યાર્થી બેસતા. હવે ૭૫ હજાર બેસે છે!! પૂર્વે ડાકટરો બહુ ઓછા, હમણાં હમણાં રાફડો ફાટયો છે! આજે સિનેમા શોખીનો, હોટલરસિયા, પરસ્ત્રી લપંટો કેવી રીતે વધી ગયા? ઘણું તો દેખાદેખી. અર્થાત્

અસત્ પુરુષોના જીવનને પકડનારા દુનિયામાં ઘણું; એટલે એની પાછળ ચાર ! ચારની પાછળ ચૌદ !.... એમ ચાલ્યું પણ સત્ પુરુષના જીવનનું આલંબન કરનારા બહુ જૂજ, એમાં ય તીર્થંકરદેવ જેવાના ય ચરિત્રજીવનની પાછળ આકર્ષાઈ, લાગ્યો એમના જેવાએ એ કર્યું, તો મારે વળી બીજું શું કરવાનું હોય ? એમના જેવા એટલે ? લખી લ્યો, ઇન્દ્રો જેમની સેવામાં હાજર થતા ! કુબેરો જેમના ઘરઆંગણે ધનના ઢગલા કરતા ! રાજકુળમાં જે જન્મેલા હતા ! દેવતાઓ જેમને જોઈ જોઈને આનંદિત થતા ! તો મનુષ્યોની શી વાત ? પાછા જન્મથી મહાવિરાગી એટલે ઘરમાં રહેવા છતાં, ભોગોથી પરિવરેલા છતાં, કર્મથી લેપાતા નહોતા ! એમાં વળી જન્મથી અવધિજ્ઞાની, મહાજ્ઞાની, તે તેજ ભવમાં પોતાનો મોક્ષ જાણતા હતા ! આટલું છતાં એમણે ઘર છોડ્યા, ઋદ્ધિ છોડી, નોકર-ચાકર મૂક્યા, કુટુંબી મૂક્યા, અને કઠોર ચારિત્રપથે પ્રયાણ આદર્યા ! તેમાં ય ઘોર તપસ્યાઓ કરી ! ઉગ્ર અભિગ્રહો ધર્યા ! ભારે પરીસહ સહ્યા ! ભયંકર ઉપસર્ગ વેઠ્યા ! આવું એ સત્પુરુષનું, પરમપુરુષનું ચરિત્ર ! એનું આલંબન પણ લેનાર કોક વિરલ ભાગ્યવાન ! જિનમતિ દેખે છે કે પતિએ એવા ભાગ્યશાળી બની સત્પુરુષના ચરિત્રનું આલંબન કર્યું. સનત્કુમાર ચક્રવર્તી જેવા એક લાખ બાણું હજાર રૂપસુંદરીઓ રાખીને સત્પુરુષ નહોતા બન્યા, પણ એનો ત્યાગ કરીને. સત્પુરુષનું ચરિત્ર એ કે જે ઇન્દ્રિય-વિષયો અને દેહસુખમાં દુનિયા આકર્ષાય છે એનો ત્યાગ [illegible] એટલું મલિએ

અવલંબન કર્યાની જિનમતિ ઉપબૃંહણા કરે છે. ચૌથી ઉપબૃંહણા કહે છે.–

૪. તમે તો મને ય જાતને ભવસમુદ્રમાંથી તારવાનું રૂચ્યું :– શું ! સંસાર ત્યજી ચારિત્ર લીધું તેથી તો બંનેનો ઉદ્ધાર કર્યો" હૈયામાં ભવભ્રમણ બદલ કેટલી આગ વરસી રહી હોય, ત્યારે આ શબ્દ નીકળે ? કર્મથી કલંકિત થવાનું કેવું'ક તીક્ષ્ણ ભાલાની જેમ ભોંકાતુ હોય, ત્યારે આ વેદનાના સુર નીકળે ? આત્માના ઉંડાણમાંથી વિષય રસ કેવોક સુકાઇ ગયો હોય, ત્યારે આ મનાય અને બોલાય ? પતિને કયાં ય લેશ પણ ઠપકો છે ? તો પછી "આ તમે તો દીક્ષા લઈને મને ઉભી સળગાવી દીધી ! આના કરતાં મને ઝેર કેમ ન આપ્યું ? મારૂં ગળું કેમ ટૂંપી ન નાખ્યું ? આવો જુલ્મ ? આવો દ્રોહ ? તો પરણ્યા' તા શું ઉપાડવા ?...." આવા તો કોઈ શબ્દો કે વિચાર જ શાના હોય ? એ તો સમજે છે કે 'અહો ! કેવું મારૂં મહા સૌભાગ્ય ! કેવા મારા પુણ્યોદય ! કે આવા સોભાગી પતિ મળ્યા ! સ્વ–પર તારક સ્નેહી મળ્યા. વિવેકી હૃદય–નાથ મળ્યા ! મારા જિનેન્દ્રનાથને શોભાવે એવા સગા મળ્યા ?' એ સમજે છે કે 'પૂર્વે પતિ અને પત્ની તો અનંતા મળ્યા. પણ એ બધા મોહવિષના કામવિષના પ્યાલા પાઈ પાઈ સંસારસમુદ્રમાં રખડતા કરનારા હતા. અહીં પણ બીજા પતિ મળ્યા હોત તો કદાચ એ ય મોહવિષના કટોરા જ પાત.' કવિ ઋષભદાસ કહે છે ને,:–

'વિશ્વાસે વહાલા કીધા, પિયાલા ઝેરના પીધા,
પ્રભુને વિસારી દીધા રે, પામર પ્રાણી.'સં.

તેથી જિનમતિ વિચારે છે કે "કામઘેલો જીવ, વિષયઘેલો જીવ, મોહમૂઢ જીવ હલાહલથી ય ઉગ્ર એ ઝેરના પ્યાલાને અમૃત પ્યાલા સમજે છે. તેથી એના દેનારમાં ફસાય છે. સારૂં થયું કે આ પતિ સમુદ્રદત્ત પોતે જ વિવેકી બની, બીજાને ઝેરના પ્યાલા પોતે ધરવા નહિ; અને બીજાના ઝેરના પ્યાલામાં પોતે મોહવું નહિ,'–એ ગણત્રીએ સંસારમાંથી ઉઠી પ્રભુ તીર્થંકરદેવના મહામાર્ગે વિચરવા ગુરુચરણે જઈ બેઠા ! એથી એ તો હવે નિર્મળ બ્રહ્મચર્ય, સંયમ વગેરેની સાધના કરી તરી જવાના; પણ એમણે મને ય સગવડ કરી આપી. મારા લગ્ન પહેલાં કર્યું હોત તો કોણ જાણે મને મોહ છોડત કે કેમ ? પણ આ તો લગ્નસંબંધથી ગાંઠી એવા સુંદર સંયોગમાં મૂકી કે મને એમણે ઉત્તમ આદર્શ આપ્યો. આવા પતિ શોધતાં ય ક્યાં મળે ? હવે તો અબ્રહ્મથી તો સહેજે બચી જ; પણ વધારામાં હવે મારે કોની વેઠ કરવાની ફરજ છે ? કોઈનીય નહિ તેથી હવે તો તારક પરમાત્મા, સદ્‌ગુરુ અને ધર્મની જ સેવામાં લાગી જાઉં. એટલે મારૂં ય કલ્યાણ થઈ જાય. આમ એ ય તર્યા ને હું ય તરી. ભયંકર ભવસમુદ્રમાંથી તરી જવાનો કેવો સુંદર યોગ !" આ બધી સુસમજથી જિનમતિ ઉપબૃંહણા કરે છે.

"હે આર્યપુત્ર ! તમે બહુજ સુંદર કાર્ય કર્યું !

મોહની વેલડીને જ કાપી નાખી કે જે ઝેરી વેલડી અનંત અનંતકાળથી આત્મઘરમાં ઉગેલી, ફાલી-ફૂલીને ઝેર ફેલાવી રહી હતી ! અને ભાવપ્રાણનો નાશ જ કરનારી હતી. વળી તમે તો આ સત્પુરુષોના આચરણનું આલંબન કર્યું એથી તો તમારા કેટલા ગુણ ગાઉં ? તમારા જીવનને કેટલા ધન્યવાદ આપું ! એથી તો તમે મને અને તમારા આત્માને ભવસમુદ્રથી પાર ઉતાર્યા !"

ધર્મ સિવાય બધું ફૂચા લાગે, બધે ભય લાગે, બધે નાલેશી લાગે તો આવી વિચારણા અને વર્તાવને અવકાશ છે. ધર્મ સિવાયની મહાન કોટિની પણ વૈભવની વાતો હૃદયને બાળનારી હોય, ત્યારે જ આવા ધર્મની ઝંખનાઓ થાય; તેવા ધર્મની ભારોભાર અનુમોદના થાય. અનુમોદના પક્ષપાતવાળી નહિ. માણસ પોતાના હોય કે પારકા; દરેક આરાધનારના પગે પડવાનું મન થાય; તેમનાં વધામણાં કરવાનું મન થાય. ત્યાં 'આ તો આપણા પોતાના જ છે, આપણા સ્વાર્થને કચરનારા છે, એના ધર્મમાં સંમતિ શી ? એવું ન થાય. "સંસાર હૈયાને બાળે છે, ધર્મ હૈયાને ઠારે છે. સંસારમાં ભય છે, ધર્મમાં નિર્ભયતા છે. સંસાર પરાયો લાગે, ને ધર્મ પોતાનો લાગે." પછી ભલેને પોતાના સ્વાર્થને ઊંધો વાળનારા પતિ છે, તો ય એમનામાં જ્યાં ધર્મ જુએ ત્યાં ઝૂકી પડે ! જિનમતિ ઝૂકી પડી ! એ કહે છે, "તમે તો મને તારી ! તમારા જેવા સોભાગી પતિ મળ્યા પછી હું રઝળું ભવમાં ? મેં નજરે જોયું કે મહાન

સમૃદ્ધ નગરવાળો માર્ગ તમે લીધો, તો તે જોયા પછી ભવ અટવીમાં હું ભમતી રહું ? ના હું ય નીકળી જાઉં.”

જિનમતિની દીક્ષા :–જિનમતિએ પણ અનંગદેવ ગુરુમહારાજ પાસે ચારિત્ર લીધું; અને સાધ્વીના સમુદાયમાં ભળી ગઈ. શરીરની સગાઈ ભૂલી ગઇ, સ્વ–પરના આત્માના હિત જોયા, તો શું ખરાબ થયું ? ઉલ્ટું સારૂં થયું. બંને ય પવિત્ર મહાત્મા બની જગત્પૂજ્ય બન્યા !

સમુદ્રદત્ત ગ્રૈવેયકે :– સમુદ્રદત્ત મુનિ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી ગ્રૈવેયક દેવલોકમાં પચીસ સાગરોપમવાળા દેવ બન્યા ! ગ્રૈવેયકના દેવ એટલે નિર્વિકાર દેવતા ! તો અહિં સાધુજીવનમાં નિર્વિકારતાનો કેટલો અભ્યાસ કર્યો હશે? કોઇ વિષયની લોલુપતા નહિ, કોઇ કષાયનો ઉધમાત નહિ. નિર્વિકારના સુખ કેટલા ઉંચા ? વિકારીના માનેલા સુખ કરતાં કરોડો અબજો ગુણા ! !

મંગળા નિધાને :– નોકર મંગળીયો સમુદ્રદત્તને છરી લગાવીને કપળ્યો પર્વત પાસે, કે જ્યાં નિધાન દાટેલું છે. ધન કાઢયું. સાત લાખ સોનામહોરો દાટેલી બહાર કાઢી ! ચક ચક ચળકી રહેલી છે ! જોઈને આનંદનું શું પૂછવું ? લક્ષ્મીના લાલચુને પાછી કૃપાળી લક્ષ્મી ! આ લક્ષ્મીના લોભમાં કરેલા ભયંકર દુષ્કૃત્યનો ય અફસોસ શાનો હોય ? ઉપરથી નિર્દોષ સમુદ્રદત્તને ઠગ્યાનો અને છરી મારી જંગલમાં રખડતો મૂક્યાનો આનંદ ! આવા ભયંકર કાળા હૃદયમાં છટ્ઠી નરકના ભાતા બંધાય એમાં નવાઇ નથી.

આટલું પાપ કોણે કરાવ્યું ? લક્ષ્મીએ, કયાં આત્માની દિશા ! ને કયાં જડ પદાર્થોની !

છતાં મંગળને લક્ષ્મી ભોગવવાની વાત કયાં છે ? એણે તો પાછું ઢાટયું ! અને પથરાઓના સમૂહથી ઢાંકયું ! જમીન એવી સ્વાભાવિક બનાવી દીધી કે ત્યાંથી આવતા જતા કોઈને ખબર ન પડે કે અહિં નિધાન દાટેલું હશે ? અને પોતે ત્યાંજ રહ્યો. માંસાહારી બન્યો. કલેશપૂર્વક પોતાની આજીવિકા નભાવે છે ! કલેશ એટલે હૃદયની કલુષિતતાપૂર્વક. એના મનને તો આ ધનની લૂંટ છે. માને છે કે "હું તો જગતનો બાદશાહ બની ગયો !" અજ્ઞાન અને મિથ્યા મોહમાં એ તણાઈ ગયો છે. માંસાહારી એવા પાપમય જીવનમાં પડ્યો. સંયોગ માણસમાં કેટલો પલટો લાવી દે છે ! નોકર શ્રાવક શેઠને ત્યાં રાત્રિભોજન પણ નહિ કરતો હોય, તે સંયોગ ગયા ! અને જંગલમાં ધનનો સંયોગ થયો તો માંસાહારી બન્યો. સીધેસીધું જીવન ચાલતું હતું તો મન કોમળ અને ભેલું ન હતું; પણ લક્ષ્મીના મોહમાં મન કઠોર અને મેલું બની ગયું.

પ્રકરણ-૧૫

મન અને વિકલ્પજગતનું ફળ કેવું આવે ?

પ્ર૦-જંગલમાં એકલો છે, તો મન કોની સામે બગાડવાનું ?

ઉ૦-પાસે રહેલી લક્ષ્મી એના મનમાં આખી કાલ્પનિક દુનિયા ખડી કરે છે ! એટલે તો હવે એકલો શું, અનેકની વચમાં થઈ ગયો ! કલ્પના એવી ચીજ છે કે આમ બહાર

વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો જગત નાનું હશે, પણ કલ્પનાના જગતના વિસ્તારનો પાર નહિ ! જે વાસ્તવિક દુનિયામાં ન મળે તે માનસિક દુનિયામાં મળે ! એનો અર્થ સંજ્ઞી બન્યો–મનવાળો બન્યો તે ભયંકર ગુનો કે બીજું કંઈ ? તુચ્છ યોનિઓમાં મન નહોતું, વિચાર–શક્તિ ન હતી, હવે વિચારક શક્તિવાળો માનવ બન્યો, તો એ વિચાર–શક્તિ એને માટે ઉપકારક બની કે મારક બની ? જે માણસો વિકલ્પની દુનિયામાં પડી ગયા, તેમને પાપનો પાર નહિ. કેમકે કુવિકલ્પો છે ! જો જો, એક જ મનથી બે જાતનાં કાર્ય થઇ શકે છે. સજ્ઞાન, સાવધાન મનમાં સુવિચારોનું જગત રચાય; તેથી મહાન પાપક્ષય અને પુણ્યોપાર્જન ! અજ્ઞાનતાવાળું મન કુવિકલ્પોની દુનિયા સર્જશે, જેમાં રૌદ્રધ્યાન અને નરકનાં ભાતાં ભેગાં થશે ! તંદુલીયો મચ્છ નાનકડો છતાં ઘોર નરકમાં કેમ જાય ? માનસિક કુવિકલ્પોના પાપે. મન છે એટલે એમને એમ બેસી ન રહેવાય ! વિચારણા તો ચાલે ને ? તો ગમે તે વિચારણા ચાલે તેવું ધોરણ રખાય ? ધારો કે જંગલમાંથી જતા માણસને વિષવૃક્ષ મળ્યું. તો શું એમ કહે કે "ભાઈસાબ મોંઢુ છે એટલે ગમે તે મોંમાં નખાય જ ને ?" તો તો ઝેર પણ નખાય ? ના, ત્યાં તો ઝટ કહેશે ગમે તે ન ખવાય. ગંડેરી ચવાય, પણ માત્ર શેરડી પર જીવતા ઉંટના મીઠા લીંડા ન ચવાય. તો પછી શું વિચારો ગમે તે કરાય ? કે વિવેક જોઈએ ? સારા–ખોટાની પરખ જોઈએ ?

મંગળા છઠ્ઠી નરકે:—

મંગળીઓ પોતાના મનની કાલ્પનિક દુનિયામાં વિચારે છે–"હું મોટો શેઠ બનીશ !.... પેઢી જમાવીશ... ચમર-બંધી થઈશ.... નોકર-ચાકર રાખીશ.... માયકાંગલો નહિં રહું.... સત્તાધીશ બનીશ," આ નોકર માત્ર વિકલ્પની દુનિયામાં રમે છે; નિધાનમાંની એક ગીની પણ ભોગવવાની નહિ ! જાતે ભોગવવાનું તો ઘેર ગયું; પણ બીજા માટે બુરું વિચારે છે. એમજ એ નિધાન ત્યાં રાખી મરીને છઠ્ઠી નરકમાં પહોંચ્યો. હાય લક્ષ્મી ! કેવી ક્રૂર એ ! નિજના આત્માને સરાસર ભૂલાવી કેવા ઘોર વિકલ્પોમાં જ જીવન સડાવી નાખે છે !

છદ્મસ્થજીવને વિકલ્પો રચવા પાછળ થતા દુર્ધ્યાનમાં કયાં કયાં ઘોર કર્મ બંધાય છે, તેનું ભાન કયાં છે ? એ તો ઉપરથી કહેશે કે "આપણે તો સંતોષ રાખવો.... જે મળે તેટલામાં ચલાવી લેવું....બહુ દોડધામ નહિ કરવાની !" પણ આવું કહેનારા માણસોને પૂછો કે "સંતોષ રાખ્યો છે ? મૂડી કેટલી રાખી છે ? અંદરના હૈયાની વાત બોલો. પાછું મળે એવું લાગે ત્યાં દોડો કે નહિ ? તમારું કોઈ ઉઠાવે ત્યાં સંતોષ ખરો ? કે અશાંતિ સળગે ? એકલી બહારની કથનીથી માપ ન નીકળે. અંદરના વિકલ્પો કેટલા, તેના પર માપ નીકળે. દેખીતું જીવન સીધું સાદું હોવા છતાં વિકલ્પોથી જીવ બહુ જ ભારે થાય છે."

વિકલ્પસર્જિત દુનિયા રાક્ષસ !:—

માપ કાઢો કે કાયાથી પાપ કેટલું કરીએ છીએ, ને

વિકલ્પોથી કેટલું ? શું કરીએ સાહેબ ! સંસારી છીએ.... ચુલો–હોલો સંભાળવો પડે....બજારે જવું પડે....” ભલે કાયાથી આટલું કર્યું, પણ મનથી વધારે નહિ ને ? ચોમાસાનો દહાડો છે, કોલસા સળગતા નથી, લેજવાળા થઈ ગયા છે, તો મન બિલકુલ શાંત ને ? કે કોલસાવાળા પર મન ઉતરી પડે ખરૂં ? માત્ર એક દિવસનું ય માપ કાઢીએ તો હૃદય કંપી ઉઠે તેવી માનસિક હાલત છે ! ધમધોકાર રાત ને દિવસ કામ ચાલુ છે ! ઉંઘમા ય સ્વપ્ન ચાલુ તો જાગતાં તો સંકલ્પ–વિકલ્પોમાં અટકવાનું જ શાનું હોય ? વિકલ્પસર્જિત દુનિયા રાક્ષસી હોય છે ! વિકલ્પ કરનારને પોતાને જ ખાઇ જાય ! ખાય તે ચારે બાજુથી ખાય ! પુણ્ય ખાય ! ગુણ ખાય ! સમતા ખાય ! પ્રેમ ખાય ! જ્ઞાન ખાય !

મારી દુનિયા એટલે એકલી જિનમતિ નહિ :–**માનસિક વિચારણામાં જો પ્રભુશાસનનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તો જીવન બધું બદલાઈ જાય !** આખો ઝોક ફરી જાય ! સમુદ્રદત્તનો ઝોક કેવો ફર્યો ! નોકરના મોંઢે સાંભળ્યું કે ‘જિનમતિ વંઠી ગઇ છે !’ તો એ સમાચાર પર ખોટા વિકલ્પો રચવાને બદલે માનસિક વિચારણામાં પ્રભુશાસનનો ઉપયોગ કર્યો ! ‘ઉભો રહે, મારી દુનિયા એટલે એકલી જિનમતિ નથી. એમાં ખરા તો મારા જિનેશ્વરદેવ છે. એ ત્રણે ય કાળ માટે ઉત્તમોત્તમ છે ! એ જો મારી પાસે છે તો એક જિનમતિ ખોવાઈ જવામાં શું

રોઉં ? અને વિચાર કરું તો આત્માને તો જિનમતિ શું, પણ પોતાની કાયા સાથે ય કયાં કાયમના મેળ છે? આ તો ભલા ભાઈની પ્રીત ! મુસાફરખાને મેળો ! મનથી મુક્ત વિચાર કરતાં તો દેખાય છે કે નજર સામે એકલી જિનમતિ નથી; સમસ્ત દુનિયા છે. એ દુનિયામાં મોહના નાટક જીવો નાચી રહ્યા છે. તેવા કોઈ નાટકની અસર, સંભવ છે કે, પત્ની પર પણ થયેલી હોય. પરંતુ એમાં એનાં કર્મ અને વાસના કામ કરે છે, ત્યાં મારો શો અધિકાર, કે હું વિચારું કે એ આમ કેમ થઈ ગઈ? હવે હું જ એ નાટકમાં ભળું નહિ, માટે મારે સાવધાન થવાનું. બહાર કંઈ દેખાતું નથી, પણ જિનવચનના સહારે અંદરમાં આ દુનિયા ઉભી કરી ! 'આપણને એવા નાટકમાં ભળવાનો ખપ નથી, આપણે તો ચારિત્ર લઇશું, ઘેર જવું નથી, કેમકે ઘેર જાઉં તો કોઈ નવું વિઘ્ન આવીને ઉભું રહે. એના બદલે સીધો ગુરુ મહારાજ પાસે જઇશ !....' પગથી ચાલીને તો મળશે ત્યારે મળશે, પણ મન તો ઉપડવા માંડયું ! 'આરાધના કરીશ ગુરુમહારાજ પાસે....! કુવિકલ્પોને બદલે શુભ વિચારણાની ધારામાં ચઢેલો એ ચારિત્ર પામશે ત્યારે પામશે, પણ પાપધારાને અટકાવીને એ અત્યારથી કર્મની નિર્જરા કરી રહ્યો છે ! શુભ વિચારણાની ધારા પાસે ન રાખી તો કુવિકલ્પોની ધારા પાસે જ સમજી રાખજો; ને એ પોતાની જાત માટે રાક્ષસનું કામ કરે છે, આપણે જો ખોટા વિકલ્પમાં નથી તણાતા, તો બહારનો કોઇ શું બગાડી શકે ? **'अप्पा मित्तं अमित्तं च'** પોતાનો આત્મા જ પોતાનો મિત્ર

અને શત્રુ છે. સ્વયં જ શુભ વિચારોમાં ચઢે છે, તો જાતને તારે છે. સ્વયં જો વિકલ્પોની હોળી સળગાવે છે, તો જાતને જ મારે છે.

સાગરોપમ એટલે :—

નોકર અને શેઠમાં ફરક કેટલો પડયો? નોકર કુવિકલ્પની દુનિયામાં રમી, મરીને છઠ્ઠી નરકમાં પહોંચ્યો! ને શેઠ શુભ વિચારણામાં ગ્રૈવેયકમાં પહોંચી ગયા! કેવા જંગી કાળ? ૨૨ ને ૨૫ સાગરોપમના! સાગરોપમ સમજો છો ને? એકેકા સાગરોપમમાં એકેક ક્રોડ પલ્યોપમો એક-બે વાર નહિ, સો-બસો વાર નહિ, હજાર-બે હજાર વાર નહિ.... દસ કરોડ વાર પસાર થાય !! શું થાય છે 'અધધ! છઠ્ઠી નરકના રોજીંદા મિનિટે-મિનિટના છેદન-ભેદન-કુટણ આટલા બધા દુઃખો સતત દીર્ઘકાળ સહવાના?' ના, આટલું જ નહિ, એવા બાવીસ સાગરોપમ સહવાનું! ૧-૨ વાર નહિ, પણ ૨૨ વખત દસ કરોડ ક્રોડ પલ્યોપમ પસાર થાય એટલા બધા દીર્ઘાતિદીર્ઘ કાળ સુધી જીવલેણ દુઃખની ચક્કીમાં પીસાવાનું! પલ્યોપમ પણ નાનો કાળ નથી. જુગલીયાના અસંખ્ય વાળના ટૂકડાથી ખચોખચ ભરેલા જોજનીયા કૂવામાંથી ૧૦૦-૧૦૦ વર્ષે એકેક ટૂકડો કાઢતાં એટલે ઇ.સ. ૨૦૦૦ ની સાલમાં એક જ ટૂકડો કાઢ્યો, પછી ૨૧૦૦ની સાલમાં બીજો કાઢ્યો, ૨૨૦૦ની સાલમાં ત્રીજો ટૂકડો....એમ કરતા આખા કૂવાના સમસ્ત ટુકડા કાઢવાના....એમા જે કાળ જાય તે પલ્યોપમ કાળ !! અર્થાત્ અસંખ્ય વર્ષ વીતે.

અજિતદેવ તીર્થંકર ભગવાન વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજને કહી રહ્યા છે 'તું સમુદ્રદત્ત તો હજી ગ્રૈવેયકમાં છે, પણ પેલા મંગળને છટ્ટી નરકે બાવીસ સાગરોપમનો કાળ પૂરો થયો, તે ત્યાંથી બહાર નીકળી આજ મહાવિદેહમાં આજ વિજયમાં રાષ્ટ્રવર્ધન ગામમાં વેલ્લિતક ચંડાળને ત્યાં બોકડો થયો. એ મોટો થતાં, બીજા બોકડાઓની સાથે જયસ્થળ નામના નગરમાં તેને લઇ જવામાં આવે છે. રસ્તે જતાં પાછો ભવિતવ્યતાએ નિધાનના પ્રદેશ આગળ આવે છે. એ પ્રદેશનો એને પૂર્વે ખ્યાલ છે, પૂર્વે ખૂબ પરિચય છે, તેથી તે પ્રદેશ જોતા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું ! પણ તેથી શું ? 'હું મંગળીયો નોકર.... આ મારૂં નિધાન....પણ મારા કામમાં ન લાગ્યું.' પશુને લોભ હોય ? હા, લોભનો અભ્યાસ કરીને આવ્યો છે, તે હોય. પૂર્વજીવનના અભ્યાસથી તેનું અહીં ઉદ્બોધન થયું. પણ તે એના માટે એકલો અનર્થકારી નીવડવાનો છે. માટે જ માનવભવે, એવા અભ્યાસ ન પડી જાય એ ખાસ જરૂરી છે. બોકડો ત્યાં ઉભો રહી ગયો; ખસતો નથી. ચંડાળ દંડો લગાવે છે. દંડો પડયો એટલે ચાલવા માંડયું. પણ ધણીની નજર ચૂકી, કે પાછો નિધાન આગળ આવીને ઉભો. ફરી ચંડાળ આવ્યો, ને દંડ લગાવ્યો, તે પાછો ચાલ્યો. પણ જાતિસ્મરણથી નિધાન તો હવે કોટે વળગ્યું છે, તે શાનો આગળ જાય ?

જાતિસ્મરણ જ્ઞાનનો શું ઉપયોગ જો લોભના સંસ્કાર કાયમ છે ? તેમ આપણને જાતિસ્મરણ થઈ જાય. પણ

અંદરમાંના મોહના સંસ્કાર જાગી જાય તો ? વૈરાગ્ય થાય ખરો ? આવું કોઈ જ્ઞાન ગમે છે બહુ, પણ પ્રશ્ન એ છે કે એની પાછળ સાચું જ સુઝશે ? કહીએ તો ખરા 'શ્રી સીમંધર જગધણી આ ભરતે આવો....સયલ સંગ છોડી કરી ચારિત્ર લેઇશું,'–પણ આપણા ચાલુ સંયોગમાં, વિચારો કે, આપણે ખરેખર સંસાર છોડી દઈએ ? ભલે ભગવાન ખુદ પધાર્યા પણ પેલી પત્ની બિચારી આપણા વિના નિરાધાર બની જાય એમ જે લાગે છે, છોકરાં હજી નાના લાગે છે, મોટી ઉઘરાણી બાકી છે...વગેરે વગેરે બધું મટી જાય ? ભગવાનના શાસનમાં ચાર મુનિઓએ કેવળી ભગવાનને પૂછ્યું 'પ્રભુ અમારા કેટલા ભવ ?'

કેવળજ્ઞાનીએ તરત કહ્યું, 'આ તમારો છેલ્લો ભવ છે.'

કહો કેવો સરસ યોગ ! પણ જાણે છો આ સાંભળીને મુનિઓને શું શું થયું ?

'ઓહો ! આ છેલ્લો જ ભવ ? તો પછી આ વ્રત-નિયમોમાં કૂચે મરવાની શી જરૂર ? ચાલો સંસારની સફર ઉઠાવીએ.' એમ વિચારી ગયા સંસારમાં ! બસ ? મોંઘેરું જ્ઞાન તરવા માટે કે ડૂબવા માટે ?

કોઇ દિવ્યજ્ઞાન, કોઇ દિવ્યદર્શન લાભ કથારે કરે ? એની સાથે મોહના સંસ્કાર જોર ન કરતા હોય તો.

બોકડો રહી રહીને ત્યાં જ આવે છે, કસાઈની જાત ! ક્રોધમાં આવીને એણે બોકડાને ત્યાંનો ત્યાં જ મારી નાખ્યો !

બોકડો જાતિસ્મરણ અને સાત લાખના માલને પામી શું કમાયો? તમારે એ નથી છતાં કમાણીમાં છો. એ જૈન ધર્મથી છે. પેલો મરીને ઉંદરનો અવતાર પામ્યો. ઓઘસંજ્ઞાથી તે દલ્લાને પોતાનું કરી બેઠો. ઓઘસંજ્ઞા એટલે જાતિસ્મરણ નહિ, માત્ર અનાદિની તૃષ્ણા. એના યોગે નિધાનની આસપાસ ભમવા લાગ્યો. જમીનમાં નીચે નિધાન જોઇ લીધું છે, 'સરસ છે! કિંમતિ છે! કામનું છે!....' આ સંસ્કાર પૂર્વભવના છે. એટલે એના પર મગરૂબીથી રહેવા લાગ્યો.

એવામાં ત્યાં સોમચંદ નામનો જુગારી આવ્યો. તે આવીને સાલના ઝાડ નીચે નિધાનની બાજુમાં બેઠો. ત્યાં ઉંદરડો મગરૂબ થઇને એને જુએ છે. જુગારીને જોઈ એની સામે આવી ઈર્ષ્યાથી પોતાની ડોક ઉંચી કરે છે, ને પૂંછડી ઉંચી કરે છે. જુગારીને આશ્ચર્ય લાગે છે કે 'આમ કેમ કરે છે?' પણ પેલો તો વધારે ને વધારે ચીડવવા લાગ્યો. મોટા થેકડા લગાવે છે! કેમ આમ? અજ્ઞાનતા અને લક્ષ્મીના લોભમાં ગર્વ આવી ગયો છે! તો આવું તો માનવ શ્રીમંતોય કરે છે ને? આ તો ઉંદર! પણ એની આ ચેષ્ટા જુગારી સહન કરે એમ નથી, એણે ગમે તે રીતે ઉંદરડાને ત્યાં જ ખલાસ કરી નાખ્યો.

મંગળીયો જુગારીનો પુત્ર :—

મરીને તે જ જુગારીઆને ત્યાં પુત્ર તરીકે જન્મ્યો. માતા કેવી મલી? જુગારીની પત્ની દુર્ગિલિયા! તોય સાવ કાન–

નાક વિનાની ! લ્યો, મનુષ્યભવ મળ્યો! પણ ઉચ્ચ કુલાદિ ધર્મસામગ્રી વિના શું કામનો ? તમને તે સહિત મળ્યા પછી જીવનમાં જો ધર્મ જ મુખ્ય નહિ, તો એ કેટલી બધી અકર્મિતા ! પુત્ર મોટો થયો. રૂદ્રચંડ એનું નામ રાખવામાં આવ્યું. દોષોથી ભરેલો છે. અનેકના સંતાપનો કારણ બને છે. ત્યાં વળી વિષવૃક્ષ જેવું યૌવન પ્રાપ્ત થયું ! શાસ્ત્રકાર કેટલી સચોટ ઉપમા આપે છે. જેમ વિષવૃક્ષ ઉપરથી મીઠા લાગે તેવા ઝેરી ફળો આપે છે. તો એનું ફળ શું ? મોત જ ને ? એમ યુવાની મીઠા લાગતા ઇન્દ્રિયરસો અને કામ, ક્રોધ, લોભ, ગર્વ વગેરે આપે છે પણ એનું ફળ ? અનેક જન્મ-મરણાદિના ભયંકર દુઃખો ! જુવાની ઝેરી ઝાડ સમી છે. એમાં આ દુરાચારો અને ચોરી-લફંગી આદિ અકાર્યો કરે છે. એમાં એક વાર ચોરી કરતાં ખાતરના નિમિત્તે પકડાયો. તેને રાજા સમર ભાસુર પાસે લઈ જવામાં રાજાએ એને જીવતો ને જીવતો શૂળીએ ચઢાવી દેવાનો આજ્ઞા આપી. શૂળીમાં એ કરુણપણે વીંધાઈને રીબાઈ રીબાઈને મર્યો ! મરીને પાછો બીજી નરકમાં કંઈક ન્યૂન ત્રણ સાગરોપમમાં પહોંચ્યો !

જુઓ દુઃખની દશા ! આટલું છતાં, આવું અનંતવાર બની રહ્યું છે છતાં અજ્ઞાન અને મોહાંધ જીવની ખંધા ચોર-બદમાશની જેમ વિષય-કષાયની લત છૂટતી નથી ! સંસાર એવો છે કે એ લતને વધારનારા સંયોગો પાછા આવીને ઉભા રહે છે. આ જીવને એ જ લક્ષ્મી નિધાન આવી લટ-

કાય છે ! એ લક્ષ્મીના નિધાને શું આપ્યું ? પાપની વાસના, દોષોનો વિકાસ, અને ભયંકર દુષ્કૃત્યોના આચરણ ! લક્ષ્મી સારી ? તમે ઝટ કહેવાના કે,

પ્ર૦— સત્કાર્યમાં ખરચે તો સારી ને ?

ઉ૦—લક્ષ્મી પોતે સત્કાર્યમાં ખર્ચવાનું શિખવે ? ના, એ તો અંદરની ધર્મવૃત્તિ અને ઉદારતા શિખવે. ત્યારે એવી ધર્મની વૃત્તિ અને ઉદારતા મળી હોય, અને કદાચ લક્ષ્મી ન મળી હોય તો પોતાના આત્માને મોટો સંસાર સાગર તરવામાં વાંધો આવે ? ઉલટું કહો કે લક્ષ્મી આવવાથી તો ધર્મવૃત્તિ કેટલાયને સુકાઈ જાય છે.

નરક પછી શ્રીદેવી, તે ફરી આને ભેટે છે ! :-

બીજી નરકમાંથી નીકળી પૂર્વનો મંગળીયાનો જીવ માર ખાઇ હલકો થયો તે હવે લક્ષ્મીનિલય નગરમાં અશોકદત્ત શેઠની શુભંકરા પત્નીની કુક્ષીમાં **શ્રીદેવી** નામની પુત્રી તરીકે જન્મ્યો શ્રીદેવી મોટી થતાં લગ્ન કોઇ સાગરદત્ત શેઠના પુત્ર સમુદ્રદત્ત વેરે કરવામાં આવ્યા. ત્યાં શ્રીદેવીની કુક્ષીમાં પૂર્વનો સમુદ્રદત્તનો જીવ દેવલોકમાથી ચ્યવીને પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, ને જન્મ્યા બાદ તેનું નામ **સાગરદત્ત** રાખવામાં આવ્યું.

ધર્મ અને પરમાત્મા પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનો :— કહો કેટલો સુંદર યોગ મળી ગયો ! આ ધર્માત્મા પુત્રથી પોતે લોઢું છતાં પારસમણિસંગે સુવર્ણ સમાન બની જાય !

પણ ખાટલે મોટી ખોડ ! લક્ષ્મીની સાથે હાડોહાડ સગાઈ બાંધી છૂટે નહિ, ત્યાં પારસમણિસંગ લુગડે બાંધ્યા લોઢાને શું કરે ? એ સગાઇ છુટવા માટે ધર્મની સાથે, વીતરાગ-દેવની સાથે, સગાઈ કરવી જોઇએ. જીવનમાં દેવાધિદેવનો અને ધર્મનો ઉપકાર સમજવો જોઇએ કે કેવા એમના અનુપમ ઉપકારે આપણે એકેન્દ્રિયાદિ નીચી દશામાંથી આટલે બધે ઊંચે આવ્યા ! આ ઉપકાર ભૂલાય તો કેવી મોટી કૃત-ઘ્નતા ? શું મનને એટલું ન થાય કે દુનિયામાં જરાક રોગ મટાડનારા, દારિદ્ર ફિટાડનાર,–કે એક જરા સારા લત્તામાં ઘર ભાડે અપાવનાર એ પણ મરો ઉપકારી લાગે છે, તો **ધર્મે તો આપણને દુર્ગતિના મહારોગ ટાળ્યા, પાપોદયના મહાદારિદ્ર ટાળ્યા, અને સારી માનવગતિમાં સ્થાન અપાવ્યું, તો એમના પ્રત્યે કેટલી બધી કૃતજ્ઞતા જાઇએ ?** બાકી એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે કુટુંબ ને કમીલા, કે સંસાર ને લક્ષ્મીની નવાઇ નથી.

પ્રકરણ-૧૬

કર્મસત્તા, ભવિતવ્યતા અને પુરુષાર્થ :—

પ્રથમ ભવમાં લક્ષ્મીની ખાતર મારી નાખનારો ભાઈ અહીં માતા બને છે ! અને મરનારો પોતે હવે મહા-ગુણીયલ છતાં એનો પુત્ર બને છે ! સંસારની સ્થિતિ નાટક જેવી છે ! નાટકમાં ય આવું અજુગતું ન બતાવે; તેવું અજુગતું કર્મસત્તા આ સંસારની રંગભૂમિ પર બતાવે છે. કર્મ

અકલ્પ્ય ઘટનાઓ બનાવે છે. એટલા જ માટે **વિવેકી આત્મા એવી કર્મની અઘટિત ઘટનાઓને જોઇને સંસાર ઉપરથી આસ્થા ઉઠાડી લે છે, ને રુચી વિનાનો બની જાય છે.** બીજી ખૂબી એ છે કે વૈરી જીવ રખડી રખડીને આવ્યો તે પાછો આના સંબંધમાં આવે છે ! કેમ જાણે ગમે તેવો આ સારો આત્મા હોવા છતાં એના જૂના અશુભ કર્મો. તે કર્મો એને એના સંબંધમાં ખેંચી જાય છે ! આવી યોજના કરવા કંઇ બ્રહ્મા નવરો નથી પડ્યો ! તેમ આવી ગોઠવણ કોઇને પસંદ નથી. પસંદગી ચાલે એમ નથી; કે ધાર્યું બને એવું નથી. એજ સંસારમાં જીવની મહાપરાધીનતા સૂચવે છે. તો આ ઘટનાઓ ચોક્કસ બને તો છે જ. તો પ્રશ્ન થાય કે,–

પ્ર૦–અઘટિત ઘટનાઓ કોણ બનાવે છે ?

ઉ૦–કર્મ અને ભવિતવ્યતા, જે કર્મ અને ભવિતવ્યતા માણસનું ધાર્યું કંઈ જ ન ચાલવા દે એની કોઈ જ પસંદગી કે અનિચ્છા ન જુએ ! અને ઉપરથી ન ધારેલું ને ન પસંદ કપાળે ચોંટાડી દે ! એવી કર્મસત્તા અને ભવિતવ્યતાને ગણકાર્યા વિના ધાર્યું કરવાના કોડ સેવનારો અને પસંદ પડે તે જ કરવાનો ઠેકો રાખનારો, એ સામાન્ય મૂર્ખો કહેવાય કે મૂર્ખ શિરોમણિ કહેવાય ? જે વાત કર્મસત્તાના હાથની છે, જેની સામે આપણું કંઇ નીપજતું નથી, એમાં "હું આમ કરી નાખું, ને તેમ કરી નાખું.." આ મૂર્ખાઈ શા ? જે ભવિતવ્યતા પોતાનું ધાર્યું કર્યે

જાય છે, ત્યાં 'મેં આમ કર્યું હોત તો આમ ન બનત' એવી પોક શા માટે મૂકવી? એ વખતે તો વિશ્વાસ ધરવો જોઇએ કે "આમાં ભવિતવ્યતા અને કર્મનું ધાર્યું જ થવાનું છે અગર થયું છે! મારૂં કાંઇ ચાલે એવું નથી." એમ વિશ્વાસ ધરીને ઉલટું એવા અવસરે આપણો પુરુષાર્થ આપણી અદ્ભુત શક્તિઓ અને પુણ્યાઇ એમાં વેડફી નાખવાને બદલે જ્યાં ધર્મક્ષેત્રમાં સારી રીતે કારગત થાય એમ છે ત્યાં કાં ન ખરચવી? પણે તો આપણું કાંઇ ઉપજે એમ નથી. એ સુધારવું આપણા હાથની વાત નથી. જ્યારે અહીં તો વીતરાગદેવની ભરી ઉપાસના કરવી, એમનું સ્મરણ કરવું, એમનો જાપ, એમની ભક્તિ કરવી, એ આપણા હાથની વસ્તુ છે, આપણો પુરુષાર્થ અને પુણ્ય કામે લગાડી શકાય એમ છે. જે વાત કાણુમાં નહિ, તેમાં પોતાનું અનંત પુણ્ય ખરચી નાખવું તે તો ગમારતા કે બીજું કંઈ? એના બદલે **ધર્મના ઉત્તમ અનુષ્ઠાનોની બાબતોમાં મોટો પુરુષાર્થ ચાલે એવો છે.** માનવશક્તિઓ સારી કામ લાગે એવી છે, માનવ પ્રયત્ન સારો કામ લાગે એવો છે, તો એ કાં ન કરવા? જ્યાંથી પાક નીકળે એમ હોય એવી જમીન પર બીજની સામગ્રી અર્થે, ને મહેનત કરે તો કામની કહેવાય છે. એમ આ માનવના જીવનમાં સામગ્રીમાં શરીરની, ઇન્દ્રિયોની, મનની, બુદ્ધિની, વિચારણાની, વાણીની ઉત્તમ શક્તિઓ છે! આજુબાજુના સારા સંયોગોની પુણ્યાઇ છે. તેમ મહેનતમાં ધર્મક્ષેત્રે પુરુષાર્થ કરી શકાય એમ છે તેથી ત્યાં જો એનો ઉપયોગ કરે તો ધાર્યું

થાય. પણ જો કર્મસત્તા સામે કરે તો બધું રદ-બાતલ ! એવી કર્મસત્તા સામે ખર્ચેલ શક્તિનો આ પ્રભાવ કે ગુણચન્દ્ર નીચો નીચો ઉતરે છે, મૂર્ખ ઠરે છે ! અને ધર્મ-ક્ષેત્રે વાપરેલી સામગ્રી અને શક્તિનો પ્રભાવ છે કે વૈરીના સંસર્ગમાં આવવું પડતું છતાં બાલચન્દ્ર હવે ખૂબ જ ઊંચો ચઢી ગયો છે !

સાગરદત્ત યોગ્ય ઉંમરનો થતાં જૈનધર્મ પામ્યો. ત્યાં એ જ નગરના ઈશ્વરસ્કંધ નામના શ્રાવકની પુત્રી નન્દિની સાથે એના લગ્ન થયા. પોતે શ્રાવક છે, એટલે દુનિયાદારીના સંબંધ જોડવામાં પણ ધર્મને હાની ન પહોંચે તે જુએ છે. સંસારની માયા-જાળમાં ફસતાં આપણા ધર્મને હાની ન પહોંચવી જોઈએ, પણ ટેકો મળવો જોઈએ, એ તકેદારી દિલમાં એક માત્ર ધર્મની ભારોભાર અપેક્ષા ભરી હોય તો બને. નન્દિનીને એક પુત્રનો જન્મ થયો. પુત્રના જન્મોત્સવ નિમિત્તે પરિવારસહિત સાગરદત્ત લક્ષ્મીનિલય પર્વતે ઉજાણી કરવા ગયો. ત્યાં પુત્ર-મહોત્સવની ધજા રોપવા જમીન ખોદવા માંડી. ભવિતવ્યતાએ બરાબર એવી જ જગાએ એ ખોદાયું કે જ્યાં પેલા નિધાનનો કાંઠો દેખાઈ ગયો ? પણ તરત જ તેણે એ જગાને દાટી દીધી; ને ધજા બીજે ચઢાવી. અહીં પૂછો,-

પ્ર૦—નિધાન એકદમ કાઢયું નહિ ? સો કામ પડતાં મૂકી આ કરવું જોઈએ કે બીજું ?

ઉ૦—પણ યાદ રાખો કે આ કિંમત કરી કરીને જ એની

માયા એવી લગાડી દીધી છે કે પછી ત્યાં ધર્મની માયા લાગતી નથી, ને ભવ બગડે છે. **સંસારમાં ભટકતાં ભટકતાં એક જીવનમાં પણ લક્ષ્મીની કિંમત કાઢી નાખતાં આવડે તો પછીનાં જીવન સુંદર!** એક વખત તો આંખમિંચામણાં કરતાં આવડવું જોઈએ, પછી તો ખૂબી એ થાય કે એની સામે આત્મહિતકર ધર્મની કિંમત ખૂબ આંકતા આવડે. એથી ધર્મસાધના વધવાથી પુણ્ય વધે, ને લક્ષ્મી વધુ મળે. છતાં હવે તો સહેજે મનને એની કિંમત તુચ્છ! એમ ભવપરંપરા સુધરી જાય.

નિધાન અંગે માતાની સલાહ લે છે :—પુત્ર-મહોત્સવની ઉજાણી જમી લીધી. ત્યાં સાગરદત્તને વિચાર આવ્યો કે 'આમાં શું કરવું જોઈએ? એ માટે લાવ; માતાની સલાહ લઉં.' કોને પૂછવાનો વિચાર કરે છે? જે માતાને એ નિધાન પર જન્મ-જન્માંતરથી મોહ છે, એ માતાને પૂછવાનો વિચાર કરે છે! શું કહેશે એ? પણ આને બિચા-રાને માતાની ઓળખ નથી. એ તો વિનયભાવ છે. તે જઈને માતાને કહે છે,—

'મા, આ રીતે નિધાન નિકળ્યું છે, તો શું કરવું ઠીક?'

માતા શ્રીદેવી કહે છે—'ભાઈ, એ જગા પહેલાં તું મને દેખાડ, પછી કહું શું કરવા યોગ્ય છે.' પેલાએ તો ભોળા ભાવે સ્થાન બતાવ્યું!

પાપનાં કારસ્થાન :—શાસ્ત્રકાર લખે છે કે, અજ્ઞાન અને લોભ! આ લક્ષ્મીના નિધાન પર એ બે તત્ત્વો એવા

કામ કરી રહેલા છે; કે એને વશ એ શ્રીદેવીના જીવે પૂર્વે પંચેન્દ્રિય માનવના ઘાત પણ કર્યા છે, ને તેથી પોતાને નરકની પીડાઓ પણ વેઠવી પડી છે; પણ એનો ખ્યાલ નથી હમણાં. હમણાં તો એજ અજ્ઞાન-લોભના વારસા ચાલુ છે. 'લક્ષ્મી બહુ સારી ! ઘણી સરસ....એને મારી કરી રાખું....' આ વાસના થઈ માતાએ નિધાન જોયું, એટલે પાછું નવે નામે પાપનું કારસ્થાન રચવા તૈયાર થઈ જાય છે. વિચાર કરે તો ખબર પડે કે આ પાપનાં કારસ્થાન કેવાં છે! 'મેં એ કારસ્થાન કરવામાં બાકી નથી રાખી, તો હવે શા માટે ? કયું એવું પાપ છે કે જેનું કારસ્થાન મેં નથી કર્યું ? અને હવે જો પાછું કરીશ તો ઉગરવાનું ક્યારે ?' આ વિચાર કોને આવે ? જ્ઞાનીના પડખાં સેવનારને આવે, તત્ત્વ સમજનારને આવે. આ માતાનો જીવ તો પાપી છે, અજ્ઞાની છે. એટલે ભયંકર વિચારે છે, 'જો આ નિધાન હું કાઢીને લઈ જાઉં, તો એને મારી પાસે કેમ રખાય ? તેમ રાખું તો પણ આ વાત દિકરાથી કેમ અજાણી રહે ? એના મનમાં થાય કે નિધાન શોધ્યું મેં, અને કબજો મા શાની રાખે ?'

બધા મારા જેવા :—જોયું ? દુષ્ટ માણસ પોતાના જેવું જગતને જુએ છે. તો સજ્જનનીય આ વિશેષતા છે કે એ ય બીજાને પોતાની જેમ સીધા જુએ છે. આપ ભલા તો જગ ભલા એનું નામ.

મ૦—તો શું ખરેખરા દુષ્ટને સજ્જન માનવા ?

ઉ૦—શું કામ ખરેખરા દુષ્ટ કહેા છેા ? એમ કહેા કે એ જીવ બિચારા તેા સીધા છે. પરંતુ કર્મ ગુંડા એમની પાસે અકાર્ય કરાવે છે. વળી આપણા માટે તેા એ કર્મ-ક્ષયમાં, વૈરાગ્યમાં સહાયક હેાઈ સજ્જન જ છે.

પ્રકરણ–૧૭

લેાભી માતાની દુષ્ટતા

અહીં શ્રીદેવી પેાતે દુષ્ટ હૃદયવાળી દિકરાને તેવેા ગણે છે; અને નિધાનનેા લેાભ જબરેા લાગ્યેા છે. તેથી વિચારે છે કે 'હવે તેા ત્યારે દિકરાનેા ઘાટ ઘડી દઇશ અવસરે !' **કુવિકલ્પેાની દુનિયા ભયંકર છે.** જે પાપી લક્ષ્મીના પાપસંસ્કારેા આત્મક્ષેત્રે ઉંડા પડી ગયા છે, તેનેા પાક થતાં શી વાર લાગે ? નિધાનનું દર્શન થયું એ વરસાદ પડયેા કહેવાય; અને વરસાદ પડયેા એટલે પાપનેા છેાડવેા ઉગ્યેા ! **આ છેાકરાને મારી નાખીશ, અને પછી અહીંથી નિધાન હું લઇ જઇશ.'**

લક્ષ્મીથી પાપનાં સાહસ, ધર્મથી સુકૃતનાં :–

આજ સુધી વહાલેા કરેલેા દિકરેા, તેનું ખૂન કરવા સુધીનું સાહસ આ લક્ષ્મી કરાવે છે. દુનિયાની ઘણી ચીજો, એમાંનું એક આ દ્રવ્ય લક્ષ્મી, એની પણ આટલી ભયાનકતા, તેા જગતની બધી ચીજોની ભયાનકતા કેટલી ? આંખના વિષય, કાનના વિષય... દરેકની કેટલી ? હરણીયાં ઢેાલ્યા-ઢેાલ્યાં સંગીત સાંભળવા આવે છે. મેાટા શિકારીઓ–રાજાઓ

શિકાર કરવા જંગલમાં જાય, ત્યાં સાથે સંગીતકારોને લઈ જાય, સંગીતકારો ત્યાં સંગીતના સૂર રેલાવે છે, ત્યાં હરણીયાં દૂર દૂરથી ખેંચાઈ આવે. પણ એ હરણીયાને સાંભળવાનું ફળ શું આપે છે? તીક્ષ્ણ બાણથી વિંધાઈ જવાનું. રુચેલી લક્ષ્મી એ પાપનાં મોટાં સાહસ કરાવે છે, જેમ રુચેલા પરમાત્મા અને રુચેલો ધર્મ એ સુકૃતના મોટા કાર્ય કરાવી શકે છે. એટલે જ જીવનમાં કયા સાહસ છે? સુકૃતના છે? તો એના પર ધર્મરુચિની ખાતરી રાખી શકીએ.

દિકરાને મારી નાખવાનો વિચાર કરી, હોંશિયારીપૂર્વક એને મા જવાબ આપે છે,—

'દિકરા! દ્રવ્ય તો ઘણું છે! આપણે ઉપાડી લઇ જઇએ, તો કદાચિત રાજાને ખબર પડી જાય! તો તો એની સાથે સાથે બાકીનું આખું ય ઘર રાજા લૂંટી જાય, અને ભાઇ, રાજાને કોણ પહોંચે? માટે અવસર જોઈને આને લઈ જઇશું.' જે પ્રસંગ જેમ ગોઠવવો હોય તેમ ગોઠવી શકાય. માટે જ પ્રસંગને દોષ દેતાં પહેલાં આપણું વલણ તપાસો. અહીં દિકરો તો શાણો છે એટલે કહે છે–'માતા તું જેમ કહે તેમ.' વલણ બહુ લક્ષ્મીનું નથી. તેથી એ જ પ્રસંગને અનર્થનો સમજી એની તાંત મૂકી દે છે. માતા–પુત્ર ઘેર આવ્યા. કેટલાક દિવસ વીત્યા ...

જીવન તો માતા-પુત્ર બંનેનું પસાર થાય છે, પરંતુ સાગરદત્તનું મન તદ્દન પ્રશાંત છે. જોઈએ તો લક્ષ્મી બંનેથી દૂર પડી છે. છતાં માતાને મનમાં લક્ષ્મી વસી ગઈ છે, તેમાં

એણે તો પૂર્વ ભવોમાંય બહુ જ અભ્યાસ લોભ–દ્વોષ, મૂર્ચ્છા-દ્વોષનો કર્યો છે. એ દ્વોષના કારણે એને બિચારીને જે દિવસો પસાર થાય છે તે પુત્રને મારવાની ચિંતામાં પસાર થાય છે. 'કયી રીતે મારૂં ? કોઈ જાણી ન શકે...મારવાની ક્રિયા બનવાની હશે ત્યારે બનશે, પણ કુવિકલ્પોનું તોફાન અત્યારથી શરૂ થઈ ગયું. રાત ને દિવસ પુત્રને મારવાની ચિંતામાં આકુળવ્યાકુળ થતી માતા દિવસો વ્યતીત કરે છે. આ શું છે ? નરકની તૈયારી ! ઘોર અશાતા વેદનીય ઉપાર્જવાનું કાર્ય છે. **પાપસ્થાનકની સેવામાં ગુમાવેલું માનવજીવન, એમાંથી અનેક ભવોનાં સર્જન કેમ થાય છે** ? બીજા પશુજીવન જેવામાંથી કેમ નહિ ? એનું કારણ માનવપણાની બુદ્ધિમત્તા છે. આ બુદ્ધિના યોગે ડહાપણ હોય, જગદ્‌ગુરુ શ્રી જિનેશ્વરદેવનું આલંબન લેવાય તો અનેક ભવોના છેદન થઈ શકે એમ છે. પણ પાપના વિચારો ચાલુ છે, આરંભ–સમારંભ, વટ–આબરૂ....વગેરેની વિચારણાઓ સમયે સમયે ચાલુ, તેથી સાતે કર્મો સમયે સમયે બંધાય છે. પાછાં ચીકણાં પાપના જ બંધ પડે છે. એવા ઘોર કર્મ કે એના વિપાકકાળે ઘોર ત્રાસમાં રીબાવાનું, અને વધારામાં પાપબુદ્ધિ !! શું સાર કાઢયો મનુષ્ય જન્મમાંથી ? આ માટે જ ધર્માત્મા જાગતો રહેછે કે 'હું આ પાપના પ્રદેશમાં ફસાયો છું. મારા આત્મામાં પાપના પુંજ વધી રહ્યા છે. માટે સદ્‌વિચારો વધુ રમતા રાખવા દે. ધર્મની ચોવીસે ય કલાક શા માટે જરૂર છે ? **જો ચોવીસે કલાક ધર્મ રમતો રહે તો કુકલ્પનાઓની પાપ**

દુનિયા ઉભી ન થાય. બજારમાં ભલે જાય, પણ તપ-ત્યાગ, શીલ ને ભાવ, જીવનની અસારતા–આ બધાની વિચારણા ચાલુ જ રહે. 'જો આ સંસાર આવો, લક્ષ્મી આવી તો પછી મારે એની વેઠ કયાં સુધી કરવાની ?' આવું મનમાં રમતું હશે, પછી બજારમાં જશે ખરો, પાછો ઘેર આવશે ખરો પણ મુખ્ય વિચાર એક કે **'ક્યારે છુટું આમાંથી ?'**

પ્ર૦— ચોવીસે ય કલાક કયો ધર્મ થઇ શકે ?

ઉ૦—**ધર્મ એટલે** દાન, શીલ, તપ અને ભાવ. ધર્મ એટલે એની ભાવના, એના મનોરથ. ધર્મ એટલે સ્વ દુષ્કૃતની ગર્હા અને મહાપુરુષોના સુકૃતની અનુમોદના. મહાપુરુષોના જીવનની વિચારણા. ધર્મ એટલે જિનેશ્વરદેવના ઉપકારની વિચારણા. ધર્મ એટલે વૈરાગ્ય ભાવનાઓ, જગતની અનિત્યતાની, સંસારે અશરણની.... આ બધો ધર્મ છે.

પ્ર૦—ચોવીસે ય કલાક હૃદયમાં રમતો રાખવાથી શું ? કંઈ કરી તો શકતા ન હોઈએ.

ઉ૦—એમ પણ રમતો રાખવાનો લાભ એ છે કે સમયે સમયે પાપનાં પોટલાં બંધાવા અટકી જાય છે ! પાપ વાસનાઓ દૃઢ થવાનું અટકી જાય છે ! ભવિષ્યની દુર્ગતિઓ અટકી જાય છે. પાપનો બંધ ઘણો જ ઓછો, ને પુણ્યનો બંધ અપરંપાર. તેથી સદ્ગતિ અને ધર્મ સામગ્રી બહુ સસ્તી અને સુલભ થાય છે....આવા બધા લાભો છે. અસ્તુ.

માતાનો ખૂની ઉપાય :—પરંતુ આ નન્દિની માતાને ઉત્તમ એવો પુત્ર મળવા છતાં એને મારવાની જ વિચારણા ચોવીસ કલાક કરી રહી છે. ઉપાય શોધી કાઢયો. સહેલામાં સહેલો ઉપાય છે. શું છે એ? પુત્રને પોષધ હોય, ઉપવાસ કર્યો હોય, તેના પારણામાં જ્યારે કકડીને ભૂખ લાગી હોય, એમાં ય ઉપવાસથી પેટ નરમ પડયું હોય ત્યારે જે ખાય તે તરત લોહીમાં મળી જાય, બસ, તે વખતે 'ઝેર આપી દઈશ! જેથી ઝેરનું પણ પ્રસરણ જલ્દી થઈ જશે. અને મારૂં કામ પણ પતી જશે!'

જુગજુગનાં કર્મ સામે તપ : સાગરદત્તને ઝેર

કયાં લઈ જાય છે લક્ષ્મી? ધર્મીના ધર્મ કર્યા પછીના પારણામાં ઘોર વિશ્વાસઘાત કરવા સુધી! પુત્ર તરીકે તો ભૂલી! પણ 'આ સારો શ્રાવક છે,' એ પણ ભૂલી! વિચાર કરીને અટકી નહિ; પણ સાગરદત્ત ઉપવાસનું પારણું કરવા બેઠો, ત્યાં ઝેર આપી દીધું! સાગરદત્તે તો વિશ્વાસથી માતાએ પીરસેલું બધું ખાઈ લીધું, પણ ખાધા પછી ચક્કર આવવા લાગ્યા. પાસે રહેલી પત્ની નંદિનીએ જોયું કે 'આમને કંઈક થઈ ગયું.' તેથી એણે મોટી બુમરાણ કરી દીધી. માતા હોંશિયાર છે; એણે માપી લીધું કે 'આ કોલાહલથી લોકો આવશે, અને કદાચ મારૂં ધાર્યું ન થાય,' માટે પુત્ર મરી ન જાય ત્યાં સુધી કોઈ ન આવે, એથી જોર જોરથી એણે બુમ પાડવા માંડી; બાલી હોહો....ને હાહા....કરવા માંડયું. એક બાજુ સાસુ છે, ને એક બાજુ

વહુ છે ! બંનેની સામસામી ચડાઈ ચાલી, શબ્દની ! ને વચ્ચે આ ધર્મી જીવને ઝેર પ્રસરતું જાય છે ! વિચારો કે જે પૂર્વભવમાં ઉંચું ચારિત્ર અને ઉંચો દેવલોક પામેલાને પણ આવા ઝેરનો ભોગ થવું પડે, તો આપણા આત્મામાં જ્યાં ૧-૨ ભવનાં કર્મ નથી, અસંખ્ય ભવોનાં કર્મ છે. એમાંથી કોઈનો કાળ પાકયો ને ઉદયમાં આવી જાય તો અઘટિત કઇ ઘટના ન બની જાય એનો પત્તો છે? એટલા માટે જ સાવધાની એ રાખવાની છે કે એમજ યથેચ્છ આનપાન, ધન કુટુંબની ચિંતા વગેરેમાં અસંખ્ય જન્મનો કર્મસ્ટોક લઈ લઈને ફરશું તો કર્મથી દંડાયે જ થવાનું થશે કે બીજું કંઈ ? માટે ડહાપણનું કાર્ય એ છે કે **જિનેશ્વરદેવે ફરમાવેલો તપ જે ભાવમંગળ છે, એ જે ચીકણાં કર્મને તોડે છે,** એને તપીને જુગજુનાં કર્મને સાફ કરી દેવાય. તો કર્મ છૂપા રહી જઈને અવસરે એ કર્મ ઠગી ન જાય. અહીં સાગરદત્તને કર્મ છુપું રહી ગયું હશે તે ઝેરના પ્રયોગના ભોગ બનવું પડયું, તે ય પોષધ ઉપવાસના પારણે! જો કે પોષધથી એને ખરો રંગ,-પોષધ એટલે ધર્મને પોષે તે,-ધર્મનો રંગ છે, તેથી મુંઝવણ નથી; પરંતુ અહીં શ્રાવકપણાના ધર્મ જીવન પર આક્રમણ તો આવ્યું જ, એમ તમને લાગે છે ને ?

સમરાદિત્યની ઉન્નતિનું રહસ્ય :—

પણ જુઓ, સમરાદિત્યનો જીવ પણ ઉંચો શી રીતે આવ્યો છે ? 'હાય મારે મરવાનું કયાં આવ્યું ? મારે

દુશ્મન કયાં પાકચા....' એવી એવી મુંઝવણ કરીને નહિ. પણ મનની પ્રસન્નતા રાખીને કે આપણી પાસે જે સારા-પણું છે, તેા અમે તે સંયેાગમાં આપણે આગળ વધતા છીએ. જીવેા તેા બિચારા દયાપાત્ર છે. જુએા :—

સમરાદિત્ય આ ત્રીજા ભવમાં શિખીકુમાર માતાનેા કલેશ નિવારવા માટે પેાતે ઘર છેડીને ચાલી નીકળ્યા. શું કલેશ પેાતાને નથી? માતા શત્રુ બની વિચારે છે કે 'બ્રાં હું નહિ, કાં પુત્ર નહિ.' પરંતુ આમાં પાછું પિતાને વિમા-સણમાં ન પડવું પડે માટે પેાતે જ રસ્તેા કાઢયેા, ને ઘર છેાડી દીધું. પુન્યશાળી એવા કે સારૂં થયું કે નગરની બહાર જ વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ મળ્યા! ક્રોડ ગૃહ-ત્યાગે સારૂં થયું કે બરાબ? આપણે બનતા બનાવેાથી માત્ર ઉપરથી માપ બાંધી દઈએ છીએ કે આ સારૂં બન્યું, આ બરાબ બન્યું. પણ સારૂં બનેલું પણ જો પાપનેા ઉદય હેાય તેા બરાબ બને છે અને પાપના ઉદયથી કાંઈ અનિષ્ટ બની જાય છતાં ભાગ્યેાદય ચઢીયાતેા હેાય તેા સારૂં થાય છે. આમને ઘર છેાડવું પડયું, એ પાપનેા ઉદય; પણ આચાર્ય મહારાજ મળ્યા એ ભાગ્યેાદય. જો એકદમ નિયમ બાંધે તેા કર્મની હકુમત નીચેની દુનિયામાં ગણત્રીમાં ભૂલેા પડી જાય. માટે જ શાણા માણસેા મનની ધીરતા રાખે છે. ત્યાં જલ્દી તેાલ ન બાંધવાને લીધે લાભ એ થાય છે કે તેથી આત્મા જે અસમાધિમાં પડત તે નહિ થાય. આપણા ચિત્તમાં દુર્ધ્યાન અને અસમાધિ કેમ? જગતના

બનતા બનાવોનો તાત્ત્વિક તોલ નહિ માટે. ઉંડાણની અજ્ઞાનતા રાખવાથી, સારા દૃષ્ટિબિંદુએ ન વિચારવાથી મન બગડે છે.

સવારે માણસ ઉઠ્યો. શરદી થઈ ગઈ લાગે છે, કફ થયો છે, મનને ઝટ થાય છે કે 'રાત્રે કંઈ નહોતું. કોણે રાત્રે બારી ઉઘાડી મૂકી? બધા છે જ આવા!'

'હું બજારમાં કેમ જઈશ? તે વિના શું થશે? કમાવાનું ગુમાવ્યું.'

પણ સાંજે દલાલ દ્વારા સાંભળે 'શેઠ! તમે તેજીના ઘરાક હતા. આજે કેઈ તેજીવાળાઓ બલાસ થઈ ગયા;' તો પાછું તરત થાય 'સારૂં થયું શરદી થઈ. તેથી બજારમાં ન જવાયું.' ક્યાં હિસાબ રહ્યો સારૂં-નરસું થવાનો?

લલાટ પાસે છે પછી શી ફિકર? :—

જગતમાં બનતી ઘટનાઓ ઉપર કાં તો તાત્ત્વિક તોલ ન બાંધે તો મરે, ને કાં તો મૌન બેસી ન રહે, મનને સ્થિર ન રાખે તોય તેના બાર વાગે. **વિચાર કરવો તો તત્વની દૃષ્ટિએ કરવો, નહિતર શાંત બેસી રહેવું.** શરદી થઈ, અશાતા કર્મનો ઉદય એ જ બતાવે છે, આપણા આત્મામાં છુપા કર્મ કેટલા હશે? એ તો નોટીસ છે કર્મની, કોક દિ' આવી રીતે જ અચાનક આવીશ.' શિખીકુમારને ઘર છોડવું પડે છે, એ ખરાબ નથી લાગતું. વિશ્વાસ છે કે 'આપણું લલાટ સાથે છે, અને એના ઉપર

જ સુખ-દુઃખ મળવાનાં છે, પછી બીજી ચિંતા શા સારૂ કરવી ? ઉલટું લલાટ જો સલામત ન હોય તો ભડેને બહાર બધું ઠીકઠાક રાખ્યું હોય, છતાં એજ બહારના માનેલા રક્ષણ બધા પોકળ નીવડે છે.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું, 'રાજાના દીકરાના જન્મમાં શું જોઈએ ? સાત દહાડાનું આયુષ્ય છે.

રાજા પૂછે છે, 'શું થશે ?'

'છોકરાનું બિલાડીથી મરણ.'

'એમ !' રાજાએ શેરી, ગલ્લી, મહોલ્લા, બજાર, આખા ગામમાંથી બિલાડીઓ બહાર મોકલાવી દીધી. પાછું કદાચ કોઈ બિલાડી આવી ન જાય માટે બાળકને ભોંયરામાં ! ને બારણું બંધ ! પહેરગીરો બડે પગે ! બધું રક્ષણ ઉભું કર્યું છતાં લલાટ નથી છોકરાનું, તેથી રાજાનું કરેલું બધું નકામું. સાતમે દિવસે અચાનક બિલાડીના ઓઢાના આકારની ભુંગળ પડી, ને બાળકનું મૃત્યું થયું !

બાળકની સલામતી માટે રાજસામગ્રીથી શકય એવા ઉપાય યોજવામાં રાજાએ જમે તેટલું કર્યું પણ બાળક પાસે દીર્ઘાયુષ્યનું લલાટ નહોતું, તો એની સલામતી ન રહી.

સિંહ, વાઘ શું કરે, —જો લલાટ છે, તો જંગલમાં ભલે સિંહ, વાઘ પાસેથી જાય, એ કાંઇ કરે નહિ. અને છે દાખલા એવા કોઇ અવસરે સાધુ ઉભા રહે નવ-

કાર જાણતા, સિંહ ચાલ્યો જાય. પણ જો સાધુને ય તેવું કર્મ ન હોય તો ઉપદ્રવના ભોગ થવું પડે છે.

પાર્શ્વનાથ પ્રભુનો જીવ સાધુપણામાં, જંગલમાં ભૂખ્યો થયેલો સિંહ ગાજ્યો, સામે આવી ઉભો! સાધુ ચેતી ગયા, 'ફલાંગ મારશે તો કદાચ આરાધનામાં ગફલત ન થાય માટે એજ વખતે 'નમુત્થુણં', ચાર શરણા, મહાવ્રતોનું પુનઃઉચ્ચારણ કરી લીધું. જમીન આસપાસ પુંજી લીધી, કદાચ શરીર પડતાં કોઈ જીવ ચગદાઈ ન જાય.' સિંહના જડબામાં પોતાનું રાજવી સુકોમળ શરીર ચવાઈ જવાનું છતાં ભાવના શું? 'કોઈ જમીન પર રહેલો કંથવો પણ મારા શરીરથી ન મરવો જોઈએ.' તેમ બચવા માટેની અપેક્ષા નથી જેથી 'દોડું, ઝાડ ઉપર ચઢી જાઉં.' એવું કંઈ થાય. સિંહે ફલાંગ મારી, મારી નાખ્યા. લલાટ સલામત નહિ. પછી ત્યાં આડીઅવળી ગડમથલ શા માટે? ખરૂં કર્તવ્ય જ કરી લેવું. લલાટની જોહુકમી તો જુઓ, મહાવીર પ્રભુ કે જેમના પ્રભાવે સવાસો યોજનમાંથી મારી-મરકી દૂર થાય, છતાં એમના જેવાને ય ગોશાળાની તેજોલેશ્યાએ અંદર દાહ કર્યો! છે કમીના?

પાપના સાધન દેખાડવામાં સાર નથી :— માટે શ્રદ્ધા જોઈએ, હું ગમે ત્યાં જાઉં, પણ લલાટ મારૂં સાથે છે, એ એનું ધાર્યું કરશે જ. પછી એમાં મારે મુંઝવણ શા સારૂ કરવી? એ શ્રદ્ધાથી શિખીકુમારને મુંઝવણ નહોતી. તેમ અહીં સમુદ્રદત્તને મુંઝવણ નથી, જો કે માતાએ તો

પેલું નિધાન સર કરવા ઝેર આપ્યું છે. જે નિધાન પોતે જન્મોજન્મ સર કરવા આ એક વખતના પોતાના ભાઈનું કાટલું કાઢવે રાખ્યું છે. છતાં નિધાન શું સર થાય? પોતે નરકાદિ દુર્ગતિને સર થવે ગઈ છે. નિધાન તો એમ જ પડ્યું છે. પરિગ્રહની, દુન્યવી ધન-માલની વિષમતાની હદ નથી! એજ નિધાન અહીં પુત્રે એને દેખાડ્યું એટલી વાર! **કદીએ દુનિયાને પાપનાં સાધનો દેખાડવામાં સાર નથી નીકળતો.** ન દેખાડ્યું હોત તો આ પ્રસંગ એકદમ ઉભો થાત? એવા પ્રસંગમાં એ કયાં સુધી પહોંચી? ધર્મવિશ્વાસઘાત સુધી પહોંચી! 'આને જ્યારે પોષધ ઉપવાસનું પારણું હોય ત્યારે ઝેર આપી દઉં!' આપ્યું પણ ખરું!

રક્ષણ કોણ આપે?

ઝેર ચઢી રહ્યું છે. બિચારી પત્ની નંદિની રાડો પાડી રહી છે. પણ એનું શું વળે? એ શું વિશેષ કરી શકે! ધ્યાન રાખો, દુનિયામાં જીવની સ્થિતિ આવી જ નિરાધાર ને અશરણ છે. પત્ની ને પુત્ર, માતા ને પિતા, બધા કહેવાનાં સગાં, પણ કોઈ અણીના અવસરે રક્ષણ ન આપી શકે. રક્ષણ તો એક માત્ર ધર્મ જ આપે છે. આજના કાળે પણ એવા દાખલા બને છે કે અકસ્માત્ થતાં નાનું બે વરસનું બચ્ચું બચી જાય છે. ને મોટા મા-બાપનાં કચ્ચરઘાણ નીકળી જાય છે. કેમ વારૂં? કહેવું પડે કે બચ્ચાને એના પૂર્વના ધર્મે બચાવ્યું. માટે જ જીવનમાં ધર્મ એજ સાર છે,

એજ પરમાર્થ છે. રોટલો ને ઓટલો તો પૂર્વના લલાટ મુજબ મળવાનો છે. પણ ધર્મ ભૂલ્યા, ને જુઠ ને અનીતિ, દ્વેષ ને ઇર્ષ્યા, રગડા ને ઝગડાના પાપમાં પડ્યા તો ભાવીમાં રક્ષણ મળવું મુશ્કેલ છે. આજના તમારા જીવન પર નજર નાખો કેટકેટલા પાપ આળાદીથી મહાલી રહ્યા છે, ને એટલો જ ધર્મને છેહ દેવાય છે કે બીજું કાંઈ ? નહિ જેવી વાતમાં હુંશાતુંશીનું પાપ ! એટલે ? મૃદુતા-નમ્રતા ધર્મને દેશવટો ! જરાજરા માટે સ્વાર્થાંધતા, એટલે ? સ્વાર્થ ત્યાગ અને નિઃસ્વાર્થ પરમાર્થવૃત્તિના ધર્મને ધક્કો ! મામુલી તુચ્છ વિષયો જરાક સમય ટકનારૂં, જરાક શું ગળપણ, જરાક શી ખટમિઠાશ, જરાક શું તીખુંતમતું એ રસનાનો તુચ્છ વિષય, એવી શહેરની અનેક પ્રકારની દુર્ગંધ વચ્ચે જરા-કશી ગુલાબની સુગંધ-એ ઘ્રાણેન્દ્રિયનો તુચ્છ વિષય, એવા બીજી ઇન્દ્રિયોના ય વિષયો તપાસો તો તુચ્છ લાગશે. શું મીઠો કે માનવંતો શબ્દ, કે શું ઉનાળાની મખમલની ય ગાદી, કે શું મળમૂત્રભર્યા શરીર પરનું ગોરૂં કવર !-આવા તુચ્છ વિષયો પાછળ ગૃદ્ધિ કેવી ! આસક્તિ કેટલી ! એની ખાતર વિરાગ અને ત્યાગના મહાધર્મ ચૂકયા જ છે ને ?

ત્યારે સમુદ્રદત્ત તો મહાન ધર્માત્મા છે. એને રક્ષણ મળે કે નહિ ? જરૂર મળે. જુઓ મળ્યું. ત્યાં ધમાલ મચી. એમાં કોઈ સિદ્ધપુત્ર આવી લાગ્યો. વિદ્યાસિદ્ધ પુરૂષ છે. પાછો શ્રાવક છે. જુએ છે કે 'આ મારો સાધર્મિક છે, ઝેરનો ભોગ બન્યો છે. મારી પહેલી ફરજ છે એની સેવા

કરવાની.' કહો સમુદ્રદત્ત એને બોલાવવા ગયો છે? ના, પણ નસીબ, લલાટ બળવાન, તો તાબડતોબ સિદ્ધપુરુષ મળી આવ્યો. એ ઝેર ઉતારવાનો પ્રયોગ જાણતો હતો. તેણે મંત્ર પ્રયોગ કર્યો ને ઝેર ઉતરી ગયું. મરવાની તૈયારીને બદલે જીવતો થયો. હવે?

સમુદ્રદત્તની ઉત્તમ વિચારણા !! :—

સમુદ્રદત્ત આ ઉપરથી વિચારે છે, 'અહો! માનવનું જીવન અનેક ઉપદ્રવોથી ભરેલું છે. **'अनेकोपद्रव-भाजनं मनुजानां जीवनम्'**-મનુષ્યોનું જીવન એટલે જાણે અનેક પીડાઓ, કલેશો, આપત્તિઓનું પાત્ર!' આજે આટલું પુન્ય પહોંચે છે ત્યાં સુધી વાંધો નથી દેખાતો. રસ્તે ચાલતા મોટર વાળો ભાનમાં છે, ને આપણું સલામત લલાટ છે, વાંધો નથી, પણ લલાટ નથી ને આપણે ફૂટપાથ પર ચાલીએ છીએ, ને મોટર અચાનક સડક પરથી ફૂટપાથ પર આપણા ઉપર આવી ચઢી તો? મુંબઇમાં એક છોકરો ફૂટપાથ પર ચાલતો હતો, ને એક મોટર ફૂટપાથ પર ચડી ગઈ. પોતે નીચે, ને ઉપર મોટર આવી ગઇ પણ લલાટ સામું, તે બે પૈડાના વચલા ભાગમાં અખંડ રહી ગયો, કંઈ ઈજા થઈ નહિ. પણ એજ છોકરાને બે ચાર વર્ષ પછી લલાટ નબળું પડ્યું તે ત્રણ દિવસની બિમારીમાં ઉપડી ગયો.

લલાટને માંદુ પડતાં કંઈ વાર નહિ :—એક યા બીજી રીતે મંદવાડ આવી લાગે. ધન ઘણું છતાં આબરૂ

નહિ એ લલાટ માંડુ. બહાર આબરૂ છે, પણ ઘરમાં કલેશ છે. યા છોકરો નથી, એ લલાટ માંડુ. કાંઈને કાંઈ રહેવાનું, આવી પડવાનું, માટે સમુદ્રદત્ત વિચારે છે, 'માનવનું જીવન અનેક ઉપદ્રવોથી ભરેલું છે. શો મોહ કરવો? જે ઘરવાસના જીવનમાં ઉપદ્રવો ત્રાટકી રહેતા હોય ત્યાં તુચ્છ વિષયસુખ અને તુચ્છ કુટુંબમોહમાં પડી રહેવું, એ સરાસર નશાની દશા છે. માટે મારે એવા ઘરવાસની જરૂર નથી. જ્યાં નિરુપદ્રવ ધર્મના સ્થાન સામે મોજુદ હોય, પછી ત્યાં ઉપદ્રવના સ્થાનમાં હાથે કરીને પડી રહેવાની શી જરૂર? ઘરવાસ બહુ સેવ્યો હવે સર્યું. તેથી હવે તો ફરીથી પણ કદાચ હું ગફલતમાં રહું ને ફરી આવા કોઈ ઉપદ્રવમાં મારા પ્રાણ પરલોક ચાલ્યા જાય તો મેં મળેલા ધર્મની મહાન તક શા સાધી? માનવ જીવન સિવાય ચારિત્ર ક્યાં સાધવા મળે?' બે વાત છે, જીવનમાં ઉપદ્રવોનો હલ્લો ચાલુ રહે છે, છતાં ય ઘરવાસમાં પડી રહી આ જીવન પૂરું કર્યું, તો મોક્ષના અનન્ય સાધનભૂત ચારિત્ર માનવ સિવાય બીજા જીવનમાં મળતું નથી એટલે ઘરવાસને ત્યજવો એજ માનવભવનું રહસ્ય છે.

આમે ય ઘરવાસમાં સાર નથી. તેમ ચારિત્રની આરાધના જે અહીં જ મળે છે તેનાથી આત્માનો ઉદય મહાન સધાય છે. કલ્યાણ અપરંપાર મળે છે. અને મુમુક્ષુને ચારિત્ર વિના તો ક્યારે ય છૂટકો નથી. પછી એ ગુમાવી ઉપદ્રવભર્યા ઘરવાસમાં શા માટે બેસી રહેવું?

પ્ર૦–ત્યારે શું ચારિત્ર–જીવનમાં ઉપદ્રવ નહિ આવે ?

ઉ૦–ચારિત્રમાં ઉપદ્રવ આવે ખરા, પણ ઉપદ્રવરૂપ લાગે નહિ. ઉલટાં ઉત્સવરૂપ લાગે. કેમકે (૧) આત્માનો એ પરીક્ષાકાળ. પરીક્ષામાં બેસવા મળે તો ઊંચે ચઢવાનો ચાન્સ પ્રાપ્ત થાય. વળી (૨) એમા કર્મનો મહાન ક્ષય સધાય, (૩) ત્યારે એ પણ છે કે સાધનમાં જીવ ઓતપ્રોત થયો હોય ત્યાં કોઇનો વાચિક-શારીરિક ઉપદ્રવ આવે એ સમાધિને ડગાવી શકે નહિ. કદાચ મરણ થાય તો ય સમાધિમાં ! એનું ઉચ્ચ શુભપરિણામ અકલ્પ્ય, અવર્ણનીય !

સમુદ્રદત્ત ચારિત્રથી ગ્રૈવેયકમાં :— સમુદ્રદત્તને એક ઘાત ઉપરથી આત્મા સાવધાન થઈ ગયો. તત્ત્વનો ઊંડો ચિંતક બન્યો. તેય હૃદયને હચમચાવી મૂકે એવો. આત્માનો સત્પુરુષાર્થ કોઇ ભવ્ય ખીલી ઉઠયો. મનોમન નક્કી કર્યું કે "હવે ચારિત્ર લઇ લઉં." આવો વિચાર કરી દેવસેન-સૂરિજી મહારાજ પાસે ચારિત્ર લીધું. એવું પાળ્યું કે અંતે પૂર્વ કરતાં ય ઊંચી સ્થિતિમાં ગયો. ગ્રૈવેયક દેવલોકમાં દેવતા થયો. શું આ? કહો, જેમ પાપ કરતાં કરતાં માણસની પાપની હોંશિયારી વધે છે તેમ પુન્ય કરતાં કરતાં માણસની ધર્મની હોશિયારી વધે છે. આમને તેમજ બન્યું. ધર્મની હોશિયારી એવી વધી કે જે ચારિત્રથી ગ્રૈવેયકના સુખમાં લઈ જાય છે.

૧. માતાનું શું ? :— માતાને શું વિચાર કરવો છે ? 'પેલું નિધાન કેમ લવાય ? હમણાં તો ન લવાય,

કાળે કરીને લવાય.' પણ કોઇ લઈ જાય તો ? અગર જગ્યા ભૂલી જવાય તો ? માટે પોતાના જ હાથે ત્યાં મોટી ઓટલી ચણી. કેમ? 'હવે કોઇ ખોદે તો નહિ ? ને મારે? જ્યારે જોઇશે ત્યારે ઓટલી ખોદી લઈ આવીશ.' આવા પ્રકારની ભયંકર મૂર્ચ્છામાં આખું જીવન ગાળ્યું; પણ ખોદી લાવી નહિ. કૃપણો લોભીઆ આમ જ મરે છે ! દિન-પ્રતિદિન કઠોર વિચારણા; ભોગવવાનું કાંઇ નહિ. આણે દીકરાને મારવાના પરિણામથી નરકાયુ ઘોર બાંધ્યું; ને મરીને ૧૫ સાગરોપમની પાંચમી નરકમાં ગઇ ! પણે ૩૦ સાગરોપમ થૈ વેયકના શેમાંથી તફાવત? એકને જડનિધાનની સગાઇ! બીજાને જિનોક્ત ધર્મનિધાનની સગાઇ ! માતાને આમ કાંઇ વૈર નો'તુ છોકરા સાથે. છોકરો ઉદ્ધત નહોતો. પણ નિધાન લક્ષ્મીએ કસાઇ જેવી બુદ્ધિ કરાવીને એથી નરક સર્જાણી અને હવે કાંઇ આટલી નરકથી પૂરું થાય તેમ નથી. ઘણા ભવ દુર્ગતિમાં ભટકવાનું છે. કેમ સમુદ્રદત્ત દેવાયુના ૩૦ સાગરોપમ પૂરા કરી અહીં વિજયસિંહ તરીકે જન્મે છે. સાગરદત્ત શેઠની પત્ની શ્રીમતીના પુત્રપણે, ત્યાં પેલો જીવ નાળીયેરી તરીકે આવી મળે છે, ત્યારે એણે નરકના પંદર એટલે ૩૦ થી અડધા સાગરોપમ ઘોર કષ્ટમાં માંડ પૂરા કર્યા, પણ પછીના પંદર સાગરોપમ ? અનેક પ્રકારના દુઃખભર્યા તિર્યંચના ભવો કર્યા ! કેટલા ? અગણિત ! સાગરોપમના કાળ સેવીને ? સાગરોપમ એટલે ? દસ કોટાકોટિ પલ્યોપમ ! દસ ક્રોડ પલ્યોપમ એક-બે વાર

નહિ, ૧-૨ લાખ વાર નહિ, ૧૦૦ લાખ વાર, એક ક્રોડ વાર, ૧ વાર ૧૦ ક્રોડ પલ્યોપમ, બીજી વાર ૧૦ ક્રોડ પલ્યો૦....એમ એક ક્રોડ વાર વીતે, ત્યારે એક સાગરોપમ થાય!! તિર્યંચ ગતિમાં સાગરોપમના આયુષ્ય નથી. યુગલિક કાળમાં પલ્યોપમના આયુષ્ય છે; પણ જીવને એ મળે કયાંથી? એવી સ્થિતિમાં વિચારો કેટલા જન્મ-મરણ? કેટલી મારપીટ? કેટલા કપામણ-છૂંદામણ? સમુદ્રનો માછલો મોટા માછલાથી જન્મ્યા બરાબર ચવાય કે ન ચવાય પણ સતત્ ભય કેટલો? અને ચવાય ત્યારે દુઃખ કેટલું? તો માંસાહારીના હાથમાં ફસાયે જીવતા જીવે ફળની જેમ છાલ ઉતર્યે કેવું'ક અપાર દુઃખ! એમ અનાર્યના હાથમાં ગયેલા બોકડાના હાલ કેવા? તો નાના નાના કીડા મંકોડાના અવતારમાં ત્રાસ ત્યાં ઓછો છે? આજના જમાનામાં ઈજીકશન માટેની કેવી હત્યાઓ? જંતુનાશક કેવા રાક્ષસી ઈલાજો! એવા ૧૫૦ ક્રોડ ક્રોડ પલ્યોપમ આને વીતાવવા પડ્યા!! એટલું વીતાવ્યા પછી પણ એ જીવ અસંખ્ય વર્ષ પૂર્વે પાળેલી-પોષેલી પરિગ્રહની સંજ્ઞાથી હજી મુક્ત નથી. લોભદોષનો ખુબ અભ્યાસ કર્યો છે, તે અહીં પણ એજ નિધાનના નજીકના પ્રદેશમાં નાળિયેરનું ઝાડ બને છે. એટલું જ નહિ, પણ ઝાડનું મૂળિયું લંબાતું લંબાતું ઠેઠ નિધાન પાસે આવે છે! છે ને તૃષ્ણાનો જુલ્મ? ઝાડના ભવમાં શું મળે છે તેને? મન પણ નથી; છતાં હૂંફ છે નિધાનને મૂળિયાથી દાબતાં, નિધાનનો કોઈ ઉપયોગ, કોઇ લાભ એને ખરો?

પ્ર૦–એ નિધાન તીર્થંકરના દાનમાં વપરાય તો એને લાભ ખરો ?

ઉ૦–ના, **મૂર્ચ્છા છે માટે ધર્મનો લાભ નહિ,** મૂર્છાનું પાપ ખરૂં. જન્મોજન્મ એજ લીધા કર્યું છે. ત્યાં ય કયાં ભોગવ્યું છે! માત્ર તૃષ્ણાની ઘેલછા. આત્માથી પર એવી વસ્તુ પર ઘેલછા માત્રે પણ કેવા કેવા દુષ્કર્મ કરાવ્યા!

સંવેગ જાગ્યો :–તીર્થંકરદેવ કહે છે બન્ને ભાઇએ ધન દાટેલું; એમાં એક ભાઇએ લોભથી બીજાને મારી નાખ્યો, પછી આ પરંપરાનું પરિણામ આવ્યું. વિજયસિંહને આ સાંભળીને સંવેગ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. ઘેરથી નીકળ્યા ત્યારે શું હતું ? પણ રસ્તે જોયેલ નાળિયેરીનો પ્રસંગ અને એના પર તીર્થંકરદેવે આપેલી માહિતી, એ પરથી અને વિશેષ એમાં કરુણ પ્રસંગો સાંભળી માપ કાઢી લીધું 'જેવી લક્ષ્મી, તેમજ બધા સંયોગો; તેવા જ સંસારના બધા પદાર્થો! જીવને માટે આ બધું કેદખાનું !'તેથી સંસાર પરથી આસ્થા ઉડી ગઈ. પ્રસંગોની આખી સંકલના મન પર લાવો, તો તમને ય સંવેગ થશે, તીર્થંકર ભગવાને કહેલ બધો અધિકાર નગરનો રાજા જે ત્યાં હાજર હતો તેણે પણ સાંભળ્યો, એ પ્રદેશ એની માલિકીનો છે. માટે તેની અનુજ્ઞા માગી, એ નિધાન નિમિત્તે પેલો જીવ હવે રખડે નહિ, માટે નિધાન કઢાવી ગરીબ માણસોને આપી દીધું ને પછી વિજયસિંહે વિજયધર્મ નામના ગણધર મહારાજ પાસે ચારિત્ર લીધું. એજ વિજયસિંહ આચાર્ય

શિખીકુમારને તીર્થંકર પ્રભુ પાસેથી જે સાંભળ્યું તે કહે છે. શિખીકુમારે એ સાંભળી જે કર્યું, તે તમે આ સાંભળીને કરવાનાને? **ધર્મનું શ્રવણ એ રસાયણ છે.** તે મળ્યા પછી કંચન જેવો આત્મા કરવાનો ઉદ્યમ ન આવડ્યો તો તે વિના કોઇ ભલું નથી કરવાનું; કે કોઇ દેવ ડંડો લઇ નહિ આવે કે ધર્મ કરો નહિતર પડશે. આજ ડંડો છે કે જીવને ધર્મની ખબર જ નહોતી તેથી પાપમાં સડ્યો. હવે શ્રવણથી ધર્મ જાણ્યો તો પાપ છોડી ધર્મ કરો, કરેલા પાપ, સેવેલી તૃષ્ણા, ને કષાયોના તોફાનથી કેવી ભયાનક દશા ભોગવી, તેનું જ્ઞાની આપણને હુબહુ ચિત્ર આપે છે. તેમાંથી આપણો ધડો લઇ આયોગ્ય માર્ગ છોડી યોગ્ય પંથે ચઢી જવા જેવું છે. શિખીકુમાર કહે છે, 'ભગવન્! જેવો સંસાર આપે બતાવ્યો, તેવો જ એ છે. પાપનાં પ્રેરક સાધનોથી આવી જ આત્માની દશા થાય છે. તે સાંભળી આપે જે આમ ચારિત્ર લીધું તે આપને ધન્ય છે. હું તો અજાણ છું. ધર્મની ખબર નથી તો આપ ફરમાવો ભગવાન! કે દાનાદિ પ્રકારવાળો ધર્મ કેટલા અને કેવા પ્રકારનો પ્રભુએ કહ્યો છે?'

પ્રકરણ-૧૮

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજનો ભવ્ય ઉપદેશ!

દાન-શીલ-તપ-ભાવનું સ્વરૂપ

શિખીકુમારના પ્રશ્ન ઉપર હવે વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ ઉત્તર કરે છે "હે શ્રાવક! સાભળ **ધર્મ ચાર**

પ્રકારે છે. દાન, શીલ, તપ અને ભાવનારૂપ, અને તે, સુરેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોએ જેમને નમસ્કાર કર્યા છે, એવા શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવંતોએ કહ્યો છે."

પુરુષ વિશ્વાસે વચન વિશ્વાસ થાય છે; બચ્ચાને મા-બાપ પર જે વિશ્વાસ બેસે છે તેટલો બીજા ઉપર નહિ, તેથી જ માબાપના વચન પર સચોટ વિશ્વાસ વિશેષ કરીને ધરે છે. એમ વિદ્યાર્થીને મન શિક્ષક સારા વિદ્વાન મમતાળુ છે, તેથી એમના વચન પર બરાબર આસ્થા ધરે છે. એવું દરદી સારા વિશ્વસનીય વૈદ્ય કે ડાકટરના વચન પર, ને અસીલ સારા વકિલની સલાહ પર વિશ્વાસ કરે છે. ત્યારે અહીં શ્રી જિનેશ્વરદેવો મહાન આપ્ત પુરુષ છે, અત્યંત વિશ્વસનીય છે, તેથી એમના વચન પર આપણને ઘણો વિશ્વાસ બેસે છે. અને જેને મોટા મોટા અનેક રાજાઓ અને દેવરાજાઓ ઇન્દ્રો નમતા હોય, પૂજ્ય ગણતા હોય, આદેય અને આદરણીય માનતા હોય એવા તીર્થંકર પરમાત્મા પર આપણને અત્યંત પૂજ્યભાવ થાય, એમને તરણતારણ માનીએ, એમના પર ગાઢ રાગ અને વિશ્વાસ ધરીએ એમાં શી નવાઈ? એ તારક નાથ ઉપર એવી દૃઢ રુચિ અને આસ્થા ધર્યા પછી એમના વચન પર ગાઢ વિશ્વાસ બેસે એ સહજ છે, એ પ્રભુના વચન પર આપણું દિલ ઓવારી જાય, આપણો આત્મા ઝૂકી પડે, સમર્પિત થઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે. તો એ જિનેન્દ્ર પરમાત્માનું વચન છે કે જગતમાં તારણહાર દાનાદિ ચાર પ્રકારનો

ધર્મ છે. એ તારણહાર માટે એના વિનાનું બીજું બધું ? કહો તારનારૂં નહિ, જીવના સંસારનો અંત લાવનારૂં નહિ; મોક્ષ પમાડનારૂં નહિ. આટલું તો મનમાં રમ્યા કરે છે ને કે જિનોક્ત દાન-શીલ-તપ-ભાવનામય ધર્મ એજ તારનાર છે ? એજ જીવનનો સાર છે ? બાકી આળપંપાળ ભવ વધારનાર છે ? મનને આ લાગ્યા કરે છે કે નહિ ? જો જો એકદમ હા પાડી દેતા નહિ. કેમકે પછી બીજો પ્રશ્ન આવશે કે તો શું એ ધર્મની વાત આવે ત્યાં હૈયું વિકસ્વર અને મન આનંદિત બને છે ? અને બીજી પરિગ્રહ-વિષય-આહાર-આરામીની વાત આવે ત્યાં દિલમાં એક પ્રકારનો ભય અને ઉદાસતા થાય છે ? ઉપરથી કદાચ આનંદ થતો હોય પરંતુ ઉંડાણમાં તો નિસાસો છે કે આમાં મારૂં શું થશે ! એવું એવું કોઈ આત્મા અનુભવે છે ? જો ના, તો જીવને જિને કહેલા દાનાદિ ધર્મ પર તારણહારની આસ્થા કયાં રહી? અજ્ઞાની નહોતા એ, મહાજ્ઞાની હતા, અનંત જ્ઞાનને ધરનારા હતા. એમના જ્ઞાનમાં મંત્ર, તંત્ર, ગુપ્ત ખજાના, જાદુ, જડીબુટ્ટી અને સુવર્ણ સિદ્ધિઓ વગેરે કયાં જાણ-બહાર હતા? છતાં એમણે માત્ર દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મને તારણહાર બતાવ્યો! એ પોતે એમાં કેટલું મહત્ત્વ, કેટલી બધી અગત્ય જોતા હશે!! એવા એ ધર્મને આપણે જીવનનું સર્વસ્વ બનાવી દેવો જોઈએ. જીવનમાં એને જ વધુ ને વધુ કમાવાની, ને એની જ ઉપાસના કરવાની રઢ લાગી જવી જોઈએ. ઋષિ મહર્ષિઓએ, મહાબુદ્ધિ નિધા-

નાંખે, ઠેઠ સમ્રાટ રાજા ચક્રવર્તી જેવા સુધીનાએ જીવનને એ ધર્મથી વ્યાપ્ત કરી દીધું છે. તો પછી આપણે શું કામ બાકી રાખીએ. હવે જુઓ દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મનો કેવો સુંદર વિસ્તાર બતાવ્યો છે!

ત્રણ પ્રકારનો દાન-ધર્મ

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ શિખીકુમારને કહી રહ્યા છે કે દાન ત્રણ પ્રકારે :–૧ જ્ઞાન દાન, ૨. અભયદાન, અને ૩. ધર્મોપકરણ દાન. દાન આને કહેવાય છે, કોઈને જ્ઞાન આપો, અભય આપો, ધર્મના ઉપકરણ, ધર્મની સગવડ સામગ્રી આપો, આપવાનું તે નિરાશંસભાવે હોં. નહિતર તો સોદો થાય, વેપાર ગણાય. દાનધર્મ નહિં. ગુરુએ શિષ્યને ભણાવતાં એમ નહિ ઇચ્છવાનું કે આ ભણાવું છું માટે પછી એ શિષ્ય મારી સેવા કરે. એમ ધાર્મિક માસ્તરે પણ એમ નહિ વિચારવાનું કે 'હું પગાર મફત નથી લેતો, છોકરાને ભણાવીને લઉં છું.' એનો અર્થ તો એ થયો કે 'હું આટલું જ્ઞાનદાન કરું અને મને એના ફળરૂપે આટલો પગાર મળે.' આ તો સોદો થયો, વેપાર થયો. એણે તો વિચારવું જોઈએ કે 'શું કરું, લાચાર છું કે જીવન માટું નભતું નથી તેથી આટલા કલાક અહીં કાઢયાનો પગાર લેવો પડે છે. પણ હું જે જ્ઞાનદાન કરું છું તે તો કેવળ સામા જીવોનું હિત કરવા માટે; મારા પર એ જ્ઞાન દેનારનો જે અપરંપાર ઉપકાર છે, તેની યત્કિંચિત્ કૃતજ્ઞતારૂપે; કિન્તુ પગાર માટે નહિ. આવું જ બીજા બે દાન-અભયદાન અને ધર્મ–ઉપકરણ

દાનમાં સમજવાનું, માનપાનની પણ; એમાં, અપેક્ષા રાખવાની નહિ, હવે જુઓ જ્ઞાનદાન કોને કહેવાય અને તેનાથી શું થાય.

(૧) **જ્ઞાનદાનનું સ્વરૂપ અને ફળ** :—જે આપવાથી જીવ બન્ધ-મોક્ષનો જ્ઞાતા બને તે જ્ઞાનનું દાન છે; અને જ્ઞાનદાન એ મોક્ષની સુખસંપત્તિનું બીજ છે. આમાં જ્ઞાનદાનનું સ્વરૂપ બતાવ્યું અને ફળ કહ્યું. ગમે તે ભણાવો તે જ્ઞાનદાન નહિ. પણ જે ભણાવવાથી ભણનારને એમ ખબર પડે કે આત્મા આ રીતે કર્મથી બંધાય અને આ રીતે કર્મમાંથી છુટકારો પામે, તે ભણાવવું એ જ્ઞાનદાનમાં આવે! કેમકે મોક્ષની અગાધ, અપરંપાર સુખસંપત્તિ એનાથી નીપજે છે. ત્યારે એ વાત સાચી છે કે મોક્ષ વિના એવા સુખ સંપૂર્ણ તો શું, પરંતુ અપૂર્ણ કે અંશે પણ સંસારમાં કયાં મળે છે? સંસારમાં તો વેઠ કર્યા પછીના સુખ છે, દેવલોક જેવામાં વેઠ વિનાના સુખ દેખાય ખરા; પણ તે વિટંબણાભર્યા તો ખરા જ. કેમકે રાગદ્વેષની પરંપરા-અહંત્વની વગેરે લાગણીઓની પરવશતામાં જીવનને દેવતાઈ ભોગ વૈભવથી ય સ્વસ્થતા કયાંથી મળે? પાછું એ બધું એક વખત ખોવાઈ જવાનું, જીવને ત્યાંથી ઉપડી જ જવું પડે. રહે ત્યાં સુધીમાં ય કેટલી ય પરાધીનતામાં જીવને મૂકે. એ બધું શું સૂચવે છે? પરાધીનતા, વિનશ્વરતા, સંયોગ; ટકાફેરી, ઇત્યાદિથી બિલકૂલ અસ્પૃષ્ટ અકલંકિત એવું સુખ સંસારમાં કયાં ય નથી. સંસારમાં જે છે તે

તો પરાધીન, નાશવંતુ, અને અનાત્મિક, સાથે ઘણું ઘણું અધુરું, બાકીવાળું. એ આત્માના મોક્ષદશાના સ્વાધીન, અવિનાશી અને આત્મિક અનંતા આનંદની અંશે પણ કેમ કહેવાય ? જેમ કોઇ પૂછે એક આંબલી એ એક આકુસ આંબાના કેટલા અંશે આવી શકે ? એક કોલસો એ એક કોહીનૂર હીરાના કેટલામાં ભાગે ગણાય ? કહોને, જરા ય સરખામણી થઇ શકે જ નહિ. એવા અનંતા સુખના સ્થાનભૂત મોક્ષ કેમ મળે એની વાતો બતાવે તેવા જ્ઞાનનું દાન એ જ્ઞાનદાન છે. એવું જ્ઞાનદાન કરનારનો ઉપકાર કેટલો ? માતા છોકરાને દૂધ પાઈને ઉછેરે એટલો ? છ ખંડનું સામ્રાજ્ય આપે એટલો ! ના, માતા પાછી રોગથી બચાવી શકતી નથી; બહકે મોહના કારણે પુત્રના જીવને દુર્ગતિમાં બેહાલ ભટકતો થવું પડે એવા શિક્ષણ આપે છે! આનો કેટલો ઉપકાર ? અને ગુરુ ધર્મરક્ત બનાવી આ-લોક અને પરલોકના દુઃખ મટાડી દે છે. અનેક જન્મમરણને રોકી જ દે છે. યાવત્ મોક્ષ સુધીની સદ્ગતિ આપે છે, એ ઉપકારનું માપ કેટલું ? એની સામે ચક્રવર્તીપણાનું દાન શા વિસાતમાં ? કેમકે એ મળવા છતાં રોગ, શોક, વૃદ્ધાવસ્થા, મરણ, નરકાદિ દુર્ગતિ વગેરે અટકતા નથી.

આજે તો જે જડવાદ ફાલેફૂલે છે, સાચા જ્ઞાનના દાનને બદલે જીવને બેફામ બનાવનાર, માત્ર જડદૃષ્ટા કરનાર, પરલોક ભૂલાવનાર જ્ઞાનનું દાન ભરપૂર ચાલી પડ્યું છે! સાંભળવા કયાં મળે છે પુણ્ય-પાપ, કે સદ્ગતિ-દુર્ગતિ ?

નાના જીવની દયાનો વિચાર સરખો નથી. બલ્કે એની હિંસક યોજનાઓની મીઠી લાગતી વાતોનાં જ્ઞાન કરાવાય છે, એમાં માત્ર આ જિંદગીનો જ વિચાર ઉભો રહે છે, ત્યાં બંધ-મોક્ષનો લેશ માત્ર પણ વિચાર જ કયાં ? આને શું જ્ઞાનદાન કર્યું કહેવું ? ખૂબી પાછી એ છે કે આને વિદ્યાદાન, જ્ઞાનદાન કહી આવું જ્ઞાનદાન કરો, આવું જ્ઞાનદાન કરો,–એવી પ્રેરણાઓ કરાય છે ! છે ને જમાનો ?

સમ્યક્‌જ્ઞાન દાનથી હિતપ્રવૃત્તિ-અહિતનિવૃત્તિ : આ જીવનની ચિંતા ! :—શિખીકુમારને આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે 'ભો પુણ્યવાન ! બંધ-મોક્ષના ભાન કરાવે એવા જ્ઞાનનું દાન. એજ મોક્ષની સુખસંપત્તિને નજીક લાવી શકે. કેમકે બંધ મોક્ષમાં બંધને જાણવાથી પુણ્યબંધ-પાપબંધ વિસ્તારથી પૂરું જાણવા મળે છે, એના ક્ષા શા ઉપાય છે તે પણ જાણવા મળે છે; તેથી પછી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ અને પાપના માર્ગમાંથી નિવૃત્તિ-(પાછા હટવાનું) સહેજે બને છે. આમ જ્ઞાનદાનથી પુણ્ય-પાપનો વિવેક સમજે તો ઉચિત પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરે, પણ ન સમજે તો શું કરવાનો? કહે છે, 'પહેલાં આ જીવનની તો ચિંતા કરવા દો;' પણ ખબર નથી કે 'મૃત્યુ પછીના ભાવી કાળપટની સામે આ જીવનનો કાળપટ કેટલો ? તેમાં ય પાછું ભાવી જીવનની ચિંતા કરવામાં જે ધર્મસાધના આવે છે એમાં આ જીવનની ચિંતા કયાં સમૂળગી મૂકી દેવામાં આવે છે ? એની ચિંતા થાય છે જ. પણ મુખ્યપણે પુણ્યમાં

પ્રવૃત્તિ અને પાપમાંથી નિવૃત્તિ થવાથી ક્રમશઃ મોક્ષસુખ અને ત્યાં સુધી દેવ–મનુષ્યના સુખ સુલભ થાય છે, અને નરક–તિર્યંચ ગતિના દુઃખો રોકાઈ જાય છે. પુણ્ય વધવાથી અને પાપ ઘટી જવાથી પરિસ્થિતિ એવી સુંદર ઉભી થાય છે કે આ જીવનની ચિંતા આપણે ન કરવી પડે એ રીતે જીવનની જરૂરીયાતો આપમેળે આવી મળે છે. ત્યારે જાણો જ છો ને કે આ જીવનની ચિંતા પાછળ આજ દુનિયા મરી રહી છે છતાં શું સાધી શકે છે? ઉલટું ધાર્યું ઘણું મળતું નથી, અતિ જરૂરી છતાં મળતું નથી; અને પરલોકચિંતાની ઉત્તમ તક ગુમાવાય છે! પુણ્ય વધારવાનું સુઝતું નથી અને પાપનાં પોટલાં ભેગાં કરાય છે. ભૂલતા નહિ કે દુર્ધ્યાન, અસમાધિ, અને આંતરિક લોભાદિ કષાયો, સાથે વળી મિથ્યાત્વ, એ પાપ ભરચક બંધાવે છે. આ બધું કોણ સમજાવે? સમ્યગ્જ્ઞાન. માણસ તે જ નિર્મલ જ્ઞાનના પ્રભાવે પાપમાર્ગો મૂકી પુણ્યમાર્ગોમાં પ્રવર્તતાં પ્રવર્તતાં દુન્યવી સુખની પરંપરા દ્વારા સુવિશાળ મોક્ષસુખને મેળવે છે. તેથી જ એ જ્ઞાન આલોક-પરલોકમાં સુખ આપનાર હોવાથી એનું દાન એક ઉત્તમ દાન છે.

પ્ર૦—જ્ઞાનદાન એ ઉત્તમ દાન કેમ?

ઉ૦—ઉત્તમ એટલા માટે કે, તમે જ કહો કે જ્ઞાનનું દાન કરનારે શું નથી આપ્યું? જીવોને સર્વજ્ઞ ભાષિત જ્ઞાનનું દાન કરનારે તો આ લોક-પરલોક સંબંધી સર્વ સુખો આપ્યા. કેમકે સર્વ સુખનું મૂળ પુણ્ય પ્રવૃત્તિ છે,

પવિત્ર આચરણ છે, અને એ સમ્યક્‌જ્ઞાનમાંથી પ્રગટે છે. જ્ઞાન જ ન હોય તો શું પ્રગટે ? જ્ઞાન આપનારે એ પવિત્ર પ્રવૃત્તિ આપી. એનાથી તો જીવ ઠેઠ વીતરાગ સર્વજ્ઞતાની ટોચે જઈ પહોંચે છે. દેવેન્દ્રપૂજિત તીર્થંકરપણું મેળવે છે, અને ક્રમે કરીને શાશ્વતું સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કરે છે. તો કહો જે જ્ઞાનદાન કરનારે તો ઉત્તમ પ્રવૃત્તિદાન સર્વ સુખદાન.... યાવત્ મોક્ષદાન કર્યું એ જ્ઞાનદાન ઉત્તમ ખરું કે નહિ ? માટે એવા સર્વજ્ઞ-ભાષિત જ્ઞાનદાનમાં તો દેનાર-લેનાર બંનેનું એકાંતે હિત જાણવું. કયાં ય અહિત થાય જ નહિ.

જ્ઞાનદાન કલ્પવૃક્ષથી ય અધિક ! :—આ સાંભળીને શું થાય છે ? એમજ ને કે અહો ! ખરેખર જ્ઞાનદાન તો મહાન કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ ચઢી જાય, ચિંતામણિ રત્નને ય આનુએ મૂકી દે. કેમકે એ બધાં તો માત્ર આ-લોકનાં જ સુખ દેખાડે, ત્યારે જ્ઞાનદાન તો સ્વર્ગાદિના, યાવત્ મોક્ષના અનંત સુખ સુધી લઈ જાય છે. વળી કલ્પવૃક્ષ કે ચિંતામણિ રત્નનું દાન તો કરવું ય મુશ્કેલ છે, પણ જ્ઞાનદાન તો કરી શકાય એમ છે તો કાં ન કરીએ ? મનને આવું થાય છે ને ? થાય તો આજથી જ સંકલ્પ કરો કે 'રોજ કુટુંબીને પાંચ મિનિટ પણ જ્ઞાનદાન કરીશ. પાઠશાળામાં માસિક જ્ઞાનનો આટલો ખર્ચ આપીશ. અને જાત આટલું જ્ઞાન નિયમિત લઇશ; જ્ઞાનનાં આટલાં પુસ્તકો અરીદીશ.'

સર્વજ્ઞ ભાષિતજ્ઞાન દાન :—આ જ્ઞાનદાન કર્યું ?

સર્વજ્ઞભાષિત. સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ જે જ્ઞાનદાન કરવાનું કહ્યું છે તે હોં. તમે જાણો કે 'બોર્ડિંગ અને વિદ્યાલય, ને ગુરુકુળ વગેરે સંસ્થાઓ દ્વારા આધુનિક કેળવણી સુલભ કરી આપુ તે જ્ઞાનદાન,' એ નહિ ! એથી કાંઈ જીવ પવિત્ર આત્મહિતના માર્ગે આકર્ષાતા નથી. ઉલટું જડવાદ, ધર્મ પર સામા કુતર્ક, અશ્રદ્ધા, દેવગુરુનું અપમાન, ઇત્યાદિ તરફ ઘસડાયા જાય છે એ આજે સ્પષ્ટ દેખાય છે. આજના સુધારક વિચારો, સાધુ પર પૂજ્યભાવ અને તારકભાવનું દેવાળું અગર અતિ અલ્પતા, મર્યાદાનાં ઉલ્લંઘન, સ્વાર્થનાં રાક્ષસી ખર્ચ,- વગેરે બધું કોને આભારી છે? આજની કેળવણીને, હજી પણ જાગો તો સારું છે. કમમાં કમ એટલું કરો નાનપણથી જ છોકરાની રોજ હાજરી લો. 'નિશાળમાં શું ભણી આવ્યો? માસ્તરે અને છોકરાએ શી શી વાતો કરી?' પછી એની સામે એની બાળ ભાષામાં ધર્મજ્ઞાન આપો, તત્ત્વ સમજાવો. દેવ-ગુરુ અને ધર્મનાં અનુષ્ઠાનોનું સ્વરૂપ અને મહિમા સમજાવો. સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન-ચારિત્રનું જ્ઞાન, નવતત્ત્વનું જ્ઞાન, પ્રભુભક્તિ, તપ, આદિ અનુષ્ઠાનોનું જ્ઞાન, છ દ્રવ્યનું જ્ઞાન, માર્ગાનુસારીના આચારથી માંડી ઉચ્ચ સાધુ જીવનના આચારનું જ્ઞાન, સ્યાદ્વાદ-સપ્તનય-સપ્તભંગી-ચાર અનુયોગ વગેરે સિદ્ધાન્તોનું જ્ઞાન....આ બધું આપો એ સર્વજ્ઞભાષિત જ્ઞાનદાન. એ કરનાર-લેનાર બંનેને તારે.

(૨) અભયદાન

અહિંસાના ૩ મુદ્દા :—વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ સમરાદિત્યના જીવ શિખીકુમારને જ્ઞાનદાન બતાવ્યા પછી હવે અભયદાન બતાવે છે. એઓશ્રી ફરમાવે છે કે જીવો નવ પ્રકારે છે, પૃથ્વીકાયિક. અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, અને પંચેંદ્રિય જીવ, પૃથ્વી પણ પૃથ્વીકાયિકા એટલા માટે, કે નજરે દેખાતી પૃથ્વી એમ જીવ નહિ, પણ પૃથ્વી એ છે કાયા જેની એવા જીવ, અર્થાત્ જેમ આપણા શરીરના પુદ્ગલ–લોચાને આપણા જીવે ધારણ કર્યું છે, અને એ શરીર પરની સેવા–પ્રહારને વેઠે છે, વેદે છે, એવી રીતે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ એ શરીરરૂપી પુદ્ગલનો લોચો છે, અને એને કોઇ જીવે ધારણ કર્યું છે. એના પરના પ્રહારોને એ જીવ વેઠે છે, વેદે છે. આ નવ પ્રકારના જીવને મન–વચન–કાયાથી ન મારવા; અર્થાત્ એની ત્રિવિધ ત્રિવિધે અહિંસા પાળવી, એ અભયદાન છે. એને ઉત્તમ રીતે સુસાધુજનો આચરે છે, અર્થાત્ ઉત્તમ અહિંસા આચરવાનું જીવન સુસાધુનું છે. અહીં ત્રણ વાત આવી. જીવો ૯ પ્રકારે એની અહિંસા મન, વચન અને કાયા, ત્રણેયથી સુસાધુજીવનમાં જ એનું ઉત્તમ પાલન થઇ શકે.

સૂક્ષ્મ જીવવિચાર :—

અરિહંત પરમાત્માનો ઉપકાર નિરખો કે પહેલાં તો

કેવો સૂક્ષ્મ જીવવિચાર બતાવ્યો. પૃથ્વીકાયિકા જીવો હોય છે. અપ્કાયિક જીવો હોય છે....આ બીજે કયાં જોવા મળે છે ? બીજે તો એનો વિચાર સરખો નથી, તેથી એ જીવોની દયા પાળવાનો મુખ્ય અહિંસાધર્મ, એ ભૂલીને બીજી ત્રીજી સૂક્ષ્મતત્ત્વની વાતો કે યોગની વાતો થાય છે. જંગલનો જોગી થાય તો ય લોટ માગી લાવી રોટલો પકાવવાનું માથે રાખશે. તીવ્ર તપ કરશે, ત્યાં પણ તાપ સહવા માટે અગ્નિ ધખાવવામાં ધર્મ સમજશે, પાપ નહિ. એ બિચારાઓને ત્યાં કોણ શિખવાડે કે એ અગ્નિ, એ પાણી, એ પૃથ્વી વગેરેમાં કણે કણે અસંખ્ય જીવો શરીરરૂપે ધારીને રહ્યા છે? સંસાર આખો છોડ્યો, પણ જીવ જ્ઞાનના અભાવે પૃથ્વી આદિના સમારંભ છોડી શકાયો નહિ.

સૂક્ષ્મ અહિંસા :— ત્યારે જુઓ કે હિંસાના સૂક્ષ્મ પ્રકારો ન જાણવાને લીધે પણ અહિંસા સૂક્ષ્મ રીતે પાળી શકતા નથી. દા. ત. 'હિંસા મન, વચન અને કાયાથી કરું નહિ, કરાવું નહિ. કરવામાં સંમતિ રાખું નહિ' આનો વિસ્તાર ખબર નથી એટલે કદાચ અગ્નિ એ જીવનું ખુદ શરીર હોવાની ખબર ન હોય, પણ 'અગ્નિથી જીવ મરશે માટે રાંધવાનું રહેવા દો, તૈયાર રસોઈ ભિક્ષામાં માગી લાવીએ,' એમ કરી જાતે આરંભ ન કરે, તોય કોઇ ભક્તે એમના માટે કોઇ ભોજન બનાવ્યું હોય તો એ તો એમ જાણવા છતાં જમી લેશે, અગર લઇ આવી વાપરશે. અહીં ખબર નથી કે આમાં હિંસા સંમતિનો દોષ બેઠો છે. અરે!

આટલું જ શા માટે ? ભક્તે સંન્યાસી માટે બનાવ્યું ય ન હોય, એવું શુદ્ધ ભોજન દેતાં પણ કયાંક પાણી કે અગ્નિને પોતે અડી ગયો તોય ત્યાં અહિંસા ઘવાય છે માટે એ લેવું ન કલ્પે, એ આને સૂક્ષ્મ અહિંસાના અજ્ઞાને બબર નથી. દેવા જાય છે, ત્યાં ઘીનો એક છાંટો નીચે પડયો, તો પણ તે લેવું કલ્પે નહિ; કેમકે ત્યાં પણ ભાવી હિંસાને અવકાશ છે. આવી આવી સૂક્ષ્મ અહિંસા અરિહંત પ્રભુના શાસન વિના બીજે કયાં જોવા મળે ? કયાં સાંભળવા મળે ? વાયુ ન હણાય માટે એક ફુંક સરખી ન મારવી. ગૃહસ્થને પણ આવી સૂક્ષ્મ અહિંસાનો કયારે ય લાભ લેવા **સામાયિક પૌષધ-દેશાવકાશિક વ્રત** જિનેન્દ્ર ભગવાન વિના કોણે બતાવ્યું છે ? એના મર્મ સમજનાર કુમારપાળ રાજા જેવા એક બાજુ શત્રુ સામે લડવા જતાં છતાં ઘોડા પર બેસવા પહેલાં પલાણ પુંજણીથી પૂંજી લેતા ! લાખો ઘોડાને અણ-ગળ પાણી નહોતા પાવા દેતા ! ગળવાથી બીજા બેઇન્દ્રિ-યાદિ ત્રસ જીવો તો બચે. જૈનોની અહિંસા નામર્દની નથી કે નામર્દાઈ લાવતી નથી. પરંતુ નિર્દોષ જીવ મારી નાખ-વાની પિશાચી લીલા ખેલવાનું જરૂર અટકાવે છે. નહિતર માણસ માણસ શાનો ? એનામાં અને જંગલી વાઘ-વરૂમાં શો ફેર ? અહિંસાના શુરાતનમાં જ કેઈ કે પોતાના પૈસા; સુખ અને યાવત્ પ્રાણના પણ ભોગ આપી દીધા છે. આ અહિંસા માત્ર કાયાથી જ પાળવાની છે એવું નથી, વચ-નથી ને મનથી પણ પાળવાની છે. મનથી હિંસા કરવાનો વિચાર સરખો નહિ કરવાનો ! કોઈ પાસે હિંસા કરાવું

એમે ય નહિ વિચારવાનું ! કોઈ હિંસા કરે તો સારૂં, એ પણ વિચાર નહિ ! એવું વાણીમાં !

સાધુ નહિ પણ સુસાધુ કેમ ? :—આ અહિંસા ઉત્તમ રીતે સુસાધુ જીવનમાં જ પાળી શકાય. ઉત્તમ રીતે એટલે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકાદિ જીવની પણ મન, વચન, કાયાથી હિંસા ન કરવી–કરાવવી, ન અનુમોદવી. માટે જ એ પાળનારા માત્ર સાધુ પુરુષો નહિ. પણ સુસાધુજનો છે. સામાન્ય સાધુજનો માનવતાના અનેક ગુણવાળા હોય છે, બહુ દયાળુ હોય છે, પણ આઠલી હદ સુધી સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસાના ત્યાગી નથી હોતા. ત્યારે સુસાધુજનો સૂક્ષ્મ હિંસાના પણ ત્યાગી હોય છે. માટે તો એમની સુસાધુતા જીવમાત્રને અભયદાન આપવાને આભારી છે. તે પણ જીવનભરની પ્રતિજ્ઞા કરીને. એવી પ્રતિજ્ઞા ન કરવામાં તો મનમાં ચોરી રહેવા સંભવ છે કે કદાચ સંન્યાસ નહિ પળે તો પાછા ઘેર જઈશું; ગૃહસ્થ-જીવનમાં પાછા ફરશું. આ મનમાં ચોરી એ પણ સૂક્ષ્મ હિંસા છે. શી સૂક્ષ્મ હિંસા ? કહો, ભાવી હિંસા કરવાની બુદ્ધિ, કરવાની અપેક્ષા રહી, હિંસામાં સંમતિ રહી તે. ત્યાં તો મનને એમ રહેવું જોઇએ કે 'જીવની હિંસા શું હું કરૂં ? હરગીઝ નહિ. મરી જાઉં તે હા, પણ જીવની હિંસાનું જીવન ક્યારે ય ન સ્વીકારૂં.' આવા સુસાધુજનોથી એમના મહાન અહિંસાદિ ધર્મદ્વારા જગત ઉપર સુખશાન્તિ રહે છે. માટે જ એ પૂજ્ય છે, વંદ્ય છે, સત્કાર્ય છે, સમાગમ યોગ્ય

છે. ભલે એ ઓછું ભણેલા હોય, ઓછી આવડતવાળા હોય, પણ પંડિત એવા ગૃહસ્થોથી પણ નમસ્કરણીય છે; માન્ય પૂજ્ય છે. કારણ એક જ, સુસાધુતા! જીવનમાં છતા પૈસા પરિવાર; પણ સૂક્ષ્મ અહિંસામય જીવન જીવવા માટે એ બધું સ્વેચ્છાએ ત્યજી સુસાધુજીવન સ્વીકાર્યું અને પાળે છે, એથી જ એ જગદ્વંદ્ય, જગત્પૂજ્ય છે. કોરી પંડિતાઈ અને આવડત કરતાં આ સુસાધુતા કરોડો-અબજો ગણી ઉંચી છે. કેમકે જ્ઞાનનું ફળ એ છે. આ વસ્તુના અજ્ઞાને આજના કેટલાક જૈન ગણાતા પંડિતો અહંત્વ અને પાંડિત્યના અભિમાનમાં ચઢી સુસાધુજનને માનતા પૂજતા તો નથી; પણ ઉલટું અવસરે એમની મશ્કરીના બોલ કાઢે છે. જૈનશાસન જાણે કોરી પંડિતાઈ ઉપર ટકયું છે! સૂક્ષ્મ અહિંસાના ચારિત્ર ઉપર નહિ!....કેટલી આ મૂઢતા!

ઘરમાં રહીને ધર્મ ન થાય? :—આટલું ધ્યાન રાખજો કે અહિંસાનું પાલન ગૃહસ્થ જીવનમાં શકય નથી, માટે સુસાધુજીવન લેવું પડે છે. એટલે જ ગમે તેવો બીજા ધર્મના અંગ-અનુષ્ઠાન ગૃહસ્થ પાળતો છતાં સર્વથા અહિંસક નથી. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકાદિ સ્થાવર જીવોની અને ઘર-સંસાર ચલાવવામાં અજાણ્યે ત્રસ જીવોની ય હિંસા ચાલુ હોય છે. એ જીવોની હિંસા જેના દિલને ગભરાવી મૂકે છે, એને જ સાચું સુસાધુજીવન ગમે છે. એ હિંસા તરફ હજી જેને સુગ નથી, એ જીવોની ઉપર પોતાના જીવ જેટલી જેને દયા નથી આવતી, એ ગૃહસ્થ જીવનમાં

આનંદ કલ્લોલથી કાળ પસાર કરી શકે છે, એને સાધુજીવન વિના એક ઘડી પણ ચેન નથી. માટે જ અવસરે એ કહે છે 'ધરમ તો ઘેર રહીને પણ કયાં નથી થઇ શકતો? ધર્મ એકલો સાધુજીવનમાં થોડો જ છે? ગૃહસ્થધર્મ પણ મોક્ષ આપી શકે છે....'

હિંસા કેમ ન કરવી? :—અહીં આચાર્ય મહારાજ 'જીવોની હિંસા કેમ ન કરવી' એનો ખુલાસો આપે છે. કેમકે આવો પ્રશ્ન સહેજે થાય છે,—

પ્ર૦—'**જીવો જીવસ્ય જીવનમ્**'—જગતમાં એક જીવ બીજા જીવનું તો જીવન છે, જીવનનો આધાર છે, આવા જગતના સ્વભાવમાં એક જીવ પોતાની જરૂરીયાત માટે બીજાને મારે એમાં શો વાંધો?

ઉ૦—આચાર્ય ભગવંત ફરમાવે છે કે વાંધો એ કે જગતમાં જીવ માત્ર જીવવા ઇચ્છે છે, મરવા ઇચ્છતું નથી. બહુ દુઃખી જીવો પણ મરવા ઇચ્છતા નથી. ભારે દરદથી પીડાતું જનાવર પણ એની સામે જો કોઈ તલવાર બંદુક લઇને આવે તો, ત્યાંથી ભાગી બચવા ઇચ્છે છે, કિંતુ ત્યાં ઉભું રહી મરવા ઇચ્છતું નથી. માટે જીવોને સૌથી વધારે વહાલા પ્રાણ છે, અભય છે, એમ સાબિત થાય છે. અને દુનિયામાં કોઈની વહાલામાં વહાલી વસ્તુનો નાશ કરવો એ તેને કેટલું બધું દુઃખકારક થાય? એ કયાંથી કર્તવ્ય હોય? એને ધર્મ કોણ કહે? એ તો સરાસર અધર્મ છે. મોટો રાજા પણ અવસર આવ્યે પોતાનો જીવ બચાવવા, મૃત્યુથી

બચવા સમસ્ત રાજ્યનો પણ ત્યાગ કરી દે છે. એ સૂચવે છે કે એને સૌથી વધારે વહાલો જીવ છે. એનું દાન કોઈ કરે તો બદલામાં એ આખું રાજ્ય દેવા તૈયાર હોય છે. તેથી અભયદાન એ ઉત્તમ દાન છે. જાત પર જ વિચારોને કે આપણને આપણા પ્રાણ આટલા બધા પ્યારા છે તો બીજા જીવોને પ્યારા કેમ ન હોય? આપણા વહાલા પ્રાણ બચાવવા, ને મૃત્યુથી બચવા આપણે લાખ વાનાં કરીએ, તો એવું બીજા જીવો કેમ ન ઇચ્છે! જો આપણને મારવા આવનારો દુષ્ટ ગણાય, તો આપણે બીજાને મારવા જતાં દુષ્ટ કેમ ન ગણાઇએ? ખરી રીતે પરલોકમાં વિશાળ સુખ ઇચ્છતા બુદ્ધિમાન પુરુષે તો શક્ય હોય ત્યાં સુધી ગ્રાહકને જે ગમતું હોય તેનું દાન પહેલું કરવું જોઇએ. અભય સૌને ગમે છે, એનું દાન કરો તો પરલોકમાં તમને અભય મળશે. તમે બીજાની ચટણી કરી હશે તો બીજા તમારી ચટણી કેમ નહિ કરે? વાવે તેવું લણે, કરે તેવું પામે, એ જગતપ્રસિદ્ધ સૂત્ર છે. અભયદાનથી જન્માન્તરમાં પણ દીર્ઘ આયુષ્ય, શરીરે નીરોગિતા, સુંદર રૂપલાવણ્ય અને સર્વ જનપ્રશંનીયતા–સૌભાગ્ય મળે છે. અહિં જો આ મળવામાં ખામી દેખાય છે, તો તે પૂર્વભવના ભયદાનને અર્થાત્ હિંસાને આભારી છે. અહીં પણ રોગાદિ કાઢવા અગર એશઆરામી ભોગવવા હિંસા ચાલુ રહી તો ભવાંતરે પાછા રોગ, દૌર્ભાગ્યાદિ લમણે લખાવાના! નરેન્દ્ર-દેવેન્દ્રોથી જેમના ચરણકમળ પૂજાય છે એવા દેવાધિદેવે

દુર્જય અષ્ટ કર્મને દળવા આ અભયદાનનો મહાધર્મ ફરમાવ્યો છે.

તીર્થંકરદેવે પોતે પણ પહેલાં સુસાધુજીવન-ચારિત્ર કેમ લીધું ? તેમ પછીથી કેવળજ્ઞાન પામી જવા છતાં એ જીવન કેમ ચાલુ રાખ્યું ? કહો કે **આત્માનું સૌથી ઊંચું જીવન સર્વ જીવોને અભયદાન દેનારૂં હોય.** ઘરમાં રહીને, ગૃહસ્થવાસમાં રહીને એ કયાં શકય છે ? ત્યારે એવું સર્વ જીવોને અભયદાયી જીવન ન અપનાવો, તો પછી જીવહિંસા રહેવાની. ત્યાં સાથે બીજું ગમે તેટલું ચમત્કારિક શક્તિઓભર્યું જીવન હોય, પણ એ કયાંથી નિર્દોષ કે નિષ્પાપ જીવન કહી શકાય ? તો કોઇ પણ મહાન આત્માની પહેલી વિશેષતા નિર્દોષતા ને નિષ્પાપતાથી શરૂ થવી જોઈએ. એ માટે પહેલી વાત છે અભયદાનની. વાત પણ સાચી છે. જીવો પર દયા હોય તો એની હિંસા કેમ જ થાય ? અને જગતદયાળુ બન્યા વિના મહાત્મા બનવું મુશ્કેલ, તો પછી પરમાત્મા તો કેમ જ બની શકાય ? એવા સર્વોચ્ચ અભયદાનના જીવને ન પહોંચાય ત્યાં સુધી પણ શકય એટલું અભયદાન ખાસ કરતા રહેવું જોઇએ. હવે આચાર્ય મહારાજ ત્રીજું ધર્મોપગ્રહદાન બતાવે છે.

૩. ધર્મોપગ્રહદાન.

ધર્મોપગ્રહદાન એનું નામ છે કે જ્યાં ધાર્મિકજ જન અર્થાત્ સુસાધુ પુરુષોને નવકોટિ વિશુદ્ધિ એવી અવિરુદ્ધ

વસ્તુ મફત આપવામાં આવે છે. નવકોટિએ એટલે નવ-પ્રકારે વિશુદ્ધ, અર્થાત્ હનન (હણવું), પચન (રાંધવું), અને ક્રયણ (ખરીદવું) ન કરવું, ન કરાવવું, ન અનુમોદવું. સાધુ નિમિત્તે એમાંથી એક પણ ન પ્રકાર નહિ આચરવાનો. ગૃહસ્થે પોતાના નિમિત્તે જે બનાવ્યું કે ખરીદ્યું હોય તે સાધુની અપેક્ષાએ શુદ્ધ હોઈ શકે. આમાં હનન એટલે કાપકુપ, છેદનભેદન વગેરે. દા. ત. કેરી કે કાકડી છોલી, કાપી કે છૂંદી. પચન એટલે નિર્જીવ પણ ચોખા જેવી વસ્તુ રાંધી તે. ક્રયણ એટલે બજારમાંથી કેળાં મીઠાઈ વગેરે ખરીદી તે. આ ત્રણેયમાંનું કાંઈ પણ સાધુના ઉદ્દેશથી કરાય નહિ. સાધુ જાતે ન કરે, તેમ ગૃહસ્થ પાસે કરાવે પણ નહિ; અને ગૃહસ્થે કરેલું હોય તેને સારૂં ય માને નહિ. એમ ૩×૩=૯ કોટિ થઈ. જેમ નિર્દોષતાની સાધુએ જાતે કાળજી રાખવાની તેમ ગૃહસ્થે પણ સાધુને દોષ ન લગાડવાની ચોકસાઇ રાખવી જોઇએ, 'હું સાધુને નવ કોટિ વિશુદ્ધનું દાન કરૂં;' એ તમન્ના જોઇએ. તો એ ધર્મોપગ્રહદાન અર્થાત્ સાધુધર્મને ટેકારૂપ, ઉપકારક દાન કહેવાય. બાકી તો પોતાને માત્ર દાનધર્મને ટેકારૂપ, ઉપકારક દાન કહેવાય. બાકી તો પોતાને માત્ર દાનધર્મનો લાભ લેવાની જ દૃષ્ટિ હોય અને પછી સાધુ નિમિત્તે હનન, પચન, ક્રયણ, કરે, કરાવે, ત્યાં સાધુના ચારિત્રધર્મને પોષણ આપવાની વાત ક્યાં રહી ? ઉલટું ચારિત્રને ખોડ લગાડી. માણસ ભૂલ ક્યાં ખાય છે ? જ્યાં પોતે આગ્રહ રાખે છે કે હું સાધુને અમુક વસ્તુ જ ખરીદીને કે બનાવીને વહોરાવું. એના બદલે જો એવી

ભાવના રાખે કે હું ઘરમાં સહજભાવે તૈયાર રહેલી સારામાં સારી વસ્તુનું સાધુને દાન કરૂં, તો તો કોઈ વાંધો ન આવે. સાધુના ઉદ્દેશથી બનાવવા જવામાં દોષ લગાડી દે છે. એમાં દાન-ધર્મનો લાભ મળે અરો પણ ઓછો, વિચાર એ હોવો જોઈએ કે 'આ સાધુઓ જગતમાં જે શ્રેષ્ઠ કોટિના છે, તે ત્રિવિધ ત્રિવિધે હિંસા ત્યજી છે માટે. પોતે સાધુ થયા છે, તે પણ એવું જીવન જીવવા. તો પછી અમે એમને દોષમાં કયાં નાખીએ ?' જો કે સાધુ જેતી જઈને એવું લેશે જ નહિ, તો સાધુને દોષ નહિ લાગે. છતાં ગૃહસ્થે એવું કરવું જ શા માટે ? કોઈ સાધુ અજાણમાં ફસાઈ ગયો તો ? અને ગૃહસ્થની આવું બનાવ્યા પછી દૃષ્ટિ પણ કેવી રહે છે? ઠગવાની ને ? બોલવામાં જૂઠ પણ સીધું કે આડકતરૂં આવે ને ? શા માટે આ બધું કરવું ? એમાં હૃદયની શુદ્ધ પવિત્ર પરિણતિ શી વધે ? કિંમત પુણ્યનો લોચો મળવાની છે કે પવિત્ર પરિણતિની ?

અવિરુદ્ધ :—વસ્તુ જેમ ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ. તેમ સાધુ ધર્મને અવિરુદ્ધ જોઈએ. દા. ત. પૈસા, ઘરેણું, રત્ન અચિત્ત અર્થાત્ નિર્જીવ છે, પણ તે સાધુધર્મને વિરુદ્ધ ગણાય. તેમ એવા કામોત્તેજક ખોરાક વગેરે, તેવા રસાયણો, એવી દવાઓ સાધુધર્મસાથે સંગત ન થવાથી અવિરુદ્ધ ન ગણાય. અવિરુદ્ધ વસ્તુનું દાન કરવું જોઈએ.

દેવાનું શું ? :— દેવાની વસ્તુમાં શું શું આવે ? યોગ્ય અશન, પાન, (ભોજન અને પાણી) વસ્ત્ર, પાત્ર,

ઔષધ, તેમજ વસતિ અર્થાત્ મુકામ, અને આસન આવે. અહીં જોવાનું છે કે સુપાત્રદાન, ધર્મોપગ્રહદાન માત્ર રોટલી દાળ-ભાતનું નથી, અચિત્ત પાણીનું પણ છે. એની સાથે વસ્ત્ર અને પાત્રનું ય છે. એમજ, દવા-ઓસડનું પણ દાન કરવાનું છે. શ્રાવકની વિધિ છે કે સાધુ મહારાજને પોતાની પાસે રહેલી દાન યોગ્ય વસ્તુના નામ કહી વિનંતી કરે ' 'કૃપા કરી આમાંથી જે ખપે તેનો લાભ આપી અમ સરખા રંક જીવનો નિસ્તાર કરો.' ઘરમાં શાસ્ત્રના પુસ્તકો રાખ્યા હોય તો તેનો પણ લાભ માગી શકે. 'પૂજ્ય શ્રી આ આ પુસ્તકો મારી પાસે છે. આપ વાંચવા-ભણવામાં લાભ આપશો.'

ધર્મોપગ્રહ-દાનનું પાત્ર કોણ ?

આવું ધર્મોપગ્રહદાન કોને કરવું એ આચાર્ય મહારાજ બતાવે છે. **અભયદાન જીવ માત્રને કરાય છે. અનુકંપાદાન દુઃખીને કરાય છે પરંતુ ધર્મોપગ્રહ-ધર્મોપકારી દાન ધર્મનું પોષક દાન છે; તેથી તે ચોક્કસપણે ધર્મનિષ્ઠ હોય તેવા મહાત્માઓને કરવામાં આવે છે.** ગૃહસ્થો એકાંતે ધર્મનિષ્ઠ નથી હોતા. ધર્મી ગૃહસ્થો અંશે પણ હિંસા-પરિગ્રહાદિ પાપમાં પડેલા હોય છે. ત્યારે પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સૂક્ષ્મ પણ અહિંસાદિ પાપોને ત્યજનારા, ને સંસારના સર્વ સંબંધો ત્યજી, યોગીજીવન, મુનિજીવન જીવનારા એમાં ય સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં જ અત્યંત રક્ત રહેનારા, એ એકાંતે ધર્મનિષ્ઠ હોય છે.

સાધુ નિરૂપકારી :—

જુઓ એમની એકાંત ધર્મનિષ્ઠતા કયાં સુધીની હોય છે ? ત્યાં સુધીની કે એમને દાન કરનારા ઉપર પણ એ દાનના બદલામાં કશો દુન્યવી ઉપકાર નથી કરતા. હા, એમને દાન કરનારને અઢળક પુણ્યલાભ અવશ્ય થઈ જાય છે. તેથી એ પુણ્યબળે દુન્યવી સુખસામગ્રી પણ અઢળક પામે છે. પરંતુ સાધુ પોતે દુન્યવી કોઈ ઉપકારનું કાર્ય નથી કરતા. અરે ! એક ગામથી બીજે ગામ એ દાતારના સગાને જરાશો સંદેશો પણ પહોંચાડવાનું કાર્ય એ નથી કરતા; ત્યાં બીજી કયાં વાત રહી ? આનું એક જ કારણ કે એમ કરવામાં એકાંત ધર્મનિષ્ઠતા ટકતી નથી. સાધુ એટલે સાધુ; એકાંતે મોક્ષમાર્ગના જ સાધનારા; સંસારની કોઈ વાત સાધનારા નહિ જ. સંસારની વાતમાં કાં તો કયાં ને કયાં ષટ્કાય જીવ પૈકી કોઈને કોઈ જીવની હિંસા થાય છે; અથવા મૈથુન પાપનું કે પરિગ્રહ પાપનું પોષણ થાય છે; અગર તો સાંસારિક રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતાદિ પાપોનો ટેકો મળે છે. સાધુ સાંસારિક વાતોનો ઉપકાર કરે એટલે આ પાપોનો જ પોષક બને ને ? ત્યાં એકાંત ધર્મનિષ્ઠતા કયાં રહી ! માટે જ સાધુને એવા ઉપકારના લેશમાં પણ નહિ પડવાના યોગે નિરુપકારી કહ્યા. ભલભલા ભાવા સંન્યાસી પણ આ વસ્તુ ભૂલ્યા જાય છે; ને એમને પગે લાગનાર, દાન દેનાર નૂતન પરિણીત યુગલને 'દીર્ઘાયુષી થાઓ, પુત્રવાન, ભવ સૌભાગ્યવાન રહો....' વગેરે આશીર્વાદ આપે છે;

એ દીર્ઘાયુષ્ય અને સૌભાગ્ય શું ? અખંડ ગૃહસ્થવાસના આરંભ-સમારંભ-પરિગ્રહ અને મૈથુનનાં પાપ ખરાં કે નહિ ? એ તો સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રભુના શાસનના સાધુ ભગવંતો છે કે જે ઉપકારના અને ધર્મના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને સમજેલા હોય છે, તેથી એવું સંસાર પોષક ઉપકારી જીવન નહિ પણ નિરુપકારી જીવન જીવતા હોય છે.

આ નિરુપકારિતા ઉભયને લાભકારી :—

સ્થુલ બુધ્ધિએ આ વાત જરા મગજમાં બેસે એવી નથી. સાધુ લોકોપકાર કરે એમાં શો વાંધો ? એમ મનને થાય છે. પરંતુ ખરી વસ્તુ એ છે કે એવા ઉપકારને ન કરવો એ સામા જીવની દૃષ્ટિએ પણ બરાબર છે. કેમકે એ દુન્યવી લાભ દેખતાં તો પોતાના મોંઘેરા દાનધર્મને વેચવા તૈયાર થઈ જાય છે. દુન્યવી લાભની મિઠાશમાં પરલોકના મહાપુણ્યના લાભ ભૂલી જાય છે, જતા કરે છે; અથવા દાનની સફળતા દુન્યવી લાભ થવામાં સમજી પુણ્યના લાભ ગુમાવી નાખે છે. તેથી પોતાના દાનના આ જીવનના સીધા બદલા એ ન દેખે, અને નિઃસ્વાર્થતાએ દાન દે, એજ સારૂં છે. એથી નિષ્કામવૃત્તિ કેળવાય છે. ત્યારે સાધુની દૃષ્ટિએ તો નિરુપકારિતા જ સારી છે. ધર્મના મર્મને સમજનારા દાતારો સાવધાન હોય છે કે 'અમારે દાનના બદલામાં સાધુ પાસેથી કોઈ સેવા, કોઈ ઉપકાર જોઈતો નથી. એમના જેવાની સેવા કરવાનું અમને મળે એજ અમારો મહાન ભાગ્યોદય,

અમારી મહાન આત્મોન્નતિ !' શાસ્ત્રમાં એક ભાગવતનું દૃષ્ટાન્ત આવે છે.

પ્રકરણ-૧૯

નિઃસ્પૃહી ભાગવત ને માયાળુ સંત

એક નગરમાં એક ભાગવતના ભક્તને ત્યાં એક સંન્યાસી ચોમાસું રહેવા આવ્યો. આ ભાગવતભક્ત માત્ર ધર્મલાભનો અર્થી હતો, તેથી એણે કહ્યું,

'ખુશીથી ચોમાસું રહો. અમને ભાગવતનું શ્રવણ ઉપરાંત તમારા ભોજનપાણી વગેરેનો લાભ મળશે. પરંતુ એક શરતે !'

'શી શરત ? અમારાથી શક્ય છે એ ?'

'હા, શક્ય છે. શરત નાની છે. તમારે બદલામાં મારું કશું કામ કરવાનું નહિ. જે દિ, તમે કોઈપણ મારી સેવા કરી એમ દેખાશે તે દિ આપણો સંબંધ બંધ. પછી અહીં તમે રહી શકશો નહિ. આટલી શરત.'

છે ને શરત ! કેવી મજેની શરત ! 'હું તમારું બધું કરીશ. તે પણ અપૂર્વ લાભ માનીને ખૂબ આનંદથી કરીશ. પરંતુ તમારે મારું કશું જ કરવાનું નહિ. એક મારા જરા રોતા છોકરાને એકાદ મીઠા શબ્દથી સહેજમાં છાનો રાખવાની પણ સેવા નહિ કરવાની.' કેટલી બધી નિઃસ્પૃહતા ! ધર્મોપકારી પાસેથી આ-લોકની સેવા મેળવવા પ્રત્યે જાગ્રત

હોય તો આ શરત મંડાય? ના એ ભૂલે તો જ શરત બને. સંન્યાસીએ હા પાડી; રહ્યો. એક વાર બન્યું એવું કે રાતના આ ગૃહસ્થનો ઘોડો ચોરાઈ ગયો. સંન્યાસી સવારે ઉઠીને ફરવા જાય છે. તે ફરતાં ફરતાં જંગલના એક ભાગમાં ઘોડો બાંધેલો જુએ છે. ચોરોને લઈ જતાં સવાર પડી ગઇ, તેથી ભયના માર્યા એને જંગલમાં બાંધી મૂક્યો. પછી એકાંત નિર્જનતામાં લઈ જશું એમ ધારણા રાખી. અહીં સંન્યાસીએ ઘોડો ઓળખ્યો. પણ સાથે મનને થાય છે કે 'મારે ભાગવતભક્તની કોઈ સેવા નથી કરવાની. પરંતુ બિચારાનો ઘોડો જશે.' વિચારો, કયા ઉપકારને ઈચ્છે છે! ઘોડો પાછો વાળવાના! એટલે એ કે ઘોડો મળી જવાથી એ ગૃહસ્થ સારી રીતે ઘોડેસ્વારી કરે વગેરે સાંસારિક પાપોની એને સગવડ રહે. જૈન સાધુપણું અને સંન્યાસીમાં આ ફરક. સંન્યાસીને તો શરત છે છતાં દુન્યવી વાતમાં પડવાનું મન થાય છે. સાધુ વગર શરતે પણ નિર્લેપ હોય છે. સંન્યાસીએ હોંશિયારીથી ત્યાં પોતાનું કપડું મૂકી દીધું. મુકામે આવીને એ ગૃહસ્થને કહે છે, 'મારૂં કપડું અમુક અમુક જગાએ રહી ગયું લાગે છે.' ઘોડો ગુમાવવાથી જરા ચિંતામાં પડેલા પણ આ ગૃહસ્થે સંન્યાસીની સેવા કરવાનો આ લાભ મળતો દેખી આનંદ વ્યક્ત કર્યો, ને તરત નોકરને તે લેવા મોકલ્યો! મનને ધર્મની કેવી લાગી હશે બહુ મૂલ્યતા! કે ત્યાં દુન્યવી નુકસાન પડયું રહે! નોકર કપડું લેવા ગયો. ત્યાં કપડું અને પાસમાં રહેલો પેલો ઘોડો પણ

ઓળખી ગયો તે લઈ આવ્યો. શેઠને વાત કરી. એ સમજી ગયો કે 'સંન્યાસીએ આ ચતુરાઈ કરી. મારી સેવા કરવા માટે જ કપડું મૂકી આવેલા.' હવે એ સંન્યાસીને પગે લાગીને કહે છે, 'માફ કરજો, આપણી શરતનો ભંગ થયો છે. આપે મારૂં આ ઘોડો બતાવવાનું કાર્ય કર્યું છે. તેથી હવે આપણો સંબંધ પૂરો થાય છે. હવે પધારો.' સંન્યાસીને જવું પડ્યું! ભગતના મનને કેવું વસી ગયું હશે કે **'જો સુકૃતનો કોઇ નાનામાં નાનો બદલો અહીં ખાતેનો હું ન લઉં તો જ એના અઢળક પુણ્ય મારા પરલોક ખાતે જમા થાય.** અહીં જ જો સોદો કરી માલ મેળવી લઉં તો સુકૃતરૂપી મુડી શાની ઉભી રહે?' એટલે એ સંન્યાસી તરફથી કોઇપણ ઉપકાર ઇચ્છતો નહોતો.

સુધાદાયી ને સુધાજીવી :–શ્રાવક પણ એવા હોય. સાધુ તરફથી ધર્મોપકાર સિવાય એવો કોઇ જ ઉપકાર ન ઇચ્છે–સાધુ ય, ત્યારે નિરુપકારી હોય છે. દશવૈકાલિક શાસ્ત્રમાં એવા દાતારને **'સુધાદાયી'** = બદલો લીધા વિના આપનારા, અને સાધુને **'સુધાજીવી'** = બદલામાં કાંઈ કર્યા કે આપ્યા વિના મળતા આહાર પિંડ પર દેહ ટકાવનારા, અર્થાત્ પોતે દુન્યવી કોઈ જ ઉપકાર નહિ કરનારા; માટે તો સાધુ દેનારને ય ધર્મલાભ કહે છે, અને ન દેનારને ય ધર્મલાભ કહે છે. એક માત્ર ધર્મનો ઉપકાર કરે છે, ચાહ્યા તમે એમને વાંદો કે ન વાંદો; દો કે ન દો.

સ્વાધ્યાય-ધ્યાનનું મૂલ્ય ! :—

શી વસ્તુ ચાલતી હતી? સાધુ દાનનું પાત્ર છે તે કેવા હોય? નિરુપકારી; અને સ્વાધ્યાય-ધ્યાનમાં રક્ત. સ્વાધ્યાય-ધ્યાન એટલે મહાપવિત્ર જીવન કરણી; જેના આધારે દેશનું પણ મહાન કલ્યાણ થાય. આજે વિષમ કાળ છે એટલે આની કિંમત નથી સમજાતી, અને ખુમ મરાય છે કે સાધુઓ સમાજનું શું કરે છે? અરે, સમાજને નીતિનો, ધર્મનો, ઉપદેશ તો આપે જ છે, ગુના, વ્યસન વગેરે છોડાવે છે, અટકાવે છે, સમાજને એ લાભ તો કરે જ છે. છતાં એ ન ગણીએ. તોય સાધુની ત્યાગચર્યા, સાધુની તપસ્યા, સાધુનાં સ્વાધ્યાય-ધ્યાન આ એટલી બધી તાકાતવાળી વસ્તુ છે, કે એના પ્રભાવે સમાજ પર ધરતીકંપ, પૂર, અતિવૃષ્ટિ, દુકાળ; પર-રાષ્ટ્રઆક્રમણ વગેરે અનર્થો નથી ઉતરતા. એટલે આવા સ્વાધ્યાયમગ્ન અને ધ્યાની સાધુ તો દેશને મહા આશીર્વાદભૂત છે. એમને જે દાન થાય તેના ઉંચા મૂલ્ય કેટલા માંડીએ! કેમકે,—

દાન પર સંયમ-તપના ભાર :—

સાધુ તે દાનની વસ્તુ પર પોતાનો સંયમદેહ ટકાવે છે, એના દ્વારા સંયમ અને તપના ભાર વહન કરે છે. શરીર જ ન ટકે તો જીવોની રક્ષા, વગેરે સંયમધર્મનું પાલન શું કરી શકે? ત્યારે જો જાતે પકાવવા બેસે તો પહેલાં જ સંયમ નાશ પામે! માટે દાતાર પોતે શુદ્ધદાન કરે છે, એથી સાધુનો દેહ ટકે છે અને મહા સંયમ અને

મહા તપની આરાધના કરી શકે છે. તપમાં પણ એવું જ છે. કાયકષ્ટ, સલીનતા, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય-ધ્યાન વગેરે તપ ભૂખી કાયાથી શો કરી શકાય ? એનો અર્થ એ થયો કે એ બધા મહા માર્ગની આરાધના કરાવવામાં દાતાર મહાન નિમિત્તભૂત બને છે. તો પછી એવા દાનનું ફળ કેટલું આંકવું ?

સ્વ-પર તારક કર્મલઘુતા :—

પાછું, દાનનું આટલું જ ફળ નથી. દાનના પાત્રભૂત સાધુ આ રીતે આત્મોપકારક મહાન સાધનાઓ કરીને પોતાને તો તારે જ છે; પરંતુ સાથે બીજાઓને પણ મોક્ષ-માર્ગે ચઢાવીને સંસારસાગરથી તારે છે. સ્વપરને તારવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે પોતે કર્મલઘુ બન્યા છે. અલબત, સાધક એવા દેહને ટકવામાં નિમિત્તભૂત, દાનની વસ્તુ છે ખરી. પણ એટલું ય મેળવ્યા પછી પણ હવે સશક્ત કાયા-વાળા સાધુ કર્મલઘુ ન હોય તો શું કરશે ? ભારેકર્મી જીવોને ભલેને સાધુ વેશ હોય તોય ખાધા-પીધા પછી પણ સંયમ અને તપ સુઝતા નથી. સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન ખપતા નથી. ઉલટું ગૃહસ્થો પર બાહ્ય દુન્યવી ઉપકાર કરવાનું ગમે છે. બજારના ભાવતાલ, મુહૂર્ત, વગેરે જેવું કંઈક કરવાનું મન રહે છે, આણંદ કલ્યાણી સંઘે સાધુ જાણી સારી સારી દેહરક્ષક ગોચરી તો વહોરાવી, પણ આ વહોરનારો જો ભારેકર્મી જીવ હશે તો એ મેળવ્યા-વાપર્યા ઉપર નિદ્રા અને વિકથા કરશે. સ્વાધ્યાય-ધ્યાન તો ખીંટીએ

અગર પોથીમાં મૂકાઈ ગયા ! સંયમ અને તપને બદલે અસંયમ અને ભોજનના અનેક ટંક કરશે ! આવા ભારેકર્મી જીવ સ્વ-પરને શું તારે છે? એ તો કર્મની સ્થિતિનો બહુ હ્રાસ કર્યો હોય તો સંયમ-સ્વાધ્યાયાદિના મહાન ધર્મ સુઝે, જેથી સ્વને તારે, ને પરને ય તારે. બાકી સાધુવેશમાં અસંયમના, નિદ્રા-વિકથાના ભોગ-સગવડના મહાપાપ બાંધનારો જાતને કે જગતને શું તારી શકે? તરવાની ચીજ મહાન છે. અહીં સારા માનવ તરીકે જન્મ તો પામ્યા. પણ જન્મ્યા પછી ખાધું-પીધું મોજ કરી, એમાં સંસારસમુદ્ર કયાંથી તરાય? જો ન તરાય તો પાછા અનેક જન્મ-મરણ, ને અનેક પ્રકારની ગતિઓમાં પરિભ્રમણ, એ એમજ ઉભા કે બીજું કંઇ? ઠોર નહિ, પણ માણસ જેવા માણસ, અને તે પણ જૈન જેવા જૈન બન્યા પછી આ? હૃદયને મજબુત કરો, એને કહો **'આ ભવ તરવા માટે છે; ડુબવા માટે નહિ. હવે** તરવાના દરેક સ્થાનોને, ને દરેક ક્રિયાને બનશે એટલી વધુ સેવીશ.' સ્વપરના તારકની બલિહારી છે.

પ્રકરણ-૨૦

દાનમાં ચાર પ્રકારની શુદ્ધિ

આચાર્ય મહારાજ શિખીકુમારને હવે ફરમાવે છે કે- 'જો મહાનુભાવ! જિનેન્દ્ર ભગવંતોએ કહ્યું છે કે **દાયક-ગ્રાહક-કાળ-ભાવ**, આ ચાર કારણો શુદ્ધ હોય તો શુદ્ધ દાનધર્મ રૂપી કાર્ય થાય છે.

(૧) **દાયકશુદ્ધિ** :—ચારમાં પહેલી છે દાયકશુદ્ધિ, એટલે કે દાતાર અને દાનની વસ્તુ શુદ્ધ જોઈએ. અર્થાત્ દેનારો.

૧. જ્ઞાનસંપન્ન.

૨. આઠ મદસ્થાનના સેવનથી રહિત.

૩. શ્રદ્ધાથી રોમાંચિત શરીરવાળો.

૪. ન્યાયપ્રાપ્ત, પ્રાસુક (નિર્જીવ), ને લોકમાં અવિરુદ્ધ એવા દ્રવ્યને દેનારો.

૫. દેવામાં આલોક-પરલોકની આશંસા વિનાનો.

૬. એક માત્ર નિર્જરાનો અર્થી, કર્મક્ષયાભિલાષી જોઈએ.

(૧) **જ્ઞાનસંપન્ન** :— દાતારના આ છ વિશેષણોની વિશેષતા જુઓ, દાતાર જો જ્ઞાનસંપન્ન હશે તો સંયમધારી મુનિને કેવું ખપે, કેવું ન ખપે, કયાં દોષ લાગે કેવી સ્થિતિમાં દોષ ન લાગે, વગેરે સમજી શકશે. અવસર ઓળખશે, સાધુ પાત્ર છે કે નહિ તે પણ પારખી કાઢશે. ત્યાં દાનધર્મ શુદ્ધ થાય. ત્યારે જો એ દાતાર,—

(૨) **મદરહિત** હશે, તો દાન કરશે તેમાં બડાઈ નહિ કરે કે 'અમુક જણ દે છે તો હું કેમ ન દઉં ?' ગર્વ નહિ કરે કે 'હું કેવો સારો દાતાર !' તેથી અન્યને પણ એવા ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષી શકશે. અભિમાન કરનારો તો બધું ગાઈ વાળીને સરખું કરી નાખનારો બને છે. એના ગાવા પર

બીજાઓ વિચારે છે કે **'ગર્વપોષક આવા દાનમાં શા માલ છે** ? કહો આમાં શુદ્ધદાન કયાં થયું ? ત્યારે, ગર્વમાં તો દાનના ખરા પરિણામ નથી થતા. સાચા દાનના ભાવ નથી જાગતા ! વળી,

(૩) **શ્રદ્ધાથી રોમાંચિત દેહે** દાન કરવું જોઇએ. કેવી શ્રધ્ધામાં એ બની શકે ? મામુલી નહિ, સામાન્ય નહિ, પણ તીવ્ર શ્રદ્ધા જોઈએ. ઉત્કટ શ્રદ્ધા જોઇએ, આની શી વિશેષતા છે ? એજ કે તેથી દાનનું ફળ અનેકગણું વધી જાય છે. **કોઇપણ ધર્મક્રિયા તમે ઉછળતા હૃદયથી કરો એનાં ફળ અજબ ગજબ કોટિના.** અવસર આવ્યે અહીં પણ ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચાડી શકે છે. ત્યારે એની નીચે પરલોક માટે ઊંચા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના લોટ (સમૂહ)નું પૂછવું જ શું ? એક નાની નવકારવાળી પણ ગણો તે હૃદયમાં શ્રદ્ધા સંવેગની આગ સાથે ગણો. અલ્પકાળમાં આત્માના ઉદ્ધાર સાધવાની આ ચાવી છે કે પ્રબળ શ્રદ્ધા-રોમાંચના વૈદ્યુત ચમકારા સહિત નાના-મોટા ધર્માનુષ્ઠાનોથી, કાયિક-વાચિક-માનસિક ધર્મ પ્રવૃત્તિથી જીવનને વ્યાપ્ત કરી દો. શ્રેણિકને એવું ભગવાનનું સ્મરણ હતું એમાં તો તીર્થંકર નામ કર્મ ઉભું થયું ! જેના હિસાબે મહાવૈરાગ્ય, ગાંભીર્યાદિગુણો દેખાશે ! વગર ભણ્યે હવે જ્ઞાનાવરણ એવા તૂટશે કે હવેના ભવમાં અવધિજ્ઞાન ચારિત્રનાં, પાલન યોગ્ય જ્ઞાન વગેરે કેટલું ય પ્રગટશે ! આ શાનો પ્રતાપ ? શ્રધ્ધાની જ્વલંત આત-

શસહિત ધર્મપ્રવૃત્તિનો. દાન પણ તેવું જ કરવું જોઈએ. શ્રદ્ધા એ તો દાનરૂપી બીજને માટે જળ સમાન છે. જળ વિના બીજમાંથી પાક કેવો થાય ?

(૪) **ન્યાયોપાર્જિતાદિ** :—દાનનું દ્રવ્ય ન્યાયથી ઉપાર્જેલું જોઈએ. **ન્યાયથી ઉપાર્જેલું** દ્રવ્ય ખરૂં યોગ્ય દ્રવ્ય છે. તેમાં હૃદય કાળું થયું હોતું નથી. તેથી એમાં દાનના ઉંચા પરિણામ, સારાં ભાવ જાગી શકે છે. કાળા થયેલા હૃદયમાં એ મુશ્કેલ છે. જો કે એમાં ય દાનના પરિણામ જાગે ખરા; પણ તેટલા ને તેવા ઊંચા નહિ. કલુષિત ચિત્તવાળાનું ઘણું પણ દાન એળે જાય છે. માટે તીર્થયાત્રાદિ અર્ચમાં, દેવાદિ અર્ચમાં, દેવાદિ ભક્તિમાં, દાનમાં વાપરવાનું દ્રવ્ય ન્યાયથી ઉપાર્જેલું હોય તે શ્રેષ્ઠ કોટિનું. વળી આ તો સુપાત્રદાન, મુનિને દાન છે માટે દેવાની વસ્તુ **પ્રાસુક** પણ જોઈએ. પ્રાસુક એટલે અચિત્ત, નિર્જીવ જોઈએ. તે પણ મુનિ માટે અચિત્ત કરેલું નહિ, કેમકે એવું તો સાધુ માટે દોષિત દ્રવ્ય થાય. એમાં દાતારને પણ એવો લાભ ન મળે. એવી રીતે જીવહિંસા કરીને જે ધર્મ-શ્રદ્ધાથી દાન કરે છે, તે શ્રદ્ધાળુ હોવા છતાં ય ચંદન બાળીને કોલસા બનાવી એનો વેપાર કરનારા વેપારી જેવો છે. એવી રીતે દેવાની વસ્તુ **લોકવિરુદ્ધ** કે **ધર્મવિરુદ્ધ** ન જોઈએ. ભલેને અચિત્ત હોય, પણ તે ય વિરુદ્ધ વસ્તુ ન ચાલે. એવા દાનથી તો પોતે ય સંસારના ખાડામાં પડે છે, અને દાન ગ્રહનાર પણ સંસાર વધારે છે. દેવું દેવું

ને સંસાર ઘટાડવાને બદલે વધારવો, એવું કોણ કરે ? આટલી થઈ દાયકશુદ્ધિની વાત. હવે ગ્રાહકશુદ્ધિ,

(૨) **ગ્રાહકશુદ્ધિ** :—દાનનું અનુષ્ઠાન જ્ઞાનસંપન્ન મદરહિત, શ્રદ્ધાળીનું કર્યું, અને દેવાની વસ્તુ પણ ન્યાયોપાર્જિત, પ્રાસુક અને અવિરુદ્ધ રાખી, પણ જેને દેવાનું છે તે પોતે જો શુદ્ધ નહિ પાત્ર નહિ, તો આચાર્ય મહારાજ કહે છે; એવા કુપાત્રને આપેલું દાન શુદ્ધ પણ અશુદ્ધ બને છે. સાપને પાયેલું દૂધ જેમ ઝેર થાય છે, તેવા પરિણામને એ પામે છે. ત્યારે સુપાત્રમાં તો થોડું પણ કરેલું દાન જેમ ગાયને આપેલા ઘાસમાંથી દૂધ પાકે છે, તેમ નિયમા શુભ ફળને આપનારૂં બને છે. બાકી કુપાત્રને શીલવ્રતાદિ વિનાનાને કરેલું દાન ભલે પુણ્યનું પડિકું આપે પણ પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરી શકતું નથી. જેમ લોહી ખરડ્યું વસ્ત્ર સાફ કરવા કોઇ નિર્મળ પાણીને બદલે લોહી વાપરે તો વસ્ત્ર કયાંથી ચોકખું થાય ? ઉલટું વધારે બગડે. તેવું કુપાત્રદાનથી છે. અહીં અનુકંપા દાનનો નિષેધ નથી, આ તો પાત્રદાન, ભક્તિપૂર્વકનું દાન, ઉલ્લાસપૂર્વકનું દાન, પૂજ્ય–માન્ય પાત્રને દાનની વાત છે.

ધન્ય જીવન ! પાત્ર કેવા હોય ? :—એવા પાત્ર, શુદ્ધ ગ્રાહક અવશ્ય પાંચ મહાવ્રતને ધરનારા હોય છે ! જીવનભર માટે સૂક્ષ્મ અહિંસા, સૂક્ષ્મ સત્ય....યાવત્ સર્વથા પરિગ્રહ ત્યાગની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા ધરનારા–પાળનારા હોય છે ! વળી જે ગુરુમહારાજની સેવા–સુશ્રુષા અને આજ્ઞાંકિત-

તામાં રક્ત હોય છે ! તેમ, પોતાના સંયમયોગોમાં નિજના આત્માને સારી રીતે જોડી દેનારા હોય છે ! સંયમ-સ્વાધ્યાય-તપવૈયાવચ્ચાદિ યોગોમાં આત્માને તન્મય કરી દીધો, પછી બીજું યાદે પણ ન આવે. તો, એ પાત્ર ક્રોધાદિ કષાયોને નિર્મૂળ ઉખેડી નાખવા માટે સદા ઉત્તમ ક્ષમા, મૃદુતા, સરળતા અને નિઃસ્પૃહતા-નિર્લોભતાના અખંડ અભ્યાસી હોય છે. સાથે મન-વચન-કાયાની બધી અશુભ પ્રવૃત્તિના ત્યાગી અને પંચાચારની શુભ પ્રવૃત્તિના આરાધક હોય છે. વળી પાંચેય ઇન્દ્રિયો પર અદ્‌ભુત નિગ્રહ કરવાનો ધંધો લઈ બેઠા હોય છે. યાવત્ પોતાના શરીર અને પ્રાણ ઉપર પણ એવો વિજય મેળવ્યો હોય કે ભયંકર ઉપસર્ગમાં એની પરવા કર્યા વિના પોતાના આત્મધ્યાનમાં મેરુ પર્વતની જેમ અડોલ રહે, સ્થિર અને નિષ્કંપ રહે. આ ગુણોની વિવિધ કક્ષા હોય છે. તેથી કદાચ ઉચ્ચ કક્ષાના આ ગુણો ન હોય, છતાં નીચેની કક્ષાના પણ આ ગુણો ભરનારા અને દોષ રહિત; એ પાત્ર ગણાય છે, એવા પાત્ર તે ગ્રાહકશુદ્ધ કહેવાય. એમને દીધેલું દાન અદ્‌ભુત ફળને આપે છે.

નંદિષેણનું ગ્રાહકશુદ્ધ દાન :—

શ્રેણિકપુત્ર નંદિષેણનો પૂર્વભવ જાણો છો ને ? એ અને સેચનક હાથી બંને ય અહીં શ્રેણિકને ત્યાં છે. કેમકે પૂર્વભવે દાન કરીને આવેલા છે. પણ એક મહાન રાજપુત્ર ! અને બીજો હાથી !-આ ફરક પડવાનું શું કારણ ? ફરક

કેટલો માટો ? સેચનકને હલ્લ-વિહલ્લની અજ્ઞાન-દશાની હઠમાં, શી હઠ ? લડાઈમાં કોણિકે કરેલી ધૂળ ઢાંકેલી ગુપ્ત અગ્નિખાઈ પર સેચનકને ચલાવવાની હઠ-એ હઠમાં સેચનકને ત્યાં ચાલતાં બળી મરવું પડયું ! અને નંદિષેણ ? ચારિત્ર લેનારો બન્યો. કેટલો મોટો ફરક ? કોણે પાડયો આ ફરક ? દાનના પાત્રના ફરકે. સેચનકે પૂર્વભવમાં બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા. બ્રાહ્મણો કાંઈ પૂર્વે કહ્યું તેમ સંસારના આરંભ-પરિગ્રહાદિ પાપોથી નિવૃત્ત નહિ, બ્રહ્મચારી નહિ; સંયમ-સુસ્વાધ્યાયમાં રકત નહિ, સંસારના સર્વથા ત્યાગી નહિ એમને દાન એટલે કે ગ્રાહકશુદ્ધ દાન નહિ. ત્યારે બીજી બાજુ એને ત્યાં નોકરી રહેલા નંદિષેણના જીવે નોકરીના બદલામાં જે એ જમણવારનું વધેલું ચોકખું ભોજન માગી લીધું તે મુનિઓને દાનમાં દીધ્યે રાખ્યું ! બસ, આટલો ફરક ! એના ગ્રાહકશુદ્ધ દાને એને રાજકુળમાં જન્મ ! દેવાંગના જેવી રાજકન્યાઓ પત્ની તરીકે ! જૈનધર્મ ! અને ભગવાન મહાવીરપ્રભુની દેશનાના શ્રવણ પર મહા-વૈરાગ્ય તથા દીક્ષા સુધીનાં દાન કર્યાં ! અહીં પ્રશ્ન થાય,-

પ્ર૦:—દેવાની બુદ્ધિ અને દેવાની વસ્તુ એક જ છતાં ફળમાં આટલો બધો ફરક કેમ ?

ઉ૦:—આચાર્ય મહારાજ શિખીકુમારને કહે છે કે, જેમ પાણી એક જ જાતનું, પીવાની ક્રિયા એક જ જાતની, છતાં પીનાર ગાય અને સાપ બંનેમાં એ જળપાનનું પરિણામ જુદું આવે છે, ગાયને એ દૂધ થાય છે, ને સાપને

ઝેર થાય છે; તેવી રીતે પાત્ર વિશેષે દાનનું ફળ જુદું જુદું આવે છે. તો સમજો છો આવા ઉત્તમ સુપાત્રદાનને સમજવાનો, અને કરવાનો કાળ જે મળ્યો છે તેનું મૂલ્ય સમજો છો? કદાચ મુનિમહારાજને કોઈ દવા જોઇએ છે, તે તમે બજારમાંથી લાવી આપી, પણ એનું બીલ પંચખાતામાંથી લઈ લેવાનું થાય છે ને? આ ભાગ્યવૃષ્ટિ થતી રોકી ને?

(૩) કાળશુદ્ધ દાન :—

આ થઈ ગ્રાહકશુદ્ધિની વાત, અર્થાત્ દાનના ક્ષેત્રની શુદ્ધિની વાત. હવે જુઓ કાળશુદ્ધિની વસ્તુ. કાળશુદ્ધ દાન તે કહેવાય કે જે દાન યોગ્ય કાળે કર્યું હોય, કાળને અનુરૂપ કર્યું હોય દા. ત. કોઈ તપસ્વી મહામુનિને પારણું છે, એમના દેહને અમુક અમુક વસ્તુ લાભકારી છે, તો તેમને તે તે નિર્દોષ વસ્તુનું દાન કર્યું તે તપસ્યાના પારણાના કાળને યોગ્ય દાન થયું. આ કાળશુદ્ધ દાન છે. જગતમાં કાળને યોગ્ય ક્રિયાનો લાભ કયાં ઓછો છે? ખેતી કાળે કરી હોય, તો એનું ફળ બહુ મળે છે. અકાળે કરી, વરસાદ ચાલુ થઈ ગયા પછી કરવા માંડી, શું કામ લાગે? એમ મહામુનિ વખતે ગેરહાજર રહ્યા, અથવા એમને યોગ્ય વસ્તુ દેવામાં સંકોચાયા તો દાનનો ખરો કાળ ગુમાવ્યો જ ને? અનવસરના દાનની શી કિંમત? બીજ પણ જો અવસર વિના નાખ્યું, દા. ત. ખેતરમાં ઉકરડો પડયો છે, તે વખતે નાખ્યું, તો એ બીજનો પાક શું? કહોવાટ અને બિગાડો બીય બગડયું, ને ખેતરની હવા ય બગડી. એવી રીતે કેટલીકવાર અકાળ દાન એ દેનાર-

લેનાર બંનેને નુકસાન કરે. મા બિમાર છોકરાને દૂધપાક પીવરાવે, સાજા થયેલા છોકરાને મગનાં પાણી પાય, શું પરિણામ ? છોકરો ને મા બંને હેરાન થાય. માટે જ. 'અવસરનાં વાજાં અવસરે વાગે.' 'રાઈના ભાવ રાતે વહી ગયા. 'કાલે કાલં સમાચરે'–આ બધા કાળના મહત્ત્વસૂચક વચનો છે. વેપારમાં સીઝનના કાળે વેપાર કરી લીધો, તો બાર માસની નિરાંત કરાવે. એમ અહીં પણ ધર્મક્ષેત્રમાં અવસરને યોગ્ય દાન કરી દો તો એનાં મહાફળ ! નયસારનું દાન, જીવાનંદનું દાન મહાન ફળ લાવનારા બન્યા.

(૪) ભાવશુદ્ધિ :—

હવે આવી ભાવશુદ્ધિની વાત. દાન દેતાં શ્રદ્ધા અને સંવેગથી રોમાંચ ખડા થાય, અને પોતાની જાતને આ દાનના સુકૃતથી કૃતાર્થ માને એ ભાવશુદ્ધ દાન કહેવાય. ત્રણ વાત છે, શ્રદ્ધા, સંવેગ, કૃતાર્થબુદ્ધિ, દાન દેવા પૂર્વેથી હૃદયમાં શ્રદ્ધા ઉછળતી હોય. 'આ દાન એ અપૂર્વ કર્તવ્ય છે, દાનના પાત્ર મુનિઓ એ ખરેખરા ઉત્તમ મહાત્મા છે.' એવી સચોટ ઝળકતી શ્રદ્ધા ખડી હોય, એમાં દાન દેવાનો મોકો મળ્યો ત્યાં એ મહાન નિમિત્તને પામીને ધર્મપ્રેમ, ધર્મરંગની ભરતી ચઢે. વૈરાગ્યની છોળો ઉછળે, 'કેવા મહાન ત્યાગી આ ગુરુદેવો ! સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરીને માનવ–જીવનમાં કેવી સરસ ત્યાગની મહત્તા દર્શાવી ! સંસારને કેવો ઝેર જેવો બતાવ્યો !....' એમ હૈયે સંવેગના પૂર ચઢે ! તેમ, દાન દેતાં દેતાં, અને દીધા પછી પણ પોતાની જાતને કૃતાર્થ માને,

'ધન્ય જન્મ, કે આ મને દાન દેવાનું મળ્યું! પાપલક્ષ્મી મને દુર્ગતિના કૂવામાં ધસડી જાત. એના બદલે આ દાનમાં એ અમરલક્ષ્મી બની ગઇ! મને ન્યાલ કરી દીધો!....' વગેરે વગેરે ધન્યતા, કૃતાર્થતા અનુભવે, વાત પણ સાચી છે. જીવે લક્ષ્મીના કેઇ નાટક કરવામાં બાકી નથી રાખી, માત્ર એના વડે આવા મહાગુણસંપન્ન, એકાંતપવિત્ર જીવન જીવનારા સંત પુરુષોની ભક્તિ નથી કરી. અહીં એ કરવાની મળે, પછી શું બાકી રહ્યું?

ભાવશુદ્ધિના મૂલ્ય આંકયા અંકાય એવા નથી. ગ્રાહકશુદ્ધિ, દાયકશુદ્ધિ, દ્રવ્યશુદ્ધિ એ છતાં ભાવશુધ્ધિ ન હોય તો જે ફળ મળે એના કરતાં ભાવશુધ્ધિ હોય તો ફળ લાખો-કરોડોગુણું ઉંચું મળે; યાવત્ ભાવશુધ્ધિના અત્યંત વિકાસમાં ફળ અનંતગુણું ઉચ્ચ મળી જાય. શાલિભદ્રના જીવે દાન દીધું તેમાં વધારે મહત્ત્વ શાનું હતું? ભાવશુદ્ધિનું જ ને? એના હૈયામાં શ્રદ્ધા-સંવેગના સાગર ઉભરાયા! કૃતાર્થતાની અનેરી લાગણી અનુભવવા માંડી! તે મર્યો ત્યાં સુધી! ગરીબ હતો પૈસાથી; પણ ભાવમાં તો એ જાણે મોટો અબજપતિ થઇ ગયો! એટલા બધા ઊંચા ભાવનો એ માલિક બન્યો! ભાવ માટે ગરીબી કે વ્યાધિ ક્યાં નડે છે? એ ભાવશુદ્ધિએ એને કયાં લઇ જઇ મૂકયો? શાલિભદ્રની મહાશ્રીમંતાઇ સુધી, મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે અથાગ રાગ, અને સેવકપણાના હાર્દિક ભાવ સુધી, શ્રેણિક એ માથે રાજા છે,-એ વસ્તુ ઉપર વીર વિભુના ચરણે ચારિત્ર-જીવન

સુધી, ઘોર તપ અને છેવટે અનશન સુધી,-ટૂંકમાં કહીએ તો અનુત્તર વિમાનના વૈભવ અને મહાવિદેહમાં મુક્તિ સુધી!! જીરણ શેઠે તો દાન દીધું ય નહોતું, છતાં ભાવ-શુદ્ધિએ બારમા દેવલોકે ચઢી ગયા! અને દુંદુભિ ન સાંભળી હોત તો કદાચ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચી જાત! માત્ર દાનમાં જ નહિ પણ બીજી ય **ધર્મક્રિયામાં ભાવશુદ્ધિ ખૂબ જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. ક્રિયા એની એ, પણ ભાવશુદ્ધિ જેટલી વધારે એટલી ફળમાં વૃદ્ધિ.** દાનમાં બીજી ભાવશુદ્ધિ સાચવવાની છે દોષ ટાળ-વાની. અર્થાત્ આપવાની વસ્તુ નવકોટિશુદ્ધિ જોઇએ. પચન, હનન, અને ક્રયણ ન જાતે કરવા, ન બીજા પાસે કરાવવા, કે ન બીજાએ કરેલામાં સંમતિ રાખવી. રસોઇ રંધાય તે પચન કહેવાય. ફળાદિ કપાય, લૂણ આદિથી નિર્જીવ કરાય તે હનન, ક્રયણમાં વેચાતું લેવાય તે. એ દોષો ન લાગવા દેવા તે દેય વસ્તુની ભાવશુદ્ધિ. આમાં ઉદ્‌ગમના ૧૬ દોષો ટળે. બાકીના એષણાના ૧૦ દોષ પણ ન લાગવા દેવા જોઇએ. દા. ત. દેવાની વસ્તુ નિર્દોષ અને નિર્જીવ છે પણ એને કોઈ સજીવ વસ્તુને સંઘટ્ટીને આપે તો દોષ કહેવાય. અથવા એને ઢોળતો ઢોળતો વહોરાવે, કે કાંતતો પીંજતો વહોરાવે તો તે સદોષ કહેવાય.

ભાવશુદ્ધમાં એક વાત એ પણ છે કે દાન દેવાની પાછળ કોઈ પૌદ્‌ગલિક લાભનો, કોઈ માનકીર્તિ આદિ દુન્યવી લાભનો આશય ન જોઇએ, અર્થાત્ નિદાન ન જોઇએ.

દાન નિયાણા વિનાનું જોઇએ, અનિદાન જોઇએ, નહિ-તર દાનરૂપી લાખોનો માલ રાખના મૂલ્યે જાય. શિરામણ સાટે ખેતર વેચવાની મૂર્ખાઇ થાય. અટલ વિશ્વાસ જોઇએ કે 'શુદ્ધદાનમાં અચિંત્ય શક્તિ છે. એ ચિંતામણિ અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ ચઢીયાતી ચીજ છે, એથી શું નહિ મળે ? બધું મળશે. પણ મારે બીજું જોઇતું નથી. કેમકે એ બધું અંતે તો જનારૂં, અને રહે ત્યાં સુધી મુંઝવનારૂં. એ વેઠ વહોરીને શું કરૂં ? મારે તો આવું દાન દેતાં દેતાં જગતની વસ્તુ માત્રના મોહ ઉતરી જાય, એ જોઇએ છે. આવા દાનના પ્રભાવે આત્મા મહાત્માનો પ્રેમી બને, મહા-ત્માનો અનુગામી બની જાતે મહાત્મા અને છેવટે પરમાત્મા સુધી બને એ જોઇએ છે.' આવો કોઇ વિશ્વાસ હોય, તો પછી નિદાન શા માટે કરે ? દુનિયાના વૈભવ અને માન-પાનને કચરા સમજ્યા પછી એ કચરાની લાલસાથી પવિત્ર દાનધર્મને અભડાવે નહિ. બાકી તો જેણે અભડાવ્યા એના નિકંદન નીકળ્યા. મમ્મણ શેઠ પૂર્વે કરેલા દાનને અભડા-વીને આવ્યો હતો. તો અહિંથી સરવાળે સાતમી નરક મળી.

આ બધું જે કહ્યું તે મોક્ષના હેતુના દાન અંગે કહ્યું. દાયકશુદ્ધિ ગ્રાહકશુદ્ધિ વગેરે મોક્ષહેતુક દાનધર્મની વિધિ જાણવી. બાકી અનુકંપાદાનને તો જિનેશ્વરદેવોએ કયાં ય નિષેધ્યું નથી. અર્થાત્ અનુકંપા દાનમાં આ વિધિ નથી. અનુકંપા કરવામાં સામે પાત્ર નથી જોવાનું. 'સામો દુઃખી છે, એને ખાવા રોટલો આપુ, કોઇ એને મારવા જાય છે,

કે મારે છે, તો એને છોડાવું બચાવું'—આ અનુકંપાની ભાવના છે. હાથીએ સસલાની અનુકંપા કરી તો હાથી મરીને મેઘકુમાર થયો. મેઘરથ રાજાએ પારેવા પર અનુકંપા કરી અને સમ્યક્ત્વ સહિત ભાવનામાં ઉંચે ચઢ્યા તો તીર્થંકર નામ કર્મ નામનું પુણ્ય કમાયા! આધુનિક ભીખમ પંથી-તેરાપંથીને આની ગમ નથી; એટલે બિચારા અનુકંપાને અધર્મ કહે છે. અનંત અનંત કાળની કઠોરતાને મુકાવનાર કરુણા ભાવના છે. અનુકંપા ભાવના છે. ધર્મનો એ પાયો છે. એથી હૃદય કોમળ બને છે, કોમળ હૃદયમાં જ ગુણો પ્રગટી શકે છે. કોમળ હૃદયમાં જ કુતર્કને બદલે જ્ઞાનીવચન એ પ્રમાણ,—એમ વસી શકે; મહાજ્ઞાનીને આત્મસમર્પણ કરી શકે.

પ્રકરણ-૨૧

શીલ—ધર્મ

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ સમરાદિત્યના જીવ શિખીકુમારને કહી રહ્યા છે, 'હે મહાનુભાવ! અહીં સુધી દાનસ્વરૂપ ધર્મ તને સંક્ષેપમાં કહ્યો, હવે શીલસ્વરૂપ ધર્મ કહેવાય તે સાંભળ. શીલમય ધર્મમાં. :—

પ્રાણાતિપાત અર્થાત્ હિંસા, અસત્ય, અદત્તાદાન (ચોરી) મૈથુન અને પરિગ્રહની સર્વથા સારી રીતે વિરતિ,

ક્ષમા—મૃદુતા—ઋજુતા—સંતોષના વિચિત્ર શસ્ત્રો વડે ક્રોધ-માન-માયા-લોભનો દૃઢ રીતે નિગ્રહ,

ક્ષણુલવપ્રતિબોધનતા, શ્રદ્ધાસંવેગસ્પર્શના, અને

'નિસ્પૃહ ચિત્તે સર્વ જીવો ઉપર મૈત્રીભાવ આવે.'

જૈન ધર્મની વિશાલતા અને વ્યવસ્થિતતા જુઓ. દાન–શીલ તપ અને ભાવધર્મમાં બધી આરાધનાઓ બતાવે છે, અને તે પાછી વ્યવસ્થિત રીતે. સર્વજ્ઞ પ્રભુના શાસન વિના આ કોણ બતાવી શકે? માટે જ આને જીવનમાં ઉતારવાની વાત મુખ્ય જોઈએ. જગતમાં બીજા બીજા ધર્મને પામેલા જીવો પણ એને અર્થ–કામની વાત કરતા વધારે અગત્ય આપનારા દેખાય છે, ત્યારે આ મહાતેજસ્વી અને અવર્ણનીય ધર્મને પામેલાએ એને જીવનમાં કેટલી બધી અગત્ય આપવી ઘટે? અર્થ–કામના દરેકે દરેક અંગની સામે સાથે તે તે ધર્મના અંગ આચરો છો ને? તે પણ ધર્મ-અંગને વધુ મહત્ત્વ આપીને આચરો છો ને? કાયને મહત્ત્વ આપી કોહીનૂર હીરાને જેમ તેમ ગણવાની ભૂલ કરતા નહિ. દાનાદિ ધર્મ એ કોહીનૂર હીરો છે. મન, વચન અને કાયા, ત્રણેયથી એને જ ઉચ્ચ અગત્ય અપાય. ખેડૂત વાવેતર અને પકવણીના કાળમાં ખાનપાન આરામીને મહત્ત્વ નથી આપતો. એ તો ખેતી, વાવણી, પાકરક્ષા વગેરેને જ ખૂબ અગત્ય આપે છે. માનવભવ એ ખેતી, વાવેતર અને પકવણીનો કાળ છે. એમાં આત્મક્ષેત્રને જિનવચનના હળથી ખેડી નાખવાનું છે; એમાં જિનોક્ત દાનાદિ ધર્મની પ્રશંસા ચાહના, વગેરેના વાવેતર કરવાના છે; દાનાદિની સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપમાં પકવણી કરવાની છે. કોઈ દિવસ શું, કોઈ

લાભ જપીને બેસવાનું નથી! ખાન-પાન-આરામીને જરાય અગત્ય આપ્યા વિના એને જરૂરી જેટલા જ પતાવવાના છે. એ પતાવવાની ક્રિયા વખતે પણ લક્ષ તો પાછું દાનાદિ ધર્મનું રાખવાનું છે. ત્યારે બાકીના કાળે તો દાનાદિની જહેમતમાં પૂછવાનું જ શું? ત્યારે તમે કદીયે વિચાર કર્યો છે કે દાન-શીલ-તપ-ભાવ, એ ચાર ધર્મ અનંતજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવાને કહ્યા છે તો એમાં શો ગુપ્ત ભાવ છે? શું રહસ્ય, ને શી કોઈ ગહન વિશેષતા સમાઈ છે? વિચાર નહિ ને? અવસરે અવસરે તમારા ધન પર, શરીર પર, સ્નેહીજન પર ઉંડો ઉંડો વિચાર કરો છો. કેમકે એની ગરજ લાગી છે અને એની કિંમત સમજાઈ છે. આનો વિચાર નહિ. એનો અર્થ તો એજ ને કે આની ગરજ નહિ. આની કદર નહિ? શા માટે ભૂલો છો, શા માટે ભ્રાન્ત થાઓ છો? આવા ઉચ્ચ કોટિના માનવભવે મહાકિંમતી બુદ્ધિ શક્તિ પામીને કયું વિચાર-કાર્ય કરવા જેવું છે, એટલુ નથી સમજાતું? પવિત્ર મનો-મંદિરને દાનાદિના ગુપ્ત રહસ્ય અને વ્યાપક મહાલાભના સુવિચારથી ઝગમગાટ પ્રકાશિત કરી દેવાને બદલે દુનિયાના કચરાપટ્ટી વિચારો રૂપી ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત કાં કરી દો? અહીં દાનાદિ ધર્મના રહસ્યનો વિચાર કરતાં પહેલાં દાન-ધર્મનું સ્વરૂપ જોયું તેમ શીલ-તપ-ભાવનું થોડું સ્વરૂપ જોઈ લઈએ.

પાંચ મહાવ્રત :—

શીલમાં પહેલાં પાંચ મહાવ્રત કહ્યાં. મહાવ્રતના ઉપર ક્ષમા આદિ ગુણો સફળ છે. નહિતર તો એક બાજુ ક્ષમા ને નમ્રતા દેખાડે પણ બીજી બાજુ હિંસા, કે જૂઠ, કે વિષયાસક્તિ જોરદાર હોય, તો આત્મા પ્રગતિ શી સાધી શકવાનો ? જીવનમાં સર્વથા યા અંશે પણ હિંસા, જૂઠ વગેરે પાપોનો ત્યાગ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કર્યો હોય તો આત્મા આગળ વધી શકે છે. ગુણસ્થાનકનો ક્રમ જુઓ તો એમાં આ સ્પષ્ટ દેખાશે કે સમકિત પામ્યા પછી પણ અહિંસાદિના વ્રતમાં આવો, તો જ ઉપરના પાંચમે છઠ્ઠે ... વગેરે ગુણઠાણે જઈ શકાય. અનુત્તર વિમાનના દેવો આમ વીતરાગ જેવા છતાં વ્રતના અભાવે ચોથે ગુણઠાણે રહે છે. ત્યારે એ પણ છે કે મહાવ્રતો સ્વીકાર્યા પછી જ કષાયોનો સર્વથા નાશ કરી ક્ષમાદિ ગુણોની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી શકાય. માટે જીવનમાં મહાવ્રતો એ મહાન ઉદયની ચાવી છે.

પાંચ મહાવ્રતો :– હિંસા–જૂઠ–અદત્તાદાન–મૈથુન–પરિગ્રહ એ પાંચ મહાપાપનો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સર્વથા ત્યાગ કરવાથી આવે. સંસારના જબરદસ્ત પોષક હિંસાદિ પાપો છે. એનાથી જીવો બીજાને દુઃખમાં મૂકે છે, અને પોતાના આત્માનું અધઃપતન કરે છે. હિંસામાં નિશ્ચિન્તપણે પ્રવર્તનારો જીવ પોતાના પૂર્વના વાધ–વરુના જીવનનો વારસો લાવનારો ગણાય કે બીજું કાંઈ? હિંસા એ જંગલી પશુની બાપીયત છે, ત્યારે અહિંસા એ સાચી માનવતા છે. હિંસાથી હૃદય કઠોર બને છે. પછી એમાં ગુણોને બદલે દોષોને આવવું–ટકવું સરળ બને છે. એમ, અસત્ય જીવને કાયર બનાવે છે, તામસી

કરે છે, કર્મથી મહામલિન કરે છે. જીવનમાં સત્ત્વ કેળવવું હોય તો અસત્યને દૂર ફગાવી દેવું જોઇએ. મનને થવું જોઇએ કે 'પૈસાની કે માનની નુકસાની એ જૂ –અસત્યથી થતી આત્મિક નુકસાની આગળ, વિસાતમાં નથી; માટે કોઇ પણ ભોગે સત્ય જાળવીશ, અસત્ય નહિ બોલું.' કહો જીવન જીવવામાં સહાયક શું અન્નપાણી ગણાય કે અસત્ય ગણાય ? જેવું અસત્ય તેવી ચોરી. અનીતિ પણ જીવન જીવવા માટેના સહાયક તત્ત્વ નથી; તેમ એ માનવતાને પણ અજવાળનારા નથી. માણસે એટલો વિચાર કરવો જોઇએ કે જૂઠ **અનીતિ જેની ખાતર કરાય છે, એ વસ્તુઓ જ કયાં કાયમી છે ? જીવને કયાં શાશ્વત સલામતી આપે છે ?** પછી શું એની ખાતર જૂઠ બોલવું ? અનીતિ કરવી ? માયા-કપટ, ને વિશ્વાસઘાત જેવા ભયાનક દુર્ગુણો જૂઠ અને અનીતિ ઉપર પોષાય છે. ત્યારે મૈથુનના પાપમાં તો જીવ પરમાત્માને બાજુએ રાખી કામપાત્રને વિશેષ પ્રેમનું પાત્ર, અને વધારે તન–મન અને ધનથી સેવ્ય કરે છે. ઉત્તમ માનવ જીવનની વિશેષતા બ્રહ્મચર્ય છે, ચારિત્ર છે; નિષ્પાપ જીવન છે, એને ભૂલાવનાર આ પાપ છે. ત્યારે પરિગ્રહ પાપ વળી એને સહાયક છે. શાસ્ત્ર કહે છે, **સંસારનું મૂળ આરંભ, અને આરંભનું મૂળ પરિગ્રહ છે.** પરિગ્રહથી તૃષ્ણાનો ભયંકર દોષ મજબુત બને છે, જીવનાં પોતાના મૂલ્યને બદલે જડનાં મૂલ્ય વધુ અંકાય છે. ટૂંકમાં સમજો કે હિંસાદિ પાંચે ય પાપો ભયંકર છે. એ સદ્વર્તન

નથી, અશીલ છે. માનવને એ દિવ્ય કોટિમાં લઈ જવાને બદલે પશુતામાં પટકે છે, તેથી જ એ પાપોનો ત્યાગ એ સુંદર શીલધર્મ છે, આત્માની સુવાસ છે, પ્રકાશ છે, પવિત્રતા છે.

ક્ષમાદિ શસ્ત્રો :—

મહાવ્રતોની સાથે માનવજીવનનું મહાન કર્તવ્ય ક્રોધાદિ આંતર શત્રુઓનો નાશ કરવાનું છે. એ ક્ષમા આદિ શસ્ત્રો વડે સહેલાઇથી થઇ શકે, ક્રોધ મનમાં ઉઠે છે, ત્યાં જ જો ક્ષમા ધારણ કરી લઇએ, પછી ભલે સહજ રીતે નહિ, પણ પાપના ભયથી, કે જ્ઞાનીના હુકમથી, તો ય તે ક્રોધને આગળ વધતો અટકાવે છે. એમ ક્ષમામાં આગળ વધતાં વધતાં ક્રોધ ફળળો પડતો જાય છે. અંતે મહાક્ષમાથી ક્રોધના ભૂક્કા થાય છે. એવી રીતે નમ્રતા, મૃદુતા અને લઘુભાવથી અભિમાન–અહંકારાદિ મરે છે. સરળતાથી માયા મરે છે, અને નિઃસ્પૃહતાથી લોભ મરે છે. **ક્ષમાદિશીલધર્મની તો જીવનમાં બલિહારી છે. ઉચ્ચ પવિત્રતા, નક્કર ઉન્નતિ, અને સાચાં સુખ એ આપે છે.** એના વિના ધન–માલ વગેરે સુખને બદલે દુઃખ દેનારા બને છે, આત્માની ઉન્નતિ ક્ષમાદિમાં દેખાય છે, ક્રોધાદિમાં નહિ. પસ્તાવો ક્રોધાદિ કરવાને અંતે આવે છે, ક્ષમાદિથી તો અંતે નિરાંત મળે છે; મહાસુખના અનુભવ થાય છે, આ બધા ધર્મોને વિસ્તારથી વિચારવાનો સમય નથી, તેથી માત્ર નામનિર્દેશ જેવું કરી આગળ ચાલીએ છીએ. બાકી છે એ જીવનનો સાર.

ક્ષણુલવ-પ્રતિબોધનતા :—

જીવનમાં આ પણ એક મોંઘેરી વસ્તુ મેળવવા લાયક છે; કઈ ? 'ક્ષણુલવપ્રતિબોધનતા'=ક્ષણુલવનો પ્રતિબોધ, ક્ષણુલવની જાગ્રતિ. અહીં 'ક્ષણુલવ' એ ખાસ શબ્દ છે, સંકેતવાળો શબ્દ છે. એનો ભાવ એ છે કે આ દુર્લભ માનવજીવનનો ધન્ય અવસર જે મળ્યો છે તે વિરાટકાય કાળમાંનો એક નગણ્ય અંશ છે, અત્યંત મામુલી ભાગ છે. ક્યાં વહી ગયેલો અનંતાનંત ભૂતકાળરૂપી અથવા અનંતાનંત ભવિષ્યકાળ રૂપી મહાસાગર !! અને ક્યાં આ ચાલુ માનવભવના આયુષ્ય કાળરૂપી એક બિંદુ ! ! ગણિતના હિસાબે ચાલુ ભવનો કાળ કોઇ વિસાતમાં નથી. આવો અતિ અતિ અલ્પ પણ વર્તમાન જીવનકાળ ખરેખરી ક્ષણ છે ! ખરેખરો અવસર છે ! કેમકે વર્તમાન ટૂંકા પણ ઉચ્ચ કાળની જિનવચન સેવા એ સાગર સમા ભાવી અનંતાકાળને ઉજ્જવલિત કરવા માટે સમર્થ છે ! તો પછી આ અલ્પાતિ અલ્પ કાળમાં એ સાધના કાં ન કરી લઉં ? એ સાધના કરવામાં જે કાંઈ તન-મન-ધનને કષ્ટ પહોંચે, તે કષ્ટ ભૂતકાળના અનંતા કાળની આપણે જ વેઠેલી અનંતાનંત ઘોર પીડાઓ આગળ શી ચીજ છે ? કોઈ ચીજ નથી ! ત્યારે ભૂતકાળના બધા ય વૈભવો કરતાં, વર્તમાનની દેવાધિદેવ, સદ્ગુરુ અને જૈનશાસનની પ્રાપ્તિ, એ કેટલો બધો ઊંચો અને અલૌકિક વૈભવ છે ! એટલે ભાવી અને ભૂતકાળ, બંનેની દૃષ્ટિએ વર્તમાન કાળ એ અતિ મહ-

રૂપનો કાળ છે, એ ખરેખરી ક્ષણ કહેવાય. અર્થાત્ ખરે-ખરો અવસર કહેવાય, પણ તે પાછો **લવરૂપ** છે, અતિ અતિ અલ્પ છે. માટે મારે જાગ્રત થઈ જવું જોઇએ અને વર્ત-માન અતિ ટૂંકા અવસરને યોગ્ય જબરદસ્ત આત્મસાધના ભગીરથ પુરુષાર્થ ફોરવીને કરી લેવી જોઈએ.-દેવગુરુધર્મની ભારેમાં ભારે ઉપાસના કમાઇ લેવી જોઇએ. આવી જે જાગૃતિ એ ક્ષણલવ પ્રતિબોધનતા. પંચસૂત્રમાં પણ **'કો મમ કાલો કિમેઅસ્સ ઉચિઅ'** । આ મને કેવો ગજબ અવસર મળ્યો છે, અને તો, આ અવસરને યોગ્ય શું છે?'-આવી ભાવજાગ્રતિ રાખી મોહનિદ્રાનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે. આ જાગ્રતિથી માણસ શકય ઉત્તમ સાધના કરવા જાગ્રત રહે છે, અને તેથી સ્વાત્માની મહાન ઉન્નતિ સાધે છે. કહો આ કેવો અને કેટલો બધો સુંદર શીલધર્મ બતાવ્યો ! ! ત્રણેય મહાન છે,-અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતો, ક્ષમાદિ ગુણો દ્વારા ક્રોધાદિ કષાયોનો નિગ્રહ અને ક્ષણલવ જાગ્રતિ.

શ્રદ્ધા-સંવેગની સ્પર્શના :—

ચોથી વસ્તુ છે શ્રદ્ધા-સંવેગની સ્પર્શનાની. આમાં શ્રદ્ધા શબ્દથી સમ્યક્ત્વ લીધું, અને સંવેગ શબ્દથી સંસાર પ્રત્યે ભારોભાર વૈરાગ્ય અને મોક્ષનો ઝળહળતો પ્રેમ લીધો. આના વિના મહાવ્રત પણ નકામા ! તો સામાન્ય વ્રત-પચ્ચક્ખાણ કે દેવભક્તિ-ગુરુભક્તિનું શું પૂછવું ? સમ્યક્ત્વ, વૈરાગ્ય અને મોક્ષરુચિ,-ત્રણે ય અજબ ગુણ છે. જિનેન્દ્ર પરમાત્મા ઉપર, એમના સર્વ વચન ઉપર, ને એમના કહેલા ધર્મ

ઉપર એકાંત શ્રધ્ધા એ સમ્યક્ત્વ. એ મહાન પ્રકાશ દે છે! અદ્‌ભુત આત્મબળ આપે છે! એનાથી જ હવે સંસારકાળ અર્ધ પુદ્‌ગલ પરાવર્તની અંદર સમાપ્ત થવાનું નક્કી થાય છે. મહાન સકામનિર્જરા કરવાની લાયકાત મળે છે. ત્યારે ભવવૈરાગ્યથી સંસારના ભારેમાં ભારે પ્રલોભનો સામે અડગ રહેવાનું અપૂર્વ આત્મતેજ વિકસે છે. તેમ મોક્ષરુચિથી તો સર્વ વૈષયિક આનંદને તુચ્છકારી એક માત્ર આત્મિક અસાંયોગિક આનંદની જ લાલસા રહે છે, પક્ષપાત રહે છે. એટલે વિષયના ભ્રામક આનંદમાં ભારે થકાવટ, ભારે અરુચિ આવી જવાથી સાંસારિક લોભ-મમતા, અહું કપાઇ જવાથી મોક્ષ મળવા પહેલાં અહીં પણ અજબ શાંતિ અનુભવમાં આવે છે, મહાન આંતરિક સ્થિર સુખનો અનુભવ થાય છે, શ્રધ્ધા અને સંવેગ આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશમાં વ્યાપ્ત થઈ જવા જોઇએ, એ સૂચવવા એની સ્પર્શના કહી.

નિઃસ્પૃહ ચિત્તે સર્વ જીવો પર મૈત્રીભાવઃ—

પાંચમી વસ્તુ છે મૈત્રીભાવની. સમકિત તો ઊંચા ધર્મનો પાયો છે. જ્યારે મૈત્રીભાવ એ તો પહેલેથી શરૂ થતા માર્ગાનુસારી જેવા સામાન્ય ધર્મનો પાયો છે. મૈત્રીભાવના પાયા ઉપર ધર્મની ઇમારત ટકી શકે છે. મૈત્રીભાવ હોય તો જ બીજા ન્યાય-સંપન્નતાદિ ધર્મો મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ બને છે. આ મૈત્રીભાવ એ ભેદભાવ વિના સર્વ જીવો પ્રત્યે રાખવાનો છે. અર્થાત્ 'જગતના જીવમાત્રનું ભલું થાઓ,'-એવું વિશ્વવાત્સલ્ય એમાં કેળવવાનું

છે. દુશ્મન પણ આ આપણી વિશ્વમૈત્રીમાંથી બાદ નહિ! એને કદાચ, અવસર પામીને, શિક્ષા કરવાનું મન થતું હોય, તો પણ એનું ભુંડુ થાઓ એવી ભાવના ન થાય; એનું સત્યાનાશ નીકળી જાઓ એવી હલકટ વૃત્તિ ન જાગે. હૈયું એટલું કોમળ અને પ્રેમાળ બને ત્યારે મૈત્રીભાવ સિદ્ધ થાય. એમાં હૃદય બહુ ઉદાર બને છે. એ પાછું નિઃસ્પૃહ ચિત્તથી કરવાનું છે, અર્થાત્ આ મૈત્રીભાવના બદલામાં મને દુન્યવી લાભ મળો એવી આશંસા ન રખાય. ચિત્ત નિરાશંસ અર્થાત્ બદલાની આશા વિનાનું રખાય. એમ કરવાથી સાચી ઉદારતા, સાચો પ્રેમ ઉભો થાય છે. નિઃસ્પૃહ ચિત્તથી જગતના લાભો તુચ્છ લાગે છે. પછી જગતના જીવો ઉપર, પહેલાં એ લાભમાં અંતરાય થવાના કારણે, દ્વેષ થતો હતો, તે હવે શા સારૂ થાય? તેમ 'આના ઉપર હું મૈત્રીભાવ રાખું જેથી એ મારા ઉપર પણ મૈત્રીભાવ રાખે અને મને નુકશાન ન કરે, મને અવસરે લાભ કરે,'–આવા સોદા કરવાની વાત નહિ. તેથી શુદ્ધ મૈત્રીભાવ થાય, અને એ ટકી રહે, તેમજ એ હૃદયને સંકુચિત ન કરે.

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજે સમરાદિત્યના જીવને આવા પ્રકારનું શીલધર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું. એમાં અવાન્તર શ્રાવકના બાર વ્રત, અન્ય સપ્તવ્યસન ત્યાગાદિ વ્રતો, નિયમો પણ સમજી લેવાના, સાધુની સાધુચર્યા પણ આમાં આવી જાય. માત્ર તપ અને ભાવનાની વાત અલગ સમજવાની છે. આચાર્ય મહારાજ કહે છે, 'હે શ્રાવક! અત્યંત કષ્ટથી

જીતાય એવા રાગદ્વેષાદિ દોષો ઉપર પણ સંપૂર્ણ વિજય મેળવી એનો સર્વથા નિર્મૂળ નાશ કરનાર બધા જ પરમ ગુરુ શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ આ શીલ-ધર્મ ફરમાવ્યો છે. અર્થાત્ માટે જ તે આસ સાધી લેવો જોઇએ. હવે તું તપ અને ભાવ-ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળ.

પ્રકરણ-૨૨

તપધર્મ અને ભાવધર્મ

બાહ્ય-અભ્યંતર :—તપધર્મ બે પ્રકારે કહ્યો છે. ૧, બાહ્ય તપ, અને ૨, અભ્યન્તર તપ. બાહ્ય તપમાં જે બાહ્ય કાયાથી કરાય છે તે આવે. અભ્યન્તરમાં અંદર આત્માથી કરવાનું આવે. આમાં એટલું સમજવાનું છે કે પ્રાયશ્ચિત્ત-વિનય-વૈયાવચ્ચ એ અભ્યન્તર તપમાં છે, છતાં એમાં જે કાયકષ્ટ, મન-વચન-કાયાની સંલીનતા, સંગોપવું થાય તે બાહ્ય અંશ ગણાય, અને અંતરાત્માની ઉપયોગદશા થાય તે આભ્યન્તર તપમાં જશે. એવું જ અનશન, પરીસહસહન વગેરે બાહ્યતપમાં હોવા છતાં, એમાં જે આભ્યન્તર રીતે અરિહંતના વચનનો વિનય, તથા ધર્મધ્યાનનો અંશ આવશે તે અભ્યન્તર તપમાં લેખાશે. અથવા બીજી રીતે ઓળખીએ તો બાહ્યતપ તે છે જે જૈનશાસનની બાહ્ય પણ જોવામાં આવે છે; અભ્યન્તરતપ વ્યવસ્થિતરૂપે જૈનસાસનની અંદર જ મળે છે.

બાહ્યતપના છ પ્રકાર છે :—અનશન, ઉનોદરિકા, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયક્લેશ, અને છટ્ટો સંલીનતા.

આભ્યન્તર-તપના છ પ્રકારમાં :—પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ આવે છે.

આનું વર્ણન આગળ કરાઈ ગયું છે, તેથી અહીં એનો વિસ્તાર કરવાનો નથી. આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે આ તપ-ધર્મને આચરીને જીવો આલોક-પરલોકના વિશાલ સુખો પામે છે, અને સર્વદુઃખોનો કર્મનો ક્ષય કરી શકે છે. તપ એ મહામંગળ છે. તથી પાપ-કર્મ રૂપી વિઘ્નો ટળી જાય છે પછી દુઃખ નાશ અને સુખ મળે એમાં નવાઈ નથી.

ભાવના ધર્મ

દાન, શીલ અને તપ એ આચરણના ધર્મની સાથે ભાવનાનો ધર્મ જોઈએ, તેથી હવે આચાર્ય મહારાજ કહે છે, 'હે સુંદર! હવે તું ભાવનામય ધર્મ સાંભળ સારી રીતે :—

(૧) સમ્યગ્દર્શનની ભાવનાઓ, (૨) સમ્યગ્જ્ઞાનની ભાવનાઓ, (૩) સમ્યગ્ચારિત્રની ભાવનાઓ, (૪) વૈરાગ્યની ભાવનાઓ, (૫) પરમ જિન-ભક્તિ. (૬) સંસાર જુગુપ્સનતા, (૭) કામવિરાગ. (૮) સુસાધુ સેવા. (૯) જિનસેવા. (૧૦) જિનોકત પ્રવચન-પ્રભાવના. (૧૧) મોક્ષસુખપ્રીતિ. (૧૨) અનાયતન વર્જના. (૧૩) સદા પ્રશસ્ત આત્મનિંદા. (૧૪) સ્ખલનાની ગર્હા.

આ આ પ્રકારે ભાવનામય ધર્મ અનંતજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કહ્યો છે, અને તે સંસારરૂપી વનને બાળીને ભસ્મ કરી નાખવા માટે દાવાનળ સમાન છે.'

અહીં આચાર્ય મહારાજે ભાવનામય ધર્મ કહ્યો તેમાં દાનાદિ ત્રણેય પ્રકારના ધર્મ ઉપર જાણે શિખર ચઢાવ્યું, અથવા અલંકાર પહેરાવ્યા ! કેટલો સુંદર કોટિનો ભાવનામય ધર્મ ! એના ચૌદ પ્રકાર :- મિથ્યાત્વ-ચાર કષાયો-નવ નોકષાય, એ ચૌદ આભ્યન્તર ગ્રંથી છોડી, ચૌદ પૂર્વોના પારગામી બની, ચૌદ ગુણઠાણા વટાવી જઈને ચૌદ રાજલોકના મથાળે શાશ્વત વાસ કરવા માટે સચોટ ઉપાય છે. અલબત દાનાદિ ધર્મો પણ જરૂરી છે જ. પરંતુ એ બધાની તાકાત વિકસિત કરવા માટે આ ભાવનામય ધર્મ સમર્થ છે. એ તાકાત, એ શક્તિ વિકસ્વર થયાથી ફળની કક્ષા વધી જાય છે. હવે અહીં સંક્ષેપમાં ચૌદેયનું સ્વરૂપ જોઇ લઈએ. આમાં પહેલી ચાર ભાવના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને વૈરાગ્યને પ્રાપ્ત કરાવનારી તથા પુષ્ટિ કરાવનારી છે.

(૧) **સમ્યગ્દર્શનની ભાવના** :—સમ્યગ્દર્શનને શીલધર્મમાં બતાવ્યું. અહીં એની ભાવના કરવાનું કહે છે. સમ્યગ્દર્શનની ભાવના એટલે એવી વિચારણા કે જે સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત કરાવે, એને સ્થિર કરે, નિર્મળ કરે. 'અહો સમ્યગ્દર્શન એ કેવો અદ્‌ભુત મોક્ષનો ઉપાય ! માત્ર જ્ઞાન અને ચારિત્રથી ન ચાલે, એના મૂળમાં સમ્યક્‌ત્વ જોઇએ. ત્યારે જ્ઞાનની અને ચારિત્રની તાકાત ન હોય એવા જીવ

માટે પણ કેટલો સુંદર સમ્યગ્દર્શનનો સરળ ઉપાય બતાવ્યો, કે જે સહેલાઈથી સાધી શકાય અને એનાથી ક્રમે કરીને જ્ઞાન-ચારિત્રને સસ્તા કરી શકાય, નિકટ કરી શકાય ! વળી સમ્યગ્દર્શનમાં કેટલી સુંદર ભગવાન જિનેશ્વરદેવની સાથે સગાઈ કરાવી દીધી ! ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ભાવનાઓ દ્વારા આત્માને જિનેન્દ્રદેવની નજીક ને નજીક લઈ જવાનો. પછી પ્રભુના જીવન-પ્રસંગો, પ્રભુએ કહેલ અટલ સિદ્ધાન્તો અને તત્ત્વોની પ્રત્યે આકર્ષણ વધે એવો ભાવોલ્લાસ વધાર્યે જવાનો. આટલું જ નહિ, પણ સાથે પ્રશમ (ઉપશમ), સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, અને આસ્તિક્યની પણ ભાવનાઓ ભાવવાની. ટૂંકમાં એવી ભાવનાઓમાં રમ્યા કરવાનું જેથી સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત અને દૃઢ થાય. ત્યારે એ પણ ભૂલતા નહિ કે સમ્યગ્દર્શનની કઠિનતા પણ વિચારવા યોગ્ય છે. રાજા શ્રેણિક, કૃષ્ણ, શ્રાવક અર્હન્નક, સુલસા શ્રાવિકા વગેરેએ સમ્યગ્દર્શનની આરાધનામાં એને યોગ્ય જે હૃદય બનાવ્યું, એ આપણે બનાવવા માટે ઘણી ઘણી યોગ્યતા વિકસાવવી પડશે, બહુ બહુ પુરુષાર્થ કેળવવો જોઈશે ! વળી સમ્યગ્દર્શનની ભાવનામાં શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ અનંતાનંત કાળ માટે એક સરખા સત્ય એવા નવ તત્ત્વ બતાવ્યાનો અને તે આજે અહીં મળ્યાનો આનંદ માણવાનો તેમજ નિઃશંકતા, નિઃકાંક્ષતા, સ્થિરીકરણ, વાત્સલ્ય વગેરે આઠ પ્રકારના દર્શનાચારની પણ ભાવના ભાવવાની.

(૨) સમ્યગ્જ્ઞાનની ભાવના :—સમ્યગ્જ્ઞાનની ભાવ-

નામાં એ આવે કે જેથી સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને સ્થિરતા વધેઃ દા. ત. મૂળમાં જ્ઞાનદાતા ગુરુના વિનયની ભાવના. એમ, નવ તત્ત્વ પૈકી દરેક તત્ત્વના અદ્‌ભુત સ્વરૂપ મળ્યાની હૃદયોલ્લાસી વિચારણા કરવાની. કેવું કેવું ભવ્ય અને સચોટ સ્વરૂપ જીવતત્ત્વમાં બતાવ્યું ! અજીવ તત્ત્વમાં, પુણ્યમાં, પાપમાં, એમ નવેય તત્ત્વમાં કહ્યું ! ક્યારે હું દુન્યવી ધનમાલને વિસારી આ જ્ઞાનધનનો શ્રીમંત થાઉં ! ક્યારે હું જીવનને એ જ્ઞાનમાં તન્મય કરું ! કેવો સુંદર દ્વાદશાંગીનો વિસ્તાર ! કેવો અગાધ ચૌદ પૂર્વનો દરીઓ ! કેવું મનોરમ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યની મહાસત્તાની વિશ્વવ્યાપી વ્યવસ્થાનું પ્રતિપાદન !! ક્યાં અલ્પજ્ઞ મિથ્યામતિઓના કલ્પિત પદાર્થોના જ્ઞાન ! અને ક્યાં આ સર્વજ્ઞકથિત સત્ય પદાર્થોના વિજ્ઞાન ! આવી આવી ભાવનામાં આગળ વધીને અવાન્તર જુદા જુદા પદાર્થોની વિશેષતાના જ્ઞાન માટે ભાવના ભાવવાની. સાથે કાળ વિનય, બહુમાન....વગેરે આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારની પણ ભાવના વિકસાવવાની. તેમજ, જૈનદર્શનની વિશેષતાઓ, જેવી કે અનેકાંતવાદ, સૂક્ષ્મ અહિંસા, વિરતિવાદ, ચૌદ ગુણસ્થાનકનો ઉત્ક્રાન્તિક્રમ, વિસ્તૃત કર્મસિદ્ધાન્ત, વગેરેના જ્ઞાનભંડારની પણ સુંદર ભાવના કરવાની.

૩ **સમ્યક્ ચારિત્રની ભાવના** :—ત્રીજી સમ્યક્ ચારિત્રની ભાવનામાં પહેલું તો એની ભારોભાર અનુમોદના અને ઝંખના આવે. સાથે પાંચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવ-

નાઓ છે તે ભાવવાનું આવે. વળી આ સંસારમાં અનંતાનંત કાળથી ભટકતા ભટકતા જીવને બીજું મળવું સહેલું છે, મળ્યું પણ છે, પરંતુ ચારિત્ર મળવું મહા-દોહિલું છે. તે પાછું માનવ-ભવમાં જ મળે છે. ખુદ તીર્થંકર ભગવાન, અને મોટાં રાજા મહારાજાએ પણ આ ચારિત્ર સમ્રાટનું શરણ સ્વીકાર્યું છે. વગેરે ભાવનાઓ મુખ્ય ચારિત્ર માર્ગની, અને એના અવાન્તર પ્રકારોની. જેમ કે, 'કેવો અદ્‌ભુત વિરતિનો સિદ્ધાન્ત! કેવી સુંદર સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અહિંસા! કેવું સત્ય! કેવું મહાન બ્રહ્મચર્ય! કેવી ચાર પ્રકારે અદત્તાદાનની સૂક્ષ્મ વ્યવસ્થા! કેવો એનો બેતાલીશ દોષરહિત ભિક્ષામાર્ગ! ચારિત્રનો કેવો અપૂર્વ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગ! કેવી અનુપમ-અનન્યલભ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ!'

(૪) **વૈરાગ્યની ભાવનાઓ** :—વૈરાગ્યની પુષ્ટિ કરનારી ભાવના માટે અનિત્ય-અશરણ-સંસાર-એકત્વ અન્યત્વ-અશુચિત્વ-આશ્રવ-સંવર—નિર્જરા-લોકસ્વભાવ-બોધિદુર્લભતા-ધર્મસ્વાખ્યાતતા એ બાર ભાવનાનું મનન ભાવન આવે. એમાં પાછી અવાંતર અનેક વૈરાગ્યપોષક ભાવનાઓ થાય. સંસારનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે અનેકાનેક પ્રકારે, વૈરાગ્યને વર્ધક વિચારણા કરી શકાય. હનુમાનજી મેરૂ ઉપર જિનચૈત્યોને વંદન કરી પાછા નીચે ઉતરતા હતા ત્યાં સૂર્યાસ્ત સમયે ઉપર અને નીચે જુદી પ્રકાશની પરિસ્થિતિ જોઈ વૈરાગ્ય ભાવનામાં ચઢ્યા! ત્યારે રાજા ગુણસેન કોઇકની શ્મશાનયાત્રા જોઈ વિરાગની વિચારણામાં આગળ

વધ્યા ! રામાયણમાં આવે છે,—એક રાજકુમાર ઘણા વર્ષે દેશાટનથી સ્વદેશ પાછો ફરે છે. ત્યાં પાછળથી જન્મેલી પોતાની બહેન પર પહેલાં તો એને ન ઓળખવાથી અજાણ્યે પરણવાનો રાગ કરે છે. પણ પછીથી સત્ય જણાતાં સંસારના આવા ભ્રામક ભાવ પર વૈરાગ્ય પામે છે, અને તરત દીક્ષા લે છે ! આમ વૈરાગ્યની ઉત્પાદક અને વર્ધક ભાવના કરવા માટે અસંખ્ય નિમિત્તો છે. એકેક નિમિત્ત ઉપર પણ અનેકાનેક વૈરાગ્યની ભાવના કરી શકાય છે.

ધ્યાન રાખજો ભાવના ભવનાશિની, ભાવનાના બળ ઉપર અજાણ માણસ પણ ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધીની કક્ષાએ પહોંચી જાય છે. ભયંકર ઋષિઘાતક રાજા પણ શુભ ભાવનાના બળ ઉપર વીતરાગ, વીતદ્વેષ અને સર્વજ્ઞ મહાત્મા બની જાય છે. ચોરી-છિનારી જેવા ઘોર અવગુણોના સેવનારા પણ જો એમાંથી પલટો મારી શુભ-ભાવનાના શરણે ચઢી ગયા, તો તે ત્યાં જ અનંત ગુણસંપન્ન કેવળજ્ઞાની મહર્ષિ બની ગયાના દાખલા છે ! એટલી બધી અકલ્પ્ય-અચિંત્ય તાકાત ભાવનામાં છે ! **કાળજીના મનના મેલને શુભ ભાવનાં ક્ષણવારમાં ધોઈને સાફ કરી નાખે છે !** માટે જ જે આ ચાર ભાવના કહી, સમ્યગ્ દર્શનની, જ્ઞાનની, ચારિત્રની અને વૈરાગ્યની, એને વિવિધ રીતે ભાવવાની. દાન-શીલ-તપની ભાવનાઓને ચારિત્રની અગર વૈરાગ્યની ભાવનામાં ભાવી શકાય. તાત્પર્ય એ છે કે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, અને દાન-

શીલ–તપ આદરવા પહેલાં પણ એની ભાવનાઓને હૃદયમાં ખૂબ ખૂબ રમતી રાખો, તેમ દર્શનાદિની આરાધના વખતે પણ ભાવનાના કલ્લોલોને હૈયામાં ઉછળતા રાખો; અને દર્શન આદિની ક્રિયામાંથી નિવૃત્ત થયા પછી પણ ભાવનાને હૃદયનો કબજો છોડવા ન દો. અનુમોદનાની ભાવના, અધિક સાધનાની ભાવના, કૃતજ્ઞતાની ભાવના, અપૂર્વ સિદ્ધિની ભાવના–ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ભાવનાઓના ઘોડાપૂર હૃદયમાં વહેવા માંડે એવું કરો. ભૂલશો નહિ, શાલિભદ્રના જીવે માત્ર થાળીના ખીરના દાન પર શાલિભદ્રપણું નથી મેળવ્યું. પણ એ દાનની આગળ–પાછળની ભાવના અને મરણ પર્યંત દાન અને ગુરુની અનુમોદનાની તથા જાતની કૃતાર્થતાની ભાવનાના બળ ઉપર શાલિભદ્રપણું, રોજની દેવતાઈ નવાણું પેટીના વૈભવ, તથા એને પણ ફગાવી દઈ ચારિત્ર લેવાનું મહાસામર્થ્ય વગેરે મેળવ્યું. ભરત મહારાજે ભાવનાના પ્રભાવે અરિસાભવનમાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું. ઇલાચી પુત્રે નાટકના દોરડા પર અને કુર્માપુત્રે ઘરમાં રહ્યા ભાવનાના બળે કેવળજ્ઞાન લીધું.

આવા ભાવનાધર્મને, અહીં સુંદર અને અણમોલ, મનનું સાધન મળ્યા પછી, કેમજ ઉવેખાય? એને સાધ્યા વિનાની એક પણ ક્ષણ કેમ જ જાય? હવે ચુઓ આગળ ભાવનાધર્મમાં શું લીધું.

(૫) પરમ જિનભક્તિ :–

ભગવાન તીર્થંકરદેવ ઉપર શ્રેષ્ઠ કોટિની ભક્તિ હૈયામાં

સતત્ વહેતી રહે એ સુંદર કોટિનો ભાવધર્મ છે. એકલી શુભભાવનાઓ ભાવવાથી પતતું નતી. સાથે પ્રશસ્ત ભાવો પણ આત્મામાં પગભર રાખવા જોઈએ. એમાં પહેલા નંબરમાં શ્રેષ્ઠ એટલે જગતના કોઈ પણ પદાર્થ પર હોય એના કરતાં ઊંચો ભક્તિભાવ. આ એક પ્રબળ શુભભાવ છે. માત્ર તે નિરાશંસ જોઈએ, પૌદ્ગલિક આશંસાવાળો ન જોઈએ. બાકી એનું સામર્થ્ય ગજબ છે. કેઈ આત્માઓ અલ્પ ભવોમાં કે ત્રીજે, પાંચમે ભવે ઠેઠ મોક્ષ સુધી ચઢી ગયા એના મૂળમાં જોઈએ તો, કારણભૂત જિનેન્દ્રદેવ પ્રત્યેનો ઉચ્ચ ભક્તિભાવ હતો. શ્રાવિકા સુલસા, રેવતી, સત્યકી, શ્રેણિક, વગેરેએ જિનભક્તિ ઉપર તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જ્યું ! પણ એ જિનભક્તિ કેવી ? તુચ્છ ફોફાં જેવી નહિ! તરના માલ જેવી ! **અંબડ પરિવ્રાજકે** ઘણોય ઉપાડો કર્યો, બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશના રૂપ કર્યા, એ જોવા નગર ઉલટયું પણ સુલસાને મન પ્યારા જિનેશ્વર દેવ શ્રી મહાવીર પ્રભુના રૂપ આગળ એ કૂચા સમાન છે, તો એમાં શું જોવું હતું ? તેથી એ જોવાની કોઈ આતુરતા જ નહિ. તે જોવા એ ધરાસર ન ગઈ. અરે! અંબડે પચ્ચીસમા તીર્થંકરનું સમવસરણ વિકુર્વ્યું ! તોય 'લાવ, ત્યારે એ તો તીર્થંકર ભગવાન છે, મેલા દેવ નથી, તો જોઉં તો ખરી કે સમવસરણનું સૌંદર્ય અને તીર્થંકરનું રૂપ કેવું મનોહર છે!' એ ય જિજ્ઞાસા નહિ. કેમ વારુ? પચીસમા તીર્થંકર હોય જ નહિ. પછી એ માનવું જ ખોટું. એથી તો સાચા ચોવીસ જિન પ્રત્યે આકર્ષણ ઓછું કરવા જેવું છે; જોવાની

જિજ્ઞાસાની તો વાતે ય શી ? સુલસા જોવા ન ગઇ. દિલમાં આ ભક્તિભાવ જિનેન્દ્ર ભગવાન ઉપર ઉછળતો હતો ! મારા એ નાથથી વધીને જગતમાં જોવા જેવું છે જ શું ?

દેરાસરમાં પ્રભુદર્શને જાઓ છો ત્યાં આ ભાવ મનમાં જાગતો હોય છે ને ? આખા દિવસની વાત નથી, માત્ર દર્શને જાઓ ત્યારની આ વાત છે કે તે વખત પૂરતું તો આ ભાવ જાગતો ને ? જો હા, તો દેરાસરમાંથી બહાર ન નીકળીએ ત્યાં સુધી દૃષ્ટિ ભગવાન પર જે ચોંટી તે ચોંટી એમ જ ને ? કોઇ એને તાણી ન શકે. કચાંય ડાફોળીયા એને મારવાના નહિ. જિનને જોવામાં જ લીન એ ! પાછું પ્રભુને આંખ જોતી જાય, ને હૈયું ઉછળતું જાય ! 'અહો કેવા અનુપમ દેવાધિદેવ મને મળ્યા ! કેવું એમનું અદ્‌ભુત સ્વરૂપ ! કેટલી બધી એમની ગુણ અને ઉપકારથી મહત્તા ! દેવેન્દ્રો અને દાનવેન્દ્રો એમને પૂજે ! મહાબુદ્ધિનિધાન ગણધર ભગવંતો એમને સેવે ! અનુપમ તીર્થના પ્રવર્તક આ પ્રભુ ! ભવ્ય પુરુષાર્થથી રાગાદિ શત્રુનો નાશ આ દેવે કર્યો ! બીજાએ નહિ !'....વગેરે વગેરે કેઇ સ્વરૂપ વિચારવામાં લીન બનવાનું. એમના અજબ ગુણો અને ગજબ ઉપકાર યાદ કરવાનો. હૈયામાં જિનભક્તિનો ભાવ ઉછળતો હોય તો આ બધું શકય છે. સંભવિત છે. સુલસામાં એ હતો તેથી એને જરા ય કૌતુક જોવાનું ય ન થયું. વળી જુઓ કે પછી એ અંબડ પરિવ્રાજક શ્રાવકનો વેશ કરીને એના ઘેર આવે છે, ત્યારે 'અહો ! મારા પ્રભુના ભક્ત

શ્રાવક!' એમ કરી એનો વિનય સત્કાર કરે છે. પેલો જ્યાં કહે છે, 'જગતદયાળુ શ્રી મહાવીર ભગવંતે આપને સંદેશો કહાવ્યો છે,' ત્યાં એ સાંભળતાં તો ભક્તિનો સાગર હિલોળે ચઢે છે. રોમાંચ ખડા થાય છે. નાડીઓમાં થનમનાટ થાય છે, એમાં લોહી વધુ વેગથી વહેવા માંડે છે, આંખ આંસુથી ભીની ભીની થઈ જાય છે; **'હેં મારા નાથનો મુજ ગરીબ પર સંદેશો! અહાહાહા, કેવું મારૂં અહોભાગ્ય! પ્રભુએ મને યાદ કરી! નાથના દિલમાં મારૂં સ્થાન અહાહા....નાથ આ રાંકડી પર કેટલી બધી આપની અનહદ કૃપા!...'** ચાલ્યો ભક્તિનો પ્રવાહ! અરે માત્ર પ્રવાહ શું, ભક્તિનું પૂર ખળભળ વહેવા માંડ્યું! નિર્ધનીયાને કરોડો હીરા માણેકનું નિધાન મળ્યું! ક્ષયથી ઘસાઇ ઘસાઈને મરવાની અણી પર આવેલા નેલાંબુ નિરોગી જીવિત અને લષ્ટપુષ્ટતા મળી! એમાં જેમ આનંદનો ઉછાળો, તેમ અહીં શાથી? જિનેન્દ્ર ભગવાન પર અપરંપાર અને અદ્વિતીય ભક્તિભાવ છે માટે. પાછું એમાં પ્રભુની સુખશાતાના સમાચાર હતા, એટલે વળી આનંદના પૂર ઓર ઉછળ્યાં! નાથ મારા સુખશાતામાં?' બસ, આ પરથી કલ્પો કે સમસ્ત રાત્રિ અને દિવસ, કોઇ પણ કામ ચાલતું હોય છતાં દિલમાં જિનભક્તિના ગંગા-પ્રવાહ કેવાક ચાલતા હશે? આમ સુલસાની ભક્તિ, રાજા દશાર્ણભદ્રની ભક્તિ, મહામાત્ય વસ્તુપાલ તેજપાલની જિનભક્તિ, ઇત્યાદિ ભક્તિના પ્રસંગો વિચારી ભિન્ન ભિન્ન રીતે હૈયામાં પ્રભુ ભક્તિના પૂર વહેતા રાખવાના, જગત

બરોબર તુચ્છ લાગે, જિન બરોબર સારભૂત લાગે, તોજ આ બને. એ જિનભક્તિના લાભ અજબ-ગજબ!

(૬) **સંસાર જુગુપ્સતા** :—

છઠ્ઠા ભાવના-ધર્મમાં હવે આગળ જુઓ, જેમ **જિન પ્રત્યે અદ્ધળક ભક્તિ જોઇએ તેમ જગત પ્રત્યે એટલે કે સંસાર પ્રત્યે જુગુપ્સાભાવ જોઈએ,** ભાવના-ધર્મની છઠ્ઠી વસ્તુ આચાર્ય મહારાજે શિખીકુમારને આ બતાવી. વાત પણ બરાબર છે. સંસાર પર જુગુપ્સા ન આવ્યા કરે, ત્યાં સુધી જિન પ્રત્યે સાચો ભક્તિનો ઉલ્લાસ કયાંથી જાગે? કેમકે જિન વીતરાગ છે, તેમ વીતરાગ બનવાનું કહે છે. તો પછી સંસાર પ્રત્યે રાગ ઉભો રહ્યો કેમ ચાલે? જુગુપ્સા થવી જોઇએ. અહીં પ્રશ્ન થશે,

પ્ર૦—પૂર્વે વૈરાગ્ય ભાવનાનો ધર્મ તો કહી દીધો હતો. એમાં સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય-ભાવના આવી ગઇ. તો આમાં વધારે શું આવ્યું?

ઉ૦—વૈરાગ્ય-ભાવના જુદી ચીજ છે, અને જુગુપ્સાભાવ જુદી વસ્તુ છે, વૈરાગ્યભાવનામાં તો ચિંતન કરવાનું છે, વૈરાગ્ય વિચારવાનો છે. એ માટે વૈરાગ્યજનક ભિન્ન ભિન્ન પ્રસંગો ચિંતવવાના છે. ત્યારે જુગુપ્સાભાવમાં ચિંતવવાની વાત નથી, પણ દિલ બનાવવાની વાત છે. દિલમાં સંસાર પ્રત્યે અરૂચિ હોય, તિરસ્કાર હોય, અવજ્ઞા હોય; જાણે

વિષ્ઠા પ્રત્યે નાક મચકોડાય, એમ સંસાર પ્રત્યે હૃદય ગ્લાનિ અનુભવે હૈયાને અસદ્‌ભાવ હોય !

સંસાર પર જુગુપ્સા શાથી ? કહો, સંસારનું સ્વરૂપમાં જ એવું ગંદુ છે; મહામલિન છે; કુડું-કદ્રુપું છે; દોષ અવગુણોથી ભરચક ભર્યું છે ! સંસાર તો વિફરે ત્યારે સજ્જનને ય દુર્જન બનાવી દે છે ! યોગીને ય ભોગી કરી દે છે ! સાધુને શેતાન બનાવી નાખે છે ! અને એને વિફરતા વાર કેટલી ? આવા સંસાર પ્રત્યે જુગુપ્સા કેમ ન થાય ? અરે, માત્ર એકવાર થઈને બસ નહિ, પણ સતત્ જાગ્રત રહેવાની; રહેવાની શું ? આપણે જુગુપ્સા જાગ્રત રાખવાની. જીવનમાં કોઈ મહાન ધક્કો લાગી જાય અનાદિનું હૈયું પલટી જાય, ત્યારે મોટા ચક્રવર્તી રાજાને પણ વૈભવી સંસાર ઉપરે ય જુગુપ્સા જાગી જાય છે! મોટા દેવતાઈ ભોગ-વિલાસોરૂપી સંસાર તરફ પણ ગળચટપણું નહિ, કિંતુ ગ્લાની, જુગુપ્સા ! ગંદવાડ લાગે ! સંસાર માત્ર પ્રત્યે જુગુપ્સા જાગ્યા જ કરે, વર્ત્યા જ કરે. એ એક સુંદર ભાવનાધર્મ. અને જોઇએ તો જેનું નામ સંસાર છે એનામાં ખરેખર કયાં સુંદરતા છે ! પહેલું તો શરીર જ ગંદકીનો ગાડવો. પાછું એમાં સરબતી પાણી નાખો તો ય એના પેશાબ થાય; ને ઊંચા મિષ્ટાન્નની વિષ્ઠા થાય. ત્યારે સંસારના સંબંધો ય સ્વાર્થભર્યા, માટે મેલા. મા ઇચ્છે દીકરો મારો થઈને રહે. બાપ ઇચ્છે કે મારો થઇને રહે, ત્યારે દીકરો વળી ઇચ્છે કે માબાપ બંને મારી મરજી

મુજબ ચાલનારા હોય. આવા સંસાર પર જુગુપ્સા કેમ ન જાગે ? તો ધનમાલમાં સારૂં શું છે ? ભાવના સ્વાર્થી, કૃપણ, મેલી, પાપ ભરી. સત્તા ને કીર્તિ પણ અંતે જુગુપ્સનીય બને છે.

(૭) કામવિરાગ :-

સાતમા ભાવના-ધર્મમાં કામ એટલે કે ઇચ્છાઓ અથવા વિષયવાસના પ્રત્યે વૈરાગ્યની લાગણી આવે. વૈરાગ્યની ભાવનામાં ચિંતન હતું, આમાં વૈરાગ્યની ખરેખર વૃત્તિ છે, હાર્દિક વિરાગમય વલણ છે. સંસારજુગુપ્સામાં 'સંસાર'થી અનેકાનેક ભાવો લેવાના છે. કુટુંબ પરિવાર, ખાનપાન શાતાઅશાતા, યશ-અપયશ, ધનમાલ વગેરે અનેક અંગો પર જુગુપ્સા. આમાં 'કામ' શબ્દથી ઇચ્છાઓ, વિષયવાસના-વેદોદય લેવાનો. જેમ પાંચે ઇન્દ્રિયના રૂપ-રસાદિ પ્રત્યેની વાસના આવે; પણ વિશેષે કરીને જાતીયતાની સંજ્ઞા ગણાય છે. ત્યારે ઇચ્છાઓમાં જગતની અનેકાનેક પ્રકારની કામના તૃષ્ણા આવે. એ બધા પ્રત્યે વૈરાગ્યનું વલણ જોઈએ. જીવ અંદરખાને અકળાયા કરે કે આ વેઠ કયાં વળગી ? રૂપરસાદિ વિષયો, અબ્રહ્મ, કે ઇચ્છાઓ બધું જ ખતરનાક છે, આત્મવિનાશ કરનારું છે, સંસારભ્રમક છે; ખરેખર જોતાં કૂડું અને કદ્રપું છે! આત્માના જ્ઞાનાદિ નિર્મળ ગુણો આગળ કાંઈ જ વિસાતમાં નથી. આત્માની સહજ સ્વાધીન ઉચ્ચ પરિણતિને એ બધું અવરોધનારૂં છે. એટલા માટે એના પ્રત્યે રાગ-રુચિ નહિ, પણ જવલંત વિરાગ, અરુચિ.

(૮) સુસાધુ સેવા :—

આચાર્ય મહારાજે આઠમા નંબરનો ભાવનાધર્મ સુસાધુ સેવા કહ્યો. શ્રી આ. હરિભદ્રસૂરિજી શાસ્ત્રવાર્તામાં કહે છે **'સાધુસેવા સદા ભક્તયા...ધર્મહેતુ-પ્રસાધનમ્'** ॥ ધર્મના કારણ સિદ્ધ કરવામાં પ્રથમ સાધન સાધુસેવા. કેમ વારૂ ? સાધુસેવામાં સાધુનું પાવન દર્શન, ઉપદેશનું શ્રવણ અને સુપાત્ર દાનના મહાન ત્રણ લાભ મળે. માટે સાધુ મહર્ષિ-ઓની હંમેશા ઉપાસના કરવી જોઇએ. એમાં તન-મન-ધનનો શકય એટલો વધુ ભોગ આપવો જોઇએ. શાલિભદ્ર એમાં જ ઊંચે આવી ગયા. કુમારપાળ રાજાએ ગુરુ શ્રી હેમચંદ્ર-સૂરિ મહારાજની સેવાથી ગણધર પદવીનું પુણ્ય ઉપાર્જ્યું! પેથડશાહ સાધુસેવાના રસિયા એવા કે ગુરુમહારાજના પ્રવેશ ઉત્સવમાં હજારો રૂપીયા ખરચ્યા ! અહીં સાધુ સુસાધુ સેવાના કહ્યા છે.

(૯) જિનસેવા :—

નવમો ભાવના ધર્મ છે જિનસેવા.

પ્રઃ—પૂર્વે જિનભકિત કહી હતી, છતાં અહિં વળી જિનસેવા અધિક કેમ કહી ?

ઉઃ—ભક્તિમાં એમના પ્રત્યે હૈયામાં ઝળકતું બહુમાન લેવાનું હતું. સેવામાં એમના પ્રત્યે અતિ નમ્ર સેવકભાવ લેવાનો છે. આમ તો શું સાધુસેવા કે જિનસેવા, બાહ્ય ક્રિયારૂપે દાન-શીલમાં આવી જાય, પરંતુ અહીં આંતરિક

ખરેખરો સેવકભાવ ઉભો રાખવાનો છે. સેવકભાવ જીવતો જાગતો ઉભો હોય, તો અર્થાત્ જીવનમાં નક્કી જ કર્યું હોય કે આ સંસારમાં શેઠાઈના જીવન ઘણા જોયા, હવે સેવકનું જીવન જીવવું છે. કેઈ જીવનોમાં પાર વિનાના સંસારના વિવિધ અંગેની સેવા ઘણી ઘણી બજાવી, જીવનભર કેઈ કેઈ વાતોના સેવક બની બેઠા, એ બધું છોડી, હવે તો જીવનભર દેવ-ગુરુનાં સેવક બન્યા રહેવું છે. આ નિર્ધારપૂર્વક સહજ રીતે મનમાં એ સેવકભાવ ઉભો કરી દીધો. સેવકભાવ એટલે સમજાય છે ને? જેના સેવક, *(૧) તેની ચિંતા પહેલી, જાતની ચિંતા પછી. *(૨) તે સેવ્ય સદા ઊંચા લાગે, જાત નીચી લાગે. *(૩) નિયમિત તે સેવ્યની સેવાનાં કાર્ય બજાવવાનું જીવનમાં ચાલુ હોય. * ૪) જીવનમાં એ સેવ્ય મહાન આદર્શ અને આધારરૂપ, શરણરૂપ લાગે. આવી આવી કેઈ બાબતો સેવકભાવમાં સાચવવાની ગણાવી શકાય. દેવગુરુના સેવક બનવું છે; તો દેવનાં પૂજન અને ગુરુને દાન-સત્કારની ચિંતા પહેલી ઉભી જ હોય. પછી જ પોતાના ભોજનની ચિંતા. ગમે ત્યારે, અર્થાત્ ભોજન કર્યા પછી; સેવા કાર્ય કરી લેવું, એ જૂદું; અને સેવકભાવ ઉભો રાખી પહેલી ચિંતા કરવી એ જુદી. એમ દેવગુરુના સેવક બનવું છે તો એમને સદા ઊંચા માનવા જોઇશે, એમની આગળ પોતાની જાત ગમે તેવા શ્રીમંત, વિદ્વાન-બુધ્ધિમાન કે સત્તાધીશ, છતાં સદા નીચી જ લાગવી જોઇશે. કુમારપાળ એ મહારાજા હતા અઢાર દેશના, પણ ગુરુ હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજના તો એ સેવક હતા. એમની

સામે પોતાનો સદા નીચાણપણાનો ખ્યાલ જાગતો. 'નમો લોએ સવ્વ-સાહૂણં' બોલવું છે; ને સાક્ષાત્ સાધુ મહારાજને કોઈ બાબતમાં ન્યૂન સમજી એમની આગળ જાતને ઊંચી માનવી-દેખાડવી છે, એમાં સેવકભાવ કયાં રહ્યો ? દેવગુરુના સેવક બનવું છે તો હંમેશાં દેવગુરુની સેવાના કોઈ કાર્યો જીવનમાં ચાલુ જોઇએ. એમાં પછી તન-મન-ધનનો ભોગ આપવામાં સહેજ પણ સંકોચ કે કમીના ન હોય, ત્યારે સાધુના અને જિનના સેવક બનવું છે; તો જિન અને સાધુ એ પોતાના જીવનમાં મહાન આદર્શ અને આધારરૂપ લાગે. એમ થાય કે 'આમનું જીવન ખરેખરૂં જીવવા લાયક ! ખરેખરૂં ગુણસંપન્ન ! ખરેખરૂં પ્રશંસનીય !' તેમ પોતે દુન્યવી ગમે તેવી ઉંચી સ્થિતિમાં હોય, છતાં પોતાનો બેલી એ જિન અને સાધુ છતાં એમના વિના પોતાની જાત અનાથ ભાસે. જીવનના ખરેખરા આધાર, ખરેખરા શરણ, ખરેખરા નાથ એ.

આવો સેવકપણાનો ભાવ પૂર્ણ વિકસિત નહિ, તો પણ અંશે ય જો વર્તતો હોય તો સાધુસેવા અને જિનસેવાના કોઈ કોઈ કાર્યો જીવનમાં થતા રહે એમાં નવાઇ નથી. ભાવધર્મનો આમાં મહાન વિકાસ થાય છે. માટે સાધુસેવા અને જિન સેવાના કાર્યોને દાન-શીલને બદલે ભાવધર્મમાં ગણીએ તો વાંધો નથી.

(૧૦) જિનોક્ત પ્રવચનની=જિનશાસનની પ્રભાવના :—ભાવધર્મમાં દશમું કાર્ય બતાવ્યું જૈનશાસનની

પ્રભાવના. જૈનશાસનનો આપણા પર અનંત ઉપકાર છે. અત્યારે અહીં જિનેન્દ્રપ્રભુ વિદ્યમાન નથી, પરંતુ એમનું શાસન હયાત છે. તો આપણે જે કુળમાં જન્મ્યા ત્યાં જૈન-ધર્મના આચાર-વિચાર હોવાથી જિનશાસન પામ્યા. શાસ-નના આધાર ઉપર જ આપણામાં અંશે પણ દયા, દાન, જિનભક્તિ, વ્રત, પચ્ચક્ખાણ; તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેને સ્થાન મળ્યું. એથી આપણો પરલોક સુધરવાનો! એમાં સારા આગળ વધવાથી તો ભવના ભવ સુધરવાના! કેટલો મહાન ઉપકાર જૈનશાસનનો! એવા જૈનશાસનની જ્યોત બધે ફેલાતી રહે એવા કાર્ય, તે પ્રભાવના કહેવાય. બીજાઓ જિનધર્મ પામે, વ્રત પામે, પચ્ચક્ખાણ પામે જિનના ભક્ત બને. સાધુના ભક્ત બને; છેવટે એટલું ય થાય કે 'અહો કેવો સુંદર જૈનધર્મ!'-આ માટે જે જે કાર્ય કરાય તે શાસન-પ્રભાવના. જિનભક્તિના ઉચ્છવ-મહોચ્છવ, ગુરુના પ્રવેશો-ત્સવ, સંઘયાત્રાદિ મહાન ધાર્મિક કાર્યક્રમો—એ બધું પ્રભા-વના કરનારૂં થાય. જાહેર પ્રવચનો, જૈનધર્મના પુસ્તકો, લખાણોનો પ્રચાર; દયા-દાનના કામો વગેરે શાસનપ્રભાવના છે, પૂજા ભણાવો છો; ત્યાં બહાર દરવાજે જૈનેતરોને પણ ગોળ સાકરના પડીકા વહેંચો તો તે પણ શાસન-પ્રભાવના કરશે. લોક કહેશે કેવો સરસ આમનો ધર્મ!

(૧૧) મોક્ષસુખની પ્રીતિ :—

જુઓ ત્યારે ઉપર કહેલા ધર્મના બધા પ્રકારોનો પાયો છે મોક્ષસુખનો અખંડ રાગ. પ્રેમ મોક્ષસુખનો છે, સહજ

આનંદનો છે, દુન્યવી કોઈપણ સંભોગ વિનાના સુખની તાલાવેલી છે, તો એ દાનાદિ બધા ધર્મ સાધવાનો રંગ કોઈ ઓરજ આવવાનો ! નહિતર તો, વિચારો કે એ ધર્મ તો સાધીએ છીએ છતાં એવા અઢળક રંગ નથી ઉછળતો, અને વાત વાતમાં ચિત્ત એમાંથી સ્ખલિત થઇ જાય છે. એનું કારણ શું ? એજ કે દુન્યવી બીજી બીજી સગવડના, બીજા બીજા વિષયોના સુખી હૃયે એવું સ્થાન જમાવી બેઠા છે કે ત્યાં મોક્ષસુખને સ્થાન નથી; પોતે જ બધા સર્વાધીશ, એટલે એ ચિત્તને ધર્મમાંથી વચ્ચે વચ્ચે તાણ્યા કરે છે. બીજી ત્રીજી જિજ્ઞાસાઓ, કે આતુરતાઓ મૂળમાં જગતના વિવિધ સુખના રાગને લઇને છે. જો એ સુખ ઉપર હાડોહાડ અરુચિ હોત; તો એની આતુરતાઓ શાની ઉઠે ? ત્યારે એ સુખના રાગને નિર્મળ કરનાર છે મોક્ષસુખનો રાગ. એને હૈયે સારો ઝળકતો કરી દેવો જોઈએ. હૈયું એ સુખના વલખાં મારે; એની કલ્પનાની મિઠાશ અનુભવે. એની ભારોભાર પ્રીતિ મનને ને હૃદયને એટલું બધું ફ્રેરૂં રાખે કે જગતના સુખના અને એના સાધનના વલખાંના ભાર ઉતરી ગયા હોય.

ત્યારે માનવહૃદયની વિશેષતાય શી ! જો એવા મોક્ષસુખની ઝંખના ન ઉભી કરી દીધી ? મોક્ષસુખનો અવિહડ રાગ હૈયે જો ન મ્હાણી દીધો ? પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે મોક્ષના સુખનો રાગ એટલે ખાનપાન, મનમર્તબો, કામ ભોગ વગેરે ન હોવાનો પ્રેમ: શું ? ન હોવાનો

પ્રેમ ! શાથી ? એ બધું વેઠરૂપ છે, દુઃખમિશ્રિત છે, નવા દુઃખને નોતરનારૂં છે. જીવને સંસારભ્રમણમાં જકડી નાખનારૂં છે. જગતના સુખ ઝાંઝવાના નીર જેવા. વાસ્તવમાં કાંઇ ન મળે. એ આત્માના સુખ નથી. નહિતર તો એ શાના ઉડી જાય ? એ પુદ્ગલના સુખ છે; તે પણ સંયોગ પરિસ્થિતિ વગેરેને આધીન છે. માટે સંયોગ બદલાતા એને ઉડી જતાં વાર નથી લાગતી. આ બધું સમજીને દુનિયાનું દેખીતું સારૂં વૈભવી સુખ પણ ઝેર જેવું લાગે છે; એ બધાના અભાવમાં રહેનારૂં મોક્ષસુખ પ્યારૂં લાગે છે.

ત્રણ ખંડના માલિક મહાસમૃદ્ધિમાન કૃષ્ણ વાસુદેવના લાડીલા ભાઇ ગજસકુમાલને શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના વચનથી કૃષ્ણના ઘરની એ બધી સુખસમૃદ્ધિ ઝેર જેવી ન લાગી હોય, મોક્ષસુખની ભારે લગની ન ઉઠી હોય, તો એકદમ જ ચારિત્ર ગ્રહણ, તરત જ સ્મશાને કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાન અને એટલામાં જ સાથે ધીખતા અંગારાથી સળગાવી નખાવાના ઉપદ્રવનું સહર્ષ સહન શી રીતે થાય ?

૧૨. અનાયતન વર્જન :—

મોક્ષસુખની ઉછળતી પ્રીતિના ભાવનાધર્મની સાથે અનાયતનનું વર્જનનો ધર્મ આરાધવાનો છે. દાન-શીલ-તપમાં 'આ કરો, આ કરો' એમ કરવાનું ઘણું આવ્યું પણ એની સાથે, જ્યાં જ્યાં એને ભય ઉભો થાય એમ છે, એવા સ્થાનને છોડવાની પણ જરૂર છે. તેની વાત અહીં

કરી. એ અનાયતન=આયતન નહિ, ધર્મરક્ષક સ્થાન નહિ. દા. ત. બ્રહ્મચારીને સ્ત્રી સાથે એકાંત એ અનાયતન, સ્ત્રી માત્રના નિરીક્ષણ એ અનાયતન. તપસ્વીને જમણવારના સ્થાન તથા જમણની ખૂબ ખૂબ પ્રશંસાના સ્થાન એ અનાયતન. ત્યાગી કે ત્યાગવૃત્તિને ભોગનાં સાહિત્યના વાંચન એ અનાયતન. ધર્માત્માને અધર્મીના સ્નેહ, સંસર્ગ એ અનાયતન. ધર્મ કરતાં જાતની સુકોમળતા અને પૂર્વ વૈભવાદિનો ખ્યાલ એ અનાયતન. એવા જ્યાં ધર્મને ધક્કો પહોંચવાનો સંભવ હોય એવા દેશકાળ એ અનાયતન. અનાયતનનો ત્યાગ અવશ્ય કરવો જોઈએ; એ મહાન ભાવના ધર્મ છે. જુઓ નંદિષેણ મુનિ વેશ્યાને વેશ્યા જાણ્યા પછી પણ એની સાથે વિવાદ કરવા ઉભા રહ્યા; તો પડ્યા. શીલ અને તપધર્મ એમનો બહુ ઊંચો છતાં આ ભાવનાધર્મની કચાશે એમને પડતાં વાર ન લાગી, અરણિક મુનિનું પણ એવું જ થયું. મેઘકુમારને પૂર્વ સુકોમળતા, વૈભવ યાદ આવ્યો એ અનાયતન સેવ્યું તો ચારિત્રમાં મન ચંચળ થયું. માટે ખાસ સમજવાનું છે કે મહાન પરાક્રમી અને ધર્મશૂરા મહાત્માઓને પણ જો અનાયતન પતન કરાવી દે છે, તો એનો ત્યાગ ખાસ આવશ્યક અને અનિવાર્ય બને છે.

૧૩. સદા પ્રશસ્ત આત્મનિંદા :—

તેરમો ભાવના ધર્મ આવ્યો હંમેશાં આત્મનિંદા કરવાનો જો ગુણ ગાવા કે પ્રશંસા કરવી, તો બીજાની,

અને નિંદા કરવી, તો જાતની ગુણ બીજાનાં ગાવાથી આપણામાં ગુણ ભરાય છે, આપણા ગુણ ગાવાથી ગુણ ખાલી થાય છે, ત્યારે જાતના દોષની નિંદા કરવાથી દોષની શકિત હણાય છે. ધીરે ધીરે દોષ ખાલી થઈ જાય છે. સજ્જન માણસના મનમાં સદા પોતાની બુરાઈનો જાગતો ખ્યાલ હોય. તમે તમારી જાતનું જેટલું ઓછપ દેખશો, એટલા તમે આગળ વધવાનું વિચારી શકશો. જાતને બહુ માની લીધા પછી સંતોષ થઈ જાય છે; આગળ વધવાનું અટકે છે, આત્મનિંદામાં દિલમાં નમ્રભાવ રહે છે. મોહ અને કર્મની શૃંખલાઓનો ખ્યાલ રહે છે; ગુરુવિનયાદિ સારા સચવાય છે; સુધરવાના પુરુષાર્થને અવકાશ રહે છે. એટલું બરૂં કે આત્મનિંદા પ્રશસ્ત અર્થાત્ સારા રૂપની જોઇએ. નહિતર જેને અંગ્રેજીમાં **'Inferiority Complex'** 'ઇન્ફીરીઓરીટી કોમ્પ્લેક્ષ' કહે છે, જેનો અર્થ લઘુતાગ્રંથિ થાય છે, એ તો ઉલટી આત્મપ્રગતિમાં બાધક બને છે. કેમકે એમાં પોતાની જાત એવી લઘુ ને હલકી લાગ્યા કરે છે કે પોતે જાણે કર્મથી બહુ કચરાઈ છે; પોતે કશું કરી શકે એમ નથી. એથી પોતાને મહાન ધર્મ–સાહસ, ધર્મપરાક્રમ ખેડવાનું દિલ નહિ થાય. એવી લઘુતાગ્રંથિ જોઈ એવા લોકો કદાચ ધર્મનિંદા ય કરે, તેથી એવી આત્મનિંદા એ અપ્રશસ્ત છે, અનાદરણીય છે. જરૂર, જાતને લઘુ માનવી, પણ તે એવી નહિ કે જે નવા ધર્મ માટે નિરુત્સાહ કરે, જૂના ધર્મમાં અસ્થિર કરે, ધર્મ વિરોધી કે અધર્મીને ધર્મનિંદાનું નિમિત્ત આપે. બાકી પ્રશસ્ત અર્થાત્ **શુભકોટિની આત્મનિંદા તો રસાયણ છે, ભયંકર કર્મના રોગ પણ ક્ષણમાં નાબૂદ કરી નાખે.** મૃગાવતીજીએ

આત્મનિંદામાં કેવળજ્ઞાન લીધું ! ઝાંઝરીયા ઋષિનુ, ઘાતક રાજાએ પણ એ રીતે આત્મનિંદાથી ત્યાં ને ત્યાં કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જ્યું ! જાતના દોષ-દુષ્કૃત્યની નિંદા અને પશ્ચાત્તાપથી તો એ પાપ સાથે બીજા કેઈ પાપના બંધન શિથિલ પડી જાય છે.

૧૪. **સ્ખલનાની ગર્હા :** આ છેલ્લો ભાવનાધર્મ તો અદ્‌ભુત કહ્યો છે. સ્ખલના એટલે ભૂલભાલ. સ્ખલન એટલે પોતાનું ખોટું કાર્ય. એની ગર્હા એટલે ગુરુની સમક્ષ એની નિંદા, અને પ્રાયશ્ચિત્તકરણ, પૂર્વે કહેલું બધું હોય પણ એવું બને કે આ ન હોય તો મોક્ષ દૂર રહી જાય. અરે એટલું જ નહિ પણ અવસર આવ્યે ઉલટું નીચે ગબડવાનું થાય ! લક્ષ્મણા સાધ્વીએ શીલમાં મહાન ચારિત્ર પાળ્યું, તપ ઘોર કર્યા, પણ એક કુવિચારરૂપી સ્ખલનાની ઠીક ગર્હા ન કરી તો ૮૦૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સંસારમાં ભટકી !! **પ્રાયશ્ચિત્તકરણ એ તો શ્રાવકને માટે પણ વાર્ષિક કર્ત્તવ્ય છે.** કમમાં કમ વરસે એકવાર તો અવશ્ય પોતાની સ્ખલનાઓ ગુરુ આગળ ભાવભાવે કહી એનું પ્રાયશ્ચિત્ત માગી લેવું જોઈએ, અને તે કરી આપવું જોઈએ. જૈન શાસનમાં આ પ્રાયશ્ચિત્ત માર્ગનું એટલું બધું મૂલ્ય છે કે એ માટે મોટા મોટા શાસ્ત્ર રચાયા છે. તેમ, એને ભણવાનો અધિકાર પણ યોગ્ય ગુરુઓના હાથમાં મૂકયો છે. મહાનિશીથમાં આવે છે કે સ્ખલનાથી ગર્હાના મહાન ધર્મના પ્રભાવે કેઈ સાધ્વીઓ તરત જ કેવળજ્ઞાન

પામી ગઇ! મોહની જુગ જૂની આદતો અને વાસનાઓના પ્રભાવે સ્ખલના થવી દુષ્કર નથી, અસંભવિત નથી, એવી સ્થિતિમાં આત્માને પવિત્ર રાખનાર હોય, તો સ્ખલનાની ગર્હા છે. એનાથી ભારે કર્મો પણ નાશ પામી જાય છે. પ્રતિક્રમણ શું છે? દિવસ-રાતના કેઇ પાપના ભાર નાશ કરનારૂં!! એકેક દિવસના પાપનો પાર નથી, પણ પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્તથી ઘણાં પાપ નાશ પામી જાય છે. આમ ભાવનાધર્મની વાત થઇ.

વિચારો, વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ પાસે સમરાદિત્યના જીવ શિખીકુમારને આ દાન-શીલ-તપ ભાવના ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળવામાં કેવો અદ્‌ભુત રસ આવ્યો હશે! એમાંય છેલ્લે છેલ્લે ભાવના ધર્મની તો બલિહારી જ એવી કે એ સાંભળીને કેવું કંઇક બહુ સુંદર પરિણામ આવ્યું તે આગળ જોવા મળશે.

પ્રકરણ-૨૩

સાધુપણાની યોગ્યતાના ૧૬ ગુણો

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ પાસે સમરાદિત્યના જીવ શિખીકુમારે એમનું ચરિત્ર સાંભળ્યા પછી દાન-શીલ તપ-ભાવના, એ ચાર પ્રકારે ધર્મ સાંભળ્યો. હવે એ આગળ વધ્યો, આચાર્ય ભગવંતને **સાધુપણાની યોગ્યતા** વિષે પૂછે છે. શા માટે? પોતાના આત્માને તોલી જોવા માટે.

'મને ચારિત્ર ગમે છે તો તેની લાયકાત મારામાં છે?' શિખીકુમારના પૂછવાથી વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ ચારિત્ર માટેના ગુણોનું વર્ણન કરી બતાવે છે.

(૧) **'આર્યદેશમાં જન્મ થયો હોય,'** તે ચારિત્રની યોગ્યતાનો પ્રથમ ગુણ છે. અનાર્યદેશમાં જન્મેલાને યોગ્ય ન ગણ્યો. કેમ? કેમકે આર્યદેશમાં જન્મેલો આત્મા સામાન્ય રીતે પૂર્વના સારા સંસ્કાર લઈને આવેલો હોય, અને અહીં પણ ધર્મમય વાતાવરણમાં ટેવાયેલો હોય. જ્યારે અનાર્ય દેશમાં ધર્મ જ નહિ! તેથી ધર્મનું વાતાવરણ પણ નહિ. સંસ્કારો આર્યદેશના છે, તે ચારિત્રસાધનામાં ઉપયોગી થાય છે, માટે આર્યદેશમાં જન્મ એ ચારિત્ર માટેની યોગ્યતા છે.

(૨) **બીજો ગુણ છે, 'વિશિષ્ટજાતિ અને કુળવાળો.'** માતાપિતા-બંનેનું ઉચ્ચ-ખાનદાન કુળ જે ગણાય તેમાં જન્મેલો હોય. એનાથી એના આત્મા પર કુલીનતાની છાયા હોય છે, માથે સારા કુળનો ભાર હોય છે. ચારિત્રમાં નથીને કોઈ વાર મોહ જાગ્યો, તો આ કુલીનતાનો ભાર તેને એમાં આગળ વધતો અટકાવશે કે 'હું આવા ઊંચા કુળમાં જન્મેલો, ને મારાથી આવું અધર્મ કેમ થાય!'

(૩) **ત્રીજા ગુણમાં તે આત્મા 'ક્ષીણપ્રાયઃ કર્મમળ' હોય**-જેનો કઠીન કર્મનો કચરો લગભગ નાશ પામી ગયો હોય. આમ તો કર્મ તો હોય પણ મિથ્યાત્વ અનંતાનુબંધી આદિ કષાય વગેરે કર્મો ક્ષીણપ્રાય : થઈ ગયા

હોય. સાંસારિક જીવનમાં ઉત્તમ માર્ગાનુસારી, સમકિતી અને ઉચ્ચ શ્રાવકજીવન જીવ્યાથી ક્ષીણપ્રાયઃ કર્મમળતાનો ગુણ સહેજે સિદ્ધ થઇ જાય, અને આ ગુણ પણ જોઇએ, તો જ તે આત્મામાં સાચો વૈરાગ્ય હોઈ શકે. નહિતર એવું ય બને 'કે કુટુંબીઓ કલેશ કરે છે, શેઠ જુલ્મ ગુજારે છે, ખાવાપીવાનું મળતું નથી. તો મૂકો આ સંસાર ! બાવા થઇ જઇએ....' વૈરાગ્ય તો થયો પણ દૂધના ઉભરા જેવો. આપણે આવો નકલી વૈરાગ્ય નથી જોઇતો. આપણે તો સાચો નક્કર વૈરાગ્ય જોઇએ છે. તેવો વૈરાગ્ય જેને સાચે સાચ કઠીન કર્મનો ક્ષય થયો હોય તેને હોય.

(૪) **ચોથા ગુણમાં તે 'નિર્મળ બુદ્ધિવાળો' જોઇએ.**

બુદ્ધિ નિર્મળ એટલે કેવી? આવી :—એના હૃદયે બારપાર વસી ગયું હોય કે,

(૧) મનુષ્યપણું દુર્લભ છે.

(૨) જન્મ એ મૃત્યુનું કારણ છે.

(૩) સંપત્તિઓ ચંચળ છે.

(૪) ઈન્દ્રિયોના વિષયો દુઃખના કારણ છે.

(૫) સંયોગ થયો ત્યાં પાછળ અવશ્ય વિયોગ છે.

(૬) પ્રતિસમય મરણ ચાલુ છે.

(૭) અહીંની પાપચેષ્ટાઓના વિપાક ભવાંતરમાં દારુણ હોય છે.

આ રીતે જે બુદ્ધિ સંસારના સ્વરૂપને જાણે, મનોમન નક્કી કરે, તેને નિર્મળ બુદ્ધિ કહેવાય.

(i) **મનુષ્યપણું દુર્લભ શી રીતે ?** :- જગતમાં બીજા જીવોની સંખ્યા અપરંપાર છે, ત્યારે મનુષ્યોની સંખ્યા બહુ જ ઓછી છે. એ ખરેખર સૂચવે છે કે જીવ જલદી મનુષ્ય થઇ શકતો નથી, માટે મનુષ્યપણું દુર્લભ કહેવાય છે. પાછું આમ આપણી આંખ સામે કેઇ માણસો મરી મરીને ચાલતા થાય છે, ત્યાં આપણા વર્તમાન માનવ જીવનનો વિશ્વાસ નથી દેખાતો. તો ફરીથી મનુષ્યભવ કયાં સસ્તો પડયો છે ? સમજો કે ઘણી વિશિષ્ટ શકિતઓવાળું આ જીવન છે, એટલે માનવભવ દુર્લભ સાથે કિંમતી પણ છે. એની વિશિષ્ટ શકિતઓ મોટા રાજહસ્તીને પણ ન હોય. રાજહાથીની પાસે બળની સગવડ છે, પણ મનુષ્ય જેવી નહિ ! એને વાચા છે, પણ મનુષ્યને સમજાવી શકતો નથી. પગ મોટા છે, પણ આંગળા નથી ! હાથરૂપે હાથ નથી ! એટલે સાંકળે બાંધ્યો હોય, ને આગ લાગે ત્યાં જો કોઇ છોડાવનાર ન હોય તો કાં બળ્યે જ છૂટકો થાય છે. અથવા બળથી સાંકળ તોડી છૂટે તો ભાગ્યશાળી.

શ્રેણિકનો સેચનક હાથી, જે હલ્લવિહલ્લને મળ્યો હતો, તે આમ તો અવધિજ્ઞાની હતો; પણ કોણિક સાથેની લડાઇમાં તેનો નાશ થઇ ગયો. કેવી રીતે? જાણો છો ? હલ્લવિહલ્લ સેચનક પર બેસી એના જ્ઞાનબળે ગુપ્ત રીતે દુશ્મનની છાવણીમાં રોજ ને રોજ જતા. એમાં એકવાર

વચ્ચે દુશ્મને અગ્નિની ખાઈ કરી છે, ઉપર રેતી પાથરી છે. સેચનક હાથી અવધિજ્ઞાનથી ખાઈમાં ભરેલા અંગારા જોઈ રહ્યો છે, એટલે ખાઈ પાસે આવી આવીને પાછો હટી જાય છે. પણ હલ્લવિહલ્લ સમજી શકતા નથી કે હાથી કેમ પાછો વળે છે! તે એને વારે વારે એ ઉપરથી દેખીતી રેતી પર ચાલી જવા પ્રેર્યા કરે છે. જુઓ કર્મની કઠનાઈ! હાથીને જ્ઞાન છતાં પોતે મનુષ્ય નહિ હોવાથી રહસ્ય કહી શકતો નથી! મનુષ્યપણું કહો કેવું કિંમતી! હાથી ચાલાક અને બુદ્ધિશાળી છે, એ સમજે છે કે 'આ લોકો મને ચલાવ્યા વિના નહિ રહે, તો જો હું આમને લઈને આગળ વધીશ તો બધા મરીશું! તો આમને મારવાની શી જરૂર!' સમજ કેટલી બધી સુંદર છે! પણ અફસોસ કે પશુપણાને લીધે મોંઢેથી કહી શકતો નથી. આવા પ્રસંગોથી ખ્યાલ આવે છે કે મનુષ્યપણું એટલે તમે કઈ ચીજ પામ્યા છો? મનુષ્ય જીવનને જ્ઞાની ભગવંતો દુર્લભ અને મુલ્યવાન શાથી કહે છે? તમારા જીવનની કિંમત કેટલી? એક લાખ કે બે લાખ? આપણા દિલમાં મનુષ્યપણાની કિંમત કેટલી વસી છે, તે વિચારો હાથી વિચારે છે કે 'હું મરું, તે હા, માલિકોને ન મરવા દઉં.' ગુનો કોનો છે? ઉપર બેઠેલાઓનો. કોઈ આપણને પરાણે નુકશાનમાં ઉતારે તો ખૂન ઉભરાય કે નહિ? ના, હાથી તો વિચારે છે કે 'હું જાણું છું કે આ ખાઈમાં અંગારા છે, ને બિચારા મારા માલિકો એ જાણતા નથી તેથી મને પ્રેરે છે. પણ હું જાણું છું તો એમને કેમ મરવા દઉં? ભલે હું એકલો મરું.' બેસી ગયો નીચે, ને

માલિકને નીચે ઉતાર્યા. પછી જેવો ખાઈ પર પગ મૂકયો કે સીધો જ અંદર. જીવતો ને જીવતો સળગી ગયો. કેમ? એનામાં મનુષ્યત્વ નહોતું, તેથી જરૂરી વાચા શક્તિ નહોતી. માટે કહો મનુષ્ય જીવનની દુર્લભતા શાથી? એમાં શરીરની, અંગોપાંગની, બુદ્ધિની, હૃદયની ભાવનાઓની એવી ઉચ્ચ અદ્ભુત શક્તિઓ મળી છે, કે જે વારે વારે ન મળે. જેનાં કઠીન કર્મોનો નાશ પામી જઈ નિર્મળ બુદ્ધિ પ્રગટી છે તેને થાય છે કે 'આ મનુષ્યપણું કેવું દુર્લભ છે!' અને વળી,

(ii)જન્મ પાછળ મૃત્યુ નકકી છે! ખાય તો પણ મરવાનો, અને તપ કરે તો પણ મરવાનો! દુનિયાની આળપંપાળ કરે તો પણ મૃત્યુ આવવાનું, ને આળપંપાળથી મુકત થાય તો પણ મૃત્યુ આવવાનું તો ડહાપણ શામાં? જિંદગીભર ખાઈ ખાઈને દિવસ પુરા કર્યા તો એ ખા-ખા કરેલું પુણ્યના ચોપડામાં જમા થશે? નહિ, પરભવમાં સુખ આપી શકે એવા પુણ્યના ચોપડે તો તપ જમે થશે. એમ અહીં આચરેલો પાપત્યાગ જમે થશે. એવી રીતે જીવનમાં સેવેલી કષાયશાંતિ, જિનભકિત, વ્રતઆરાધના વગેરે જમે થશે. તો એ બધું કાં ન કરી લેવું? જન્મ્યા પછી મરવાનું તો છે જ. તો પછી જીવન એવું જીવીએ કે એમાં એવી તૈયારી થાય કે એક વખત મૃત્યુથી મૃત્યુ માત્રનું મૃત્યુ થઈ જાય! એવી વિશિષ્ટ કોટિની આરાધના થઇ જાય તો કોઈ ભવ-બે ભવમાં એવા મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે

કે જ્યાં મૃત્યુનું નામનિશાન ન હોય. એનું નામ મૃત્યુનો અંત, મૃત્યનું મત્યું ! જન્મ માત્ર મૃત્યુનું કારણ છે,–એ વાત અંકે સો, મગજમાં લખાઇ ગઇ હોય; તેની બુદ્ધિ નિર્મળ બની કહેવાય. વળી આગળ જુઓ.

(ii)સંપત્તિ ચંચળ છે :— માની લ્યો કે મત્યુ તો આવવાનું જ છે, પણ ત્યાં સુધી મળેલી સંપત્તિઓ ભોગવી તો લઇએ ને ? ના, અહિંની સંપત્તિઓ ચંચળ છે. એ ધણીને પલટયા કરે છે. હમણાં માટે આ ધણી, પછી વળી બીજો ! કોઇની પાસે શાશ્વતૂવાસ કરીને રહે જ નહિ ! કાં અચાનક જનારી ! કાં જીવને રવાના કરનારી, પણ જીવની સાથે નહિ જનારી. તો જીવની સાથે રહી શકે તેવું સારૂં શું ? પુણ્ય, અને સુસંસ્કારો ! મોક્ષના દરવાજે પહોંચાડે તેવી ધર્મઆરાધના, સુસંસ્કારો, પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, આ બધું કમાવવાનું ચંચળ એવી સંપતિ પાછળ શા માટે ગુમાવવું ? સંપત્તિ તમને રોવરાવીને જાય તે પહેલાં તમે જ હસતાં હસતાં એને કાઢો !

(iv)વિષયો દારુણ છે :— જીવ સંપત્તિથી જે ભોગવવા જાય છે, તેવા ઈન્દ્રિયોના વિષયો પણ દુઃખનું કારણ છે. પરલોકમાં તો પછી, પણ આ જીવનમાં ય વિષયો દુઃખનું કારણ છે. મનુષ્ય દુઃખી થાય છે તે વિષયોરૂપી જગતની પૂંઠે પડવાથી. મનુષ્ય ત્રાસ–વિટંબણામાં પડે છે, તે વિષયોમાં આસકત બનવાથી. જેને વિષયોની લાલસા નથી, આસકિત નથી તે આત્માઓ સાચા બહાદુર થઇને

ફરે છે. તેમને સાચી સુખ-શાન્તિ વરે છે. કેમકે **જ્યારે જડ વિષયો તરફ ઉપેક્ષાભાવ જાગે છે ત્યારે હવે આત્માના નિર્મળ સ્વરૂપ તરફ આકર્ષણ રહે છે;** એ કોને ? જેને સારૂં ખાવાની લાલસા નથી, સારૂં સુંઘવાની કે સ્પર્શવાની તમન્ના નથી....તેવા આત્માઓને એજ સાચું સુખ અનુભવે છે. એવા આત્માઓ આજે મોજુદ છે ! તેમને પૂછો કે 'તમે જ્યારે સુખ-વૈભવમાં હતા. ત્યારે કેટલું સુખ, ને કેટલી શાન્તિ હતી ? અને આજે કેટલાં સુખશાન્તિ છે ?' તો તમને તે કહેશે, 'આજની આત્માના આકર્ષણની સુખશાન્તિ એવી છે કે એની આગળ પૂર્વની વૈભવી સુખશાન્તિ ઝાંઝવાના નીર જેવી લાગે છે ! એ વખતે દારૂનો નશો હતો. તેમાં હું જોતો કે મારી પાસે લાખ-બે લાખ રૂપિયા છે....' પણ એની પાછળ પોક મૂકવાની જ હતી !' **પાંચે વિષયોમાંથી જેટલા અંશે માયા-મમતા ને આસક્તિ કાઢી નાખો, તેટલા અંશે સાચા સુખનો અનુભવ થાય છે.** એક પણ પદાર્થનો રાગ ચોંટયો કે અહિં પણ જીવને માનસિક કલેશ, અસમાધિ, દુર્ધ્યાન, કાળી વિચારણા, સંકલ્પ-વિકલ્પ વગેરેને અવકાશ મળે છે; ને કાળી વિચારણામાં ઉછળ્યા કરે છે. ત્યાં સુખ કયાં રહ્યું ? આવી રીતે આ જગતના વિષયો આ જીવનમાં દુઃખકારી છે, ને ભવાંતરમાં તો અનંત દુઃખકારી છે. માનવજીવન બરબાદ કરી તે જ માનવજીવન પર દુર્ગતિની પરંપરા ચલાવનારા છે. ચક્રવર્તી સરખાને ઘોર નરકમાં લઈ જઈ બેહાલ કરનાર વિષયો છે.

(૫) સંયોગ પાછલ અવશ્ય વિયોગ છે :—

સારૂં ! બધું બરાબ, પણ કુટુંબ તો સારૂં ને ? ના, કુટુંબ સંયોગાધીન છે અને સંયોગ પછી વિયોગ ઉભો જ છે ! તો છે અને સંયોગમાં જે સુખ નહિ ભાળ્યું હોય, તેટલું દુઃખ વિયોગમાં થશે ! નથી ને મોટી ઉંમરે છોકરો મળ્યો, તો દિવસમાં સુખનો અનુભવ કેટલો ? જાગતો હોય, ત્યાં દુકાન-પેઢી પર ચિત્ત રાખવું પડે, બીજાં ત્રીજાં કામોમાં પડવું પડે એ ન ગમે, સુખ ગયું. છોકરાને લઈ ને બેઠો હોય ને ઘરમાંથી કોઈ આડું-અવળું બોલી નાખે કે સુખનો અનુભવ જાય ! દિકરો પણ જરાક ઉધમાતીયો, ને સામો બોલતો થયો કે બલાસ ! તેમાં વળી છોકરો ૧૦-૧૫ વર્ષનો થયો ને મરી ગયો, તો દુઃખનો અનુભવ કેટલો ? ચોવીસે કલાક એ દુઃખ વિસરે નહિ ! મન વારે વારે શૂન્ય થઇ જાય; મૂઢ બની જાય ! જેનો સંયોગ એનો અવશ્ય વિયોગ. **જે સંયોગમાં નાચ્યો, તેને વિયોગમાં રૂદનનો પાર નહિ.** 'અરેરે.... આ માંડ માંડ દિકરો મળ્યો, ને વીસ વર્ષનો જુવાનજોધ બની ચાલ્યો ગયો....' છાતી કૂટે ને આપઘાત કરવાનું મન થઈ જાય. કોઈ કહે,-'અરે શેઠ, છોકરો ગયો તે ગયો, હવે પાછો આવવાનો છે ? નકામો આ વેપાર બગડે છે....' તો શું કહે? જહન્નમમાં ગયો વેપાર.' અર્થાત્ 'એના જવાથી મારે તો બધું સુખ દુઃખરૂપ થઈ ગયું.' ક્ષણે ક્ષણે યાદ કરે ! ભગવાનના નામ કરતાં કેટલા ગુણું યાદ કરે? ગમે

તેવા મેવા-પકવાન્ન જમવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોય, પણ મરેલો દિકરો છાતીએ લખાઈ ગયો હોય, તેથી જંપ નહિ. ઉંઘમાં પણ એ જ રટણા ! 'સંયોગ પાછળ વિયોગ છે.' એનો મર્મ આ છે-કે સંયોગમાં જે સુખ અનુભવશો તેનાથી વિયોગમાં કેઇ ગુણું દુઃખ આવશે, ને વિયોગમાં જે ભારે શોક અને ઘોર રુદન કર્યાં. તેનાથી તો ભવાંતરમાં ડૂચા નીકળશે, ડૂચા. ભવચક્રમાં પીસાવું પડશે. ત્યાં કોઇ બચાવ જીવને મળવાનો નથી.

(vi) **પ્રતિસમય મરણ ચાલુ છે !** વળી મરણ પણ માત્ર જીવનને અંતે જ નહિ પણ પ્રતિસમય આયુષ્ય નો ક્ષય ચાલુ છે ! નિયમ નથી કે પંચોતેરમે વર્ષે જ કાળ જીવને ઉઠાવશે ! પંચોતેર વર્ષના કાળના દરેક સમયે આપણે ભોગવવાં પડે, એવાં જુદાં જુદાં કર્મદલિકો ગોઠવાઈ ગયાં છે. દરેક સમયે ભોગવાતાં તે તે આયુષ્યદલિક નાશ થાય છે. આ આયુષ્યકર્મનો નાશ એ મૃત્યુ જ છે. આને આવીચિ મરણ કહે છે. એ દરેક સમયે ચાલુ છે. માણસ માને છે કે હું ગઇ સાલ ૨૯ વર્ષનો હતો, હવે હું ત્રીસ વર્ષનો થયો ! અરે ! વર્ષનો થયો કે ગયો ? તાત્પર્ય એ છે કે અંજલિ જલની જેમ આયુષ્ય વહી જઈ રહ્યું છે ત્યાં એક સમય પણ પ્રમાદ કેમ પાલવે ?

(vii) **અહીંની બધી પાપર-મતનો વિપાક દારૂણ છે.** રોજ ઉઠીને ષટ્કાય જીવોનો સંહાર ! રોજીંદો સંહાર કે જેમાં અસંખ્ય જીવો મરે છે ! એમાં

વળી લીલફૂગ હોય તો અનંતા જીવો મરે ! એમાં સાથે, જાણમાં ન હોય તો, ત્રસ જીવો પણ મરે ! આવો સંહારમય જે સંસાર, ને તે ઉપરાંત ક્રોધાદિ કષાયો, રાગદ્વેષાદિ દુર્ગુણો વગેરેનો અઢાર પાપસ્થાનકમય જે સંસાર,-આ મનુષ્ય જીવનમાંની ગૃહસ્થવાસની રમત !... આ બધું જીવ જે રાચી-માચીને કરી રહ્યો છે, તેમાં પાપોનો જે સંચય કરી રહ્યો છે, તે સંચય એટલો જંગી છે કે તેનો સીધે સીધો ભોગવીને નિકાલ કરવા માટે કોઈ કાળનું માપ આજના ગણિતે નથી ! ! બાંધતાં તો ૫-૫૦ વર્ષનો કાળ, ને તેનો નિકાલ કયારે ? શાસ્ત્ર તો કહે છે કે એક અઢારમું મિથ્યાત્વશલ્ય, તેને બાંધવાની આ મનુષ્ય જીવનમાં ઘણી સંભાવના. તેને એકાદવાર જો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું બાંધી દીધું, ને પછી એ બંધાયેલા કર્મ પર બીજી કોઈ જો પ્રક્રિયા ન લાગે, સ્થિતિ કે દલીયાંનો હ્રાસ ન થાય, તો તેને ભોગવવાનો કેટલો કાળ ? સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ ! એને ભેગું કરવાનો કાળ કેટલો ? પલક માત્ર, કેવો કરૂણ અંજામ પાપ-રમતનો ! સમય માત્રમાં બાંધેલા પાપોનો નિકાલ કરવામાં યુગના યુગ વીતે ! માટે આ ષટ્કાયના સંહારની રમત અને અઢાર પાપસ્થાનકની રમત પરિણામે દારૂણ વિપાક આપનારી છે. એની હૃદયસ્પર્શી વિચારણા પોતાની બુદ્ધિને નિર્મળ કરનાર બને છે. તો સંયમને યોગ્ય આત્મા કોણ, તેમાં આ બતાવ્યું કે જેની બુદ્ધિ નિર્મળ હોય ! આટ આટલી

સમજથી બુદ્ધિ નિર્મળ કરી હોય તે ચારિત્રમાં અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પ્રસંગોમાં દૃઢ રહી શકે.

(૫) **ચારિત્રયોગ્ય પાંચમા ગુણમાં,** જેણે ચોથા નંબરમાં આ નિર્મળ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે; અને એ પ્રાપ્ત કરી જેણે સંસારને બરાબર એના સ્વરૂપમાં ઓળખ્યો છે, તેનું હૃદય સંસારથી વિરક્ત બનેલું હોય છે. સંસારથી વિરક્ત બનેલો એટલે શું? :- દરેક સમકિતી વિરાગી હોય. વૈરાગ્ય એ પહેલો ગુણ છે, પછી તત્ત્વની શ્રદ્ધા છે, ને પછી સમકિત પામે. જૈનધર્મમાં ન આવેલા આત્માઓ પણ વિરાગી હોઈ શકે છે. કેમકે સમકિતની નીચેની ભૂમિકા વૈરાગ્યની છે.-તો વિરાગી હોય એટલે શું? જેણે આ રીતે બુદ્ધિ નિર્મળ બનાવી હોય; ને તેથી સંસારને યથાસ્થિત નિર્ગુણ, નિરૂપકારી જાણ્યો હોય, અને તેથી સંસાર પ્રત્યે એને રંચ માત્ર પણ આસ્થા ન હોય, સંસારની રૂચિ નષ્ટ થઈ ગઈ હોય. આનું નામ વૈરાગ્ય પછી એ જરૂર પડયે દેવલોકમાં હોય;- એવો દેવલોક જ્યાં લચ બચતા દિવ્ય વૈભવ-વિલાસ હોય,-તો પણ એ આત્મા અંતરના ઉંડાણમાં વિરાગી હોય! દેવલોકના સંસાર પર પણ લેશ માત્ર આસ્થાવાળો ન હોય.

(૬) દીક્ષાને યોગ્ય આત્મા **પ્રતનું એટલે પાતળા કષાય હોય;** અર્થાત્ જેના ક્રોધાદિ કષાયો પતળા પડી ગયા હોય. એવો ગુસ્સો, એવો રોફ કે એવી માયા કે તૃષ્ણા ન હોય.

કષાયોના પરિણામની ભયંકરતા એના ખ્યાલમાં હોય છે. એટલે સાવધાન રહે છે, જેથી એમાં લપટાઇ ન જવાય.

(૭) હાસ્યનો દુર્ગુણ એનામાં ન હોય.

વાત વાતમાં હસનારો–ખીલનારો ન હોય, કેમકે તે સમજે છે કે "મારે માથે અનંત કર્મોનો ભાર છે, એ ભાર શરમજનક છે, પછી હસવાનું શું?' કર્મને હટાવવા માટે તીવ્ર પુરૂષાર્થ કરવાનો છે. મોહ-માયા, મદ-મત્સર, ઇર્ષ્યા-અસૂયા વગેરેનો એટલો હલ્લો છે, કે એની સામે પણ પ્રબળ પુરૂષાર્થ કરવાનો છે. સામાન્ય રીતે માણસ કટોકટીની સ્થિતિમાં મૂકાયો હોય ત્યારે હાસ્યના નિમિત્તોમાં પણ હસી શકતો નથી, તેટલું તેનું હૃદય ઉદ્વિગ્ન હોય છે. એવું આ ચારિત્રાર્થી સંસારની ઉદાસીનતાને લીધે હસવાનું અટકી ગયું હોય છે. જે આત્મા અજ્ઞાન છે, તે વસ્તુની રીતિભાતિ સમજતો નથી, એટલે વાતવાતમાં હસે છે. પણ હું તો તત્ત્વના વિવેકને જાણું છું. આગળ પાછળનાં કારણ જાણું છું સામો તોતડો છે? તો જ્ઞાનાવરણનો બિચારાને ઉદય છે! કે વીર્યાન્તરાયનો ઉદય, જેથી જીભની શક્તિ ઓછી થઈ! તો કોઇ પણ કર્મના ઉદયમાં હસવાનું શું? 'તમે' ને બદલે 'ટમે' બોલે તેમાં હસવાનું શું? "આવું તત્ત્વવેત્તા માણસ સમજે છે જેથી એને હાસ્ય નહિ. કોઈ પણ પ્રસંગના આગળ પાછળના નિમિત્ત અને પરિણામનો વિચાર કરાય તો હાસ્ય અટકી જાય." દીક્ષાર્થી જો હાસ્ય દોષવાળો હોય તો એ સાધુ થયા પછી ચારિત્રના મહા-

ધર્મને લજવનારો બનશે, ગૃહસ્થો જોશે કે અમારામાં અને આ ખીલખીલ હસનાર સાધુમાં શો ફરક છે? ઉલટું સારા ચિંતક ગૃહસ્થો પણ હાસ્યના દોષ વિનાના હોય છે.

(૮) **આઠમાં ગુણમાં એને કૌતુક નથી હોતું.** જગતનું નવું નવું જોવાની લાલસા, નવી નવી આતુરતા એને નથી હોતી. એને જિજ્ઞાસા હોય છે, પણ તે કેટલી? શાસ્ત્રો સાંભળવા–સંભળાવવાની, વાંચવા ને લખવાની! અહારની કોઇ ઉંતેજારી નહિ. કૌતુક શા માટે ન હોય? પ્રશ્ન તો એ થાય કે "જોવા જાણવા શું બગડી જાય?" હા. એમાંથી કેટલું આચરવું–તે આપણા હાથમાં છે! જાણવામાં શું વાંધો? "જીવ્યા કરતા જોયું ભલું!" પણ કહો કે આ નિયમ જડવાદી દુનિયાનો છે! અધ્યાત્મવાદીને ત્યાં જુદો કાયદો છે. પેલો કહે છે. "જોયું ભલું," આ કહે છે–"ન જોયું ભલું. જગતનું જેટલું ન જોયું, તેટલા બચી ગયા; રક્ષણ થયું....જેમ ન બોલવામાં નવ ગુણ; તેમ ન જોવામાં નવ ગુણ." અરે, દુનિયામાં કયાં અનુભવ નથી! દુનિયાની બે વાત જાણી કે મન ચઢે છે તોફાને, ને નથી જાણ્યું હોતું તો મન નિરાંતમાં રહે છે. એક કુતુહલ અને ઉંતેજારીમાં તો કંઈક જાણ્યું, પછી તેની પાછળ તેના આત્માનું વટામણ થઈ જાય છે; ને કાળી લેશ્યામાં ચઢે છે. અને તત્ત્વની ગવેષણા વગેરે જાય એ તો જુદું! આવા કૌતુકી જીવ સારી ચોપડી પણ સીધી ન વાંચી શકે. કેમકે 'કોણ આવ્યું?' 'કોણ ગયું?' આ

શાનો અવાજ થયો?'–એવી એવી અનેક જિજ્ઞાસાઓમાં એ આમ તેમ ડાફોળીયા માર્યા કરવાનો; મનમાં કેઈ ચંચળ વિચારો કર્યા કરવાનો. પછી ત્યાં સારા વાંચન-શ્રવણમાં એકાગ્ર મન કયાંથી રાખી શકે? સાધુ બન્યા પછી તો એને માત્ર દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રની અખંડ ઉપાસનામાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા બની જવાનું છે. પણ આતુરતા શું કરે છે? મનુષ્ય જીવનમાં કમાઈ શકાય તેવી ઉંચી તત્ત્વજ્ઞાનની સમૃદ્ધિ, વૈરાગ્યની ભાવનાઓ વગેરેને ગુમાવરાવી દે છે. વ્યાખ્યાનમાં વિષય બરાબર ચાલતો હોય, પણ મન બીજે કેણ લઈ જાય છે?-"ત્યારે ઘરે શું થયું હશે? ફલાણો મને મળશે કે નહિ? આ કેણે અવાજ કર્યો?"....આ આતુરતાનો ભયંકર દુર્ગુણ ચિત્ત ચંચળ કરે છે. પછી મનોભૂમિ સ્થિર નહિ હોવાથી તત્ત્વવાણીનો વરસાદ ટકે નહિ, પણ ઢળી જાય, એમાં શી નવાઈ?

દીક્ષાર્થી આત્મા કૌતુક રહિત હોય, શાથી?

એ આત્મા સંસારથી ધરાઈ ગયો હોય. તે સમજે છે કે મેં અનંતવાર સંસારના ખેલ નિહાળ્યા. અનંતવાર જોઈ નાખ્યા. હવે જો એની ભૂખ નહિ મટે, તો કે દિ' ઉંચો આવીશ? ખૂબ જોઈ લીધું બહારનું, હવે એનાથી સર્યું! હવે તો મારે શાસ્ત્રનું ખૂબ જોવું છે, તત્ત્વનું ચિંતન ખૂબ કરવું છે. અનુત્તર દેવનું અવધિજ્ઞાન ચૌદ રાજલોકને જોઈ શકે, પણ એને આતુરતા કેટલી? નામનિશાન નહિ! ષદ્રવ્યની વિચારણામાં જ બધો કાળ વ્યતીત થાય છે. કયાંય

જોવાની વાત નહિ. તેવી રીતે ચારિત્રી માટે પણ એ જ ગુણ કહ્યા કે 'તેને કૌતુક નહિ.' મહાગુણ છે. આ એનો અનુભવ કરવા માંડો, અભ્યાસ કરવા માંડો, ને તરત ચિત્ત સ્વાસ્થ્ય વગેરે લાભો પ્રત્યક્ષ દેખાશે. સંસારથી જે ધરાયેલો હોય, સંસારનું જોવા-જાણવાની જેને કંઈ પડી ન હોય, તેવો આત્મા કૌતુકવૃત્તિને રોકી શકે; અને તેવા આત્માને જ ચારિત્ર જીવનમાં પણ સંયમનો નિવૃત્તિ જીવનનો આસ્વાદ આવી શકે. કેમકે જેટલા પ્રમાણમાં બાહ્ય ઉંતેજના વધુ, તેટલા પ્રમાણમાં સુખ અલ્પ. શાલીભદ્રનું સુખ ઉંચું કેમ કહેવાય? શાલીભદ્રની રીતભાત એવી હતી કે ઘેર યોગ્ય વસ્તુ લેવી કરવી તે પણ માતા સંભાળે. પૈસાનું સંરક્ષણ કે વેપાર તો હતો જ નહિ નવાણું પેઢી આજે નવી આવી, પણ ગઈ કાલની વધી તેનું શું કરશું, એ ય ચિંતા નહિ કેમ? એતો નિર્માલ્યના કૂવામાં ધરાવવાની. સાતમે મજલે રહેવાનું. નીચે ઉતરવાનું નહિ. પુણ્યના યોગે એવી અનુકૂળતાઓ હતી એટલા માત્રથી સુખી હતા એમ નહિ. પરંતુ વધેલાનું શું કરવું? નવું બરાબર આવ્યા કરશે ને? ચોર-ચોર નહિ ચઢી આવે ને? ફલાણાને આ વધારે મળ્યા કરશે?' આવી એને કોઈ ઉંતેજના જ નહિ! માતા ઇચ્છતી હતી કે આ છોકરાને પરમ સુખ મળે, જેમ ગડમથલ-દોડધામ ચિંતા ઓછી, તેમ વધુ સુખ.

તમારે કેમ? નોકર પાસે શાકભાજી મંગાવવી પડે માટે મંગાવો ને? જાતે જાઓ તો શોભે નહિ! પણ

ઇતેજારી કેટલી? નોકર બરાબર લાવ્યો કે પૈસાની વચ્ચે ગાપચી મારી–તેની ઇતેજારી હોય એટલે પડોશી પાસે જઈ શું ભાવ હતો એની તપાસ કરીને? પણ સમજી રાખો કે આવા માણસો કેવળ સંસારના વેઠીયા! કેવળ દુઃખમાં સડતા! આ આતુરતા શમ્યા વિના ચારિત્રયોગની સાધના ન બની શકે.

(૯) **નવમો ગુણ છે–કૃતજ્ઞતા.** દીક્ષાર્થી આત્મા કૃતજ્ઞ હોય. આ ગુણની બહુ જરૂર છે. આત્મામાં જો કૃતજ્ઞતા ન હોય તો સંયમ તો એકાદ વેળા લઈ લે, પણ પછી જે દેવાધિદેવનો અને સદ્ગુરુનો પોતાના પર મહાન ઉપકાર છે, એના પ્રત્યે બેવફા બની જાય. જે આત્માઓ કૃતઘ્ન છે તેવા આત્માઓ સ્વાર્થનો ભંગ ન થતો હોય ત્યાં સુધી જ ઉપકારીનું આડું ન બોલે; પણ પછી જ્યાં સ્વાર્થ ભંગાય ત્યાં આડું બોલતાં વાર નહિ. કોઈ એવા અવસરે અથવા જ્યારે પોતે કષ્ટમાં મુકાઈ ગયો હોય, તે અવસરે જો આત્મા કૃતજ્ઞ ન હોય તો તે દેવ-ગુરુને દગો દેવામાં વાર નહિ લગાડે.

દેવગુરુનો અનંત ઉપકાર :—

વિચારવું તો એ જોઈએ છે કે–"આ દેવગુરુનો મારા પર ઉપકાર કેટલો? અનંત ઉપકાર છે. તો પછી કોઇ આપત્ વિટંબણા આવી તે આ ઉપકારની સામે કોઈ વિસાતમાં નથી."–વિચાર જરૂર આવે, જો ઉપકારનું ભાન

હોય તો. દેવગુરુના ઉપકારના આંકડા માંડી શકાય એમ નથી. જેમણે રૌરવ નરકનાં દુઃખ મીટાવ્યાં, દુર્ગતિઓના ત્રાસથી મુક્ત કર્યા; સદ્ગતિના માર્ગ ખુલ્લા કરી આપ્યા, તે દેવગુરુના ઉપકાર કેટલા, ને કેવા?

પ્રદેશી પર ઉપકાર :–સૂર્યાભ–દેવ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવાની સાથે જ નીચે કેમ આવ્યો? ને આવીને મહાવીર-દેવ આગળ બત્રીસ નાટક કેમ વિકુર્વ્યાં? ગાંડો-ઘેલો થઈ નાચવા કેમ માંડયો? ખ્યાલ છે એને કે અરિહંત પ્રભુના શાસને મને કેશી ગણધર ભગવાનનો એવો ભેટો કરાવી આપ્યો, કે નરક તરફ દોટ મૂકેલા મને સદ્ગતિના માર્ગે ચઢાવી દીધો! "ધર્મ ધતિંગ છે, શરીરમાં આત્મા નથી–એ માનનારો હું નાસ્તિક પ્રદેશી, એ સાબિત કરવા ચોરના ટૂકડે ટૂકડા કરાવનારો.... બુઢ્ઢા ડોસાને કોઠીમાં પુરનારો આત્માની–ધર્મની વાત કરનાર સાધુઓને નગરીમાંથી કાઢી મૂકાવનારો.... તેવો હું મહાપાપી, મર્યો હોત તો નરક ભેગો થાત! અને અસંખ્યાત વર્ષ સુધી પરમાધામીઓના હાથે મારી કપામણ ને છૂંદામણ ચાલત! એવી પીડાને માટે યોગ્ય બનેલો હું, મને એ દુર્ગતિ બંધ કરાવી આપી; ને આ દેવ બનાવી દીધો! તો એ અરિહંતદેવનો કેવો પ્રભાવ! કેવો ઉપકાર! થોડો અનંત ઉપકાર!" દેવગુરુ અને ધર્મના અનંત ઉપકારની નહિ પણ આગળ નથીને કદાચ દુન્યવી સ્વાર્થને મૂકવાનો વખત આવ્યો, કે પૌદ્ગલિક પ્રતિકૂળતા વેઠવાની વાત આવી તો પણ શું? આ

પ્રતિકૂળતા લાખગુણી આવે, તો પણ પરમાત્માના અનંત ઉપકારની સામે એ સહન કરી લેવામાં આત્મા કંઈજ વધુ કરતો નથી. નિહ્નવો જે થઇ ગયા ને થશે, તેમણે શાસનનો દ્રોહ શાથી કર્યો ? કૃતજ્ઞતા ગુમાવી, કૃતઘ્ન બન્યા માટે. કૃતજ્ઞતા-ગુણના અભાવે શાસનની સામે જ મોરચો માંડયો. સંયમજીવન જેવા જવાબદારીભર્યા જીવનમાં કૃતઘ્નતા ન ચાલે.

(૧૦) **દસમા ગુણમાં-દીક્ષાર્થી આત્મા વિનીત હોય.** આમાં તો પૂછવાનું જ નથી ! વિનયગુણની અપેક્ષા તો માલ વિનાની દુનિયામાં પણ રહે છે. તો અહિંયા એની કેટલી જરૂર ? છોકરો સવારથી સાંજ સુધી ધક્કા ખાતો હોય પણ વિનીત ન હોય; નોકર આખી રાત મહેનત કરતો હોય, પણ ઉદ્ધત હોય, સામા બોલ કાઢતો હોય, તો એની કિંમત કેટલી ? એમ થાય કે 'આના કરતાં છોકરા કે નોકર ન હોય તો સારૂં.'

ચારિત્રજીવનમાં તો મુખ્યતયા જ્ઞાન મેળવવાનું છે, એ માટે વિનય ખાસ જોઇએ. વિનીત નહિ હોય તો ગુરુની અદબ નહિ જાળવે; ગુરુ આગળ નમ્ર નહિ રહી શકે દુનિયામાં તો સ્વાર્થ હોય એટલે નમીને રહે, પણ અહીં મનને એમ થાય કે 'જેમ ગુરુજી મહારાજ છે; તેવો હું પણ મહારાજ છું!' પણ સાધુજીવનમાં આ ન ચાલી શકે. સાધુજીવનમાં વિનયનું બંધન છે. દુનિયામાં મોટા હોદ્દા અને હજારોના પગાર હોવા છતાં જો વિનય ને પરાધીનતા હોય છે, તો સાધુપણે તો પરાધીનતા અને વિનય જોઇએ

જ. 'કોણ કહે છે? ગુરુમહારાજ! કોની આજ્ઞા છે? દેવની!'–બસ, ત્યાં હાથ જ જોડવાના. ચોવીસ કલાક ગુરુનિશ્રામાં જ રહેવાનું છે, ત્યાં વારંવાર વિનયનો આચાર પાળવાનો, મનમાં જો એમ છે કે **'અહો? કેવા ઉપકારી ગુરુ!' તો સહેજે વિનય થવાનો.** નહિતર તો વારંવાર અવગણના, આશાતના કરતો થાય, લેવાને બદલે દેવાના થઈ જાય! વિનયગુણના અભાવમાં ઉદ્ધતાઈનો વર્તાવ થાય. મર્યાદા બહારનો વર્તાવ થાય. પછી ચારિત્રનો વેશ હોવા છતાં, કર્મનો ક્ષય કરવાને બદલે કર્મનાં મહાબંધન સ્વીકારે. વિનયભંગનો મોટો ગુનો છે. માટે વિનય બહુ જરૂરી છે. **જેમ જેમ વિનયમાં વધતો જશે તેમ તેમ ઉત્તરોત્તર આત્મા ગુણવૃદ્ધિ** કરશે, તેમજ આત્મહિતના પદાર્થો ગુરુ પાસેથી મેળવતો જશે; ને જગતને આપતો જશે.

(૧૧) **અગીયારમો ગુણ-'રાજા, પ્રધાન ને નગરજનોને માન્ય હોય.'** અહીં પ્રશ્ન થાય કે આ ગુણની શી જરૂર પડી? કોઈને રાજા ન માનતો હોય, રાજા આગળ એની ગણના ન હોય, તો ચારિત્રમાં શું વાંધો આવવાનો? ઉત્તર એ છે કે ના, જે આત્મા રાજા, અમાત્ય ને નગરજનોને માન્ય હશે તેનામાં સારી કંઈક વિશેષતા સારી હશે એવો આત્મા ચારિત્ર લેશે તો તેને દીપાવશે. **પરંતુ જો તેના તરફ રાજા-મંત્રી કે નગરજનો વિરોધી** હશે તો ચારિત્ર લીધા પછી કદાચ ધર્મનિંદામાં નિમિત્ત

બનશે. વળી એ જે ખામીથી રાજાદિને અપ્રિય હશે, તે ખામીના લીધે ચારિત્ર લીધા પછી ચારિત્રને તે સુંદર રીતે પાળી નહિ શકે. અહીં એવું બને કે ચારિત્ર લેનારા બધાને રાજા વગેરે થોડાક જ જાણતા હોય છે? છતાં એટલું તો ચોક્કસ કે એનું પૂર્વ જીવન એવું ઔચિત્યભર્યું જોઈએ કે ગામ-નગરના અગ્રગણ્ય માણસ એનો વિરોધી ન બન્યો હોય.

(૧૨) **બારમો** ગુણ છે, **'નિર્દોષતા, અદોષસેવિતા,'** દીક્ષાર્થી ભવ્યજીવ દોષને સેવનારો ન હોય, પણ પ્રશ્ન એ થાય કે ગુરુ મહારાજને શી ખબર પડે કે આ આત્મામાં દોષો નથી? ઉત્તર એ છે કે ગુરુમહારાજ સાવધાન હોય છે. આજુબાજુથી ખબર મેળવે કે મુમુક્ષુનું જીવન, વર્તાવ ભાષા વગેરે કેમ છે, વળી કેટલુંક એની વાતચીત, એનું નિવેદન વિગેરે પરથી જાણે વળી પ્રશ્ન શુધ્ધિ પરથી અર્થાત્ એને અમુક જાતના પ્રશ્ન પૂછી એના ઉત્તર અને મુખભાવ પરથી જાણે. જે માનવતાને લજવનારા દોષો કહેવાય, ઔચિત્યનો ભંગ કરનાર દોષ કહેવાય, ખ્રતને જોખમમાં મૂકનાર દોષ ગણાય, તેવા દોષો દીક્ષાર્થી આત્મામાં ન જોઈએ. અહીં પૂછો ને કે,-

પ્ર૦-ત્યારે અર્જુનમાળી, દૃઢપ્રહારી જેવા તો મોટા દોષવાળા હતા, તેમને ચારિત્ર કેમ આપ્યું?

ઉ૦-તેમને ચારિત્ર આપનાર કોણ હતા? મહાન જ્ઞાની પુરુષો! એમણે જોયેલું કે એ દોષી હતા ત્યારે હતા, પણ

હમણાં તો મહા યોગ્ય અને સમર્થ બની ગયા છે. હમણાં તો અંતરથી સાચા યોગી થઇ ગયા છે. દોષ સેવવા બદલ એમને જે આઘાત લાગ્યો છે, અને તે દોષજન્ય પાપને ધોવા વીર્યોલ્લાસ પ્રગટયો છે, તે એવો છે કે એથી એ આરાધનામાં જબરદસ્ત જોમ વાપરશે. પણ સામાન્ય સાધુથી એકદમ આવી દીક્ષાઓ ન અપાય. એણે તો જોવું પડે કે આનામાં દોષો છે કે નહિ? દીક્ષાર્થીના જીવનમાં દોષ-રહિતતા જે જોઇએ છે તે પૂર્વ જીવનમાં પવિત્રતાની અપેક્ષા રાખે છે. નહિતર જો દોષ ભરેલું જીવન લઇને આવે, તો ચારિત્ર જીવનમાં સંભવ છે; કે પાછા એ દોષોને વિકસવા માટે અવકાશ મળી જાય! બાઉધરાપણાનો દોષ સાધુપણામાં જુલમ કરી નાખે. માયા-પ્રપંચનો દોષ સાધુ-જીવનમાં ધાંધલ મચાવી મૂકે. વૈભવ-વિલાસનો દોષ હોય તો, સાધુપણામાં કોટ-પાટલુન તો ન પહેરે, પણ ઉજળો બકૂ અને ઇસ્કોટાટ તો જરૂર રહે! મહાન શોખીન બની જાય. **ઇંદ્રિયોની ઉચ્છૃંખલતાનો દોષ હોય તો તો ચારિત્રજીવનમાં દાટ જ વાળે!** માટે આત્મામાં અદ્વેષકારિતા જોઇએ. પોતાને ખ્યાલ જોઇએ કે જગતના જીવો કરતાં મારી કક્ષા ઘણી ઊંચી છે. જગતમાં પણ જુઓ-રાજહંસની કક્ષા ઊંચી તો એની રીતભાત પણ ઊંચી હોય છે. વડા પ્રધાનની કક્ષા ઉંચી તો રીતરસમ પણ ઊંચી હોય છે! **તેમ હું જૈનપણાની માનવતા પામ્યો તો મારી કક્ષા ઘણી ઊંચી, તો પવિત્રતા પણ ઘણી ઊંચી જોઇએ.**

(૧૩) **તેરમો** ગુણ **છે કલ્યાણઅંગ;** અર્થાત્ જેનાં અંગોપાંગ અક્ષત હોય, તૂટેલા-ફૂટેલા નહિ. કાન કપાયેલો, પગે લંગડો કે હાથે ઠુંઠો ન ચાલે. ચારિત્ર લીધા પછી કોઇ અકસ્માત બની જાય તે વાત જુદી, પણ ચારિત્ર લીધા પહેલાં એવાને ચારિત્ર ન અપાય. કેમકે સાધુ એટલે એક જાહેર વ્યક્તિ ગણાય. ગામેગામ ને દેશોદેશ ફરનાર, લોકની દૃષ્ટિમાં સાધુ નવો ગણાય. એ જો ખોડખાંપણવાળો હોય તો લોક નિંદા કરે કે-'આ ધર્મ આવા લુલીઆ લંગડાનો જ લાગે છે! ઠીક પાંજરાપોળ ભેગી થઇ છે!' લોકોને કયાં ધર્મ જોવો છે?' **'બાલઃ પશ્યતિ લિંગમ્!'** અજ્ઞાન લોક તો બહારથી કેમ છે? તે જ જોશે, એ નહિ જુએ આચાર કે નહિ જુએ તત્ત્વ.

શરીર અતિ સ્થૂલ હોય એને પણ દીક્ષા ન અપાય ઇન્દ્રિય જડ, કરણ જડ એને પણ ન અપાય.

(૧૪) **ચૌદમો ગુણ છે શ્રદ્ધા.** ચારિત્રનો અભિલાષી આત્મા શ્રદ્ધા સંપન્ન જોઇએ. પરમાત્માના વચન પર અનન્ય વિશ્વાસ ધરનાર હોવો જોઇએ. આ ગુણ અત્યંત જરૂરી છે. ગમે તેવો વૈરાગી હોય પણ શ્રદ્ધા ન હોય તો સંભવ છે ઉટપટાંગ કહેવા માંડશે ને આચરવા માંડશે. શ્રદ્ધાની ખામીના લીધે આવો અનિચ્છનીય વર્તાવ થઈ જાય છે. જમાલીએ ભગવાનના એક બોલની પણ અશ્રદ્ધા કરી તો ભલે રહ્યો સંસારત્યાગી તરીકે, મહેલમાં જઇને ન બેઠો; પણ એમ રહીને વિરોધ કર્યો. પ્રભુ કહે છે-' **કુડેમાણે**

કડે કરાતું કાર્ય કર્યું કહેવાય છે,' પણ આ કહે ' કડે કડે' તો પૂરું કરાયા પછી જ કરાયું કહેવાય. સમસ્ત દ્વાદશાંગી પર શ્રદ્ધા ધરી, પણ એમાં આ એક બોટું, એમ કહે તો આને શ્રદ્ધાળુ કહેવાય ? ના, એક વચન પર પણ અશ્રધ્ધા તો આખી દ્વાદશાંગીનો અશ્રદ્ધાળુ કહેવાય. સો દિવસની સતી એક દિવસ પણ સતીત્વનો ભંગ કરે તો સતી કહેવાય ? જેમ શીલ જરાક ખંડિત થયું કે આખું ખંડિત થયું કહેવાય, તેમ આ સમકિત ને શ્રદ્ધા પણ એવા ગુણ છે. જમાલીના જીવનમાં ત્યાગ-તપશ્ચર્યા કદાચ હોય શ્રદ્ધા વિના બધું નકામું.

આજની સંસ્થાઓ ચાલે છે. તે પણ આ શ્રદ્ધા ગુણ પર. સંસ્થાએ જે કાયદા-કાનૂન ઘડયા, તેના પર સહી કરવી પડે. પછી ભલે દિલમાં અમુક કાયદા અંગે કંઈ બેસતું ન હોય, છતાં પણ સહી કરવી પડે. વફાદારી વિના દુનિયાના પણ વ્યવહાર ચાલતા નથી ! પ્રધાનમંડળને સોગંદવિધિ કરવી પડે છે ! 'હું જે આ, હોદ્દા સ્વીકારું છું, તેના અંગેના તંત્રે ઘડેલા કાયદા-કાનુન મુજબ બરાબર વફાદાર રહીશ એને જરા ય વાંધો આવવા દઈશ નહિ.' જ્યારે દુનિયામાં પણ આ જાતની શ્રદ્ધા-બાંહેધરી જરૂરી છે, ત્યારે આ લોકોત્તર માર્ગમાં તો એ કેટલી બધી જરૂરી હોય?

જેવી તત્ત્વની શ્રદ્ધા, તેવી અનુષ્ઠાન-આચરણાની શ્રદ્ધા જોઈએ. અર્થાત્ **ધર્મ બે પ્રકારનો**,-શ્રુતધર્મ, ને ચારિત્ર-

ધર્મ. શ્રુતધર્મની જેમ ચારિત્રધર્મ ઉપર પણ અનહદ શ્રદ્ધા જોઈએ. ધર્મના અનુષ્ઠાનો અને આચરણા ઉપર જવલંત રાગ અને અથાગ મમત્વ હોવું ઘટે. જો આવી શ્રધ્ધાસંપન્નતા ન હોય તો સંભવ છે ચારિત્ર લીધા પછી જાતે ક્રિયામાર્ગમાં શિથિલ બને, બીજાને ક્રિયામાર્ગમ શિથિલ કરે, ઉપેક્ષાવાળા બનાવે. માટે શ્રદ્ધા સંપન્નતા જોઈએ જ.

(૧૬) **સમુપસંપન્નતા** :—વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજના પૂર્વ ભવો સાંભળ્યા પછી શિખીકુમારને પ્રશ્ન ઉઠયો-'સાધુપણાની યોગ્યતામાં શું આવે ?' તેના ઉત્તરમાં આચાર્ય ભગવંતે સાધુ જીવનની યોગ્યતામાં સોળ ગુણોની આવશ્યકતા બતાવી. આપણે પંદર ગુણોનું વિવેચન જોયું. સોળમો ગુણ છે, **સમુપસંપન્નો**-સારી રીતે ઉપસંપદાને પામેલો, ઉપસંપદાને ગ્રહણ કરનારો, સ્વીકારનારો શાસ્ત્રમાં જુદી જુદી ઉપસંપદાઓ કહેવામાં આવેલી છે. તપની-વિનયની....વગેરે. વિનયની ઉપસંપદા લેવી એટલે વિનયનું શિક્ષણ લેવું. પણ તે સમર્પિત થઈને. આ ગુણ સાધુ બન્યા પછી અત્યંત જરૂરી છે. સાધુ બનવા માટે જરૂરી સામાન્ય ઉપસંપદાને સ્વીકારનારો એટલે ગરુના શિક્ષણને સ્વીકારનારો. ગુરુને શિષ્ય કહે છે-'**હું આપને શરણે છું. મને હવે જે યોગ્ય લાગે તે મુજબનું શિક્ષણ આપો. મારા આત્માની યોગ્ય સંભાળ કરો.**'આમ હૃદયથી સમર્પિત થનારો આત્મા ઉપસંપન્ન બની શકે છે. સ્વેચ્છાએ ગુરુને સમર્પણ કર્યું, પોતાનું અહંત્વ મૂકયું,

આવડત મૂકી, પોતાની કિંમત ભૂલી ગયો, હવે તો ગુરુને આગળ કર્યા. કિંમત ગુરુની કરી, આવડત-અક્કલ બધું ગુરુમાં જ માન્યું. એટલે કહે છે કે 'આપનો આત્મા એજ મારો આત્મા. આપનું જ્ઞાન એ જ મારું જ્ઞાન. આપનો વિચાર એ જ મારો વિચાર, આપની ધારણા તે જ મારી ધારણા.' દુનિયામાં સ્વાર્થની રૂએ આવું કરનારા માણસો પડ્યા છે. જ્યાં દેખાય છે કે 'અહિંયાં સ્વાર્થ સરે છે....' તો શું કરે ? 'શેઠ સાહેબ ! મારે તો બધું આપ જ છો ! આપ કહેશો તેમ હું કરીશ ! આપની જે વિચારણા, ધારણા.... તે જ મારી વિચારણા....ધારણા....' પણ આ કરવા માટે એ શેઠનો દીન, ઓશિયાળો બને છે, અને **ભવ**-સંસાર ઉભો રહે છે, **આત્માનું નિઃસ્વાર્થભાવે ગુરુને સમર્પણ કરવામાં ભવ કપાયછે, અનંતકાળનું ઓશિયાળાપણું ટળે છે, અને સાચી સ્વાધીનતા સ્વાતંત્ર્ય મળે છે.**

ગુરુ ત્યાગી છે, ગુરુ સંયમી છે, એટલે ગુરુને અર્પણ કર્યા પછી **ગુરુની જે અનન્ય આસ્થા અને સેવા-ભક્તિ કરાય તેનાથી પાપ ખપે અને આત્મા ઉજ્જવલ થાય.** તેમાં નવાઈ નથી. પાપી અને મોહાંધ એવા દુનિયાના મનુષ્યોની સેવા પાપને મોહ વધારે, ધર્મી અને નિર્મોહી એવા ગુરુઓની સેવા ધર્મ વધારે, ને પાપનો નાશ કરે. માટે તો મોટા સમ્રાટ રાજાઓ પણ ત્યાગી ગુરુના ચરણે પડતા હતા, એમ સમજીને કે '**આમની**

જે સેવા થાય તે પાપના ક્ષય અને આત્માના હિત માટે થશે, જ્યારે દુનિયાની ઉઠાવેલી મોહમય વેઠ પાપની અને દુઃખની વૃદ્ધિ માટે થશે.

સમકિતીને કુટુંબની સેવાના કોડ નથી હોતા. કેમકે સમજે છે એ કે "આમ તો આ પાપનું પોષણ કરવાનું છે. તેથી આ બધાને કુટુંબી નહિ. પણ સાધર્મિ બનાવી દઉં. દિકરા-દિકરીને દિકરા-દિકરી તરીકે ન પોષું, પણ સાધર્મિ તરીકે પોષું કે જેથી આગળ વધીને તેઓ સારા શ્રાવક અને સાધુ બને; જૈન ધર્મના મહાન ઉપાસક બને." તેમ પતિ પત્નીની સાથે ને પત્ની પતિની સાથે સાધર્મિ તરીકે વ્યવહાર રાખે તો પાપ સંબંધમાંથી ઘણો બચાવ મેળવી શકે.

બાકી તો કયાં મોહના સગાંની સેવા ! ને કયાં ગુરુની સેવા ? ગુરુની સેવા પાપને ઘટાડનારી બને છે. જૈન શાસનના ગુરુઓ ત્યાગી અને સંયમી હોય છે. તેથી તેઓ જાતે પવિત્ર જીવન જીવવા ઉપરાંત જગતને ત્યાગ અને સંયમ શીખવે છે; શાસ્ત્રોના જ્ઞાનનું દાન કરે છે. મોક્ષમાર્ગના મહાન આરાધક ગુરુ છે, તો પોતાના શરણે આવેલાઓને મોક્ષમાર્ગની જ આરાધના કરાવે છે. આ સ્થિતિમાં એવાઓને ઉપસંપન્ન થવામાં સમર્પિત થવામાં આત્માની દીનતા વધે કે આત્માતેજ વધે? કર્મની પરાધીનતા વધે કે કર્મમાંથી છૂટકારો મળે?

ગુરુ પાસેથી શ્રદ્ધા, ત્યાગ, સંયમ, શાસ્ત્ર અને મોક્ષ-માર્ગ મેળવ્યો, તેથી તો તે આત્મા ઇન્દ્રિયોનો વિજેતા બને છે! મનને અંકુશમાં લેનારો બને છે! દુનિયાને કુટી કોડીને તુચ્છ ગણે છે! માત્ર આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપની મમતાવાળો બને છે; કે જે સ્વરૂપમાં દુનિયાની તથા જ રહેતી નથી! આવો આત્મા સાચો સ્વાધીન આત્મા છે,સાચો સાત્વિક આત્મા છે. એ જાણે છે કે-'**આ દુનિયાની જેમ વધુ સગવડ મળે, તેમ આત્મા વધુ મલિન, પરતંત્ર, ને ઓશિ-યાળો બને છે. તેમ જગતના સ્વાર્થમાં ને મોહમાં ફસેલા જીવોને જે સમર્પિત બને છે, તેમાંથી પણ દીનતા, પરાધીનતા ને પાપની વૃદ્ધિ થાય છે દુનિ-યાના સમર્પણમાં આત્માની અવનતિ છે. ગુરૂના સમર્પ માં આત્માની આબાદી-ઉન્નતિ છે.**" આવું સમજનારો જે આત્મા છે, તેને સહેજે પોતાના આત્માનું અર્પણ કરવામાં વાંધો નથી આવતો તે પોતાની સ્થિતિ સમજે છે કે "હું અલ્પજ્ઞ છું- હશે મારામાં હોંશિયારી, પણ તે દુનિયાના ઘરની. આત્મકલ્યાણની વાતમાં હું ભોટ છું, ગમાર છું. કયાં કયાં આત્માને હાનિ પહોંચે છે, ને કયાં કયાં આત્માનો બચાવ થાય છે, તેની મને ગમ નથી. તે ખબર ગુરુ મહારાજને છે." માટે ગુરુને આત્માનું અર્પણ કરે છે. તે અર્પણ કર્યા પછી હવે, સંસારમાં જેમ અંકુશ વિનાના-નિયંત્રણ વિનાના ફરતા-ભટકતા હતા, તેમ નહિ. તે કરવામાં તો દુનિયામાં ય સારૂં કંઈ નથી કર્યું. એક બંધન તોડીને દસ સાંકળથી

બંધાયો તો. 'હું બંધાયેલો નથી." એમ માને, છતાં પરમાર્થ કરવાનો અવસર આવે, ધર્મ સાધવાનો અવસર આવે ત્યારે કહે કે મારે 'આને પૂછવું પડશે, આ ના કહે છે માટે નહિ થાય....એનો શો અર્થ? કયાં રહી સ્વતંત્રતા? સ્વતંત્રતા સાચી એનું નામ કે સુકૃતો આચરવામાં કોઇના નડતર નડતા ન હોય. 'સ્વતંત્ર છું' એમ કરીને દુષ્કૃતો વધારે તો તે સ્વતંત્ર નહિ, પણ સ્વચ્છંદી કહેવાય.

રાત્રે ભરવાડે ઘેટાંઓને વાડામાં પુરી રાખ્યાં. ત્યાં એક ઘેટાને ચળવળાટ થયો કે "અમને કેમ અંદરમાં પૂર્યાં? પેલો કૂતરો બહાર કેવો લહેર કરે છે!" આમ વિચારી રાત્રે છીંડા વાટે બહાર નીકળી ગયું. સ્વતંત્રતા મલી કે નહિ? જંગલની વાટે ચાલવા માંડ્યું. "આહા! કેવી મઝા આવે છે! ચાંદની ખીલી રહી છે! હરિયાળી વનરાજી છે!..." આમ ખુશી થાય છે, ત્યાં તો ભૂખ્યું વરુ આવ્યું, ને બોચીમાંથી બકરાને પકડ્યું....

આ સ્વતંત્રતા કેવી? માને છે કે "હું સ્વતંત્ર છું," તો સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ સુખમાંથી દુઃખમાં પડવાનો હોય? તો એ સ્વતંત્રતા નહિ, પણ સ્વચ્છંદતા કહેવાય.

ગુરૂ પાસે ઉપસંપન્ન બનનારો આત્મા આ વિચારે છે કે "હું સંસારમાં સ્વચ્છંદપણે ચાલતો હતો, મારૂં મન આમ કહે છે.... મને આમ લાગે છે. મને આમ દેખાય છે, હું ય સમજદાર છું. સ્વતંત્ર છું.... આ ધોરણો

હું ઘરનો હતો ત્યારે ચલાવતો. એનો ઉપયોગ પાપની કાળી રમત રમવામાં કરતો. હવે એ મારૂં જ્ઞાન-ઈચ્છા.... ધોરણો ઉભાં રાખું તો એ જ કાળી રમત પાછી અહિંયા થાય. હવે એ ન જોઈએ. મારી ઈચ્છા એટલે સ્વચ્છંદતા મારૂં જ્ઞાન એટલે અજ્ઞાન, મારી ઈચ્છા-મનોરથ એટલે પાપઈચ્છા, પાપમનોરથ હવે તો મેં સંયમજીવન લીધું તો ગુરૂનું જ્ઞાન તે મારૂં જ્ઞાન ગુરૂની ઈચ્છા તે મારી ઈચ્છા!" ગુરૂની ઈચ્છાને કેમ આગળ કરે છે? કેમકે પોતાની ઈચ્છાથી તો દુષ્કૃત કર્યાં છે. પણ હવે સુકૃત કરવાં હોય તો ગુરુની ઈચ્છાને આગળ કરવાની. આવી રીતે ગુરુના શરણે આવેલો આત્મા સમુપસંપન્ન કહેવાય. એવા આત્માને કોઈ ભય, કોઇ ચિંતા નથી. હવે સંસારમાં રખડવાનું નથી. ગુરુની ઉપસંપદામાં આગળ વધી જાય તો ગુરૂ કદાચ છદ્મસ્થ રહી જાય ને પોતે કેવળી બની બેસે; ચંદનબાળા એટલે છત્રીસ હજાર સાધ્વીઓના વડેરા. તો તેમનામાં કેટલા ગુણ, યોગ્યતા હશે, કેટલો આત્મા ઊંચો હશે એમના શિષ્યા મૃગાવતીજી. આમાં પહેલો નિસ્તાર કોનો થાય? વધારે ઉંચાઈ કોનામાં? ગુરુણીમાં. છતાં શાસ્ત્ર કહે છે કે મૃગાવતીજી પહેલાં કેવળી બન્યા. શાના પર? ઉપસંપદા પર ગુરુણીની એવી ઉપસંપદા લીધી છે, આત્માનું એવું નિર્માણ કર્યું છે કે ગુરુણીની અક્કલ, બુદ્ધિ તે જ મારી અક્કલ અને બુદ્ધિ. ગુરુણીએ કહ્યું કે-"સમોવસરણમાંથી મોડી આવી તે તારા જેવી કુલીનને યોગ્ય નથી." બસ, જે ગુરુણીએ કહ્યું તે જ માનવાનું. કારણ જોવા જાય તો કારણ મજબુત હતું. "મોડી આવી તો કંઈ ભટકવા નહોતી ગઈ.

ભગવાન પાસે ગઈ હતી. તે પણ સૂર્યચન્દ્ર પોતાના મૂળ વિમાન સાથે આવેલા, કે જ્યાં ભલભલા પણ ભૂલા પડી જાય....' આ કારણ મજબૂત છે, પણ એમ માનવા જાય તો બલાસ! ગુરુણીને ખોટું લાગ્યું તો મારે ખોટું જ લગાડવાનું.' એવી ઉપસંપદામાં પરિણામ કેવું આવ્યું? ઊંચે ચઢ્યાં. ચંદનબાળા તો સૂતાં રહ્યાં છે! "ગુરુણીને જે લાગે તે મને લાગે. ગુરુનો જે વિચાર તે મારો વિચાર ગુરુને કલેશ તો મને કલેશ, ગુરુને લાગ્યું કે મેં કેમ આવું કર્યું? જો ગુરુણીને આવો ખેદ તો મને પણ ખેદ. હું કેવી ભાન ભૂલી!" આવો સ્વના પ્રમાદ દોષને ખેદ કરતા કરતા મૃગાવતીજી સાધ્વી કેવળજ્ઞાન પામ્યા. આ ઉપસંપદા. આ જ્યાં સુધી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આ ભયંકર અંધકારભર્યા ભવમાંથી નીકળવાનો માર્ગ મળે નહિ. ગુરૂને સમર્પણ છોડીને પોતાની અક્કલ-બુદ્ધિ મુજબ આરાધના કરવા નીકળે છે, તે અથડાઇ મરે છે. અંધકારમાં જ રહે છે. અહીં પૂછોને,—

પ્રશ્ન—પણ કોઇની બુધ્ધિ તેજસ્વી હોય તો ગુરુ કરતાં પોતે શાસ્ત્ર સારા લગાડી શકતો હોય, પછી ગુરુને સ્વાત્મ-અર્પણ ન કરે તો શું બગડી જવાનું?

ઉ૦—પણ સમજો કે ગુરુને અર્પણ થવામાં એક મહાન લાભ એ છે કે આજ સુધી આત્માને ધર્મ સાધવામાં અનુકુળ સંયોગો ઘણીવાર મળ્યા; પણ છતાં હજુ વર્તમાનમાં જીવ રઝળતો છે. કેમ? એની પાછળ જો કે ઘણાં કારણ

કહી શકાય કે જીવ મિથ્યાત્વમાં સડતો હતો, અભિમાની હતો, વિષયાંધ હતો, લોભી, લક્ષ્મીનો લાલચુ-મમતાળુ-સ્નેહાળુ-તૃષ્ણાળુ હતો. પણ એ બધા દોષને ટપી જાય તેવો એક દોષ છે કે જે દોષ ટળે નહિ ત્યાં સુધી આત્માનું કલ્યાણ ન થાય. ભલે લોભ મૂકી દીધો હોય, વિષયો તરફ વૈરાગ્ય કેળવ્યો હોય. પણ **એક દોષ એવો છે કે જે આત્માને ઊંચો આવવા જ ન દે. તે દોષ છે આપમતિનો** આ એવો ખંધો દોષ છે કે એને કાઢવો ઘણો મુશ્કેલ છે. કોઈને ઉપદેશ આપવો હોય તો આ પહેલું કહેવાનું કે **'આપમતિ મૂકીને ગુરુમતિ બનો.'** એ કહેશે, "આ તો અઘરૂં છે. તમે કહો તો ૫-૫૦ સામાયિક કરશું.- ૫-૫૦ હજાર ખર્ચી નાખશું પણ આપમતિ નહિ મૂકાય." **ગુરુમતિ શાસ્ત્રમતિ એટલે** "શાસ્ત્રને ને ગુરુને આમ લાગે છે. મારે એ કરવાનું." આપમતિમાં પોતાના મનને ઠીક લાગે તે કરવાનું આપમતિ ટાળવી ને શાસ્ત્રમતિ જાગવી એ દોહીલું કાર્ય છે. આપમતિ મૂકાઈ જવી ને ગુરુમતિ પકડાઈ જવી તે ઘણી મુશ્કેલ વાત છે. આપણા **જીવે આજ સુધીમાં સંયમ ઘણાં પાળ્યાં તપ-પરિસહો સહ્યા. બધું કર્યું પણ આપમતિ ન ન છોડી. માટે જ આ કંગાલ અવસ્થા છે.** નહિતર તો ઘણા ઊંચે ચઢી ગયા હોત ગુરુમતિને અનુસારે જીવન જીવવામાં આવે તો બીજા જ ભવથી મહાન ઉદય પછીનો મનુષ્યભવ એવો ઉત્તમ મળે કે જ્યાં જીવ જન્મથી વૈરાગી હોય. માનવતાનો ઉચ્ચ અભ્યુદય થયો હોય. ઘણા ગુણ

ઝળહળતા હોય. ગુણો સ્વાભાવિક દેખાતા હોય. ગુણ સ્વાભાવિક એટલે પછી ધર્મકાર્ય કરતાં મનને જે મનાવવું પડે છે તે મનાવવું ન પડે–કે "પાપ લાગશે....સંસારમાં રખડવું પડશે. માટે દુષ્કાર્ય ન કરું." એ કંઈ નહિ સ્વભાવથી અનીતિ, જૂઠ, કૃપણુતા....તરફ સુગ હોય. સ્વાર્થાન્ધતા તરફ સુગ હોય. આ બધા મૌલિક ગુણો છે તે આત્મામાં હોય તો કહેવાય કે આત્મા ઉન્નત સ્થિતિવાળો છે. આપણે કહી શકીએ કે 'મને વિચારણામાં પણ જૂઠ ગમતુ નથી. કંઈવાર વિચારણામાં પણ જૂઠ ચાલે છે! પણ વિચારણામાં ય જૂઠ ન આવે આરે ઉચ્ચ સ્થિતિ ગણાય. તે આજે નથી. કેમ નથી? એક દોષ આપમતિનો ટાળ્યો નથી.

ગુરુએ ઓઘો આપ્યો, ભણાવી તૈયાર કર્યા પછી શું? ગુરુનો ખૂણો જુદો, આપણો ખૂણો જુદો! પછી કેમ? 'ગુરુની આજ્ઞામાં છીએ' તે માત્ર કહેવાનું. કયાંક આજ્ઞા કરે તે માનવાની, કયાંક આપણા મનગમતામાં ગુરુની અનિચ્છાએ પણ આજ્ઞા લઈ લેવાની, ને જ્યાં આજ્ઞા ન કરે ત્યાં જેટલું કરતા હોઇએ તેટલું કર્યે જવાનું! આપમતિનો દોષ કેવી રીતે નડે છે તે પોતાને ગમ પડવા દેતો નથી. બાકી તો જીવ જુએ તો દેખાય કે વાસ્તવિક આપમતિનું જ નાટક ફેલાઇ રહ્યું છે; કયાંક કયાંક ગુરુની આજ્ઞા માનવાનું જોયું, પણ ત્યાં ય ગુરુની ખરી ઇચ્છા શી છે, તે ન જોયું; અગર તો ઇચ્છા જાણવા છતાં તેની પરવા ન કરી આમાં સમુપ- સંપન્નતા કયાં સચવાય?

આચાર્ય મહારાજને એ કહે છે, 'પ્રભુ! સોળ ગુણે કરી સાધુપણાની યોગ્યતા બહુ સુંદર રીતે આપે સમજાવી! ખરેખર લાગે છે કે આવો આત્મા હોય તે જ સાધુપણાને યોગ્ય ગણાય. એમાં આપ કહો છો કે 'આત્મા સમુપસંપન્ન જોઈએ' તો હું આપને સમુપસંપન્ન છું.'

ઘરમાં ધન સંપત્તિનો તોટો ન હતો. દુનિયાની દૃષ્ટિએ મંત્રીપુત્ર તરીકેનું માન હતું. આવી સ્થિતિમાં પણ–'માતાનું હૃદય મારા તરફ નાખુશ છે, મારાથી એને કલેશ છે, તો આ ઘરમાં રહેવું જરૂરી નથી,'–એમ વિચારી ઘર મૂકી નીકળી પડયો. આચાર્ય મહારાજ પાસે આવ્યો. તો એમની અમૃતવાણી સાંભળી થયું કે–'આ ઘર ને માત-પિતા સાથે રહેવાનું તો શું, પણ **સમસ્ત સંસારમાં રહેવાનું નકામું છે.**' આચાર્ય મહારાજની દેશના સાંભળી એનો વૈરાગ્ય ખૂબ વધી ગયો, એટલે પોતાનો નિર્ધાર આચાર્ય ભગવંતને જણાવી દે છે, 'પ્રભુ! આપ જ મારે શરણ છો, આપને હું સમુપસંપન્ન છું. આ મારો નિર્ધાર છે.' આચાર્ય મહારાજ વિચારે છે કે–'આ જીવ ઝીણામાં ઝીણા પ્રશ્નમાં પણ વિચક્ષણ છે! એનો ચહેરો પણ અત્યંત પ્રસન્ન છે. એનું રૂપ, એની મુદ્રા, એનો શરીરનો દેખાવ પ્રશાંત–ઉપશાંત છે! ઉપશમથી ભરેલો છે! એના શરીર પર મોહના વિકારો નથી દેખાતા; કષા-યની લાગણીઓ નથી દેખાતી.'

અશાંતિનું મૂળ : વિષય વિકાર–કષાયની લાગણી :—

જગતમાં આત્મા અશાંત શાથી ? કાં વિષયના વિકારોથી, કાં કષાયની લાગણીઓથી. સારૂં રૂપ જોયું, હૈયું ઠર્યું, એ વિષય જન્ય વિકાર દસ લાખ મળે તો સારૂં એમ થયું, એ લોભકષાયની લાગણી. પાંચેય ઇંદ્રિયોના વિષયો અને ક્રોધાદિ કષાયોના વિકાર અને લાગણીઓ ચાલુ જ છેઃ ત્યાં શાંતિ ન રહે. શિખીકુમાર માટે થાય છે, 'આ આત્મા પ્રશાંત છે. એના બોલ જે નીકળે છે તે ઘણા જ નિપુણ અને વિવેકવાળા, બુદ્ધિવાળા નીકળે છે! માટે આ કોઇ મોટા સારા કુળમાં જન્મ્યો હોય એમ લાગે છે. લક્ષણો પરથી, ચિહ્નો પરથી કલ્પી લે છે કે **જેની વાણીમાં વિવેકભર્યું અમૃત છે; જેની આકૃતિમાં પ્રશાંતતા છે; વિષયના વિકાર કે કષાયની લાગણીઓ નથી, એ જરૂર એ ઉંચા કુળમાં જન્મેલો છે** વળી પાછો સાધુપણાની યોગ્યતા પૂછે છે; તો એના ચિત્તમાં વૈરાગ્ય આવી ગયો લાગે છે.

ચિત્તમાં રાગ ભર્યો હોય તો શું માગે ? ચિત્તમાં વૈરાગ્ય ભર્યો હોય તો શું માગે ? સામા માણસ આગળ આપણે માગણી કેવીક મૂકીએ છીએ, તે આપણા ચિત્તનો ફોટો છે.

ચક્રવર્તી પાસે શું માગાય?

કેસરીઆ દાદાની પૂજા તો કરી, પણ માગે કે, 'દાદા! તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મારા ભંડાર ભરી દેજો!' આ

રાગની આગ ભરી છે ચિત્તમાં, તેનું સૂચન છે. ચક્રવર્તીની આગળ ગયેલો માણસ શું માગે ? 'ભાઇશાબ....શેર ખીચડી મને અપાવી દેજો....' એમ ? એમ માગે તો કહી ન દે કે 'અરે નાદાન ! એ આપનાર ચક્રવર્તી સિવાય બીજો કોઇ ન મલ્યો ?....' ચક્રવર્તી પાસે શું મંગાય ? પેઢીઓના દાળદળ ફીટી જાય તેવું જ ને ? શિખીકુમારના ચિત્તમાં વૈરાગ્ય છે. માટે આ માગે છે કે–'સાધુપણાને યોગ્ય કોણ ?' ને હવે કહે છે કે–'હું આપને ઉપસંપન્ન છું.' ખરેખરો વૈરાગી આત્મા બની ગયો છે. નહિતર તો કહે છે કે– 'સાહેબ ! ઘણું સરસ વર્ણન કર્યું , બાપજી !....' પછી સાહેબ કહે, 'પણ મહાભાગ તમારા જીવનમાં ?....'એ તો સાહેબ, હું હું હું....એવા અમારા ભાગ્ય કયાંથી ? હું હું હું....' લ્યો બસ ? સંસારમાં દુર્લભ, મહાદુર્લભ એવા ધર્મશ્રવણના અંતે આ ? કુમાર જુદ્દો જ આત્મા છે ! તેથી આચાર્ય મહારાજ વિચાર કરે છે કે–'આ આત્માનો કાળ પાકી ગયો હોય, એમ લાગે છે, માટે આનો સંગ્રહ કરી લેવો જોઇએ.' એટલે ? સંસારમાંથી ઉપાડવો જોઇએ. આચાર્ય મહારાજ નગરમાં પધાર્યા તે શું આ મંત્રીપુત્રને ઉપાડવા માટે ? ના, મંત્રી અને ગામના લોકો શું વિચાર કરે ? પણ આચાર્ય મહારાજ જે વિચાર કરે છે, તે પોતાના જીવનમાં અનુભવ્યું છે કે–

'ઓહો ! મારા ભાઇના જીવે લક્ષ્મીના પાપે કેવાં ભયંકર જીવન કર્યાં ? જો એક લક્ષ્મીમાં ફસાયેલા જીવની

આ દુર્દશા, તો મોહાંધ કુટુંબ, એક એક ઇન્દ્રિયોના સેંકડો વિષયો, ક્રોધાદિ કરપીણ કષાયો-આ બધાની ફસામણીમાં જીવની શું દશા થાય ?' આવું આચાર્ય મહારાજને હાડોહાડ લાગેલું છે.

જ્યારે શિખી આવીને પૂછે કે-'આપને વૈરાગ્ય કેમ થયો !' એના ઉત્તરમાં આચાર્ય મહારાજ પોતાના ભવોનું જીવન કહે છે.એ સાંભળીને કુમાર પૂછે છે, 'પ્રભુ, ધર્મ શું ?' એના ઉત્તરમાં સાંભળે છે, 'સંસારથી મૂકાવું, ને સંયમ ગ્રહણ કરવું.' તો પ્રશ્ન કરે છે, **સંયમ કોણ ગ્રહણ કરી શકે ? એની યોગ્યતા શું ?'** એના ઉત્તરમાં આચાર્ય મહરાજે સોળ ગુણો બતાવ્યા. છેલ્લો ગુણ ઉપસંપન્નતાનો બતાવ્યો. ત્યાં કુમાર કહે છે,-'હું આપનો ઉપસંપન્ન છું.'

આ આત્માએ કેવું ઊંચું સમર્પણ કર્યું ! એ માટે એને ભણવા જવું નથી પડયું. એને બોલાવવો પડયો નહિ, જાતે આવ્યો છે. આવીને ખાલી ઉભો નથી રહ્યો, પણ પૂછે છે કે-'આપને વૈરાગ્ય કેમ થયો ?' તે સાંભળીને કહે છે 'બરાબર છે ! વૈરાગ્ય થાય તેવું જ છે !' વૈરાગ્યના વ્યાજબીપણા પર આ સિક્કો માર્યો. 'વૈરાગ્યનું નિમિત્ત બરોબર જ કહ્યું. તો વૈરાગી થઈને હવે ધર્મ શું કરવાનો તે કહો.'

જ્ઞાનીને શું પૂછયું ?:- વિચારવા જેવું છે કે આ શું પૂછે છે ! આવા જ્ઞાની ગુરુમહારાજ મળી ગયા હોય

પછી શું શું પૂછવાનું મન ન થાય? અહીં તો "ધન કયાં દાટયું છે?.... મને મંત્રીપદું કે રાજ્ય મળશે કે કેમ?.... મારી સામે કોઇ દુશ્મન ઉભો નહિ થાય ને! આરોગ્ય સારૂં રહેશે? મારૂં આયુષ્ય કેટલું?.... આવું કાંઇ જ પૂછવાનુ મનમાં ય નથી આવતું. કેમકે આવા જ્ઞાની ગુરુ એટલે મહાદાતા, મહાપ્રકાશક; મહાન સંસાર સાગરોદ્ધારક, અનંતકાળે ન મળેલું દેનારા! એટલે આવા ગુરુ મળે તો તુચ્છ વસ્તુના ઉકેલ પૂછવાને બદલે મહાન ગંભીર અને મહાહિતકારી દુર્લભ વસ્તુ અંગે પૂછાય. વાંધા એ છે કે 'આપણો આત્મા સંસારમાં ફસ્યો શા માટે કર્મનો ભાર અને માર જ શા માટે?' એના મૂળ પૂછવાનું નથી આવડતું. ને મામુલી વાંધા-વચકા પૂછાય છે! "હેં મહારાજ, મારા એકી કલમે રૂપિયા ૫૦ હજાર કેમ ગયા?" પણ અહીં તો જ્ઞાની કહી દે કે સંસાર છે માટે જ. **દુનિયાના બધા વાંધાનું કારણ? સંસાર! માટે સંસાર એજ મોટો વાંધો છે.** એ કાઢવા માટે પૂછી લેવા દે કે **'ધર્મ એટલે શું?'** એ કહેવામાં આવ્યો, તો પાછો સાંભળીને ચાલવા ન માંડયો. ઉલટું વધુ આકર્ષાયો. મનને થાય છે.

જો આવો ધર્મ હોય તો તે એવો સાંગોપાંગ ધર્મ સંસારમાં બેસીને ન કરી શકાય. શું ઘરમાં બેઠે પાંચ મહાવ્રત પળાય? આવું વિચારી એની મેળે કહે છે કે એ માટે તો જીવન ઘરવાસના ત્યાગનું જોઇએ. પાછો હોંશીયાર એટલે પુછે છે કે,—

'હે પ્રભુ! એની કોઇ લાયકાત હશે કે નહીં?'

ગુરુ લાયકાત કહે છે. લાયકાત એટલે કઠિનાઇ. બીક નથી રાખતા કે એ સાંભળી પાછો ઘર ભેગો થાય નહિ! કઠિનાઇ બતાવે છે. તો અહીં પ્રશ્ન થાય કે એને શું ગુરુને તાણવો પડે છે? ના, એ પોતે જ પૂછે છે, શું છેવટે ઉપ-સંપન્ન જોઇએ ને? તો હું આપને મારો આત્મા સોંપી દઉં છું" આટલે સુધી આવનાર આત્માના ચિત્તમાં વૈરાગ્ય કેટલો બધો દૃઢ? જિનવચનથી દિવ્ય અજવાળાં થયાં. એમાં દેખાયું, **મોહના ચાળા, કે ક્રોધાદિ લાગણીઓ વગેરે ક્રૂર કસાઇઓ છે. છરા લઇને ઉભા છે. જીવને જાણે કહે છે 'તું અમારા સકંજામાં આવ.તને ભોંકી દઇએ.'** કષાયની લાગણીઓ, વિષયના વિકારો, ને મોહના ચાળા કર-નારો આત્મા બન્યો કે છરા ભોંકાઇ જાય છે. એની વેદના દીર્ઘ કાળે પણ મટતી નથી. દુર્ગતિના ઘોર ત્રાસ, પરમાધામીના સાંભળી પણ ન શકાય એવા ત્રાસ દીર્ઘકાળ સુધી **મીટે નહીં!** એટલે શિખીકુમારને હવે સંસારવાસ ખપતો નથી.

ચેતવણી:— અહીં કેટલાકને એમ થાય છે કે,

પ્ર૦—આવો બધો ઉપદેશ તો જેને ચારિત્ર લેવાની તૈયારી હોય; લેવું હોય. એને માટે યોગ્ય છે. પણ એ બીજાને શું કામનો?

ઉ૦—પ્રશ્ન યોગ્ય છે. પણ તો પછી એટલું સમજી રાખો કે આવો ઉપદેશ જીવનમાં વૈરાગ્ય અને આત્મદૃષ્ટિ

જગાવવા માટે છે. જેનામાં આ બે ગુણ હશે, તે ગૃહસ્થ-જીવન પણ ગુણમય જીવી શકશે. અત્યારે જો જીવન ગુણમય ન હોય, પવિત્ર ન હોય તો શું કામનું ? માટે ઉંચા વૈરાગીના જીવનચરિત્ર યા વૈરાગ્યના ઉપદેશ, એ ગૃહસ્થ જીવનમાં માનવતા ઉપરાંત અનેકાનેક ગુણો અને તેવું વ્યાપક જીવન બનાવવા માટે છે. આજે એમ કેટલાય ગૃહસ્થોનાં જીવન ઉન્નત બન્યા છે. માટે વૈરાગ્યના ઉપદેશથી કંટાળતા નહિ. હવે જુઓ.—

પ્રકરણ-૨૪

સંસારવાસ ત્યાજ્ય શાથી ?

સંસાર નિર્ગુણ છે; માટે સાધુપણા સિવાય બીજું આચારવ લાયક નથી. જે બીજું છે તે તો કઠીન છે. દા. ત. ત્યાં શત્રુઓ પણ મળે. એમાં જીવન ભર મિત્ર-શત્રુ પર સમભાવ રાખવો મુશ્કેલ પડે. સંસારવાસ નિર્ગુણ છે તે તો ઠામ ઠામ દેખાય છે. ગુણ હોય તો તે તેની પ્રગતિમાં આત્મા ઓજસ, સુખ, જ્ઞાન વગેરેમાં વધતો જાય ! અહિંયા તો પોતાના આત્માની સ્થિતિ જોતાં દેખાય છે કે જેમ જેમ મથે છે, જેમ જેમ જીવનકાળ પસાર કરે છે; તેમ તેમ ઉદયકાળ તો દૂર; પણ અસ્ત કાળ નિકટ દેખાય છે દીનતા ઝાંખપ, દુઃખ અજ્ઞાન વધતાં કે તદવસ્થ દેખાય છે. **તો જેની પાછળ આત્માની ઉન્નતિ, ગુણોનો**

વિકાસ, સ્વાધીનતા અને સુખ વધતું નથી, તે સંસારવાસને ગુણકારી કેમ કહેવાય? પુણ્ય હતું તેથી શું? લાખ મેળવી લીધા! પછી ભોગવવાનું પુણ્ય નહોતું લાખ એમ જ રહ્યા અને જાતે પરાધીનતા બન્યા. કદાચ ભોગવવાનું પુણ્ય હતું તો ય મોટર ને પાંચ બંગલા રાખી સંસારવાસ ખેલ્યો; એજ ને? શું એ આત્માને સદ્‌ગતિ દેનારી ઉન્નતિ, સુખશાન્તિ. સ્વાધીનતા ખરી? સંસારવાસમાં કર્મસત્તા ઇન્દ્ર જેવાને પણ ઠોકરે લગાવી દે છે.

જાણે કહે છે. 'ઉત્તર નીચે, હવે પટો પૂરો થઈ ગયો!' કોને? ઇન્દ્ર જેવાને! 'જા, માનવી સ્ત્રીના ગર્ભમાં ગોંધા.' આવા સંસારવાસને ગુણકારી કેમ કહેવાય! પછી બોઘડ માણસ હોય તેને સારૂં કે બોટું જે મળે તેમાં જીભડી લપ લપાવે તો તે તો બોઘડ છે! અક્કલથી તો આ દેખાય છે કે ઇન્દ્ર જેવાને પણ બેહાલ કરનાર, ચક્રવર્તિને નરકમાં મોકલનાર, મહાપંડિતને મૂર્ખ બનાવનાર, આ સંસારવાસ છે! એટલા જ માટે સંસારવાસ નિર્ગુણ છે.

માણસ ત્રણ જાતનાં હોય:—

(૧) ઉપકારી, (૨) ઉપકાર ન કરનારા, (૩) અપકાર કરનારા.

કેટલાક કોઇનું સારૂં કરવામાં રાજી. 'બીજાનું ભલું કરવામાં મફતીયું કોણ ઘસાય.' આ વિચાર મૂર્ખતાવાળો છે. બીજાનું ભલું કરવામાં ઘસાવાનું છે જ નહીં, પણ

આપણી કાયા ને સંપત્તિના આપણે એવા કેવા ગુલામ છીએ એનું માપ નીકળે છે. દુનિયામાં વેપાર જે નફો ન આપે તે પરોપકાર આપે છે. શાલિભદ્રની નવાણું પેટીનો વૈભવ કયો વેપાર આપી શકે એમ હતો? એ તો પૂર્વની થાળી ખીરનું દાન, અતીવ અનુમોદન વગેરે પરોપકાર ને પરમાર્થનો વેપાર લાવી આપે છે. એમાં ઘસાવાનું માને તે મૂર્ખ કે બીજું કાંઈ? દુનિયાને ઉંધા ચશ્મા! એટલું છે કે દુનિયાનું ભલું કરનારા હોય છે તેમને એક જ વાત છે. **"આપણું કોઈ કરે કે ન કરે, આપણે એનું ભલું કરવું. સારૂં કરેલું કશું જ વ્યર્થ નથી જતું. સારૂં કરેલું પરભવની મૂડીમાં જમે થાય છે.** જગતે જાણ્યું કે ન જાણ્યું, એનો બદલો મળ્યો કે ન ન મળ્યો, પણ એ વાત નક્કી છે કે એ પુણ્યના ચોપડે જમે થાય છે.' કેટલાકને ઉપકાર સૂઝતો જ નથી વિચારવા પુરસદ જ નથી; એક જ વાત છે, પોતાનું પેટ ભરો! પુરસદ તો મલે છે; પણ કહે છે. 'ઘર બાળીને તીરથ કોણ કરે?' પણ સમજવાની જરૂર છે કે તીરથ એટલે જગતને તારનાર, ને ઘર એટલે જગતને દુર્ગતિની કેદમાં પુરનાર. એક તારનાર છે, એક કેદમાં પુરનાર છે. 'એ કેદ કરનારૂં સ્થાન બાળી તારનારૂં સ્થાન ઉભું કરવામાં ખોટું શું? બાકી બીજા પ્રકારના જીવોને ઉપકાર કરવો ગમતો નથી તેથી આવી કહેતી આગળ ધરે છે.

ત્રીજા પ્રકારના તો સાવ ઉંધા! બીજાનું ભલું કરવું નહીં, પોતાનુયે ભલું ન કરવું, ઉપરથી બીજાનું બગાડવાની

વાત! એવા ઈર્ષ્યાળુ હોય છે. 'હું ન ખાઉં ને તારૂં જરૂર ઓઢી નાખું. મને પાંચ મલ્યા તો તો ઠીક પણ આ બીજાને પાંચ કેમ મલ્યા? કર કાંક કર, વાળ એનું ઉંધુ આવા આવા કુવિચારમાં રમ્યા કરે છે.

જ્ઞાનીઓ સંસારવાસને ત્રીજી કોટિનો બતાવે છે. એટલે? અપકારી! જડ જગતને જીવનું સારૂં કંઇ કરવાનું નહિ; નિકંદન નીકળે તેટલું કાઢવાનું! એમ પૂછતા નહિ કે ખાવાનું સુખ તો આપે છે ને? ઘર-કુટુંબ વગેરેનું તો સુખ સંસારવાસ આપે છે? કહેવું છે એવું? એમાં કંઇ માલ નથી. કહેતા નહિ એ ખાવા-ભોગવવા વગેરે ખાતર આગળ-પાછળ પીસાવાનું કેટલું? તરતમતાદિ દાખવવામાં જગતનું શું જીવ પ્રત્યે સન્માન છે? જગતનું એ અપમાન છે!

કર્મ થકી જીવનું અપમાન:- કોઇ માણસ જમવાનું આમત્રણ આપે ને આપણે ખુશી થઈને જઇએ. જમણ જમાડે સરસ. બધું ખરૂં, પણ ઘરમાં પેસતાં જ તિરસ્કાર કરે-કેમ ઝુડવા આવ્યાં? એમ જમવાનું મલતું હશે?' અથવા કોઇ બોલે નહીં. બોલે તો બેસાડે છેલ્લે પાયખાના પાસે, તો ખુશીથી ખાઇને આવો? કે ભૂખ્યા આવો પાછા? મનને દુઃખ થાય ને? તો સંસારના સુખમાં કેમ નથી થતું? જરાક ખાવાનું દેખાડી છોકરા અપમાન કરે છે મા-બાપનું! એવું એવું જગતમાં કેટલુંય અપમાન ચાલે છે. તો શું ખાવાપીવાને ઉપાડવાનું? પછી? 'હૈયું

ધીરૂં કરીને જે મળ્યું તે બરાબર છે!' એમ માની ચલાવે, પણ સંસારની નિર્ગુણતા ન સમજે તો ગમારિતા ખરી ને? પુણ્યે કદાચ દેવલોક આપી સન્માન કર્યા પછી અહીં જે આપે છે તે પેલાની અપેક્ષાએ વિટંબણા નથી શું? કોઈ શ્રીમંતને ઘેર આમંત્યો હોય, ચાંદીને પાટલે બેસાડીને જમાડે આગ્રહ કરીને, પછી કેટલોક અવસર વીતી ગયો. આની શ્રીમંતાઈ ગઈ. કરોડ પતિનો કોડી પતિ બની ગયો. હવે પેલાએ આને ફરીથી નોતર્યો. પણ હવે કેમ? ચાંદીના પાટલા પર તો શ્રીમંતોને બેસાડ્યા ને આને બેસાડ્યો કયાં? સંડાસની આગળ સીમેન્ડની ગુણપાટ પર! કાંસાની ભાંગલી થાળી આપી. એમાં કોદરી પીરસી કહો આ અપમાન ખરૂં? આમાં પેલાને જમવું ગમે? ના. તો આ કર્મસત્તાએ દેવલોકમાં મજેના ભોગ પીરસ્યાં, ગીતગાન આપ્યા. વાજાં વગડાવ્યા. દિવ્ય વૈભવ-વિલાસ અને રત્નના વિમાન આપ્યા હતા. હવે અહીંયા શું, કયાં બેસો છો? દેવલોકની અપેક્ષાએ ગુણ યાદ પર પણ નહીં, નીચે! અને કદાચ પાટલા પર બેસતા હશો તો તે પચીસ વરસનો વારસાગત આવતો પાટલો? કે નવો હીરા-માણેક જડેલો? જવા દો. એ દિશામા વિચાર શૂન્યતા છે એટલે કર્મનું અહીં ધરાસર અપમાન લાગતું નથી; અને કચરાપટ્ટી સંસારને વધાવી લો છો. આવી સ્થિતિ અનંતાકાળથી ચાલી રહી છે. એથી સુજ્ઞ જીવ સમજે છે કે આ સંસારવાસ કારમો! માટે જ આ સાધુપણું એજ આદરવા યોગ્ય છે.

આચાર્ય મહારાજ શિખીકુમારને કહે છે. 'તું એની ભાવના રાખે છે તે યોગ્ય છે! સાધુપણું જ રાખવા લાયક છે. સંસારવાસ નહિ. તને આ ભાવના થઇ, એ સરસ થયું; પણ સમજજે કે એ ઘણું દુષ્કર! હવે દુષ્કરતા બતાવે છે!'

ત્રણ રસ્તા:- પહેલી વાત કહી તેનાથી સંસારવાસ ભયાનક લાગે છે! સંસારવાસની કુટિલતા સંસાર બાળવી બેસી રહેવા માટે? પૈસા હાથમાં લેતાં! સારૂં રૂપ જોતાં? મૂર્ખાઈ નહિ? હૈયે શું અલિપ્તતા દેખાય છે? ના, એ તો કંઈ દેખાતું નથી. એટલે સંસારવાસ ભયાનક સમજવા છતાં હજી એ ત્યજવાની પાછળની વાત કઠિન લાગે છે. તે લેવાય એમ નથી, તે બન્નેની વચ્ચેનો રસ્તો લેવાનો. દા. ત. કોઈ નગર જવાના બે રસ્તામાંથી 'કોઈ કહે કે એક રસ્તો એવો. છે કે તે ટુંકો છતાં એના પર કાંકરા બહુ આવે છે બીજો રસ્તો એથી લાંબો અને ઓછા કાંકરાવાળો છે. ત્રીજો તો વાઘ-વરૂનો, વનનો માર્ગ છે.' તેમ અહિં કાંકરાવાળો માર્ગ તે સાધુપણાનો, તે ટૂંકો છે. વચલો માર્ગ તે દેશ વિરતિનો છે, અને ત્રીજો વાઘ-વરૂનો માર્ગ સંસારવાસનો છે એ ત્રીજો માર્ગ ન ગમતો હોય તો વચલો માર્ગ તો લેવાય કે નહિ? એ જો લેવાય તો ગૃહસ્થપણું પણ ગુણોથી એવું સુશોભિત બનાવાય, દેવગુરૂની ભક્તિના પ્રકારોથી એવું રળીયામણું બનાવાય કે તેમાં આગળ વધતાં સર્વ વિરતિ માર્ગ ઝટ હાથમાં આવી જાય ત્યાં આત્માને ગુણોથી ઝગમગ પ્રકાશિત કરાય દેવગુરુની ભક્તિના અનેક

પ્રકારોથી જીવન રળીયામણું બનાવાય! પછી હાલતા ને ચાલતા જડ પદાર્થની માયા પાછળની વાતો નહીં ચાલે. જીવ એનાથી વિરામ પામી ગયો. મદ, મત્સર, ઇર્ષ્યા, અસૂયા કંઈ નહીં. એ તો ઢેડ-ભંગીના કામ! હું તો ઊંચા સ્થાનમાં જન્મ્યો છું. બહુ ધન-ખાન-પાન વગેરેની ચિંતા એ તો અનાર્ય અધર્મીનાં કામ! હું તો આર્ય છું, ધર્મી છું.... આવી આવી માનસિક યોજના કરી પાપની ઘણી ઘણી પ્રવૃત્તિ બંધ કરી દે એટલે જીવનનો અમુલ્ય કાળ જે વેડફાઈ જાય છે વાત ને વિકથામાં! બીનજરૂરી દુનિયાદારીની પ્રવૃત્તિઓ વધારવામાં! શોખ ને મોજમાં! એ બધાં સંસારવાસના ખેલ છે. જેને સંસારવાસ ગમે છે તેના તો એ ખેલ છે. જેને સંસારવાસ ગમતો નથી, તે તો દાનશીલ તપના કાર્યો, સામાયિક ને નવકારવાળી, જ્ઞાન ને ધ્યાન એવું એવું કરવાવાળો હોય છે. એના મનમાં એવા પવિત્ર સુકૃતો રમતા હોય છે. એને જરા ફુરસદ મળી કે નવકારવાળી હાથમાં હોય! ધર્મનું પુસ્તક પાનું હાથમાં! પૈસાની જોગવાઈ થઈ કે સાત ક્ષેત્રના, દયાના દાનના કામ થવા માંડે. સંસારવાસની પ્રીતિવાળાને તો આમદાની થઈ કે વટમાં મદમસ્ત હોય. આવડે છે જીવનનું કામ હિસાબસર બનાવતાં? ના; રેઢિયાળ! જગતમાં જુઓ, જ્યાં ઉચ્ચ સંસ્થા બની ઉચ્ચ કંપની બની, ઊંચી પેઢી થઈ, કે એની કાર્યપદ્ધતિ ચોક્કસ અને ઉચ્ચ કોટિની બનાવાની! તો માનવ જીવન જેવા ઉચ્ચ જીવનમાં સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓનો કાર્યક્રમ કેમ ઉચ્ચ કોટિનો ન હોય? કેમ સંસારવાસના

રસિક ખેલ મિટાવી ઉંચી દાનાદિ ધર્મની, તત્ત્વચિંતન-તત્ત્વચર્ચાની, પરમાત્મભક્તિ-ધ્યાનની પ્રવૃત્તિઓ ન ઝગમગે ?

પ્રકરણ-૨૫

સાધુ જીવનની દુષ્કરતાઓ :—

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજે શિખીકુમારના બોલ પરથી ભવવિરાગી પરખી લીધા, એને એટલે યોગ્ય અવસર જાણી સ્વીકારી લેવાનું નક્કી કરે છે; પણ એને ચારિત્રની કઠિનાઇ બરાબર સમજાવી દેવા કહે છે,—

'જો મહાનુભાવ ! તને સાધુ બનવા યોગ્ય જે ગુણો કહ્યા એમાં બીજા ગુણોથી રહિત હોય એવાઓ ઉપસંપન્ન થવા, પોતાની જાત સોંપી દેવા તૈયાર છે, એટલા માત્રથી અહીં સ્વીકારવામાં આવતા નથી. તારૂં મન બરાબર છે, કે આવા સ્વભાવે **નિર્ગુણ એવા આ સંસારમાં શ્રમણ-પણું સાધુપણું જ લેવું.** પરંતુ એ સમજજે કે એ દુષ્કર છે; દુ ખે પાળીશકાય એવું છે.' આચાર્ય મહારાજે બીજા ગુણોની ય આવશ્યકતા ય બતાવી; ઉપરાંતમાં બીજી પણ કેટલી ય દુષ્કરતા કહેવા ઇચ્છે છે. સાધુપુરુષ છે, બીજાને ઠગે શાના ? માલ જેવો છે તેવો બતાવે છે, તેવો જ ઓળ-ખાવે છે. પણ શિખીકુમાર ઠગે એમ નથી. એ સમજે છે. કે **મહાલાભની** પ્રક્રિયામાં કઠિનાઇ તો હોય જ એમાં ઠગવાનું **શું ! એમાં તો આત્માનું** ઓજસ વધે છે. આચાર્ય મહારાજ

કહે છે. **'જો સમસ્ત ચારિત્ર જીવનના કાળ માટે શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે સમાનતા રાખવાની હોય છે,'** જે આપણે દુનિયાના નાના પ્રસંગોમાં કોઈના તરફ પ્રતિકૂલતાને અવરોધ ઉભા કરતા હતા, પણ તે હવે ચારિત્રમાં મોટામોટા પ્રસંગોમાં પણ સામા પર અરુચિ અવરોધનું નામનિશાન ઉભું કરવાનું નહિ. કોઈના પ્રત્યે આપણે પ્રતિકૂલ વર્તવાનું નહિ. અરુચિ દ્વેષ, દુગુંણ પ્રત્યે હોય. પણ જીવ તરફ કંઈ નહીં આ પહેલી મોટી વાત કરી,–**દિલ સાધુ થાય તો, ચારિત્ર પળે.** ધ્યાન રાખજો, જાહેર વ્યક્તિ થશો, ઘણાના સંસર્ગમાં આવશો, અનેક ઘેર ગોચરી જવું પડશે, અનેક પ્રકારના માણસો મલશે, સન્માન કરનારા કે અપમાન કરનારા મળશે, પણ એના પ્રત્યે હૈયામાં પ્રેમ–દુર્ભાવ નહિ થાય. ધર્મલાભ ! કહીને ચાલતા થવું પડશે. ન કોઈ શત્રુ પર અણગમો કરવાનો, કે ન પૂર્વના સ્નહી સજ્જનને પણ પોતાના માનવાના ! 'આ મારા સગા છે, તો એ ઉંચા આવો, સંસારમાં સુખ માટે આમ કરો.' એ નહિં ! 'મારે તો આખું જગત મિત્ર. એ માટે આખા જગતનું આત્મ–હિત થાઓ.' તે સિવાય મિત્રમંડળ કે સ્નેહી સંબંધીને પોતાના માનવાનાં નહીં. એનું જે થતું હોય તે એ જાણે. એવી રીતે રહીને હિંસાની વિરતિ બરાબર પાળવાની. અહિંસા એટલે હિંસાથી સર્વથા આઘા રહેવાનું. આમ વિશ્વના સમસ્ત જીવ પ્રત્યે સમભાવ રાખીને, વિચારવાનું 'નાના કે મોટા, ત્રસ કે સ્થાવર, કોઇ પણ જીવની હિંસા હું ન કરું. જીવનની સગવડ સચવાય કે ન સચ-

વાય, અગવડ વેઠીને પણ જીવદયા જ પાળવાની; હિંસા નહિ કરવાની.'

મેતરાજ મુનિને સોનીએ પૂછ્યું કે—'જવલા લાવો. હમણાં જ અહીં એરણ પર જવલા હતા તે કયાં ગયા?' મુનિ જાણતા હતા કે પક્ષી ચણી ગયા છે. વાત કહેવાય નહિ ! અરે, આ તો સાધુ અવસ્થાની વાત છે. પણ શ્રાવકપણામાં સુદર્શન શેઠને રાજાએ પૂછ્યું કે 'આ રાણી અભયા કહે છેકે તમે અયોગ્ય વર્તાવ કર્યો છે. તમારે શું કહેવું છે?' સુદર્શન શેઠ અખંડ બ્રહ્મચારી છે; શુદ્ધ છે. પણ વિચારે છે, 'રાણીનું નામ ન લેવાય ! કેમકે રાજા રાણીને સજા કરે !'

'કોઇના દુઃખમાં આપણે નિમિત્ત ન થઇએ !' એ કયાં સુધી સાચવવાનું ? ખોટા ફજેત થઈ શુળીએ ચઢવાનો અવસર આવ્યો ત્યાં સુધી સુદર્શન શેઠે સાચવ્યું. બીજા જીવને દુઃખ પડે એવો અક્ષર કાઢવો નથી ! કહે તો વાત માન્ય થાય એવી હતી;

પણ સમશત્રુ-મિત્રભાવ

જેમ બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું તેમ અહિંસા પણ પાળવાની.

નગરની વચ્ચે થઈને ચાલ્યા શુળીએ ! કોઇ બોલનારા હશે કે 'જોયો મોટો ધર્મ કરનારો ? પેઠો રાણીવાસમાં !' ગમે તેમ, પણ પોતે ચલિત થવાની વાત નહિ. મોક્ષમાર્ગનું પાલન કયાં મળવાનું હતું ? શ્રાવકપણે આ, તો

સાધુપણામાં તો હોય જ ને ? સૂક્ષ્મ પણ હિંસા નહિ. મનથી ય નહિ. અનુમોદના પણ નહિ.

(૨) કોઇ વાર જૂઠું વચન પણ ન બોલાઈ જાય તેને માટે પણ તકેદારી ! એ માટે, સતત્ જાગ્રતિ–સાવધાની રાખવાની. અપ્રમાદી રહેવાનું, સત્ય વચની બનવાનું, સૂક્ષ્મ પણ અસત્ય ત્યજવાનું.

(૩) દાંત ખોતરવાની સળી પણ ઘણીએ આપ્યા વગર ઉપાડવાની નહીં, આ મર્યાદાએ અદત્તાદાન ત્યાગનું વ્રત.

(૪) અબ્રહ્મનો નિરોધ,–એટલે મન-વચન-કાયાથી મૈથુન ન સેવું, ન સેવરાવું, સેવનારને ન અનુમોદું, એમ ત્રિવિધે ત્રિવિધે બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું.

(૫) પરિગ્રહ કંઈ જ રખાય નહિ માત્ર વસ્ત્ર-પાત્ર ને સંયમના ઉપકરણ પાસે રખાય. એમાં પણ માનસિક ઘણી જ નિર્મમતા રાખવાની.

(૬) ચારે પ્રકારના આહારનો રાત્રે ખાવાનો ત્યાગ. દિવસના ભોજનમાં પણ, ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન, ને એષણાના દોષોથી રહિત આહાર લાવવાનો, અને લાવીને સંયોજનાદિ પાંચ દોષ રહિત વાપરવાનું. બહારથી તો નિર્દોષ લઈ આવ્યા, પણ 'લાડુ ઠીક આવ્યા છે, તો લાવો ટેસથી વાપરીએ!' એમ રાગ, પ્રશંશા ને થઈ તો અંગાર દોષે દોષિત થઈ જાય. શું આ ? આખી નદી તરી જના-

રાને કાંઠે આવીને ઝૂડવા જેવું થાય. શાસ્ત્રો સાધુને કહે છે, 'મહાનુભાવો! ધ્યાનમાં રાખજો આહાર વાપરવા બેસતાં પહેલાં. આ નિર્દોષ ગોચરી લઈ આવ્યા તે તો ઘણો સાગર તરી ગયા. પણ હવે જ આ પરીક્ષાકાળે ખાબોચીયા પાણીમાં લપસી ન પડતા. સંકટનો કાળ છે એ સમજી રાખજો. કેમકે ઇન્દ્રિયોનો સીધો સંપર્ક થવાનો. ત્યાં લડવું કઠીન છે.'

જ્ઞાતા અધ્યયનમાં પ્રસંગ આવે છે, એક શેઠના ઘરમાંથી ચોરો ધનમાલ અને શેઠની છોકરીને ચોરી જાય છે. શેઠ તરત પોતાના ચાર છોકરાઓ અને કોટવાળો સાથે ચોરની પૂંઠે દોડે છે, શેઠે સિપાઇઓને કહ્યું છે કે–' તમે મારી છોકરી પાછી લાવી આપો અને એમાં વચમાં જે ચોરાયેલો માલ પાછો લાવો તે તમારો. પણ સિપાઈઓ એથી માલની લાલચમાં પડી માલ લઇ લઈ ધીમા પડવા લાગ્યા ત્યારે શેઠે ગભરાઈને પોતાના ચાર છોકરા સાથે જંગલમાં પુત્રી ઉપાડી જતા ચોરની પૂંઠે જોરથી દોડવા માંડયું. બહુ આગળ જતાં એ ચોરને લાગ્યું કે 'હવે પકડાઇ જવાશે, અને આ વાણીયાએ કસીને પૂંઠ પકડી છે, પણ એના હાથમાં છોકરી તો ન જ જવા દઉં. બતાવી આપું એમને.' એમ વિચારી એણે છોકરીનું ડોકું કાપી લઇ ધડ પડતું મૂકી દોડવા માંડયું. અહીં શેઠ અને છોકરા ધડ પાસે આવ્યા અને જોતાં જ વજ્રઘાત પામી અટકી ગયા! મનને થયું 'અરેરે! કેવો જુલ્મ! કદાચ અમે બહુ ન

દોડ્યા હોત તો આ છોકરી ચોરને ત્યાં કમમાં કમ જીવતી તો રહી શકી હોત ?....'

જુઓ કે ભવિતવ્યતા શું કામ કરે છે? શેઠે સારા માટે કર્યું છતાં પરિણામ ઔર ભયંકર આવ્યું ! શેઠ અને ચોરની વચમાં બિચારી છોકરીએ પ્રાણ ગુમાવ્યા પૂર્વે કરેલાં કર્મ ભોગવ્યા વિના ચાલતું નથી, અને એ કર્મનું ફળ નીપજવામાં વિચિત્ર સંયોગો નિમિત્ત બની જાય છે ! વહેલી પ્રભાતથી ઠેઠ બપોર સુધી ખૂબ દોડ્યા હોવાથી શેઠ અને છોકરા થાકી ગયા છે. એમાં પાછું છોકરી મરવાથી હિંમત ભાંગી ગઈ છે. હવે ભૂખ્યા ચાલવાની હામ નથી. ત્યારે, ન ચાલે તો ત્યાં ભયાનક અટવીમાં અને તપતા મધ્યાહ્નમાં રહેવાય એમ નથી, પણ તો પછી ત્યાં ખાવું-પીવું શું ? નથી ત્યાં ફળફળાદિ, કે નથી ત્યાં પાણી પણ ! એટલે શેઠ બીજો ઇલાજ ન દેખતાં અવસર વર્તીને છોકરાઓને કહે છે,

'જુઓ, અહીં બધાને ય ભૂખે મરવાનો અવસર આવ્યો છે. માટે એમ કરો, હું તો હવે ઘરડો થયો છું, તે હવે મારે આમે ય કાંઈ વધારે જીવવાનું નથી. અને દુનિયા ય મેં ઘણી જોઈ લીધી છે. તમારે બહુ જીવવું છે, ને સંસાર-સુખ જોવાનાં છે. માટે તમારે તો બચવું જોઈએ. પણ ભૂખ્યા શી રીતે બચશો ? માટે હું જીભ કચડીને મરું છું. પછી તમે મારા લોહી-માંસનો ઉપયોગ કરી ભૂખ તરસ મિટાવી ઘર ભેગા થજો'

છોકરા ડાહ્યા છે, ઝટ પોકારી ઉઠે છે 'હાય ? બાપુજી

હોય? આ શું બોલ્યા? તમે અમારા પરમઉપકારી, અને શું અમે તમને ખાઇ જઇએ? અમે મરીએ તે હા, પણ આવું રાક્ષસી કૃત્ય નહિ કરીએ.'

મોટો છોકરો કહે છે, 'એમ કરો હું મરું છું, તમે મારા શરીરનો ઉપયોગ કરી ઘરે પહોંચો....' એમ બાકીના ત્રણ છોકરા પણ દરેક પોતાનો ભોગ આપવા તૈયાર થાય.

છેવટે ડોસાએ રસ્તો સુઝાડ્યો. 'જુઓ આ છોકરીનું ધડ છે. આમે ય તે મરી છે, અને આપણે મરવા જેવા કટોકટીના અવસર ઉપર ઉભા છીએ. તો આ ધડનો ઉપયોગ કરી લઇએ.' છોકરાઓને પણ બેન પરના અથાગ પ્રેમને લઇને આ વસ્તુ રુચતી તો નહોતી, પરંતુ ન છૂટકે માની વાપરવા બેઠા. શું એમ કરવામાં હોંશ હતી? માંસાહારી દેશ હશે છતાં આ માંસ ખાવામાં સ્વાદ આવતો હતો? ત્યારે ખાતાં ખાતાં વાર લગાડી હશે? ના, ના રે ના, આમાંનું કશું જ નહિ. ઉલટું મનને એમ થતું કે આવો ઘોર અવસર કયાંથી આવ્યો કે 'આ પાપી શરીરને આમ પોષવું પડે છે! હવે જેમ તેમ પતાવી, જલદી આપણું ઘરે પહોંચવાનું કાર્ય કરી લઇએ....'

બસ, આ રીતે સાધુએ શરીરને નિર્દોષ આહારથી પોષવાનો છે. એમાં આહાર નિર્દોષ લાવ્યા પછી રાગાદિ દોષો ન થાય એ જોવાનું છે. એમ સમુદ્ર તરીને કાંઠે ન ડૂબવાનું છે, વળી ગોચરી લાવે તે પણ પરિમિત! તેય ગોચરી રાખી ના મૂકે. હજી આગળ જુઓ :—

બીજું ચારિત્ર જીવનમાં આ કરવાનું :—

(૭) પાંચ સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિની અખંડ ઉપાસના કરવાની તે ચારિત્રની માતા ગણાય.

પ્ર૦—સમિતિ ગુપ્તિ એ પ્રવચન માતા કેમ ?

ઉ૦—જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન નથી આવ્યું ત્યાં સુધીનું છદ્મસ્થ ચારિત્ર એ બાળ જેવું છે ! ભલે મોટા મહર્ષિ દુનિયામાં ગણાતા હોય ! મોટા તપ કરતા હોય, પણ એમનું ચારિત્ર બાળચારિત્ર જેવું ! બાળને માતા જોઈએ. માતાની નિશ્રામાં બાળક હોય તો તે મોટું થાય, ને જીવવા પામે. માતાથી આઘું રહે તો ફેંદાઈ-પિખાઈ જાય ! મોટું ન થાય; મરી જાય ! તો મહર્ષિ પણ જો સમિતિ ગુપ્તિ-રૂપી માતાની પરવા મૂકી દે, તો એમનું પણ ચારિત્ર ઘવાઈ જવામાં વાર ન લાગે. માટે આ પણ સતત્ જાગ્રતિની કડક ઉપાસના સાધુ-જીવનમાં કરવાની છે.

(૮) એવી જ પાંચ મહાવ્રતની ભાવનાઓ; તેનું સતત રટણ જોઈએ, પાલન જોઈએ. એવી રીતે.

(૯) બાહ્યતપ, ને અભ્યંતરતપ, તે પણ નિરંતર કરવો જોઈશે ! આટલેથી પતતું નથી ! પણ પછી ય,

(૧૦) અનેક પ્રતિજ્ઞાઓ-નિયમો-બાધાઓ લેવી પડશે. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવના અનેક અભિગ્રહ કરવા પડશે.

(૧૧) સ્નાન જિંદગીભર નહીં કરાય.

(૧૨) ભૂમિશયન ને કેશ લોચના કષ્ટ સહન કરવા જોઈશે.

(૧૩) શરીરની શોભા શુશ્રષા નહિ કરાય. સાધુ જીવનના એક મહાન અંગભૂત નિઃસ્પૃહત્વને ટકાવવા માટે પોતાના શરીરની પણ બરદાસ્ત કરવાની સ્પૃહા સરખી નહિ જોઈએ, તેમ ચારિત્રના બીજા મહાન અંગભુત બ્રહ્મચર્યના શુદ્ધ પાલન અર્થે શરીરની શોભા કરવાનું નહિ જોઈએ.

'વિભૂસા, ઇત્થીસંસગ્ગો, પણીઅં રસભોયણું'

વિભૂષા, સ્ત્રી સંસર્ગ અને ઘી–દૂધ વગેરે રસથી નીતરતું ભોજન–આ ત્રણ આત્મગવેષીને, બ્રહ્મચારીને તાલપુર ઝેર જેવા છે. શરીરની સેવા બરદાસ્તથી પછી બીજી તૃષ્ણાઓ જાગે છે. અને શોભા વિભૂષાથી સ્ત્રીઓનાં આકર્ષણ કરવાનું મન રહે છે, તે કામ પ્રેરક બને છે. તૃષ્ણા અને કામવાસનાને સ્થાન મળે, પછી ચારિત્રના કેટલા બધા બેહાલ થાય !!

(૧૪) જો ચારિત્રમાં અહંભાવ પણ ન ચાલી શકે. તે માટે સદા ગુરુઆજ્ઞાને પરાધીન રહેવું પડે. ભૂતકાળની તપજ્ઞાનાદિ બીજી ધર્મસાધનાઓ નકામી ગઇ એનું એક મહાન કારણ સ્વચ્છંદ વૃત્તિ હતી. તે હવે જો હંમેશને માટે ગુરુઆજ્ઞાની પરતંત્રતા સ્વીકારાય તો જ સ્વચ્છંદ વૃત્તિ નાશ પામે; અને પછી સાચી મોક્ષમાર્ગની ઉપાસના થાય. આજ કઠીન છે. કેમકે જીવ મહાન કષ્ટો વેઠવા તૈયાર હોય છે,

પણ પોતાનો અહંભાવ, પોતાની રુચિ, ને પોતાનો મત મૂકવા તૈયાર નથી થતો.

(૧૫) સાધુ-જીવનને દીપાવવા અને એમાં વધુ ને વધુ સાત્વિક બનવા માટે ક્ષુધા, તૃષા, ઠંડી, ગરમી, ડાંસ, આક્રોશ, વગેરે બાવીસ પરીસહોને જીતવા જોઈએ. આનંદપૂર્વક, ચિત્તની નિર્મળ સમાધિપૂર્વક એને સહી જ લેવા જોઈએ. એ સતત સહ્યા કરવાનો અભ્યાસ જોઈએ.

(૧૬) એથી આગળ, અવસરે દેવતાઈ પણ ઉપદ્રવ આવે તો તેના પર વિજય મેળવવો જોઈએ, એટલે કે એનાથી પોતાની ધીરતા-વીરતાને જરા ય ખંડિત ન થવા દેવી જોઈએ. અને પોતે એને સમાધિ સમતા અને શુભધ્યાનમાં સ્થિર રહી સહી લેવા ઘટે.

(૧૭) આવા સાધુજીવનને નભાવવા શરીરને ટકાવનાર આહાર તો જોઈશે, પરંતુ ત્યાં પણ માધુકરી ભિક્ષાચર્યાથી મળ્યા-ન મળ્યા કે કમ મળ્યા પર નભાવવું જોઈએ

(૧૮) આચાર્ય મહારાજ કહે છે, 'તને બહુ શું કહીએ?' સાધુ-જીવનમાં અત્યંત દુર્વહ અને મહાપુરુષોએ વહન કરેલા અઢાર હજાર શીલાંગના ભારને થાકયા-કંટાળ્યા વિના અખંડ ધારાએ ઉપાડયે જવું જોઈએ. એટલે, એમ સમજ કે,

*

ચારિત્રધર્મને ઉપમાઓ :—

જીવનભર આ ચારિત્રધર્મ પાળવો એટલે માત્ર બાહુ વડે મહાસમુદ્ર તરવા જેવું ભીષ્મ કાર્ય છે, નિઃસ્વાદ રેતીના કોળીયા ખાવા જેવું છે; અણીદાર તલવારની ધાર પર ચાલવા જેવું છે, સારી રીતે આહુતિથી ઊંચી જતી અગ્નિની જ્વાળાઓને હાથેથી નીચે પાડવાં જેવું આ કાર્ય છે, સૂક્ષ્મ પવનથી કોથળાને ભરવા જેવું છે. ભારી ગંગા પૂરના સામે પ્રવાહે તરવા જેવું છે, મોટા મેરુ પર્વતને તોલવા જેવું એ દુષ્કર કાર્ય છે, એકલે હાથે હયદળ–ગજદળ–રથદળ–પાયદળ એ ચતુરંગી સેનાને જીતવા જેવું છે, સામસામી ભમતા અર્ધ ચક્રના ઉપરની રાધા (પુતળી) ને વીંધવા જેવું છે. પૂર્વે કદીય નહિ વરેલી ત્રિભુવન જય પતાકાને વરવા જેવું છે. શ્રમણપણું, સાધુપણું આ ઉપમાએ દુષ્કર છે.

ગુરુ મહારાજની વાણી સાંભળીને શિખીકુમાર કહે છે, 'ભગવંત, આપે જે કહ્યું તે બરાબર છે. કિંતુ સંસારના ભયાનક સ્વરૂપને જાણ્યા પછી એવા સંસારના વિયોગ માટે તૈયાર થયેલા જીવને સંસારનો ઉચ્છેદ કરનારૂં સાધુપણું કાંઇ જ દુષ્કર નથી'

આચાર્ય ભગવંત કહે છે. 'બરાબર એમજ છે. છતાં તે જ સંસારનું ખરાબ સ્વરૂપ નજરે દેખાવા છતાં પૂર્વના અનેક ભવોથી ચાલી આવતી વાસનાઓ જીવને મુંઝાવી દે

છે, મોહમૂઢ કરી દે છે. મોહમૂઢ થયેલો તે જીવ પછી તો સંસારના ખરાબ સ્વરૂપને ય વિચારતો નથી, અને અકાર્ય કરવાથી બગડતા પોતાના ભવિષ્યની ય પરવા કરતો નથી ! તેમ, નથી તે ઉપદેશને માનતો, કે નથી તે ગુરુને આવકારતો ! પોતાના ઉત્તમ કુળ સામું પણ જોતો નથી, અને ધર્મમર્યાદા પણ પાળતો નથી ! વળી નથી તો તે અપયશથી બીતો, કે નથી તો તે નિંદાથી બચતો ! મોહમૂઢતાને લીધે આ બધા તરફ આંધળીયા અને આંધમિંચામણાં કરીને બધી રીતે એવું એવું આચરે છે કે જેથી તે આ લોક અને પરલોકમાં એક માત્ર કલેશનું ભાજન બને છે. માટે જ મહાનુભાવ ! એવા મૂઢ કરનારા મોહને પહેલાં હણવા જેવો છે.'

શિખીકુમાર બોલ્યો, 'ભગવન્ ! **મોહને પણ હણવાનો ઉપાય આ ચારિત્રપાલન છે.** ત્યારે કાર્ય શરૂ કર્યા વિના તો માણસ ફળસિદ્ધિ કયાંથી કરી શકે ? કાર્ય પ્રારંભ કર્યો હોય તો હજી ય ફળ નીપજવાની સંભાવના છે. અથવા એમ કહેવાય કે સાચા ઉપાયને પ્રાપ્ત કર્યા પછી કાર્ય નિઃશંક સધાય છે. મોહને હણી નાખવાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવાનો ઉપાય આજ છે કે આપશ્રીની પાસે ચારિત્ર લેવું જ છે. બીકણ જીવો પણ ઝાઝના સુકાનીની હોંશિયારીથી મોટા સમુદ્રને તરી જાય છે.

'અને, બીજી પણ વાત એ છે કે અલ્પ-પુણીયાને કુશળ બુદ્ધિ થતી નથી. કુશળ બુદ્ધિ કહો, સદ્બુદ્ધિ કહો, એ

પુણ્યવાનને જ જાગે છે. સદ્બુદ્ધિ જાગ્યા પછી પણ પુણ્યની ખામી હોય તો આવા સકલગુણસંપત્તિસંપન્ન ગુરુમહારાજનો લાભ થતો નથી. એનું ય મહાપુણ્ય હોય તો એવા ગુણસંપત્તિઓવાળા ગુરુદેવ મળે છે. મારે એવાં મહાભાગ્ય જાગ્રત થયા છે. તો ભગવંત મારા પર કૃપા કરો.

પ્રકરણ-૨૬

શિખીકુમારનો સમર્પણ ભાવ

વિજયસિંહ આચાર્ય મહારાજ પાસે શિખીકુમાર સચોટ પ્રતિબોધ પામ્યો છે. એટલે ઘણી કઠિનતા જાણવા સામે છેવટે એણે માગી લીધું કે 'ભાગવાન! ચારિત્રની મહાકઠિનતામાં પાર પડવા માટે આત્માને બળવાન બનાવી જે મોહનો નાશ કરવાની જરૂર છે. તે પણ વસ્તુ સાધુપણામાં શક્ય છે. **મોહના ઘરમાં તો મોહનો બહુ ધીમે ધીમે નાશ કરવાનું થાય.** સાધુપણાના સંયોગમાં સારી રીતે થઈ શકે. પ્રયત્ન કર્યો હશે તો ફલ આવવાનો સંભવ રહેશે. પ્રયત્ન વિના ફળની આશા કેમ રેખાય? અહીં તો આજ પ્રયત્ન છે કે આપની પાસે સાધુપણું અંગીકાર કરવું. એમાં કદાચ અમે એવા બહાદુર ન હોઈએ, તો પણ શૂરા ખલાસી જેમ ફાયરને પણ વહાણમાં બેસાડી પાર ઉતારે છે, તેમ અમે પણ આપ શૂરાની સરદારી નીચે ભવનો પાર કરીશું.

ખરી વાત તો એ છે કે અલ્પ ભાગ્યવાળાને ધર્મબુદ્ધિ જ થતી નથી ખાસ ધર્મબુદ્ધિ થાય છે તો માનવું કે પુણ્ય વધી રહ્યું છે. ઘણો ઉપદેશ સાંભળવાનો હતો. **અંતરમાં બોધ ન જાગતો હોય તે સમજવું કે પુણ્ય બહુ અલ્પ છે.** પણ પાપનો ક્ષય વર્તી રહ્યો છે. વળી બોધ જાગવા છતાં ચારિત્ર લેવાના ઉલ્લાસ ન જાગતા હોય તો ય પુણ્યની ખામી ગણાય. એવી સ્થિતિ પોતાના આત્માની દેખાય ત્યાં પોતાનું પુણ્ય વધારવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. પુણ્ય શી રીતે વધે?

પુણ્ય કેમ વધે?:—

એ વધારવાનો ઉપાય, દેવગુરુની ખૂબ ખૂબ સેવા સિવાય બીજો નથી. આજે પૂછો 'શું કરો છો?' કહેશે કે "ધર્મ નથી સૂઝતો એટલે પાપકર્મ કરીએ છીએ." તો શું એનાથી પાપ વધવાના કે પુણ્ય? પાપ! તો અહીં તો નહિ પણ ભવિષ્યમાં ય ધર્મ મળશે? એ વખતે ધર્મ સૂઝશે? આજ સુધીમાં જે કોઈ આત્માને ધર્મ સૂઝયો છે, તે સહજભાવે નથી સૂઝયો; ઠીક છે. શાસ્ત્રમાં નિસર્ગનો સમ્યક્ત્વ પ્રકાર કહ્યો છે કે જેમાં આત્માના કર્મની સ્થિતિ બાહ્ય નિમિત્ત વિના પણ ઓછી થઈ જાય છે. તો પણ આંતરિક પુરુષાર્થ એને એવો જાગતો હોય છે કે મિથ્યાત્વ મોહનો ક્ષયોપશમ કરી શકે છે. મોટે ભાગે જગતના જીવોને બહારનું નિમિત્ત મળતાં પુરુષાર્થ જાગે છે, તો સમકિત પ્રગટ થાય છે. એટલે પુરુષાર્થ જગાડવો પડે છે. એ અદ્ધરથી પડે એવું

નથી બનતું ! માત્ર ભાવના ભાવ્યે સમકિત મલી જાય તેવું હોય તો કોણ લીલા લહેર કરતા કરતા એ સમ્યક્ત્વ ન લઈ લે? ત્યારે જો કહે કે 'પાપ વધી ગયું છે, તેથી ધર્મ સૂઝતો નથી !' તો પાપ ઘટાડવા માટે ધર્મ અહિં જ કરવો જોઈએ. પાપ ઘટાડવા દેવ-ગુરુની ભરપૂર સેવા કરવી જોઇએ ! આને માટે પુણ્યોદય હશે કે મને આ શુભ બુદ્ધિ જાગી ! આ અભિમાન કહેવાય ? ના, આ તો એના હૃદયનો ઇકરાર છે. સદ્બુદ્ધિ જાગવા બદલનો આનંદ છે, કે અનંતા ભવ ભ્રમણમાં બધુ મળે, ઠેઠ વીતરાગ પરમાત્માનું સમોવસરણ કે વિચરતા વીતરાગ પ્રભુ મળી જાય. પણ સદ્બુદ્ધિ જમાવવી મુશ્કેલ. શું ભગવાન આપણને પૂર્વે નહી મલ્યા હોય ? મલ્યા હશે, પણ ફોક ! કેમકે સદ્બુદ્ધિ જ નહોતી. ભગવાનની વાણી સાંભળતા હતા, પણ એ તો ભગવાનની વાણી જ એવી કે એનો શ્રોત્રેન્દ્રિયને ટેસ લાગી જાય. પણ ત્યાં સદ્બુદ્ધિથી થવી મુશ્કેલ હતી. 'આજે એ સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ જો પુણ્યમાં કમીના હોય તો,' શિખીકુમાર ગુરુ મહારાજને કહે છે કે 'એમાં આપ જેવા સકળ ગુણે સંપન્ન ગુરુ મહારાજનો સંયોગ થવો મુશ્કેલ છે.' આજે પશ્ચિમ દેશોમાં તત્ત્વ જાણવાની ભૂખ લાગી છે. તે ભૂખને તૃપ્ત કરવા કેઈ મુમુક્ષુઓ ઘર બહાર નીકળી પડે છે પણ સદ્બુગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત નથી થતો ! કયાંથી થાય? કુમાર કહે છે "એવા ગુણસંપન્ન ગુરુનો સંયોગ થવો, એ વિશિષ્ટ પુણ્ય પર અવલંબે છે. "માટે આપ મારા પર અનુગ્રહ કરો."

ગુરુ કહે છે, "વત્સ ! તારા પર અમારો અનુગ્રહ જ છે." હવે બીજું બોલાય એમ નથી. જે પરીક્ષા કરવી હતી તેમાં તો કુમાર પાસ થયો. સંયમ જીવનની જે કઠિનતા બતાવવી હતી તે બતાવી, પણ અહિં તો શિખીકુમાર કઠિનતા માટે પૂર્ણ તૈયાર જ છે. છતાં પણ આચાર્ય ભગવંત કહે છે :—

"**અમારી આ શાસ્ત્ર મર્યાદા છે**, કે જેને મહાવ્રત આપવા હોય તેને થોડા આગમાર્થ અર્થાત્ શાસ્ત્રોના પદાર્થો સમજાવવા જોઈએ. ચારિત્રની મૂળ ભૂમિકાને યોગ્ય શાસ્ત્રોનો માર્ગ કહેવો જોઈએ, વળી, આવશ્યક પણ શિખવાડવા જોઈએ. ત્યાર બાદ દીક્ષા આપી શકાય." આવી પદ્ધતિ જોઈએ જ. દુનિયામાં પણ એવી કેટલીક હાઈસ્કુલો, કોલેજો ને બીજી સંસ્થાઓ છે કે એમાં પ્રવેશ કરનારની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે, અને એ પાસ કરવા માટે એના ઉમેદવારને જુદી મહેનત કરવી પડે છે! પછી જ એ પ્રવેશ માટે યોગ્ય બને છે! જો દુનિયાની મામુલી સંસ્થાઓમાં પણ આ ધોરણ હોય તો પછી આ તો મહાન સંસ્થા છે. આ સંયમ જીવનની સંસ્થામાં પ્રવેશેલો આત્મા જગતને માટે આદર્શરૂપ અને ગુણોનો પ્રેરક બને છે. હવે એ આત્મા જો શાસ્ત્રજ્ઞાનથી સુસજ્જ ન હોય અને ચારિત્ર માર્ગમાં સુસ્થિત ન હોય, તો એ જગતને શું માર્ગદર્શન આપવાનો?

"આ સંસ્થામાં પ્રવેશ કરનાર આત્મામાં આવશ્યકનું જ્ઞાન વૈરાગ્યની પરિણતિ, અને પહેલા કહી ગયા તે સાધુ–

દીક્ષાની યોગ્યતાના ગુણો જોઈએ.” આચાર્ય મહારાજે શિખીકુમારને થોડાક દિવસનું રોકાણ આ માટે કહ્યું.

એના ઉત્તરમાં શિખીકુમાર કહે છે, “ભગવન્! મારો એવો આગ્રહ નથી કે આજને આજ મને ચારિત્ર આપી દો. આટલું આપ કહો છો તે મારા પર મહાન અનુગ્રહ છે. આપ કહો છો તેમ આપની પાસે રહી શાસ્ત્ર મર્યાદાનો અભ્યાસ કરીશ.”

શિખીકુમારના પિતાનું આગમન:—

આચાર્ય મહારાજ અને કુમાર વચ્ચે વાત ચાલી રહી છે ત્યાં શિખીકુમારના ઘરે, એના પિતા બ્રહ્મદત્તને ખબર પડી ગઈ કે શિખીકુમાર ક્યાંય—ચાલી ગયેલ છે. તેથી તરત જ તપાસ કરાવે છે. દિકરા તરફ જેટલા પ્રમાણમાં માતાને અણગમો છે એના કરતાં પિતાને પુત્ર પર કેઇ ગુણો પ્રેમ છે. મંત્રી જાણે છે કે પુત્ર ઘણો જ યોગ્ય છે. મંત્રીને પુત્રની જે યોગ્યતા દેખાય છે તે યોગ્ય જ છે કેમકે **પૂર્વના બે ભવોમાં શિખીકુમારનો જીવ ગુણની જબરજસ્ત આરાધના કરીને આવેલો છે.** ત્યાં ચારિત્ર જીવન લઈ શકેલ નહિ. પણ ઔચિત્ય, ક્ષમા, સમતા, વિશ્વમૈત્રી, વગેરે ગુણો તથા જિનેન્દ્રદેવ અને એમના શાસન પ્રત્યે અનહદ બહુમાન અને આરાધકભાવ કેળવેલ એવા કે પછી તો કેમ? તો કે ‘જાઓ સહજભાવે ઉત્તમતા! મંત્રીને ગમે તે રીતે સમાચાર મલી ગયા કે શિખીકુમાર નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં છે. એટલે તરત જ પોતે હાથણી પર બેસી અનેક પરિવાર સાથે ત્યાં આવે છે.

હવે એ ત્યાં ઉદ્યાનમાં શું જુએ છે! મુનિની આગળ કુમાર વિનયથી બેઠેલો છે; અને વાતમાં આકર્ષાયેલો છે. આ જોઈને મંત્રીને મનમાં શું થયું હશે? શું એમ કે જરૂરા-જરૂર છોકરો ઘેરથી નીકળીને મહારાજ પાસે બેઠો છે. નક્કી મહારાજે કયાંક ભૂરકી-બુરકી....?" મનમાં આવા વિચાર કર્યા પછી દિકરાને ઠપકારવાનું અને મહારાજને ઉઘડા લેવાનું કામ સૂઝે? કે, ખુશી થઈને મહારાજને પ્રણામ કરવાનું સૂઝે? મંત્રી હાથણી પરથી ઉતરીને મુનિની સામે પગે ચાલીને આવે છે.-આવીને તે આચાર્ય મહારાજને પ્રણામ કરે છે. આચાર્ય મહારાજ પણ ગંભીર સ્વરે 'ધર્મ-લાભની આશીષ આપે છે મંત્રી છે બુદ્ધિમાન. સમજેછે. 'નથીને પુત્રની ઈચ્છા થઇ હોય તોય તે અણુમ્રમજ્ઞ નથી. તેમજ સંસારત્યાગનો માત્ર પણ મોજમજાહનો પ્રલોભનવાળો માર્ગ નથી. પૈસા-ટકા, સ્ત્રી, વગેરે કોઈ લાલચ નથી. તેવી સ્થિતિમાં ગુરુએ ભોળવી લીધો એમ મનાય નહિ. મંત્રી અનુચિત બોલતો નથી. ગુરુ-મહારાજને પ્રણામ કરી બેસી જાય છે!

પ્રકરણ-૨૭

શિખીકુમારની પિતાને પ્રાર્થના

શ્રી સમરાદિત્ય કેવળી મહર્ષિ ત્રીજા ભવે મંત્રીપુત્ર શિખીકુમાર આચાર્ય મહારાજ સાથે ધર્મ કથામાં છે. ત્યાં

મંત્રી બ્રહ્મદત્ત આવી જવાથી, શિખીકુમાર પિતામંત્રીને કહે છેઃ **'હે પિતાજી! સ્નેહીજનની પ્રાર્થનાનો ભંગ નહિ કરનારા આપ મારી ય એક પ્રાર્થનાને પૂરો!'**

શું માગશે એ મંત્રીના ધ્યાનમાં નથી આવતું; માટે ભોળે ભાવે કહે છે : 'કહે, શું કહેવું છે? એક પ્રાર્થના શા માટે! મારૂં જીવતર જ તારે આધીન છે. તારા પર તો મારો એવો પ્રેમ છે કે મારૂં સર્વસ્વ તારા જ માટે છે. કહે, શું કહેવું છે?

એ વખતે આ કુમાર કેવા ડહાપણના બોલ કાઢે છે તે જુઓ! કહે છે કેવી રીતે? સહજ સ્વભાવથી. 'પિતાજી, આ સંસારના સ્વભાવના આપ સારી રીતે પરિચિત છો. હું આપને નવું શું કહું? આપ જાણો છો, અનુભવી છો.'

વાત ખરી છે. મંત્રીને પોતાની પત્નીનો અનુભવ છે. પત્ની પણ સંસાર છે, જગતના જીવમાત્રને અનેક પ્રકારના સંસાર છે. કોઈ ને ય કયા ઢંગનો! ને કોઈને કયા ઢંગનો! સંસારના કડવા અનુભવ કોને નથી?

તત્ત્વદર્શન :—

કુમાર પિતાને કહે છે, **'મનુષ્યપણું, અરે જ! દુર્લભ છે!** જલદી એ મલતું નથી. એક વાર હાથમાંથી સરી ગયા પછી જરૂર પડયે ભવના ભવ નીકળી જાય ને મનુષ્યભવ ન મળે. બીજું સ્નેહીસગામાં મોહી જીવ દીર્ઘ

જીવી ધર્મ ભૂલે છે. પરંતુ **સ્નેહીજનોના સમાગમ તો અનિત્ય છે.** મનુષ્યભવ જ્યારે આવી દુર્લભતાવાળો છે, ને સ્નેહીનાં સમાગમ પણ ચંચળ છે, ત્યારે ત્યાં છેવટે ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ તો બરાબર છે ને? તો કે ના, એ પણ ચંચળ છે. યૌવન પણ પુષ્પની માફક ક્ષણભંગુર છે. નવું આવે ત્યારે ખીલેલું દેખાય, અલ્પકાળ વિત્યો ન વિત્યો ત્યાં કરમાઇ ગયેલું થાય, અને એથી વધુ કાળ વિત્યો કે ઉકરડામાં નાખી દેવા જેવું બની જાય છે. એટલું જ નહિં પણ, યુવાવસ્થામાં જે ક્રૂર કામદેવ તોફાન મચાવે છે તે તો પરલોકનો ભયંકર શત્રુ છે; પરલોકમાં જીવને ખૂબ પીડે છે, કનડે છે. ત્યારે **ઇન્દ્રિયોના બીજા વિષયોના વિપાક પણ અતિ ભયંકર છે;** અને જેનો યથેચ્છ પ્રચાર જગતમાં કયાં ય રોકાઈ શકાયો નથી, તેવા મૃત્યુનો ભય સદા માથે ઝઝુમતો રહે છે.'

કેટલી વાતો એણે કરી દીધી? સંસારની જે વાતો જીવને ગમતી લાગે છે, તેનું ભયંકર સ્વરૂપ રજુ કરી દીધું! પિતાને તે પછી વિનંતિ કરે છે, 'જો પરિસ્થિતિ બધી ય આવી છે, તો પછી આપ મારા પર મહેરબાની કરો, તો હું આપની આજ્ઞા પામી આ જીવ લોકમાં **જે વીતરાગ પ્રણીત સાધુધર્મ છે, તેને સ્વીકારી મારા મનુષ્યપણાને સફળ કરી દઉં.'** એને મનમાં સચોટ વસી ગયું છે કે આ જીવનનું પરિણામ આવું છે કે, યૌવન કરમાઇ જવાનું! કામદેવ અને વિષયોના પરિણામ ભયંકર

નિવડવાના ! મૃત્યુની તલવાર જીવને ઉડાડી દેશે ! ફરી માનવભવ મળવો દોહિલો ! તો આવા જીવનમાં મને મારૂં મનુષ્યપણું સફળ કરી લેવા દે; અને ખરી સફળતા વીતરાગના સાધુપણા સિવાય શકય નથી. ધર્મના બીજા પ્રકારો સારા ખરા, પણ સમર્થ નહિં ! સમર્થ એક જ યતિધર્મ ! કેમકે જીવની સામે જે આ બધાં લક્ષ્મી, પ્રિયજનો વગેરેના હલ્લા છે. એનાથી આપણા આત્માને બચાવી લેવાનું, એ બધાથી ફારેગ થઈ સાધુ થવાય તો શકય છે. એટલે એણે ચારિત્રની જ્યાં વાત કરી મંત્રીને, ત્યાં મંત્રીની ધીરજ ખૂટી.

મંત્રીનો મોહ :—

પણ મંત્રી પાસે અનુચિત બોલવાની વાત નહિં એની આંખમાં આંસુ આવી જાય છે. પુત્ર પર અથાગ પ્રેમ છે. એ પ્રેમના યોગે, 'આ પુત્ર તો મારાથી વિયોગની રજા માગે છે, તે મારાથી સહન કેમ થાય ?' એમ એના દિલમાં સહેજ આવી ગયું, ને એ લાગણી આંખ વાટે આંસુ રૂપે બહાર પડી ! કંઠ રૂંધાઈ ગયો, ને ગદ્‌ગદ્‌ કંઠે કહે છે, 'કુમાર, તારી ઉંમર તો જો ! હજુ તો શરૂઆત છે, ભાઈ ! આ તારો કાંઇ યતિધર્મ માટે યોગ્ય કાળ નથી. તો આ શી વાત કરે છે ?' જે વાતમાં રસ ન હોય, જેની કિંમત ન હોય, તે માટે આમ જ બોલાય, કે હજી એની શી ઉતાવળ છે ? શું વહી ગયું છે ?....હજી વાર છે. જેને

મન કિંમત છે તેને લાગે કે 'હું પોતે જ મોડો પડ્યો ! પણ આને શા માટે અટકાવું ?'

શિખીકુમાર કહે છે, 'પિતાજી, **જેમ મૃત્યુને આવવા કોઈ અનવસર નથી તેમ ધર્મ માટે કોઈ અકાળ નથી.** મૃત્યુ ગમે તે સમયે આવી શકે છે, તો મૃત્યુનો સામનો કરનારો યતિધર્મ, તેના માટે કેમ ગમે તે અવસર ન ચાલે ? આજે હજી મારે મૃત્યુ નથી આવ્યું, બાકી કોણ કહી શકે કે આવતી કાલના ભવિષ્યમાં કંઈ નહિ થાય ? કોઈ ભરોસો નથી કે મૃત્યુ કયારે આવે. માટે જ કહ્યું કે,

'અકાલો નાસ્તિ ધર્મસ્ય !'– ધર્મને કોઈ અકાળ નથી.' આવી જ્યાં વાત કહી કે મંત્રી વિચારમગ્ન થઈ જાય છે ! વિવેકી છે, સમજદાર છે. **અવિશ્વસનીય જીવિતમાં ચારિત્ર ધર્મ માટે કોઈ અકાળ જ નથી.** એ વાત ધ્યાનમાં ન ઉતરે એવી નથી. તેમ પોતાના ઘરમાં જ જે જોયું છે તેમાંથી સમજાય એવું છે કે સંસારનો સ્વભાવ જ એવો છે કે એમાં યતિધર્મ જ યોગ્ય છે. અહીં જો કે મંત્રી મૌન થઈ ગયો, પણ એની સાથેનો એક **પિંગક નામે પરિચારક** આવેલો, તે નાસ્તિક હતો. નાસ્તિકને **ચાર્વાક** કહેવાય છે. જેની વાફ્ જેના બોલ ચારૂ=બહુ મીઠા લાગે ! પણ એ ધીમું હળાહળ હોં ! એ શું કહે ? આ;

પ્રકરણ-૨૮

નાસ્તિકવાદી પિંગકની અજ્ઞાન માન્યતા

નાસ્તિકની શિખામણઃ-

'જુઓ, ભૂલા પડતા નહિં ! ભોળા બનતા નહીં ! આત્મા જેવી વસ્તુ જ નથી ! ધર્મ તો ધતીંગ છે ! પુણ્ય પાપ કોણે જોયાં છે ! એટલા માટે જે અહીંયા મળ્યુ છે તેને ખાઓ, પીઓ, ને લહેર કરો ! નહિતર તો સુએ ખાઇ-પી નહીં શકો. મળ્યું છે તો મસ્તીથી ખાઓ ! કુટુંબકબીલા સાથે મજાહ કરો !' પણ આ નાસ્તિકની વાણી છે. ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે કે :—

આજના આસ્તિક ગણાતા પણ આવું બોલે છે ખરા ? 'હાજી તો નાના છો ! હમણાં શાના બેકાસણાં-બેસાણાં ?....ખાઓ-પીઓ !' આમાં નાસ્તિકતની ગંધ નથી લાગતી ? વિચાર આવે ખરો કે ધર્મ વિના કદાચ એ નાનડીઆ એમ જ દુર્ગતિના શરણે પડી જાય, ત્યારે એ બિચારાના કોઇ રખેવાળ ન મળે ? નાથ ન મળે ? કરુણ કોટિની રાડ ને ભુમમાં ભયંકર કાળ યાતનામાં પસાર ! આના તરફ આંખમિંચામણા થાય એટલે 'ધર્મની શી ઉતાવળ છે,' એમ થાય. પૂરો નાસ્તિક એમ કહે છે કે-'ધર્મની શી જરૂર છે ?' એવો નાસ્તિક અહીંયા ઝળકી પડયો ! 'અરે, કુમાર ! તું કયાંથી

ઠગાઈ ગયો? આ શું બધું તું કહે છે? જીવ! આત્મા! અરે ભલા! સમજ કે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ. આકાશ, એ પાંચ ભૂત સિવાયની છઠી કોઈ ચીજ નથી. શરીર પાંચ ભૂતનું પુતળું છે. બધું શરીર કરે છે. કોઇ જુદા આત્મા જેવી વસ્તુ જ નથી. તો પછી પ્રશ્ન થશે કે પૃથ્વીનું શરીર બન્યુ, તેમ પૃથ્વીનો ઘડો પણ બન્યો છે; તો કેમ તે શરીરની માફક બોલતો–ચાલતો નથી? એનો ઉત્તર એ છે કે ઘડો તો એકલી પૃથ્વી છે; પાંચ ભૂત નથી. જ્યારે શરીરમાં તો પાંચ ભૂત એવા ભેગા થયા કે એમાં એથી ચેતના આવે છે. એ પાંચ ભૂતોમાંથી એક આઘું પાછું થાય કે ચેતના નાશ પામી જાય. તેને લોક કહે છે મૃત્યુ થયું. કૂંજની ઉપર કોઈ કાગડો આવીને બેસે, ને એને કાંકરો કોઇ મારવા જાય, તો એ ઉડી જાય; તેવી આત્મા નામની કોઈ વસ્તુ નથી દેખાતી કે જે શરીરમાં આવીને બેઠી, ને જતી રહી. પરલોક–અરલોક કંઈ નથી! માટે મનુષ્યપણું દુર્લભ છે. વગેરેમાં નાહકનો ફસાઇ જા નહીં! આ જગતના મજેના વિષયો ને મજેના નાટકનાં ગીત,–ગાયા ને ગમી જાય તેવાં-તેને છોડવા કયાં તૈયાર થયો?? ને બહુ તું કહેતો હોય તો લે, એ દેખાડ કે આત્મા કયાં છે? એ આવતો જતો કોણે દેખ્યો? આત્મા જ નથી તો ઉમરની વાત જ કયાં કે અત્યારે ધર્મ નહિ કરી લઇએ તો આગળ શું? વળી મનુષ્યપણું દુર્લભ છે, વગેરે તું કહે છે ને ગાંડા જેવી વાત છે. કારણ કે તું સમજી બેઠો છે કે પરલોકગામી આત્મા છે તેથી સારી બુદ્ધિ કરીએ, તો મનુષ્યપણું મળે, પણ એવું

કંઈ જ નહીં! એ તો પંચભૂતની બનાવટ છે. પાંચ ભૂત ભેગા થઈ માતાની કુક્ષીમાં શરીરરૂપે તૈયાર થઈ જાય છે.

"વળી **પ્રિયજનોનો સમાગમ તું કહે છે અનિત્ય છે.**' તો તું સાધુ થઇ જાય ત્યારે શું તારે માટે એ સમાગમ નિત્ય બની જવાનો છે? અનિત્યતા એ તો સંસારનો સ્વભાવ છે. કોઈ વહેલું મરે, કોઇ મોડું! એ તો ચાલ્યા કરે!

"વળી તું કહે છે, '**લક્ષ્મી ચંચળ છે!**' પણ તો શું ચારિત્ર લક્ષ્મીને સ્થિર કરે છે? લક્ષ્મીની ચંચળતા ટાળનાર ચારિત્ર નથી. પણ ઉપાયો છે. ઉપાયો દ્વારા લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. બાપદાદાની મૂડી હોય, ને બરાબર આવડત ન હોય સટ્ટા બટ્ટા લગાવે તો ગુમાવી ય બેસે!

"વળી કહે છે, '**યૌવન પુષ્પ જેવું છે!**' તો શું એ ચારિત્ર લેવાથી કરમાશે નહીં? કરમાશે જ. એના પણ છતાં ય ઉપાય છે! રસાયણ વગેરે ખાય, તો એનાથી યૌવન ટકી રહે! માટે સાચે રસ્તે જા ને; ઉંધો કયાં જાય છે? આ જન્મ સાચો છે! પરલોક કંઇ છે જ નહિં!

"માટે જ જે તું કહે છે, '**કામદેવ પરલોકમાં ભયંકર દુઃખ દે છે.** પરંતુ મૂળમાં પરલોક જ કયાં છે? જો પરલોક હોત તો કોઇકિ તો આવતને એના સ્નેહીને મળવા? આવી જ જો કલ્પના કરીશ તો પછી એવી ય કલ્પના કરને કે હું જ નથી! અને જે એમ માને પછી

ચાલે આંખ મીંચીને તો ? માથું ભટકાશે માથું. જેમ સ્વપ્ન ખોટું, તેમ જગત ખોટું, એમ વેદાન્ત કહે છે! સ્વપ્નમાં તો રાજભોગ વગેરે બધું જોયું હોય એમાં કયાંક ભીંત સાથે માથું ભટકાય છે, પણ જાગીને જોઈએ ત્યારે શું લોહી નીકળ્યું હોય છે? ના. તેમ આ જગત સ્વપ્ન જેવું છે! એમ વેદાન્તમાં કહ્યું! ત્યારે હવે કોઈ પેલા રાત્રિ સ્વપ્નની જેમ ભીંત સામે ચાલવા માંડે તો? લોહી ન નીકળે? કહેશે એ તો નીકળે. તો પછી કલ્પનામાં ફસી જઈશ તો ચિતભ્રમ થઇ જશે!

"કહેવા નીકળ્યો કે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો વગેરેનું પરિણામ ભયંકર છે! તો સાધુપણામાં ખાવા-પીવા-પહેરવા જોઇશે કે નહીં ? તો એમ કંઇ જોવાય કે આહાર કરવાના ય ભયંકર પરિણામ આવ્યા છે માટે આહાર કરવાનું છોડી દેવું? ભારે ખાધું ને અજીરણ થયું. માટે ખાવું જ નહિ ? અરે ભાઇ; હરણીયાં બધું ઉગાડેલું ચરી જાય; માટે ખેતર જ નથી ખેડવું ને વાવણી નથી કરવી આમ કરાય? એ તો તેમાં દેખાતી ભયંકરતા નિવારવાના ઉપાય જાણનાર પુરુષને કોઈ ભયંકર પરિણામ નથી જોવા પડતા.

"કહે છે તું કે **મૃત્યુની તો ભાઈ દુનિયા પર સદા ધોંસ** છે! આ કેવી અજ્ઞાનતાની વાત છે! તું સાધુ થઇશ તો શું મૃત્યુની ધોંસ મટી જશે? શું મૃત્યુ નહિ

આવે? મૃત્યુ આવવાનું છે માટે શું આજે જ જઈને મસાણમાં નિવાસ કરવો? આજ ને આજ મરી જવાય છે, મૃત્યુ આવવાનું છે માટે? ખૂબ દલીલો લડાવી એને, છેવટે કહી દે છે કે માની લે કે તારો પરલોક હોય પણ તને ખબર નથી કે અહીંયા જેવો અભ્યાસ હોય તેવું જ આગળ મળે, નહિ કે ઉલટું અહીંયા રોફ અને ગુસ્સાનો અભ્યાસ હોય તો આગળ એ મળવાનું કહે છે, તેમ અહીંયા દુઃખનો અભ્યાસ કરીશ તો ભવિષ્યમાં દુઃખ જ મળશે. સુખનો અભ્યાસ કરીશ તો સુખ મળશે. માટે આ તારી ધૂન મૂકી દે. આપણે તો સંસારમાં સુખ ભોગવી લેવું જોઈએ."

નાસ્તિકે આમ કહ્યું ત્યારે શિખીકુમાર કહે છે, તારૂં આ બધું અસંગત છે. સાંભળ, અથવા હું છું નાનો માણસ. તે મોટા ગુરુદેવ સમક્ષ મારે બોલવું ઉચિત નથી. પણ તારૂં બોલવું કેટલું ફજુલ છે. કેટલું બધું યુક્તિ વગરનું છે. એના પર ગુરુમહારાજ જ બોલશે."

કેવી સુંદર શિસ્ત અને ગંભીરતા! સહજ ગુણ હોય છે આવા આત્માઓમાં. ત્યારે જો એવી ઉત્તમતા ન હોય, ને સાધુ બની બેસે, પછી ગુરુએ એટલી ઉંચી સ્થિતિએ ચઢેલા એને ય શીખવાડવું પડે કે અમારી પાસે આમ ન બોલાય તારાથી કેવી કરુણતા! અસ્તુ, ગુરુમહારાજ કહે છે હે મહાનુભાવ, સાંભળ :—

પ્રકરણ-૨૯

નાસ્તિકના પ્રશ્નના સચોટ ઉત્તર

તને આ કોણે ઠગ્યો ?

એનો જવાબ એ છે કે જન્મજન્માંતરથી સારી રીતે શુભ ભાવનાનો અભ્યાસ કરી કરીને પોતાની મતિને ભાવતિ કરી; અને એટલા જ માટે જેનાં કર્મનાં આવરણ અલ્પ રહ્યાં, ઘણાં ખસી ગયાં, એને અહીંયા વીતરાગ ભગવાને ભાખેલા વચનોથી કર્મોનો ક્ષયોપશમ પ્રગટ થઈ ગયો. તેથી એને તત્ત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. એટલે આવરણના યોગે આજ સુધી જોઈ શકતો ન હોતો. પણ હવે તત્ત્વના પ્રકાશથી સંસારના સ્વરૂપને યથાસ્થિત જોયું. એટલું ભયાનક સ્વરૂપ જોયું કે એથી એને સમસ્ત સંસાર પર સહેજે વૈરાગ્ય થયો. કોઇએ એને ઠગ્યો નથી. જે એની આ સ્થિતિ થઈ છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનથી ભવસ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું છે માટે. સંસાર પર તિરસ્કાર સમજણથી આવ્યો છે. એ સમજમાં દર્શન હતું સંસારની ભયાનકતાનું, નિર્ગુણતાનું, આત્મઘાતકતાનું ! શી રીતે થયું આવું દર્શન ? તત્ત્વજ્ઞાનથી. તે કેમ થયું ? કર્મનાં પડળ તૂટી ગયા માટે ! તે કેવી રીતે તૂટ્યા ? વિતરાગ પરમાત્માની વાણીનું આલંબન મળ્યું માટે. તો એ વાણી તો ઘણાને મલે છે તો કેમ બધાને નથા તૂટતાં ? કારણ એ છે કે પૂર્વે ઘણા કર્મ ઓછા થઇને

આવેલા ન હોય, તેમ અહીં આવરણને ઓછાં કરવા સમર્થ એવી શુભ ભાવનાનો અભ્યાસ કરેલો ન હોય તો કયાંથી સંસારની ભયંકરતાનું દર્શન થાય? આ કુમારને તો શુભ ભાવનાદિના જન્મોજન્મના અભ્યાસથી આ બધી સાંકળ ગોઠવાયેલી છે એમાં છેતરાવાની વાત જ કયાં છે?

વળી જે તું કહે છે કે "પાંચ ભૂતને છોડીને કોઇ જુદો જીવ નામનો પદાર્થ નથી. કિંતુ એ ભૂતો પોતે જ એવા પ્રકારના પરિણામને પામી જીવ તરીકે બની જાય છે."

સૂરિજી મહારાજ કહે છે. હું જીવ પુરવાર કરી આપીશ પરંતુ તું એટલું જો, કે એ જીવ વસ્તુ આ સંસારમાં અનંતીવાર જન્મ લે છે તેમાં એના અહોભાગ્ય જાગે છે ત્યારે અનેક જીવનોમાં સદ્‌ભાવનાના અભ્યાસ કરે છે! તેથી કર્મનાં આવરણ તુટી જાય છે. ને સમ્યગ્‌દર્શનનો પ્રકાશ લાધે છે. એ યથાસ્થિત ભવ સ્વરૂપનાં દર્શન આપે છે, એટલે સંસાર સુખોની ભ્રામક અને ઠગારી સ્થિતિ એની નજર આગળ તરવરે છે. તેમાં એને ઠગાવાની વાત જ કયાં આવે? સંસારના પ્રસંગ પ્રસંગમાં જોયા કર્યું, તો બધે જ સુખમાં ચિંતા અને બીજા દુઃખની જવાળાઓના મિશ્રણ જોયાં, પછી એ છોડે એ શું ઠગાયો કહેવાય? કે એવા સુખને પણ પકડી રાખે અને સાચા મોક્ષસુખના ઉપાય દૂર રાખી પછી ભવમાં ભટકે, એ ઠગાયો કહેવાય? આ શિખીકુમાર તો મગજ પહેલેથી ફેર-

વીને આવ્યો છે! અનેક જન્મોથી એ રીતે વૈરાગ્ય ભાવનાનો પ્રવાહ પોતાના આત્મામાં વહેતો રાખ્યો છે. સંસારની ઘટનાઓનું વર્ષો સુધી મંથન કરીને વૈરાગ્યનો ઝરો વહેતો રાખ્યો છે, તે અહીંયા પુનઃ શરૂ થઈ જાય, એમાં કોઈએ એને શું ભોળવ્યો-ચઢાવ્યો કહેવાય? વાત સાચી છે. સંસારમાં સનાતન એવા આત્માની અનેક ભવોમાં પ્રવૃત્તિ રાગાદિના માર્ગે થાય છે, ત્યારે એમાં કોઇક પુણ્યવાન મોક્ષાભિલાષી જીવની વૈરાગ્યના માર્ગે વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ વળે છે. આનો જેને ખ્યાલ હોય તે ન કહે કે આ તો નાનું બચ્ચું છે, એને શું ગમ પડી ગઈ? અથવા તો ગઈ કાલે તો ઘોડે ચઢીને પરણવા ગયો હતો ને આજે વૈરાગ્યની વાત કરે છે? જેને ભાન નથી તે એવું બોલે છે.

જીવમાં વૈરાગ્ય કયારે જાગે છે? :—

સનાતન એવો જીવ ભાગ્યોદય જાગે ત્યારે, ભવિતવ્યતા પાકે ત્યારે, કર્મના લેપ ઉખડે ત્યારે અને એ આત્માનો પુરુષાર્થ ખીલી ઉઠે, ને સત્પુરુષોનું નિમિત્ત મલી જાય ત્યારે તે ભવ્ય આત્મામાં વૈરાગ્યનો ધોધ ઉછળે છે. **પાંચ કારણ છે.** (૧) સ્વભાવ, (૩) કાળ, (૩) કર્મ, (૪) ભવિતવ્યતા અને (૫) પુરુષાર્થ. **સ્વભાવમાં** દા. ત. જીવનો ભવ્યત્વ વગેરે **કાળમાં.** ઘણો કાળ સંસારમાં કાઢ્યા પછી હવે મોક્ષ સન્મુખનો **ચરમાવર્ત કાળ છે,** તેથી કાળ કારણમાં આવ્યો. **નિમિત્તમાં** કર્મ પણ આવી ગયું. પુણ્ય કર્મના ઉદયથી મનુષ્યભવ, સત્સંગાદિ **મળ્યા.**

ક્ષવિતવ્યતા એ તો અવ્યવહાર સ્થિતિમાંથી બહાર કાઢ્યા જ હતા. એમ કારણો પામીને પૂર્વ જન્મોમાં વૈરાગ્યનો અભ્યાસ કરી આવેલાને અહીંયા માત્ર નિમિત્ત જ જોઈએ. વૈરાગ્યના દીવડા લઈને આવ્યો છે, તેના પર ઢાંકણ હતું. તે ઉઘડી જાય કે બસ! વૈરાગ્યનો પ્રકાશ પથરાઈ જાય છે. ઢાંકણું ઉઘાડવા માટે તત્ત્વશાસ્ત્રનું વાંચન, યા તત્ત્વોપદેશનું શ્રવણ જોઈએ; કે સંસારની કોઈ દુઃખદ યા વિચિત્ર ઘટનાનું દર્શન જોઈએ. આ ત્રણ નિમિત્તોમાંથી એક પણ એ ઢાંકણ ખોલી નાખે છે. મહાનાસ્તિક એવા પ્રદેશીને એમનાં પરનું ઢાંકણ ખસી ગયું તો તે વૈરાગ્ય ઝીલતો થઇ ગયો. આત્મામાં નાસ્તિકતાથી એટલું બધું કઠોરપણું આવી ગયું હતું કે નાસ્તિકપણામાં ઘોર પાપ કર્યા હતા. નગરમાં મોટી પહેરગીરવાળી ચોકી મુકી હતી કે કોઈ ધર્મગુરુ પ્રવેશે નહીં! ધર્મની કોઈ વાત ન કરે! આત્મા જેવી વસ્તુ નથી એ સાબિત કરવા બુઢ્ઢાને બિચારાને લોખંડની કોઠીમાં પેક કર્યો હતો અને ચોરને ટુકડે ટુકડા કરાવ્યા હતા. પોતે નિશ્ચિન્ततાથી વિષયાંધ સૂર્યકાન્તા રાણી સાથે રંગરાગમાં મસ્ત હતો. રંગરાગની મસ્તી એ એક પ્રકારની શરીર અને મન સંબંધી સુંવાળાશને પેદા કરે છે. એ સુંવાળાશના યોગે, છતી વૈરાગ્યની દશામાંય આ ગુરુ મહારાજની વાણી જો કે હૃદય કુમળું બની સંસાર-ત્યાગી ઝંખી રહ્યું હોવા છતાં ય એમ નથી થતું કે બીજી જ મિનીટે ચારિત્ર લઇ લઉં! **શરીર અને મનની સુંવાળાશ–સુકોમળતા આત્મામાં કાયરતા ને નિઃસત્વતા**

ઊભી કરે છે, રંક કે રાજા, ભણેલો કે મૂર્ખ, જે આત્મા સુખશીલતાને પોષે છે, શરીરની સુંવાળાશ કેળવે છે, કોમળતામાં રચ્યોપચ્યો રહે છે, એવો એ આત્મા આત્મ-દૃષ્ટિએ કાયર અને નિઃસત્ત્વ બને છે કાયર એટલે સહવાની વાત આવે ત્યાં બીકણ, વસ્તુ સાચી માને પણ ડરપોક. કંઈ તપ-ત્યાગની વાત અથવા આત્માના દોષ ટાળવાની વાત આવે ત્યારે થાય કે એ કેમ બને! શું વાત કામની નથી? ગમે તો છે કે ધર્મ સારો; તપ-ત્યાગ સારા, તો કેમ બનતું નથી? જો કોઈ બાંધી મારીને કરાવે તો કરીએ! મરી ન જઈએ,! તાકાત તો છે. પણ કેમ પુરુષાર્થ નથી? એક પ્રકારની કાયરતા ઊભી થઈ છે; પોતાના જ આત્માને બતરનાક એવી નિઃસત્ત્વતા ઊભી થઈ છે. કાયરતાથી ભય લાગે છે કે 'મારૂં બગડી જશે! તો મારૂં શું થઈ જશે!' નિઃસત્ત્વતાથી જીવ ગળીયો બને છે, 'બાપ રે! શે થાય?'

પ્રદેશીની તેવી સ્થિતિ છે, નાસ્તિક દશામાં એવો ઇન્દ્રિયોનો ભયંકર ગુલામ, એવો ભોગવિલાસમાં ચકચૂર રહેનારો, કે એણે તેને નિઃસત્ત્વ બનાવી દીધો. આ કાયરતાને નિઃસત્ત્વતાનું પરિણામ ભવાંતરમાં ભયંકર છે. અહિંયા તો કોઈ રોકી પકડીને ઉભું રાખનાર નથી. પુણ્યાઇ પહોંચે છે એટલે જે જોઈએ છે તે મળી આવ્યું, ને ભોગવી લીધું. પણ ભવિષ્યમાં પરિણામ ભૂંડું છે. કેમકે હવે કાયરતા ને નિઃસત્ત્વતા આત્માની અંદર ઘુસી ગયા. જ્યાં જશે ત્યાં જરા ય એનામાં નિર્ભયતા નહીં હોય. કે

સત્વ નહીં હોય. પણ જે કાયરતા ને નિઃસત્વતા ભરી હતી, તે વિકસશે. એથી જ્યારે, ભયંકર દુઃખ સહન કરવું પડશે ત્યારે હાયવોય થવાની! એ બન્નેને કાઢવા માટે સુંવાળાશ ને સુકોમળતા કાઢી નાખવાની. કેવી રીતે? મનને સમજાવવાનું કે હવે સુંવાળાશ અને સુકોમળતાના દિવસો ગયા! બધી જાતની આરાધનામાં આત્માની શુરવીરતાને જગાવવી. પછી એવા કોઈ મહાન ગુરુનો પુણ્યયોગ મળે ત્યારે આત્મા ઉભો થઈ જાય. ઠેઠ ચારિત્ર માટે તૈયાર થઇ જાય. એકદમ? હા, ભરોસો નથી શરીરનો માટે સંયોગોનો કે જીવનનો વિશ્વાસ નથી માટે. તો એક મિનિટ પણ ઉભો જ શા માટે રહે? પ્રદેશી પાસે એ ક્રમ નહોતું એટલે રોતાં રહેવું પડ્યું. કમનશીબ! ચરિત્રની તાકાત નથી. ઘડી પહેલાં સાધુ સામે રોફ કરનારો, હાંકી કાઢવા તૈયાર! પણ મંત્રી સાથે આવેલો કહે છે, "આ તો ગામે ગામ ફરનારા! બધે કહેશે કે આને વાદ કરતાં ન આવડ્યો, તે દંડાબાજી કરે છે. આપણને મૂર્ખ બનાવી દેશે. માટે આવો, એમને નિરુત્તર કરી દો." મંત્રી શું સમજે છે? એજ કે એકવાર દયાળુ અને પ્રભાવક ગુરુની પાસે જવા દે ને, પછી આચાર્ય મહારાજને ચોટી મંતરતા આવડે છે. આચાર્ય મહારાજ સામે ઘોડા પર બેઠો બેઠો વાદ કરે છે, "**શું આત્મા આત્મા કરો છો?** લોકોને ઉંધા માર્ગે ચઢાવો છો, ધરમ ધરમ કરીને, આત્મા છે કયાં? મરેલા કોઈનો કાગળ આવ્યો?....નાહક લોકને કષ્ટમાં પાડો છો!" ત્યાં કેશી ગણધરના યુક્તિપૂર્વકના વચનો સાંભળને પ્રદેશી

રાજા નિઃશંક બની ગયો એટલું જ નહિ પણ બીજી જ ઘડીએ ચારિત્ર લઈ ન શકવાથી શ્રાવકના વ્રતો; દેશવિરતિ સ્વીકારી લેનાર! મહાન સાધક જેવો બની ગયો. કેમ બન્યું? સુંવાળાશ અને સુકોમળતા ભૂલવી જોઈએ. ગુરુએ હાથ પકડ્યો. દુનિયાનું કાંઈ ખેદજનક દર્શન, એકાંતમાં મંથન, કોઈ સંતનું વચન-શ્રવણ, બસ, ચાનક લાગવી જોઈએ એથી. માટે ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ગમે તેને ગમે ત્યારે વૈરાગ્ય થયો–બનાવટી વૈરાગ્ય નહીં! સાચો વૈરાગ્ય જોઈએ. સાચો એટલે કે જેને સમજ છે કે સાધુપણામાં સહન કરવાનું સારૂં. પાપ કરવાનું બંધ થશે. બીજી બાજુ કર્મ ખપાવવા સહન કરવાનું મળશે,' આ વૈરાગ્ય થયો! એ અકસ્માત નથી, પૂર્વ જીવનમાં કરી મુકેલાં વૈરાગ્યનાં અભ્યાસનું પરિણામ છે અહીં તત્ત્વપ્રકાશથી થયેલ ધર્મશ્રદ્ધાનું પરાક્રમ છે.

આચાર્ય મહારાજ નાસ્તિકને કહે છે; '**પરલોકમાં જનાર આત્મા જેવી ચીજ નથી, તો આ શરીર કેમ ચાલે છે?** નિશ્ચેતન પાંચ ભૂતનું આ શરીર છે. એમાં ચેતના કેમ ઉભી થઈ ગઈ? થઈ તો પછી મડદામાં કેમ નહિ? મુળ વાત તો એ છે કે આ શરીરને પાંચ ભૂતનો સમુહ કહે છે ને? આકાશ, વાયુ, પૃથ્વી વગેરે એકલામાં ચેતનાનો થોડો પણ ગુણ છે? કાષ્ઠનું પાટિયું, પાણીનું પવાલું, માટીનો ઘડો, છે કયાંય એમાં ચેતના? **જેના પ્રત્યેકમાં અંશેય કંઈ ન દેખાતું હોય, તેનો સમુદાય ભેગો થાય તો પણ એમાં કંઈ**

ન પ્રગટે. ગંગાની રેતીમાં તેલનો કણિયો પણ નથી તો આખી ગંગાની બધી રેતી ભેગી કરીને પીલવામાં આવે તો તેલ નિકળે? ના. ત્યારે તલ માત્ર શેર પણ ભેગા કરો. તો પણ પીલવાથી તેલ નીકળશે. કેમકે એ દરેક તલમાં તેલ છે. માટે ચેતના ભૂતોની નથી, પણ બહારથી આવેલી છે. ચૂલાની રાખમાં બિનાશ. ચિકાશ, શીતળતા કંઈ કહેવાય? ના, એમાં તો કોરાપણું; લુખ્ખાપણું અને અનુષ્ણશીત સ્પર્શ કહેવાય. એવી રાખનો મોટો ઢગલો કરી દો તો થોડી ય ચિકાશ બિનાશ આપે? ના. પણ તમારા હાથમાં કોઇએ થોડીક રાખ આપી, ને તે તમને ભીની લાગતી હોય તો તમે શું કહેશો? એજ કે 'કોઇએ એમાં પાણી નાખ્યું હશે,' ચિકાશ લાગે તો કહેજો કોઇએ આમાં તેલ ઢોળ્યું હશે. એમ આ શરીરમાં પાંચ ભૂતોમાંથી એકમાં પણ ચેતના નથી. તો બીજી કોઈ વ્યક્તિ અંદર પેસી ગઈ છે, તેની ચેતના છે. જ્યારે જીવ મરી જાય છે એટલે શું થાય છે? તું કહે છે **મરીને બીજે ગયો,** એવું કંઈ નથી. પણ એ તારૂં કહેવું ખોટું ઠરે છે. કેમ? જે ચેતના છે એ તો શરીરથી તદ્દન જુદી જ બાબત થઈ ગઇ, એ જુદી હતી તે ગઇ કયાં? એની પોતાની નહોતી! બીજાની હતી. તે બીજે ચાલ્યો ગયો એટલે તેની સાથે ગઇ, અને શરીર પછી જડ બની ગયું.

ગામમાં કોઇ દરિદ્ર હોય. પાસે એક બળદની ગાડી **પણ ન હોય.** એની જગ્યાએ હવે મોટરમાં ફરતો દેખાય છે. બરાબર મહિનો ફર્યો, ને પછી પાછો ટાંટિયા ઘસતો

દેખાયો તો શું લાગે? એજ કે મોટર પોતાની નહોતી. બહારથી મોટરવાળો કોઈ મહેમાન આવ્યો હતો, તેની મોટરમાં ભાઇ લહેર કરતા હતા, તેમ શરીરની અંદરની કોઇ ચેતનાવાળો મહેમાન આવ્યો હતો તેના જોર પર શરીર બરાબર મસ્તી કરતું હતું, ચેતનવંતુ દેખાતું હતું, હાલતું-ચાલતું હતું! પણ તે અંદરનો ગયો કે ખલાસ? હવે ઉઠવાના ય હોંશ નથી.

બાગમાં બી હોય, ખેતરમાં બી હોય ત્યાં સુધી એ ફુલેફાલે; પણ બી બળી ગયા પછી ખેતર ગધેડાને ચરવા જેવું થાય. અથવા કહો કે માળી હોય ત્યાં સુધી બગીચો શોભાભર્યો. માળી ગયો એટલે બગીચો જંગલ થાય! બગીચાના ભપકા અને લીલાછમપણું માળીના આધારે. એમ આ શરીરના ભપકા અને તાનામાના અંદરના આત્માના આધાર પર. આ શરીરમાંથી માળી-આત્મા ચાલ્યો ગયો કે શરીર મડદું બને! ગીધને ચૂંથવા યોગ્ય થાય! આમ આચાર્યદેવે જુદો આત્મા સમજાવ્યો;

નાસ્તિક પૂછે છે, **'તો જીવ કેમ દેખાતો નથી?'**

આચાર્ય મહારાજ કહે છે, 'આંખેથી શાનો દેખાય! આત્માને જ્યાં રંગરૂપ જ નથી; તે શું દેખાય? અરે જેને રૂપરંગ છે એવું ઘી પણ દૂધમાં નથી દેખાતું. છતાં મનાય છે કે દૂધમાં ઘી છે. કેમકે ઘીની ચિકાશ, સત્વ વગેરે એમાં વર્તાય છે. તેમ અહીં શરીરમાં જ્ઞાન,

ઇચ્છા વગેરે વર્તાય છે તે જડના ગુણ ન હોય. એ આત્માના ગુણ છે, માત્ર આંખે જોવાનો આગ્રહ રાખે, તો અમે તને પૂછીએ છીએ કે 'બોલ પવન દેખાય છે? તારી બુદ્ધિ અમને દેખાડી આપશે? અરે તું દેખી શકે છે?' ના, છતાં ચામડીને ઠંડક લાગે છે તેથી પવન છે એમ માને છે. બરાબર બોલતાં-વિચારતાં આવડે છે, એ પરથી માને છે 'હું મૂર્ખ નથી મારામાં બુદ્ધિ છે.' એમ શરીરમાં દેખાતા ભિન્નભિન્ન સંવેદનો પરથી આત્મા નક્કી થાય છે. જ્ઞાનથી સુખદુઃખના સંવેદનથી આત્મા ઓળખાય છે.' હવે નાસ્તિક પ્રશ્ન પૂછે છે

પ્ર૦—પાંચ ભૂત ભલે સર્વથા જડ છે, પણ તેમાં આપ કહો છો કે એ જડમાં ગમનાદિ કરાવનારી ચેતના કેમ ઉત્પન્ન થાય. સમાન કારણમાંથી સમાન કાર્ય થાય ને? પણ ના, એવું નથી, કાર્ય સમાનમાંથી જ થાય એવું કંઈ નથી, અસમાનમાંથી પણ ઘણી વસ્તુ જોવામાં આવે છે. શ્રુંગમાંથી બાણ બને છે. અદૃશ્ય પરમાણુંમાંથી ઘડો થાય છે. તેમ ભુત ભલે જુદા હોય પણ તેમાં ચેતના પ્રગટ થઇ શકે. તો આપ કહેશો કે ઘડામાં ચેતના કેમ નથી? એનું કારણ એ છે કે એનો એવો પરિણામ નથી. માટે ટૂંકમાં, આત્મા જેવું કંઈ નથી!

આચાર્યદેવ જવાબ કરે છે, 'શું કહ્યું તેં? જુદી જાતના કારણમાંથી જુદું કાર્ય થાય? ના, ખરી વસ્તુ એ

છે કે શિંગડામાંથી બાણ બને છે, એમાં એકદમ જુદાઈ નથી. કેમકે શિંગડામાં જે કઠણાઇ છે, ચિકાશ છે તેવી બાણમાં છે, શિંગડાના જે પુદ્ગલ, તે જ બાણમાં જ રહેવાના. પણ અહીં તો પાંચ ભૂત તદ્દન વિલક્ષણ છે. એનામાં જરા ય ચેતના નથી. એ ભેગા મળીને ગમે તેવો શરીરપરિણામ થાય, તોય ચેતના ન પ્રગટે. નહિતર મડદાએ શો ગુનો કર્યો કે એમા ચેતના ન દેખાય ?'

નાસ્તિક પિંગક કહે છે, શરીર પરમાણુમાંથી બને છે, તો પરમાણુ ક્યાં દેખાય છે ? છતાં એમાંથી બનેલું શરીર તો દેખાય છે. એમ શરીરમાંથી ચેતના જન્મી શકે.'

આચાર્ય મહારાજ કહે છે. 'તું ખોટું માને છે, પરમાણુ તે સર્વથા અદૃશ્ય નથી. જથ્થો થાય તો તે દેખાય છે. પાંચ શેર દૂધ હોય, ને માંહી ૦ા તોલો સાકર હોય તો મિઠાશ આવે ? ના, તો શું એ સાકરનો મિઠાશ આપવાનો ગુણ નહીં ? ગુણ તો ખરો જ, પણ પોતે પોતાના જેવા બીજા જથ્થાઓ ભેગા મળે તો મિઠાશ આપે જ છે. એની એજ સાકર પણ જથ્થાની જરૂર છે. તેથી પરેમાણુ આમ ન દેખાય પણ જથ્થામાં દેખાય, માટે જુદાઇ નથી. જ્યારે અહીં તો જ્ઞાનાદિ ગુણની પાંચ ભૂત કરતાં તદ્દન વિલક્ષણુતા છે. તું કહે છે, ઘડાનો તેવો પરિણામ નથી તેથી તેમાં ચેતના નથી દેખાતી, પણ શરીરનો એવો પરિ-

ણામ થયેા છે માટે ચેતના દેખાય છે. તેા અમારેા પ્રશ્ન એ છે કે ઘડા કરતાં શરીરનેા પરિણામ જુદેા કયાંથી આવ્યેા ? ઘડાને તેા કુંભારે ઘડયેા, પણ શરીરને કેાણે ઘડયું ? અમે તેા કહીએ છીએ કે જીવ પેાતે જ શરીરને ઘડે છે ! પરલેાકમાંથી એવા કર્મો લઇને આવે છે કે તે કર્મની સહાયે જીવનું તેવું શરીર બંધાય છે.'

નાસ્તિકની નવી દલીલ :—

હવે નાસ્તિક સામી નવી દલીલ કરે છે. એ કહે છે, 'આપ કહેા છેા આત્મા છે ! તેા જુએા મારા દાદા જીવેાની હિંસા કરતા હતા, તેા એ તમારા સિદ્ધાંત મુજબ તેા નરકમાં જ ગયા હેાય. હવે તેા એમણે ત્યાં સાક્ષાત્ ફળ જોયું. તેા પછી 'મારેા પેાતરેા ભૂલેા ન પડે માટે લાવ ચેતવી આવું' એમ કરીને કહેવા કેમ ન આવ્યા ? એનેા અર્થ જ એ છે કે કેાઇ ગયું નથી. દાદા મર્યા એટલે એ અહીં જ પૂરા થઇ ગયા.'

આચાર્ય મહારાજ જવાબ આપે છે :—

જો કેાઇ માણસ રાજમહેલમાં પેસી ગયેા અને રાણી પર અત્યાચાર કરવા તૈયાર થયેા, ત્યાં બૂમરાણ થઇ ગઈ. રાજાએ પકડયેા ને ભયંકર કેદખાનામાં નાખી દીધેા. ત્યાં કહી દીધું, 'લગાવેા એને સેા-સેા ફટકા ! ને મીઠાની રાબડી પાએા.' પેલેા કહે, સાહેબ, હું તેા આ ગુનામાં છું, પણ મારે ઘેર બધાને કહી આવું કે આવેા કેાઈ ગુનેા ન કરે !'

તો રાજા શું જવા દે? રાજા તો કહી દે, 'બેસ, બેસ, તું તો ગરદને મરાવા લાયક છે....' રાજાની આંખ સામે એનો મોટો ગુનો તરવરે છે. તેમ કર્મસત્તાની સામે જીવનો મોટો ગુનો તરવરે છે! તો કેમ અહિંયા આવવા દે?

નાસ્તિક પ્રશ્ન–ઠીક, દાદા તો નાસ્તિક હતા પણ મારા બાપ બુબ ધર્મિષ્ઠ હતા, તે સ્વર્ગમાં ગયા હોય તો કેમ અહીં આવી મને ન ચેતાવે?

આચાર્ય દેવનો ઉત્તર–જો, જેમ કોઇ દરિદ્ર માણસ હોય, પાછું એનું કુળ–જાતિ ઉંચી નહીં, માંડ મજૂરી કરીને જીવન સુકા રોટલાનું ચલાવતો હોય, ત્યાં ગયો પરદેશ, ત્યાંનો રાજા મરી ગયો હતો. તેથી નવો રાજા પસંદ કરવા હાથણી બહાર કાઢી હતી. હવે ધારો કે એ હાથણીએ એના પર અભિષેક કરી દીધો. તે રાજા બની ગયો. ત્યાં કેટલીએ રાણીઓ અને કેટલાય રાજાઓ એના પગમાં પડે છે. તો શું એ બધું છોડી સગા વહાલાને મળવા આવે? એ તો હવે એ બધી લીલામાં પડી ગયો. એવી રીતે દેવતા થયેલાને અહીં આવવામાં ઘણા નડતર છે, ત્યાં ગીત, ગાન, નૃત્ય એવા છે કે એને સાંભળ્યા જોયા વિના મન રહે નહિ અને એવા એક કાર્યક્રમમાં વર્ષોના વર્ષો (૨૦૦૦ જેટલા) નીકળી જાય. એટલામાં તો અહીં પેઢીઓ ખત્મ! દેવતાઈ સુખમાં કાળ કચાં જાય છે તેની ખબર જ નથી પડતી! વળી મનુષ્યલોકની દુર્ગંધ નીચેથી ચારસો

પાંચસો જોજન ઉંચે ઉડે છે. ત્યારે દેવતાઓ દિવ્ય સુગંધમાં મહાલે છે. ત્યાં દેવતાને જવા આવવાનું મન શા માટે થાય ? માટે જ દેવો આવતા નથી.

હજી પણ પિંગક આગળ પ્રશ્નો પૂછે છે અને આચાર્ય મહારાજ ઉત્તર કહે છે.

પ્રશ્ન:—'જીવ છે, જાય છે પરલોકમાં તો એક માણસે મોટી ચોરી કરી. રાજપુરુષો મુદ્દામાલ સાથે એને પકડી ગયા. રાજાને ગુસ્સો ચઢી ગયો. એણે એને લોઢાની કુંભીમાં પૂર્યો સીલપેક કરી દીધો. તપેલાં સીસાથી કાણા પૂરી દીધા. ચોર અંદર મરી ગયો. મરી ગયો તો તમારા હિસાબે જીવ બહાર નીકળે તો ચિરાડ પાડીને નીકળે ને ? પણ ચિરાડ તો દેખાતી નથી'

ઉત્તર—જો, આ પણ તારૂં સમજ વિનાનું છે. જગતમાં એવી પણ વસ્તુઓ છે કે જે વસ્તુઓ નીકળી જાય છે પણ ચિરાડ પડવાની નથી. બંધ મકાનમાંથી શબ્દ બહાર નીકળે છે, પણ ચિરાડ નથી પડતી. અરૂપી છે, એને નીકળવામાં શાની ચિરાડ પડે ? કાચના વાસણમાં ભરેલું પાણી બહાર નથી આવતું, પણ અંદરનો પ્રકાશ બહાર આવે છે, એમ જીવ બહાર આવી શકે છે.

પ્રશ્ન—ત્યારે વળી ઠીક, જીવ ભલે બહાર નીકળી ગયો પણ વજનમાં ફેર પડવો જોઈએ ને ?

જવાબ—દુનીયામાં વાયુ હોય તેને કોથળામાં ભરીને તોળો, તો તેનું વજન, ને વાયુ વિના થેલાનું વજન, બંને સમાન હોય છે. ફેર નથી પડતો. જો અરણીના લાકડામાંથી અગ્નિ નીકળે છે તો અરણીના લાકડાને વહેરીને ટૂકડે ટૂકડા કર, પણ એમાં અગ્નિ દેખાય ? ના, ઘી દૂધમાંથી જ પ્રગટ થાય છે, પણ દુધના તપેલામાં ખૂણે ખૂણામાં ફેંદી વળ, તો શું ઘી દેખાય ? આ તો પુદ્ગલો છે તો ય તેમાં નથી દેખાતું. તો પછી જડ દેહમાં અરુપી એવો જે આત્મા તે એમ શે દેખાય ? તારામાં બુદ્ધિ છે ? હા, છે. તો કોઇને તું તે દેખાડી શકે કે આ મારી બુધ્ધિ ? અગર તારા મગજનું ઓપરેશન કરે તો અંદરથી બુધ્ધિનો લોચો દેખાય ? ના, એ અરૂપી છે, ન દેખાય. તો આત્મા શે દેખાય ?

પ્ર૦—હવે તો કંઇ ઉત્તર આપવાનું રહ્યું નહીં, પણ કોઇ પણ રીતે જાણવું તો જોઇએ ને કે આ રીતે આત્મા છે ? હવા દેખાતી નથી, પણ શરીરને ને અડકે છે તો કહેવાય છે કે હવા આવી. તો આત્મા શી રીતે જણાય ?

૭૦:—તને થાય છે કે હું ભુખ્યો છું, હું દુઃખી છું, હું અભણ છું, વગેરે....આ બધું કોને થાય છે ? શરીરે ? શરીર તો જેમ પડયું છે તેમનું તેમ છે ! પહેલો કાગળ આવ્યો કે રૂપિયા પાંચ લાખનો નફો થયો, તો ખુશી ! બીજો તાર આવ્યો કે છોકરાને ન્યુમોનીઆ થઈ ગયો છે, ને આશા નથી, તો શું થાય ? 'હાય, હાય !' આ બે

વિરોધી અનુભવ કરનાર કોણ ? શરીર નહિ, શરીરને શું ફેર પડયો છે ? કંઇ જ નહિ. એ તો આત્મા અનુભવ કરનાર છે. હું સુખી, હું દુઃખી, કોણ ? શરીર ? ના, તાર ટપાલમાં શરીરને શું ઘા પડ્યા ? આત્મા જ સુખી-દુઃખી જણાય છે. બાકી તો તારી વાત બધી વાહીયાત છે. બેડુત હોય છે. અનાજની તાણ પડી, બીજની તાણ પડી, ખેતીમાં ઘઉં વાવવા છે, પણ ઘઉં નથી. ત્યાં શાહુકાર મલી ગયો ને ઘઉંની ગુણી પકડાવી દીધી. લઇ આવ્યો.

ઘરના માણસ પૂછે છે, 'શું કરવું છે આનું ?' 'વાવેતર'

ઘરવાળા કહે છે, 'અરે, શું વાવેતર ? કોને ખબર છે વાવી દઇએ પછી વરસાદ પડે કે ન પડે ! માટે ખાઇ લ્યો. હાથમાં તે બાથમાં. આવા સારા ઘઉં બીજે ક્યાં મળે ?'

તો શું ખાઇ જાય ને ? કે વાવેતર કરી આવે ? વાવેતર ! પણ આ ઘરનાં કહે છે તેનું શું ? એ તો મૂરખ છે ! તેમ આ માનવ જન્મ દુર્લભ છે. તત્કાળ એમાં સુખ ભોગવી લે, એટલે પછી ધોકે મૂકે !

પિંગક કહે છે, 'પ્રિયજનો અનિત્ય છે, તો સાધુ થયેલાને પણ અન્ય મુનિજન ક્યાં અનિત્ય નથી ?' એટલે શું ? એજ કે એવી અનિત્યતા તો દીક્ષા લીધા પછી પણ નથી મટતી; તો પછી દીક્ષાથી શું વિશેષ ?માટે પ્રિયજનને, સ્નેહીજનને વળગી ગૃહકથ જીવન જીવવામાં મઝા છે.

આચાર્ય મહારાજ ઉત્તર કરે છે. કે આ તારી ગેરસમજ છે. સ્નેહીજનના અનિત્ય સંયોગમાં સુખની ભ્રાન્તિ છે. અરૂં જોતાં આત્માને સ્નેહી જ કયાં છે? અને ગણે તો આખું જગત એનું સ્નેહી છે.

વળી તું કહે છે કે ઋધ્ધિ ભલે ચંચળ હોય, પણ એને રક્ષવાના ઉપાય લેવા. પરંતુ આ તારી ભ્રમણા છે. રિદ્ધિ ચંચળ છે તે શું એ સાચવી સચવાય? જો એમ સચવાઈ હોત તો કોઈ નિર્ધન ન થાત! મોટા મોટા રાજાઓ સિંહાસનેથી ઉતરી ગયા! મોટા યુધિષ્ઠિર જેવા, ને નળ જેવા જંગલમાં પહોંચી ગયા! માટે જ, એની ચંચળતામાં રોવાનો અવસર આવે તે પહેલાં જ સ્વેચ્છાએ એનો ત્યાગ કરી ચારિત્રના માર્ગે જાય એ કેવી સુંદર બુદ્ધિ ધરનારો ગણાય!

બીજું હે પિંગક તું જો કે યુવાવસ્થા જવાની છે, માટે કાંઇ દીક્ષા ન લેવાય. એ તો વસાણા રસાયણ ખાવાના, જેથી યુવાની ટકી રહે. આ તારો અભિપ્રાય ભ્રમણા છે. કેમકે એ વિચાર, કે આરોગ્યનો શો ભરોસો? ને કયાં સુધી રસાયણ ખાયે જઈએ? એ તો રસાયણ ખાનાર પણ યુવાની કયાં નથી ગુમાવતા? એવા રસાયણ વગેરેની ધાંધલમાં યુવાનીનો સમય બરબાદ કરવાને બદલે, તપ, ત્યાગ અને બ્રહ્મચર્યમાં એ યુવાનીને વાળી દીધી હોય તો એવું રસાયણ પ્રાપ્ત થાય કે ભવિષ્યમાં મૃત્યુ જોવું જ ન

પડે ! પેલા રસાયણોમાં તો ૫-૫૦ વર્ષે રોવાનું જ છે ? **યુવાનીમાં જો ધર્મરસાયણથી અજર અમર પદ પ્રાપ્ત કરાતું હોય, ત્યાં પેલા રસાયણમાંથી શું કરવાનું !**

પિંગક કંઈ બોલી શકતો નથી. હાજી, હાજી કહ્યે જ જાય છે !

આચાર્ય મહારાજ કહે છે :—વાસના પરલોકની શત્રુ છે. પરલોકમાં આત્માના હિતને નુકશાન કરે છે. ભલે તું કહેતો હોય કે પરલોક જ નથી, પણ એ તારી ગેરસમજ છે, પરલોક અવશ્ય છે ! આજે ય દુનિયામાં એવા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા છે, કે જેને પોતાનો પૂર્વ જન્મ હુબહુ દેખાય છે અને તે ઘણી વિગતો સાથે પુરવાર થાય છે. પરલોક ન હોય, પૂર્વે આપણા આત્મા જેવી કોઇ ચીજ જો ન હોય તો કેમ દેખાય પૂર્વનું ? એક જ માબાપના બે છોકરાઓમાં સ્વભાવભેદ હોય છે ! બંનેની આહારાદિ રુચિ જુદી ! કાર્યપદ્ધતિ જુદી ! હૈયાની લાગણીઓ જુદી ! ગુણ-દોષ જુદા ! એક સદાચારી હોય, એક મહાદુરાચારી ! આ ભેદ પડે છે તે જ કહે છે કે પરલોક છે, ત્યાંથી વારસા જુદા જુદા લઇને આવેલા છે, માટે એમનામાં જુદું જુદું દેખાય છે.

વળી તું કહે છે, 'વિષયનો વિપાક દારૂણ છે, તો દારૂણની શી ચિંતા ? બાવાથી અજીરણ થાય છે તો શું

જીવનભર ખાવાનું બંધ કરાય છે? ના. એ તો ખાવામાં ફેરફાર કરી દો, પત્યું. અજીરણ થાય એવું ખાવાનું નહીં.' પણ તું હજી સમજ્યો જ નથી. પહેલું તો એ જો કે તું ખાવાપીવાદિમાં સત્તર સાવધાની રાખ, એના ઉપર અઢારમી જોહુકમી કર્મની અને પરલોકની છે. જિંદગીભર અઢાર પાપસ્થાનકનો વેપલો કર્યો ને રંગરાગ ખેલ્યા. એનું તું પરિણામ તો કંઈ જ રોકી શકે એમ નથી! શું શું જીવનો સ્વભાવ છે કે તે દુઃખી હોય? ના. કેટલાક સુખી પણ હોય છે, જેમને ગરીબાઈ કે ટંટો કલેશ નથી! ત્યારે કેઈ જીવોને કેઈ પ્રકારના દુઃખ હોય છે! આપણે પણ દુઃખવશ હોઈએ, ત્યાં શું માનવું? માટે વિચારવું જ પડે કે **ધર્મ નથી કર્યો તેના વિપાક ભોગવી રહ્યો છું!** જો આ કર્મસત્તા ન હોય તો આપણું ધાર્યું શા માટે ન બને? કેટલીયવાર અણધાર્યું કેમ બને છે?

વળી તું કહે છે, ' માથે મૃત્યુ ઝઝુમે છે, તો શું આજે જ સ્મશાનમાં જઈને સૂઈ રહેવું?' પણ જો, કે આ પણ ભોળાને ફસાવવા જેવી વાત છે! તને ખબર નથી કે જે આત્માઓ જિનવચનની સંપૂર્ણ આરાધના કરે છે તેને એક વખત ભલે મૃત્યુ આવે છે, પણ પછી મૃત્યુની જડ ઉખડી જાય છે. તું કહે છે કે 'મૃત્યુને આવવું હોય ત્યારે આવે. આપણે જે કરતા હોય તે કરતા રહીએ,' તો તેથી તો આપણે જન્મ-મરણની રેંટમાં ભમવાનું જ રહ્યું! બાકી મોક્ષમાં ગયા પછી તો કેઇ પીડા, કલેશ, પરાધીનતા,

કંઈ જ નથી. અરે, તું જો કે શ્રી વીતરાગના વચનથી સકલ સંગનો ત્યાગ કરીને, લક્ષ્મીનો-કુટુંબનો-દુનિયાના વ્યાપારનો સંબંધ ત્યાગીને, જેણે માત્ર ચારિત્રની શરૂઆત કરી છે તેને જે સુખ છે; તે અહીં મોટા ચક્રવર્તીને પણ નથી! પૂછો, સાધુને શું સુખ? એમની પાસે મોટર, લાડીગાટી કંઈ નહીં, તેમાં શું સુખ? પણ સમજો કે એ બધાં તો વાસ્તવિક દુઃખનાં સાધન છે. પક્વાન્નને સુખનું સાધન માનીને પછી ખૂબ ખાધે જ જાય તો? એવું અજીરણ થાય કે પોક મૂકાવી દે! માટે દુનિયાની પ્રવૃતિમાં સાચું સુખ છે જ નહીં, એમાં તો માત્ર ખરજવાની ખણજના દુઃખની જેમ વિષયની તૃષ્ણાનું દુઃખ ઉભું થયું, તેને તત્કાલ દબાવવાની ચેષ્ટા છે. પણ એમ તે કેટલી દબાય? ઉલટી થોડી વાર પછી વધુ પ્રમાણમાં ઉઠે. ત્યારે, સાધુપણામાં દેખીતું કષ્ટ દેખાય, પણ રોગનિવારણ અર્થે ઔષધની પ્રક્રિયા હોય છે, તેને સેવવામાં જેમ મઝા આવે છે; તેમ સાધુપણાની કષ્ટની પ્રક્રિયા સેવવામાં પણ તેને મજાહ આવે છે. મનને નક્કી છે કે એનાથી મહાન આરોગ્ય મળવાનું છે.

પ્રકરણ-૩૦

સાચું સુખ શી રીતે મળે.

પિંગકનો પલટો:—

હવે પિંગકના મનમાં વાત તો બરાબર બેસી ગઇ. એ

પૂછે છે કે એ બતાવો કે **સાચા સુખી થવા આત્માએ શું કરવું જોઇએ?** આત્મા છે અને જગતના સુખમાં તો કંઈ માલ નથી, એમ આપના ઉપદેશથી હવે ચોકસ સમજાય છે આચાર્યદેવ ફરમાવે છે કે જો, મુખ્ય ઉપાયમાં અહિંસા છે, સત્ય છે, ચોરીનો ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ છે. ઇન્દ્રિયો પર વિજય છે, ને રાગ-દ્વેષાદિ દોષોનો નિગ્રહ છે. એનાથી અવશ્ય સુખ છે. પણ એથી વિપરીત કરો, તે દુઃખનું કારણ છે. પિંગક પીગળી ગયો! આચાર્ય મહારાજના પગમાં નમી પડયો! મંત્રી બ્રહ્મદત્ત અને પિંગક આચાર્ય મહારાજ પાસે શ્રાવક બની ગયા.

હવે બ્રહ્મદત્ત આંખે આંસુ સાથે કહે છે, 'ભગવંત! શિખી મારો પુત્ર છે....'

એટલે શું કહેવાનું? જો જો એ નાદાન છે, ઉતાવળીયો છે, મોટે ઉપાડે દીક્ષાની વાત કરે છે! હજી સવાર સુધી તો....' એમ? આ કહેવાનું ને? જિનવચનથી આપણને કંઈ પણ બોધ થયો હોય, ને એનો આપણે ઉપકાર માનતા હોઇએ; તો પછી આવા ઉદ્‌ગાર કે વિચાર કાઢતાં પહેલાં બ્રહ્મદત્તનું કથન વિચારવા જેવું છે. એ હવે તત્ત્વને કળી ગયો છે. આ સમજાતાં પહેલાં એ વર્તમાન એક જ ભવ જોતો હતો! હવે એને તો ભૂતકાળના અનેકાનેક ભવ નજર સામે તરવરે છે! ભાવી અગણિત કાળ જુએ છે. એવો કે **આ જીવનમાં જો રાગદ્વેષનું સેવન કર્યું તો ભવિષ્યના દીર્ઘકાળ માટે ભયંકર દુર્ગતિના**

બચો છે, ચાહ્ય પોતાનો આત્મા હો કે પુત્રનો. માટે એ શું કહે છે તે જુઓ.—

એ કહે છે; "આ મારો પુત્ર જે કાર્ય કરવા તૈયાર થયો છે, તે મહાપુરુષને યોગ્ય કાર્ય કરે છે. એ મારી અનુમતિ માગે છે. તો આપની પાસેથી આટલું સાંભળ્યા પછી હવે તો મારી પૂરી અનુમતિ છે અને વિલંબ કરવાનું મને છાજતું નથી. પણ હું એ પૂછું છું કે એ ચારિત્ર માટે યોગ્ય છે કે નહીં, તે આપ કહો."—

આ જિનવચન સાથે સગાઈ કેવી કરી! આત્મામાં તત્ત્વ તત્કાલ કેવું ક ઉતારી દીધું! કોણ છે, આ બબર છે? પટેલ? તમે બુદ્ધિમાન અને એ પટેલ? કેમકે શાસ્ત્ર ગમે તે કહે, તમને બચાવ કરતાં આવડે છે માટે બુદ્ધિમાન! અને એણે શું કહ્યું? અનંતજ્ઞાનીના વચનને સરળ મનથી 'હા, બરાબર!' કર્યું, એટલે પટેલ? ના, મહાન મંત્રી છે. એણે જોયું કે જિનવચન આગળ આપણે તો મહામૂર્ખ છીએ. ત્યાં આપણી ચર્મચક્ષુ નહીં લડાવવાની. આપણો આત્મા કેટલો બધો પછાત છે કે માથા પાછળ પણ આપણે જોઈ શકતા નથી. ત્યારે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ તો આપણને લોકાલોકના પ્રકાશ આપ્યા છે!

બજારમાં જનારો માણસ છ મહીના સુધી ધક્કા ખાય ને પૈસો એક પણ ન મળે, તો પોક મૂકે છે! જેની તેની પાસે રોદણું રડે છે. અહીં 'મને જિનશાસનની ઉમાદ

વસ્તુઓ મળી છે, ને મારાથી કંઈ થતું નથી, આનું રોજ રોદણું છે? બીજાને કહો છો ખરા?—આજ સાર છે, કરી લેજો. બીજું બધું અસાર છે!' આ મંત્રી પ્રભુવચનના કિલ્લામાં આવી ગયો છે. આ આત્માઓ અલ્પકાળમાં પોતાના આત્માને ઉંચે લઈ જાય છે. તે કેમ? 'જિનવચન કહે છે, બસ; બરાબર; તેના માટે જેટલી બરચાય તેટલી તાકાત બરચો! મારે તાકાત દેશવિરતિની જ છે, તો એટલું કરું. છોકરો ચારિત્ર લેવા તૈયાર છે; તો એને રોકવો શા માટે? જે તાકાત છે, તેનો જિનાજ્ઞાના રસ્તે ઉપયોગ! **જિનવચનની જે અક્કલ, એજ મારી અક્કલ. આ હોય તો સમકિત આવે છે.** માટે હું પુત્રને મહાન ભાગ્યશાળી માનું છું અને એ જે માર્ગે જાય છે તે મહાન ભાગ્યશાળી માનું છું અને એ જે માર્ગે જાય છે તે મહાન પુરુષોનો માર્ગ છે. એની આગળ અમે તો નિઃસત્વ છીએ!' એટલે ગુરુને પૂછે છે, 'એને હરખ છે પણ એનામાં યોગ્યતા છે કે નહીં! મહાન પુરુષોને યોગ્ય માર્ગ લેનાર, જો યોગ્ય ન હોય તો તે માર્ગને લજવનારો બને છે.'

પ્રકરણ-૩૧

નાસ્તિક પર જિનવાણીની અસર :—

નાસ્તિકવાદની દલીલોનો આચાર્ય મહારાજે રદીયા આપ્યા, પછી જગતની સ્થિતિ કેવી છે, તેમાં માનવ

જન્મમાં અનાદિની જેમ ફરીથી ભૂલ કરવાથી કેવો પાછો ઘોર સંસારસાગરમાં બૂડી જાય છે, વળી તે સમજીને લઘુકર્મી અને સાધુચરિત પુરુષો ચારિત્રની પ્રક્રિયાને કેવી સહર્ષ સ્વીકારે છે; તેમજ અહિંસા-સંયમ-તપના અને જ્ઞાનાચારાદિ મહાપવિત્ર પંચાચારના રૂડા પાલન કરી મોક્ષનાં અનુપમ સુખમાં આત્માને કેવો ઝીલતો કરી દે છે, તેનું મનોરોચક અને હૃદયવેધી વર્ણન કર્યું. એ સાંભળીને નાસ્તિક પિંગક પીગળી જાય ત્યાં આસ્તિકનું શું પૂછવું? બ્રહ્મદત્તના તો આંતરચક્ષુ ખૂલી ગયાં! એટલો બધો હૃદય-સ્પર્શી બોધ થયો કે એની આંખમાં હર્ષનાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં! સમકિતનો નિર્મળ પરિણામ વધતો ચાલ્યો!

બે હાથ જોડી એણે કહ્યું: 'ભગવાન્! જેવું આપ ફરમાવો છો તેવું જ છે. આપનાં તત્ત્વો આપે કહ્યાં તેવાં જ છે. બુદ્ધિથી જોતાં પણ મને લાગે છે કે એ બરાબર છે, તદ્દન યથાર્થ છે,' એમ કહીને એના દિલમાં જિનેશ્વર-દેવના ધર્મ પ્રત્યે જે આકર્ષણ વધી ગયું, તેના પરિણામે સમ્યક્ત્વ સ્વીકાર્યું. પૂર્વનો જે સમ્મોહ=મોહની ભ્રમણા હતી, એ નીકળી ગઈ. તેથી દિલમાં એ વિચાર થયો કે, 'અહો! મારા પુત્રનો કેટલો બધો સુંદર વ્યવસાય! કેવો અદ્‌ભુત શોભનીય વ્યવસાય! જે સ્થિતિએ પુત્ર પહોંચ્યો છે, તે સ્થિતિ ઘણી જ અનુમોદનીય છે.' આવો વિચાર કોણ લાવે? હૈયામાં જિનધર્મની જાગેલી ભાવિતતા! પરિણમેલું સમ્યક્ત્વ!

શ્રદ્ધાનું પરિણામ શું ? :—

જગતમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ કોટિનો જિનધર્મ, ને તેની શ્રદ્ધા-લાગણી આપણને છે, ને એની અસર આપણાં આચરણ અને વિચારણા પર ન થાય તો શ્રદ્ધા-લાગણી મનાય જ કેમ ? મેલાં-ઘેલા ધર્મની લાગણી હોત ને વિચારણા મેલી હોત તો જુદી વાત ! પણ આ તો કહે છે, 'હું સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રનો પૂજારી છું.' પણ જૂઠું બોલવામાં પાછો હટતો નથી. એટલું જ નહિ જૂઠમાં ભય પણ નથી તો એને પૂજારી માનય હરિશ્ચંદ્રનો ? જો જૂઠું બોલવામાં કોઈ નુકશાન દેખાતું જ નથી; જો કાળ એવો છે માટે જૂઠું બોલવામાં વાંધો નથી માનવો, તો હરિશ્ચંદ્ર પર શ્રદ્ધા એ ધતીંગ ને ? તેમ આપણે કહીએ કે 'હું જિનશ્વદેવના વૈરાગ્યપ્રધાન ધર્મને અને તપ-ત્યાગને બહુ માનું છું; એના પર મને બહુ પ્રીતિ છે,' ને બીજી બાજુ પાછું સંસાર ચલાવવામાં જરાયે ભય કે કંપારો નથી થતો તો એ પ્રીતિ, એ માન્યતા, ધતિંગ કે બીજું કાંઇ ? કહે છે, 'સંસાર છોડવામાં ઉતાવળ કરવી ન જોઇએ ! નથી ને નીકળવું હોય તો કોઈ વાંધો-વિરોધા સંસારમાં ન રહેવો જોઈએ !' કહો મેળ મળે એમ છે ? વાંધાનો તાગ મળે એમ છે ? 'ભગવાનની વીતરાગતા અને ભગવાનની વાણી, મને એના પર પ્રેમ છે ! મને એ બધું મળ્યું તેથી હું મારી જાતને ભાગ્યશાળી માનું છું;'- એક બાજુ આમ કહે છે ને બીજી બાજુ દિકરા-દિકરીને

સંસારમાં જોઈને ખૂશી થાય છે! 'ચાલો, છોકરા મંડાઈ ગયા! છોકરી ય ખાળ બચ્ચાવાળી બની ગઈ! ચાલો, પૈસા-ટકા ઠીક થઇ ગયા.' તે પછી શું એનું સારૂં ન ઇચ્છવું? એ વાત નથી. વાત એ છે કે તમને એના આત્મહિતની ચિંતા છે? સંસારલીલામાં એ મગ્ન થઈ જાય અને પોતાના આત્માની ચિંતા ભૂલે તો એ બદલ તમને ખેદ ખરો? જો ના, તો પેલું બધું જાતને ભાગ્યશાળી માનવા વગેરેનો શો અર્થ રહ્યો? જિનવચનની દિલ પર અસર શી રહી? અંતરમાં જો વીતરાગના ધર્મ પર લાગણી થાય તો આ ન રહે. મેલા ધર્મમાં હોય તો બને. કેમકે એનો ઉપદેશ જ એ જાતનો, પણ અહીં તો માત્ર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપની જ વાત છે! તેના પ્રેમ ઉપર મલિન વિચાર કે લાગણી નભી જ ન શકે! આજ સુધીનાં પાપનાં ધોરણો અને મલિન લાગણીઓ દૂર કરવા જ જોઈએ. પાપનું ધોરણ ઉભું રહે, પાપના પક્ષપાત ચાલ્યા કરે, પછી સાચી શ્રદ્ધા કયાંથી થાય?

પુણ્ય-પાપ:- ગુરુમહારાજની એક જ વાણીથી બ્રહ્મદત્તને શ્રદ્ધા થઇ અને પૂર્વનો સમ્મોહ નીકળી ગયો. એટલે કહે છે કે દિકરો જે કરે છે, તે અત્યંત પ્રશંસનીય છે! પિંગક જેવો નાસ્તિક પણ દિલનો સરળ. એટલે એના મનનો મેલ પણ નિકળી ગયો!

એણે પૂછયું: "જગતમાં પુણ્ય-પાપ એ બેની રીતભાતો જુદી ચાલે છે; તો એ કેવી રીતે જણાય? આનામાં પુણ્ય ભરેલું છે કે પાપ ભરેલું છે?"

આચાર્ય મહારાજ કહે છે, "ઓહો! એ તો પ્રત્યક્ષ છે! દુનિયામાં દેખાય છે. એક માણસ રત્ન જડેલાં મકાનમાં રહે છે! ત્યારે બીજાને જૂનાં ખંડિયેર કે જેમાં સર્પ પણ રહેતા હોય, તેમાં રહેવાનું મળે છે! એક બાજુ કોઈ ઉંચા સંગેમરમરનાં મોટા મહેલમાં રહે છે અને સુંદર સ્ત્રીઓ સાથે આનંદમાં કાળ વિતાવે છે. બીજાની સ્થિતિ એવી છે કે એની પાસે મહેલ નહીં પણ ઝુંપડીના ય વાંધા છે. એમાં શું કારણ? કહો પુણ્ય-પાપના ભોગવટા એકને મોટા ગોદડા મળે છે, બીજાને ઠંતવિણા વગાડવી પડે છે! ટાઢે સોસાવું પડે છે! એકને જન્મતા સોનાના ચમચે દૂધ પવાય છે, સોનાના હિંડોળે પોઢવા મળે છે અને એકને ઝાડે ઝોળીમાં હિંચાવું પડે છે! આ પુણ્ય-પાપનો જ હિસાબ છે. કેઈ પુણ્યશાળી બીજાનાં પેટ ભરે છે ત્યારે કેટલાક પોતાનું જ પેટ ભરી શકતા નથી! ઘેર ઘેર ભીખ માગવી પડે છે! પુણ્ય હોત તો મહાન ચક્રવર્તી જેવા સુખ મળે છે, તેમ એને પણ છોડી જીવ મોક્ષમાર્ગી બને છે! પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી આરાધના વધે ને મોક્ષ મળે અને પાપાનુબંધી પુણ્ય વધે તો તે જીવને પરિણામે પાપભર્યો કરીને તિર્યંચ નરકગતિ ય દેખાડે છે! આ બધો શાનો હિસાબ છે? પુણ્ય ને પાપનો!

પિંગક પૂછે છે: "એનો હિસાબ શાના પર છે? પુણ્યનાં કયાં કારણ છે? કઈ ક્રિયાઓ પાપ લાવે? કઇ ક્રિયાઓ પુણ્ય લાવે?" શા માટે પૂછે છે આ? કેમકે

હવે તો લાલચ લાગી કે પુણ્ય હશે તો અહીંયા એ સુખ અને પછી અંતે મોક્ષ !

આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે સાંભળો :- હિંસા, જૂઠ વગેરે જેને પાપસ્થાનક કહેવાય, તેથી પાપ આવે. એમાંથી પાછા એ પાપસ્થાનકોથી પાછા હટવું, એના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લેવી એથી પાપ અટકે. પાપ-સ્થાનકોનો ખૂબ નિગ્રહ કરવો, જીવનમાં તેને ઓછા કરી દેવા અને ધર્મસ્થાનક સેવવા, તો પુણ્ય વધે છે. એમ કહીને આચાર્ય મહારાજે હિંસાનો ત્યાગ ને જૂઠનો ત્યાગ કેવો હોય તેનું વર્ણન કરી બતાવ્યું. પિંગકના મનમાં બરાબર બેસી ગયું. મંત્રીને ને પિંગકને બન્નેને ઉલ્લાસ આવી ગયો. પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાનો ઉલ્લાસ જાગ્યો. કેમ ?

પ્રકરણ-૩૨

સંસારની અનેકવિધ ભયંકરતા.

સુખ લેવા જતાં મોત :- સમસ્ત વિશ્વપર જ્યારે નજર નાખીએ અને આપણા આત્માના ભૂતકાળનાં ભવો પર નજર નાખીએ, તો દેખાય કે વિશ્વમાં પ્રાણીઓ કેવી કેવી ભયંકર સ્થિતિમાં પડેલા છે, તેમ આપણોય જીવ પણ કેવો ભયંકર માર પીટ, ત્રાસ, રોગ આદિ ઉદ્વેગના દુઃખમાં સબડ્યો છે ! જીવોના દુઃખ જોવા નીકળે તો, ડગલે ને

પગલે દુ ખી જીવોના થોક દેખાય. પંચેન્દ્રિય પ્રાણીથી માંડી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિ જીવો, અનંતાનંત જીવો અનંત અનંત કાળથી કેઈ દુઃખમાં શેકાઈ રહ્યાં છે ! દોડે છે સુખની આશાએ, પણ માર્ગ ઉંધા પડે છે દુઃખમાં ! ધાન્યના કીડા સુખ માટે બાજુમાં ધાન્યના ડાબડામાં પેશી જશે, ખુશી થશે; 'હાશ ! સરસ લાગ મળી ગયો !' પણ બિચારો સીધો ત્યાંથી ઉંચકાઈ પડે છે, ઘંટીમાં ! મંકોડો ચઢી ગયો ગોળના માટલામાં; ખુશી થયો, કયાં ખબર છે કે એ ગોળનો માલિક વગર જોયે ગોળ ભેગો એને નાખવાનો છે ઉકળતી કઢાઈમાં ! કોને જોવું છે ? જેને હૈયે ઝીણામાં ઝીણા જીવની દયા છે, ને ભાવીમાં પોતાની બુરી હાલત ન થાય એવી કાળજી છે, તે તો બરાબર તપાસે તો દેખાય કે ગફલતમાં કેટલા ત્રસજીવોનો કચ્ચરઘાણ નીકળે છે,— જરા સાવધાની રાખું તો કેટલાય જીવો અખંડ બચી જાય. પેલા જીવો બચારા અજ્ઞાન છે. સુખનું સ્થાન માની નિરાંતે એનું શરણું લે છે, પણ એથી જ તરફડતી મૃત્યુની વેદના ભોગવે છે. જીવોના ત્રાસની દયા વિચારો ! કોઇ રાક્ષસી ચૂલો સળગાવી અને કીડીઓ વાળી સાકર નાખે ઉકળતા પાણી-દુધમાં ! તમે જીભનો સ્વાદ કેટલો લીધો ? અને પેલાને ઉકળતામાં બફાઇ મરવાનો કેટલો ત્રાસ ? એક આંગળી ઉપર સહેજ તણખો લાગે છે કે ઉહું ઉહું થઈ જાય છે, તો આ ત્રાસની ભયંકરતા કેવી ?

સંસારની બીજી ભયંકરતા :—

બીજી ભયંકરતા એ કે પાપ કરવામાં આટલા ત્રાસ વેઠવા છતાં એ જીવોને પાપથી પાછા હટવાની બુદ્ધિ નથી ! બસ, અજ્ઞાન દૃષ્ટિ છે. નાનકડી ગિરોળીનો અવતાર મળ્યો તો કયાંક માંખી કીડો મળે કે તરાપ લગાડે છે. એને ખબર નથી કે તારા પણ રાક્ષસી પ્રયોગ થઈ જવાનો છે. તું પણ બારણામાં ભીંસાઇ જઇશ તો ખતમ ! મળવાનું કાંઈ ન હોય પણ કલાક સુધી ટાંપીને રહે કે 'જીવ મળે કે તરાપ લગાવી દઉં !' પાપની ભયંકરતા કેટલી છે ? હિંસા, જૂઠ, ચોરીનાં પાપનો શુમાર નથી ! કામાંધતા, ધનલોભ વગેરે ફાલ્યા ફુલ્યા છે, પણ આ બધું અનાર્ય દેશમાં હોય કે પવિત્ર આર્યદેશમાં ? નામ હિંદુ ધર્મનું છતાં કામ મ્લેચ્છનાં ચાલી રહ્યાં હોય છે ! હવે તો નિશાળોમાં એવા પાઠ ભણાવવામાં આવે છે ! કોઇ સારી લેશ્યા નહિ ! ભયંકર પાપ લેશ્યા !

બ્રહ્મદત્ત અને પિંગકે જોયું કે આ દુનિયામાં જે જીવો દુઃખી દેખાય છે, તેવો આપણો આત્મા પણ અનંત અનંત દુઃખનો દુખિયારો છે. વિશ્વ પાપને દુઃખનાં નરકાગારમાં પડેલું છે અને આપણો આત્મા ભુતકાળમાં તેવા જ નરકાગારમાં સડી આવ્યો છે. હવે જો જિનેન્દ્રદેવ જેવા સૂર્યનો પ્રકાશ મળ્યો છે, તેના માર્ગે નહીં જાય તો ખલાસ ! માટે સાવધ થઈ જા !

પ્રકાશ માટે બે મુદ્દા :—

બે મુદ્દા વિચારતાં આવડયું કે મનનાં ધોરણ અને જીવનની ચર્યા ફરી જાય. (૧) 'જગત કોણ છે ? આપણે કોના છીએ ?' (૨) જગતના કેવા ઢંગ છે ? આપણી આજ સુધી કેવી કેવી હાલત બની છે ?

આ પ્રકાશ થાય તો અંધારૂં ટળી જાય ! એ અંધકારના યોગે જ આડાં–અવળાં બાથોડીયા જીવ મારે છે અને ફસાય છે ! અંધકાર કોને કહેવાય કે જેમાં સારી વસ્તુ હાથમાં આવે નહીં, ને ટીચાવું પડે ! અંધકારમાં હીરાનો ઢગલો ધારી બાથ ભરીને બોસામાં ઘાલે, તો કદાચ પહેલાં તો કાચથી લોહીલુહાણ થાય ! વળી બીજાને આપે તો ખબર પડે કે એ તો કાચ હતા, મશ્કરી થાય ! રાગ અને દ્વેષાદિ અંધકાર છે. એમાં આત્મા સાચી વસ્તુ જોઈ શકતો નથી અને સાચી પરિસ્થિતિનું ભાન થઇ શકતું નથી. અનેક પ્રકારના પાપ સાથે ભટકાય છે. એથી શું થાય ? પાપસ્થનાકોની ભીંત સાથે ભટકાવાથી અનેક દુઃખ અને ત્રાસ ઉભા થાય છે. એટલા માટે જ એવા અંધકારને ટાળનારા, અંધકારની ઓળખાણ કરાવનાર અને એ ટાળીને માર્ગ બતાવનાર એવા અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન મળ્યા પછી જો અંધકાર ન ટાળીએ તો આત્માની કોઈ અજબ પ્રકાશ ધિઠ્ઠાઇ કહેવાય ! જો મનમાં એમ હોય કે 'તમે જેટલું કહેવું હોય તેટલું, કહોને; એને અમે બરાબર

કહેવાના, છતાં અમારી ચાલુ ચાલમાં અમે જરાયે અટકવાના નથી !

અમારી માયા તૃષ્ણા ઘટે એમ જ નથી.' તો આ સંભાળવાનો કોઈ ઉપયોગ નથી. અહીં કેમ આવો છો ? સાંભળવાને ! જિનેશ્વરદેવનો ખરેખરો પ્રકાશ મલ્યા પછી તો આપણા માનસ પર, આપણી લાગણીઓ પર અસર ન પડે તો પ્રભુ અને પ્રભુની વાણીને આપણે શી કિંમતી ગણી ? જેવો મંત્રીએ અને પિંગકે કર્યો તેવો વિચાર બધાએ કરવો જોઈએ.

જગત અને આપણે કેટકેટલું વેઠીએ છીએ ! એ જોવા છતાં આપણે કેટકેટલાં પાપ કરીએ છીએ ! જિનેશ્વરદેવની નિશ્રા મળી, આલંબન મળ્યું, તેને આ શોભતું નથી ! એનાં તો દિલ જ ખુલ્લી જાય અને શુભ ભાવના એવી જાગે કે જન્મ જન્મ સુધી પહોંચી જાય.

જિનશાસનનું દૂરબિન :—કોઈ અડધો માઈલ દેખી શકતો હતો, ને પછી કોઈએ દુરબિન આપ્યું ! તેનાથી પણ જો એટલું જ દેખાય તો તે દુરબિન કહેવાય ? તેમ આપણને આ જિનેશ્વરદેવનું શાસનરૂપી દુરબીન મળ્યું, પછી કેટલી દૃષ્ટિ પહોંચી ? જેટલી દૃષ્ટિ બીજાઓને પહોંચે છે તેટલી જ ? તો દુરબિન લગાડયું ખરૂ ? દૂરબિન આંખે લગાડયા પછી દુર દેખાવું જોઈએ કે નહીં ? પ્રભુના શાસનથી તો ભૂત ભવિષ્યનો દૂર દૂરનો કાળ આંખ સામે તરવરે ! ભટકતા જીવો જે ઘોર ત્રાસ વેઠી રહ્યા છે તે આંખ સામે

દેખાય, ૮૪ લાખ યોનિઓમાં વિટંબણા ભર્યા સ્થાનો દેખાય! એ વિચારણામાંથી જે થોકબંધ પાપ બંધ થાય છે, તે નજરોનજર દેખાય! જરાક જૂઠું બોલ્યો ત્યાં પાપકર્મોનો જથ્થો આત્મામાં પાપનો થોક આવી પડયો સમજાય. વાવાઝોડું હોય ને ઘરની બારી ખુલી જાય તો કેટલી ધૂળ ને કચરો પેસી જતો દેખાય? તેમ આ પાપની બારી ખૂલી થઇ કે એકદમ પાપનો કચરો અંદર ઘુસતો દેખાય! તો આ જિનેશ્વરદેવનાં શાસનને ફૂલ્બિન બનાવ્યું કહેવાય!

પ્રકરણ ૩૩

બ્રહ્મદત્ત–પિંગક વ્રતધારી થયા: શિખીકુમારની યોગ્યતા માટે વિચારણા

યોગ્યતા શા માટે જોવી? કુસાધુથી અનર્થ :—

બ્રહ્મદત્ત અને પિંગકને આ વાત સમજાઈ ગઇ કે તરત સમકિત અને શ્રાવકના વ્રતો લઇ લીધાં. પછી પુત્રની અનુમોદના કરી; 'પ્રભુ, આ મારો પુત્ર છે, ને એણે જે કર્યું છે, જે માર્ગે જવા માગે છે તેમાં મારી અનુમતિ છે પણ એ એને યોગ્ય છે કે નહીં, તે આપ જુઓ.' આ યોગ્યતા જોવડાવવાનું કહે છે, તેને સન્માર્ગથી પાછો પાડવા માટે નહીં, પણ એ સન્માર્ગ દીપાવી શકે એ માટે. સન્માર્ગને કલંક લગાડનારો ન બને તે માટે કહે છે. આ

લાગણી અવશ્ય જોઈએ. જેવી રીતે સાધુ પર પ્રેમ હોય, તેમ સાધુધર્મની સાધના પર પણ પ્રેમ જોઈએ. એકલા સાધુ પરનાં પ્રેમના યોગે ગમે તેવા રખડતા સાધુને ખમા-સમણા-નમસ્કાર અને ભક્તિ કરવા મંડી પડે છે! પરિણામે ચેલા માતેલા સાંઢ બને છે. પછી પોતાનાં ખરાબ આચરણ ચલાવે છે અને ધર્મની નિંદા કરાવે છે. આ સાધુ? આજે જૈનસંઘના માથે આચાર્ય ભગવંતોના માથે મોટી ફરજ આવી પડી છે. ગમે તેવા એકલીયા ફરતા સાધુ અને એવા બેકલીયાઓ સામે આજે ભારે ફરીયાદો છે. એનું નિયમન કોણ કરશે? ધર્મ નવો ન પમાડે એ હજી દરગુજર, પણ ધર્મ ગુમાવરાવે, સાધુ પ્રત્યે લોકની અરુચિ થાય એ બધું કેમ નભે. લોકમાં ધર્મની, સાધુની, ને ધર્મક્રિયાની નિંદા ચાલે એના યોગે જે બાળ જીવો હોય તે નક્કી કરે છે કે આપણે ધર્મના ઓટલે ચઢવું નહીં અને સાધુને માનવા નહીં! આમ લોકો ધર્મથી હમકી જાય, તો ધર્મનો અંત આવી જ જાય ને? બ્રહ્મદત્ત સમજે છે કે જે ક્રિક-રામાં અયોગ્યતા હોય ને સાધુપણું લઈ લે, પછી અયોગ્યતાનું પ્રદર્શન કરે તે! સાધુ એટલે તે જાહેર વ્યક્તિ થઈ ગઈ! એ તો ઝટ નજરે ચઢે! ગૃહસ્થ બહાર જઈને અનાચાર કરી આવે તો કોઈની નજરે ઝટ ન ય ચઢે! પણ સાધુ વેશ્યાવાડામાંથી નીકળે તો! શાસ્ત્રમર્યાદાનો ભંગ કર્યો. એક બાજુ વેશ્યાની ગલી હોય, ટૂંકો રસ્તો હોય, તો પણ તે રસ્તે ન જવાય. જવાથી બીજાને શંકા કરવાનું નિમિત્ત મળે. ખોટો પ્રચાર થાય. મર્યાદાભંગ ન થવા દેવો.

'અમારે તો શાસ્ત્રોએ જે કહ્યું તેમાં જ લાભ!' મિલિટરી ઓડર કેવી રીતે પળાય છે? એટલા માટે મિલિટરીની કેળવણી આપતાં એની પરીક્ષા થાય છે. સારામાં સારા પેન્ટ અને કોટ પહેરી લાવ્યા હોય, ને વચ્ચે આવે કાદવ ને કીચડ! તેમાં કર્નલ કહે કે 'ચલે જાવ' એમાં જો વિલંબ કરે તો ચાબખો પડે! નપાસ થાય, કર્નલનો ઓડર એટલે માનવો જ જોઈએ. એની સામે પ્રશ્ન નહીં! તેમ સાધુજીવનની આ યોગ્યતા છે કે શાસ્ત્ર કહે છે કે આ માર્ગે ચાલો તો અમારે લોક સંજ્ઞામાં નહીં પડવાનું શાસ્ત્ર કહે કે ચોથા બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં કોઈ અપવાદ નહીં! આજનો જમાનો ફરી ગયો હોય તે તમારે ત્યાં. અમારે તો આજ માર્ગ શાસ્ત્રનો! જેટલી બાબતમાં શાસ્ત્રે કહ્યું હોય કે આ દેશ કાળ જોઈને કરજો, તો તેમ થાય! પણ બ્રહ્મચર્ય આદિમાં નહીં. લાવને ટૂંકા રસ્તેથી જાઉં! એમ કરી વેશ્યાવાડામાંથી જતાં કોઈ માણસ મહારાજને જુએ તો? અથવા સાધુના મુકામમાંથી બપોર સપોરના સમયે એકલી સ્ત્રી નીકળે તો? વાત બહાર ઉડે કે અરે, ભાઈ! ધર્મ મહાવીર ભગવાનની પાછળ ગયો. આખા સાધુવર્ગને કલંક લાગે અને જીવો ધર્મ તરફ હડકી જાય! ધર્મ પામેલા ખસી જાય અને ન પામેલા હાથ જોડે, 'ન જોઈએ ધર્મ.' માટે સાધુપણું લેવા પહેલાં યોગ્યતા જોઈએ. તે માટે બ્રહ્મદત્ત પૂછે છે, 'પ્રભુ, આનામાં સાધુધર્મ પાળવાની યોગ્યતા છે?'

જીવ રોગી અને ભિખારી :–આ તો થઈ યોગ્યતા

સબંધી વાત. પરંતુ એ બહાને જો છોકરાને દીક્ષા ન લેવા દેવી હોય તો એ શેના જેવું થાય? એક માણસ ૧૨ વર્ષનો રોગી છે. એવી એને કારમી પીડા ઉપડે છે કે બિચારો ઘડી ભર પણ જંપીને બેસી શકતો નથી! આળોટવું પડે છે! પેટ દબાવવું પડે છે! વારંવાર શૂળ ઉપડી છે કે ચીસ પડી જાય છે. એવામાં કોઇ કિમિયાગર આવ્યો ને કહે છે કે, હું એને ઔષધ આપું. તો ઘરનાં માણસ કહે છે, 'ના હજી વાર છે. એનામાં યોગ્યતા નથી મુહૂર્ત નથી. ઘરનાં સંયોગ નથી. હજી એની ઉંમર નાની છે.' તો શું પેલો કિમિયાગર ન કહે, 'ઘેલા છો?' આ બિચારો મરી રહ્યો છે, ને કહો છો ઉંમર નાની છે.....' એમ અહીં ગુરુમહારાજ કહે છે, 'જુઓ બ્રહ્મદત્ત, આ તમારો પુત્ર સંસારની કારમી પીડાથી પીડાઈ રહ્યો છે! અમારી પાસે ઔષધ છે, તો આપવા દો! અસલ તો તમારે પણ ઔષધ લેવા જેવું છે. છેવટે એને તો લેવા દો. પેલા અજ્ઞાનની જેમ ના ન કહેતા.'

બીજું દૃષ્ટાંત:— ભિખારી ભીખ માગતો ફરે છે. લોકો ખાવાનું આપવાના બદલે લાતો આપે છે! આ દશામાં રાજ્યનો મંત્રી આવીને ભિખારીના બાપને કહે છે.

'લાવ છોકરાને, એને રાજ્યના સિંહાસન પર બેસાડી દઉં!' ત્યાં જો બાપ કહે,

'ના, હજી વાર છે! મારે એકનો એક આધાર છે.

રાજા નથી બનાવવો' તો શું મંત્રી ન કહે, 'બળી તારી ભીખ, તું એ ભીખારી, ને છોકરાને ભીખ માગવા રાખ્યો છે !' આ બાપ કહેવાય કે પાપ ? એવું અહીં છે. આ જીવ ભલે મંત્રીને ત્યાં જનમ્યો છે, એટલે તત્કાલ સ્નેહી વર્ગ પ્રત્યક્ષમાં તત્કાલ લાત ન મારે. એ પણ અવસર આવે તો લગાવી દે લાત ! મા-બાપ, સગાં લાત ન મારે ! પણ પુત્ર જરાક ગાંડો થયો કે ઘરમાં લુગડાં બાળે ને ઘરેણાં બહાર ફેંકતો હોય તો પીટી નાખે ને ? કોણ કહે, 'બિચારો શું કરે ? ચિત્તભ્રમ થયું છે.' એ તો થાણા મોકલી દે. અહીં વિચારો કે જીવ કર્મના પનારે કેવો ભિખારી છે! કર્મ ઘડીએ ઘડીએ એનું અપમાન કરી રહ્યો છે ! જીવ-નની પોતાની સમૃદ્ધિમાંથી આપવાની વાત નહીં પણ કર્મ ઉપરથી કચરવાની વાત રાખે છે ! 'સુખ તારે જોઇએ છે, તો જા, બાયડીનું ચાટુ કર ! શેઠના પગ પકડ !' આ સંસારી જીવની દશા છે ! ભિખારી જેવો કર્મની ભયંકર વિટંબણા પામી રહ્યો છે તેને આચાર્ય મહારાજ ચારિત્રના સિંહાસન પર બેસાડવા તૈયાર છે. ત્યાં બાપ આવીને જો કહે, 'હજી વાર છે, સંયોગ નથી; એમ કાંઇ દિકરો દઈ દેવાય ?' જીવતો જાગતો એવો દિકરો અને જડ એવી કોઈ ઘરની ચીજ ! બે માં તમારે મન કંઈ ફરક ખરો કે નહીં ? બંન્નેની પાસેથી તમારા સ્વાર્થ સિવાય બીજું ઇચ્છો ખરા ? ઘરની એક જડ ઘંટીનો પથ્થર અને બીજો અનંતદુઃખમાં ભમી આવેલો છોકરો બેમાં ફરક ખરો ? શું સામાનું હિત જોવાની દૃષ્ટિએ પથ્થર કરતાં પુત્ર વધે ? તમારો સ્વાર્થ

જ્યાં સુધરે ત્યાં બન્ને ભલા અને જ્યાં સ્વાર્થ સરતો નથી ત્યાં ? પથરો નાખો ઘરની બહાર ! છોકરો એની બાયડીનું તાણે છે તો કાઢો બહાર ! પાણીની જળો હોય છે, તે શું કામ લાગે છે ? લોહી ચૂસી લેવા માટે કામ લાગે ને ? તેમ આપણે સગાં માટે જળો છીએ ? કે એનું બધું પુણ્ય લોહી ચૂસી લઈએ,

વિવેકવાળું વલણ એનું નામ કે એનું આત્મહિત જોવાય. અમારૂં અમારા લલાટ મુજબ જ થવાનું. બહુ મમતાથી છોકરાને રાખ્યો હશે, તો એજ પૈસા ઉડાવી જવાનો ! કેઈ દિકરાઓએ બાપના પૈસા સાફ કરી નાખ્યા ! કેમકે બાપનું લલાટ ભાંગેલું હતું, લલાટ ભાગેલું હોય તો દિકરો રહ્યાથી કંઈ નથી ને લલાટ સારૂં સામું તો દિકરો ન હોય તો પણ કંઈ બગડવાનું નથી ! જો એની જીવતા જીવ તરીકેની વિશેષતા સમજતા હોઈએ, એના અનંતાઅનંત કાળના દુઃખી આત્મા પર દયાળુપણું હોય તો વિચારાય કે અમે તો હાથે કરીને વિષય-કષાયની આગ સળગાવી છે, ને એમાં બળી સળગી રહ્યા છીએ, પણ આને શા માટે બાળીએ ? એને કહીએ, 'જો ભાઇ, અમે તો બળી રહ્યા છીએ; પણ તારે બીજો વિચાર કરવાનો નથી, નહીંતર તું સળગી મરીશ.' તમે કહેશો કે અમે એકલા ! અમારૂં કોણ ? તો એકલા કેમ રહ્યા ? જવું હતું ને ભગવાનના શાસનમાં ! અનેક સાધુઓ અને સંઘ તમારી સેવા કરત ! આ તો પહેલેથી બિગાડાનું મંડાણ કર્યું, ને બધું બગડી ગયું, પછી

કહે 'અમારૂં કોણ સુધારે ?' અસ્તુ. અહીં બ્રહ્મદત્તનું દિલ ખોટું નથી. એણે તો પુત્રની દયા વિચારી છે. આચાર્ય મહારાજ કહે છે, 'આ તારો પુત્ર રત્નની ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે અને યોગ્ય છે. હવે તે ઉચ્ચ માર્ગે જવા માંગે છે, તેમાં એક ક્ષણની પણ ખલેલ કરવા જેવી નથી !' એ સાંભળતા મંત્રીના હૃદયમાં આનંદનો ઉભરો આવ્યો ! એ વિચાર્યું કે મારા જે ચારિત્રના મનોરથો છે તે એને જોઈએ છીએ. એ તો ઘણી આનંદની વાત છે ! જે ચારિત્રને હું ઝંખું છું તે એ લે છે, તો બસ.—

કહે છે. 'હે વત્સ, જા, મારી તને રજા છે ! તું તપ અને સંયમ માટેનો ઉદ્યોગ અત્યારથી જ કરી દે.'

વિવેક કરો દયાળુ કોણ ? :— સાંકડું હૃદય કે પહોળું ? મૂઢ હૃદય કે વિચારવંતુ ? સાપનું હૃદય કે સાચા બાપનું ? હૃદય કેવું કહેવાય નિર્દય કે દયાળું ? હૃદય કેવું છે ' એ ઓળખવા માટે પણ આપણી પાસે થોડીક બુદ્ધિ અને વિવેક જોઈએ. અનાદિની આપણી મૂઢતા કાઢવી પડશે. મૂઢ માણસ વિવેકીને ન સમજી શકે, દાદૂડીયો ડાહ્યાને ન ઓળખી શકે. દુર્જન સજ્જનના દિલને શું સમજે ? આવું ઉત્તમપુરુષનું હૃદય સમજવાં પહેલાં આપણે મૂઢતા કાઢવી પડે. આ પિતા મહાન વિવેકી છે-મહાન ઉદાર છે મહાન વિચારવંત છે. કારણ કે તે પોતાનો સ્વાર્થ ભૂલી પુત્રનો ભવાંતર ભયંકર ન બને, દુર્ગતિની પીડાવાળો ન બને, તે માટેની મહાન દયા કરી રહ્યો છે, માટે નિર્દય

નથી. જે પોતાના સ્વાર્થમાં સામાના ભવિષ્યના અનંતકાળ ભુલી જાય તે નિર્દય છે. પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થમાં પુત્રની પરવા ન રાખે તો નિર્દય. મારૂં ગમે તે થાઓ, છોકરાનો અનંતો કાળ સુખમય થાય છે તો જવા દો, એમ વિચારે એ મહાદયાળુ, સાચો સ્નેહી. આચાર્ય ભગવાને જે આત્મ-તત્વની સમજુતી આપી છે, 'તારો આત્મા એક સનાતન ચીજ છે. અનાદિ કાળથી સંસારમાં મંજિલ કરતો અહીં આવેલો છે. પણ એવા સ્થાને આવ્યો છે કે હવે ભાવી મંજિલ કેન્સલ કરી શકાય. સંસારને કહેવાય અમારા નામ પર ચોકડી મૂક! તું એવા સ્થાને આવ્યો છે કે હવે જો અહીં આવ્યા પછી એ મંજિલ કાપવાનો પ્રયત્ન ન કરે! ઉલટું મંજિલ વધારવાનું કરે, તો એ અક્ષમ્ય અને દુસ્સહ ભુલ થાય...' એ બધું આ બ્રહ્મદત્ત સમજે છે. બોલો તમને વિચાર છે કે નહીં? આ સ્થાનમાં હું સંસારને વધારવાનો ધંધો કરી રહ્યો છું, કે એને ઘટાડનારો-કેન્સલ કરનારો બની રહ્યો છું? ગઈકાલ સુધી આપણે ગમે તેવા મૂર્ખ હતા કે ભવિષ્યની ભુલ કરી એ મુસાફરી રીઝર્વ કરાવી હતી, હવે કેન્સલ કરાવાય કે નહીં? કરાવાય! સીધો હિસાબ છે.

પ્રકરણ-૩૪

પાપસ્થાનકમાંથી ધર્મસ્થાનકમાં ઉલટું!

અઢાર પાપસ્થાનક હોય કે આપણા ભવ વધે છે. અઢાર

પાપસ્થાનકનું સેવન એટલે જીવની મંજિલ વધારવાની પેરવી. એવું ચોકખું દેખી શકાય કે હું કયાં જઈ રહ્યો છું દેખાય કે આ અઢાર પાપમાં છું ને હવે તરત મરી જવાનો છું, તો ભારે નિસાસો પડે. આ પાપસ્થાનક! એનું બોર્ડ વાંચતો જ થાય. 'અહાહા, મેં સંસારની મુસાફરી વધારી!' જેમ કોઈ ગામ જવા નીકળ્યો ને બીજે જ રસ્તે ચઢ્યો, ને બોર્ડ બીજા જ ગામનું નીકળ્યું; તો શું થાય? ભારે દુઃખને? તેમ પાપસ્થાનકનો ખ્યાલ આવતાં થાય, 'અરે, આ કયાં ભટકવાનું વધાર્યું? ચાલ્યા પછી નગરની બહાર અવળી દિશાનું પાટીયું વાંચે કે ચોંકે, 'હાય! આ વાતોમાં કયાં ચાલ્યો? કયાં પહોંચી ગયો? હવે દસના વીસ માઈલ થયા અને દસ ચાલેલા ગયા!' તેમ કદાચ જવું પડે પાપમાં, પણ દિલમાં કચવાટ કેટલો હોય? અપરંપાર! એવા કકળાટવાળો પાપમાં ચાહી ચાહીને જાય કે એમાંથી ચાહી ચાહીને બહાર નીકળે?

(૧) પાપસ્થાનકમાંથી ધર્મસ્થાનકમાં ચાહી ચાહીને નિકળનારો અને (૨) ધર્મસ્થાનકમાંથી પાપસ્થાનકમાં ચાહી ચાહીને નીકળનારો બે માં ધર્મી કોણ અને અધર્મી કોણ?

આપણો આત્મા ક્રોધમાંથી ઊઠી ઊઠીને ક્ષમામાં જાય છે કે ક્ષમામાંથી ઊઠીઊઠીને ક્રોધમાં જાય? કોઈ વખત ગુસ્સો કરવો પડે, પણ જેમ હાથમાં અંગારો હોય તો

જાગતો હોય કે ઉંઘતો હોય ? આત્મા અંદરથી ખુજતો હોય. પાપસ્થાનક વિના જેમ સંસારમાં ચાલતું નથી, તેમ ધર્મસ્થાન વિના મોક્ષ માટે ચાલે નહીં, એવી પાકી ખાતરી હોય. પાપસ્થાનકમાંથી ઠેાડી ઠેાડીને ધર્મસ્થાનકમાં જવાનું જેને મન થાય, તેને મોક્ષની લગની ગણાય. આત્મહિતને સાધનારો ગણાય. પણ ધર્મસ્થાનકમાંથી પાપસ્થાનકમાં હોંશપૂર્વક જાય તે સંસારનો અભિનંદી જીવ છે ! ભવાભિનંદી છે ! આત્મહીતને સાધનારો નથી તે પોતાના આત્માનું જ ખૂન કરનારો છે. બ્રહ્મદત્ત વિચારવંત છે. છોકરાને કહે છે, 'ઊભો થા, ભાઈ જાએા-તપ-સંયમને માર્ગે.' આ દયાળું બાપ છે. વિચારવંત અને ઉદાર છે; સાંકડા મનવાળો નથી. સાંકડા મનમાં આ જીવનની જ વિચારણા આવે. વિશાળ-ઉદાર મનમાં ભવાંતરના અનંતકાળની વિચારણા આવે સાંકડા મનમાં શરીર અને બાહ્યસુખની વિચારણા આવે અને ઉદાર મનમાં આત્મા અને ધર્મની વિચારણા આવે. સાંકડા મનમાં ભવવર્ધક વસ્તુની વાત આવે, ઉદાર મનમાં જિનેશ્વરદેવના માર્ગની વિચારણા આવે.–

આભાર પ્રદર્શન :—સમરાદિત્ય કેવળી મહર્ષિનો જીવ જે આ ત્રીજા ભવમાં છે, તે નામે શિખીકુમાર તો ઉભો થઇ ગયેા, ને કહે છે, 'અહેા, પિતાજી આપે તેા મારા પર અનંત કૃપા કરી. કેટલેા ઉપકાર માનું આપનેા? ખરેખરા ! પિતાપણાનું કાર્ય કર્યું ! મને ભવથી તાર્યો ને પર માધ્યમીની બાથમાંથી છોડાવ્યેા ! કસાઈની છરીઓમાંથી

ઉગારી લીધો! અનહદ આભાર માનું આપનો!' બસ હવે દિક્ષાની વાત નક્કી થઈ ગઈ. બાપ-દિકરો બંને ગુરુને નમી કરી નગરમાં ગયા. બ્રહ્મદત્તે ઓચ્છવ કરવાના વિચારથી એને નગરમાં લીધો. દીક્ષા અપાવવી છે. જૈનશાસનની મહાન પ્રભાવના કરીને, પ્રભુ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાની ભક્તિ દાખવીને.

પ્રકરણ-૩૫

શીખીકુમારની મહાપ્રવ્રજ્યા

દીક્ષા ઉત્સવ :—નગરમાં જઈ ઉત્સવનો પ્રારંભ કરી દીધો દીક્ષાનો ઉત્સવ પણ મોટું દાન આપીને, દીન-દુઃખીના સંતાપ ટાળવા સાથે કર્યો ઘોષણા કરીને દાન આપવાનું શરૂ કર્યું, શિખીકુમારને કહી દીધું—આપ, જેટલું અપાય તેટલું આપજે.' જિનમંદિરોમાં અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ કરાવ્યા. એકમાં નહીં, અનેકમાં. એમ ન માનતા કે પૈસા હોય તે સૌએ કરે. હમારી પાસે હોય તો....ના, પૈસાથી કંઈ થતું નથી, પણ દિલથી થાય છે. દિલ ધર્મનું જોઈએ. આજે છે કે નહિ પૈસાવાળા? પણ કયાં છે, દાન, સ્વામી-ભક્તિ? આઠ દિવસનો મહોત્સવ પતી ગયો!

દીક્ષાનો વરઘોડો. દીક્ષા :- હવે ઉત્તમકોટીના મુહૂર્ત-તિથિનો યોગ આવી પહોંચ્યા! દૈવી વૈભવથી વરઘોડો રચ્યો! રાજા અને અનેક પરિજનોથી પરિવરેલા

છે! અનેક પ્રકારનાં ધવલ-મંગલગીત-વાજિંત્રો વાગી રહ્યા છે! વિદ્વાન માણસો પ્રશંસા કરી રહ્યા છે કે જેનામાં આટલું પરાક્રમ છે કે મંત્રીપદની મહાન લાલસાઓ તોડી સંયમના માર્ગે જાય છે! ધન્ય છે એને! નગરની સુંદરીઓ દુઃખપૂર્વક જોઈ રહી છે, 'અહો! આ લાડીલો મંત્રી-પુત્ર અમારી કેઈ નવી રંગીલીની જોડે ખેલ કરવા યોગ્ય-તે જીવનભરના બ્રહ્મચર્યના અહિંસાના ત્યાગ-તપનાં પરિગ્રહ ત્યાગદિ-ઘોરત્યાગ-તપના માર્ગે જાય છે!' એમની આંખમાંથી પાણી ટપકી પડે છે. મોટા વરઘોડા સાથે દાન દેતો દેતો નીકળે છે! નગરમાં ફરી વરઘોડો આચાર્ય મહારાજ પાસે આવે છે. એ ગુરુ મહારાજને વંદન કરે છે. પછી દીક્ષાવિધિની ક્રિયા શરૂ થાય છે. ચારિત્રના ચિહ્ન તરીકે એને રજોહરણ આપે છે. તે વખતે જાણે શિખીકુમારને ત્રણ લોકનું રાજ્ય મળી ગયું એટલો આનંદ ઉભરાય છે. જરૂર ઉભરાય! કેમકે રજોહરણમાં શું દેખાય છે? **ભવોભવનાં પરિભ્રમણ કપાઇ જવાનું! શું છે દીક્ષા? અભયદાનનું જાહેરનામું! મહાન પવિત્ર જીવન છે. સર્વપાપનો ત્યાગ છે!** અનંતજીવોની દયા છે! અનાદિની સંજ્ઞાઓનો સંહાર છે! 'જાઓ, આહાર અને વિષયની સંજ્ઞાઓ! દૂર ભાગો.' મહાન મોક્ષ માર્ગની સાધના છે! એ રજોહરણ લેતાં એને આનંદનો પાર નથી! જાવજ્જીવનું સામાયિક ઉચ્ચરાવવામાં આવે છે. વંદન વિનયપૂર્વક મહાપ્રવ્રજ્યાની ક્રિયા પરિપૂર્ણ કરે છે. એટલે ત્યાં રાજા-મંત્રી અને નગરવાસીઓ દડ દડ વહેતાં આંસુની

આંખે એનું અભિનંદન કરે છે. પ્રશંસે છે, 'ગજબ શૌર્ય! ગજબ પરાક્રમ! ગજબ વીર્ય ફોરવ્યું!" ચારિત્રવિધિ પતી ગઈ. શિખીકુમાર હવે મુનિ બન્યો!

ધર્મ વીરવૃત્તિથી આરાધો:- શિખીકુમાર એવા ક્ષેત્રમાં જન્મ્યા છે કે આયુષ્ય લાખો કરોડો વર્ષના છે, એમાં નાની ઉંમરે ચારિત્ર લેવું એટલે ચારિત્ર કાળ કેટલો? ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય હોયને ૬૯ વર્ષે ચારિત્ર લે, તો તો ત્રણ જ વર્ષ પાળવાનું થાય, ત્યારે અહીં તો કરોડો વર્ષના આયુષ્યમાં નાની ઉંમરે ચારિત્ર કેવી રીતે લીધું હશે? કહો કે ધર્મ જે સાધવાનો છે તે વીરપુરુષની વૃત્તિથી! માયકાંગળાપણે નહીં! શિખીકુમારે ધર્મ સમજીને લીધો હતો, કોઇના બળાત્કારથી નહીં! વીરપણે લીધેલામાં પાછી પાની કેમ કરાય? એકલું ચારિત્ર જ ખૂબ ઉલ્લાસથી પાળવાનું ને બીજો ધર્મ રેઢીયાળપણે કરવાનો. એવું છે? ના, બીજો ધર્મ પણ રેઢીયાળપણે નહીં, કિન્તુ વીરવૃત્તિથી થવો જોઇએ. તો એ ધર્મ થોડું ઘણું પણ સબળ પુણ્ય આપે! આમણે તો જે કઠોર ચારિત્રધર્મ લીધો તે પણ પાળે છે, સ્ખલના વિના! વીરપુરુષની દૃષ્ટિથી ધર્મ લીધો હતો, સમજીને લીધો હતો, એટલે જ પાલન કડક થઈ રહ્યું છે.

બચ્ચું અણસમજુ હોય તો તેને ધર્મમાં જોડવા થોડો બળાત્કાર પણ કરવો પડે! તેમ શિષ્ય વધુ પડતી ભૂલ કરતો હોય, તો ગુરુને કડકાઈ બતાવવી પણ પડે! પણ જીવનમાં સામાન્ય રીતે ધર્મ જે કરવામાં આવે છે તે બળાત્કારથી

નહીં ! પોતાની સમજણથી જ ધર્મ લેવામાં આવે છે, તો એ ધર્મમાં જેમ જેમ આગળ વધીએ તેમ પાછી પાની તો ન જ થાય ને? કહો કે ધર્મરંગ ઉત્તરોત્તર વધવો જ જોઇએ; ધર્મમાં ઓતપ્રોતતા વધવી જ જોઇએ. તો બોલો હવે, હૃદય શું એમ કહે છે કે પચીસ વર્ષ પહેલાં જે જિનદર્શન થયું હતું અને આજે જે થાય છે; તેમાં આત્મા હવે પરમાત્મામાં એકાકાર અને ઓતપ્રોત થઈ થય છે? પોતાની ઇચ્છાથી લીધેલો પ્રભુદર્શન-પૂજનનો સરળધર્મ કે જેમાં બહુ મહેનત નથી, એમાં પણ આત્મા ઉત્તરોત્તર વધુ ઉલ્લાસ-ઘગશવાળો અને વીરતાવાળો બન્યો હોય, તેવું લાગે છે? કેમ નહીં ? જુઓ અહીં તો મહાકડક ચારિત્ર છે, છતાં શિખીકુમાર એવા એકાગ્ર થઈ ગયા છે કે એક પળ પણ સ્ખલના નથી લાગવા દેતા ! પળેપળ જાગ્રત છે.

પ્ર૦ :- ત્યારે અહીં વરસો વીત્યે ઉલ્લાસ નહિ ! શું કારણ છે?

ઉ૦ :- ધર્મ લીધો છે. પણ ધર્મની એટલી બધી ભૂખ નથી લાગી ! જેમ માણસ ખાવા બેસે, પણ ભૂખ ન હોય તો ખાવામાં એટલી હોંશ ન હોય, ઉલ્લાસ ન હોય ! એમ ધર્મ માટે એવી જ કોઇ રુચિ ઓછી કે જેથી ધર્મમાં દિન પ્રતિદિન ઘગશ વધતી નથી; ભૂલો ઓછી થતી નથી, તો આ કરો કે ધર્મમાં રુચી જોરદાર વધતી જાય.

પ્ર૦: - ધર્મમાં જોરદાર રુચિ કેવી રીતે વધે?

ઉ૦ :- શુભ ભાવનાનું જોર રાખવાથી ધર્મમાં રુચિ

વધે. જે કાંઈ સારૂં વાંચ્યું કે સાંભળ્યું એના પર, તેમજ જગતમાં બનતા વિચિત્ર ભાવો પર શુભ ભાવનાઓ મગજમાં ચાલુ રમતી રહેવી જોઈએ. સાથે પોતાના આત્મામાં જે વારંવાર અશુભ લાગણીઓ થઈને નુકશાન થાય છે, એવી અશુભ લાગણીઓની પરવશતા રહે છે, મન જે ફજુલ, અંટસંટ, ને કચરાપટ્ટી વિચારોમાં મગ્ન રહે છે, એનો પણ ખૂબ ખ્યાલ કરવો જોઈએ. તો ધર્મ માટેની ભૂખ ઉભી થાય. શિખીમુનિનો સાધુપણાનો દીર્ઘ કાળ પણ ધર્મની ઉત્કટ રુચિ હોવાથી ખૂબ જ ધગશ, ચીવટ અને જાગૃતિ-પૂર્વક ચારિત્રની ઉચ્ચ સાધનામાં ગયો!

પ્રકરણ-૩૬

માતા જાલિનીનું કલુષિત ચિત્ત

જાલિનીનું શું થયું?:– પણ બીજી બાજુ માતા-જાલિનીની ઘેર બેઠેલી હતી. તેના દિલમાં મોટો સંતાપ છે. શિખીકુમારે હૃદયમાં લાખો વર્ષ ચારિત્ર રાખ્યું ને માત એ લાખો વર્ષ દુષ્ટ સંતાપ રાખ્યો, ઓહો! મેં કેવું ખરાબ કરી નાખ્યું કે 'છોકરો મરાયા વિના બહાર નિકળી ગયો!" આશ્ચર્ય થશે કે માતાને આ? આવું વિચારનારી માતા, એને માતા કેમ કહેવાય? વાત ખરી છે; પણ તમે સંસા-રની ઓળખ નક્કિ કરી રાખી છે કે મા બાપ એ સુમા-બાપ; પુત્ર એ સુપુત્ર....? આમ તો હૃદય એક સરખું કે બીજું કંઇ? મનુષ્ય ભવનું હૃદય છે! શિખીકુમારને જે

મનુષ્યભવ છે, તે જ ભવ જાલિની પાસે છે. પણ હૃદય-હૃદયમાં ફરક કેટલો? એ કે પવિત્ર ભાવનાઓનો ધોધ વરસાવ્યો, ને બીજીએ દુષ્ટ વાસનાઓ વરસાવી! એ જીવની કેવીક મૂઢ રોગિષ્ઠ દશા! એ સિવાય આમાં બીજું શું કારણ છે? આમાં કાંઈ લાભ મળ્યો? ના, ઉત્તમ કોટિના દેવને પણ સ્પૃહણીય અને જ્ઞાનીએ વખાણેલા એવા માનવભવમાં વર્ષો સુધી દુષ્ટ વાસના રાખી એ માનવભવનો કેવો દુરુપયોગ! દેવો શા માટે માનવ અવતાર ઝંખતા હશે? ઉપયોગ કેવો કરવો? એવા મહાન કિંમતીને સર્વજ્ઞ ભગવાને ગાયેલા તથા દેવતાઓ જેની ઇચ્છા કરી રહ્યા છે, એવા મહામૂલા માનવ જીવનને કલુષિત વિચારણાથી કેમ કલુષિત કરાય? આ સાવધાની જોઇએ કે પુણ્ય-પાપના હિસાબે જે મને મળશે તે વધાવી લઈશ. પણ હૃદયમાં કાળાશ નહીં ઘાલું! હવે એ ધીરજ ગુમાવીને માતા એ વિચારે છે "એવું કાંઈક કરું કે એ પાછો અહીં આવે ને હું એને પૂરો કરી નાખું!" પશુ પણ પોતાના બચ્ચાનો ઘાત કરવા ઇચ્છે, આ મનુષ્ય ભવે અને તે ય મહાત્મા પુત્રનો ઘાત કરવા ઇચ્છે છે! એને કયાં મુનિ તરીકે જાણવા, માનવા કે પૂજવા છે? જો જો હોં, હૈયે એકવાર જો દુષ્ટ ભાવના ઘાલી તો ધીમે ધીમે એ વિષવેલડી વધીને માનવતાની પણ વિચારણા ગુમાવરાવી રાક્ષસી ઘોરકૃત્ય તરફ લઈ જશે! જીવનમાં ઘણું પાપાચરણ થાય છે, એના મૂળ કારણ તરીકે હૃદયમાં ઘાલેલી અપવિત્ર ભાવનાઓ છે!

નબળી કડી :- આ જાલિની એટલા બધા વિચારોમાં ચઢી ગઈ કે એ અહીં આવે તો ફેંસલો કરી દઉં ! એમને અહીં ખેંચી લાવવા અને ધાર્યું કરવા માટે ચેંતરો રચ્યો, પણ આ તો સાવધાન છે. આવો ઉત્તમ માનવ જીવનમાં રહેલા આત્માઓની જો સાવધાની ન હોય અને બેદરકારી હોય તો એ એક મડદાન નબળી કડી છે. તમારા જીવમાં શી નબળી કડી છે, તે શોધી કાઢો. જે નબળી કડીના યોગે તમારા જીવનમાં ફસામણી આવે છે; બાહ્ય કે આંતર દુશ્મનો તમને સન્માર્ગ અને સદ્ભાવનાથી ભ્રષ્ટ કરે છે, એવી નબળી કડીને દુર કરવાનો હવે નવો પુરુષાર્થ કરો. સાધુને ય આ કરવું જરૂરી છે. સાધુજીવન છે, પણ એમાં સાવધાની ન હોય તો એ એની એક નબળી કડી હોય છે. નબળી કડી એટલે એવી બેદરકારી અને નરમાશ કે એમાં એને કોઈ ફસાવવા ધારે તો સહેલાઈથી ફસાવી દે ? એને કોઇ માન-પૂજા કે કોઇ સારી ચીજ-વસ્તુનું પ્રલોભન દેખાડે કે એમાં એ લલચાઈ જાય, તે એની નબળી કડી છે. સાધુતાની જેને પૂરી સાવધાની છે, તેને તો સામે દેવતાઈ માન આવે, ઉંચા ખાનપાન આવે તો પણ કોઇ પડી નથી પણ સાધુતાનો જેને ખ્યાલ નથી તે લલચાઈ ગયો કે નબળી કડી સામાના હાથમાં આવી પછી પટકી દેતાં વાર નહીં !

મંત્રીપુત્ર શિખીકુમાર માતાને કષાય થતો જાણી નાની વયમાં ઘરથી બહાર નીકળી ગયો. એને ભાગ્યના યોગે

આચાર્ય ભગવાનનો ભેટો થયો. ઉપદેશ સાંભળ્યો, વિરાગી બન્યો અને ચારિત્ર લીધું. મુનિ તો વિહાર કરી ગયા, પણ માતા જે શત્રુ અગ્નિશર્માનો જીવ છે તેના મનમાં વસ-વસો રહી ગયો. એ વસવસાએ ક્રમે કરીને એને પુત્રનો ઘાત કરવાની યોજના સુધી પહોંચાડી. હવે કોઇ પણ હિસાબે આ પુત્ર-સાધુનો ઘાત કરી નાખું! તે કેમ બને? કેમકે એ તો દેશેદેશ ફરનારા! મારાથી કયાં પહોંચાય? તો અહીં એને લાવવામાં આવે તો ધાર્યું થાય! લાવવા શી રીતે? એટલે પોતે વિચારે છે કે એક તો કુશળ સમા-ચારનો બહુ જ મીઠા શબ્દવાળો સંદેશો મોકલું; ને એમના કુશળ પૂછાવું? તે વાત કરનારો એવો મોકલું કે જે એવા મધુર અને આકર્ષક શબ્દોમાં વાત કરે કે તેથી અહીં ખેંચાઈ આવે! સાથે કંઇક ભેટ પણ મોકલુ, ને ત્યાં ઘરે એટલે એમને પણ એમ લાગે કે એમનો ભાવ બહુ છે, માટે ચાલો. એ આવે પછી તો ફેંસલો કરતા વાર નહીં! આ તો હું ગફલતમાં રહી ગઈ કે આટલો વખત એ જીવતો રહી ગયો!

પ્રકરણ-૩૭

વૈરના સંસ્કારોની ભયંકરતા

પૂર્વ ભવથી સ્થિર કરી લાવેલી હૃદય-મલી-નતા કેવી ભયંકરતા સર્જે છે!! ભૂતકાળમાં જે ઘાતનું ઘોર પાપ ન બન્યું તેનો પશ્ચાત્તાપ કરાવે છે!

અને હજુ ભવિષ્યમાં બની શકે એમ ન હોય એટલે પશ્ચા-ત્તાપ કરાવ્યા જ કરે છે! દા. ત. એક માણસને કન્યા ન મળતી હોય, પણ અંદરમાં વાસના ભરી છે, એટલે હૈયું લોચા વાળ્યા જ કરે છે! એ વિચાર નહીં આવે કે 'ઉંમર થઇ ગઈ. હવે નશીબ નથી, તો એના માટે લહાળાં કરવા શા માટે? ચાલો પાપ ગયું. હવે એ ધુંસરા કરતાં તો ધર્મની લગામ લઇ લઉં!' મલીન વાસના- વાળાને આ નહીં થાય; પણ પસ્તાવો થશે! શોક કરશે 'ફલાણા ઠેકાણે ચોકઠું ગોઠવાતું હતું; પણ ફલાણાએ પથરો નાખ્યો કન્યા કેવી સરસ હતી!' અક્કરમીને નથી મળી, નથી મળવાની, છતાં પાપવિચારનો પ્રવાહ! તેમ આ જાલિની પસ્તાવો કરે છે. લાખો વર્ષ વીતી ગયા છે, પણ હજી ભૂલી નથી! માણસે સાક્ષાત્ પાપ કર્યું હોય તો તો કદાચ એક બે વર્ષમાં એની લેશ્યા ભૂલી જાય. અને બીજી પ્રવૃત્તિમાં પડી જાય. પણ આ જીવ પુત્રઘાત ન થયાનો લાખો વરસથી પશ્ચાત્તાપ કર્યા જ કરે છે! એનું ભયંકર પરિણામ? આપણે કર્મ જોઇ શકતા નથી, નહિતર એવી કોઇ દિવ્ય શક્તિથી જોઇ શકતા હોઇએ તો એવું ચિત્ર દેખાય કે ઘોર નિકાચિત કર્મો, રૌરવ નરકમાં પીસી નાખે એવા પાપકર્મોની સેનાની સેના આત્મામાં ઘુસી રહી છે! જો જોઈએ તો આ મોટી નુકશાની છે, અને નુકશાની એ છે કે આત્મામાં ભવિષ્યમાં વિચારણા કાળી જ આવવાની સંસ્કાર દૃઢ થઈ ગયા! પાંચ પાંચ વાર ઈન્કમટેક્ષમાં જુબાની આપી આવ્યો! ખોટું ઘણું

કહેવું હતું, પણ સાચું બોલી આવ્યો છે ! હવે જજમેન્ટ આવે છે, ત્યારે શું થાય એને ? 'હાય ! આ આ જૂઠ બોલવાનું રહી ગયું....' એજ ને ? હાય અફસોસી શા બદલ ? આટલું અસત્ય ન બોલી શકાયું ! ભૂંડો ! જવાબ બરાબર ન અપાયો ! સાચું બોલાઈ ગયું !' એવો ખેદ ને ? સામાના પુણ્યોદયમાં અને પોતાના પાપોદયમાં કંઈ જ ફેરફાર થાય એમ નથી ! પણ હૈયું મલીન ! બિલાડીની લેશ્યા ! પાપ ન થયા બદલ પશ્ચાત્તાપ ! આપણે હજી પશુજીવનમાં રમીયે છીએ કે વાસ્તવિક માનવજીવનમાં આવ્યા છીએ ? હૈયું શિયાળનું છે ? કે મહાસંતનું ?

આપણો સદ્વિકાસ તપાસવા આ ચાવી છેઃ- ભૂતકાળમાં આપણાથી જે પાપ ન થઇ શકયાં, તે બદલ હૈયામાં રાજીપો છે ને? હવે નવા પાપો કરવામાં હોંશ નથી ને ? માનવના હૃદયમાં તો એ આવવું જોઈએ કે પાપનો પડછાયો ન લઉં, પાપની દિશા ન લઉં ! ' ભલે પૈસા કમાવવા ગયા, પૈસા અને લહેર ગુમાવી; પરંતુ **'સારૂં થયું. મારાથી એ પાપ ન થયું ! આ જિંદગીમાં એ પશુરૂવાળ, પશુગુસ્સો-રોફ વગેરે ન શોભે !'** જો આટલું ન હોય તો એને માનવનું હૃદય અને વીતરાગના શાસનને સમજેલું હૃદય શી રીતે કહેવાય ?

આપણું મન કેવું બનાવવું, તેનો આધાર આપણી વિકસેલી સુબુદ્ધતા પર છે.

'હાય હાય ! દિવાળીમાં માંદો પડી ગયો ! દિવાળીનાં

મિષ્ટાન્નથી રહી ગયો !' એવી અનાદિની અવળી ચાલ છોડી, આમ થાય કે–'સારૂં થયું કે બિમારીએ જીભડીને સરખી રાખી. નહીંતર રાગનાં કેવા કાળાં કર્મ બાંધત !.' એમ 'હાય ! કેસમાં કયાં સાચું બોલ્યો પૈસા ગુમાવ્યા' ચિંતવવાને બદલે થાય કે ' પૈસા તો જવાના હાંત તો ગમે તે રસ્તે જાત; પરંતુ અવસરે જૂઠ ન બોલી એનો કુસંસ્કાર કચર્યો અને સત્ય બોલીને એનું મમત્વ વધાર્યું', એ ઠીક થયું. આ જીવનમાંથી એજ સાથે આવવાનું છે; અને એનું પોષણ પ્રસંગ પામીને જ થાય છે.' આ માત્ર જૈનપણાના હિસાબની વાત નથી. આર્યપણું મળ્યું હોય અને સુબુદ્ધતા વિકસી હોય. તેનામાં પણ આ હોય, કે ચાલે ત્યાં સુધી એ પાપમાં જાય નહીં. પાપના રસ્તે ન જવામાં પુરુષાર્થી હોય, ને પાપ ન થવા બદલ ખૂશી હોય ! વિકસેલી સુબુદ્ધતાને માપવાની જરૂર છે. વિકસેલી **સુબુદ્ધતા એટલે પુસ્તકના જ્ઞાનનો ગંજ નહિ, પરંતુ આત્મામાંથી મોહમૂઢ, વિષયઘેલી અને કષાયમય અજ્ઞાનદશા પુરુષાર્થ પૂર્વક ટાળીને, સંવેગ-વિરાગથી મઘમઘતી. સતત તત્ત્વચિંતનથી લચપચતી અને પરમાત્મભક્તિથી ગદગદભીની જ્ઞાનદશા ઉભી કરાય તે.** કરી છે ને ? કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ છે ને ? કે પછી અજ્ઞાન દશામાં–વિકસ્વર અબુઝતામાં અથડાવાનું ચાલુ છે ? તે અહીં ઉત્તમ ભવે પણ ચાલુ રહેશે તો આગળ શું થશે ? ભાવી ભયંકર દુર્દશાનો કોઈ વિચાર ? આ ઉત્તમ ભવની કોઈ કદર ? શું ન થાય મનને કે 'અબુઝતા હવે

અહીં ચાલુ રાખું ?' ના, એને તો કચડયે જ છૂટકો. ગમે તે સંયોગમાં પણ માનસિક સુબુધ્ધતા કેળવવાની આડે કોઈ આવી શકતું નથી; તો એને કેળવવા મથીશ. એ માટે ભૂતકાળમાં થયેલા પાપનાં રુદન કરીશ અને ન થઈ શકેલાં પાપ બદલ આશ્વાસન લઈશ. ભાવી પાપોમાં ઢીલાશ નહિ રાખું.

વિચારો તો ખબર પડે કે આત્મા ક્ષણે ક્ષણે અને પ્રસંગે પ્રસંગમાં રાગાદિ દૂષણોથી કેવો ક ખરડાઈ રહ્યો છે ! વસ્તુના સ્વભાવ દીઠ અને રૂપરંગ વગેરે ખાસિયત દીઠ જુદા જુદા રાગદ્વેષ, 'દૂધ ગમેછે ? 'હા,' ' તો લ્યો' 'ના, ગરમ જોઇએ !' ગરમ લ્યો !' 'શું લ્યો !' ખાંડ તો છે જ નહીં .' 'લે ભાઈ, ખાંડ નાખી.' 'પણ આવું. શેના લઈએ ? પાણી જેવું ? મલાઈ કાઢી લીધી !' 'ઠીક, ભાઈ, મલાઈવાળું લ્યો !' 'લીધા ? જુઓને આ ગ્લાસ કેવો આપ્યો ?' સારૂં ભાઇ, આ ગ્લાસ સરસ લો !' એમ પીવાય ઉભા ઉભા ? ચટાઇ બટાઈ ?' લ્યો ભાઇ, આ પાથરી. પીઓ બેસીને !' ' શું પીએ ? ધૂળ ? ભિખારી છીએ ? નથી મલતું અમને ? કંઇ પહેલેથી કોઈ દિ' આમંત્રણ દેતાં આવડે છે ?'—આવા બધાં પાપથી જીવન ખદબદેછે. તેનો સામનો કરવાનો છે! આ જીવન કાળના વાવાઝોડામાં ઉડી ગયા પછી કંઇ નહીં ચાલે ! વીતરાગનું શાસન છે, ત્યાં સુધી કોણ આંગળી ચીંધનાર છે ? માત્ર એ શાસનના આદેશો જીવનમાં જીવતાં થાઓ. અહીં જ શકયતા છે અને સામનો અસંખ્ય પાપ સામે કરવાનો છે. એ માટે સુબુધ્ધતા કેળવવી જ

જોઈએ. તો જ 'અરેરે; હું લાખવાળો ન થયો ! મારે કપાળ કુડું રહી ગયું !' એમ થવાને બદલે એવું થાય કે 'જેની પાસે લાખ છે તેનું કપાળ કુડું ! જેની પાસે લાખ નથી એનું તો કપાળ સાજું સારૂં ! લાખવાળો તો લાખમાં રંગાઈ ગયો ! દેવ, ગુરૂ ને ધર્મની સેવા કરવા નાલાયક કે નિર્બળ થઈ ગયો ! અરે ! વધીને અનાદર આશાતના કરનારો બની ગયો ! ત્યારે લાખ વિનાનો હાથ જોડીને ગુરુની આગળ નમ્રતાથી બેસી શકશે. પેલો ? 'આચાર્ય મહારાજ એટલે મારા બીસામાં ! એમને હું રોકડું સંભળાવી શકું. એમની પાસે મારૂં ધાર્યું કરાવી શકું....' આવી આવી ઉન્મત્તતામાં રમતો ! લક્ષ્મીની મૂર્છા કેટલી ? રાત ને દિવસ એની જ ચિંતા. 'મારી પાસે લાખ. બસ, હવે બરોબર જાગતા રહેવાનું ! ઘણા માગણીયા નીકળી પડ્યા છે ! ટીપ-ટપોરા એટલા ! મહારાજને ય કામ ભળાવ્યાજ કરે !...'કેવું ક્ષુદ્ર હૃદય ! આપણું વિચારો કે આજે કરોડ હાથમાં આવી જાય તો પણ અત્યારે દેવ, ગુરુના જેવા નમ્ર સેવક છીએ તેવા જ રહીયે ? વાર છે ! **દિલનો ધર્મ સસ્તો નથી ! એમ કહેનાર એ કુમારપાળ જુદા ! કે 'સાહેબ, રાજા ખરો, પણ અઢાર દેશનો ! બાકી આપનો તો શરણાગત છું. સેવક છું.** આપ મને રાજા તરીકે સમજશો જ નહીં ! આ કુમારપાળ સંઘમાં અમારી સાથે પગે ચાલીને કેમ ચાલી શકશે એવું મનમાં લાવશો જ નહિ ! આપ તો તરેલા જેવા છો છતાં કષ્ટ સહો છો. મારે આ **દુર્લભ માનવભવમાં અસંખ્ય પાપોનો સામનો**

કરવાનો છે, ત્યાં આટલું ય ન સહું ?....' આ નમ્રતા આ શરણાગતતા, આ દીનતા તવંગરને ય મોંઘી ! તો સમ્રાટ રાજાનું શું પૂછવું ? માટે લક્ષ્મી ન મળ્યાનો પશ્ચાત્તાપ ન કરતા.

પ્રકરણ-૩૮

માતા જાલિનીનો પેંતરો

જાલિની પાપ ન થયાના પશ્ચાત્તાપમાં છે. હવે પાપ કરવાનો કિમિયો સુઝ્યો. એક માણસ સોમદેવ નામનો તૈયાર કર્યો. સંદેશો આપ્યો કે કહેજે, 'માતાજી આંસુ પાડે છે ! એમને સુખ નથી ! તમારા વિના ઘડી પણ એને વસમી છે ! તમારા દર્શન કયારે થશે ? આ કહેજે ને કંબલ ભેટ આપજે !' ઉપડયો પેલો. પૂછતો-પૂછતો જાય છે. એમ કરતાં મુનિ વિચરતા હતા તે પ્રદેશમાં પહોંચ્યો. ત્યાં શિખીકુમાર મુનિનો ભેટો થયો. જોયું કે શું કરી રહ્યા છે શિખીકુમાર મુનિ ! 'અનેક સાધુઓને શાસ્ત્રનો પાઠ આપી રહ્યા છે ! સૂત્રનું પુનઃ પુનઃ અધ્યયન કરાવી રહ્યા છે ! પ્રશાંત મુદ્રા છે !' એવી સ્થિતિમાં જોયા ! મોઢા પર ખૂબ હર્ષ રાખીને ગયો પાસે. એ પણ અજાણ્યા જેવો જ છે. માતાએ એને ભીતરની વાત કરી નથી. ઉપરથી બધું કહ્યું છે ! એટલે એ તો સરળભાવે જોઈને ખૂશી થઇ ગયો. વંદના કરી. મહર્ષિ શિખીકુમારે ઓળખ્યો.

પૂછે છે : 'અહીં કયાંથી ?'

આ કહે છે : 'દેવ! કૌશાંબી નગરીમાંથી આપની માતાએ આપના સમાચાર માટે મને મોકલ્યો છે. માતાજીની સ્થિતિ આપે સંભાળવાની છે! એ તો દિનરાત આપનો સંતાપ કરી દેહને બાળી રહી છે!'

શિખીકુમાર તો જગતદયાળુ સાધુ બન્યા છે, ને એમાં માતાને દુઃખ થાય તો કેમ ન પૂછે : 'માતાને સંતાપ શા માટે?

આ કહે છે : 'આપ ચારિત્ર લઈને નીકળી પડ્યા તેનો સંતાપ!'

કેમ નીકળી પડ્યા છે, તેની આને બિચારાને ખબર નથી. શિખીકુમારને તો ખબર છે! કહી ન દે કે : મૂળ કારણ તો માતા જ છે? એને મારાથી કલેશ થતો હતો કે મેં મૂકી દીધું બધું!' મનને ન થાય કે એને તો લીલા લહેર હશે? પણ ના, એવું દિલના કોઈ ખૂણામાં ય નથી. જુઓ એ શું વિચારે છે : 'અરે, માતાનું હૃદય ખુબ સ્નેહ ભર્યું, માટે જ વારંવાર આવા શોક ને સંતાપ કરનારૂં હોય છે! માતા છે, એને કેઇ બીજો પરમાર્થ જોવાનો નથી! એને તો મારો દિકરો, ને અમારી પાસે નથી, આ શોક જ એને હોય છે. દિકરા, મારે તારું બીજું કંઈ કામ નથી, માત્ર તું મારી આંખ સામે રહે! તને જોયા કરૂં રાત-દિવસ! એવું એનું સ્નેહઘેલું દિલ! એનું દિલ ગમે તેવું હોય, પણ એના ઉપકારનો બદલો વળે એમ નથી! માટે એના માટે બીજો વિચાર ન કરાય!' માટે કહે છે–

'જો સોમદેવ, મેં ચારિત્ર લીધું છે, તે માટે માતાને શોક થાય છે, પણ મેં માતાથી કંટાળીને ચારિત્ર લીધું જ નથી! **મેં તો સંસારની અસારતાના કારણે ચારિત્ર લીધું છે.** જો માતા આ હિસાબે શોક કરતી હોય તો તે કરવા જેવો નથી!' **હૃદયમાં જો પવિત્રતા છે તો પાપને પણ ધર્મની તકમાં ફેરવી નાખે છે! જો હૃદય મલીન છે તો ધર્મ કરવાની તકને ય પાપ આચરવામાં ફેરવી નાખે છે!** કોઈનો બંગલો સંપત્તિ જોઈને એમ થાય કે નહીં કે 'આ કેવું સરસ.....આપણે નહીં?' આ પાપની તકને ધર્મમાં આમ ફેરવાય કે 'એ બિચારાની પાસે આશ્રવ મોટો પાપ વહી આવવાની મોટી નીક! મોટર એટલે મૂર્ચ્છા મોટી! મારી પાસે એવું બધું નહીં, તો હું એ આરંભ-સમારંભની કેટલી ય વેઠમાંથી બચી ગયો!' આવડત જોઈએ, તો સ્થાને સ્થાને પવિત્ર અધ્યાત્મપોષક અને ચિત્તોત્સાહક વિચાર કરી શકાય. શિખી-કુમાર માટે માતાની વાત પાપની વાત છે, પણ એને ધર્મની વાતમાં ફેરવી નાખે છે, ને કહે છે : 'માતાજીને કહી દેજે કે મને તો તમારો કંટાળો હતો! જ નહીં મને તો પાપમય જીવનનો કંટાળો હતો! કર્મપિશાચનાં વારંવારનાં પનારે પડી ભવચક્રમાં ભટકવા કરવાનો અને એનાં નાચ્યે નાચવાનો કંટાળો હતો! માટે ચારિત્ર લીધું છે.' હૃદય પવિત્ર છે. એક પણ પાપવિચારણાને જગા આપતા નથી!

આમ જ્યાં કહે છે, કે સોમદેવ હોશિયાર છે, તે કહે છે : 'જુઓ, મહારાજ, માતાજીએ તો કહેડાવ્યું છે, ને એ ગમે તેમ તો ય સ્ત્રીજાતિ ! અને **સ્ત્રીજાતિ એટલે** એનું હૈયું બહુ નાનું ! વિશાળ નહીં ! અવિવેકનું જ ભાજન ! અવિચારી જ કાર્ય કરવાની આવડત ! મનમાન્યું લાગે તે કરી નાખે ! ચંચળ સ્વભાવ ! કોઈ-સ્થિરતા ન મળે ! ઘડીમાં મિત્રતા ને ઘડીમાં શત્રુતા ! ઘડીમાં વહાલ ને ઘડીમાં દ્વેષ ! ઈર્ષ્યાનું તો જાણે ઘર ! ઉત્પત્તિસ્થાન ! દુરાગ્રહમાં રક્ત ! અને આ બધા પર ડગલે ને પગલે પાછો પશ્ચાત્તાપ કરે ! હલકું કાર્ય તુર્ત કરી નાખવા ય શૂરવીર અને પાછો તરત પસ્તાવો કરવા ય તૈયાર આ અમારી સ્ત્રીજાતિ છે ! તમે તો પુરુષ છો; ગંભીર હૃદયી છો, વિનય વિવેકનું સુપાત્ર છો ! વિચાર પુરુષ એટલે વિચારપૂર્વક કામ કરવાની આવડત ! સ્થિર સ્વભાવ ! કૃતજ્ઞ ! જ્યાં પ્રેમ કરે ત્યાં ટકાવી રાખે તેવા દૃઢ ! આજુબાજુની ચારે પાસનો વિચાર કરનારા ! તમે એ સ્થાને છો ! એણે તો કહેવરાવ્યું છે કે 'તમે મારા સ્ત્રીસ્વભાવને ઓળખ્યા વિના કેમ એકદમ નીકળી ગયા ઘરમાંથી ? વિચાર તો કરવો તો ? અમારે તો પાપ પણ કરવા જોઇએ ને રોવાયે જોઈએ ! બીજી પણ મહત્ત્વની વાત એ છે કે આપ મહાન પરલોકના ઉત્તમ માર્ગે નીકળેલા છો. હું સંસારના કીચડમાં છું ! જરૂર, કોઈ અવસરે મારા પર નજર રાખજો, નહીંતર મારો કોઈ રીતે ઉદ્ધાર નથી ! એ મારાથી એમ ન કહેવાય કે-તમે મારા

ઘરે આવીને રહો ! પણ એટલું જરૂર ઈચ્છું કે તમે એક વખત અત્રે પધારીને દર્શન આપો અને બીજું તો હું શું કરી શકું આપનું ? આ ગરીબની કંબલ સ્વીકારી ઉપકૃત કરશો !'

કેવી દંભભર્યા વચનની ગોઠવણી કરીને વાત કરે છે. સાધુ કહે છે : 'અરે, આ માતા નાહકનો કલેશ કરે છે. શાને સંતાપ ? મને એના બદલ કોઈ અરુચિ છે જ નહીં, એમ મેં પહેલાં જ કહ્યું છે, પણ ખેર ! 'તમારે માતા પર નજર નાંખવી પડશે,' આમ જે એ કહે છે. તો એ વાત તો ગુરુમહારાજના હાથની છે!' **કેવીક ઉત્તમતા! લાખો વર્ષ વીતી ગયા છે, પણ માથે ગુરુ છે કે સ્વતંત્રપણે કોઇ વિચાર કે વાત નહીં !**

અરી ગુરુનિશ્રા કોને કહેવાય ? માત્ર ગુરુની સાથે રહેવાનું એટલું જ નહિ પરંતુ શિર પર ગુરુની ઈચ્છાનો, ગુરુના અભિપ્રાયનો. અને ગુરુની પાકી વિનય-ભક્તિનો ભાર માથે રાખવાનો પોતે કંઈ પરાધીન અને સમર્પિત અવસ્થામાં છે, તેનો વિચાર પળભર પણ ભૂલવાનો નહીં ! પોતે કયી પાયરીમાં છે તે પળભર પણ ન ભૂલાય, તે જાગ્રત આત્મા છે !

પ્રકરણ-૩૯

શિખીમુનિ કૌસંબીમાં : ધર્મનો ઉપદેશ

સોમદેવ ઉભો થયો. ગુરુમહારાજ પાસે જઈ વંદન

કરી જેવું ભાષણ અહીં કર્યું હતું તેવું ત્યાં કહે છે. બધી વિગતને હૈયાનો ભાવ દેખાડીને એવી રીતે વસ્તુ રજુ કરી.

શિખીકુમારમુનિ તરીકે સમરાદિત્યનો ત્રીજો ભવ છે. મુનિ બન્યા છે, અહીં પવિત્ર છે, પણ પૂર્વકૃત પાપ ઉભા છે, તો સામા આત્માને પાપ આચરવાની કેવી સગવડ મલી જાય છે, એ જુઓ! ધ્યાન રાખજો,

માતા પાપબુદ્ધિ જે કરે છે તે આમના કર્મના ઉદયે નહિ, એ તો માતાની પોતાની જ ભૂલ છે પરંતુ માતા દ્વારા એ પાપબુદ્ધિથી કરાતા જે દુષ્કૃત્ય, તેના ભોગ જે આમને બનવું પડે તેમાં આમના પોતાના પૂર્વના કોઇ રહી ગયેલા તેવા અશુભ કર્મનો ઉદય કારણ છે. ખેર! માતા કેટલે પહોંચી! કષાયમાં અટવાઇ ગયેલો જીવરૂપી નાનો જંતુ, મનમાની શાંતિ માટે. પુણ્ય ઉદયે મળેલી સાધન સગવડથી 'હું ધાર્યું કરી લઉં'–એ રવાડે ચઢી જાય તો ઘોર પાપ આચરે છે! શિખીકુમારે માતાનું કંઇ પણ બગાડયું નથી! એવા પર પણ જાળ પથરાય અને એવાને ફસાવાનું થાય, ત્યાં કહો **જગતમાં કર્મની જોહુકમી નીચે માણસનું ધાર્યું થવાની વાત** કયાં રહી? ઉલટું એમાં તો ધાર્યું કરવા માટે જો કાંઇ આડીઅવળી ધાંધલ કરી તો તેની કાળાશ હૃદયમાં જામે! અને તેનાં પાપ માથે ચઢે! શિખીમુનિ એવું કશું કરતા નથી. ત્યારે પેલીએ એક પાસો ફેંકયો ને પોબાર પછી જામી ગઇ! કહેવરાવે છે કે 'આપ તો મહામાર્ગે જવા નિકળ્યા છો

ને હું ખાડામાં પડી છું તો કોઇવાર દર્શન દેજો!' બસ, આટલામાં ધર્મની યોગ્યતાવાળી ઠરી! એ પછી મુનિ-મંડળ કોશંબીની નજીકમાં વિચરતું હશે તે સમયમાં પિતા બ્રહ્મદત્તનું મૃત્યુ થઇ ગયું. ગુરુ મહારાજના સાંભળવામાં આવ્યું, એટલે મનમાં થયું કે આ સ્નેહીઓને દર્શન આપવા મુનિને મોકલવા જોઇએ. આજ્ઞા કરી, "જાઓ તમે. શોકમાં પડ્યા હશે સ્નેહીઓ, તો કંઇક ધર્મલાભ પામશે!" શિખીકુમાર મહર્ષિ ત્યાંથી વિહાર કરી કોશંબી પધારે છે. આવીને મેઘવન નામના ઉદ્યાનમાં આવાસ કર્યો. મહામુનિ બની ગયા છે, ને સંયમની સાધના જોરદાર કરી છે. તેથી લોક પર પણ જબરજસ્ત છાયા પડી છે! લોકમાં વાત પ્રસરી ગઇ કે મહાત્મા શિખીકુમાર મહામુનિ પધાર્યા છે! લોકો સામા ગયા ને સ્વાગત કર્યું! રાજા અને નગરજનો આવી બેઠા છે; ત્યાં શિખીમુનિએ ભવ્ય ધર્મદેશના આપી. એની ઘણી છાપ પડી! એક તો જ્વલંત વૈરાગ્યદશામાં વિહરતા મહાસંયમી છે! સંયમને આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશે ઓતપ્રોત કરી દીધું છે! આખી વિચારસરણી અને સમજને શાસ્ત્ર ચિંતનમાં પલટાવી દીધી છે! સાથે દેશના સંવેગભીની અને હૃદયવેધી છે. એનો એ પ્રભાવ કે જબ્બર છાયા પડી ગઇ. કેઇ લોકો ધર્મ માર્ગે ચઢી ગયા! **જગત પર સાચી છાયા પાડી શકે તો આવા જ આત્માઓ કે જેમણે પોતાના આત્મામાં ઉતાર્યું છે, ને જે એવું દાન કરી રહ્યો છે!** અંદરથી આત્મા કોરો ધાકોર હોય, પણ બોલવાની કળા હોય તો

ક્ષણવાર શ્રોતા વર્ગમાં ઓહો થઈ જાય ! પછી કેમ ? કપડાં ખંખેરીને ઉઠે ! આ તો જે વાત આવે છે તેમાં કોઈ સ્વાર્થ કે આશંસા નથી, ને પોતાના સંયમીને ત્યાગી હૃદયની કરુણાભીની પ્રેરણા છે; આવી સ્થિતિનો જ પ્રતાપ હતો કે આ દેશમાં ચોર-લૂંટારા બહુ જ અલ્પ પ્રમાણમાં હતા. એનું કોઈ એ કારણ નથી કે આજની માફક ભરપૂર કાયદા અને પોલીસવાળા રાજ્યનાં શાસન એ કાળે હતા, અથવા ચોરને ચોરવા માટે આર્ય દેશમાં સમૃદ્ધિ હતી જ નહીં એવું કાંઈ નહોતું, પણ એ તો **સાધુ-સંત, કે જે પૃથ્વીનો અલંકાર કહેવાય,** તેનો ખૂબ પ્રચાર હતો ! ઉપદેશ હતો ! એની છાયા હતી ! આજ તો સાધુ મહાત્માના તપ-ત્યાગ-અને સંયમમાંથી લેવાની વાત નહિ પણ ઉપરથી માનવાનું, 'સાધુ મહારાજ ખરા, પણ જમાનાના જાણુ નહીં ! સમયને ઓળખે નહીં ! દુનિયા એરોપ્લેન વેગે આગળ વધે, ને સાધુઓને કીડી વેગે ચાલવા જોઈએ....'

આમ કહી શું કર્યું ? સાધુની, ને સાધુના મહાન ત્યાગની છાયા ઉખેડી નાખી ! તેનું પરિણામ શું ? એજ કે જે આજે સમાજના ઉંચા હોદ્દા પર બેસે છે, તેમનાં જીવન પણ પવિત્ર અને આધ્યાત્મિક નથી, ને ઉંદર જેમ કુંકી પુંકીને ફોલી ખાય તેમ આ સમાજને સુંવાળા વાણીવિલાસથી ફોલી ફોલીને ચૂસી રહ્યા છે ! બીજી બાજુ નવી પ્રજા વડિલોનું માનતી નથી. તેમજ કોઇને મનને સ્વસ્થતા નથી. દરેકની ફરિયાદ છે કે 'શું કરીએ ? કેઈ

સ્થાન જ નથી ન્યાય ને! કાયદા અને સરકારી તંત્ર જ આડકતરી રીતે અનીતિ શિખવે છે.' નીતિ, ન્યાય ઉડ્યા; તેમ ઉદારતા ને પરમાર્થ ગયા! કેમ? કહે છે પહોંચતું નથી. સાચું છે આ? વ્યવહાર બધો સાચવવામાં પહોંચે છે. અવસરે અવસરે કુટુંબ આખાને માટે મનોરંજન, મિજબાની, નવી ફેશનના પહેરવેશ, વાત વાતમાં ડોકટર–આ બધામાં પહોંચે છે. નથી પહોંચતું ઉદાર થવામાં, ધર્મ કરવામાં! બેકારી અને ભૂખમરાની વાત આવે ત્યાં 'લાખોના ફંડ ભેગાં કરો ને તેનું આમ કરો,'– એમ વાતો મોટી, પણ કરવાનું કેટલું? કેમ આટલું બધું અનિચ્છનીય ચાલી પડ્યું છે? કહો, સાધુની છાયા ન રહેવા દીધી. આજે જેની દયા ખવાય છે, તેની પણ સ્થિતિ કેવી? અલ્પ જરૂરિયાત, અલ્પ ખર્ચ, ત્યાગવૃત્તિ,–એ કાંઈ નહિ, ને માગવાની વૃત્તિ વધી! કેમ? એના માથે પણ સાધુની છાયા ન રહી, આજે હોટલો–સીનેમા ઉભરાઈ ઉઠ્યા છે, તે શું તવંગરો પર જ નભે છે? પેટ નથી માગતું તેટલું મનનો મોટો પટારો માગે છે! કેમ વારૂ? સમાજને સીધે રસ્તે રાખનાર એક જ સંત–સત્તા હતી, એને ઉખેડી નાખી! 'સાધુ કયાંથી હાલી પડ્યા! શાસ્ત્રો આજે શું કરવાના?' આવી આવી આજની ઘેલછા! આજે એનાં માઠાં ફળ કેવાં?

સંતછાયાના આશીર્વાદ:- ત્યારે, સાધુની છાયા હતી તે કાળે જુઓ કે એમાં કેળવાયેલ રામચંદ્રજી જેવા કે જે કાલે રાજા થવાના છે, એમને પિતા કહી દે:

'જુઓ ભાઈ! તમારી માતાને આપેલા વચનના હિસાબે મેં રાજ્ય ભરતને આપ્યું છે,' ત્યાં રામ શો ઉત્તર કરે છે! એજ કે,

'બહુ સરસ! આમ ભરત, રાજ્ય હું આપત, તો ન લેત, પણ આપ આપો છો એટલે સુંદર થયું. મને ગમ્યું. પરંતુ પિતાજી! હજી ય મને લાગે છે કે હું અહીં હાજર હોઈશ તો એ રાજ્ય નહિ સ્વીકારે. મારા પ્રત્યે પણ એને એટલો પ્રેમ, ને એટલું માન છે. તો હું વનવાસ માગી લઉં છું.'

આ કહ્યું એટલું જ નહીં. પણ પ્રતિજ્ઞાની જેમ એને પાળવા તૈયાર થયા. પછી તો રામને જ ગાદીએ બેસાડવા ભરત અને ખુદ કૈકેયી ઘણું ય મથ્યા, પણ રામચંદ્રજી તો વનવાસ માટે ચાલ્યા જ. રસ્તામાં જઈને પણ કૈકેયીએ ખૂબ વિનવ્યાં, કહ્યું: 'સ્ત્રીપણાના દોષે આ મેં સાહસ કરી નાખ્યું. તમે તો પુરુષ ગણાઓ, પુરુષો તો ઉદાર હોય; માટે મારી ભૂલ તરફ નજર ન નાખતાં પાછા ફરો! ભરત રાજ્ય લેતો નથી! આખી અયોધ્યા રડી રહી છે. અમારો ફિટકાર થઈ રહ્યો છે. પાછા આવી રાજ્ય સંભાળી લો.' છતાં સંતની છાયાની અસર નીચે રામે ભરતને સમજાવી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળી! આ સમર્થ રામ! પિતાનો કોલ પાળ્યો. આજે એક નાનું ટીણિયું હોય તો ય ફટ જવાબ આપી દે! 'નહીં બને!' વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય! **સંતપુરુષની છાયા કાઢી નાખી જેથી આમન્યા, મર્યાદા,**

ન્યાય, નીતિ, પરમાર્થ વગેરેનો લોપ થઇ રહ્યા છે!
પરિણામ શું ? ખોળિયું માનવનું, ને હૃદય પશુનું !

શિખીકુમાર મહાત્માની નગરવાસીઓ ઉપર અજબ છાયા પડી, કેઈ જનો ધર્મ તરફ ઢળ્યા ! કેઈ લોકે માનવના ખોળિયે માનવ હૃદય ઘડ્યા ! શુષ્ક ધર્મ રસિક દિવ્ય આત્મા સર્જ્યા !

ત્યારે, આજે હજી પણ જો કે મોડું થયું છે, પણ બધું વહી ગયું નથી. પ્રજા પર સંત સાધુની છાયા ઉભી કરો. તમે કહેશોઃ 'એ તો સાધુ પાડે છાયા,' વાત ખરી છે પણ એમને છાયા પાડવા માટે તમારો જૂનાઓનો સહકાર જોઈએ છે. તે સહકાર એજ કે તમે **સાધુ માટે ઉંચી વાણી, ને ઉંચું બહુમાન પ્રગટાવતા આવો.** સાધુએ કરેલા મહાન સંસાર ત્યાગ, કચરેલી અર્થકામની ભયંકર વાસનાઓ એની કદર કરો, એના ગુણાનુવાદ કરો, એની આગળ નિજની પામરતા હૃદયમાં વિચારો અને નવી પ્રજા આગળ એ બધું પ્રકાશો. તમે તો જુઓ છો કે શું છે આ સાધુમાં? આટલું ય જ્ઞાન એમનામાં નથી. પણ જરા થોભો. સાધુતા એટલે પંડિતાઈ, એ ભૂલી જાઓ. સંતપણું એટલે ચમત્કાર એ વીસરી જાઓ. મહાત્માગિરિ એટલે વાણીની મહાન કળા, એ વાત મગજમાંથી કાઢી નાંખો. સંત સાધુપણું એટલે સર્વ પાપરહિત જીવન; સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવોને પણ અભયદાન દેનારૂં જીવન, કંચન-કામિની-કુટુંબનો મહાન ત્યાગ. ઉઘાડે પગે, ઉઘાડે

માથે ગામે ગામ નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યા પર ફરી જ્ઞાનાચાર વગેરે પવિત્ર પંચાચારમાં અને સંયમના કષ્ટ સહર્ષ સહવામાં પસાર થતું.

જીવન :–આ સાધુતા છે. આ વસ્તુખ્યાલ યાદ રાખી સંતના ચરણપૂજક બનો એથી જ આત્માનો ઉદ્ધાર માનો, એમના દર્શને દિવસ સફળ માનો, તો સંતની છાયા ઝીલી ગણાશે અને બીજામાં ફેલાવી શકશો.

અહીં માતાની પરિસ્થિતિ કેવી થઈ છે તે જુઓ. પતિ બ્રહ્મદત્ત મૃત્યુ પામી ગયો છે, એટલે વૈભવ–વિલાસ સુકાઈ ગયો છે. તો બ્રહ્મદત્તનું મૃત્યુ એટલે જાગે કે પાપનો ઉદય ન હોય, તેમ દિનપ્રતિદિન જાલિનીની સ્થિતિ દીનહીન બની ગઈ છે. એ સ્થિતિમાં મુનિ પોતાની માતાને ઓળખી શકયા નહીં. આવી સ્થિતિ બનવાનું શું કારણ ?

બહુ લોલુપતાથી શેકામણ :—ત્યારે સમજવાની વાત છે કે જે આત્મા સંસાર–સુખનો બહુ લોલુપ હોય તે તો સંસારનો હૃદયથી ગુલામ બની ગયો! 'માનવજીવન એટલે એક માત્ર મોજ કરવાનું સ્થાન,'–એવું જેના દિલમાં વસેલું હોય એને મોજ અને સુખનાં સાધનનો વિયોગ થાય એટલે હૃદયની સ્વસ્થતા ટકી શકે નહીં, હૈયામાં ધીરજ ન રહી શકે, એ સહજ છે. ત્યારે સ્વસ્થતા ગઈ, ધૈર્ય ગયું એટલે પરિણામ ? વિહ્વલતાનો પાર નહિ, આકુળતા–વ્યાકુળતાની અવધિ ન હોય, ચિંતાના તાપની શેકામણ પ્રતિ·

વળ ચાલુ. ચિત્તની અસમાધિ અને સંસારસુખની, પૌદ્ગલિક સુખ-સાહ્યબીની વધારે પડતી લાલસા જીવને સૂકો બનાવે છે. **એકાદિ સાધારણ ચીજ બગડે તો ય જો તે મનમાં ઉકળાટ પેદા કરે છે, તો સમજવું કે આપણે પૌદ્ગલિક સુખના લાલચુ છીએ, દુન્યવી સુખનાં લંપટ છીએ.**

રાજુલનું સત્ત્વ :—પરણવા આવેલા નેમનાથ ભગવાનને રથ પાછો ફેરવ્યો તો રાજિમતીને દુઃખ થયું ! સખીઓ કહે : 'બીજે મળશે !' જો હૃદય લોલુપ હોય તો આ સાંભળવાની તૈયારી હોય ને મર્યાદા બહારનું સાંભળી ય લે. પૈસા ગયા ને કોઈ કહે : 'શું ચિંતા કરો છો ! આ ધંધો બતાવું ?' પછી ભલે હલકો ધંધો હોય તોય સંકોચ નહીં કે મારાથી નહીં થાય ! રોકડો હિસાબ મંડાય, 'પૈસા ગયા, દુઃખી થયા, કોઈ પણ ધંધો કરીયે.' સંસારસુખની વધારે પડતી લંપટતા જીવને અસ્વસ્થ બનાવી પછી ઘોર અકાર્યો કરવા પ્રેરે છે. કાચા હૈયાની એ દશા હોય; પણ રાજુલ એવી ન હતી, સાત્ત્વિક હતી. જ્યારે જોયું કે 'એ તો ચાલ્યા, પાછા નહીં ફરવાના,' એટલે સંસાર સુખ ગયું, એ નક્કી જોયું.

સખીઓ કહે છે, 'એ નહીં ને બીજે !'

આ કહે છે કાનમાં આંગળી નાખીને : 'ખબરદાર ! શું બોલી ? લાજતી નથી ? કયા મોંઢે ? કોની દીકરીઓ છો ?....' એને ભાન કરાવે છે કે કઇ કુખમાં જન્મેલી ?

ઉંચા જન્મનો કેટલો બધો ખ્યાલ ! કોઈ કુકૃત્ય કરવા જેવું ન હોય તો સારી શિખામણને બદલે ઉંધી શિખામણ ન અપાય. પોતાનો સ્વાર્થ ઘવાય છે, છતાં અકાર્યની સલાહ આપનારને પેલે શિખામણ આપે છે, એ પોતાના જીવનનો સાત્વિક રાહ નિશ્ચિત કરી લીધા ઉપર છે. 'નેમિનાથ સિવાય બીજાને આ હૃદયમાં સ્થાન નથી. જો આમ હાથ પકડીને લઈ ન ગયા, તો સ્વામી પાસે **ચારિત્ર લેતાં શિર ઉપર હાથ લઈશ,**' એ કયારે બને ? સંસારના વિષયસુખો પરની વધારે પડતી લાલસા ન હોય ત્યારે ! હૈયું સ્વસ્થ હોય તો જ અધમ કાર્યોનો વિચાર નહીં. **જો સ્વસ્થ રહેવું હોય, હૈયાને ઉકળવા ન દેવું** હોય તો કયારે ય પણ સંસારના સુખ–સગવડની વધારે પડતી લાલસા કરીએ નહીં, જુઓ દુનિયામાં કેટકેટલા ઝઘડા ! કેમ ? બધાને એ સુખની જોરદાર લાલસા. કુટુંબના એક એક મેમ્બરને રાહેજ પ્રતિકૂલ દેખાતા અસ્વસ્થતા ! અધમ વિચાર !

અસ્વસ્થ બનેલા હૃદયમાં અધમ વિચારણા આવતાં વાર નથી લાગતી; હલકા ધંધા કરતાં કોઈ સંકોચ નહિ શેની દુકાન ? ફલેકસના બૂટની ! એક કાળે જેને મોંથી કહી શકાય એ ધંધો ! મહાઆરંભ–સમારંભની ક્રિયા રાતદિવસ ! કેમ ? શેર-સીકયુરીટી ડીબેન્ચરના વિચારો ચાલુ ! એટલે મહાઆરંભની અનુમોદના ચાલુ ! ભલે પછી ટાટાવાળાના લાખો શેરમાંથી માત્ર એક શેર મારી પાસે હોય ! લાખમાં હિસ્સે

પણ ભાગ છે ને? એ કેવું વ્યાજ આપે છે? કારખાનું કેવું જોરદાર ચાલે છે? વિગેરે લાલચુ ભાવના! સદા ઉકળાટ ને અજંપામાં રહેતા હૃદયમાં સારી ઉદાર વિચારણા કયાંથી આવે? એક જ કુટુંબમાં કે જ્યાં અતિ નિકટના સગાવહાલા છે ત્યાં તુચ્છ બાબતોથી મનોભેદનાં કલેશ શાથી? દિકરાને બાપ સાથે બને નહીં! ભાઈ-ભાઈઓમાં ખટપટ! નણંદ-ભોજાઈની, મા-દીકરીનો, સાસુ-વહુની ખટપટો ચાલુ! કોઈને શાંતિનો અનુભવ નહીં! કોઇ કંઈ સંભળાવે ને સામો ન બોલે કે મનને ખોટું ન લગાડે તે આજનો માનવ નહીં! એટલો વિચાર **નથી કે 'મારા નસીબમાં જે છે તે છે. એમાં બોલવાનું-બગાડવાનું શું?'** અરે! સામાને આપણે અક્કલ વિનાના કે ખરાબ સ્વભાવના સમજતા હોઇએ; પણ જો એમનામાં સુધારો કરવો હોય તો સામા માટે પહેલાં આપણું દિલ ખુબ પ્રેમાળ અને ઉદાર બનાવવું જોઈએ. આ તો બહારનો કોઇ પૂછે કે 'કેમ મજાહમાં છો ને?' તો એની પાસે ઘરની ફરિયાદ કરે છે! ઘરની જંજાળની રોકકળ કરે છે! એ સગાં પ્રત્યે દ્વેષ અને ક્ષુદ્રતા તથા સંસારની લાલસા સિવાય શું છે? આજે પ્રાય; જ્યાં ત્યાં એવી લાલસા એટલે ઉદારતાં કયાં જોવા મળે?

જાલિની રડે છે! :—જાલિની દીનહીન બની ગઇ છે! અલબત્ત પતિ મરી ગયા પછી મોજમજાહ અને અમનચમન કરે તે ખોટું, ત્યારે પતિ અને વિષયો પ્રત્યેની લાલસા હવે કયાં પૂરી થાય, માટે હાયવોય ને દીનતા તે

પણ ખોટું. હવે તો એ વિચારવું જોઇએ કે-'જો આ મરીને ચાલતા થયા અને મારામાં ફસાયા ધર્મ કેટલો લઈ ગયા? એમને મેં ધર્મ–અમૃતના કટોરા કેટલા પાયા? આમાં હવે એમનું શું થશે? ત્યારે શું મારે હવે એ બધા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે પણ પ્રભુભક્તિ, તપ અને ત્યાગવૃત્તિ પ્રવૃત્તિમાં જ મગ્ન રહેવું ન જોઈએ? એ ન હોય તો, **મરતાં સુધી ભોગપ્રિય સ્થિતિમાં માનવતાનો વિકાસ નથી થતો.** શું માનવ સંસાર એટલે વિષયોના ગમનાગમન પાછળ આનંદના ધામ અને રોવાની શાળા? માતાને જોઇ મુનિ ઓળખી શકયા નહીં કે દાસી છે કે માતા? માતાએ પુત્રને ઓળખ્યો, ને ઉભી થઇ. માયાનો સ્વભાવ લઈને આવી છે. પાછો સ્ત્રીનો અવતાર છે. એટલે ખેલ એવા ભજવવા છે! આમાં કોઈ કોલેજની ડીગ્રી જોઇએ નહીં. જીવ સંસારની કોલેજમાં માયાનો ખેલ સારી રીતે જાણે છે. જાલિની એકદમ રોવા જેવી થઇ ગઇ! મહારાજ પૂછે છે : 'શું છે?' એટલે? શું સંસારવાસનું દુઃખ લાગી ગયું? દુર્ગતિનું દુઃખ? ધર્મ ન કર્યો, વૈરાગ્ય ન જોયો, સંસારમાં રચ્યાપચ્યા રહ્યા, એનો શોક? નારે ના, છતાં અહીં તો મહારાજ માતાને જો એમ હોય કે પુત્ર સાધુ કેમ થયો, તો કહે છે : 'આ સંસાર જ એવો છે કે જે એના સ્વરૂપે, એમાં રહેલા જન્મ જરા-મૃત્યુ, રોગ-શોક–દુઃખાદિ કારણે આદરવા જેવો નથી, વળી સંસાર છે, તો સંયોગ વિયોગ છે, પરિભ્રમણ છે, દુઃખદુર્દશા છે જ. ત્યાં અધીરાઇ શી? કાજળની કોટડીમાં પેસીએ, ને કાળાં

કપડાં થાય, એમાં આશ્ચર્ય થાય? નિસરણીનું પગથીયું ચૂકયો તો પડ્યો, હાથ છોલાય, ને પગ પણ છોલાય, તેમ આ સંસારમાં ગમે તેટલું આમ જ ધારેલું, આમ જ મનમાં માનેલું, પણ સંસાર એટલે જ લપસણું તેથી ધાર્યા કરતાં વિપરીત બને છે. છતાં જો જીવનમાં ધર્મ હોય તો એથ મોટી છે, મોટો આશરો છે. પતિ તો ચાલી ગયા; છોકરો એના માર્ગે ગયો, હું એકલી પડી. એવો શોક ન કરતા. સંસારવાસ વિપરીતતાથી ભરેલો છે. આવેલાને નક્કી જવાનું છે. જન્મ્યા તેણે અવશ્ય મરવાનું છે. મૃત્યુને શોક કરતા નહીં. જગતમાં મોટા ફિલસુફો પણ તે જન્મ અંતે મૃત્યુને અટકાવી શકતા નથી! મોટા તવંગરો ય અઢળક લક્ષ્મી ખર્ચવા તૈયાર હોય છતાં મૃત્યુને રોકાવવા સમર્થ નથી! સ્વજનનો મોટો કાફલો તૈયાર કર્યો, કે મોટી ચક્રવર્તીની સેના ઉભી કરી મૃત્યુને પડકાર કરે. તો ય મૃત્યુ તેને ગણવા તૈયાર નથી! મૃત્યુ આખા જગતમાં ફરે છે. જગત અટવીમાં મૃત્યુરૂપી મદોન્મત્તસિંહ એ સંસાર અટવીના એકના એક રાજાની જેમ યથેચ્છ વિચરે છે. રોજના અનંત જીવોનો એ શિકાર કરે છે. જીવરૂપી મૃગલાનો પૂરો મારી નાખતાં પહેલાં, સંપૂર્ણ હલ્લો કરતાં પહેલાં, જરા-વ્યાધિનાં જાળમાં ફસાવે છે. હવે બીજાના મરણ જોતાં, એ વિચારી જુઓ કે મૃત્યુ આપણે માટે કેવું તલસી રહ્યું છે! એના દાઢ ને નખની પીડા અત્યારથી ચાલુ છે. તો ખરી રીતે મૃત્યુના સંપૂર્ણ આક્રમણ થતાં પહેલાં લોકે સાવચેત બની જવું જોઇએ. આવું ઉદ્દામ મૃત્યુ અસ્ખલિતપણે

જગતમાં વિચરી રહ્યું છે, માટે જ ધીર પુરુષો પરલોકના કાર્ય માટે લાગી ગયા છે. તમે પણ જિનાજ્ઞાનું પાલન કરો,' શિખીકુમાર મહર્ષિ માતાને સમજ આપી રહ્યા છે. તેમના એકેક બોલમાં ઘણો ઘણો બોધ સમાયેલો છે. મુખ્ય સૂર એ છે કે **સર્વાંશે દુઃખકર સંસારવાસ છે.** એમ, મૃત્યુ જન્મેલા માત્ર ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવે છે. માટે જ મૃત્યુને લાવનાર જન્મની સામે જંગ ખેલે તે સર્વથા અજર-અમર બને. તેનું નામ જીવન-સંગ્રામ! એમાં જન્મ પમાડનારા મોહ-રાગાદિ પાપોસામે જીવન ભર ઝઝુમવાનું. જન્મ ટળ્યે મોક્ષ મળે ત્યાં મૃત્યુનું જ હવે મૃત્યુ થયું. માટે મૃત્યુનું જેમાં મૃત્યુ થાય એ કાર્યમાં લાગો. પાપજીવન એટલે તો જન્મ અને મૃત્યુને અમર પટો છે. ધર્મજીવન એટલે જન્મ અને મૃત્યુ જવાના નોબત ડંકા.

એક બીજાના હૈયા ગમી ગયા છે એવા બે જીવરૂપી મૃગલા વચ્ચેથી જમરૂપી સિંહ એકને ઉપાડી જાય છે. બીજાની એને દયા નથી. અરે દયાનો ભાર ઉપાડનારા એક થાંભલા જેવાને ય ઉપાડતાં મૃત્યુ જરાય અચકાતું નથી. અનાર્ય મૃત્યુ પ્રમાદી જીવના ભાવિની પણ દરકાર કરતો નથી. એટલા જ માટે આ મરણની ધોંસ મિટાવવા સારૂ, સિવાય સર્વજ્ઞ-કથિત ધર્મ, છે કોઈ બીજું શરણ? ના, એ સિવાય બીજાનું શરણ લઈએ, તો એક સિંહનું કામ કરે, ને બીજો તેના સેક્રેટરીનું કામ કરે. અધર્મ તો શું પણ કહે-

વાતા ધર્મ પણ મરણોની પરંપરા સર્જનારા પાપનાં પોટલાં બંધાવે છે. ઇદની કુરબાની એ શું છે?

વળી, આજે તો જે ભૌતિકવાદનો પિશાચ ભભુકયો છે, સદાચારની પવિત્ર મર્યાદાઓના વિનાશ, મહાહિંસાત્મક ઉદ્યોગોના વિકાસ, લોકોની ભોગ પિપાસા વર્ધક સાધન સગવડોના હલ્લા, આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિની નાશક જીવનસરણી અને પાશ્ચાત્ય વ્યવહાર પ્રચાર....આ બધું જે ચાલી પડયું છે. એમાંથી અંતે શું? નવસર્જનના નામે બધું જ કરાવે. હૈયામાંથી હિંસાની અરેરાટી કઢાવી નખાવે, ઈંડા, માછલી વગેરેમાં વીટામીન-પ્રોટેઈન તત્ત્વ સારૂં છે એમ શિખવે, ખરો ધર્મ માનવતાનો એટલે માત્ર મનુષ્ય સાથે સલાહ સંપ, નીતિદયા અને પ્રેમભાવવાળા બનો, બસ પત્યું, પછી કોઈ ઉચ્ચ યોગ, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, ત્યાગ-તપ વગેરે ધર્મ જ નહિ. આવું આર્યધર્મો વિરુદ્ધ ઝેર ફેલાવે....આજ આજના નવનિર્માણ ને? એનું પરિણામ? અનંત મૃત્યુની મંજીલ!

માત્ર માનવતા, દિવ્યતા નહિ, પણ મહાદિવ્યતાદર્શી **જૈનધર્મ** સાચું કલ્યાણકારી જીવન બતાવે છે. શિખીકુમાર મહર્ષિએ માતાને એ સમજાવ્યું કે મૃત્યુ આજ સુધી બધો બંધુ બની ગયું છે, તેને કાઢવાનો ઈલાજ અજ્ઞાનતાના તિમિર અને સંસારના બેલ મૂકી દઈ, માયા-મોહના વિષ ઉતારી નાખી, સમ્યગ્જ્ઞાનમય ધર્મઅમૃતનું સેવન કરવું જોઈએ, એમાં જ માનવભવની સફળતા છે. ઉપદેશ

તો એવો આપ્યો કે ગમે તેવા પાપી હૃદયને હલાવી દે ! એક મૃત્યુ પરજ માનવ હૃદયથી વિચારે તો ય ધર્મમાં લાગી જાય. એમ તો ધર્મ માટે પ્રેરણા કરનાર ઘણા તત્ત્વો છે. તેમાં મૃત્યુ એક મહત્ત્વનું તત્ત્વ છે. ઘણા પર મૃત્યુની તલવાર લાગી છે. આપણા પર પણ એના આખરે એક ઝટકાની જ વાર છે. કુટુંબ જાણે સમજતું રહેશે કે શેઠ સૂઇ ગયા છે. પણ ચાર કલાક પછી જોતાં ખબર પડી કે શેઠ તો ગયા !

માતાનો દંભ :—શિખીકુમાર મુનિએ દિવ્ય ઉપદેશ આપ્યો; પરંતુ માતા તીવ્ર મોહના અનુબંધનું વાવેતર કરીને આવી છે; એટલે એને આ કાંઇ સમજવું નથી, એને તો મુનિને વિશ્વાસમાં લઇ, એમનું નિકંદન કાઢવું છે, તેથી દંભથી કહે છે, 'તો પછી મને ઉચિત વ્રતો આપો. મારાથી લાંબુ તો નહીં થાય. પણ અવસ્થાને ઉચિત વ્રતો હું લઇ શકું. તે મને આપો.' માતા દંભી છે, પણ પુત્ર મુનિ સરળ છે; કહે છે : 'સાચું છે, જો આવું જ છે એ તો ધર્મનું જ શરણું લો. મૃત્યુની ધાડ પહેલાં જ એ શકય છે.' માતા : 'તો તો ચારિત્ર જ આપો.' એમ નથી કહેતી ને અવસ્થાને આગળ કરે છે. જેથી સામાને એની નિખાલસતા લાગે. મુનિ એને સમ્યક્ત્વ ને વ્રતો આપે છે. મુનિને શી ખબર છે કે આમાં મને જ માટી નાખવાની બુદ્ધિ છે? ત્યારે તમને એમ થતું હશે કે બહુ ખરાબ સ્ત્રી ! પણ એમ કહી બેસી રહેતા નહીં. કેમકે

આપણે વિચાર કરીએ તો ભૂતકાળમાં આપણે પણ કંઈક ખેલો ખેલ્યા છે. આ તો રખડતા રખડતા પરમાત્મા નજીક આવ્યા તેથી સુઝ આવી કે કોઇને ધર્મના સોદ્દે મારી નંખાય નહિં; પણ ધર્મના બદલામાં તુચ્છ સ્વાર્થ ન સધાય; એવી સ્વાર્થ પ્રત્યે સુગ થાય છે ખરી ? એ કરો. હૃદય એવું મક્કમ બનાવો હવે વિષયોના તુચ્છ ઉદ્દેશ ઓસરી જાય. ધર્મની આરાધના એ મહાન સત્ત્વ ને વિવેક માગે છે. કહી દો. ધર્મ સાથે સોદ્દો નહિં.

મુનિ જ્યારે જવાની તૈયારી કરે છે, ત્યારે જુઓ **જાલિની કેવો ઢોંગ મચાવે છે.**—

કહે છે, 'આજ તો ભોજન અહીં જ લેવું પડશે.' કેમ જાણે ખબર જ નથી ને પ્રેમ બતાવે છે. 'તમે ઘણો ઉપકાર કર્યો, પણ આટલું તો માર્‌ું માનવું પડશે.'

મુનિ સમજાવે છે, 'ગૃહસ્થને ત્યાં ભાણું ન મંડાય, અમારો આચાર નહીં. અમારે તો નિર્દોષ ગોચરી.'

'તો મને લાભ નહીં મળે? પણ મારાથી તમારા માર્ગથી ઉપરવટ કેમ થવાય ? રોજ પગલાં કરી બે અક્ષર મને કહેતાં જજો. દુઃખિયારીનો ઉદ્ધાર થશે.'

પ્રત્યક્ષમાં માયા થી શું લાભ? સામો સમજે કે માતા બહુ સારી સદ્‌ભાવવાળી છે. આટલો જ ને? પરિણામમાં માયા એટલે સંસારની માતા, જીવને સંસાર ઉભો રાખી આપનારી. શાસ્ત્રકારો કહે છે માયા સંસારની માતા છે, ઘણાં જન્મ રૂપી પુત્રોને એ પેદા કરે છે. મહા

દુર્ગુણ છે. બીજાને ખબર જ ન પડે. ક્રોધ, ગર્વ, લોભની ખબર પડે, માયાની નહિ. ખબર પડે તો માયા શેની? કોઇ પૂછે કેમ કેટલા રૂપીયા લઈને નીકળ્યા છો? તો સફાઇથી કહેશે, 'રૂપિયા? આજ રૂપિયા ભાઇ! ક્યાં સસ્તા પડ્યા છે!' સામાને ઝટ ગળે ઉતરી જાય. જણાય નહીં. તે માયા, માયાની જિંદગી સુધી કોઇને ખબર પડે નહીં. તે માટે કાળેલિયત માયાની, એટલે પછી આ સંસાર મોટો કેટલો? લાખો કરોડો ભવ!! **થોડી માયાએ રુકમી રાજાને એક લાખ ભવનું ઉત્પાદન કરી આપ્યું!** આ માયા સામે જો જંગ ખેલતા આવ્યો, 'બધું જતું કરીશ, પણ માયા નહિ કરું, હૈયું તદ્દન નિખાલસ કોમળ અને સરળ રાખીશ, એવા જ વાણી વર્તાવ,-આવડ્યું તો ભવોભવની બાજી જીત્યા!

મુનિ તો પછી ત્યાંથી ગયા. અહીં માતાને કેટલાય વખતથી મનમાં મુનિને મારી નાખવાના વિચાર ચાલે છે. ઉપાય શોધે છે, પરંતુ એમ કરતાં તો મુનિને એક માસ પૂર્ણ થવા આવ્યો. જાલિનીને ચટપટી થઇ કે 'આ તો પાછા હવે જતા રહેશે, ને મારૂં કામ થયું નહિ. એમાં આવી ચતુર્દશી. મુનિ આવતી કાલે વિહાર કરવાના છે. 'બસ! હવે ગમે તેમ કરીને અહિંથી જતા પહેલાં પૂરા કરી દઉં!'-એવી કાળી લેશ્યામાં જાલિનીએ એક ઉપાય ઘડી કાઢ્યો. જુઓ, પ્રતિસમય કેવા કારમા વિકલ્પોમાં રમી રહી છે! એને ક્યાં ખબર છે કે પોતે જ

પોતાને સમયે સમયે એક એક ભાલું ભોંકી રહી છે! એવી ઘોર કાળી લેશ્યા કે ઉંદરને મારનાર બિલાડી, કે હરણને મારનાર સિંહ-વાઘ, એ કદાચ જેટવી કાળી લેશ્યામાં ન હોય, તેનાથી પણ વિશેષ કાળી લેશ્યામાં આ માતા જેવા સંબંધવાળી જાલિની ચઢી રહી છે! પૂછોને કે વધારે કાળી લેશ્યાનું ધોરણ શું? એ કે સિંહ, વાઘ કે બિલાડીને એ સ્વભાવ થઈ પડયો છે કે પોતાના શિકાર પર હલ્લો કરી એને મારી નાખવો, પણ એની પાછળ એ જીવપૂરતી લાંબી વિચારણા નથી. હરણીયું આવ્યું તો માર ઝપાટ! જ્યારે જાલિનીની કેવી દશા છે! મારવાની લાંબી વિચારણા! ભારે ચિંતા અને કાળજી! 'મારૂં! મારૂં! કેમ મારૂં?' તેમાં ઉપાય હાથ લાગ્યો ને અજમાયશ પણ કરી! ઉપાયનો અમલ કરવા ચાલી. વિચારો એનું માનસિક પરિણામ કેટલું રૌદ્ર ને ઉગ્ર હશે! પુત્ર તરીકેનો પ્રેમ પણ ન આવ્યો, અને જીવ તરીકેની દયા ય ન આવી! તો શું મુનિ તરીકેની ભક્તિ આવી! નામ-નિશાન નહીં. એક જ વાત છે બસ! મારી જ નાખું! શા માટે? 'બીજું કંઈ નહીં; એ ગમતો નથી મને. એ જીવતો રહે એ મારાથી જોવાય નહીં!'

પ્રકરણ-૪૦

અજ્ઞાન દશાની ભયંકરતા

અજ્ઞાન દશા આવું જ કરે છે. સાચા કારણો

જોવાનાં નહીં, પોતાની પ્રવૃત્તિ વ્યાજબી છે કે નહીં તે જોવાનું નહીં, અમારા મનને ગમે તે સાચું. અમારે બીજું સાંભળવાનું નહીં! **ઉંચા માનવ ભવમાં અજ્ઞાનદશા એ બહુ ફટકા ખેલ છે! ભુંડા ખેલ છે।** પરલોકનો કોઇ વિચાર જ નહીં! વિરાટ ભવિષ્યકાળમાં મારૂં શું થશે? કોઇ શું કહેશે? કંઈ નહિ, લોક અને પરલોક શૂન્ય મગજ! જીવ જો આનો ખ્યાલ રાખે તો ઘણો બચી જાય, પણ એ ખ્યાલનો અભાવ આવું ઘોર કૃત્ય કરાવી રહ્યું છે. માટે જ્ઞાનીઓએ જ્ઞાનદશાની મોટી કિંમત આંકી! જ્ઞાન મેળવો. **જ્ઞાન હશે તો ખ્યાલમાં આવશે કે નાનામાં નાનો વિચાર પણ જો અશુભ છે તો કેટલો ભયંકર છે શુભ છે તો કેટલો કલ્યાણકારી છે!** જ્ઞાન હોય તો ખબર પડે કે આ મારી અવળી કે અશુભ વિચારણા ચાલી. બજારમા ભાવ સારો આવ્યો, પણ ત્યાં સોદો કર્યો ય નથી, ને કરવાનો પણ નથી. છતાં વિચાર કેવો? 'અહાહા, જો પૂરા પૈસા હોય તો બજાર હાથ કરી લઉં....ફલાણાને ખબર પાડી દઉં'....આવું આવું વિચારણામાં થાય કે ચાલ્યું! પાપસ્થાનકની મશીનરીથી અનેક પાપો આત્મામાં આવી આવીને ઠલવાય! શુભ કે અશુભની ભાવના કોણ શિખવે છે? સજ્ઞાન–અજ્ઞાનદશા! જ્ઞાનદશાના–જીવ પર એટલો બધો આશીર્વાદ છે કે કાર્ય તો કેટલુંક કરવાનું એનું એજ; પણ **જ્ઞાનદશાથી જીવ અનેક પાપમાંથી બચી જાય! અને ઉપરથી પુણ્ય ઉપાર્જે! અજ્ઞાન-દશા હોય તો એના એજ**

કાર્યમાં અધિક પાપ બાંધે! બન્નરમાંથી પૈસા એના એજ લેવાના, જ્ઞાનદશાવાળો પણ લેશે, અને અજ્ઞાની પણ એજ લેશે. ભાગ્ય અજ્ઞાનવાળાને ઓછું ને પેલાને વધારે નહીં આપે, એક જ સરખો હિસાબ! જ્ઞાની કે અજ્ઞાની, બંને પૈસા લેવાના, બીસામાં મૂકવાના, ને તિજોરી ભેગા ય કરવાના. બન્ને સરખું જ કરે છે, પણ,

અજ્ઞાનીને શું છે? હાથમાં આવે છે ને ગિલ-ગિલીયાં થાય છે. "સારી દલાલી કરી! કેમ ન થાય? ચારે ઠેકાણે હરીયે-ફરીએ ને મહેનત કરીએ, તો બધું થાય! બસ, આવતા મહીને આનાથી દોઢી મહેનત કરવાની. ઘરમ-બરમ તો નવરાના ધંધા! આપણે તો ઘર કુટુંબના ઘણા કામ બાકી કરવાના, છે, તો કરી નાખશું!".... **એક જ પાપજાતિની વિચારણા.** 'તિજોરીની સંભાળ રાખવાની, નહિતર ઘરના માણસો વિચિત્ર છે! કબાટમાંથી પૈસા કાઢી લે તો? એમને કયાં ખબર છે કે પૈસા કેમ આવે છે?'....એમ કેઇ કેઇ વિકલ્પોમાં અને કુપ્રવૃત્તિઓમાં ચઢવાનો. જ્ઞાનદશાવાળો રૂપિયા કમાવવા વેડિયાની જેમ કામ કરે છે, એને પણ પૈસા મળ્યે કદાચ ચમકારો તો થાય છે, પણ એ સાથે એમ પણ થાય છે કે 'શું આ મારૂં માનવ જીવન! બસ આવી રીતે વેડફી જ નાખવાનું? ૫૦૦ રૂપિયા મળ્યા તેમાં આત્માનું શું પુણ્ય વધી ગયું? આજે જેટલું વધારે મલ્યું તેટલો પૂર્વના પુણ્ય પર વધુ કાપ પડયો! બાર મહિના સુધી કોઇએ મહિને ૧૦૦-૧૦૦

રૂા. આપવાના હપ્તા નક્કી કર્યા હતા, પણ આપણે જરૂર પડી, ને ત્રીજે મહિને તકાદો કર્યો કે 'ભાઈ, રૂપીયા સાતસો આપી દો!' પેલો આપી ય દે, ને ઘેર લઇ આવ્યા. તો શું કર્યું? લેણા ઉપર કાપ પડી ગયો! હવે ત્રણ હપ્તામાં કામ પતી જવાનું. પછી? હજી વર્ષના છ મહિના બાકી રહ્યા તેનું શું? તેના માટે ભીખ માગો! એમ બજારમાં વધારે લાભ, તો પુણ્ય પર કાપ વધારે. માટે સમકિતીને એ વિચાર આવે કે 'આમાં ખૂશ થવા જેવું નથી. આમાં તો પુણ્ય પર કાપ પડી ગયો.' તિજોરીમાં પૂરતાં વિચાર આવે કે 'આમ પૂરેલું કેટલાનું ધન રહ્યું? માટે કાઢ, ધર્મમાં ખરચ એને' વ્રતધન, જ્ઞાનદશા છે એટલે ઝેરી સાપ જેવી લક્ષ્મીને હાથમાં લે છે ખરો, પણ બરાબર સાવધાનીથી રાગ-આકર્ષણ-પક્ષપાતરૂપી એનું ઝેર નિચોવીને લે છે. લક્ષ્મી લાવતાં પાપ ઓછાં સેવે છે. અને લાવીને સુકૃતમાં સારૂં ખર્ચે છે, ઉંચી ભાવનાઓ ભાવે છે, જ્ઞાનદશા અને અજ્ઞાનદશામાં મોટો ફરક છે, જ્ઞાનદશાવાળાની ચર્યા-ચિંતા ઉંચી! અજ્ઞાનદશાવાળાની વિચારણા અને કાર્યવાહી અધમ!

જાલિની તો અજ્ઞાન છે. નિર્ણય મુજબ પૂનમની વહેલી પ્રભાતે પહોંચી ગઇ ઉદ્યાનમાં! હવે આ મહામુનિનો તરતમાં ઘાત કરવો છે એટલે ઉગ્ર કાળી લેશ્યામાં ચઢતી જાય છે! શિખીમુનિએ જોયું. કહે છે, "ઓહો? મા અત્યારમાં? પણ એકલા કેમ? આ કંઈક અનુચિત હાથમાં

લઈને પ્રભાત કાળે એકલા કેમ આવ્યા? પ્રભાત કાળે તો સાધુઓ સ્વાધ્યાયમાં હોય ત્યાં દખલ થઈ! વળી પાછા એકલા! ને હાથમાં શું લઈને આવ્યા છો? આ ત્રણે ય વાત અજુગતી છે!"

મહામુનિ શિખીકુમાર એટલે લાખો વર્ષોના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના પાલનહાર છે. વ્યક્તિને ઓળખવામાં તે કાચા હશે કે પક્કા? પક્કા! પણ સામે કોણ છે? માતા છે. તેમાં કંઈ અવિશ્વાસ રાખવાનો હોય કે આ માતા નથીને અમારા આચાર પર આક્રમણ કરશે તો? એમ અને જ નહીં; તો પછી આટલી ભડક શાની? શિખીમુનિ ભડકી ઉઠ્યા! પણ કહો કે ચારિત્રમાર્ગ જ એવો છે, કે એમાં ચોકસ પ્રકારની મર્યાદાઓનું પાલન કરવાનું જ હોય છે. જો એ મર્યાદાઓનું પાલન નથી હોતું તો વાંધો ભવિષ્યમાં આવે છે; પહેલેથી વાંધો નથી દેખાતો! ચારિત્રને વાંધો લાવે એવી કોઇ પણ અનુચિત વાત, એવી કોઈપણ વસ્તુ, કોઈપણ વર્તાવ કે વિચાર, એની પણ મનાઇ. એ માર્ગે જવામાં ચારિત્રનું ઉલ્લંઘન થાય. ગુરુ કદાચ પોતે પોતાને સ્થૂલિભદ્ર જેવા સમજતા હોય, તો પણ બધા સાધુ સ્થૂલભદ્ર હોય? ના, માટે બાહ્ય મર્યાદાઓ પાળવી જ જોઇએ. શિખીકુમાર મુનિવર માતાને પણ અકાળે આવવા બદલ સાવધાન કરે છે. સાધુજીવન એટલે બ્રહ્મચર્યની સિદ્ધિ નથી. બ્રહ્મચર્યની સાધનાનો અભ્યાસ છે. તે **અભ્યાસદશામાં અખતરા કરવાના ન હોય.** પરીક્ષા

ન હોય. પરીક્ષા તો પૂર્ણ થયા પછી હોય. એટલા માટે જ્ઞાનીઓએ એવી મર્યાદા બાંધી કે સાધુના વ્રતપાલનમાં સહેજ પણ વાંધો ન આવે, મોટા મહાત્માઓને પણ પોતાની જાત સિવાય બીજા સાધુઓનો પણ વિચાર રાખવો ઘટે. માટે–

પ્રકરણ-૪૧

શિખીમુનિનો ઉપયોગ ધર્મ

મહર્ષિ શિખીકુમાર કહે છે, 'અત્યારમાં? સ્ત્રી અને એકલી? મુનિના જ્ઞાન-ધ્યાનનો સમય, તેવા અવસરે દખલ? વળી આ હાથમાં શું લઇ આવ્યા?' આવી ગભરામણ રહે? પોતાના આચાર; મર્યાદાઓને કટ્ટરપણે પાળવાની હરહંમેશાં જાગૃતિ હોય તેને. તે ગડમથલ હોય તો જ પતનમાંથી બચી જાય, નહીંતર પડી જાય! જે ભક્તા માટે વિચારે કે 'બિચારીને બહુ ભાવ થયો હશે!' તેને ખબર નથી કે, 'પણ તારો ભાવ નીકળી જશે!.... કોઇ સંસ્થા, કોઇ સારૂં જીવન, સારી વ્યવસ્થા, તેને યોગ્ય કડક મર્યાદાઓ વગર ચાલી શકે જ નહીં. નાના ખેતરને પણ વાડ જોઇએ. જુવારીનું ખેતર હોય તો પણ વાડ. ચાર ચીભડાં વાવ્યાં હોય તો પણ વાડ કયાં વાડની મર્યાદા નથી જોઇતી? હા કહો, એકવીસમી સદીના જીવનમાં નથી જોઇતી! અહીં એવું નથી કે વેષ આવો જ પહેરાય,

ભાષા આવી જ બોલાય, બોરાક આવો જ ખવાય, વ્યવહાર આવો જ ચલાવાય; સંબંધોનું પાલન આવું આવું જ થવું જોઇએ. પિતા એટલે પિતા! ધણી એટલે ધણી! ધણીયાણી એટલે ધણીયાણી! ધણી એ ધણીયાણી એ ધણી નહીં. ધણી અને પિતા હુકમના અવાજે બોલી શકે! પણ ધણીયાણી અને પુત્રને તો આજ્ઞાધીનના સાદે જ બોલવાનું. આ ન હોય તો ઘર ભાંડભવાયા જેવું થાય. જેને જેવો પાઠ ભજવવાનો હોય તેવો જ ભજવાય. હમણાં તો પત્ની પતિનો વિનય કરતી હોય, પણ જરાક વાંકુ પડતાં વાણી બદલે, રોફ કરે, એ ન ચાલે. એનું નામ તો જંગલી જીવન કહેવાય! શહેરી ઢોરની પણ મર્યાદા હોય છે. એ મર્યાદાનું પાલન ન કરે તો ડફણાં પડે! ઘરનું ઢોર હોય. પણ મર્યાદાનો ભંગ કરે ને છોકરાને જરા શિંગડું દેખાડે તો ચલાવી લો? ના, ત્યાં એમ થાય કે 'આજે જરાક; ને કાલે વધુ શિંગડું મારે તો? માટે લે ડફણું હાથમાં. મર્યાદાભંગ ભૂલાવી દેવા દે.' એ તો પશુ માટે, પણ માણસ માટે?

શિખી મુનિને મર્યાદાની ઘણી જ તમન્ના છે. અમર્યાદિત દેખતાં બોલી ઉઠયા, "કેમ આમ?"

જાલિની બણ જબરી છે! કહે છે, "દિકરા, શું કહું? આ મારા પુણ્યને માટે ભોજન લઈને આવી છું. તમે હવે જવાના છો મને ફરી ફરી પુણ્યનો લાભ કયાં થવાનો? આપના માટે નથી લાવી!"

મુનિ કહે છે 'અરે, પણ આ તો સાધુને માટે આચાર વિરૂદ્ધ ગણાય. સાધુ માટે સામેથી લવાય નહીં, ને સાધુને માટે બનાવેલું લેવાય પણ નહીં. આ તો તમે બનાવીને લાવ્યા હશો. માટે બે દોષ થાય; આધાકર્મિ ને અભ્યાહૃત!' એમ કહીને સાધુની વિધિ બતાવી. ગૃહસ્થે બનાવી હોય રસોઇ, ને ઠેઠ વહોરાવે ત્યાં સુધી સાધુનો વિકલ્પ પણ ન કરે તો કામ લાગે. એટલે? સુપાત્રદાનનો લાભ જરૂર ઇચ્છે, પણ 'આટલું સાધુને વહોરાવવા ભેગું કરો,' એ ય ન કલ્પાય. ભાવના ઉંચીમાં ઉંચી ભાવવાની કે "બધાનો લાભ મને ક્યારે મળે. આ બધું અમારૂં ક્યારે પાત્રે પડે!" પણ એ કલ્પના નહિ કરવાની, કે "આવશે મહારાજ, રાખી મૂકો. સાધુને કામ લાગશે'!, એમ રાખે તો સ્થાપના દોષ થઇ ગયો. માટે ગૃહસ્થે પણ દોષો જાણવા જોઇએ. સાધુને ગૃહસ્થ થકી સોળ દોષ લાગે છે, તો ગૃહસ્થે જાણીને ટાળવા જોઇએ. સાધુ માટે સ્વતંત્ર બનાવે એ આધાકર્મી. સાધુ માટે ભેગું રાંધે એ મિશ્ર. સાધુ પાછળથી આવ્યા, તો દે દાળમાં પાણી ને મસાલો, એ અધ્યવપૂરક. નિર્દોષ આહારનો જે મહાન લાભ છે તે દોષિત થયું કે લાભ ખોખરો થઈ ગયો! ઠીક છે, સાધુ બિમાર છે, અથવા ગામમાં સાધુને કોઈ વહોરાવનાર નથી, ને શ્રાવક સાધુ માટે બનાવે તો પૂરો લાભ! બાકી તેવાં કોઈ કારણ વિના માત્ર લાભ લેવાની દૃષ્ટિએ બનાવ્યું તો સાધુને માટે એ દોષિત થયું; સાધુથી ન લેવાય. માટે જ ભક્તોથી સાધુને ચેતતા રહેવું પડે. વહોરતાં પહેલાં સાધુ

દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો ઉપયોગ મૂકે. સંભવ છે એમાં, કે અતિ કુશળ ભક્તથી એ છેતરાય પણ ખરા. જુઓ એક દૃષ્ટાન્ત.

પ્રકરણ-૪૨

મુનિ અને ભક્ત શ્રાવિકા.

એક મહાત્માને માસખમણનું પારણું હતું, ને બાજુના ગામવાળી બાઈને પારણાનો લાભ લેવા ઈચ્છા થઈ, લાગ્યું, 'સંભવ છે કે આપણે ઘેર આવે! અભિગ્રહધારી છે માટે એ મુકામના ગામમાં નહીં જાય.' સવારના પહોરમાં ખીરનું તપેલું ચઢાવી દીધું. છોકરાઓને ખવડાવી ખીર; ને કહી દીધું, 'આવી ધાંધલ કરજો.' પાછી ખીર ઘરમાં જ્યાં ને ત્યાં થોડી થોડી ઢાળી. હવે જુએ છે કે મુનિ આવે છે, પણ પક્કા વિચારે છે 'આપણે બોલાવવા નથી જવું, નહીંતર શંકા પડે!' આવ્યા મહારાજ; કહે છે,

'ધર્મલાભ!'

'પધારો' એટલું જ બાઈ કહે છે, બાકી નક્કી કર્યું છે કે બહુ આદર સત્કાર નહીં બતાવવાનો. શું હૃદયમાં આદર નથી? છે ભારોભાર છે; પણ બહાર નથી બતાવવાનો. આમ બની શકે? હા, તો એજ પ્રમાણે સમજી

હ્યો કે વડિલના પ્રત્યે હૈયામાં અનાદાર ઉઠ્યો હોય તો પણ બહારથી આદર સત્કાર બતાવવાનું ઔચિત્ય જાળવી શકાય. દંભ માટે નહિ હોં! આંતરિક અનાદર ટાળવા માટે. અહીં જુઓ શિખવી રાખેલા છોકરા કહે છે, 'અરે, મા! આ કેટલા દહાડા ખીર ખવડાવીશ? રોજ ખીર ખીર! આ કંટાળી ગયા!' મહાત્મા શાસ્ત્રના જાણકાર છે. વિચારે છે, પધારો કહ્યું છે, પણ છોકરા કંટાળો બતાવી રહ્યા છે; એટલે રોજ થતી લાગે છે. છોકરાં ખીર આપેલી તે થોડી પીએ છે ને ઢોળે છે, એટલે ખીરના પર્વ જેવું લાગે છે.'

વળી બાઈ કહે છે, 'મહારાજ, શાનો બધ છે? આ ખીર છે. અમારે તો ઉકરડે ફેંકી દેવાની છે. તમારે બપે તો લઈ જાઓ.'

સાધુ દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિનો વિચાર કરે છે. દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, વસ્તુ એવી છે કે જરા વહેમ પડે. ખીર એટલે ભક્તિનું દ્રવ્ય ગણાય. રોટલા રોટલીમાં બહુ વહેમાવા જેવું નહીં; જો કે જ્યાં એકલા રોટલાનો જ રિવાજ હોય ત્યાં રોટલી પણ દેખાય તો તે પણ શંકાનું કારણ! બાકી શીરો, લાડુ, વગેરે તો શંકાનું કારણ ખરું. અહીં એ જુએ છે કે ખીરનું પ્રમાણ કેટલું કર્યું છે, તો દેખાય છે કે ઘણું બધું કર્યું છે! સાધુનો લાભ લેવો હોય તો તો પ્રમાણમાં કરે. માટે દ્રવ્ય શુદ્ધિ લાગે છે. હવે ક્ષેત્ર કેવું છે? આ ચોકમાં ખીર ઢળી છે. એ પણ ટાળે છે.

કાળ કેવો છે? મધ્યાહ્ન વીતવા આવ્યો છે! થઈ ગયું, અત્યાર સુધી કાંઈ આપણી રાહ ન જુએ. ત્યારે **ભાવ**? ઠેઠ બારણા આગળ પણ બોલાવવા આવ્યા નથી. આવ્યા તો બહુ ઉમળકા દેખાડતા નથી. આપતી વખતે કહે છે બપતું હોય તો લ્યો. એટલે કાંઈ તેવી ભક્તિનો ભાવ પણ દેખાતો નથી! માટે નક્કી કર્યું કે-ગોચરી દોષ વિનાની છે.'

જે ધર્મઠગારા હોય, તેની આગળ અભયકુમાર જેવા પણ ઠગાઈ જાય! વેશ્યા એમને ઠગી ગઈ! અહીં તો ભક્તિભાવની ઠગાઈ છે. સામે સાધુ બરાબર ઉપયોગવાળા છે! માસખમણનું પારણું છે, છતાં તેમાં લાલચ નથી! **નિર્દોષ સુકો રોટલો મળે તેને સોનાનો ટૂકડો માનનારા છે; અને દોષિત ખીર મળે, તેને ઝેરનો પ્યાલો સમજે છે!** કોને માટે આ? **જેને પરલોકની જ પડી છે,** જેને આ લોકનાં સુખ સગવડની કંઈ પરવા નથી એના માટે! એક જ કર્મક્ષયની જેને તમન્ના છે, વીતરાગની આરાધના માટે કાયાને પણ કસી નાખવાની જેની પૂરી તૈયારી છે, તેને માટે **આ ધર્મની વસ્તુ એટલે સોનાનો ટૂકડો! અને પાપની વસ્તુ એટલે ઝેરના કટોરા!** અઢાર પાપસ્થાનકના જેટલા અવાંતર ભેદ થાય, તે દરેક પર બેદ, અને ધર્મની પ્રત્યેક બાબત પર ઉજમાળતા છે ને? ના, જેટલી આ લોકની પડી છે તેટલી પરલોકની નથી પડી! કર્મબંધ કરાવે એવામાં જેટલી

હોંશ છે એટલી કર્મક્ષયની નથી પડી, એટલી કર્મક્ષયની હોંશ નથી ! કાયાને જેટલી પંપાળવી છે, એટલી કચડવી નથી ! કેમ આમ ? ધર્મ સાથે એારમાયાપણું છે માટે. ધર્મ સાથે સાચી પોતાની સગાઇ થશે ત્યારે પલ્ટો આવશે.

મુનિએ ખીર વહોરી લીધી ! બાઇ તો અંદર ખૂબ જ ખુશી થઇ ! મહારાજ વહોરીને ગયા ! માસખમણનું પારણું છે, મુકામના ગામ તરફ આવે છે. હજી ગામે પહોંચી શકયા નથી, ત્યાં વાટમાં શરીર ખૂબ અશક્ત થયું. મનને લાગ્યું કે હવે ચાલવું મુશ્કેલ છે. હવે પારણું કરી લેવું પડશે ! ગુરુમહારાજે રજા આપી દીધેલી કે શક્તિ પહોંચે તેમ કરજો. અધવચ્ચે ઝાડ નીચે જગાપૂંજી–પ્રમાર્જીને બેઠા. ઇરિયાવહી વગેરે વિધિ કરી સ્વાધ્યાય કર્યો, આનું નામ સાધુતા. જિનાજ્ઞાનુસાર સૂત્ર–સ્વાધ્યાય અર્થાત્ જ્ઞાનભોજન પહેલું ! ચાલીને આવ્યા પછી માનસિક સ્વસ્થતા પહેલી ! પછી અન્નભોજન !

ભાવનામાં કેવળજ્ઞાન :—

હવે મુનિ આહાર કરતાં પહેલાં ભાવના ભાવે છે, 'એહો, આજ મારો કેવો અધન્ય દિવસ કે મહાત્મા ત્યાં ને હું અહીં એકલો આહાર કરવા બેસું છું ! આહારનો લાભ તો, સંયમધારી અને મહાવ્રતોનો મેરુ જેવો ભાર વહનાર સાધુ મહાત્માની ભક્તિ કરવામાં છે. એ ભક્તિ મળી હોત તો મારે ગોચરી લાવેલી લેખે લાગત ! આજે આવા

કોઇ લાભ વિના આ જાતપોષક રાક્ષસી ભોજન કરવાનું આવ્યું !'....વિચારો કે સાધુ મહાત્માની શું કિંમત છે એમને ! ભલે ચારિત્ર અવસ્થામાં નાનો હોય, જ્ઞાનમાં ઓછો હોય, પણ સાધુ છે એટલે ઇન્દ્રને પણ પૂજ્ય છે! સાધુ છે એટલે નિષ્પાપ જીવનવાળો છે ! સાધુ છે એટલે સંસારના પ્રલોભન વિનાનો છે! સાધુ છે એટલે જિનનો સેવક છે ! માટે એ પહેલાં પૂજ્ય છે, પછી પોતાનું ભોજન, એમ એ માને છે. એવા સાધુની ભક્તિ અલ્પકાળમાં જીવને તારનારી બને છે. પાત્રું હોઠે અડે તે પહેલાં ભાવના એટલી બધી વધી ગઇ, જીવ-દેહનું ભેદજ્ઞાન અને આત્મરમણતા એવા વિકસી ઉઠ્યા કે ઉચ્ચ ઉચ્ચતર ભાવનામાં ક્ષપકશ્રેણીએ ચઢતાં એમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઇ ગયું ! લોકાલોક પ્રગટ થઇ ગયા ! સમસ્ત વિશ્વના સમસ્ત જડ અને જીવોના ત્રણે ય કાળના ખેલ નજર સામે આવી ગયા ! તો પૂછોને કે ખીરનો ખેલ નજર સામે આવ્યો કે નહિં ? હા, આવ્યો, પણ આશ્ચર્ય ન થાય. આશ્ચર્ય થાય તો મરો થાય. કેમકે 'હું બાઇ ધુતારી મળી !' એવું થાય તે મોહ ! આ તો મહાત્મા હતા જ, પાછા વીતરાગ થયા, એટલે જોયું કે 'આ બાઇએ ભક્તિની ઉમેદમાં આ ભાગ ભજવ્યો !' પોતે દ્વેષ સર્વથા ટાળવાની પૂરી કાળજી રાખી હતી તો આ સ્થિતિએ પહોંચ્યા. દિલમાં પાપ રાખી નિર્દોષ ગોચરી હોવાનું મન મનાવી લીધું હોત તો હૈયામાં તે સંકલેશ હોવાને લીધે બીજી ભાવના ગમે તેવી ભાવે, પણ વીતરાગદશા અને કેવળજ્ઞાન ન મળે.

એવી જ રીતે તપાસ પૂરી કરી નિર્દોષ જાણી લીધું, પણ પછી જો દોષિત લાગ્યું તો એને પરઠવી જ દેવું જોઇએ; જંગલમાં એકાંત નિર્જીવ જગાએ ત્યજી દેવું જોઈએ. ત્યાં એવો વિચાર ન કરાય કે 'પણ એમ પરઠવે તો કેટલા જીવ મરે? એના કરતાં અંદર પરઠવે તો શું?' ના, પરઠવ્યા પછી એની મૂર્છા ઉતારી નાખી કે એના પાપના ભાર ઉતરી ગયા! ને દોષિત જાણવા છતાં અંદર પરઠવી કે અંદર પહેલો દોષ તરફ ઘિટ્ટો બનેલો આત્મા બગડ્યો! વળી બગડેલો આત્મા તે ભવિષ્યમાં કેટલાયને બગાડશે. હૃદય ઘિટ્ટું પડી ગયું એટલે બલાસ! કુણાશ જતી રહ્યા પછી તો પરભવે ઘાતકી અને હિંસક બની જવાનો! એમ શુભ કુણા પરિણામની ધારા ન બગડે માટે પરઠવી જ દેવાનું. એમાં દોષ તરફ જાગ્રતિ રહી.

માતાનું આગળ કપટ :—

શિખીકુમારના નિષેધમાં તો માતાએ જોયું કે કંઇ ઉપયોગ લાગે એમ નથી, માટે છેલ્લું શસ્ત્ર અજમાવ્યું. સ્ત્રીનું છેલ્લું શસ્ત્ર કયું? રુદન. રોવા જેવી થઇ ગઈ. 'અરે દિકરા, આ હું જો પાછું લઇ જઇશ તો મને જરા પણ શાંતિ થવાની નથી! જો આટલો લાભ ન મળે તો હું તો મહા હીનભાગિણી! લાખ રૂપીઆના સાધુ મળ્યા, પણ હું તો અભાગિણીની અભાગિણી! માટે કંઈ પણ બોલ્યા વિના મારું આટલું લેવું પડશે!' જેટલી માતા કપટી છે એટલા જ

સરળ સ્વભાવી શિખીકુમાર છે! એ વિચારે છે . 'અહો! શું માતાની ભક્તિ છે! શું ધર્મશ્રદ્ધા છે! એનો પુત્ર સાધુ. એના માટે એ મગરૂમી માને છે અને સાધુભક્તિ મળે તેને તે ધન્ય દિવસ અને સફળ જીવન માને છે! માટે એના માનસિક પરિણામ બગડવા ન જોઈએ. આ ન સ્વીકારીએ તો જિંદગીભર દુર્ધ્યાનમાં સળગી મરે! ને શ્રદ્ધા ગુમાવી દુર્ધ્યાનમાં પડે, તો દુર્ગતિમાં રોળાઈ જાય, માટે અપવાદ માર્ગ જોવો પડશે!' એમ વિચારી કહે છે,

'તો પછી, મા, તમારી જેવી ઇચ્છા, પણ જુઓ ફરીથી સાધુ માટે આવો આગ્રહ નહીં કરવાનો!

માતા ખૂશી દેખાડી કહે છે, 'અહોહો! આજ તો મારે કલ્યાણના પુષ્કરાવર્ત મેઘ વરસ્યા! ફરી કદી આવો આગ્રહ નહીં કરું!'

મુનિ કહે છે, 'ઠીક ત્યારે, એમ કરો કે આ સાધુને પાત્રામાં વહોરાવી દો.

તે વખતે આ વિચારે છે, 'અહો આ તો મુશ્કેલી થઈ! એમ આપી દઉં ને એ બીજા સાધુઓને આપે તો? મારૂં મુખ્ય કામ રહી જાય! એમને ત્યાં હું ક્યાં જોવા જવાની? મારે તો મારા હાથે કોળીયો ખવરાવવો છે! એટલે પાછી વચકી! :—

*

પ્રકરણ-૪૩

ભાવમળનો હ્રાસ કયાં ?

શિખીકુમાર મુનિએ પુણ્યનો લાભ લેવાની માતાની ઇચ્છા જોઇને સાધુને ન કલ્પે એવા પણ દોષિત આહારને વહોરી લેવાની તૈયારી બતાવી. આમાં વિશિષ્ટ લાભની દૃષ્ટિ હતી. સજ્જન આત્માઓ દુઃખી આત્માના દુઃખને જોઈ શકતા નથી, એની તરફ આંખ મીંચામણા કરી શકતા નથી. ઘણા જન્મોની સાધના પછી હૃદયમાં તેવા પ્રકારની કોમળતા, તેવી કોઈ વિશિષ્ટ ભાવદયા જન્મી શકે છે. માટે યોગદૃષ્ટિ શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આત્મા જ્યારે અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્ત પસાર કરી હવે ચરમાવર્તમાં આવે છે, **મોક્ષે જવામાં એક પરાવર્તથી હવે વધુ કાળ નથી તે છેલ્લો પુદ્ગલ પરાવર્ત, તેનું નામ ચરમાવર્ત**, ત્યારે એ અનાદિ કાળથી આત્મા પર લાગેલો જે સહજ મળ, તેની અલ્પતા વાળો બને છે, ત્યાં સુધી તો એ ભાવમળનું ઘર હોય છે. ભાવમળના યોગે એનામાં પરિણામની કઠોરતા, ઉત્કટ કોટિના રાગ દ્વેષ, સંસારની અનહદ રસિકતા, કેવળ સ્વાર્થની જ લાલસા, એક માત્ર જડ પદાર્થની લગની અને આત્માનું સરાસર અજ્ઞાન, આવા દોષો ઝગમગતા રહે છે. સ્થિરપણે થનમનતા બધા દોષો ભાવમળની બહુલતામાં હોય છે, પણ

ચરમાવર્તમાં આવતાં તે મળ હ્રાસ પામે છે અને તો જ તેનામાં ધર્મની યોગ્યતા આવે છે. સંસાર બહુ ગમે છે; દુનિયાના પદાર્થોની જ લગની ઘણી છે, આત્માનો કોઇ વિચાર સરખો નથી, એવો માણસ સંયોગવશાત્ મંદિર-ઉપાશ્રયે આવી પણ જાય, ધર્મકાર્યમાં પાંચ પૈસા ખર્ચી પણ નાખે, છતાં એનામાં ધર્મને પેસવાની જગા નથી. જેમ, કપડું અત્યંત મેલથી ભરેલું હોય ત્યાંસુધી એના પર રંગ ચઢવાનો કોઈ અવકાશ નહીં; એ તો મેલ ઓછો થઇ ગયા પછી રંગ ચઢે. કપડું તૈલી થઈ ગયું હોય, કલર મંગાવો જર્મનીના, અને એમાં કપડું બોળો, એક વાર નહીં સો વાર, પણ રંગ ચઢે? ના, **તેમ ધર્મના રંગ ચઢવામાં ભાવમળ બાધક છે.**

ભાવદયા કયારે? :—ચરમાવર્તમાં આવે ત્યાં ભાવ-મળ હ્રાસ પામે અને આત્મા પર રંગ ચઢે ત્યાં જે ત્રણ ગુણનો લાભ થાય છે, તેમાંનો એક ગુણ છે, **' દુઃખી જીવો પર અત્યંત દયા.'** શિખીકુમાર મહામુનિ માતાના મોહમાં નથી તણાયા, માતાના પ્રેમમાં નથી લપટાણા, પણ માતાના આત્મા પ્રત્યે ભાવદયાવાળા બન્યા છે. માતા ધુતારી છે, મહાક્રૂર કર્મ કરવા તૈયાર છે. એના પર પણ એમના હૃદયમાંથી ભાવદયાનો ઝરો વહી રહ્યો છે એના પર આ વિચારણા છે કે દયાનો મહાન ગુણ અનંતા અનંત જન્મો સંસારમાં વિતાવ્યા પછી આવે છે. તે ભવ્યને. અભવ્યને તો એનાથી ય અનંતગુણા જન્મો વિતાવ્યા પછી પણ ન

આવે ! કેમ વારૂં ? એને કોઈ ચરમાવર્તનો કાળ જ મળતો નથી ! અરે ! ગમે તેટલા ચારિત્ર લઈ નાખે, છતાં પણ છેલ્લું ચરમાવર્ત ન મળે ! ત્યારે તમારા જેવા ભવ્ય જીવને સહેજે મળી જાય, એ કેવું મહાભાગ્ય ! તે મળવા છતાં જો દુઃખી જીવ પર દયા નથી જાગતી, દયા આચરી શકાતી નથી, તો કેટલી અફસોસની વાત ગણાય ! માનવ જીવનના મૂલ્ય આમાં છે. ધ્યાન રાખજો પુદ્ગલ પરાવર્તમાં દાખલ થઈ જવા માત્રથી દયા આવી જાય એવું નથી. ભારેકર્મી હોય તો કંઈ ન બને, અશુભ નિમિત્તોમાં પડ્યો-પાથર્યો રહે, પુદ્ગલનો જ ઘેલો બન્યો રહે ત્યાં સુધીએ પથરા જેવો હોય ! આમ ચરમાવર્તમાં જીવ ધર્મનો પુરુષાર્થ કરે છે, તેથી ગુણ આવી ગયા એમ ન કહેવાય, જીવ ચરમાવર્તમાં આવી ગયો, એમ ન કહેવાય, કેમકે એમ પુરુષાર્થ તો અચરમાવર્તમાં પણ કયાં નથી કરતો ?

પ્ર૦ :—તો ચરમાવર્તમાં આવ્યો તે શી રીતે ખબર પડે ?

ઉ૦ :— કોઈ એવા કાળે જીવનની એકાદ પળે પણ સંસાર પર તિરસ્કાર છૂટે કે 'આવી રીતે મારે ભમ્યાજ કરવાનું ? આનું આજ કર્યા જ કરવાનું ? અહો, કયારે મોક્ષ થાય ને આ જંજાળ છુટે !' આવી દૃષ્ટિ જેને જાગે તે ચરમાવર્તમાં ! અવસરે એવું ય બને કે ચરમાવર્તને છેડે પણ આ દૃષ્ટિ જાગે ! પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે મોક્ષની મુસાફરી મેળવનારા તે પોતાના પુરુષા-

થથી ! કોઇ ભાગ્ય, કોઈ એવું કર્મ નથી કે જે એ પકડાવી દે ! હા. એટલું છે કે,

ભાવમળ જવાથી ત્રણ ગુણ :—ભાવમળ ઓછો થઇ જાય ત્યારે જ (૧) **દુઃખી પર અત્યંત દયાના પરિણામ** જાગે. ભાવમળ ઓછો થાય ત્યારે (૨) **ગુણવાન પ્રત્યે અરુચિ નહિ ઉદે.** ભાવમળ ઓછો થાય ત્યારે જ (૩) **ઔચિત્ય નામનો અદ્ભુત ગુણ આવે.** બિચારા અભવીને આ બધા માટે નાલાયકાત ! ને ભવીને માટે લાયકાત ! હું તમને આવી છે કોઈ દિવસ વિચારણા કે આપણી પાસે ભવ્યત્વ એક એવો પાસપોર્ટ છે કે જે પાસપોર્ટ જ આપણને ભવસાગરની વચ્ચેથી ચારિત્રધર્મની સ્ટીમરમાં બેસાડી મોક્ષનગરે લઈ જાય ?

બિચારા અભવી પાસે ટિકિટ જ નથી :—

અભવી પાસે ટિકિટ જ નથી ! આટલો મોટો ભેદ છે! **અનંતાનંતકાળ વિત્યે જ જાય અને અભવી સંસારમાં ભમતો જ જાય !** એમ તો અભવીય ચારિત્ર લે પણ મોટો વાંધો એ કે સમકિત ન મળે ચારિત્રમાં સમકિતનો પરિણામ હોય કે સ્ટીમર થઈ ! એ ભવ્યત્વની ટિકિટ હોય તો જ બને. એને આ ટિકિટ કઈ હોંશિયારીથી મળે ? કોઇ હોંશિયારી કે મહેનત નહીં ! એવું હોત તો તીર્થંકર ભગવાન શા માટે અભવીને બાકી રાખત ? ભવ્યત્વની ટિકિટ તો અનાદિ કાળથી છે તો છે, અને નથી તો નથી ! કદીય નવી ઉભી કરી શકાતી નથી ! ત્યારે હવે જે તમને

ટિકિટ મફત મળી ગઈ છે તેનું મૂલ્ય વિચારો ! એની કેટલી કદર છે તે વિચારો !

ભવ્યત્વની ટિકિટની કદર :— ઘોર તપસ્યાથી નહીં કે મહાપુણ્યના ઉદયથી ન મળે એવી ભવ્યત્વની ટિકિટ તમને મલી તેની કિંમત છે તમને ? એ ટિકિટ પર જ અહીં સ્ટીમર મળી શકે છે. તો વિચાર આવે છે ખરો કે 'એ લઈને હું શું કરી રહ્યો છું ટિકિટ લઈને મોક્ષનગર તરફ જવાની પેરવી કે સંસારમાં જ રુલવાની પેરવી ? 'જન્મ-જન્મનાં કુસંસ્કારો, આહારાદિ સંજ્ઞાઓ, જુગજુગની પાપવાસનાઓ એને જમીનદોસ્ત કરી, આત્માના ઉત્તમ વૈરાગ્ય અને સંવેગાદિ ગુણો ત્યાગ-તપના ગુણો, જ્ઞાન-ધ્યાનના ગુણો, આ બધું પ્રગટ કરી શકું તેવી ટિકિટ છે !' આવે છે આ વિચાર ? એ પ્રગટ કરો તો કાઢ્યા એટલા કાળ હવે કાઢવાના નહિં. **એ ટિકિટ પર થઈ શકતો સત્ પુરુષાર્થ કરાય તો એકજ જન્મમાં પૂર્વનાં અસંખ્ય ભવનાં કેઈ પાપ રદ્દ બાતલ થવા તૈયાર છે.** ભવ્યત્વની ટિકિટ પર જ દુઃખી પર અત્યંત દયા, ગુણવાન પર અત્યંત પ્રેમ અને ઔચિત્યનું પાલન, તીર્થંકરદેવની આજ્ઞાનું પાલન, એમના ફરમાવેલા દર્શન અને જ્ઞાન તથા તપ અને સર્વ વિરતિ ચારિત્રનો પુરુષાર્થ કરી શકાય.

શિખીકુમાર મહામુનિ ફસાય છે :-શિખીકુમાર મહામુનિ ઘણી દયાવાળા છે. 'જો આ આહાર સાધુને કલ્પે નહિ, પણ તમારા ભાવ ન બગડે માટે આ વખતે લઇ

લઈએ છીએ, પણ પછી આવું ન કરશો,' એમ માતાને કહે છે.

માતાએ ખૂશી બતાવી, 'ધન્ય ભાગ્ય મારા !'

મહામુનિ સાધુને કહે છે, એ વહોરાવે તે લઇ લો !'

મા પડી વિચારમાં, 'આ વહોરાવું,....પણ સાધુ મહારાજ ઘણા છે. બધાને એ આપી દે, તો મારું ધાર્યું ન થાય ! મારે તો તીર અહીં લગાવી દેવું છે !' એટલે જુઓ ઠગારી કેવું બોલે છે ! 'અહો ! તમે તો માતૃપ્રેમ ઘણો બતાવ્યો ! તમારો માર્ગ ના પાડે છે, દોષ લાગે છે, છતાં લઇ લેવાની તમે તૈયારી બતાવી ! આટલા દયાળુ, આટલા માતૃવત્સલ છો, તો જરા માટે શા સારૂ ઓછું રાખો છો ? એક જરા મારા હાથે જ ભોજન કરો ! બસ એટલું જ હું માગું છું.'

ગોઠવણ કેવી કરી મૂકી ? એને ક્યાં ભવ્યત્વની પડી છે કે 'એ દિકરો જેમ માનવ છે, તેમ હું પણ માનવ છું. એ ભવ્યત્વ પકવવા કેટલી દયા કરી રહ્યો છે ! ને હું કેટલી ક્રૂરતા કરી રહી છું !' આ વિચાર ન હોય એને ભવ્યત્વ કેટલી ઉમદા ચીજ છે, તેની શી પડી હોય ? એ નથી એને તો રંગ-રાગ જ સૂઝે ! ને સગવડ ન હોય તો હાયવોય ! છતે ભવ્યત્વે આ દુર્ગતિની નાગચૂડમાં ફસાઈ જશે. માખીને પાંખ છે તેથી બધે ઉડી શકે, પણ અજ્ઞાન માખી લાલચુ બનીને ગિરોળી તાકી રહી હોય તે જ ભીંત

પર બેસવા જાય તો ? ગિરોળીના મુખમાં જ ને ? કરોળીયાના જાળા તરફ ઉડવા જાય ત્યારે શું થાય ? હાથે કરીને કરોળીયાના જાળામાં રીબાઈ-રીબાઈ ને મરવા જ ગઇ ને ? છતી પાંખે, જેનાથી આગ-બગીચામાં મહાલી શકે તેનાથી જ મોતને ? તેમ, આ છતી ભવ્યત્વવાળી માનવતાની પાંખે, ઉચ્ચ ધર્મના પુરુષાર્થ કરી શકે એમ છતાં, એજ માનવભવથી સંસાર પાછો અહીંથી લાંબો લચક અને તેય ઘોર નરકાદિ દુર્ગતિની પરંપરામય કરવાની તૈયારી કરે તે મૂર્ખાઈ કેટલી ?

માતાને આનો વિચાર નથી. એણે તો કહી દીધું કે મુનિ દયાળુ છે, પણ એને ક્રૂરતામાંથી પાછું વળવું નથી ! ખૂબી કેવી છે ! માનવભવ સમાન છતાં, એક દયામાંથી પાછા ન વળે ! બીજો જીવ ક્રૂરતામાંથી પાછો ન વળે ! દુનિયામાં આવું ઘણું બધું ઉંધું છે.

પ્ર૦-સ્ત્રીજાતિને સહજ માયા કેમ કહેવાય છે ?

ઉ૦—સ્ત્રી વેદ માયામાં બંધાય છે. જેમ બાંધેલ સ્ત્રી વેદ ઉદયમાં આવે છે, તેમ અપવાદના દૃષ્ટાન્ત બાદ રાખીને, સામાન્ય રીતે પેલી માયાના કુસંસ્કાર પણ ઉદયમાં આવે છે. ખેર ! એ ગમે તેવી, પણ દયાના વિમાનમાં ઉડી રહેલા મુનિ તો માતાના જાતે ખવરાવવાના આગ્રહને પણ કબૂલ થઇ ગયા ! કહે મા ! પારણાનો સમય આવવા દો !' સાંભળીને માતાને ઘોર શાતા

વળી બાજુએ બેઠી છે. ત્યાં તો સ્વાધ્યાય પછી ગોચરીનો આવી પહોંચ્યો સમય!

કોનો વાંક? વાંક બે જાતના :—

અગ્નિશર્માનો જીવ આ જાલિની મા, એ શું કરી રહી છે? જાણે અત્યાર સુધીમાં મલીન વિચારણાઓથી નરકને યોગ્ય પાપકર્મ કમાવવામાં કંઈ બાકી રહી છે, તે કમાઇ પૂરી કરવી છે!!....જીવન તો મનુષ્યનું મલ્યું, પણ તે મેળવીને શું કર્યું? માતા જેવા એના પવિત્ર દયાળુ હુન્યવી સંબંધમાં આવેલો જે પુત્ર, એનો ઘાત કરવાની પેરવી! આ કર્યું એણે! કોનો વાંક છે? આવું ઘોર કૃત્ય કરવા તૈયાર થઇ એમાં વાંક કોનો? એક વાંક પોતાનો, ને બીજો વાંક સંસારનો! **સંસાર ચીજ એવી છે કે કઇ અણુધારી પળે આપણી પાસે કયા દુષ્કૃત્ય કરાવે તેની ખબર ન પડે!** જેમાં ધાર્યું ન હોય તેવા પાપ દેખાય છે! ઘરની સંપત્તિ છોડી છોડી જ્યારે દેશસેવા માટે ઝંડા લઈ લઈને નીકળી પડ્યા હતા! જેલના રોટલા ખાઈને ચલાવી લેતા હતા! તે હવે જ્યારે હોદ્દાની ખુરશીમાં બેઠા ત્યારે? બન્યાને માગીને લાંચ લેનારા? આ અકલ્પ્ય, કલ્પના બહારનું કેમ બને છે? કહો, લક્ષ્મીનો સંસાર છે માટે; એ કયારે ઘોર અકાર્ય કરાવે તેનો ભરોસો નહિ! સદાકાળ માટે સંસાર એવો જ છે. પ્રબળ નિર્ધારવાળા, પ્રબળ જોમવાળા, મોહની સામે ઘોર સંગ્રામ ખેલનારા એવા પણ નંદિષેણ મુનિને ચપટીમાં વેશ્યાએ પાડી

દીધા ! વેશ્યા, પોતાની રૂપભરી કાયાદિના સંયોગો, લક્ષ્મી, એ બધું સંસાર છે ! આ સંસાર જીવને કયે વખતે કપરી પરિસ્થિતિમાં મૂકે તેનો ભરોસો રખાય ખરો ? માટે જ ડાહ્યા માણસો એવા સંસારથી અલગ થઈને જાગતા રહે છે. એક વાંક છે સંસારનો, ને બીજો વાંક છે પોતાનો.

પોતાનો વાંક :—

સંસાર ગમે તેવો છતાં પોતે સાવધાન હોય તો બચી શકે છે ! **આત્મા જાતે વાંક વિનાનો બની જાય તો સંસારનું ઉપજે એવું નથી** ! સિંહગુફાવાસી મુનિ કેવા હતા ? ચાર મહીનાના ઉપવાસ કરી જંગલમાં પર્વતની ગુફામાં જ્યાં સિંહ રહે છે ત્યાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને ઉભા રહેનારા ! સિંહે પણ ચાર મહીનાના ઉપવાસ કર્યા હશે કે એ બાવા બહાર નિકળતો હશે ? તે પણ એમને એમ ગુપચુપ નીકળે કે ત્રાડ પાડીને ? ત્યાં ચાર મહીના કાઉસગ્ગ-ધ્યાને ઉભા રહેનારા તે કોશા વેશ્યાને ઘેર ગયા કે ગળીયા ઘેંસ બની ગયા ! સિંહની સામે અષ્ટાપદ જેવી છાતી રાખનારા ! 'સિંહ એટલે કોણ છે તું મારી આગળ ! એવા ઉપસર્ગ માટે મજબૂત મનવાળા સિંહગુફાવાસી કોશા આગળ ઓગળી ગયા ! જેમ મીણને અગ્નિ ! 'તું યે યુવતી, ને હું યે યુવાન ! બધો સંયોગ સારો મળ્યો !' કેમ આમ ? પોતે પીગળવાના વાંકમાં આવ્યા ! પણ ત્યાં જ જુઓ સ્થૂલભદ્રમુનિ સાવધાન હતા તો ચાર મહિના રહેવા છતાં કંઈ કોશા કરી શકી નહિ. અસ્તુ મત, એવા સાંસારિક સંયોગ ખત-

રનાક છે જ. માટે જ પહેલું તો એજ જરૂરી કે એવા સંયોગમાં જાતને મૂકવાના વાંકમાં નહિ આવવું જોઇએ. સિંહ-ગુફાવાસીએ કોશાને ત્યાં જવાનો વાંક પહેલો ઉભો કર્યો; અને પછી સંસારનો વાંક બીજો ઉભો થયો. બે વાત છે; એવા સંસારની દોસ્તી કરી, એવા સંસારમાં નિવાસ રાખ્યો, કે જે સંસાર અણધારી પળે મહાન દુર્બુદ્ધિ જગાડે તો એ પહેલો વાંક, અને બીજું, કદાચ અનિચ્છાએ આપણે એમાં મૂકાયા, તો ત્યાં આપણો આત્મા જાગ્રત ન હોય, પરલોકની દરકારવાળો ન હોય. પાપથી ડરનારો ન હોય, મોક્ષની જ એક તમન્ના અને ઉતાવળવાળો, માટે જ કર્મક્ષયનો શુદ્ધ અભિલાષી ન હોય, તો તે પણ મોટો વાંક છે! આ વિચારીને એ જોવાનું કે ૧ કેટલા સંસારનો સંબંધ રાખવો? ને, ૨. ત્યાં આપણે કેવા રહેવું?

પ્રકરણ-૪૪

જાલિનીનું ઝેર ભર્યું દાન

માતા ઝેર પીરસે છે :—માતા ભૂલેલી છે એટલે, નથી એને સંસારનો વિચાર કે નથી જાતનો વિચાર! એ તો એટલા જ વિચારમાં અહો નાખીને બેઠી છે કે 'લાગ આવે, ને પીરસી દઉં, કે ઝટ એ ખાઈને મુનિ મરે!' આવ્યો અવસર પારણાનો. હવે પારણું કરવા બેસવું છે. શિખીકુમાર મુનિ અને શિષ્યો પાત્રા લઈ લઈને બેસી ગયા.

માતા પણ ઘણો કંસાર લઇને આવી હતી. એક ચોકખો ને બીજો ઝેરવાળો, પણ તે બધો એક જ ભાજનમાં સાધુ· એને ચોકખો આપ્યો ને **શિખીકુમારનાં પાત્રામાં તાલપુટ ઝેરવાળો કંસાર મૂકયો !**

કર્મની ગૂંથી કેવી છે ! પોતાનું પુણ્ય જોર કરતું હોય તો આમાંય પેલી ભૂલાવામાં પડી જાય, પણ પેલીએ ઝેર-ભેળવેલા કંસારનો લોચો એક બાજુ રાખેલો તે બરાબર ખ્યાલમાં રાખ્યો છે. માટે કહો કે આમાં બચાવે તો કોણ બચાવે ? પોતાનાં પુણ્ય જ ને ? આમાં વર્તમાન પુરુષાર્થની હોંશિયારી ચાલે એવી છે ? ઝેર ભર્યા કંસારમાં સુગંધી થોડી જ છે કે જેથી એમાં ઝેર છે એની ખબર પડે ? ત્યારે માતાના હિસાબે અણવિશ્વાસ પણ કયાંથી આવે કે જેથી પહેલાં એને બીજાને ચખાડવાનું મન થાય ?

મુનિ ઝેરવાળો કંસાર વાપરે છે :—

શિખીકુમારને ઝેરવાળો કંસાર પીરસ્યો ! બધાની સાથે મુનિએ પણ કંસાર વાપર્યો. જો એવું વિશાળ જ્ઞાન નથી કે જોઇ શકે આ ચીજ ખાવા યોગ્ય છે કે નહીં ? ઝેરી છે કે નહીં ? છો એનો અર્થ એ છે કે એવી સ્થિતિમાં જગતનો વ્યવહાર વિશ્વાસે ચાલે છે. **એક બીજાના વિશ્વાસ પર જ સલામતી નભી શકે છે.** એમાં કોઇ ઉઠીને વિશ્વાસઘાત કરે તો બીજો એનો ભોગ થઈ જાય તેમાં નવાઈ નથી, પણ એટલું છે કે **પોતાનાં પાપકર્મનો**

ઉદય હોય તો જ એ વિશ્વાસઘાતના ભોગ થવું પડે. પુણ્ય સાબૂત હોય તો સામો વિશ્વાસઘાત કરવા આવે પણ સફળ ન થાય. મુનિને તેવા પાપકર્મનો ઉદય છે, તેટલે જ માતાના વિશ્વાસઘાતનો ભોગ બની ઝેરી કંસારને વાપરી જાય છે.

સ્થાન-ભોભાના હિસાબે ગંભીરતા :—

આહાર વાપરવાનું કાર્ય પતી ગયું, પણ ઉપવાસના પારણે આહાર વાપર્યો છે, નબળો કોઠો છે, એટલે ઝેરની અસર તત્કાળ થાય છે ! અસર થવાના કારણે પોતાને ચક્કર ચક્કર જેવું લાગે છે ! શરીરમાં ઝણઝણાટી થાય છે ! ભાસ થાય છે કે શરીરમાં મને કંઈક થયું. બીજા મુનિઓ તરફ જોયું, કે 'બીજાને કંઈ થાય છે કે નહિ ? કંસાર બધાએ એકજ ખાધો છે, ને માતાના હાથનો છે. બધા તો હસતા ને ખીલતા છે !' એથી પોતાની અંદરની મુંઝવણ-વેદના-વિકૃતિ, એને છુપાવી રાખી ! જીવને કર્મ કેવા સ્થાને મૂકે છે ? જવાબદાર સ્થાને છે, અનેક મુનિઓના ઉપરી છે, કે કોઈ બાબત બની તો એનો ઘોં-ઘાટ બીજા મુનિ જલદી કરી નાખે, પણ મોટ થી થાય જલદી ? કર્મને વેર વાળવું હોય તો કેવી સ્થિતિમાં લાવીને મૂકે છે ! 'નાનો હોય તો બોલી ઉઠે મને કંઇ કંઇ થઈ જાય છે' તો કીમિયાગર કદાચ આવી બચાવી ય લેવાનો સંભવ ગણાય, પણ આ તો વહિલ મુનિ ! બોલતા નથી, છુપાવી રાખે છે. મન વાળી લે છે કે 'શરીર છે, કંઈક વિકૃતિ થઈ હશે' પણ

ઝેરને તો તેટલી જ વાર હતી, કે સાંગોપાંગ સારા શરીરમાં વ્યાપી જાઉં !

ઝેર કોને કહેવાય ? :—જેમ મજબુત માણસ કામધંધાની લાલસાવાળો, ઘરમાંથી છૂટ્યા તેટલી જ વાર, પછી વાતચીત કરવા ઉભો રહે ? ના, ઉપડે અહીંથી ત્યાં ને ત્યાંથી બીજે ! મુંબઈના ફેરીયા જુઓ, ગાડી ફેરવનારા જુઓ, અરે મુંબઈના શેર બજારમાં સોદાના ટાઈમે જુઓ, તો દેખાશે દોડાદોડ ! પાછા ત્યાંથી છૂટ્યા કે ઝટ બીજા બજારમાં ! મોટા સટોડીયાને પણ નવરાશ નહીં ! તેમ આ ઝેર શરીરમાં ગયું તેટલી વાર ! પછી માંહી ચારે કોર દોડાદોડ ! સામો ઈલાજ આવે તો કદાચ તે ય ઉતરે; પણ ઈલાજ વિના અંદર રહ્યું કે ખલાસ ! નસના છેડા સુધી ઝીણામાં ઝીણા લોહીના બિંદુમાં તાલપુટ ઝેરનો પ્રચાર થતાં વાર નહીં !

એવાં જ બધા આત્મિક વિષનાં ઝેર છે ! **તાલપુટ ઝેર જે કામ નથી કરતું તે કામ ઝેરી મોહની લાગણીઓ કરે છે** ! એનામાં ઉઠતી આસક્તિ ને આવેશો તથા વિષય-કષાયની લાગણીઓ, એને તમે જો રોકવા તૈયાર નથી, તો એ પોતાની જોરદાર મશીનરી ચલાવવા તૈયાર જ છે ! કોઈના ઉપર ક્રોધ આવ્યો ને વિવેક ન રહ્યો તો ? છોડું નહીં એને !....આમ કરૂં, તેમ કરૂં !....' એવું થયું તો ? તો શું ? આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશે ઝેર વ્યાપ્યું

સ્તો! તેવું જ માન, માયા ને લોભનું ઝેર! તેવું જ કામનું ને સ્નેહનું ઝેર! એ વર્ષના બચુડાથી માંડી બહોત્તેર વર્ષનો બુઢ્ઢો થાય ત્યાં સુધી શું શું વ્યાપે છે ને શું શું કરે છે, તેની જાણે ફિલ્મ ગોઠવાઈ જાય છે! રગેરગમાં સ્નેહનાં ને કામનાં. રાગનાં ને દ્વેષનાં, આનંદ ને ઉદ્વેગનાં ઝેર વ્યાપી જાય છે. અહીં ધર્મની કિંમત છે, ગુરુઓ તથા શાસ્ત્રોની કિંમત છે, પ્રભુમૂર્તિની કિંમત છે. એ ઈલાજ છે. ઝેર પુરૂં વ્યાપી જીવને મહામોહાંધ મૂર્છિત કરી દે તે પહેલાં એ ઈલાજનો આશ્રય જો લેવાયો, તો હજીય ઝેર નાબુદ કરી શકાય. નહિતર તો ઝેર સાબૂત છે. અહીંય બેફામ કરે; ને પરલોકમાં ય ડૂચા કાઢી નાખે! તાલપુટ ઝેર હજી સારૂં કે ઝેર શરીરના ખૂણે ખૂણામાં વ્યાપી ગયેલું, એ તો એક જ વખત શરીરથી છૂટકારો કરાવે! પણ આ મોહનાં ઝેર આત્મામાં ખૂણે ખૂણે જો વ્યાપી જાય, તો ભવોભવમાં ખતમ! મલિન વૃત્તિઓના ને વાસનાનાં રચાયેલા ઝેરથી કોણ બચાવે? એ કહે છે, 'જ્યાં તું જાય, ત્યાં હું આવું છું!'

એમાં વળી આ જગતની વર્તમાન સ્થિતિ જોઈએ તો આવા ઝેરને વ્યાપવા માટે સાવન-સામગ્રી પૂરજોરમાં મળે છે. રસ્તે ચાલતાં કોઈ વાર ડોક ઉંચે ગઈ તો સિનેમાનાં બિભત્સ ચિત્રો તૈયાર! કાન ઉંચા કરો એટલી જ વાર, ગાયિકાનું ગાણું રેડીયામાં ચાલુ જ હોય! આવું બધું પહેલાં ખરૂં કે? રસ્તે ચાલ્યા જતાં, સિનેમાનાં

ચિત્રો ને વેશ્યાનાં ગાયનો સાંભળવા મળે? ને લોકો, અરે! નિશાળના છોકરા સુદ્ધાં નટીઓની વાતચીત કરતા હોય ખરા? ઘરેાઘર રેડિયાના સંગીત ખરા? આજે તો પાટીવાળો પણ ઉભો રહીને સાંભળી શકે! છોકરાં પણ સુરૈયા–નરગીઝની વાતો કરે! સિનેમાનાં ગાયનો ગાયાં કરે! છાપાઓમાં સિનેમાનાં સ્પેશિયલ પાનાં! એમાં બિભત્સ ચિત્રો ને વર્ણનો! એવી નોવેલ-નવલિકાઓ....કેટલું! આજના આ નિમિત્તોથી કાચી ઉંમરનાં છોકરાઓનાં ય હૃદય કાળાં થઈ ગયા. સ્વતંત્રતાને સ્વચ્છંદતા એનાં જીવનમાં ઘૂણ આવી ગઈ! શિક્ષણ પણ કેવું? જેમાંથી આજ્ઞાધીનતા, આધ્યાત્મિકતા, વિનય જેવું શિખવાડનારા પાઠ ગયા. **જગતમાંની ઉન્માદપોષક અને ધર્મશોષક અનેક સામગ્રીઓ મોહનાં ઝેર ઉભા કરે છે;** ને એ જો આત્માના ખૂણે ખૂણામાં વ્યાપી જાય ત્યાં સુધી ઇલાજ નથી કરવો. તો આત્માને પછી કોઈ છોડાવનાર નથી. ખરાબ નિમિત્તોની સામે સારાં નિમિત્તોની ઘૂણ જરૂર છે.

પ્રકરણ-૪૫

નિમિત્તોની ચમત્કારિક અસર

એમ માનશો નહિ કે નિમિત્ત અસર નથી કરતાં જમણ સારૂં હોય પણ થાળી–વાટકો ખરાબ હોય તોય મન બગડે છે. સારી પણ શિખામણ ઉગ્ર શબ્દોમાં કોઈ

આપે તો સાંભળીયે ખરા? રાતે જરા બારી ઉઘાડી રાખીને સૂઈ ગયા અને શરદી લાગી પણ કોઇ કહે કે "ગધેડા જેવા છો કે શું? આ બારી ઉઘાડી મૂકીને કેમ સુતા હતા? ભાનબાન છે કે નહીં?" આ સાંભળી શકાય? મિત્ર હોય તો ય કહી દે, 'તું મારે જોઈએ નહિં!' શું છે આ? બહારના શબ્દોરૂપી નિમિત્તની આત્મા પર અસર છે. કોઇ એમને એમ વાતો કરે કે "નિમિત્તથી આત્મામાં કંઈ થતું નથી! માત્ર આત્માનાં શુદ્ધ સ્વરૂપનું નિરીક્ષણ કરવું," પછી વેશ્યાવાડામાં ફરીયે તો વાંધો નહિ ને? કંઈ અસર ન થાય, એમ? આ બની શકે જ નહીં. કુન્દકુન્દાચાર્યે તો લખ્યું છે કે 'જ્યાં સુધી આત્મા નિર્વિકલ્પ દશાએ નથી પહોંચ્યો ત્યાંસુધી ૨૮ પ્રકારનો મૂળ આચાર પાળવો! અવશ્ય પાળવો!' આ બધું શું છે? નિમિત્ત સવિકલ્પદશા પર અસર કરે છે. મોટા સાધુપદે બેઠેલાને પણ નિમિત્તની અસર થઇ જાય છે! તમે જઈને કહો કે-"સાહેબ, ત્રાસી ગયો છું સંસારમાં, માર્ગ બતાવો! હવે તમારો જ આધાર છે.' બીજો આવીને કહે છે, "ઢોંગી! આ શું માંડયું છે? આ ઉપવાસ કરો ને સામાયિક કરો...!" તો સાધુને શું લાગે? 'આ ધર્મી અને આ પાપી!' કહેવા શબ્દની આ અસર સાધુને પણ થઈ ને? કારણ કે તે હજી વીતરાગ નથી. ભગવાને શાસન સોંપ્યું. પણ એની ધૂરા કોને આપી? સુધર્મા ગણધરને! ગૌતમને કેમ નહીં? કેમકે ગૌતમ પોતાના નિર્વાણ પછી નક્કી વીતરાગ બની કેવળજ્ઞાન પામવાના. નિર્વિકલ્પ, નિરાલંબન, વીતરાગ દશાવાળા

બન્યા, તેમને બાહ્યની કેાઇ અસર નહિં ! જગતમાં આત્માને થતી પુદ્‌ગલની અસર, તે અસર ન લાગે તેા નિરાલંબન, ને લાગે તેા સાલંબન દશા. આત્મામાં મેાહના ઝેરને પાનાર કેાણ છે? સંયેાગ ! માટે સુધર્મા સ્વામીને ગચ્છ સેાંપ્યેા ! એ જોશે કે "આ સાધુ અસત્ ક્રિયાના સંયેાગમાં છે તેા તેને એ સારણા-વારણા આપશે, ને યેાગ્ય છે તેને વિશેષ માર્ગદર્શન આપીને આગળ ચઢાવશે."

મહામુનિ બચ્યા?:— જુએા ત્યારે અહીં પણ શિખીકુમાર મહામુનિ પેાતાના આયુષ્યે જીવવાના છે, છતાં બાહ્ય ઝેરની ઘાતિલ અસર થઇ ગઈ! **કહેા જો, નિમિત્ત ન માનનારા ઝેરથી બચવાની કાળજી ન કરે ને?** મહર્ષિને માતા તરફથી ઝેરની શંકાય શી? એ વિચારમાં રહ્યા કે 'જોઈએ છીએ, હમણાં કેાઈને કહેવું નહિ!' પણ અહીં તેા ઝેરથી થેાડીક જ વારમાં વાચા બંધ થઈ ગઇ! અક્ષર પણ બેાલી શકતા નથી! જીભ ખેંચાઈ ગઇ! તરત જ સમજી ગયા કે 'હવે હું ટકીશ નહિ;' પણ એ વિચાર કરતાં જ ધરણી પર ઘસી પડ્યા! એટલે બીજા સાધુએા આકુળ-વ્યાકુળ થઇ ગયા. વિચાર કરવા લાગ્યા, 'અહેા! શું આ અકાર્ય માતાએ કર્યું હશે?' કેમકે બીજું કેાઇ કારણ નહેાતું આ પ્રમાણે મૂર્ચ્છા થઇ જવાનું! મરણાંત કષ્ટની દશાએ પહેાંચવાનું બીજું નિમિત્ત નહેાતું. સાધુએા સમજી ગયા કે માતાએ કંઈક કર્યું! હવે શું થાય? મુનિએા વિચારણા ગમે તેવી કરે, પણ શિખીકુમાર

મહર્ષિ સાવધાન છે! આત્માની વિચારણાથી જાગ્રત છે! જેમ આ શરીર ઢળી પડયું, તેમ મન પર અને આયુષ્ય પર પણ અસર થઈ જશે તેમાં હું કંઇ સાધના નહિ કરી શકું! માટે અંતિમ સાધના કરી લેવા દે!' એમ કરીને તરત જ વિધિપૂર્વક અણસણ ધારી લીધું.

જૈનશાસનની આ એક જબરદસ્ત બક્ષિસ છે, કે જીવનભર કંઈ ન કરનાર આત્મા અંતે પણ જો સમજી લે કે હવે નક્કી મરવાનું છે, માટે અંતિમ આરાધના કરી લેવા દે, તોજ તે ધર્મનો એકડો માંડી શકે છે! પાર્શ્વ-કુમારનાં દર્શન પર, નવકારમંત્રના સ્મરણ પર અને અણ-સણના શરણ પર જિંદગીનો પાપી સાપ મરીને તરત ધરણેન્દ્ર થયો! એક જ અંતિમ આરાધનાનો પ્રભાવ! એવા ઢગલાબંધ દાખલા છે. ઠેઠ સુધી કંઈ નહોતું કર્યું. છેવટે શુદ્ધિ આવી, તો ગોશાળા જેવો મરીને બારમા દેવલોકે! કેમ? મરતી વખતે એવો ઘોર પશ્ચાત્તાપ કર્યો! કર્મ કહે છે કે 'ખોળિયાની પલટ વખતે તને જો સાવધાની છે, તો એકવાર તો તને તારૂં બધું જૂનું ભૂલીને સારૂં આપવું પડશે! હમણાં ચાલ દેવલોકમાં ચઢાવી દઉં.' ખોળિયાની પલટ સમજો છો ને? મરતી વખતે જો શુભ ભાવનામાં ટકી રહ્યા તો સદ્‌ગતિ નક્કી. સાપને ધરણેન્દ્ર-પણું! જીવનના અંતકાળની પણ આરાધના આટલું ફળ અપાવે તો જીવનભરની આરાધનાનો લાભ કેવો? ગોશા-ળાના જીવનમાં પહેલાં કંઈ નહોતું, તો બારમા સ્વર્ગથી

પતન થયા પછી બેહાલ થઇ જવાના એના ! અને આનંદ કામદેવાદિ શ્રાવકો, પૂર્વ જીવનમાં ખૂબ આરાધના કરી હતી તો, પહેલા દેવલોકમાંથી નીકળીને મહાવિદેહમાં જ મોક્ષે ! માટે આખું ય જીવન ધર્મમય બનાવી દેવું જોઇએ. એથી અંતે પણ સારૂં સુઝે.

પ્રકરણ-૪૬

અનશન સાથે અંતિમ આરાધના

૧. **અણુસણુ**:—અંતે સારૂં સુઝવાની બહુ કિંમત છે. એથી બહુ લાભ છે. એ માટે પ્રથમ નંબરમાં અણુસણુ કરવું અણુસણુ એટલે અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ, એ ચાર કે પાણી વિના ત્રણનો ત્યાગ. આજે નિરાગાર અણુસણુ નથી, પણ સાગાર અણુસણુ થઇ શકે. 'અમુક સમયનું અણુસણુ કે અમુક જગાએ બેસું ત્યાં સુધીનું અણુસણુ થઈ શકે!' 'અહીંયા ઉપાશ્રયમાં બેસું ત્યાં સુધીનું અણુસણુ!' આનું નામ સાગાર અણુસણુ છે. એમ સાગાર વ્રત બીજા ય થઇ શકે. બિમાર સમજે છે કે માંદો છું, તો આ પથારીમાં છું ત્યાં સુધી દુનિયાના વેપારનો ત્યાગ કરી શકે ને ?

(૨) **દુષ્કૃતોની ગર્હા**:—વ્રતમાં જે કાંઈ અતિચાર દોષ થઈ ગયા હોય તેની બળતે હૃદયે નિંદા કરવી. લાખો કે કરોડો રૂપિયા ખોઇ નાંખ્યાનું જે દુઃખ ન હોય તે દુઃખ થોડો પણ કષાય સેવ્યાનું હોય ! ચારિત્ર લઈ ન શક્યો

તેનું દુઃખ હોય! બળતા હૃદયે નિંદા એટલે શું? દુષ્કૃતનાં આચરણમાં જે ભયંકર નુકશાની છે તેવી બીજી કોઇ નુકશાની નથી! દુનિયામાં ગમે તેવી નુકશાની પણ માત્ર અહીં નડે છે, ત્યારે દુષ્કૃત્યોની નુકસાની અહીં ય મન બગાડી નડે છે, ને ભવાંતરમાં તો એથી ઘોર પાપના ઉદય દ્વારા ઘોર ત્રાસ, દુઃખ અને રીબામણ દે છે! ઉપરથી નવાં દુષ્કૃત્યોની જ લત! આ આવે છે માટે દુષ્કૃત્યોની આત્મ-સાક્ષીએ તીવ્ર નિંદા, સ્વાત્માની ભાવી દુષ્કૃતનાં બીજ તોડનારી ભારે દુગંછા કરવી જોઇએ.

(૩) **સર્વ જીવોને ક્ષમાપના** :— જગતના સમસ્ત જીવોની ક્ષમા માગી લેવી. આ ચીજને ખૂબ ધ્યાનમાં રાખી લેવા જેવી છે. કેમકે અવર નવર દુનિયામાં નવું નવું સંભળાયા જ કરે છે! મોટર અથડાઇ ગઇ! વરસાદની હેલી થઇ! પૂર આવ્યું! ટ્રેન અકસ્માત્! નથી ને આપણે એવા વિકટ સંયોગમાં મૂકાઇ ગયા તો અણસણ, ક્ષમાપના, ગર્હા વગેરે આરાધનાના પ્રકારોથી જીવન પલટા સંબંધમાં નિશ્ચિત રહી શકીયે! એજ અકસ્માતમાં ફસાયેલા બીજા રોકકળમાં દુર્ગતિ લાવે. ને આપણે આરાધનામાં મસ્ત રહીને સુગતિ પામી શકીએ! મૃત્યુ તો એક સરખું, પણ એક અંતરની વૃત્તિનો ફેર. એટલે એક જીવ નરકમાં કે તિર્યંચગતિમાં ત્યારે બીજો દેવલોકમાં! **ક્ષમા-ક્ષમાપનાથી જીવ પોતાના વૈરાનુબંધો તોડી વિશ્વમૈત્રીમાં આરૂઢ થાય છે.**

સુકૃતની અનુમોદના :— સર્વે જીવોને ક્ષમાપના પછી અરિહંતના સુકૃતોથી માંડી નીચામાં નીચે ઠેઠ માર્ગાનુસારીના પરોપકાર આદિ ગુણ સાચવવા વગેરે જે સુકૃત; તેની અનુમોદના કરી લેવી ! આ પણ એક જબરૂં આરાધનાનું અંગ છે. **સુકૃતની અનુમોદના કરવા દ્વારા અંતરાત્મામાં અનાદિના ઉંડા સંસ્કાર નાખી જીવ આગળ માટે સુકૃતની રુચિનો સ્વભાવ ઘડે છે.**

(૫) શરણ અંગીકાર :— શરણ એટલે જગતની બધી આળપંપાળ પરથી પોતાનું દિલ ઉઠાવી લેવું, આસ્થા ઉઠાડી લેવી. જગતમાં કોઈની ઓથ કામ લાગે એમ નથી. જો કોઈનું ય શરણ કામ લાગે એમ હોય તો તે માત્ર અરહિંતાદિ ચારનું જ વ્યક્તિરૂપે અરિહંતાદિ કાંઈ હાથ પકડી ને ઉપાડવા ન આવે ! એ એમનાં સ્થાને હોય ! છતાં નગરના એક મકાનમાં એક ખૂણામાં પણ મરવા પડેલાએ આ શરણાં અંગીકાર કર્યા કે એ જબરદસ્ત ઓથ પામ્યો ! એવી ઓથ કે પુણ્યકર્મ જાણે કહે છે, 'હવે બધું પરલોકનાં સ્થાન શરીર એને સંયોગોનું અમે સંભાળી લઈશું !' તમારા હૈયામાં વજ્ર જેવી મજબુત અરિહંત પર આસ્થા રાખો, એનું શરણું રાખો, એમનાથી જ બધું સારૂં થાય છે, તેમ એની સામે જગતની હરેક વાતને મુદ્દલ તણખલા જેવી જ ગણો, આ તમારે કરવાનું છે, તમારે બીજી કોઈ હાયવોય કે ચિંતા નથી કરવાની; પુણ્ય ચિંતા કરી લે છે. અરિહંત-સિદ્ધ-સાધુ

અને સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મનું શરણું હૃદયમાં સાબૂત હોય તો ન્યાલ થઈ ગયા!

ગુરુશરણ શું આપે? દેવાધિદેવ અને ધર્મનું શરણું શું કરી શકે? કહો અચિંત્ય અને અકલ્પ્ય, અગણિત અને અનેરાં સુખ આપે! પણ તે માટે સાંસારિક લતો સામે બળવો જગાવવો જોઈએ. સામાન્ય નહિ, મોટો! ૧૮૫૭ નો બળવો મોટો કહેવાય! આપણે મોટો બળવો કર્યો, અને મિથ્યાભાવની સામે જગાવી દઈએ તો બને! જગતના વૈભવ, સગાં-વહાલાં વગેરેને બદલે અરિહંતાદિ ચારનું શરણું લો. આપણા પર એમનો કેવો મોટો ઉપકાર છે, તેનો વિચાર કરો. અનંતા કાળથી ચાલી આવતી આપણા જીવની અનાથ નિરાધાર સ્થિતિ એ ચારથી જ મટે છે! ચારથી જ સનાથ બનાય છે! ચારથી જ સાધુ, અરિહંત અને સિદ્ધ બની શકાય છે.

અરિહંતાદિ ચારનું શરણું સ્વીકાર્યું એટલે શું કર્યું? ચારનો આશરો લીધો. આ જગતમાં એ સિવાય કોઈનો આશરો કામ નથી લાગતો એ તો જાણો જ છો ને? ગમે તેવી સારામાં સારી પત્ની કે સારામાં સારો પુત્ર પણ પરલોક માટે આશરો બની શકે? ભલેને એ ધર્મના પ્રેરક પણ હોય, છતાં જો એના ધ્યાનમાં રહી ગયા તો બાર વાગ્યા! ધ્યાન તો પાછું દેવ-ગુરુ-ધર્મમાં જ રાખવું જોઈએ. ચાર શરણમાં શું છે? એજ, અરિહંત, સિદ્ધ એ દેવ, સાધુ

ગુરુ, અને સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મ તે ધર્મ. યુગબાહુને પત્ની મદનરેખા સરસ મળી અંતકાળે કષાયવૃદ્ધિને બદલે નિર્યામણા કરાવનારી; છતાં યુગબાહુ એથી અરિહંતાદિના ધ્યાનમાં ચઢ્યા તો નરકને બદલે સ્વર્ગમાં પહોંચ્યા. માટે એ ચારનો આશરો લેવાનો; એટલે કે આ ભવચક્રમાં કર્મપીડિત અને મોહમૂઢ પોતાના આત્માને એ ચારનો જ આધાર લેતો કરવાનો, આધાર માગતો કરવાનો.

અહીં જુઓ કે શિખીકુમાર મુનિએ અનશન સ્વીકારી લીધા પછી ઘોર વેદનામાં પણ કેવી સુંદર અને ભવ્ય વિચારણા કરે છે!

પ્રકરણ-૪૭

મહામુનિ શિખીકુમારની ભવ્ય વિચારણા

'ધિક્કાર છે આ સંસારના સ્વભાવને કે જે આ માતા બિચારીને પ્રમાદથી અપયશના કીચડમાં પાડે છે! મારા મનમાં કોડ હતા કે ધર્મ પ્રવૃત્તિના યોગે અર્થાત્ ધર્મની સાધના કરાવીને માતાને અલ્પકાળમાં સંસારના કલેશથી મુક્ત કરાવીશ, પણ પુણ્ય વિનાના મારે એ કોડ પૂરા ન થયા ઈચ્છિત અખંડ સિદ્ધ ન થયું, તેટલામાં તો માતા સંસારના સ્વભાવે અપયશના કાદવમાં પડી!"

જુઓ, અહીં મહર્ષિનું ઉમદા દિલ! ઉજ્જવલ વિચારણા! માતાએ ખોટું કર્યું એમ નહિ! માતાને કોઈએ

કલંકિત કરી ! પોતાના મનના કોડ પૂરા કેમ ન થયા, તેનું પણ કારણ જાતમાં વિચારી લે છે. માતાની નાલાયકતા નથી જોતા, પણ પોતાના પુણ્યનો અભાવ જુએ છે ! હું એવા પુણ્ય વિનાનો કે આ મારા માતાને તારવાના કોડ પૂરા ન થયા ! એટલી બધી ઉમદા વિચારણા છે કે **સામા જીવની ગમે તેવી ધિટ્ટાઇ હોય, નિર્દયતા હોય, વિશ્વાસઘાત કરવાની સ્થિતિ હોય, પણ એના પર આપણું હૃદય ન બગડે તેવી આ વિચારણા છે.**

દોષ કયાં ખતવવો ! :—બધો દોષ માત્ર સંસારને ચોપડે ખતવવો જોઇએ. સામી વ્યક્તિ પર ખતવતાં આપણું મન બગડે છે ! છોકરો નાલાયક ! એટલે છોકરા પર મન બગડયું ! છોકરાની જગાએ પત્ની હોય કે પુત્રી, કાકો હોય કે દાદો, ગુરુ હોય કે શિષ્ય, પણ એના નામે ખામી ખતવી કે મન બગડયું ! અરે, દુનિયાની કોઇ પણ ભયંકર વ્યક્તિ માટે પણ આપણું મન બગડે એટલે આપણે પહેલાં ગુનેગાર ! પણ સંસારના સ્વભાવ પર ખતવીયે તો ત્યાં મન અસ્વસ્થ બન્યું દેખાશે, પણ જ્ઞાનીઓ તેને મનનો બગાડો નથી કહેતા, પણ સુધારો કહે છે ! હલકી વિચારણામાં તિરસ્કાર માતા પર થાત ! એના બદલે એવો તિરસ્કાર સંસારના સ્વભાવ પર કે 'કેવો આ સંસારનો સ્વભાવ ! બિચારી માતા પાસે આવું કરાવ્યું !' આ મનનો સુધારો છે ! કેમકે સંસાર-સ્વભાવ એટલે મોહ-

મયતારૂપી સંસારની ખાસિયત. એ કોઈ વ્યક્તિ નથી, પણ ખુદ દોષ છે! અને દોષ પર તિરસ્કાર આવે તો આપણા દોષ ચાલવા માંડે! કોઈ જૂઠું બોલી રહ્યો છે, અકાર્ય કરી રહ્યો છે, ત્યાં થાય કે 'આ જૂઠ, આ અકાર્ય બિચારા જીવને કેવા કનડે છે!' આ જૂઠ પર તિરસ્કાર થયો. એટલે પછી આપણે સ્વપ્નમાં ય જૂઠું ન બોલીએ તેવું બળ મળશે. કહો મન સુધર્યું ને? પણ વ્યક્તિ પર દ્વેષ થાય કે કેવો દુર્જન!... તો જીવનમાંથી દ્વેષ જશે નહિ. મુનિ સંસારના સ્વભાવનો દ્વેષ કાઢે છે. પરિણામે પોતાના અંતરમાંથી સંસારના સ્વભાવનું તોફાન ઉઠી જાય છે! સંસારના સ્વભાવની ભયંકરતા ન વિચારી શકનારા પામર સંસારી જીવને બિચારાને સંસાર-સ્વભાવનું આકર્ષણ બન્યું રહે છે. પરિણામે બીજામાં દોષ જોઈ જોઈ કષાયનાં ક્લેશથી સંતાપ પામ્યા કરે છે. એને બદલે જેટલો સંસારના સ્વભાવને આ રીતે ઓળખ્યો કે 'તે સ્વભાવ માતા અને શ્રાવિકા જેવીને પણ આવા અકાર્યમાં ઉતારે છે!' એટલે માતા પ્રત્યે કોઈ કષાય-ક્લેશ નથી.

બીજાના વાંક જોવામાં કેવી રીતે બચાય? :-

છોકરો નિશાળે ભણતો હોય ને માસ્તર ઉંધુ શિખવતો હોય, તેથી એ છોકરાને સીધું ન આવડતું હોય, તો છોકરા પર ગુસ્સે થાઓ કે માસ્તર પર? ત્યાં માસ્તર ખરાબ લાગે છે, છોકરો બિચારો લાગે છે. તેમ અહીં સંસારસ્વભાવ ખરાબ લાગે છે, અને માતા બિચારી લાગે

છે. તમારા જીવનને ઉજળું બનાવવું હોય તો આ ચાવી છે ! જે કંઇ ખરાબ દેખાય તેને સંસાર-સ્વભાવના ચોપડા પર બતવવાનું ! **સંસારનો સ્વભાવ જ ખરાબ છે તો પછી એ શું સારૂં શિખવે ?** જીવને સંસારનો સ્વભાવ તો શિખવવાનો કે 'તારો સ્વાર્થ સાધી લે ! ક્રોધ કરી લે ! જૂઠ હાંકી લે !' જૂઠ હાંકવું છે ? પાપો કરવા છે ? ના, તો પછી સંસારની શિખવણીએ ચઢવું રહેવા દો. બીજા ચઢે ત્યાં વિચારો કે ધિક્કાર છે સંસારને જે જીવ બિચારાને અકાર્યમાં પાડે છે. આ વિચારથી એ જીવ પર દયા આવશે, એનો વાંક નહિ દેખાય.

સંસારના સ્વભાવ પર મુનિ ફિટકાર લગાવે છે, ને બીજી બાજુ માતાની દયા ખાય છે કે, 'બિચારી અપયશમાં પડી.' અનાર્યથી પણ જે કામ ન કરી શકાય તેવા કાર્યની શંકા અનાર્ય લોક માતા માટે હવે કરશે ! શી શંકા ? માતાએ સાધુ પુત્રને મારી નાખ્યા, એ શંકા. આના પરથી એમ લાગે છે કે 'હજી પોતાને એમ નથી લાગ્યું પોતાને કે ઝેર માતાએ આપ્યું છે ! આ તો ઉપવાસના પારણે વસ્તુ પચી નહિં અને વિકૃતિ થઇ, એ ગમે તે કારણ હો.' માટે માતા પર શંકા નથી થતી ! માટે વિચારે છે;

'લોક અનાર્ય છે, વિવેકી નથી, વસ્તુની ઉંડાણમાં ન ઉતરે. એટલે જઇને માતા પર શંકા કરશે કે માતાએ માર્યો ! એક તો પૂર્વ વૃત્તાંત લોકોને એ બબર છે, કે

'આ માતાના ત્રાસથી કુમારે ચારિત્ર લીધું.' એમાં ત્યાં ય માતાએ પાછો એમને એવો આહાર વપરાવ્યો; અને આ બન્યું !' માટે લોકો એના પર દોષનો ટોપલો ઓઢાડશે !' મુનિ શું સમજીને વિચારે છે ? એ કે લોકને સ્વાર્થ છે ? ના, પણ લોક મોહાંધ છે ! **મોહાંધ હોવાથી લોકને ગમે ત્યાં ગમે તે કલ્પના કરતાં આંચકો નથી આવતો.** ડાહ્યા માણસો ગમે ત્યાં ગમે તે કલ્પના કરનારા ન હોય; એ તો વસ્તુનો તોલ જોનાર હોય છે! માતા હતી કષાયમાં, પણ હવે શું ? એક વખતનો ખરાબ માણસ શું હંમેશનો ખરાબ ? તો તો પ્રભુએ અર્જુનમાલીને દીક્ષા ન આપી હોત ! એટલે લોક તો મોહાંધ છે. એને તો જૂનો જે પ્રસંગ, એની સાથે વર્તમાન હકીકતની કડી જોડવી છે. 'એજ માતા હોઈ એણે જ મારી નાખ્યા !'

મુનિ વિચારે છે, **'આ મેં કેવો જન્મ મેળવ્યો ! ધિક્કાર છે આ જન્મને કે જે માતાના દિલને કલેશ કરાવનાર બન્યો !'** માતાએ પોતાને આ અંતિમ સ્થિતિમાં મૂકયા એ દુઃખ નથી, પણ પોતે માતાને કલેશ કરાવનાર બન્યા તેનું દુઃખ છે ! તમને લાગશે કે કે 'આ વિચાર કેમ આવી શકે ! આટલી ભયંકર દુશ્મન પ્રત્યે આ વિચાર ?' પણ કહો. વાત બની ન બની થાય ? ત્યારે એના પર વિચારણા ડહાપણની કરવી કે મૂર્ખતાની ? એ વાત છે. માનોને કે સામાએ દ્રોહ કર્યો હતો ! પણ હવે મોત નક્કી છે તે વખતે જો 'માતા

લુચ્ચો! વૈરી! હું એનું બધું ઘર મૂકીને ગયો, તો પણ વાઘણ જેવી પાછળ આવી!'....આવું આવું કાંઈ વિચાર્યું હોત તો શું થઈ શકત? આત્માની વિશેષતા તમને શામાં લાગે છે! **સત્ત્વ શેમાં? વિવેકની દૃષ્ટિ શામાં? સ્વસ્થતા શામાં?** મુનિએ જે વિચારણા કરી તેમાં સત્ત્વ છે. સત્ત્વગુણને પુષ્ટ કરવા માટે બહારના રસાયણને વસાણા કામ નથી લાગતા, કે સોના ને હીરા પણ કામ નથી લાગતા. સત્ત્વ કેળવવા માટે લાખો કરોડોની લક્ષ્મી કામ નથી લાગતી! તેનાથી તામસપણું વધે છે; સાત્ત્વિક તો ભાવ નહિ. સત્ત્વ તો એમાં વધે છે કે જેમાં જે પ્રસંગે જગત અસ્તવ્યસ્ત ચિત્તવાળું બની નીચ વિચારણા કરે છે તેજ પ્રસંગમાં સમાધિ રાખવી, આકુળવ્યાકુળ ન થવું. ને વિચારણા ક્ષમાની કરવી, ઉદારતાની કરવી; જાતે સહન કરી લેવાની કરવી....સામા જીવ પર ભારોભાર દયા અને મૈત્રીભાવ દાખવવામાં સત્ત્વ ખીલે છે. એમ ન કહેતા કે સત્ત્વ હોય તો એ આવે ને? ના, ક્ષમા, દયા, મૈત્રી, સહિષ્ણુતા વગેરેની અભ્યાસ કરવાનો, એમાં સત્ત્વ ખીલતું આવશે. અભ્યાસ શું એ સમજો છો ને? વારંવાર એ કર્યા કરવાનું.

સોનું જેમ વધુ અગ્નિમાં તેમ, પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં ઓર ખીલે છે; બસ આત્મા ય એમ પોતાના ક્ષમા, દયા સહનવૃત્તિ વગેરે પવિત્ર સ્વભાવમાં ખીલે, તેમ તેમ સોનાની જેમ આત્મ તેજ ખીલે છે, સત્ત્વ ખીલે છે કપરા સંયોગમાં

મન મારી દયા સહિષ્ણુતા જાળવવી સહેલું કામ નથી. મન મજબૂત કરવું પડે છે, અને એથી સત્ત્વ ખીલે છે.

ખોટા સંયોગ તો ડગલે ને પગલે મળે છે, માટે જ સાવધાન ડગલે ને પગલે રહેવાનું. બજારમાં જઈને જ્યાં દેખાય છે કે 'આટલું જૂઠું બોલું તો આટલા રૂપિયાનો લાભ થાય, પણ બોલું નહિં તો ઓછું મળે છે તો પણ ઓછે ચલાવી શકાય. આવા પાપથી આત્માને કાળો નહિં કરું! ઓછું ખાધેલાનું દુઃખ જે નહિં પડે, તે આવું ખાધેલું પીડશે!' આ આત્માનો વ્યાયામ થયો. એવી શરમ-લાલચ જવા માંડી કે બસ અસત્ત્વ બલાસ! જીવ મહારથી બનવા માંડશે! એ સત્ત્વ કોણ ખીલવી શકે? રૂપિયાના આધારે જીવનના લેખા માંડનારો નહિ, દુનિયાના માન-પાન, ઈજ્જત, આબરૂ પર જીવનની ઉન્નતિ-આબાદીના માપ કાઢનારો નહિં. એ તો એજ વિચારનારો સત્ત્વ કેળવી શકે કે 'અસત્ય-અનીતિ ન કરું તો કષ્ટ કેટલું? અને કરું તો પરિણામે દુઃખ કેટલું? સંસારની વિકથામાં એક-બે કલાક ન ગુમાવું તો દુઃખ કેટલું? ને વિકથામાં પડું તો એમાં જે આત્મામાં ઘોર કાળાશ લાગે તેનું ભવાંતરમાં કટુફળ કેટલું! હું નિંદા વિકથા સાંભળવા હરગીઝ તૈયાર નથી!' સત્ત્વની તાલીમ ક્યાં મળે? ઠામ ઠામ મળે! ઘરમાં જરાક કોઈ ચડભડી ઉઠે ત્યાં મળે! ને કોઇ અનુકૂળતા દેખાડનાર મળે ત્યાં પણ મળે! કુટુંબી બહુ અનુકૂળ હોય ત્યાં પણ સત્ત્વ

કેળવવાનો અવસર છે, જો લપટાઈ ન જઈએ તો. લપટાયા, ગદ્‌ગદ થયા; ઓશિયાળા થયા તો સત્ત્વહીનતા વધશે. સુખ-માત્રમાં આ ધ્યાન રાખવાનું છે કે જડની સગવડમાં જડના ઓશિયાળા નહિ બનવાનું; ઉલટું વધારે ગંભીર, વધારે તૃપ્ત અને વધારે સાવધાન બનવાનું. તો સત્ત્વની કસરત થઈ ગણાય તો સત્ત્વ ખીલે.

શિખીકુમાર મુનિ મહાસાત્ત્વિક છે. એનું મૂળ કારણ એમણે ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષની કિંમત આંકી છે, એટલે બીજા પરના દ્વેષ વગેરે રૂપી અધર્મ ભાવળીયાને વળગવાને બદલે ધર્મકલ્પવૃક્ષને વળગે છે. સારૂં થયું કે આવા પ્રસંગે સંસારનો સ્વભાવ ઓળખાવી દીધો! તમારે દેખાય છે કે નહિં કંઈ આવું? ના, આંખે કમળો છે એટલે એ બરાબર દેખાતું નથી. બીજું જ દેખાય છે! 'સંસારનો સ્વભાવ શું બોટો છે? એ તો આ સામો જ ખરાબ છે, અને મારી સામે આમ વર્તે છે.' પણ જુઓ કે સીતાજીએ શું વિચાર્યું? 'સંસારના સ્વભાવે આ કર્યું છે, તો એવા સંસારનો મારે હવે બપ નથી! **રુડી રૂપાળી જૈનધર્મ-રૂપી કલ્પવૃક્ષની શીતળ છાંયડી મૂકીને સંસારના જેઠ મહિનાના ધીખતા ઘોર તપારાંમાં તપવા કોણ જાય?** ધર્મના વિમાનમાં ઉડવાનું મળ્યા પછી સંસારનો પગઘસરડો કોણ કરે? ધર્મમાં મહાન આશ્વાસન અને શાંતિ મળે છે, તો પછી સંસારનો નકરો અવિશ્વાસ અને અશાંતિ કોણ સ્વીકારે?' જેટલી સારી ઉપમાઓ અને સારા

પરિણામ, એ બધા ધર્મમાં ઘટે છે, ને જેટલી ખરાબ ઉપમાઓ અને ખરાબ પરિણામ, એ સંસારમાં ઘટે છે. માટે જ સીતાએ નક્કી કર્યું કે એ ન જોઈએ. જાઓ ! આ સત્ત્વ ! સામે પ્રલોભન છે કે બધા પૂર્વના દુઃખનો બદલો વાળી દેવાનો આ અવસર છે. મહાવૈભવી જગદંબા દેવી જેવી મહારાણી તરીકે મસ્ત રહેવાનો અવસર છે ! પણ એ બદલો એને ખપતો નથી, કેમકે છેવટે તો એ પણ સંસાર, અને સંસાર, એનો અસલી સ્વભાવ બતાવ્યા વિના રહે નહિ.

નિર્દોષને પણ માર :—શિખીકુમાર એ વિચારે છે કે કર્મસંસાર જ એવો છે કે દોષ ન કર્યો હોય તો ય અપયશનો માર આપે; તે દોષ સેવ્યા હોય છતાંય બહાર યશ પથરાતો હોય, એના ભરોસે રહેવા કરતાં સત્ત્વ ખીલવવું. સોનાને ધીખતી ભઠ્ઠીમાં નાખ્યા વિના ચમક ન આવે ! એ સોનું અગ્નિની લાહ્યો ખમે અને લાહ્યોથી તપીને પાતળું બને ત્યારે ઝમક ઉઠે, તેમ અહીં સંસારની અનેક આપત્તિઓ-કસોટીઓ આવે તેને સહર્ષ સ્વીકારાય, જરાય એમાં વિહ્વળ બન્યા વિના, મનને જરાય ઓછું માન્યા વિના, સામાને દોષ દીધા વિના, મળેલા ધર્મનું મહાપુણ્ય અંકાય અને એ રીતે સોનાની જેમ પોતાના આત્મા; જે અનાદિનો પત્થર જેવો, તેને પીગળાવીને પાણી જેવો કરાય, ત્યારે આ ઝળકાટ નીકળે, કે સંસારના ઉપલ-કિયા ખેલમાં જરાય ન ફસાતાં એની લેશ માત્ર અસર

ન લેતાં, સંસારના મૂળગત દુષ્ટ સ્વભાવને બરાબર ઓળખી રખાય. લોકસંજ્ઞામાં જરાય તણાવાનું નહિ, લોકની પ્રશંસા કે નિંદાના આધારે નહિ જીવવાનું. સીતાજીની નિંદા લોક કરતું હતું છતાં સીતાજી શું અસતી બનેલા હતા ? કેઈ દુરાચારીઓ આજે ય પંકાય છે, પ્રશંસા પામે છે, તો શું એ નિર્દોષ થઈ ગયા ? ઉ. યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે. કે,

'લોકસંજ્ઞામાં નહિ તણાવું, જેને લોકોત્તર શાસન મળ્યું છે. એમાં ભરત અને પ્રસન્નચંદ્રના દૃષ્ટાન્ત મોજુદ છે.' ભરત ચક્રવર્તી છે, લોક જુએ છે કે મહા આરંભ અને મહા પરિગ્રહમાં પડેલા છે. છતાં આરિસા ભવનમાં કેવલજ્ઞાન પામી ગયા. પ્રસન્નચન્દ્રને લોક મહાન યોગી કહી રહ્યા છે, છતાં વીર પ્રભુ કહે છે કે એ સાતમી નરકનાં પાપ ઉપાર્જી રહ્યા છે. લોકના સારા કે ખોટા સર્ટીફિકેટનો કયાં હિસાબ રહ્યો ? માટે જ એમાં ન તણાતાં તત્ત્વ જોવું.

મુનિ વિચારે છે કે 'દોષ ન સેવ્યો હોય તોય સંસારનો સ્વભાવ એવો કે અપયશેય પમાડે, અને દોષ સેવ્યો હોય છતાં કીર્તિય દેખાડે. આનું કારણ એ છે કે કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. આ માતા અપયશમાં પડશે પરંતુ એમાં ય એના પોતાના પૂર્વના કર્મ જ કારણ છે. અપયશ ભોગવ્યા વિના એ કર્મ દૂર હટે નહિ, તેથી અપયશ એ તો માતાને પૂર્વ કર્મ હટાવવાનું એક પ્રાયશ્ચિત થશે.'

આમાં પણ જુઓ કે મહર્ષિએ કેટલીય ઉત્તમ વિચારણાઓ કરી ! કેટલાં તત્ત્વો વિચારી લીધાં !

'આ પાપી સંસાર જ એવો છે.'

પોકળ સત્ત્વ :–તમને કદાચ ખબર નહિ હોય, આજે તો એવો શૂરવીરતાનો જમાનો આવી લાગ્યો છે કે અજ્ઞાન લોકો કહે છે, 'શું 'સંસાર ખરાબ, સંસાર ખરાબ' કહો છો ? શું વાત–વાતમાં પાપ પાપ કહ્યા કરો છો, લોકોને આમ જ નિઃસત્ત્વ અને કાયર બનાવી દીધા !' જોયું આ ભ્રમણા હેઠળ એ લોકો જાતને સાત્ત્વિક અને શૂરવીર માની રહ્યા છે ! કેવળ ઇન્દ્રિયોના ઉદ્ભટ વિષયો અને લોભાદિ કષાયોની પ્રગતિમાં સત્ત્વ અને બહાદુરી માની રહ્યા છે ! વિકાસ માની રહ્યા છે ! કેટલું કારમું અજ્ઞાન ! આજની વ્યાખ્યામાં સિનેમા, રેડીયોનાં ઉન્માદક ગાયનો, લોગીઓના બજાર વચ્ચે નૃત્યો, ઉદ્ભટ ભોજન અને પહેરવેશ, સુધરેલા દુરાચાર, વગેરે કે જે નરી વિષયાસક્તિ છે, એ બધી વીર અને સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિઓ ! આજની વ્યાખ્યામાં જડની મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ એ લોભ અને તૃષ્ણા નહિ ! સામાને કાયદેસર હલકો પાડવો એ અભિમાન દુર્ગુણ નહિ ! તુચ્છ અને વિનાશક વસ્તુ ખાતર દમામ અને ધમધમાટ એ ક્રોધ નહિ ! યથેચ્છ ભૌતિક જીવન કે જ્યાં સત્સંગ, પરમાત્મા–ભક્તિ દાન, વ્રતપચ્ચક્ખાણ, આત્મચિંતા સરાસર ઉવેખાઈ રહી છે, એવું ભૌતિક જીવન એ રાગદ્વેષ-પીડિત જીવન નહિ ! એ તો સાત્ત્વિક અને વીરતાભર્યું જીવન ! તમને નથી

લાગતું કે આવા જીવનમાં માનવતાથી દિવ્યતામાં જવાની વાત તો કયાં પણ માનવતાને ટકાવવાને બદલે પશુજીવન તરફ પગરણ મંડાઇ રહ્યા છે ? એવા મંડાણના લીધે આજે આખા જગતમાં અને આર્ય દેશમાં પણ કલેશ, વિખવાદ, છે હુંશાતુશી, ક્ષુદ્રતા, અહંકાર અને પ્રપંચ, હિંસા, જૂઠ, અને અનીતિ આજે કેટકેટલા ફાલ્યા-ફૂલ્યા છે ? આનું જ નામ સાત્વિકતા અને શૂરવીરતા ને ? જ્યારે, 'સંસાર દુઃખદ છે, અસાર છે, ભયાનક છે,' એવું જોરશોરથી માનતા આર્યદેશમાં ભૌતિક જીવનની મુખ્યતા નહોતી અને તેથી જ આત્મચિંતા પૂર્વક અહિંસા-સત્ય-નીતિ-દાન-શીલ-તપ, વ્રત નિયમ અને પ્રભુભક્તિ વિકસ્વર હતા. માટે જ કલેશ, ઇર્ષ્યા અને અહંકાર ઓછા હતા. શું એ બધું નિઃસત્ત્વતા અને કાયરતા એમ ? જરા ઉભા રહો, જગત સાથે દોડો મા, અને સાચાં સત્ત્વ શૂરવીરતા શા એ સમજો; એના નિદાન સમજો; એના લાભ સમજો; અને જીવનમાં સાચાં સત્ત્વ અપનાવો.

કોનો જન્મ ધિક્કાર પાત્ર ?:—

મહર્ષિ વિચારે છે કે 'સંસાર પાપભર્યો છે; માટે એમાં માતાને કલેશકારી એવો જન્મ મને મળ્યો ! એ જન્મને ધિકકાર છે !' કેટલો બધો ઉંચો સાત્વિક શુભ વિચાર ! આપણુ-ને તો એ દેખાય છે કે ઉલટું એમને વિટંબણા દેનારો તો માતાનો જન્મ હતો છતાં પોતે પોતાના જન્મને ધિકકારે છે ! પશુતા જ નહિ, માનવતાના પણ

સીમાડા લંઘી દિવ્ય જીવનમાં વિહરવાનું કરાય ત્યારે આ બની શકે. સ્વાત્માને ક્ષુદ્ર અને અધર્મ ભાવનાઓમાં તણાઈ જતો અટકાવી ભવ્ય સદ્‌ભાવનાઓમાં જ વિહરતો રાખવાનું સત્ત્વ ખીલે શુરાતન ખીલે તો જ આ બની શકે. એમાં ભયંકર અપરાધી પ્રત્યે પણ ભાવદયાના નિર્મળ ગંગાપ્રવાહ વહી રહ્યા હોય છે, જેની તેજસ્વી તવારિખ પછીના નિઃસત્ત્વ જીવોને ભવ્ય દયા-ક્ષમા નિસ્પૃહતા આદિ કેળવવાના મહાસત્ત્વ શીખવે છે.

મહર્ષિ શું કરી રહ્યા છે ? અંતિમ આરાધના ! એમાં અનશનની જેમ આ ય આવે ને ? પોતે માતાને ક્લેશકારી, અને માતા બિચારી અનાર્ય લોકના અપયશની ભાગી ! કેમ એમ ? પાપી સંસાર જ એવો છે કે જ્યાં સારાને અપયશ મળે છે, અને દ્વેષિતને યશ મળે છે ! પરંતુ મહર્ષિ વિચારે છે કે માતાને અપયશ મળવામાં કારણભૂત એના પૂર્વ કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે, એવા કર્મનો અંત લાવનાર આવાં કટુફળ છે, માટે ચાલો એ એનું પ્રાયશ્ચિત્ત થયું; ને કર્મ નાશ પામ્યું.

મુનિ વિચારે છે કે 'પૂર્વે મન-વચન કે કાયાથી દુષ્કૃત્ય કર્યા હોય એનું અશુભ જ ફળ આવે.' વાત સાચી છે. બાવળીયાના વાવેતરમાં પછી કેરીઓ ક્યાંથી મળે ?

આમાં ત્રણ શિખામણો મળે છે :—

(૧) અશુભ વિચાર-વાણી-વર્તાવ કરીએ છીએ, પણ ધ્યાન રાખવાનું કે એનું ફળ ખરાબ જ આવશે.

(૨) વર્તમાનમાં જે અશુભ હાલત ભોગવીએ છીએ એ સૂચવે છે કે ભૂતકાળમાં આપણે ખોટું કર્યું છે, સારૂં નથી કર્યું. તેથી અહીં પણ એના ખોટા સંસ્કારથી ખોટું કરીએ છીએ, પરંતુ ખરૂં જોતાં જેમ અજીરણથી ખોટી ભૂખ લાગે છે છતાં એને જો દબાવીએ છીએ અને કશું ખાતા નથી તો અજીર્ણ મટી જાય છે, તેમ ખોટી વૃત્તિ પ્રવૃત્તિને દબાવીએ તો કુસંસ્કારો ધીમે ધીમે મટી જાય છે.

(૩) ત્રીજી વાત એ છે કે અહીં જે બીજાના નિમિત્તે પણ આપણને સોસવું પડે છે એમાં ય વસ્તુ ગત્યા આપણાં જ પૂર્વના દુષ્કૃત્ય જવાબદાર છે, તેથી બીજાને દોષ ન દેતાં ક્ષમા આપવી જોઈએ. એનું ભલુ ઇચ્છવું જોઈએ, એની દયા ખાવી જોઈએ.

એટલે મહર્ષિ માતાની દયા ખાય છે. આ બધી આરાધના છે હોં. એથી ભવાંતરે લેશ પણ દુર્ભાવ આદિ મેલ સાથે આવતા અટકી જાય છે. હવે એ મહાત્મા આગળ વધી વિચારે છે કે 'સંસારવાસને લીધે અપયશ પામતી માતાનો પણ હવે મારે શોક શો બહુ કરવો? એને બદલે ખુશી થવા જેવું છે કે છેવટે ય એ બિચારીને મોક્ષસુખના ફળ આપનારા જિનધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવી!' સારૂં થયું કે અંતે પણ ધર્મ પામી ગઇ, એમ મહાત્મા વિચારે છે! એમની નજરમાં એના વર્તમાન દુષ્ટ કાર્ય નથી ચઢતાં, ધર્મ પ્રાપ્તિ ચઢે છે! હૈયાની વિશાળતા અને દુષ્ટમાં પણ સારૂં તત્ત્વ જોવાની વૃત્તિ

વિકસાવવી હોય તો કેટલી હદ સુધી વિકસાવી શકાય એનો આ નમુનો છે. જિનધર્મની પ્રાપ્તિને કલ્પવૃક્ષ મળ્યો ગણે છે! રોમે રોમમાં જિનધર્મ પ્રત્યે અટલ આસ્થા જમાવી દીધી છે! એવી, કે માત્ર પોતાના જીવનમાં જ નહિ પણ **જગતમાં ય જ્યાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ દેખાય ત્યાં દિલ ઠરે, ત્યાં જ સામાની ઉન્નતિ દેખાય,** એ સિવાય તો વૈભવોનો ઢેર હોય સમ્રાટપણાની હકુમતે ય હોય, દિગંતવ્યાપી યશકીર્તિ ય હોય, પરંતુ એ વધુ ફજુલ અને મહાદુઃખદાયી દેખાય. ભલેને એ પોતાના પુત્રાદિમાં ય હોય પણ જો ત્યાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ નથી તો દયા-પાત્ર લાગે.

પ્રકરણ-૪૮

સમાધિદાતા પંચ નમસ્કાર

સાચા અધિકારને પરખો; એને બજાવો :—

શિખીકુમાર મહર્ષિને હવે ઝેર ખૂબ જ વ્યાપી ગયું છે. જિનધર્મ પ્રત્યેની અટલ શ્રદ્ધાને લીધે એ આગળ વિચારે છે કે 'ત્યારે હવે તો હું પણ **સુમરામો પરમ.... પંચનમોક્કાર ...**હું પણ બાકીની ચિંતા શા માટે કરું? **પરમપદ મોક્ષ પામવામાં જિનેન્દ્ર ભગવાને ઉપ-દેશેલા શ્રેષ્ઠપંચ નમસ્કાર મંત્રને યાદ કરું.'** પંચ-પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરવારૂપ નવકારમાં લીન થઈ જાઉં! કેમ આ વિચારે છે? એમ સમજીને, કે

જીવન મારા હાથમાં નથી, મરણ મારા કહ્યામાં નથી. દેહના પર મારો કોઇ અધિકાર નથી. એક માત્ર મારૂં પુણ્ય હોય તો નવકારનું સ્મરણ, વગેરે ધર્મ-ચિંતન પર મારો અધિકાર છે. જે અધિકાર મને ન્યાલ કરી દે એમ છે! તો અધિકારની વાત છોડી બિનઅધિકારની વાતમાં શા માટે પડું?

સમજાય છે? **દુનિયાની બધી ધાંધલ બિન અધિકારની ચેષ્ટા છે,** ત્યાં જ્યાં ધાર્યું ઉપજતું નથી, જે તમારા કહ્યામાં કંઈ જ નથી, એના માટે ચોવીસ કલાકની દોડધામ છે! જ્યાં અધિકાર છે તમારો મહાન પુરુષોના ગુણગાન પર, ઉત્તમ દાનાદિ ધર્મ સાહસો પર, એ પણ છતાં લખલૂટ લાભ અપાવનાર, એ કરવાનું હજી દિલ થતું નથી મહાત્મા સમજે છે કે 'માતાનો અપયશ ટાળવાનું મારા હાથમાં નથી, પણ નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ મારા હાથમાં છે.' શરીરમાં ઘોર પીડા છે, ત્યાં આ મુનિ-પુંગવ એનો લેશ પણ વિચાર ન કરતાં નવકાર મંત્ર તરફ વળે છે, કેવી સરસ અધિકારની બજવણી!

પાછી ખૂબી તો એ છે કે પોતે મહાશાસ્ત્ર ભણેલા છે, ઉંડા અભ્યાસી છે તત્ત્વજ્ઞાનના, છતાં અંતકાળે નવકાર મંત્રના સ્મરણમાં જ લીન થવાનું વિચારે છે. બીજું તત્ત્વજ્ઞાન ખરૂં, પણ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર એ મહાતત્ત્વજ્ઞાન છે.

પ્ર૦ :—તો તો બીજું જાણવા-ભણવાની શા માટે મહેનત કરવી? એકલો નમસ્કાર મંત્ર જ નહિ ભણવો?

૭૦—ના, બીજું તત્ત્વજ્ઞાન નમસ્કાર મંત્રના રહસ્યને, ઉંડા પરમાર્થને, એની મહાવિશેષતાઓને સમજાવે છે માટે એ અવશ્ય મેળવવું પછી જે નમસ્કાર સ્મરણ થાય એ કોઈ અજબ કોટિનું !

નમસ્કારનું ધ્યાન એ મહાતત્ત્વજ્ઞાન છે, એના અક્ષરમાત્રનું ચિંતન પણ અસંખ્ય કાળના પાપનો નાશ કરે છે ! મહાન સદ્‌ગતિ અપાવે છે ! તત્ત્વોના મૂળભૂત પંચપરમેષ્ઠિની એ રટના કરાવે છે ! મહા પવિત્રના સ્મરણ દ્વારાએ મહા દોષભર્યા જીવને પણ પવિત્ર કરે છે ! એવા વિશ્વ શ્રેષ્ઠ પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર એ આત્મામાં મહા નમ્રતા સર્જે છે ! એવી મહા કોમળતા ઉભી કરે છે કે જ્યાં પછી પાપ ચોંટી શકતા નથી, અને આત્માના આંતરિક દબાઈ ગયેલા ગુણને પ્રગટ થવાનો અવકાશ મળે છે !

મહર્ષિ સ્વર્ગે :—માટે જ વારંવાર નમસ્કાર મંત્ર સ્મરો. દિવસે કે રાત્રે અમુક સમય એકાંતમાં નમસ્કારના ધ્યાનમાં ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં લીન બનો. મહામુનિ શુભ અધ્યવસાયમાં ઝીલતા પંચનમસ્કારની ભાવનામાં લીન થઈ ગયા ! ભાવના એટલે ? એ, કે જેનાથી આત્મા ભાવિત થાય-દૂધમાં નાખેલી સાકરથી દૂધ એવું ભાવિત થઈ જાય છે કે સાકરના મીઠા સ્વરૂપને પોતાનું સ્વરૂપ બનાવી દે છે. દૂધનો કણે-કણ સાકરમય મીઠો મીઠો થઈ જાય છે. બસ એવી રીતે આત્માનો પ્રદેશે પ્રદેશ પંચનમસ્કારમય થઈ જવો જોઈએ. જાણે પ્રદેશે પ્રદેશે નમસ્કારનો ગુંજારવ ચાલતો હોય,

પ્રદેશે પ્રદેશ પંચ પરમેષ્ઠીનું શરણું સ્વીકારવા સાથે એમને સમર્પિત થતા હોય; પ્રદેશે પ્રદેશ એમને ચરણે તન્મય થઈ રહ્યા હોય. ભમરીના ગાઢ ગુંજારવમાં ઈયળને ભ્રમરના એક ધ્યાન, એકતાનતાની જેમ આત્માને સર્વાંશે પંચનમસ્કારનું જ એક ધ્યાન લાગે, એકતાનતા લાગે. આ બધું લાવવા માટે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ ભગવંતો રૂપી પંચપરમેષ્ઠી અને એમને નમસ્કારની અસાધારણ વિશેષતાઓ, સર્વોત્તમતા, ને એકાંત અનન્ય હિતકારકતાની સચોટ વિશ્વાસભરી જોરદાર ભાવના ભાવવી જોઈએ. શિખીકુમાર મહામુનિ પંચનમસ્કારની ભાવનામાં લીન બની તરત જ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે કાળ કરીને પાંચમા બ્રહ્મદેવ લોકમાં નવ સાગરોપમના આયુષ્યવળા ઉંચી કોટિના દેવ તરીકે જન્મ પામ્યા. **જાલિનીએ મહર્ષિનો ઘાત કરવાનું ઘોર પાપ કર્યું** તો કર્યું, પણ પાછો ઉપરથી એની અનુમોદનામાં ચઢી! ઉગ્ર અશુભ કર્મ ઉપાર્જ્યા! અંતે જીવન પૂરું કરી **બીજી નરકના ભયંકર દુઃખોમાં ત્રણ સાગરોપમના અસંખ્ય વર્ષો માટે જઇ ફસી.** જીવન વિનશ્વર બંને ય માટે, પણ ધર્માત્મા જીવન જીતી ગયા અને આ પાપાત્મા જીવન હારી ગઈ!

કષાયનું અનર્થકારી પરિણામ વિચારી જીવનમાં ડગલે ને પગલે પ્રગટની કષાયોની આગને જિનવાણીના ઉપશમરસથી ઠારી સમતા–સમાધિ અને આત્માની શાંતિ પામો.

(ત્રીજો ભવ સમાપ્ત.)

*

પરમપૂજ્ય પરમતપોનિધિ પ્રભાવકપ્રવચનકાર આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજનું મનનીય આધ્યાત્મિક સાહિત્ય

ધ્યાન અને જીવન ભા. ૧	૧—૦૦
ધ્યાન અને જીવન ભા. ૨	૧—૦૦
ઉચ્ચ પ્રકાશના પંથે (પંચસૂત્ર)	૪—૦૦
રુકમી રાજાનું પતન અને ઉત્થાન ભા. ૧	૧—૦૦
રુકમી રાજાનું પતન અને ઉત્થાન ભા. ૨	૫—૦૦
ધ્યાનશતક (ગુજરાતી)	૩—૦૦
ધ્યાનશતક (હીન્દી)	૪—૦૦
પરમતેજ ભા. ૧	૬—૦૦
પરમતેજ ભા. ૨	૧૦—૦૦
લલિતવિસ્તરા—સંસ્કૃત પંજિકા સહિત	૫—૦૦
સિંહ અને આનંદ (ભવ. ૨)	૫—૦૦
સીતાજીના પગલે પગલે ભા. ૧	૧—૦૦
સીતાજીના પગલે પગલે ભા. ૨	૫—૦૦
દેવસિકા	૧—૦૦
ગંગાપ્રવાહ	૧—૫૦
યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય (પોડીકા)	૧—૫૦
ગણધરવાદ	૧—૫૦
અમીચંદની અમીદૃષ્ટિ	૧—૧૦
દિવ્યતત્ત્વ ચિંતન ભા. ૧	૨—૫૦
દિવ્યતત્ત્વ ચિંતન ભા. ૨	૨—૫૦

● પ્રાપ્તિસ્થાન ●

ા. ચતુરદાસ ચીમનલાલ	જેઠાલાલ ચુનીલાલ ઘીવાળા	કુમારપાળ વી. શાહ
૮૬૮, કાળુશીની પોળ,	૩૫૫, કાલબાદેવી રોડ,	૬૮, ગુલાલવાડી,
કાળુપુર, અમદાવાદ—૧.	મુંબઈ—૨.	ઉજે માર્ગ, મુંબઈ—૪.

આવરણ : સિદ્ધાર્થ પ્રિન્ટરી, અમદાવાદ. ફોન નં. ૩૪૯૨૮—૭૭૨૩૯